

Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica

VI

Ročenka
Právnickéj fakulty
Trnavskej univerzity
v Trnave

2009

TRNAVA

Editor

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Blaho, CSc.

Redakčná rada

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Blaho, CSc.

prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.

prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc.

prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

Tajomníčka

JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Recenzenti

JUDr. Zuzana Adamová, PhD.

prof. JUDr. Pavel Baláž, CSc.

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, PhD.

JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., MA

JUDr. Monika Jurčová, PhD.

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.

doc. JUDr. Matúš Nemec, PhD.

JUDr. Zuzana Nevolná, PhD.

doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.

prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

prof. JUDr. Peter Škultéty, DrSc.

JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

© Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009

© TYP1 UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2009

ISBN 978-80-8082-328-3

Obsah

Helena Barancová Príhovor prednesený na Deň Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave dňa 22. októbra 2009	5
Tomáš Gábris Slovenská národná rada a parlamentarizmus v rokoch 1945 – 1992	9
Marián Kropaj Ideály nežnej revolúcie vo vývoji súkromného práva v prvých rokoch slovenskej transformácie spoločnosti (historicko-právna a filozofická štúdia)	31
Miriám Laclavíková Zákon a právna obyčaj ako pramene práva na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1938	43
Peter Varga Súkromnoprávne vymáhanie komunitárneho súťažného práva	59
Soňa Košičiarová Transpozícia požiadaviek rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 a právo na dobrú verejnú správu	79
Luboš Maxina Zmluva o vkladovom účte a jej právna úprava	121
Adrián Jalč Aspekty dokazovania terorizmu v angloamerickom práve z hľadiska dodržiavania procesných práv obvineného	135
Miloš Deset Skutková podstata trestného činu úverového podvodu v slovenskom trestnom práve	151

Jana Koprlová	
Hospodárska kriminalita: prevencia, odhaľovanie a prešetrovanie dolôžnych konaní	175
Tomáš Strémy	
Vnímanie ekonomickej kriminality odbornou verejnosťou	193
Helena Barancová	
Nové trendy v rozvoji slovenského pracovného práva	221
Miriám Laclavíková, Jana Čaklová	
Nezamestnanosť a pokusy o jej riešenie v prvej a v druhej ČSR. Príspevok k histórii práva sociálneho zabezpečenia	237
Jana Ďurechová	
Procesná úprava konania pred Súdnyim dvorom Európskych spoločenstiev/Európskej únie	265
Anton Škreko	
Priemyselné práva v informačnej a poznatkovo orientovanej spoločnosti a v systéme práva	289
Martina Uhliarová	
Odstúpenie od zmluvy vo svetle relevantných ustanovení národného a európskeho súkromného práva	311
Adriana Švecová, Miriám Laclavíková	
Osobitné práva žien na podklade listín hodnoverných miest vrcholného stredoveku v Uhorsku	327
Adriana Švecová	
Symbolika <i>artis bene moriendi</i> vyjadrená v trnavských meštianskych testamentoch prvej polovice 19. storočia	343
Vojtech Vladár	
Pravo Katolíckej cirkvi obdobia cirkevných Otcov	361
Zoznam autorov	379

**Príhovor prednesený
na Deň Právnickej fakulty Trnavskej univerzity
v Trnave dňa 22. októbra 2009**

Helena Barancová

**Vaša Excelencia, otec arcibiskup, honorability, vzácní hostia,
milí študenti**

V deň Právnickej fakulty Trnavskej univerzity si každoročne pripomínáme nielen založenie historickej Právnickej fakulty roku 1667, ale aj obnovenie súčasnej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity roku 1998.

Je dobre známe, v akých historických podmienkach sa právnická fakulta vyvíjala a pôsobila v 17. a v 18. storočí. Ak si pripomíname, na akých základoch bola založená historická právnická fakulta a na akých bola v roku 1998 opäť obnovená, nesmieme sa čudovať, že v dnešný deň môžeme privítať medzi sebou jeho Excelenciu, otca arcibiskupa Bezáka. Aj pri zrode starobylej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v roku 1667, prvej právnickej fakulty na území Slovenska, stál kardinál Pázmány. Prípravou založenia právnickej fakulty sa v roku 1667 zaoberal najmä vácovský biskup spolu s bratislavským prepoštom a uhorským kancelárom.

Zámerom zakladateľov právnickej fakulty v 17. storočí bolo, na rozdiel od cieľov Viedenskej univerzity, priblížiť študijný program viac ku skutočnému právnemu životu a k vtedajšej právnej praxi. Podmienky pre takýto zámer vytvárala samotná právna prax v Uhorsku, ako aj aktivity verejnoprávných korporácií, vzdelancov a právnikov. Treba si uvedomiť, že v 17. storočí už všetky okolité štáty, vrátane Rakúska a mesta Viedne, s ktorou naša univerzita hneď od začiatku úzko spolupracovala, zabezpečovali na svojom území univerzitné vzdelávanie. V tom období sa aj naši predkovia práve prostredníctvom Trnavskej univerzity zapojili do veľkolepého európskeho univerzitného vzdelávacieho a vedeckého diela, a to práve na tomto mieste a v tomto historickom meste, ktoré nám okrem Bernoláka ponúka celý rad významných osobností, udalostí a aktivít s dosahom na súčasnosť, ale aj budúcnosť našej vlasti a nášho národa.

Približne v rovnakom časovom období, avšak o vyše 300 rokov neskôr, prebiehali finálne etapy prípravy zriadenia Právnickej fakulty Trnavskej univerzity, a to v septembri a v októbri v roku 1998. Súčasná Právnická fakulta Trnavskej

univerzity v Trnave obnovila svoje pôsobenie v akademickom roku 1998/1999. Na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia totalitnou ideológiou poznamenané právnické školstvo v Slovenskej republike nevytváralo potrebné predpoklady na rozvoj vŕšedských hodnôt v novej demokratickej spoločnosti. S rozvojom vŕšedských hodnôt, najmä slobody a demokracie aj v oblasti práva, boli bezprostredne späté aj myšlienky zakladateľov obnoveny Právnickej fakulty TU v Trnave a všetkých tých, ktorí sa k nim neskôr pridali.

Projekt obnovenia Právnickej fakulty na starobylej Trnavskej univerzite zo 17. a 18. storočia oslovil viacerých profesorov, ktorí požívali vo vedeckej obci doma, ale aj v zahraničí prirodzenú úctu a vážnosť, hoci neľahko a s ťažkým srdcom opúšťali svoje dovtedajšie dobre vybavené pracoviská v Bratislave, celý profesijný život budované knižnice, svojich študentov, aby prišli do veľmi provizórnych priestorových podmienok nového pracoviska, vzdialeného viac než 40 km od svojho domova. S odstupom jedenástich rokov možno potvrdiť, že ich rozhodnutie opustiť svoje doterajšie celoživotné pracoviská bolo jedno z najťažších rozhodnutí v ich živote.

Čo nás, zakladateľov, primálo k takému závažnému životnému rozhodnutiu, že sme sa odhodlali začať budovať nové pracovisko – Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave? Všetkých tých, ktorí sa pre myšlienku znovubnovenia Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave nadchli a odhodlali, spájala viera a presvedčenie, že budujú právnickú fakultu na mravných princípoch, na princípoch spojenia morálky a práva. Spájala ich nádej, že kladú základy fakulty, ktorá by mohla byť z hľadiska mravného a vedeckého profilu azda aj najlepšou na Slovensku. Zakladatelia a všetci tí, ktorí teraz tvoria akademickú komunitu na obnoveny Právnickej fakulte, majú v sebe hlboko zakorenený cit pre spravodlivosť, pravdu, morálku a odmietanie neoprávnených výhod. Nadovšetko si ctia všetky akademické slobody. Demokratické slobody a vŕšedské hodnoty sú súčasťou ich identity. Tieto hodnoty, ktorým zasvätili celý svoj nielen profesijný život, sú pripravení presadzovať a brániť aj v budúcnosti. Celý profesorský zbor Právnickej fakulty TU v Trnave a najmä jej zakladatelia prišli v roku 1998 na Trnavskú univerzitu uskutočniť svoj sen o inom spôsobe výchovy mladých ľudí pre právnické povolanie, ktoré v predchádzajúcom politickom režime utrpelo nemalé škvrabance na svojej dobrej povesi. Akademická komunita Právnickej fakulty TU v Trnave, ktorá položila základy kvalitnej právnickej fakulty, bola a je aj naďalej plná odhodlania, chuti a schopnosti rozvíjať na fakulte kvalitnú právnu vedu a vytvárať na jej pôde veľmi žiživé akademické prostredie pre rozvoj poctivej vedy.

Aj dnes po jedenástich rokoch činnosti obnoveny Právnickej fakulty Trnavskej univerzity sa hlásime k historickému a morálnemu odkazu starobylej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, podľa ktorého veda je veľ-

kým dobrodením pre ľudstvo. S plným nasadením sa usilujeme rozvíjať vedu, ktorá slúži dôstojnosti človeka, prirodzeným právam človeka a je podriadená mravným princípom a kritériám.

Vedecký výskum je na fakulte koncipovaný ako nevyhnutný predpoklad kvalitného výkonu pedagogickej činnosti a súčasne aj ako nevyhnutná podmienka výskumných úloh celonárodného, európskeho a medzinárodného charakteru.

Na právnickej fakulte rešpektujeme vo výučbe, ako aj vo vedeckom výskume humanistické idey práva, vrátane etického rozmeru práva. Za jedenásť rokov svojej činnosti sme sa usilovali a usilujeme presadzovať aj etické princípy vo výučbe práva. Usilujeme sa naučiť študentov, že v spoločenskej praxi nesmie platiť právo silnejšieho, ale sila práva, že pre každú spoločnosť je dôležité, aby sa moc uplatňovala v poriadku a v službe práva, aby právo a jeho poriadok potláčalo svojvoľu a sloboda sa mohla prežívať ako spoločná sloboda.

Empirické výskumy potvrdzujú, že v súčasnosti prevažuje nedôvera k právu nad dôverou v právo, v právne inštitúcie a poctivosť právnych profesií. Bez dôvery v právo však upadá aj právna istota, jasné odlišovania toho, čo je právne a čo protiprávne. Je prekvapujúce, že napriek existujúcej miere nedôvery v právo môžeme pozorovať v silných populačných ročníkoch uchádzačov o univerzitné vzdelávania stále rastúci záujem o štúdium práva a právnej vedy. V tomto akademickom roku bol počet uchádzačov o štúdium práva v porovnaní s predchádzajúcimi desiatimi rokmi najvyšší, a to aj pri zvýšení počtu právnických fakúlt na Slovensku. Sľubujeme si od absolventov fakulty nápravu vecí verejných v oblasti štátu a práva. Veríme, že odborná príprava študentov fakulty, osobný príklad učiteľov a odborných pracovníkov fakulty, nemôžu neovplyvniť životné postoje absolventov právnickej fakulty, rešpektovanie jasných medzí dovoleného a zakázaného, práva a bezprávia, morálneho a nemorálneho. K tejto viere sa rozhodne pripája vedenie fakulty, akademickí funkcionári a všetci jej pracovníci, keďže fakulta obnovila svoju činnosť na hodnotách, akými sú najmä pravda, slušnosť, pracovitosť a spravodlivosť a tieto idey starostlivo opatruje a zhodnocuje.

Právnická fakulta TU v Trnave za jedenásť rokov činnosti získala v právnickej vede, ale aj neprávnickej obci Slovenskej republiky vysoký morálny a vedecký kredit. Je členkou Medzinárodnej asociácie právnických fakúlt, ako aj Európskej asociácie právnických fakúlt. Pochváľme toto náročné dielo, ktoré zakvitlo a prináša aj prvé plody vedeckej a pedagogickej práce, hoci si plne uvedomujeme, že ono si vyžaduje každodennú starostlivosť, kultiváciu a ochranu.

Aj keď má Právnická fakulta TU v Trnave krátku novodobú históriu, v súčasnosti ako aj v predchádzajúcich rokoch žije čulým vedeckým životom. V no-

vodobej jedenástročnej histórii fakulty neuplynul ani jeden akademický rok bez toho, aby fakulta neorganizovala medzinárodné vedecké podujatia. K najvýznamnejším medzinárodným vedeckým podujatiam už od jej obnovenia patria Lubyho právnické dni, ktoré fakulta organizuje každý druhý rok. Vedeckou úrovňou patria k najvýznamnejším odborným a vedeckým podujatiam celej právnickej obce na Slovensku a sú vždy bohato zastúpené zahraničnými prednášateľmi.

Vo vzdelávacej oblasti má Právnická fakulta TU v Trnave v súčasnosti najširšiu ponuku výučby učebných predmetov v cudzom jazyku.

Máme úprimný záujem fakultu ďalej rozvíjať na princípe akademickej slobody, stáleho dialógu medzi pedagógmi a študentmi, zodpovednosti a morálky, pretože profesijná náročnosť bez morálky nie je zárukou zodpovednej prípravy pre namáhaný výkon budúceho právnického povolania, ktorý má slúžiť korektnému presadzovaniu spravodlivosti pre všetkých. Uvedomujeme si, že najväčším nepriateľom práva je nemorálnosť, a preto sa neskromne domnievame, že predpokladom našej profesionality sú a zostanú morálne hodnoty.

Máme v úmysle urobiť všetko, čo bude v našich silách pre plnohodnotný rozvoj fakulty. Hodláme postaviť Právnickú fakultu Trnavskej univerzity do služieb nového humanizmu, pretože univerzity sú privilegovanými miestami hľadania pravdy a služby múdrosti, vrátane služby národu.

Týmto spôsobom chceme prispieť k rozvíjaniu duchovnej a morálnej sily nášho národa.

Nech nám Pán Boh v tom všetkom pomáha.

Ďakujem za pozornosť.

Slovenská národná rada a parlamentarizmus v rokoch 1945 – 1992

Tomáš Gábriš

Synopsa: Príspevok konfrontuje systém slovenských národných orgánov zákonodarnej a výkonnej moci v období 1945 – 1992 s teoretickým konceptom parlamentarizmu, ktorý je síce starší, ale tiež podlieha vývoju. Všímame si preto špecifiká „slovenského“ parlamentarizmu ako vyjadrenia vzťahu zákonodarnej a výkonnej moci v slovenskej časti Československej republiky. Základom výskumu sú stenografické záznamy z rokovania Slovenskej národnej rady.

Kľúčové slová: parlamentarizmus, Slovenská národná rada, Československá republika.

ÚVOD

V predkladanom príspevku¹ sledujeme špirálový vývoj parlamentného systému na Slovensku (abstrahujúc pre obmedzený kvantitatívny rozsah štúdie od parlamentarizmu na celorepublikovej alebo federálnej úrovni v rámci Československa²), v ktorom sa striedalo obdobie dodržiavania i porušovania princípov parlamentarizmu. Porovnáваме najmä obdobia 1945 – 1954 a 1986 – 1992, v priebehu ktorých došlo k podstatným premenám charakteru parlamentarizmu na území Slovenska. Časovo sme porovnávané obdobia vymedzili volebnými obdobiami Slovenskej národnej rady (SNR). Po vysvetlení vlastného pojmu parlamentarizmu a vývoja zastupiteľského princípu na našom území – aby lepšie vynikla evolučná diskontinuita obdobia po roku 1945 – analyzujeme základné inštitúty parlamentarizmu: kreovanie parlamentu, charakter činnosti najvyššieho zastupiteľského orgánu a jeho vzťah k ďalším zložkám štátnej moci – a to na podklade dobových teoretických názorov a ich praktického prejavu v podobe stenografických záznamov zo zasadnutí SNR v sledovaných volebných obdobiach. Hypotézou, ktorú sledujeme, je znefunkčnenie, paralyzácia parlamentarizmu v prvom zo skúmaných období a na druhej stra-

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu podporeného grantom VEGA č. 1/4620/7 UK program 0771202 Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989.

² Celorepublikovému a federálnemu parlamentarizmu venujeme pozornosť v inom príspevku.

ne návrat k parlamentarizmu v druhom sledovanom období. Skúmame pritom použité nástroje, ako aj ich efektívnosť, a zmenu významu, postavenia a úloh SNR v procese smerom od jediného orgánu všetkej zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci k pokusom o parlamentarizmus, prechodné obdobie „fasádnej“ vlády parlamentu až k štandardnému parlamentarizmu v podmienkach kreácie Slovenskej republiky v roku 1993.

1. PARLAMENTARIZMUS A JEHO VÝVOJ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Parlamentarizmus v klasickej forme je výsledkom osobitného anglického štátoprávneho vývoja a v jednotlivých ďalších krajinách sveta je implementovaný s väčšou alebo menšou úspešnosťou a prispôbeniami. Klasický anglický parlamentarizmus nefunguje na základe striktného delenia moci v montesquieuovskom duchu, ale naopak, na úzkej súčinnosti zákonodarnej a výkonnej moci. Členovia vlády majú totiž právo zasadať v snemovniach a ministri sú zodpovední hlave štátu. Takáto podoba parlamentarizmu sa v strednej Európe nevyskytuje vzhľadom na snahu prispôsobiť klasický parlamentarizmus ideí delby moci a zaviesť systém brzd a protiváh.

Problém výskumu parlamentarizmu a postavenia zákonodarných orgánov je stále vysoko aktuálny. Napriek pochybnostiam o opodstatnenosti a skutocnom fungovaní parlamentarizmu³ však stále v prospech parlamentov hovorí: 1. bezprostrednejšia zodpovednosť voči občanom (volebný princíp), 2. potenciál priebežne udržiavať zodpovednú výkonnú moc, 3. otvorenosť parlamentného rokovania, ktorá by mala uľahčiť identifikáciu relevantných vplyvov pôsobiacich na rozhodovanie.⁴ Parlamentarizmus je podľa niektorých autorov najlepšie definovaný tým, že je pokusom o vládu diskusiou: dôležitejšie než samotné rozhodnutie je presvedčiť oponenta.⁵ V skutočnosti však v prípade dispozície parlamentnou väčšinou potreba presvedčania odpadáva.

³ Niekedy sa v tejto súvislosti hovorí o tzv. postparlamentnej demokracii, v ktorej sa rozhodnutia rodia mimo parlamentu v súčinnosti vlády a záujmových skupín. Je otázne, či parlament je spojený s budúcnosťou demokracie, lebo s demokraciou sa spojil až v 20. storočí. Parlamentná reprezentácia sa považuje za produkt buržoázneho liberalizmu s jeho koncepciou obmedzených úloh štátu (iba zachovanie poriadku). Nestačí v nových podmienkach vytvárania nového poriadku. KYSELA, J.: *Zákonodárství bez parlamentů: Delegation a substituce zákonodárné pravomoci*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2006, s. 27.

⁴ Tamže, s. 20.

⁵ Tamže, s. 23. Cituje pritom C. Schmitta.

Štáty strednej Európy (medzi nimi hlavne Rakúsko-Uhorsko) sa po sérii buržoáznych revolúcií v rokoch 1848/49 snažili napodobniť parlamentný systém vytvorený v Anglicku a medzičasom už fungujúci aj vo Francúzsku (prvým pokusom bola ústava konštitučnej monarchie z roku 1791, definitívne sa však parlamentarizmus vo Francúzsku presadil až v roku 1875). Pre buržoáziu na tomto modeli bola lákavá najmä myšlienka parlamentného zastúpenia majetných vrstiev obyvateľstva a tým obmedzenie absolútnej moci panovníka a tradičných aristokratických kruhov.

K realizácii parlamentného systému sa snažilo priblížiť aj Uhorsko – aj budoval uhorského parlamentu svojím zovňajškom mala naznačiť a dodnes naznačuje inšpiráciu anglickými vzormi. Malo však ísť iba o zdanlivý parlamentarizmus bez všeobecného volebného páva so zachovaním moci v rukách statkárskeho vrstiev. Pre neochotu zaviesť všeobecné volebné právo a pretrvávajúce stavovské prežitky v rozčlenení uhorskej spoločnosti sa tak demokratický parlamentarizmus v Uhorsku do roku 1918 nepodarilo v plnej miere presadiť.

Slováci naproti tomu presadzovali myšlienku všeobecného volebného práva a zastupiteľský princíp už v Žiadostiach slovenského národa z roku 1848 (spolu so sociálnymi reformami, ktoré by umožnili reálne posilnenie ľudu ako suveréna). S podielom na celouhorskom sneme, príp. s vytvorením vlastného slovenského snemu, počítali aj v nasledujúcich programoch vrátane posledného – Memoranda národa slovenského z roku 1861. Základné prvky parlamentarizmu však naplno na našom území našli svoj výraz až po roku 1918. Pritom na pôde bývalého – zaniknutého – mocnárstva sa zrealizovali iba v Československej republike.⁶ Aj v nej však iba v spojení s chimérickou ideou jednotného československého národa. Napriek príslubom v Cleverlandskej a Pittsburskej dohode si totiž Slováci svoj vlastný parlament vybojovali až v roku 1938,⁷ v tragických podmienkach pomníkovského Československa:⁸ Ústavný zákon č. 299/1938 Zb. z. a n. o autonómii Slovenskej krajiny z 22. novembra 1938 predpokladal vytvorenie slovenského národného zákonodarného orgánu – Snemu

⁶ Aj tu sa však, rovnako ako v celej Európe, v 20. a 30. rokoch 20. storočia objavili úvahy o prekonaní parlamentného systému. Krajná pravica aj ľavica parlamentarizmus odmietli a volali po diktatúre jednej silnej ruky alebo jednej spoločenskej triedy alebo po stavovskom parlamentarizme ako jeho reforme. Malo ísť o snahy o korporatívny – profesionálny parlament, alebo kombináciu politického a profesionálneho parlamentu. VAVŘÍNEK, F.: *Parlament a politické strany*. Praha : Jednota čsl. matematiků a fysiků, 1930, s. 39 a 49.

⁷ Ak odhliadneme od neplnohodnotného „krajinského zastupiteľstva“, ktoré bolo vytvorené v roku 1928.

⁸ Pozri ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 175.

Slovenskej krajiny, ktorý mal byť vytvorený na základe volieb s pomerným systémom v podstate podľa princípov zákona č. 126/1927 Zb. z. a. n. o voľbách do krajinských a okresných zastupiteľstiev,⁹ a poverený vypracovať a prijať ústavu Slovenskej krajiny v rámci Československa. Ústavný zákon taxatívne vymedzil kompetencie Národného zhromaždenia v celorepublikových záležitostiach. Vo všetkých ostatných otázkach bol príslušný Snem slovenskej krajiny.¹⁰

Voľby do snemu sa konali 18. decembra 1938. Nešlo však o demokratické, pluralitné voľby. Kandidátna listina bola jednotná a HSLS získala 90 % hlasov. Snem sa zišiel 18. januára 1939 a pretrval až do roku 1945 bez ďalšieho sebaobnovenia prostredníctvom volieb.

V období Slovenského štátu zákonodarná moc patrila Snemu, ktorý bol personálne totožný so snemom Slovenskej krajiny, zvoleným v decembri roku 1938, teda ešte počas 2. ČSR, právne sa však zákonom o samostatnom Slovenskom štáte transformoval zo Snemu Slovenskej krajiny na Snem Slovenskej republiky (štátu).

Podľa ústavy z roku 1939 mal síce mať 80 poslancov, v skutočnosti ich však nikdy toľko nebolo. Snem mal byť volený na päť rokov na základe všeobecného volebného práva, obmedzeného vekovým cenom 21 rokov v prípade aktívneho volebného práva a 30 rokov v prípade pasívneho volebného práva. Keďže k žiadnym voľbám do snemu počas rokov 1939 – 1945 nedošlo, neobsadené mandáty obsadzoval menovaním prezident. Poslanci mohli byť zbavení mandátu rozhodnutím Štátnej rady, neboli teda nezávislí.

Po obnovení štátnej moci ČSR v rámci jej predmníchovského územia sa vďaka odkazu Slovenského národného povstania pri celorepublikových orgánoch na území Slovenska po roku 1945 zachovali tiež osobitné národné orgány zákonodarnej a výkonnej moci. Ešte v roku 1943 (vo Vianočnej dohode) bola totiž predstaviteľmi občianskeho aj komunistického odboja vytvorená Slovenská národná rada ako orgán antifašistickej slovenskej štátnosti, ktorý sa počas Slovenského národného povstania nariadením č. 1/1944 Zb. nar. SNR chopil moci na povstaleckom území. Tento orgán stál pôvodne proti fašistickej slovenskej štátnosti v podobe nacistického satelitného štátu, ale zároveň sa staval aj proti obnoveniu československej štátnosti v pôvodnej predmníchovskej podobe. SNR bola totiž v prvom rade orgánom slovenského národa, ktorého sebaurčenie v podobe osobitnej štátnej formy sa ešte len malo vyriešiť – po oslobodení z nacistického jarma.

⁹ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava : KEY Publishing, 2008, s. 286.

¹⁰ Tamže.

V tzv. banskobystrickom období SNR prijala 40 nariadení.¹¹ Medzi štátoprávne možno zaradiť nariadenie č. 3/1944 Zb. nar. SNR, ktorým sa vytvorilo Predsedníctvo SNR a deväť povereníctiev, nar. č. 14/1944 o zriadení Rady na obranu Slovenska či nar. 4/1944 Zb. nar. SNR o rozpustení politických strán a organizácií. Najvýznamnejším však bolo nar. č. 1/1944, podľa ktorého „SNR vykonáva celú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku“. Tým bolo vyhlásené, aby na Slovensku pôsobil iný normotvorný činiteľ.¹² V skutočnosti by

¹¹ Z ekonomických nariadení SNR v banskobystrickom období možno spomenúť napríklad nariadenie č. 11/1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov, 13/1944 o prechodnom opatrení pôdy roľníkom utečencom či 15/1944 o dočasnom zákaze scudzenia nehnuteľností a obmedzení zaťaženia nehnuteľností. BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 116.

¹² Tamže, s. 101 – 104. Išlo o situáciu odlišnú od konania SNR v roku 1918. Vtedy ohlas SNR z 3. novembra 1918 za najvyššieho reprezentanta štátnej zvrchovanosti na Slovensku síce nevyhlasoval Národný výbor, ale SNR, tá však „z poverenia česko-slovenského štátu v Prahe v deviatich bodoch rozhodla:

1. Každý občan na území Slovenska bezpodmienečne je povinný sa podrobiť nariadeniam Národnej rady, verejným ohlasom i osobným rozkazom.
2. Je povinný čo najprísnejšie zachovávať tichosť a poriadok a konať dľa dosiaľ platných zákonov a dľa nariadenia Národnej Rady.
3. Každý štátny úrad a úradník pri verejnej stoličnej a obecnej správe, pri železnici, pošte, závode atď. i naďalej ostáva v tom služobnom pomere, ako je, povinný konať svoju prácu, zadržiavať disciplínu a Národnej rade sú v každom ohľade podrobení.
4. Obecné predstavenstvá a zastupiteľské zbory sú povinné v čím kratšom čase zvolat svoje zhromaždenia a vysloviť, a Slovenskej Národnej Rade zdeliť, že sa jej bezpodmienečne poddávajú a k službám stavajú.“

V zostávajúcich piatich bodoch sa hovorilo o povinnosti vojakov hlásiť sa u predstavenstva obce a vstúpiť do stráže v obci, o zákaze predaja alkoholu, o použití rekvirovaného zbožia, o potrebe prispievať finančne na potreby SNR a o odznaku SNR, ktorým je „barva bielo-modro-červená“. Verejné budovy sa mali označiť takýmito zástavami a tiež každý vojak si mal ozdobiť čiapku národnou trikolórou.

I keď tento ohlas zrejme neprekročil hranice Turca, resp. Liptova, môžeme ho považovať za istý pokus vedenia SNR hladko prevziať moc na Slovensku podľa vzoru pražského Národného výboru. Tak ako v roku 1945, aj v roku 1918 sa centrum (Praha) snažilo obmedziť moc a postavenie SNR: Slovenská reprezentácia v Národnom zhromaždení bola zostavená bez akejkolvek dohody so SNR, preto SNR vyzvala 22. novembra 1918 slovenských delegátov, aby sa svojich mandátov zriekli a po dohode so SNR navrhli svojich náhradníkov. Slovenský klub to však neakceptoval a 16. novembra 1918 prijal uznesenie, podľa ktorého prešla právomoc SNR na Národné zhromaždenie a československú vládu. SNR tým bola zbavená akejkolvek štátnej moci. Navyše v Prahe pripravili zákon o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku, ktorý zriadil Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s Vavrom Šrobárom, po jeho príchode do Žiliny už SNR nevykonávala žiadnu činnosť. Dokonca Šrobár nariadením č. 6/1919 Zb. z 8. januára 1919 rozpustil počnúť

však takáto realita prirodzene musela brániť obnovu Československej štátnej moci na území Slovenska. Potvrdzoval to aj fakt, že SNR za súčasť slovenského právneho poriadku nepovažovala ústavné dekréty prezidenta republiky vydané v zahraničí. V záujme vyriešenia problému obnovy alebo kontinuity ČSR boli československá vláda i prezident nútení uznať právomoc SNR v zmysle jej nariadenia č. 1/1944 a delegácia SNR v Londýne zasa na revanš vyhlásila, že uznáva Ústavnú listinu z roku 1920 za základ a vodidlo usporiadania ČSR až do jej právoplatnej zmeny.¹³

SNR tak zostala zdrojom aj vykonávateľom štátnej moci na území Slovenska, ktorej časť postúpila ústredným orgánom ČSR od účinnosti prvej pražskej dohody, t. j. od 2. júna 1945. (Prvá pražská dohoda bola publikovaná ministerstvom vnútra ako vyhláška č. 66/1946 Zb.)¹⁴

Druhá pražská dohoda upravila okrem často spomínaných personálnych otázok (prezident vymenúval profesorov a pod.) aj udeľovanie milosti, problematiku unifikácie právneho poriadku, ale aj otázky organizácie súdnictva na najvyššej úrovni, keď vyhlásila, že Najvyššie súdy v Brne a Bratislave sa považujú za súčasť jednotného Najvyššieho súdu v Brne, a položila základ jednotnému riadeniu hospodárstva. V ten istý deň, ako bola podpísaná druhá pražská dohoda, a to 11. apríla 1946, bol prijatý ústavný zákon č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení. Prvýkrát v ňom bola ústavnoprávne zakotvená SNR ako súčasť ústavného poriadku ČSR.¹⁵

Tretia pražská dohoda bola prijatá celoštátnym Národným frontom 27. júna, vláda ju schválila o deň neskôr a SNR 16. júla 1946. Opäť upravila niektoré personálne otázky, ale navyše podriadila nariaďovaciu právomoc SNR preventívnej kontrole československej vlády, a zároveň podriadila Zbor povereníkov vláde, čo sa prejavilo aj paralelnou právomocou povereníka a pražského

23. januárom všetky slovenské národné rady a výbory, vrátane ústrednej SNR v Martine. Pozri HRONSKÝ, M.: Vznik a činnosť druhej Slovenskej národnej rady (1918 – 1919). In: PEKŇÍK, M. (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 59 – 60, 66 – 70. V roku 1945 sa SNR podarilo zachovať si svoje výnimočné postavenie v systéme štátnych orgánov ČSR, a to osobitne pre územie Slovenska. Dokonca dekréty prezidenta republiky mali na Slovensku platiť, iba ak boli vydané po dohode so SNR.

¹³ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 109 – 110, 126 – 127. Pozri tiež BEŇA, J.: *Abriß der Staats- und Rechtsgeschichte der Tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg*. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944 – 1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944 – 1989)*, s. 447 – 476; PAVLÍČEK, V.: *Über die Dekrete des Präsidenten der Republik in der Kontinuität von Staat und Recht*. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944 – 1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944 – 1989)*, s. 23 – 76.

¹⁴ Tamže, s. 273, 202.

¹⁵ Tamže, s. 255.

ministra na území Slovenska.¹⁶ Trefou pražskou dohodou síce zostal rozsah nariaďovacej právomoci SNR okrem jedného bodu nezmenený, v skutočnosti však išlo o podriadenie nariaďovacej právomoci preventívnej a posteriórnej kontrole vlády a o premenu Zboru povereníkov a povereníctiev na výkonný orgán vlády a ministerstiev. Tým boli, pochopiteľne, odstránené dovtedy prítomné prvky federalizmu (vyplývajúce z osobitného postavenia SNR ako výlučného zdroja a vykonávateľa štátnej moci na území Slovenska od účinnosti nariadenia č. 1/1944 a z integrácie SNR do systému orgánov ČSR v prvej a druhej pražskej dohode), oslabilo sa štátoprávne vyjadrenie národnej svojbytnosti a rovnoprávnosti Slovákov a evidentne sa už v tomto období zakotvil asymetrický model Česko-Slovenska.¹⁷ Prijatím dodatku k tretej pražskej dohode sa postavenie SNR opäť modifikovalo. Navrhovalo sa, aby vláda mohla menovať zbor povereníkov.¹⁸

Postavenie SNR ako parlamentu, stelesňujúceho pre územie Slovenska suverénny ľud, bolo v dôsledku toho absolútne degradované. Po tretej pražskej dohode zásadne pre činnosť slovenských orgánov platí, že došlo tiež k evidentnému zníženiu normotvornej produkcie a vyše polovicu publikovaných noriem predstavovali vykonávacie predpisy.¹⁹

SNR však naďalej formálne zostala súčasťou československého ústavného systému. Aj podľa ústavy 9. mája z roku 1948 totiž bola slovenským národným orgánom stočlenná Slovenská národná rada, volená na šesť rokov. Podľa Ústavy mohla vykonávať zákonodarnú moc len v taxatívne zredukovaných oblastiach:

- za predpokladu, že išlo o vec národnej a regionálnej povahy,
 - na zabezpečenie rozvoja hmotných i duchovných síl slovenského národa si daná vec vyžadovala osobitnú úpravu;
 - ako negatívna podmienka bolo stanovené, že nesmelo ísť o veci, pri ktorých bola potrebná jednotná úprava zákonom.²⁰
- V súvislosti s kreáciou SNR platilo, že SNR sa nevolila počas volieb do Ná-

¹⁶ K zneniam dohôd a ich dobovému hodnoteniu pozri napríklad KVETKO, M.: *Dohody o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti*. Bratislava : Bystrica, 1947.

¹⁷ CHOVANEC, J. – MOZOLÍK, P.: *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky*. Bratislava 1994, s. 38. Citované podľa: BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 271.

¹⁸ BARNOVSKÝ, M.: Slovenské národné orgány v čase vyvrcholenia mocenskopolitických zápasov (jeseň 1947 – február 1948). In: PEKŇÍK, M. (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 138.

¹⁹ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 282, 286.

²⁰ Tamže, s. 317 a 320.

rodného zhromaždenia 30. mája 1948, ale sa len doplnila podľa výsledkov voľieb. Keďže predstavitel'ov politických strán do SNR delegovali strany, tie ich mohli aj odvolať – platil *de facto* imperatívny mandát.²¹ Až 28. novembra 1954 sa na základe zákona SNR č. 7/1954 konali prvé všeobecné a priame voľby do SNR od jej vzniku v roku 1943.

K zmene v postavení slovenských národných orgánov došlo v roku 1956. Rezolúcia ÚV KSČ z 30. marca 1956 uložila politickému byru ÚV KSČ medzi iným urobiť opatrenia na zvýšenie právomoci slovenských národných orgánov a podobne i krajských a okresných národných výborov. Týmto otázkam sa venovala aj celoštátna konferencia KSČ, ktorá sa zišla 11. – 15. júna 1956. Vo vládnom vyhlásení sa zvýšenie právomoci slovenských orgánov zdôvodňovalo ako utváranie lepších predpokladov na plánovaný rozvoj ekonomiky a kultúry na Slovensku, ako ďalší krok k upevneniu jednoty republiky a k prehĺbeniu bratských vzťahov oboch našich národov.²²

Podľa ústavného zákona č. 33/1956 Zb. z 31. júla 1956 o slovenských národných orgánoch bola SNR „*národným orgánom štátnej moci na Slovensku*“. To akoby znamenalo, že je v podstate predĺženým ramenom jednotnej – pražskej – štátnej moci. Do pôsobnosti Slovenskej národnej rady odvtedy patrilo najmä:

1. uznávať sa na zákonoch Slovenskej národnej rady;
2. vymenúvať a odvolávať Zbor povereníkov a jednotlivých jeho členov, určovať ich počet a určovať, ktorý z nich riadi aké poverenictvo;
3. prerokúvať a schvaľovať plán rozvoja národného hospodárstva Slovenska;
4. prerokúvať a schvaľovať rozpočet Slovenska;
5. prerokúvať správy Zboru povereníkov a jednotlivých povereníkov o otázkach socialistickej výstavby na Slovensku;
6. zabezpečovať v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre hospodársky a kultúrny život občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti.

Podstatná zmena v porovnaní s predchádzajúcim stavom bola vo vymedzení pôsobnosti SNR, do ktorej už nepatrila iba kultúra, veda, umenie, národné školstvo, zlučovanie a rozlučovanie obcí a okresov a technické otázky výstavby obcí a miest, ale aj to, čo patrí jednoznačne do právomoci orgánu štátnej moci: zákonodarná, kreačná a kontrolná právomoc. SNR sa uznávala na zákonoch SNR, prerokúvala a schvaľovala plán národného hospodárstva, ako aj rozpočet Slovenska. Napriek posilnenému postaveniu slovenských orgánov ich činnosť bola mizivá. Zákony sa sústredili len na rozvoj školstva, vedy a kultúry.²³

²¹ BARNOVSKÝ, M.: cit. op. v pozn. 18, s. 147.

²² BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 333 – 334.

²³ Tamže, s. 335 – 342.

Vo vzťahu k výkonnej moci SNR kreovala, vymenúvala a odvolávala Zbor povereníkov a jednotlivých členov, čím prevzala dovtedajšiu právomoc československej vlády. Zbor povereníkov sa tak skutočne stal národným orgánom vládnej a výkonnej moci na Slovensku.

Podnet na úpravu postavenia slovenských orgánov v roku 1956 nevychádzal zo zásadnej potreby zmeniť postavenie SNR a Zboru povereníkov, ale z nevyhnutnosti vnútornej stabilizácie štátu po kritike stalinizmu a z kopírovania chruščovovskej reorganizácie riadenia hospodárstva. Hneď ako otras z kritiky stalinizmu oslabil, novotnovské vedenie opäť pritvrdilo centralizáciu v podobe Ústavy z 11. júla 1960. Novému usporiadaniu slovenských národných orgánov, ktoré sa premietlo do ústavy z 11. júla 1960, predchádzalo politické zdôvodnenie schválené politickým byrom ÚV KSČ 23. februára 1960. V zdôvodnení sa uvádzalo, že SNR bude jeden národný orgán štátnej moci a správy na Slovensku ako nedeliteľná súčasť jednotnej sústavy československých štátnych orgánov.²⁴ Opäť sa teda zdôraznila jednotnosť štátnej moci, ktorej bola SNR súčasťou. Štátna moc mala byť jednotná, pretože podľa socialistickej ústavy z roku 1960 bola Československá socialistická republika jednotným štátom dvoch rovnoprávných bratských národov, Čechov a Slovákov. SNR v skutočnosti do systému orgánov štátnej moci vôbec nezapadala, keďže nemala žiaden pendant v českých krajinách. Predstavovala jednoznačne asymetrický prvok.

Ústava z roku 1960 navyše zasiahla do dovtedajšej historicky vyvinutej štruktúry slovenských národných orgánov tým, že zrušila Zbor povereníkov. Výkonným orgánom SNR sa stalo Predsedníctvo SNR. SNR tak sama stelesňovala zjednotenie štátnej moci a štátnej správy, moci zákonodarnej a výkonnej, presne v duchu presadzovaných socialistických ideálov jednotnej štátnej moci.

Zákonodarná moc SNR sa naďalej vzťahovala len na právo uznávať sa na zákonoch SNR vo veciach národnej a regionálnej povahy za dvoch podmienok – pokiaľ si zabezpečenie hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Slovenska vyžadovalo osobitnú úpravu, a pokiaľ boli v súlade s celoštátnym zákonodarstvom. Navyše SNR mohla prijímať zákony vo veciach, na ktoré ju splnomocnilo Národné zhromaždenie. SNR však už neprerokúvala a neschvaľovala plán rozvoja národného hospodárstva ani neprerokúvala a neschvaľovala rozpočet Slovenska. Jej právomoc bola vymedzená len ako participácia na príprave štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva. Takáto úprava bola v súlade

²⁴ ŠTEFANSKÝ, M.: Postavenie SNR v rokoch 1948 – 1967. In: PEKNÍK, M. (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 156.

s ústavnou koncepciou Československa ako unitárneho, centralizovaného štátu s formálnym priznaním autonómneho postavenia Slovenska. Bola to však autonómia úplne fiktívna. Postupne sa síce rozširovali úseky štátnej správy, ktoré prešli do správy a pôsobnosti SNR, resp. rozširoval sa počet výkonných orgánov (komisií) SNR, unitárny centralizovaný štát však zostal po celý čas zachovaný.²⁵

Po federalizácii Československa v roku 1968 predstaviteľom národnej zvrchovanosti a svojbytnosti slovenského národa a najvyšším orgánom štátnej moci v Slovenskej socialistickej republike zostala Slovenská národná rada. Ako jej *pendant* vznikla v českých krajinách Česká národná rada, a to po prvýkrát vôbec v českých dejinách. Asymetrický systém sa teda zmenil na formálne symetrickú federáciu dvoch národných republík.

Národné rady (ČNR s 200 poslancami a SNR so 150 poslancami) sa volili na obdobie štyroch rokov. Do ich pôsobnosti patrilo najmä:

- a) uznávať sa na ústavných a iných zákonoch republiky a sledovať, ako ich orgány republiky vykonávajú;
- b) dávať súhlas na medzinárodné zmluvy, na vykonanie ktorých je potrebný zákon národnej rady;
- c) rokovať o zásadných otázkach vnútornej politiky;
- d) schvaľovať strednodobý národohospodársky plán a štátny rozpočet republiky, preverovať ich plnenie a schvaľovať štátny záverečný účet republiky;
- e) voliť a odvolávať predsedu národnej rady a ostatných členov predsedníctva národnej rady;
- f) rokovať o programovom vyhlásení vlády republiky a kontrolovať jej činnosť a činnosť jej členov, ako aj rokovať o dôvere vláde;
- g) zriaďovať zákonom ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy republiky;
- h) voliť a odvolávať členov Ústavného súdu republiky;
- i) zriaďovať zákonom kontrolný orgán národnej rady.

Skutočná Česká socialistická republika, jasne odlíšiteľná od Československej republiky však nebola dotvorená. Prejavilo sa to aj tým, že prvá Česká národná rada vznikla voľbou Národného zhromaždenia, spoločného orgánu pôvodného unitárneho štátu.²⁶ S tým je spojené stále pretrvávajúce lipnutie Českej republiky na československej minulosti, „dobrom mene“ a symboloch Československa.

Po Novembri 1989 ústavný zákon č. 46/1990 Zb. upravil postavenie národ-

²⁵ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 343 – 346, 353.

²⁶ Tamže, s. 360 – 361.

ných orgánov, a umožnil im určiť si iný počet poslancov. Kompetencie federácie a republík nanovo vymedzil ústavný zákon č. 556/1990 Zb. z 12. decembra 1990, ktorým sa mení ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii. Východiskom stretnutí o prerokovaní kompetencií bola základná schéma ústavného zákona o československej federácii z roku 1968. Podľa tohto zákona disponovala federácia určitými výlučnými kompetenciami, o množstvo ďalších kompetencií sa federácia a republiky delili a napokon vo výlučnej kompetencii republík boli zdravotníctvo, školstvo a kultúra. Na rozdiel od modelu z roku 1968 boli z nového textu vypustené výpočty výlučných kompetencií federácie a kompetencií spoločných. Namiesto nich vymenoval veci, ktoré patria do pôsobnosti federácie, vyčlenil oblasti, v ktorých sa pôsobnosť federácie obmedzuje len na zákonodarstvo a zvyšné oblasti ponechal v pôsobnosti republík. Výsledok bol napokon taký, že v texte z roku 1968 už aj tak nejasné hranice medzi pôsobnosťou federácie a republík boli zákonom z roku 1990 ešte viac znejasnené.²⁷

V súvislosti so zánikom republiky bolo ústavným zákonom č. 205/1992 Zb. skrátené funkčné obdobie Snemovne ľudu aj národných rád na štyri roky. V procese zániku spoločného štátu začali národné rady nadobúdať dominantnú pozíciu v porovnaní so spoločnými, federálnymi snemovňami Federálneho zhromaždenia. Posledná Slovenská národná rada v našich dejinách sa 1. januára 1993 vznikom Slovenskej republiky transformovala na výlučný zákonodarný orgán samostatnej republiky – Národnú radu Slovenskej republiky.

2. ANALÝZA ZÁKLADNÝCH ZNAKOV PARLAMENTARIZMU V SLOVENSKÝCH POMEROCH 1945 – 1992

2.1. Kreácia SNR

Z hľadiska skúmania parlamentarizmu a jeho podôb na Slovensku v sledovanom období sa teraz zameriame najmä na postavenie SNR ako parlamentu. Parlament je najvýznamnejším zastupiteľským orgánom v štáte vzhľadom na kompetencie, ktorými je vybavený.²⁸ Zastupiteľská idea vo všeobecnosti realizuje koncepciu suverenity ľudu, ktorá sa vo voľbách prenáša legálne na zástupcov ľudu – najmä poslancov parlamentu. Štandardne sa v parlament-

²⁷ STEIN, E.: *Česko-Slovensko: konflikt roztržka rozpad*. Tr. Z. Masopust. Praha : Academia, 2000, s. 73, 75.

²⁸ V socialistických pomeroch predstavoval iba najvyšší zo zastupiteľských orgánov – početnú skupinu tvorili národné výbory na miestnej, okresnej a krajskej úrovni.

nom systéme najvyšší zastupiteľský orgán kreuje vo voľbách, ktoré by mali byť všeobecné, rovné, priame a s tajným hlasovaním. Slovenská národná rada vznikla mimoústavne v roku 1943 na základe Vianočnej dohody predstaviteľov komunistického a nekomunistického (občianskeho) odboja. Nevznikla na základe žiadnych volieb. Podobne ani po vypuknutí Slovenského národného povstania neboli žiadne priame voľby mysliteľné. Takýto orgán, odvodzujúci svoju legitimitu od revolučných ideí, sa vo svojom nariadení č. 1/1944 vyhlásil za najvyšší orgán zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku. V revolučnej situácii sa teda z čisto formálneho hľadiska porušili až dva princípy moderného parlamentarizmu – 1.) SNR nevznikla voľbami a 2.) vytvorila jediný a jednotný orgán štátnej moci, logicky bez akýchkoľvek „brzd a protiváh“. SNR teda predstavovala zároveň parlament (zákonodarný, alebo „nariadeniarný“ orgán), ako aj orgán výkonnej moci (hoci tú fyzicky realizovali nasledujúcimi nariadeniami vytvorení povereníci, čo nebolo považované za rozpor s ideou SNR ako jediného orgánu všetkej štátnej moci na Slovensku). V danej revolučnej situácii však ide o postup adekvátny situácii, kde otázky teoretického modelu parlamentarizmu boli druhoradé.

Faktická kreácia SNR v roku 1945 vyzerala tak, že členovia SNR boli iba priebežne doplňovaní a následne sa vykonala provizórna voľba prostredníctvom delegátov, čo prestavuje obdobu nepriamych volieb voliteľmi v niektorých volebných systémoch. Podľa prejavu G. Husáka na zasadaní pléna SNR dňa 23. a 24. augusta 1945 v Bratislave boli totiž najprv v Banskej Bystrici neskôr po oslobodení východného Slovenska pribratí ďalší členovia SNR, a následne došlo k nepriamym, delegovaným voľbám, ktoré prebehli 29. augusta 1945 v Banskej Bystrici na zjazde delegátov Národných výborov.²⁹

Po ďalšom obnovení SNR v roku 1946 podľa výsledkov volieb do Národné-

²⁹ „Boli pribratí v istom počte ďalší členovia, potom v Banskej Bystrici niekoľko ráz sa členstvo doplňovalo, ďalej po oslobodení východného Slovenska zase z východu boli pribratí iní členovia a takto teda postupným vývojom dosiahli sme dnešný stav asi 70-75 členov Národnej rady, ačkoľvek poriadok, ktorý bol prijatý pre Slovenskú národnú radu vyžaduje 100. Predsedníctvo uvažovalo o tejto veci a prišlo k názoru, že práve z príležitosti prvého výročia bude veľkým demokratickým činom, aby členstvo Slovenskej národnej rady bolo riadne delegátmi volené, nakoľko sme už v tom štádiu konsolidácie, že túto voľbu previesť možno. Z toho dôvodu tiež dalo bez predbežného vypočítania pléna rady, nakoľko to technicky možné nebolo, rada nezasadala, na program sjazdu Národných výborov v Banskej Bystrici i voľbu členov Slovenskej národnej rady. Je preto potrebné, aby plénum Slovenskej národnej rady sa v tomto smere usnieslo, čím jednak krok Predsedníctva dodatočne sankcionuje a jednak dá riadny základ k voľbe nových členov. Preto Predsedníctvo navrhuje, a Slovenská národná rada prijala toto usnesenie: Členstvo Slovenskej národnej rady sa končí dnom 28. augustom 1945. Okresní delegáti národných výborov na sjazde v Banskej Bystrici dňa 28. augusta 1945 vyvolia nových členov Slovenskej národnej rady.“ Na 11. schôdzi SNR v roku 1945.

ho zhromaždenia (s obmedzeným volebným právom), stále teda bez osobitných volieb do SNR, čo už nie je možné celkom dobre ospravedlňovať výnimočnými pomermi, sa prvé zasadnutie SNR konalo dňa 3. septembra 1946. Po nedemokratických parlamentných voľbách do Národného zhromaždenia v roku 1948 s jednotnou kandidátkou Komunistickej strany sa SNR opäť iba podľa výsledkov týchto volieb doplnila a jej prvé ustanovujúce zasadnutie sa konalo dňa 28. júna 1948. Opäť sa teda nevyužila príležitosť spojenia volieb do NZ s osobitnými voľbami do SNR. Táto stále nevolená SNR potom pracovala až do roku 1954, keď konečne prebehli „riadne“ voľby do SNR. Preto možno vysloviť pochybnosti o legitimitě SNR ako predstaviteľke suverénneho slovenského národa, a to až do roku 1954. Navyše však aj pre voľby v roku 1954 platí to isté, čo pre charakteristiku volieb do Národného zhromaždenia – totiž, že voľby sa chápali viac ako plebiscit za politiku KSC než ako politický súboj – to bolo koniec koncov medzičasom už úplne vylúčené.³⁰ Hoci bol zavedený väčšinový volebný systém s imperatívnym mandátom, neprinieslo to ústavnými právnikmi hlásané užšie prepojenie s voličmi, ktoré je pre väčšinový volebný systém príznačné.³¹ Bránilo tomu úzke prepojenie na politickú líniu KSC, ako je to zvyčajne pri pomernom volebnom systéme,³² hoci formálne sa volili kandidáti Národného frontu, ktorí mali predstavovať rôzne zložky spoločenského života. Celý systém však bol deformovaný postavením strany, ktoré bolo v ústave z roku 1960 zakotvené aj formálne v čl. 4 Ústavy Československej socialistickej republiky.

Za skutočne legitímnu predstaviteľku suverénneho ľudu – slovenského

³⁰ Dokumentujú to aj výsledky posledných neslobodných volieb v našich dejinách, ktoré sa konali v roku 1986 – v zoznamoch voličov pre voľby do Slovenskej národnej rady bolo zapísaných 3 milióny 499-tisíc 301 občanov, z ktorých sa na voľbách zúčastnilo 3 milióny 490-tisíc 785 voličov, čo je 99, 75 %. Z uvedeného počtu bolo tri milióny 488-tisíc 642 platných hlasov. Za kandidátov Národného frontu na poslancov Slovenskej národnej rady hlasovalo tri milióny 487-tisíc 244 voličov, čo je 99, 95 % z celkového počtu platných odovzdaných hlasov.

³¹ V pomernom volebnom systéme je rozhodujúca podpora strany, vo väčšinovom volebnom systéme kandidát viac ovplyvňuje svoje zvolenie. KYSELA, J.: *Zákonodárstvá bez parlamentu : Delegation a substitute of legislative power*, s. 17. V podmienkach socializmu sa mala úzka prepojenosť s voličmi demonštrovať existenciou imperatívneho mandátu – zástupcovia ľudu boli ľuďom volení, ľudu zodpovední a ľuďom aj odvolateľní. Poslanci boli povinní svojim voličom skladať účty zo svojej činnosti. Na druhej strane poslanci boli viazaní pokynmi voličov, ale i námetmi a názormi voličov.

³² Poslanec je slobodný, pokiaľ mu nezáleží na ďalšej politickej kariére. Na zodpovednosť politickej strane sa však môžeme pozeráť aj pozitívne – ak sa obávame pôsobenia organizovaných záujmov, ktoré určite ľahšie ovplyvnia jednotlivého poslanca ako celú politickú frakciu. Tamže, s. 23.

národa – sa môže SNR považovať až po prvých demokratických a pluralitných voľbách do SNR v roku 1990.³³ Až vtedy sa obnovila aj formálne názorová a politická pluralita, z ktorej vychádza aj súčasná politická situácia v SR.

Pre porovnanie kreácie SNR v dvoch sledovaných obdobiach teda platí, že v prvom období ani raz nedošlo k demokratickým voľbám poslancov (dobovým termínom „členov“) SNR. Na druhej strane, po roku 1989 sa čoskoro konali slobodné demokratické voľby. Podobne ako na úrovni Federálneho zhromaždenia, aj na úrovni Slovenskej národnej rady sa pritom už od decembra 1989 vývoj niesol v znamení „rekonštrukcie“ poslaneckého zboru, ako aj jeho autonómnych orgánov, a to inak ako štandardne – voľbami. Množstvo poslancov a funkcionárov SNR totiž zložilo svoje funkcie.³⁴ Špecifickým pre obdobie prechodu k demokracii je tiež kreovanie nových poslancov voľbou samotným zákonodarným zborom,³⁵ čo tiež nie je celkom v súlade s demokratickými štandardmi a ide skôr o revolučnú situáciu, podobnú kreovaniu SNR v roku 1945. K obdobnej „rekonštrukcii“ však došlo aj v roku 1948. Po februári 1948 totiž vo vzťahu k postaveniu – nezávislosti a imunity – poslancov došlo na zasadaní z 12. marca 1948 k obrovskej zmene, ktorá je úplne v protiklade s parlamentnými princípmi, a to v podobe odvolávania členov SNR akčným výborom.³⁶ Nebola teda dodržaná základná zásada nezávislosti poslancov, a to ich nezá-

³³ „...zastúpenie v Slovenskej národnej rade majú tie politické strany a politické hnutia, ktoré získali viac ako 3 % z celkového počtu odovzdaných platných hlasov v rámci Slovenskej republiky. Sú to Demokratická strana, ktorá dostala 148 567 hlasov, čo je 4, 39 %, Verejnosť proti násiliu 991 285 hlasov, čo je 29, 34 %. Komunistická strana Česko-Slovenska 450 855 hlasov, t. j. 13, 34 %, Együttélés – Spoluzitie 292 636 hlasov, t. j. 8, 66 %, Slovenská národná strana 470 984 hlasov, t. j. 13, 94 %, Kresťansko-demokratické hnutie 648 782 hlasov, t. j. 19, 20 %, Strana zelených 117 871 hlasov, t. j. 3, 48 %. Znamená to, že Demokratická strana získala v Slovenskej národnej rade 7 mandátov, Verejnosť proti násiliu 48 mandátov, Komunistická strana Česko-Slovenska 22 mandátov, Együttélés - Spoluzitie 14 mandátov, Slovenská národná strana 22 mandátov, Kresťansko-demokratické hnutie 31 mandátov a Strana zelených 6 mandátov.“ Záznam z 1. schôdze.

³⁴ Podľa vyjadrenia na 21. schôdzi 9. februára: „v čase od 11. januára tohto roku podalo rezignáciu na poslanecký mandát 26 poslancov Slovenskej národnej rady.“

³⁵ Podľa ústavného zákona z 23. januára 1990 o odvolávaní poslancov zastupiteľských zborov a voľbe nových poslancov národných výborov.

³⁶ „Akčný výbor Demokratickej strany odvolal zo Slovenskej národnej rady týchto jej členov: brigádny generál Ján Ambruš, Dr. Lubomír Baar, Ján Bendík, Michal Géci, Dr. Pavel Haljan, Ján Hlavatý, Michal Chrenko, Andrej Kapušanský, Vincent Kováč, škpt. Július Kukliš, Gašpar Kvašovský, Ján Kovaľ, Imrich Laurinec, Dr. Jozef Lettrich, Ing. Teodor Lipčík, Ján Myjavec, Dr. Milan Pišút, Pavel Pláňovský, Michal Rovňák, Miloš Rumann, Belomír Sutoris, Ludovít Šenšel, Pavel Švihra, Vojtech Tordoň a Ondrej Šoltýs. Komunistická strana Slovenska odvolala zo Slovenskej národnej rady člena mj. Viliama Žingora.“ Stenografický zápis o priebehu 14. zasadnutia pléna SNR ktoré sa konalo dňa 12. marca 1948.

vislosti statusovej – v zmysle neodvolateľnosti, čo malo predznamenať príchod nového chápania poslaneckého mandátu ako imperatívneho. V prípade oboch období teda išlo v prvom rade o realizáciu mocenských zmien, a to akýmkkoľvek prostriedkami, v oboch prípadoch odôvodniteľnú vôľou ľudu ako najvyššou hodnotou, ktorá umožňuje nerešpektovať zaužívané pravidlá.

2.2. Činnosť SNR

Základné delenie parlamentov z hľadiska ich reálnej činnosti je delenie na diskutujúce, pracujúce a kombinované parlamenty.³⁷ Činnosť SNR sa spočiatku javila ako kombinovaná „diskutujúca“ a „pracujúca.“ Zasadnutia pléna SNR (v rokoch 1945/46), a teda aj jeho „pracujúci“ charakter, boli však zo začiatku iba improvizované. Improvizovanosť rokovaní v tom období dokladá aj fakt, že stenografické záznamy z prvej schôdze nie sú úplné a niektoré diskusie zachytávajú iba ich obsah.³⁸ Permanentne tiež chýbali podklady k jednotlivým návrhom.³⁹ Navyše pôvodne neplatil ani žiaden rokovací poriadok (existoval však pôvodný rokovací poriadok revolučnej SNR). Keď sa ho Dr. Thurzo domáhal na schôdzi 5. júna, Dr. Lettrich mu odvetil, že rokovací poriadok je už dávno pripravený, len pre iné neodkladné otázky sa nepredložil plénu SNR.⁴⁰

Kontúry štandardného zasadania získalo rokovanie až na 14. zasadnutí, konanom v dňoch 26. a 27. novembra 1945. Na ňom sa už udeľovali poslancom aj dovolenky a na 15. zasadnutí sa už stretávame aj s otázkou postavenia poslancov – otázkou imunity.

Z hľadiska podstaty činnosti SNR v rokoch 1945/46 mala napriek neštandard-

³⁷ KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských států*. 2. vyd. Praha : Linde, 2006, s. 341 – 342.

³⁸ „Po tomto prejave rozvinula sa debata, v ktorej predseda Dr. Lettrich odpovedal, že niektoré neshody medzi textom osnovy nariadenia a medzi textom, ktorý čítal povereník Dr. Štefánik vznikly len nedopatrením a dodatočnú opravu nebolo možno pre nedostatok času previesť. Ďalej si jeden člen Rady žiadal vysvetlenie o určení pojmu cudzieho štátneho príslušníka podľa §1 spomínanej osnovy, na čo mu povereník Dr. Husák odpovedal, že povereníctvo vydá zvlášťne smernice, kde sa táto otázka vysvetlí...“ Pozri zápisnicu z plenárneho zasadnutia Slovenskej národnej rady, konaného dňa 15. mája 1945 o 15. hodine.

³⁹ Na druhej schôdzi: „Prv, ako by sme prikočili k vlastnému prerokovaniu tejto veci, dovol'te ospravedlniť Úrad Predsedníctva SNR, že mu z technických dôvodov nebolo možné pripraviť návrh a rozdať ho pred zasadnutím, nakoľko vec je veľmi súrna a bola predmetom rokovania len na dnešnom dopoludňajšom zasadnutí Predsedníctva. Prosím pána podpredsedu rady a povereníka pre vnútro Dr. Husáka, aby sa ujal slova.“

⁴⁰ Na schôdzi 6. júna sa o ňom hlasovalo a v tej súvislosti sa rozpútala aj debata o označovaní členov SNR ako poslanci, prípadne národní radcovia.

nosti svojej kreácie kompetencie štandardného zastupiteľského orgánu:⁴¹ keď sa 15. mája 1945 konalo slávnostné plenárne zasadnutie SNR, na jeho začiatku boli slávnostne prijaté Ohlas k českému národu a slávnostná rezolúcia k slovenskému národnému povstaniu. Išlo teda o politické prejavy, ktoré patria do širšieho okruhu pôsobnosti klasického diskutujúceho parlamentu ako tribúny politických názorov. Zároveň však SNR tiež poverila Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady ako svoj výkonný orgán, aby pripravil nariadenie, upravujúce pomenúvanie miest, dedín a vytvorenie nových radov a vyznamenaní – tým naznačila svoju dominanciu nad svojim výkonným orgánom a svoj relatívne pracovný charakter, aj keď delegovaný mimo bezprostredného pléna SNR.

V rámci zákonodarnej, alebo nariaďovacej právomoci, keďže výsledky normotvornej činnosti SNR sa v roku 1945 označovali ako nariadenia, sa postupovalo obdobne ako v každom klasickom pracujúcom parlamente. Návrhy nariadení však nepredstavovali výbory, ale tí povereníci (obdoba ministrov), na ktorých poverenstvách boli príslušné osnovy vypracované. To možno podľa niektorých názorov, ktoré žiadajú tvorbu návrhov zákonov vo výboroch parlamentu, chápať ako príznak „nepracujúceho“ parlamentu.⁴² K návrhom sa však štandardne konala rozprava a nešlo o automatické schvaľovanie návrhov poverenikov. Na rozdiel od rokovaní v Národnom zhromaždení (NZ) sa totiž na pôde SNR spočiatku objavujú aj pozmeňujúce návrhy členov SNR (to bolo oficiálne označenie poslancov), z ktorých niektoré boli aj akceptované,⁴³ ale množstvo bolo tiež odmietnutých.⁴⁴ Vo všeobecnosti sa často rovnako ako

⁴¹ Neštandardná je uschovávacia funkcia SNR, ktorej predmetom mala byť šablita admirála Horthyho ako symbol – „*dôkaz formálneho víťazstva slovenskej národnej veci v tejto vojne*“. Pozri zápisnicu zo zasadnutia pléna SNR konaného dňa 5. júna 1945.

⁴² Pracujúcim parlamentom J. Kysela rozumie stav, keď parlament nie je iba schvaľovateľom návrhov zákonov z vládnej dielne, ale naopak, ich aktívnym tvorcom. KYSELA, J.: *Zákonomodárstvi bez parlamentů : Delegation a substituce zákonodárné pravomoci*, s. 9.

⁴³ Na druhej schôdzi: „*Dávam hlasovať o pozmeňujúcom návrhu členov Rady pána Dr. Karčára a Ing. Gašperika, aby nechali spolky, ktoré majú byť ponechané tak na území dočasne okupovanom Maďarmi ako aj na území vlastného Slovenska existovali spolky: Hviezdoslav, Slov. kat. spolk, Spolk pestovateľov papriky Chovateľov oviec, pestovateľov hodvábnika, Sváz pestovateľov koní. Kto je za prijatie? Konštatujem, že väčšina, a vyhlasujem návrh za prijatý.*“

⁴⁴ Na schôdzi z 5. júna 1945: „*Dr. Kočvara: Som za to, aby bol vypustený odsek 2a/ a aby zostala kompetencia Okresných národných výborov zachovaná... Dr. Lettrich: Kto je za to, aby kompetencia Miestnych národných výborov pri menovaní národnej správy bola vylúčená. To je menšina. Tento návrh je zamietnutý... Ďalej bol podaný formálny návrh na zmenu ustanovenia §-u 11. ods. 1 v tom smysle, že dočasná národná správa sa uvalí na všetky družstvá na dobu kým členovia družstva si nezmúžia podľa stanov nové správne orgány a síce do 90 dní. Je to návrh pána Dr. Josku. Kto je za prijatie tohto doplnku. To je menšina, návrh sa zamietla.*“

v NZ hlasovalo jednomyseľne, napríklad o prvej pražskej dohode, ktorá bola jednomyseľne schválená na schôdzi SNR dňa 5. júna 1945. Touto dohodou, ako je známe, SNR obmedzila svoju vlastnú právomoc v prospech centrálnych pražských orgánov.⁴⁵

V nasledujúcom období získala SNR potvrdenie zákonodarnej (nie iba nariadovacej) kompetencie, ktorú jej priznala Ústava 9. mája. Zákonodarnú kompetenciu si udržala až do roku 1992 a jej nositeľom je v súčasnosti Národná rada Slovenskej republiky. Po roku 1948 sa však charakter činnosti SNR veľmi zmenil – v súvislosti so závislosťou na politike KSČ. Formálne síce pre politickú príslušnosť poslancov platilo, že: *„Pokiaľ ide o zloženie poslancov Slovenskej národnej rady podľa príslušnosti je 103 poslancov členov KSČ, 7 poslancov členov Strany slovenskej obrody a 7 poslancov členov Strany slobody. 33 poslancov je bez politickej príslušnosti,“* v skutočnosti však poslanci za všetky návrhy z dielne KSČ hlasovali jednomyseľne, čo sa prejavilo aj pri voľbe Predsedníctva a Predsedu SNR. Dokonca keď sa kreovali jednotlivé výbory SNR a potom overovatelia SNR, tak pri overovateľoch sa v stenografickom zázname ani nespomína, kto ich navrhuje. Používa sa iba formulácia *„Za overovateľov Slovenskej národnej rady sa odporúča zvoliť poslancov, a to...“*

K obnove názorovej plurality a nezávislosti poslaneckého mandátu dochádza až v roku 1989. Čerstvo zavádzaná a spočiatku iba predstieraná pluralita v parlamente sa v novembri 1989 prejavila okrem iného aj v tom, že pri voľbe predsedu SNR bol predstavený aj protikandidát R. Schustera, Jozef Širotiák. Inak však stále pri hlasovaní vládla zdanlivá jednotnosť názorov. Formalizované rokovanie parlamentu dokladá aj prejav poslanca Trepáča: *„Či si to chceme priznať, alebo nie, väčšina našich občanov je zvyknutá voliť tak, koho mi predložia, za toho zdvihnem ruku, alebo hodím do urny lístoček s jeho menom. Prejavilo sa to i pri nedávnych voľbách odborových či stranických funkcionárov. Pred mesiacom prebehli voľby a dnes sa žiada odvolanie týchto funkcionárov.“*⁴⁶

Znovuobjavenie iniciatívy v parlamentnej činnosti po Novembri 1989 predstavuje napríklad zriadenie osobitnej prešetrovacej komisie na posúdenie policajného zákroku pri sviečkovom sprievode v marci 1988, či vytvorenie dvanástich pracovných skupín k príprave návrhu zákonov o zhromažďovaní, spolčovaní, tlačového a petičného zákona, zákona o politických stranách, branného zákona, zákona o územnom členení republiky, o národných výboroch, o voľbách do SNR, do národných výborov, o hlavnom meste SSR Bratislave a právnej úprave vzťahu štátu a cirkvi.

⁴⁵ ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*, s. 159.

⁴⁶ Na 17. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 30. novembra 1989.

Po Novembri 1989 začali opäť hrať veľkú rolu v činnosti SNR stanoviská k politickému vývoju a vyjadrenia k aktuálnym problémom spoločenského diania. Napríklad na sformulovanie Vyhlásenia k situácii v novembri 1989 bola vytvorená osobitná komisia, ktorá pripravila znenie Vyhlásenia. Na vyjadrenie stanovísk a názorov poslancov SNR sa využíval inštitút vyjadrení a stanovísk – k odsunu slovenských Nemcov, k lustráciám a pod. Opäť sa teda obnovil charakter SNR ako diskutujúceho a pracujúceho zboru.

2.3. Vzťah k výkonnej moci

Zastupiteľské zbory ako nositelia „úplnosti moci“⁴⁷ mali mať postavenie najsilnejšieho orgánu štátu, ktorý odvodzuje svoju legitimitu priamo od ľudu, a od ktorého sa priamo alebo nepriamo odvodzuje postavenie ostatných orgánov. Táto charakteristika plne platila v povstaleckom období činnosti SNR, keď samotná SNR kreuje priamo ďalšie orgány štátnej moci, ktorej jedinou predstaviteľkou je SNR. Dá sa povedať, že táto situácia sa stala predzvesťou neskoršej teórie jednotnej štátnej moci, popierajúcej akúkoľvek deľbu moci. Zodpovednosť výkonnej moci parlamentu v nasledujúcom období ľudovej demokracie a socializmu vykazuje zmeny v súvislosti so spomínanou koncepciou jednotnej štátnej moci v tom zmysle, že výkon štátnej moci si jednotlivé orgány iba delia ako deľbu práce. Ideálom malo byť úplné splnutie zastupiteľských orgánov s výkonnými alebo správnymi tak, aby jeden orgán nielen prijímal zásadné uznesenia všeobecnej povahy, ale ich aj vykonával.⁴⁸ Tým by sa zaviedla v podstate vláda parlamentu, akú predstavovali v plnej miere revolučné orgány – Národný výbor pri vzniku ČSR v roku 1918 a Slovenská národná rada počas Slovenského národného povstania. Prípadne by bolo možné takýto systém chápať ako obdobu klasického anglického parlamentarizmu – avšak bez demokracie, plurality a možnosti zmeny.

V reálnej ústavnej praxi mali všetky orgány štátnej moci kooperovať, a to formálne na čele s dominantným parlamentom ako predstaviteľom suverenity ľudu. Rozpor však nachádzame v triednom chápaní suverenity ľudu, v triednom nazeraní na zastupiteľského zbory a v závislosti na politike KSČ: *„princíp suverenity pracujúceho ľudu znamená predovšetkým ústavnú zodpovednosť všetkých zastupiteľských zborov, celej sústavy zastupiteľských zborov pracujúcemu ľudu. Ale*

⁴⁷ PAVLÍČEK V. a kol.: *Ústavní právo a státověda II. Díl*. Praha : Linde, 2008, s. 216.

⁴⁸ BOGUSZAK, J. – JIČÍNSKY, Z.: *Struktura státní moci*. In: *Právník*, roč. CV, 1966, č. 5, s. 397.

taktiež – okrem iného – (napríklad zodpovednosť výkonných orgánov zastupiteľským zborom) zodpovednosť všetkých štátnych orgánov vrátane zastupiteľských zborov marxisticko-leninskej strane...“⁴⁹ Táto už sama osebe svojím triednym chápaním obmedzená suverénita bola v slovenských podmienkach ešte viac obmedzená. Do roku 1968 totiž SNR nemala v Čechách žiaden náprotivok a jej kompetencie boli v porovnaní s celorepublikovými orgánmi mizivé. Podobne aj kompetencie slovenských národných orgánov výkonnej moci, ktorými boli v podstate Predsedníctvo SNR a Zbor povereníkov (do roku 1960).

V rámci kontrolnej kompetencie prax SNR už v rokoch 1945/46 poznala písomné interpelácie na Predsedníctvo SNR, vo vzťahu SNR k výkonnej moci v rokoch 1946 – 1948, teda k Zboru povereníkov, je však potrebné uviesť významné obmedzenie, že na prvej schôdzi obnovenej SNR sa plénu predstavil Zbor povereníkov menovaný Predsedníctvom SNR ešte 16. augusta so súhlasom československej vlády zo dňa 14. augusta 1946. Išlo teda o Zbor menovaný ešte predchádzajúcim Predsedníctvom, a to s podmienkou súhlasu československej vlády. Tento Zbor teda nebol menovaný novým predsedníctvom, napriek tomu sa však nespomína žiadne vyslovenie dôvery, o ničom takom sa podľa stenografického záznamu nerokovalo. Existencia Zboru bola teda fakticky nezávislá od prípadných zmien v zložení SNR. Zodpovednosť Zboru voči SNR sa prejavila až na 11. zasadnutí zo dňa 1. decembra 1947, kde sa hovorí o tom, že Predsedníctvo SNR zbavilo úradu Zbor povereníkov a po predchádzajúcom súhlase československej vlády 19. novembra menovalo nový Zbor povereníkov. Očividne teda Zbor povereníkov nebol chápaný ako výlučný výkonný orgán SNR, ale naopak, bol závislý od pražskej vlády, ako to naznačil aj P. Mrázek.⁵⁰ V tomto prípade sa vyslovene spomína programové vyhlásenie predsedu rekonštruovaného (po tzv. jeseňnej kríze, ktorá mala za následok oslabenie pozícií DS v prospech KSS) Zboru povereníkov, Gustáva Husáka. Nehovorí sa však o tom, že by sa toto vyhlásenie schvaľovalo. Zrejme sa to nevyžadovalo vzhľadom na kompetenciu Predsedníctva pri tvorbe Zboru, pričom sa automaticky predpokladalo, že Predsedníctvo vyjadruje vôľu celého pléna SNR. V tradičnom parlamentarizme však ide o neštandardné riešenie, pripomínajúce do istej miery vládu parlamentu, keďže parlament, a nie prezident menoval orgán výkonnej moci (aj keď so súhlasom centrálnej vlády). Nedemokratický proces vyvrcholil ďalšou rekonštrukciou Zboru povereníkov, pričom ani tomuto zrekonštruovanému Zboru opäť plénum SNR nevyslovovalo dôveru,

⁴⁹ ZDOBINSKÝ, S. – ZLATOPOLSKIJ, D. L.: *Ústavní systémy socialistických zemí*. Praha : Panorama, 1988, s. 215.

⁵⁰ Hlásal, že Zbor povereníkov je orgánom národným aj celorepublikovým, keďže realizuje aj pokyny z Prahy, rovnako ako z Bratislavy.

keďže bol menovaný Predsedníctvom SNR. To mal byť zrejme najlepší dôkaz jednoty záujmov štátnej moci a všetkých predstaviteľov jej realizácie.

Vo vzťahu k Zboru povereníkov došlo v rokoch 1948 – 1954 k podstatnej zmene v tom, že na 3. zasadnutí pléna SNR dňa 29. júla 1948 bolo prvýkrát schvaľované programové vyhlásenie Zboru povereníkov. Zrejme to možno vysvetliť tým, že kreáciu členov Zboru povereníkov na základe Ústavy 9. mája prevzala československá vláda, ktorá povereníkov menovala na návrh Ústredného akčného výboru Slovenského národného frontu.⁵¹ Predsedníctvo, alebo plénum SNR sa už teda na kreácii tohto orgánu viac nepodieľali, preto mu bola daná príležitosť vyslovovať mu aspoň dôveru. Takéto riešenie teda podstatne zmenilo vzťah zákonodarného a výkonného orgánu pre územie Slovenska.

K návratu k pôvodnej koncepcii spreď roku 1948 došlo v roku 1956 tým, že SNR získala opäť možnosť menovať povereníkov a potvrdenie tento prístup získal aj federalizáciou Československa – v Slovenskej socialistickej republike SNR menovala vládu. Napríklad po voľbách v roku 1986 na druhej schôdzi SNR Predsedníctvo Slovenskej národnej rady na návrh Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska a Predsedníctva Ústredného výboru Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky vymenovalo prof. JUDr. Petra Colotku za predsedu vlády Slovenskej socialistickej republiky a následne na jeho návrh v spojení s návrhom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, Ústredného výboru Komunistickej strany, Slovenska a Predsedníctva Ústredného výboru Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky vymenovalo ostatných členov vlády. Tieto zmeny vyplývali z federalizácie Československa na základe ústavného zákona o federácii. SNR teda na návrh spomenutých inštitúcií menovala vládu, pričom SNR mala tiež povinnosť hlasovať o programovom vyhlásení vlády, za týmto účelom bola vytvorená komisia, ktorá *„v priebehu rozpravy vypracuje návrh na uznesenie k tomuto bodu programu a po skončení rozpravy ho predloží na schválenie Slovenskej národnej rade“*. Táto komisia mala v kompetencii dokonca zaujímať hodnotiace stanoviská k programovému vyhláseniu vlády,⁵² čo predstavuje vyslovene zasahovanie zákonodarnej moci do výkonnej, teda je

⁵¹ Napríklad na 16. zasadnutí pléna SNR dňa 14. júla 1950: *„Vláda na svojej schôdzke, konanej dňa 11. júla 1950, vzala na vedomie demisiu poverenika práce a sociálnej starostlivosti Františka Zupku, ktorý v dôsledku zvoľenia za predsedu Ústrednej rady odborov vzdal sa svojej funkcie. Na návrh Ústredného akčného výboru Slovenského národného frontu menovala vláda poslankyňu NS Emíliu Janečkovú-Murínovú za poverenika práce a sociálnej starostlivosti.“*

⁵² *„návrhová komisia pripravila návrh na uznesenie Slovenskej národnej rady k Programovému vyhláseniu vlády SSR, ktorý vám bol po projev prestávke rozdáný. Na úklade obdržaných pripomienok komisia odporúča nasledovné úpravy...“* 2. schôdza zo 4. júla 1986.

v rozpore s deľbou moci. Nie je však v rozpore s ideálom vzájomnej súladnej spolupráce jednotlivých orgánov, ktoré si medzi sebou delia prácu pri výkone jednotnej štátnej moci. Z generalizujúceho hľadiska je tiež v súlade s predstavou o vláde parlamentu, ktorá sa realizovala okrem iného aj menovaním predsedu vlády Predsedníctvom SNR. Pre postavenie SNR v naznačenom období teda formálne jednoznačne platí model systému vlády parlamentu v kontexte popretej deľby moci. Fakticky, a do istej miery na základe čl. 4 platnej ústavy z roku 1960 aj formálne, však vláda parlamentu bola podstatne narušená závislosťou parlamentu na straníckych a stranou vytvorených orgánoch. O vládu parlamentu teda išlo iba zdanlivo. V skutočnosti išlo o vládu strany – KSČ, čo je základný rozpor s akýmkoľvek princípami parlamentarizmu.

K návratu k štandardnému demokratickému parlamentarizmu s deľbou moci a systémom brzd a protiváh došlo až po roku 1989, a v slovenských podmienkach hlavne po nadobudnutí účinnosti Ústavy SR dňa 1. januára 1993 – až tá totiž pre Slovensko prvýkrát (odmysliac si vojnový slovenský štát) zaviedla klasický systém parlamentu, vlády a hlavy štátu, čo nebolo možné vo federálnom spojení štátov.

ZÁVER

Predložený príspevok po úvodnom právno-historickom prehľade vývoja parlamentného systému na území dnešnej Slovenskej republiky od čias Uhorska až do roku 1992 analyzuje niektoré základné otázky (ne)fungovania parlamentarizmu v podmienkach slovenského národného zastupiteľského orgánu – Slovenskej národnej rady. Tá bola vytvorená v revolučných odbojových podmienkach v roku 1943 a v podmienkach Povstania roku 1944 prebrala všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku. Napriek takémuto dominantnému postaveniu (postupne obmedzovanému tromi tzv. pražskými dohodami v rokoch 1945 a 1946), najvyšší orgán štátnej moci na Slovensku nebol až do roku 1954 kreovaný v priamych voľbách. Prvé priame voľby v roku 1954 už boli poznačené novým chápaním volebného zápasu, kde zdanlivo všeobecne, rovné, priame voľby s tajným hlasovaním plnili iba úlohu potvrdzovania dominance KSČ na politickej, ako aj spoločenskej scéne. Legitímnou v zmysle skutočného stelesnenia vôle suverénneho ľudu sa tak SNR stala až po roku 1989.

Pre charakter významu a faktickej činnosti SNR v sledovanom období možno konštatovať postupné znižovanie aktivity, a to tak v zmysle kvantitatívnom (obmedzovanie rozsahu právomocí a výstupov činnosti – napríklad v podobe zákonov), ako aj kvalitatívnom (obmedzenie na schvaľovanie predložených návrhov bez pripomienok).

Vo vzťahu k výkonnej moci osobitne možno badať stratu vplyvu na vlast-

né orgány výkonnej moci v prospech vplyvu pražských vládných orgánov. Myšlienka jednotnej štátnej moci a jej centralistický výkon ovplyvňovali vzťah zákonodarnej a výkonnej moci v takom zmysle, že tieto dve zložky mali spolupracovať, a nie kontrolovať sa, keďže sledovali jeden spoločný cieľ. To spôsobilo pre parlamentarizmus neštandardné vzťahy medzi uvedenými orgánmi, kde sa z jednej strany hlásala spolupráca namiesto kontroly, na druhej strane však spolupráca v podstate znamenala kontrolu a zasahovanie do vlastnej činnosti orgánov v záujme naplnenia sledovaných „celospoločenských“ cieľov – niekedy nezakryté prezentovaných ako ciele KSČ. Analýza (ústavno)právnej úpravy, ako aj stenografických záznamov preukázala prechod od jediného orgánu všetkej štátnej moci na Slovensku k zdanlivej vláde parlamentu, ktorý menuje a absolútne kontroluje svoj orgán výkonnej moci, ale v skutočnosti iba plní príkazy stranického centra, až k skutočne nezávislému a pracujúcemu parlamentu po roku 1989, ktorý sa pretransformoval na zložku skutočného parlamentného systému v súvislosti so vznikom Slovenskej republiky v roku 1993.

SUMMARY

The article offers in the first part an overview of evolution of parliamentarianism in the territory of Slovakia. In its second part, it analyses the (mal)functioning of parliamentary system in the conditions of Slovak national bodies between 1945 – 1992. Slovak national council (SNC) was the body, which assumed to hold supreme powers, as declared in its regulation no. 1/1944. This highest body in the territory of Slovakia, has not, however, been created in direct elections up to 1954 (!). And even the first elections in 1954 were marked by a completely new approach of Communist party ad ideology towards the role and importance of elections – limited only to prove the dominance of the Party.

As far as the system and character of SNC's activity is concerned, it has decreased – both in quantity (the scope of competence and the number of results – e.g. acts of parliament), and quality (simple approving of the presented proposals without any debates).

The SNC has also lost any control over its own executive body – the Board of Trustees, which was dependent and later even created by the Prague government. The idea of unique state power, which is not split into different powers (legislature, executive, judiciary) has led to an idea of cooperation between the bodies – as these are following the same goal – common interest in better future in communism. This has caused some special relationship between the highest bodies in the country, which cannot be understood in other way than through the idea of rule of parliament and more precisely, the rule of the Party.

Ideály nežnej revolúcie vo vývoji súkromného práva v prvých rokoch slovenskej transformácie spoločnosti (historickoprávna a filozofická štúdia)

Marián Kropaj

Synopsa: V predkladanom príspevku autor skúma obdobie spoločensko-ekonomickej zmeny československej spoločnosti po roku 1989, pomenúva vízie, s ktorými občania vstupovali na námestia a hodnotí počínanie zákonodarcu v prvých rokoch ponovembrovej transformácie. Cieľom jeho príspevku nie je len hlbšie rozvinutie úvahy o kvalite tzv. veľkej novelizácie Občianskeho zákonníka z roku 1991, ale aj priblíženie dobovej atmosféry tohto veľmi búrlivého a na udalosti bohatého obdobia. Tento zámer nie je, samozrejme, možné splniť bez širokého interdisciplinárneho využívania poznatkov právnych, ale aj mimoprávných odborov.

Kľúčové slová: Nežná revolúcia, veľká novela Občianskeho zákonníka, interdisciplinárny prístup, transformácia spoločnosti, Centesimus annus

„Naša existencia speje do blízkosti absolútneho rozhodnutia a jeho dôsledkov: najvyšších možností, ale aj najväčších nebezpečenstiev.“¹

Historia – magistra vitae sa tisícročia namáha, tisícročia poučuje, ale jej hlas pre mnohých ostáva iba hlasom volajúceho na púšti. Ľudské generácie sú ako nezbedné deti pred touto skúsenou šedivou učiteľkou. Namiesto toho, aby poslúchali jej hlas (kritika sa nevylučuje) a prijímali ho – vyskytujú sa vo všetkých generáciách takí, ktorí chcú začať tvoriť nové, nezávislé dejiny. Nežná revolúcia, ktorej dvadsaťte výročie si tento rok pripomíname, je širšou odbornou verejnosťou, ale aj pospolitým ľudom všeobecne považovaná za významný medzník v našich novodobých národných dejinách. Po takmer štyridsať jeden rokoch budovania „novej a lepšej spoločnosti“, totálnom redukovaní človeka na sféru ekonomiky a zameraní na uspokojovanie jeho materiálnych potrieb, sa otvorila vo vtedajšom Československu cesta pre postupnú zmenu celkového spoločensko-ekonomického a kultúrneho systému. Samotnú revolúciu sprevádzali veľké očakávania, ako už v minulosti veľaokrát. S odstupom rokov, nástupom ďalšej generácie ľudí a vzhľadom na množstvo každodenných problémov,

¹ GUARDINI, R.: *Konec novověku*. Praha : Vyšehrad, 1992. 95 s.

sa pri povrchnom alebo len stručnom sprostredkovaní informácií môže zdať, že sa na námestiach otvárali iba problémy politické a ekonomické, teda iba tie, ktoré súviseli s „lepším zabezpečením chleba“ prostredníctvom zmien v oblasti zvyšovania efektivity vládnutia. Pri hlbšom uvažovaní je však zrejmé, že do popredia zreteľnejšie vystupovali najmä duchovné otázky, prejavila sa nespokojnosť vnímania charakteru medziľudských vzťahov, interakcií spoločnosti voči človeku a sociálnym skupinám. Človek nebol spokojný a šťastný. Stratil pocit vlastnej ľudskej dôstojnosti a dôležitosti, rozplýval a strácal sa v byrokratickom štátnom kolose. Predstava, ktorú mu štát prostredníctvom vládnych predstaviteľov podsúval, nebola skutočná, ale odtrhnutá od každodenných životných skúseností, vlastného presvedčenia a vnútorného svedomia. Kvôli lepšiemu chápaniu ideálov Nežnej revolúcie, miere a rozsahu ich premietnutia sa do tzv. veľkej novely Občianskeho zákonníka, dôkladnejšiemu porozumeniu transformácie spoločnosti po takmer sedemnástich rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky, je potrebné zaoberať sa týmito otázkami a opätovne pripomenúť ich význam. Zámerom príspevku je osvieženie a obnovenie historickej pamäti staršej a strednej generácie, ktorá niekedy aj s nostalgiou spomína na staré časy spreď roku 1989, a rozšírenie obzoru mladšej generácie, ktorá nemá so socializmom, tak ako u nás fungoval, žiadne skúsenosti. Potreba pestovania schopnosti odhaľovať falošné východiská z problémov moderného človeka je však dôležitá pre všetkých občanov bez ohľadu na vek.

SÚKROMNÉ PRÁVO A ČESKOSLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRED ROKOM 1989

Slovenské súkromné, resp. občianske právo v systéme európskej kontinentálnej právnej kultúry predstavuje časť právneho poriadku upravujúcu sféru regulácie vzájomných medziľudských vzťahov.² Reprezentuje súbor pravidiel upravujúcich pomery súkromného života,³ ktorých cieľom je ochrana súkromných záujmov jednotlivých právnych subjektov, ktorými sú najčastejšie ľudské

² Porovnaj WINTR, J.: Říše principu. *Obecné a odvětvové principy současného českého práva*. Praha: Karolinum, 2006. s. 120. Cit. podľa MARŠÁLEK, P.: *Právo a společnost*. Praha: Nakladatelství Auditorium, 2008, s. 131.

³ V historickom kontexte pozri FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného občianskeho zákonníka, zhotoveného superrevíznou komisiou)*. 2. prepracované, judikatúrou siahajúcou do r. 1935 doplnené vydanie. Bratislava: Generálny komisionár. Právnické kníhkupectvo a nakladateľstvo V. Linhart, 1935. s. 17.

bytosti s ich vlastnými konkrétnymi právami, povinnosťami, záujmami a potrebami v určitom čase a na určitom území. Pri podrobnejšom skúmaní sa dá ľahko vyvodiť dôležitý poznatok o zásadnom vplyve súkromného práva na medziľudské vzťahy a spôsob života každého jednotlivca, sociálnych skupín a spoločnosti ako takej.

V dôsledku udalostí sprevádzajúcich druhú svetovú vojnu prebehla po „víťaznom februári“ 1948, za vtedy pretrvávajúcich vnútropolitických i medzinárodných okolností, radikálna zmena politicko-ekonomického systému v i Československu. To sa krátko po vojne stalo štátom, ktoré z hľadiska postupne sa vytvárajúcej bipolarity, „pripadli“ do sféry vplyvu ZSSR a (stali sa súčasťou) východného bloku. Na dlhých štyridsať rokov sa moci chopila Komunistická strana Československa, ktorá v duchu Marxovej teórie presadzovala tézu o tom, že „stačí zmeniť pomery, aby sa zmenil človek sám, aby bol dobrý“.⁴ Tým sa nevyhnutne otvorila cesta k totalite, perzekúcií a násiliu, spojená s prvkami znárodňovania majetku, násilnej kolektivizácie poľnohospodárstva,⁵ rozlíšenia viacerých foriem vlastníctva a rozdielneho prístupu k jeho ochrane.⁶

Československá spoločnosť žila po ukončení reformného procesu vyvírajúceho z ideálov Pražskej jari v dôsledku invázie vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 až do novembra 1989 v období tzv. normalizácie. Počas tejto etapy sa následkom spôsobu vládnutia výrazne oslabila legitimita vládnucej moci v štáte – Komunistickej strany Československa a jej predstaviteľov na všetkých stupňoch riadenia, čo viedlo ku kolapsu komunistického režimu.

Kvôli lepšiemu poznaniu a korektnejšiemu hodnoteniu vývoja rokov **1948 až 1989** v Československu⁷ by bolo žiaduce spätne sa vrátiť k tomuto obdo-

⁴ MLČOCH, L.: 2000. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000. 272 s.

⁵ Podrobnejšie k téme aj SOUKUP, L.: Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha. In: MALÝ, K., SOUKUP, L.: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha : Karolinum, 2004, s. 457 – 471. Zo slovenských prameňov najmä: HABOVŠTIK, J.: Krízová cesta slovenského roľníka. In *Kultúra*, 2004, roč. 7, č. 8, s. 13 – 15.

⁶ Porovnaj najnovšie: BLAHO, P.: Vlastníctvo a držba v československom občianskom práve v rokoch 1950 – 1983 (Historicko-právna štúdia). In *Právny obzor*, 2008, roč. 91, č. 4, s. 267 – 283. Pozri aj: ŠVIDROŇ, J.: Tvorba vedeckého systému práva duševného vlastníctva. I. časť: Obdobie pred rokom 1989. In: *Právny obzor*, 2008, roč. 91, č. 5, s. 416 – 426. ŠVIDROŇ, J.: Retrospektívne a perspektívne o právnej stimulácii technickej tvorby na Slovensku. 1. časť In *Duševné vlastníctvo*, 2008, č. 3, s. 21.

⁷ MALÝ, K., SOUKUP, L.: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha : Karolinum, 2004, s. 914. Na Slovensku toto obdobie stručne približuje GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na Slovensku po roku 1945* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta. Katedra právnych dejín, 2009. [cit. 2009-05-04]. Dostupné na internete: <www.flaw.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Pravnicka_fakulta/O.../Dejiny_prava_na_Slovensku_po_roku_1945.doc>.

biu a venovať väčšiu pozornosť skúmaniu vývoja právnej vedy, ako aj analýze výstupov právnej spisby dobových autorov v kontexte celkového vtedajšieho spoločensko-ekonomického a kultúrneho prostredia. Nie je správne a ani vedecky adekvátne vnímať obdobie života viacerých generácií značne zjednodušené a len výlučne ideologicky, bez hlbšieho poznania daných prameňov.⁸ Navyše nedostatočne venovaná pozornosť a zanedbanie vedeckého výskumu tohto historického obdobia, v spojitosti so syndrómom tzv. krátkodobej pamäti, teda rýchleho zabúdania človeka, by sa mohli prejavíť v možnom opakovaní negatívnych javov z minulosti.⁹ „Človek zabúda a strata pamäti je vec nedobrá pre človeka i pre spoločnosť.“¹⁰ Ani Slovensko v tom nepredstavuje žiadnu výnimku. „Ak nejaká vina, ktorej sa dopustila res publika, nie je spoznaná, odsúdená a určitým spôsobom odpykaná, stáva sa neustále sa vracajúcou formou správania a ničí politickú existenciu.“¹¹ Udržanie pamäti však nestačí na to, aby sa negatívne javy z minulosti nevrátili v iných podobách.

V tejto súvislosti si treba uvedomiť dôležitosť rozvíjania hlbších úvah nielen nad dôsledkami, ale predovšetkým nad príčinami zhubných totalitných ideológií, ktoré si v 20. storočí vyžiadali milióny mŕtvych ľudí. Možno sa domnievať, že kríza modernej doby pramení z krízy samotného človeka, ktorý do veľkej miery stratil mravnú schopnosť prístupu k riešeniu každodenných strategickejších otázok života, čo súvisí so zmenou vnímania náboženstva predovšetkým po roku 1789, keď prebiehala vo Francúzsku revolúcia.¹² Kdesi tam, pred 200 rokmi, možno nájsť zárodoky problémov, s ktorými sa spoločnosť a ani človek sám nedokázali až do dnešných čias vyrovnať.

Riešenie načrtnutého problému však nemožno dosiahnuť pomocou *ad hoc* vypracovaných analýz rôznych parciálnych problémov, pretože tie ich už

⁸ Toto obdobie nebolo politicky ani ideovo jednolité, bolo sprevádzané množstvom zmien. Ako veda reagovala na spoločenské premeny a aké problémy riešila? K tomu napr. MARŠÁLEK, P.: *Proměny české právní vědy 1945 – 1989*. In: MALÝ, K., SOUKUP, L.: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 29 – 60.

⁹ PEŠKA, P.: *Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948 – 1989*. In: MALÝ, K., SOUKUP, L.: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 192 – 209.

¹⁰ MLČOCH, L.: *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, 272 s.

¹¹ GUARDINI, R.: *Sloboda a zodpovednosť*. Trnava: Dobrá kniha, 2001, 77 s.

¹² Ako odpoveď na revolučné šialenstvo a snahu o radikálnu premenu sveta, ktorú priniesla tendencia k rovnostárstvu a viera v nevyhnutný pokrok, nahradená zavrhnutou a „nemodernou“ vierou v Boha – došlo po prvýkrát v histórii ku kodifikovaniu občianskeho práva. Nový občiansky zákonník z roku 1804 si za základ zobral najmä justiniánske rímske právo, ktoré plne vyhovovalo požiadavke individualistického liberalizmu a sekularizmu.

dopredu redukujú napríklad na problémy čisto psychologické, sociologické, ekonomické či právnické, čím znemožňujú ich komplexné uchopenie.¹³ Úvahy o totalitnej minulosti je potrebné zasadiť do širšieho kontextu, ktorý bude mať nevyhnutne interdisciplinárny základ, čo nám umožní chápať rôzne udalosti vlastných dejín ako diania, ktoré nie sú pre našu oblasť také „špecifické“, ako sa občas žurnalisticky zdôrazňuje.¹⁴

V povojnovom období sa na území Československa, právneho predchodcu samostatnej Slovenskej republiky, pristúpilo po prvýkrát k systémovému usporiadaniu všeobecnej súkromnoprávnej úpravy, výsledkom ktorej bolo kodifikovanie občianskeho práva. A to najprv v Občianskom zákonníku z roku 1950,¹⁵ ktorý bol neskôr, po upevnení moci vládnucej strany, nahradený „pokrokovším“ Občianskym zákonníkom č. 40/1964 Zb.,¹⁶ platným, hoci s mnohými úpravami, až dodnes.

Je nutné zdôrazniť a chápať skutočnosť, že obdobia prednovembrovej československej spoločnosti, Nežná revolúcia a spoločenská transformácia po roku 1989, ale koniec koncov aj Francúzska revolúcia a priemyselná revolúcia, spolu vzájomne súvisia oveľa viac, ako sa na prvý pohľad môže zdať.¹⁷ Preto je potrebné neobmedziť sa pri hodnotení vývoja súkromného práva iba na ponovembrovú optiku vedeckého nazerania na právo a pritom sa tváriť, že jej nič dôležité nepredchádzalo, ale zaujímať sa aj o širšie historické súvislosti národnej histórie. Okolnosti, za ktorých došlo k ukončeniu vlády pôvodnej štátostrany

¹³ ZÁLEŠÁK, T.: *Diablova práca. Úvahy o totalitarizme*. Bratislava: Kalligram, 2005. s. 23.

¹⁴ Podrobnejšie k téme interdisciplinárneho vnímania aj KROPAJ, M.: *Potreba interdisciplinárnosti v súkromnom práve – hľadanie inšpirácie?* Príspevok z vedeckej konferencie doktorandov a študentov Právnickej fakulty TU v Trnave. 2009.

¹⁵ Tento zákonník nadväzoval na Ústavu z 9. mája 1948, ktorá opustila jednotný a všeobecný pojem vlastníctva a podľa sovietskeho vzoru ho nahradila vlastníckym systémom, v ktorom socialistické vlastníctvo prevažovalo nad vlastníctvom individuálnym a vo vnútri socialistického vlastníctva malo dominantné postavenie štátne socialistické vlastníctvo, ktoré bolo považované za vrchol vlastníckej sústavy.

¹⁶ Súčasný Občiansky zákonník bol prijímaný v podmienkach vtedy sa uplatňujúceho administratívneho systému riadenia spoločenských procesov, ktorý sa v Československu uplatňoval po prevzatí moci komunistickou stranou po roku 1948 a predstavoval spoločne s ďalšími dvomi súkromnoprávnymi predpismi, Hospodárskym zákonníkom a Zákonníkom medzinárodného obchodu, premietnutie systému plánovaného riadenia hospodárstva s paternalistickou úlohou štátu i do každodenného života občanov. K tomu pozri napríklad SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K.: *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 1993. s. 32.

¹⁷ Vzájomné súvislosti rôznych historických udalostí si všimol a venoval im adekvátnu pozornosť aj najvýznamnejší slovenský právny civilista – prof. Š. Luby. LUBY, Š.: *Slovenské všeobecné súkromné právo*. I. zväzok: Úvodná časť – Všeobecná časť – Osobnostné právo. Bratislava: Právnická jednota, 1941. s. 63 – 73.

a nastúpeniu na cestu spoločenskej transformácie z kolektivisticky riadenej centrálnej ekonomiky do individualistickej pluralitnej liberálnej demokracie, sa mali nepochybne výrazne prejavíť aj v prácach a úvahách, ktoré prebiehali v súkromnom práve po novembri 1989. Vzhľadom na uvedené skutočnosti je potrebné skúmať príčiny spoločensko-ekonomických zmien a samotný spôsob prechodu k demokracii v Československu, a teda aj samotnú Nežnú revolúciu.

NOVEMBER 1989 – MORÁLNA REVOLÚCIA

17. november 1989 sa stal historickým medzníkom v moderných dejinách Československa a následne aj obidvoch – na základe rozdelenia vytvorených – republík. A to v tom smere a zmysle, že upozornil vedecké bádanie na mnohé problémy, ktoré na jednej strane súviseli s obdobím štyridsiatich rokov fungovania komunistického režimu a na druhej strane so začiatkami transformácie¹⁸ politického, právneho a sociálneho systému, ekonomiky, ako aj štátoprávneho postavenia národných republík v česko-slovenskej federácii.¹⁹

Programom Nežnej revolúcie nebola ani nová spoločnosť, ani nový človek, ale akoby návrat k tomu, čo tu už raz – pred komunizmom – bolo.²⁰ Revolúcia prebiehala v čase totálnej krízy komunizmu, v čase úpadku a prehlbujúcej sa agónie vízie slobody, ľudských práv a ľudskej dôstojnosti. Nešlo teda o revolúciu, ktorej príčinou bola hospodárska núdza, či cieľ zaviesť trhové hospodárstvo alebo privatizáciu majetku. Víziou bola sloboda a ľudská dôstojnosť. Novembrová revolúcia v Československu bola morálnou revolúciou.²¹

¹⁸ K tomu podrobnejšie v zborníku z vedeckej konferencie uskutočnenej na pôde Univerzity Komenského v Bratislave, na ktorej sa venovala pozornosť hodnoteniu Novembra 1989 a 10. výročia ponovembrovej transformácie a spoločensko-ekonomickým procesom z hľadiska historického a politologicko-sociologického aspektu v Československu. Pozri PEŠEK, J., SZOMOLÁNYI, S.: *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Historický ústav SAV a katedry politológie FF UK v Bratislave, 2000. 180 s.

¹⁹ ŽATKULIAK, J.: 2000. Čo otvoril November 1989 vo sfére politickej, ekonomickej a štátoprávnej. In: PEŠEK, J., SZOMOLÁNYI, S.: *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Historický ústav SAV a KP FF UK, 2000. s. 180.

²⁰ PREČAN, V.: Středoevropský kontext demokratického převratu v Československu roku 1989. In: PEŠEK, J., SZOMOLÁNYI, S.: *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Historický ústav SAV a KP FF UK, 2000. s. 7 – 23.

²¹ PREČAN, V.: Středoevropský kontext demokratického převratu v Československu roku 1989. In: PEŠEK, J., SZOMOLÁNYI, S.: *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*.

V ľuďoch dozrela potreba presadenia morálneho étosu do spoločenského riadenia. Revolučný program na Slovensku bol zhrnutý do 12 bodov, ktoré vyjadřovalo *Prvé Spoločné programové vyhlásenie VPN*. Premietli sa v ňom ideály väčšiny spoločnosti, teda zovšeobecnené najvyššie spoločenské hodnoty, ktoré sa stali vzorom činnosti ľudí, ich stimulátorom a regulátorom.

Programové vyhlásenie obsahovalo snahu o slobodné a demokratické voľby; zaručenie slobody slova; občianskych práv a slobôd; zrušenie vedúcej úlohy KSČ; odideologizovanie školstva a kultúry; zaručenie nestrannosti súdov a prokuratúry; dôslednú odluku štátu od cirkvi a právo na vyznanie; slobodné odborové a študentské organizácie; zrovnoprávnenie všetkých foriem vlastníctva; dôslednú federalizáciu vzťahov Čechov a Slovákov a rovnoprávne postavenie národností; zaručenie práva na zdravé životné prostredie a rovnakú šancu pre všetkých pri voľbe povolania a naplnení životného šťastia.

Novembrová revolúcia priniesla novú víziu spoločenského vývoja. Vedúcou ideou pri jej presadzovaní sa stal model demokratického a právneho štátu a deatizácie spoločnosti.²²

V krajine sa zásadne zmenil systém hlavných ústavných inštitúcií štátu. Požiadavky opozície sa v politickej oblasti prejavili ukončením monopolnej moci KSČ zrušením 4. článku Ústavy ČSSR, zavedením rovnosti politických strán, v nadväznosti na to uskutočnením slobodných demokratických a pravidelne sa opakujúcich volieb, vybudovaním slobodného pluralitného politického systému, uplatňovaním zhromažďovacieho a združovacieho práva, rehabilitáciami celých skupín obyvateľstva postihnutých represívnou politikou komunistického režimu a pod. Avšak nutnosť zásadných, dôsledných a trvalých zmien politického systému spoločnosti pretrvávala naďalej.

Nové politické elity sa v tomto „ponovembrovom“ období zamerali predovšetkým na právne ukotvenie politického režimu a polozenie základov pre resuscitáciu občianskej spoločnosti hlásajúc novú ideológiu étosu občianskej kultúry.²³

Deklarované ideály z námestí sa mali teda začať prejavovať v konkrétnych transformačných krokoch. Transformácia ako prechod systému z východisko-

Štúdie a úvahy. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Historický ústav SAV a KP FF UK, 2000. s. 7 – 23.

²² SZOMOLÁNYI, S.: November 1989: otvorenie kľukatej cesty k demokracii. In: *November 1989 na Slovensku: Sívistosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1999. s. 92 – 110.

²³ CAPÍKOVÁ, S.: Medzi poriadkom a chaosom: právo v období postkomunistickej transformácie na Slovensku. In: *Sociologický časopis /Czech Sociological Review*, 2005, Vol. 41, No. 4: s. 617 – 640.

vého stavu do želaného stavu prebiehala v ekonomickej, politickej a kultúrnej rovine, čomu mal zodpovedať aj právny vývoj súkromného práva. Na začiatku tohto procesu sa vytýčili postuláty celej ponovembrovej spoločenskej transformácie, ktorej výsledky v spojitosti so štyridsaťjedenročným obdobím predchádzajúceho režimu, pociťujeme aj v súčasnosti.

Treba otvorene priznať, že pád železnej opony priniesol do uzavretého systému okrem pozitívnych momentov aj negatívne dôsledky, ktoré sa prejavili v celej spoločnosti, pričom ovplyvnili všetky oblasti jej vývoja. Otvorenie sa spoločensko-ekonomického systému v duchu filozofie liberálnej demokracie a individualisticky chápaného človeka vytvorilo vhodné podmienky na prenikanie nových kultúrnych vzorcov zo západnej Európy a Spojených štátov amerických. Zjednodušené videnie bývalého režimu bolo nahradené nárastom rozmanitosti a zložitosti sociálnych interakcií, čo sa prejavilo aj vo vývoji práva a jeho jednotlivých odvetví, a to aj vo vzniku a rozvoji nových právnych disciplín.²⁴ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť predovšetkým odbor práva duševného vlastníctva, ktorého rozvoj v európskej i globálnej medzinárodnej vedeckej spolupráci je predovšetkým po roku 1989 na Slovensku mimoriadny.²⁵

Na tieto dynamické procesy sa snažilo adekvátne reagovať aj právo prijímaním novej legislatívy. O tvorbe právnych predpisov ponovembrového vývoja hovoríme aj ako o legislatívnej lavíne. „Novelizácia novelizácií“ po roku 1989, aká nemala obdoby, spôsobila sebadeštrukčný efekt týchto procesov. Neuvážene, bez hlbšej opodstatnenosti a poznania skutočného stavu, sa prijímala nekvalitná legislatíva, ktorú bolo potrebné opakovane rušiť, meniť a dopĺňať. Dôsledkom hypertrofie právnych noriem bol neprehľadný a nejasný právny systém. Aplikovateľnosť a vymožitelnosť práva sa výrazne znížila, čo celkom prirodzene viedlo k oslabeniu právnej istoty obyvateľstva a vzniku mnohých negatívnych javov. Treba mať na zreteli najmä aj to, že toto všetko sa dialo v prostredí masívnej privatizácie predchádzajúceho socialistického spoločenského vlastníctva, pričom aj kompetentnosť vtedajších rozhodnutí odzrkadľuje vtedajšiu celkovo chaotickú spoločenskú a právnu situáciu a aj ona by raz mala byť predmetom nadčasovejšieho historického zhodnotenia.

„Ponovembrová špirála nesmiernej dynamiky spoločenského vývoja sa po dlhých desaťročiach našej izolovanosti od západnej Európy a stagnácie myslenia v spoločenských vedách pod kontrolou vládnucej ideológie, začala od prvých rokov transformácie

²⁴ CAPIKOVÁ, S.: Medzi poriadkom a chaosom: právo v období postkomunistickej transformácie na Slovensku. In *Sociologický časopis /Czech Sociological Review*, 2005, Vol. 41, No. 4: s. 617 – 640.

²⁵ ŠVIDROŇ, J.: Retrospektívne a perspektívne o právnej stimulácii technickej tvorby na Slovensku. 1. časť. In: *Duševné vlastníctvo*, 2008, č. 3, s. 23.

roztáčať neuveriteľne rýchlym tempom a neustále naberať nové obrátky a nové dimenzie.“²⁶

Ponovembrový spoločensko-ekonomický vývoj určite nebol ideálny, sprevádzali ho mnohé problémy, ktoré súviseli s kvalitou **duchovnej klímy spoločnosti**.²⁷ Jej nastavenie má veľmi úzky vplyv na celkový úspech transformácie, preto jej treba venovať dostatočnú pozornosť.

ZAČIATKY TRANSFORMÁCIE OBČIANSKEHO PRÁVA

Teória, legislatíva a aplikačná prax sa od začiatku 90. rokov zhodovali v tom, že uskutočnenie zásadnej reformy súkromného práva znamená nezaoberať sa v existujúcom systéme silne roztriešteného súkromného práva výlučne iba občianskym právom, ale že strategickým cieľom v súkromnoprávnej oblasti sa stáva jednotné, ucelené, úplné, zároveň však otvorené, vnútorne nerozporné (konzistentné) a prehľadné usporiadanie súkromného práva ako celku.²⁸ Zásadnou témou a cieľom snáh v oblasti ponovembrového vývoja súkromného práva v krajinách strednej a východnej Európy sa stala **rekodifikácia** platných občianskych zákoníkov, keďže tie, podľa názorov prevažnej väčšiny predstaviteľov právnej vedy, nezodpovedali zmenám v politicko-ekonomickom vývoji a zásadám otvorenej trhovej ekonomiky. Pozornosť zákonodarcu sa zamerala predovšetkým na úpravu vlastníckeho práva a obnovenie zmluvnej slobody. Zásadný význam v tomto smere mala novela ústavy, Zákon č. 100/1990 Zb., ktorá opustila dovtedajšie členenie vlastníckeho práva a bez ohľadu na povahu subjektu dôsledne vychádzala z jednotnosti a rovnakej ochrany všetkých vlastníckych práv bez akýchkoľvek výnimiek.

Napriek snahe nanovo rekodifikovať súkromné právo, čo sa doteraz nepodarilo úspešne zaviesť z dôvodov, ktoré pre svoju zložitosť na tomto mieste nie je možné dôkladne uvádzať, sa s účinnosťou od 1. 1. 1992 podarilo prijať na pôde Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej federatívnej republiky vládný návrh tzv. veľkej novely Občianskeho zákonníka z roku 1964.

²⁶ ŠVIDROŇ, J.: Tvorba vedeckého systému práva duševného vlastníctva. II. časť: Obdobie po roku 1989. In *Právny obzor*, 2008, roč. 91, č. 6, s. 490 – 507.

²⁷ SKÚPY, I.: Demokratický ideál a západná civilizácia – „osudové spojenectvo“ alebo mýtus? In: KATUNINEC, M., ZÁLEŠÁK, T.: *Rub a líc demokracie. Zborník z konferencie uskutočnenej v Trnave 8. novembra 2006*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006. s. 93.

²⁸ ŠVESTKA, J., et al.: Nad vývojem i súčasným stavem rekodifikace českého soukromého práva. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 1–2, 2003. s. 37 – 84.

VEĽKÁ NOVELA OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA, JEJ VÝZNAM A DÔSLEDKY

Skúmanie schváleného textu vládneho návrhu zákona, ktorým sa menili ustanovenia Občianskeho zákonníka, bolo by nedostatočné, ak by sme spoločne s ním neskúmali aj zámer, ciele a hodnoty, ktorými predkladateľ novely zdôvodňoval jej predloženie do legislatívneho procesu.

Samotná všeobecná časť návrhu novely Občianskeho zákonníka bola uvádzaná ako súčasť premien v súkromnoprávnej oblasti. Ústavné zmeny, ktoré zakotvili občianske práva a slobody, ako aj rozvoj súkromného podnikania a postupného vzniku trhového hospodárstva vrátane zákonov o privatizácii a reštitúcii vlastníctva, boli považované za významné, no podľa predkladateľov návrhu novelizácie Občianskeho zákonníka vyplynuli nové požiadavky aj na občianske právo. V návrhu sa deklarovala snaha prijať po viacročnej príprave úplne novú právnu úpravu Občianskeho zákonníka, ktorá by plne zodpovedala potrebám tzv. modernej spoločnosti. Ťažko však povedať, čo si pod týmto pojmom predstavovali vtedajší predkladatelia tejto novely. Podľa dôvodovej správy k návrhu novely vychádzali nielen z klasických inštitútov občianskeho práva, ale aj zo skúseností s uplatňovaním občianskeho práva na území ČSR v období medzi svetovými vojnami, ako aj z právnych úprav susedných štátov, ktoré mali podobnú právnu kultúru a tradíciu. Novela zasiahla aj do systematiky Občianskeho zákonníka, keď okrem úvodných Zásad občianskoprávných vzťahov vyhlásila ostatné časti za prekonané.

Dôvodová správa k návrhu zákona taktiež deklarovala snahu o zohľadnenie politických, ekonomických a historických súvislostí novelizácií Občianskeho zákonníka z minulosti, no absentovala v nej mravná dimenzia. Retrospektívne sa vracala do obdobia roku 1918 – teda do obdobia vzniku prvej Československej republiky, keď na základe recepcnej normy, zákon č. 11/1918 Z. z. a n., prevzali české krajiny rakúsky občiansky zákonník, pričom na Slovensku pokračovala s istými úpravami platnosť uhorského obyčajového práva. Úvahy o koncipovaní nového Občianskeho zákonníka, ktorý by platil súčasne v celej republike, sa začali už od prvých chvíľ jej existencie, no k jeho prijatiu došlo po prvýkrát až v roku 1950, teda v dobe, keď hľadanie akýchkoľvek politických kompromisov naprieč politickým a vedeckým spektrom, ako dobre vieme, už nebolo vôbec možné.

Po roku 1989 sa v Československu stalo základným ekonomickým predpokladom novelizácie Občianskeho zákonníka obnovenie trhového hospodárstva a privatizácia, resp. reprivatizácia podnikania. Súčasne sa deklarovala snaha o návrat k používaniu občianskoprávných inštitútov z Francúzska, Nemec-

ka, Švajčiarska a ďalších krajín, ktoré na ich základe vytvorili svoje občianske zákonníky.

Základnými zmenami, ktoré novelizácia z roku 1991 priniesla, bolo deklarovanie potreby zblížovania obchodného a občianskeho práva, zrušenie zákonníka medzinárodného obchodu a obnovenie tzv. dualizmu práva verejného a súkromného, ktoré bolo známe už v rámci rímskej právnej kultúry.

Novelu charakterizovali zásady, ktoré sa považovali za vylepšenia dovtedy platnej úpravy Občianskeho zákonníka. Nepochybne najpodstatnejšia úprava sa dotkla koncepcie vecných práv, najmä vlastníckeho práva. Upustilo sa od hierarchického a účelového rozlišovania a opäť bol prijatý koncept jednotne chápaného vlastníctva.²⁹

Výrazné zmeny sa uskutočnili aj v záväzkovom práve, keď boli do občianskeho práva opäť zapracované ustanovenia o nájme či zmluve o dielo. V novele sa predkladateľ sústredil na snahu o čo možno najlepšie prispôsobenie legislatívy novým pomerom súvisiacim s politickou, ale najmä ekonomickou situáciou, čo sa prejavilo aj na ďalšom spoločenskom vývoji.

Vzhľadom na analyzované časti veľkej novelizácie možno kriticky tvrdiť, že sa nepodarilo správne preniesť mravnú dimenziu do prijímanej legislatívy, čo sa negatívne prejavilo v celkovom spoločenskom vývoji. Pojmy ako demokracia, sloboda, kapitalizmus či trhové hospodárstvo boli vnímané výhradne ekonomicky, pričom sa nevenovala adekvátna pozornosť aj ich mravným dimenziám. Inšpiráciou v tomto smere môže byť vydaná encyklika pápeža Jána Pavla II. s názvom *Centesimus annus* z 1. mája 1991. V nej pápež varuje pred nesprávnou interpretáciou spomenutých pojmov a rizikom opätovného prepadnutia do nejakej zhubnej formy totalitarizmu³⁰ prostredníctvom akcentovania individualistického spôsobu myslenia v ateistickom a liberálnom modeli usporiadania spoločnosti. Na záver možno tvrdiť, že správne vymedzenie vzťahu človeka a spoločnosti v neustále sa meniacich sociálnych, hospodárskych, politických i právnych podmienkach je možné iba pri dialógu rôznych disciplín zaoberajúcich sa človekom ako zložitou spoločenskou bytosťou. Prostredníctvom otvoreného dialógu je možné nachádzanie riešení, ktorých využitie pri tvorbe práva môže byť na prospech každej doby.

²⁹ K autentickejšiemu dobovému vnímaniu vlastníctva aj PLANK, K.: *Novela Občianskeho zákonníka. Problematika vlastníctva*. In: *Justičná revue*. 1992, č. 3, s.17 – 24.

³⁰ „Demokracia bez zásad, ako dokazujú dejiny, ľahko sa premení na otvorený, alebo skrytý totalitarizmus.“ KOŠČ, S.: *Spoločenské poslanstvo encyklik Jána Pavla II.* Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2006. s. 82.

SUMMARY

The article deals with development of private law since 1989, until the so-called Major Amendment of the Civil Code No. 509/1991 had been adopted. The author also tries to point out general socio-economic, cultural and moral development, which refers to the transformation of private law and the creation of law itself, very closely. Finally, the author reflects which ideals of the Velvet Revolution, in what extent and form, had been enforced in the 1991 amendment of the Civil Code. The excessive emphasis was placed on endless individualism after November 1989, very similar as collectivism has been subjectively upheld after February 1948 in Czechoslovakia. Subjective economic and political interests of a part of society were influencing creation of law. Concepts such as democracy, freedom, capitalism, market economy, privatization, or law have been perceived primarily from economic point of view, while not given adequate attention to their moral dimensions. Encyclical *Centesimus Annus*, adopted in the same year as the major recodification of the Civil Code, offering number of inspiring initiatives unfortunately didn't become the right impulse to change this vision.

Zákon a práva obyčaj ako pramene práva na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1938

Miriam Laclavíková

Synopsa: Štúdia sa zaoberá postavením a uplatnením prameňov práva – právnej obyčaje a zákona – vo vzťahu k právu platnému na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v období medzivojnovy, tzv. prvej Československej republiky. Uvedené obdobie narušilo tradičnú hierarchiu prameňov súkromného práva na našom území, základným prameňom práva sa mal stať zákon a práva obyčaj predošlé postavenie dominantného prameňa súkromného práva mala definitívne stratiť. Práva obyčaj bola síce pozbavená možnosti vlastného vývoja a k jej aplikácii dochádzalo v rozpore s Ústavou ČSR len s prihliadnutím na rozširujúci výklad recepcnej normy Najvyšším súdom ČSR, avšak vzhľadom na neúspech kodifikačných snáh zostala práva obyčaj rozhodujúcim prameňom občianskeho práva hmotného až do prijatia prvého československého občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb. Štúdia súčasne poukazuje na problém zavádzania platnosti prevzatých, pôvodom rakúskych zákonov a iných právnych noriem na územie Slovenska, často bez riadnej publikácie ich obsahu, na problém viacerých autentických jazykov zákonodarstva a rastúceho množstva zákonov a vykonávacích predpisov s ich častými novelizáciami.

Kľúčové slová: prameň práva, recepcia práva, práva obyčaj, zákon, súdna prax Najvyššieho súdu ČSR

ÚVOD

So vznikom jedného z nástupníckych štátov rakúsko-uhorskej monarchie – Československej republiky sa procesom recepcie práva obsahovo vytvoril aj jej samostatný, t. j. československý právny poriadok¹. Normatívnym základom vzniku československého štátu a jeho právneho poriadku sa stal zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého, tzv. recepcná norma. K recepcii noriem uhorského a rakúskeho práva došlo „o polnoci z 27. na 28. októbra 1918 (kedy) strnuli právne normy (obsahove) recipované, aby

¹ Uvedený príspevok je výsledkom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0062/10 „Postavenie a uplatnenie prameňov práva v historicko-právnom vývoji na území Slovenska“.

sa v nasledujúcom okamihu stali súčiastkou novou ústavou krytého československého právneho poriadku². Právne normy, ktoré boli v Uhorsku prijaté dňa 28. októbra 1918 už recipované neboli.³ Utvorenie československého právneho poriadku prinieslo súčasne aj vznik stavu tzv. právneho dualizmu na území unitárneho československého štátu. V Čechách, na Morave a Sliezsku totiž platili československé (prevzaté pôvodom rakúske právne normy) a na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi československé (prevzaté pôvodom uhorské) právne normy. Právo platné na území Slovenska však nie je možné nazvať „uhorské právo“ či na druhej strane „slovenské právo“⁴. Na území Slovenska ako súčasti československého štátu platilo československé právo, československý právny poriadok, avšak obsah právnych noriem, ktoré tu v dôsledku recepcie platili, pramenil z čias jestvovania uhorského štátu.⁵ Dôsledkom recepcie boli jednak obsahová rozdielnosť prevzatých právnych noriem, ale aj ich formálna rozdielnosť, na ktorú sa v našej štúdii zameriame.

Dvadsať rokov existencie medzivojnovkej Československej republiky narušilo tradičnú hierarchiu prameňov súkromného práva platného na území Slovenska. Kým do vzniku Československej republiky na prvom mieste s rovnocenným postavením boli právna obyčaj, kuriálna decízia a zákon, po vzniku ČSR sa uvedená hierarchia podstatne narušila. Právna obyčaj a kuriálna decízia síce *de facto* zostali, pre oblasť práva platného na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, rovnocennými normami so zákonom, avšak účinnosťou Ústavnej listiny ČSR stratili možnosť ďalšieho vývoja.

² HEXNER, E.: Poznámky k recepčným predpisom. Hospodárstvo a právo, Bratislava, 3, 1935/1936, č. 4, s. 35.

³ HEXNER, E.: dielo cit. v pozn. 2, s. 35. Názor formuluje s prihliadnutím na nález Najvyššieho správneho súdu ČSR č. 7008 fin. (Bohuslav – BOHUSLAV, J. V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, spol. s r.o., 1920 – 1939.). Rovnako sa v tejto súvislosti vyslovuje § 4 nariadenia ministra – plnomocníka vlády Československej republiky pre správu Slovenska zo dňa 1. ledna 1919 č. 3/1919 Úr. nov. o dočasnej úprave sudcom a súdobným zamestnancom „Zákony a nariadenia bývalého uhorského kráľovstva vynesené 28. ríjna 1918 alebo pozdejšie, ako aj zákon a nariadenia maďarskej ľudovej republiky na území Československej republiky platnosti nemajú.“

⁴ „Odtrženie Slovenska a Podkarpatskej Rusi od štátneho územia niekedy uhorského a jeho pričlenenie k republike Čsl., urobilo z územia slovenského a podkarpatoruského zvláštnu právnú oblasť a stvorilo tým vlastne nový právny systém slovenský, trebárs s bývalým právnym systémom uhorským na začiatku vcelku súhlasný.“ FAJNOR, V.: Práca slovenských právnikov pred prevratom a v prvom desaťročí republiky. Právny obzor, Bratislava, 11, 1928, s. 709.

⁵ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica 2001, s. 27.

1. PRÁVNA OBYČAJ

Medzi základné a aj rovnocenné pramene súkromného práva platného na území Slovenska (označovanej ako uhorská právna oblasť) v momente recepcie práva do právneho poriadku prvej Československej republiky patrili právna obyčaj,⁶ zákon a kuriálna decízia⁷. Ustanovenie článku 2 zákona o zriadení samostatného štátu československého č. 11/1918 Sb. z. a n. však výslovne uvádzalo, že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“, čo by v podstate znamenalo len recepciu práva obsiahnutého v zákonoch a nariadeniach. Uvedený stav by bol vzhľadom na právo platné na území Slovenska neudržateľný, s prihliadnutím na vytvorenie právneho vákua minimálne v oblasti občianskeho práva hmotného. Zabrániť vzniku tejto situácie malo uplatnenie rozširujúceho výkladu čl. 2 recepcnej normy, ku ktorému sa priklonila väčšina teoretikov i súdna prax. V zmysle rozširujúceho výkladu recepcnej normy sa úmysel jej tvorcov, označovaný ako úmysel zákonodarcu, vykladal extenzívne a síce, že pod slovom „*zákony*“ mal zákonodarca na mysli aj obyčaje a kuriálne decízie, ktorých postavenie bolo rovnaké ako postavenie zákona. Rouček⁸ v tejto súvislosti rozlíšil pojem zákona vo vlastnom zmysle a v tzv. nevlastnom zmysle: „...*pravíme (zákon – pozn.) ve „vlastním smyslu“, neboť v nevlastním smyslu rozumí se zákonem každá norma právní (tedy i obyčejové právo, na př. slovo „zákony“ v zákoně z 28. října 1918, č. 11 Sb. z. a n.)...*“ Na nutnosť uplatnenia rozširujúceho výkladu čl. 2 recepcnej normy upozornil aj Záturecký: „*Nebyť takéhoto výkladu, byly by nastaly zmátky na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, kde prameňom prevažnej časti všeobecného práva súkromného neboly zákony, ale právo obyčajové, ktoré sa javilo v praxi súdov, zákon čís. 11/1918 podľa úvodných slov práve čeliť chcel zmätkom, ktoré byly predvídateľné pri tak významnej svetovodejnej udalosti, akou bolo sriadenie nového štátu.*“⁹

⁶ „Uhorské občianske právo je vybudované na historickej kontinuite, rovnako ako uhorská ústava. Je obsažené čiastočne v zbierke obyčajového práva, zvanej Tripartitum, potom v špeciálnych zákonoch, upravujúcich jednotlivé časti občianskeho práva... konečne dochádza výrazu v judikatúre, ktorá je ovšem pre uhorské právo občianske vlastne formuláciou obyčajového práva.“ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Reprint původního vydání. Svazek I. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1998, s. 160 – 161.

⁷ Kuriálne decízie boli vydávané Najvyšším uhorským súdom – Kráľovskou Kúriou na základe zák. čl. LIV/1912 a predstavovali normatívne právne akty so všeobecnou záväznosťou. Boli publikované v oficiálnej zbierke *Polgári jogi Határozatok Tára* a ich účinnosť nastávala 15. dňom od ich uverejnenia.

⁸ ROUČEK, F.: Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Všeobecná část. Kroměříž: Nakladatel J. Gusek v Kroměříži, 1927, s. 29.

⁹ ZÁTURECKÝ, A.: Duplicita práva v Československej republike. Bratislava – Časopis učené společnosti Šafaříkovy, Bratislava, 4, 1930, s. 65.

Základom pre uplatnenie rozširujúceho výkladu čl. 2 recepcnej normy sa stalo známe rozhodnutie Najvyššieho súdu Československej republiky zo dňa 14. októbra 1924¹⁰, podľa ktorého „výraz ‚zákony‘ miní se tu v širším smyslu a značí tolik, co ‚právní normy‘, t. j. všechno, co má moc zákona, co se mu významem svým rovná, což právě na Slovensku je soudní praxe, jejíž závaznost... je tam uznána přímo výslovným ustanovením zákonodárce, tedy samým zákonem v užším smyslu, takže jde o obyčejové právo, potvrzené zákonem (pod zákonem, který uznal právní obyčej za samostatný pramen práva, Nejvyšší soud ČSR rozumel zák. čl. IV/1869) ... ale právě jen pod tímto zorným úhlem starorakouského práva mluví § 92 úst. list. pouze o ‚zákonu‘, soudní praxe na Slovensku platné jen proto nevzpomínaje, že si ji pisatelé při něm neuvědomili... Žádným způsobem nemá tedy ani zde slovo ‚zákon‘ exklusivní význam“. Prax Najvyššieho súdu ČSR však nebola úplne jednoznačná pri uplatňovaní predmetného rozširujúceho výkladu, vzhľadom na existenciu rozhodnutí meniacich kuriálne decízie,¹¹ rozhodnutí neuznávajúcich možnosť vývoja obyčajového práva¹² či priamo obyčajové právo obchádzajúcich.¹³ V protiklade s argumentáciou Najvyššieho súdu ČSR, týkajúcou sa uplatnenia rozširujúceho výkladu čl. 2 recepcnej normy, stoja niektoré rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu ČSR, ako napríklad nález č. 147¹⁴ zo dňa 10. apríla 1924: „Za úmysl zákonodarce lze však uznati jedině to, co je v zákoně vysloveno, a nikoliv úmysly a náhledy činitelů na sdělování zákona účastných, které v textu zákona vyjádřeny nejsou, a záleží jen na tom, jakou právní normu zákon vskutku obsahuje a jaký je úmysl této normy.“

¹⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv I 997/24 zo dňa 14. októbra 1924, č. 4260 (Vážný – VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, spol. s r.o., 1921 – 1939).

¹¹ Pozri napríklad rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Pres. 912/34 zo dňa 3. decembra 1934 (č. 1890 Úradná sbierka), rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv III 338/31 z 8. marca 1932 (č. 909 Úradná sbierka), rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Bc 3/23, rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv III 784/23 zo dňa 3. januára 1924, rozhodnutie č. Rv III 428/23 zo dňa 2. apríla 1924 (Vážný).

¹² Porovnaj napr. rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. R IV 18/34 z 27. apríla 1934, č. 1681 (Úradná sbierka VI.) „Súkromné právo, platné na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, neuznáva zákonné záložné právo v tom smysle, ako ho uvádžajú žiadatelia podľa § 1344 návrhu uh. občianskeho zákonníka (§ 1348 osnovy snemovne z roku 1915).“

¹³ V rozhodnutí č. Rv I 163/23 zo dňa 15. júla 1923 Najvyšší súd ČSR v rozpore s platným právnym stavom vyslovil, že „předpisy obligačního práva rakouského občanského zákoníka platí jako právo zvykové na Slovensku a obchodní zákoník zák. čl. XXXVII/1875 jest v nejpoetší své části totožným s obchodním zákoníkem ze dne 17. prosince 1862, čís. 1 ř. zák. na rok 1863“.

¹⁴ Nález Najvyššieho správneho súdu ČSR č. 147 zo dňa 10. apríla 1924, č. 3086 (Bohuslav).

Postavenie právnej obyčaje ako prameňa práva platného na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi zostalo v podstate nezmenené do nadobudnutia účinnosti Ústavnej listiny Československej republiky dňa 6. marca 1920. Od tohto okamihu skončila derogačná funkcia právnej obyčaje vo vzťahu k zákonu a tiež možnosť vlastnej autonómnej zmeny právnej obyčaje. Ústavná listina Československej republiky vo svojich ustanoveniach nezahrnula právnu obyčaj medzi pramene práva a výrazne stála na platforme práva zákonného. Ako uvádza Hexner¹⁵ Ústavná listina ČSR neobsahuje žiadne ustanovenie týkajúce sa postavenia právnej obyčaje ako prameňa práva, naopak „zavrhuje zvykové právo jako primérny prameň práva a ... nepochybné stojí na základe práva písaného ale len písanému právu pripisuje pôvodnú relevanciu právnú. Nemôže byť sporu o tom, že v otázke: jako sa manifestuje štátna vôľa vo forme právnych noriem, jde o ustanovenia, ktoré sa majú čo najexkluzívnejšie a najstriktnejšie vykladať... nebolo by mysliteľné, aby (ústavná listina – pozn.) nejasným spôsobom uznala právny prameň tak dôležitý, jakým je zvykové právo“.

V tomto smere sú dôležitými ustanovenia čl. IX. uvodzovacieho zákona k ústavnej listine ČSR a § 1, § 6, § 98 a § 102 Ústavnej listiny, ktorými bola úplne vylúčená normotvorná právomoc sociálneho spoločenstva, ako subjektu spôsobilého utvoriť na základe vlastnej všeobecnej vôle právnu obyčaj. Do sféry obyčajového práva ďalej výrazne zasiahol § 98 ústavy, ktorý stanovil, že „veškerí soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouce vázani jen zákonem“ a § 102 ústavy, podľa ktorého sudcovia pri riešení určitej právnej veci majú právo skúmať platnosť nariadenia, pri zákone však môžu skúmať len to, či bol riadne vyhlásený. Z uvedených ustanovení je zrejmé, že Ústava ČSR nezaradila právnu obyčaj medzi pramene práva, a právnu obyčaj ako prameň práva *pro futuro* ani neuznala¹⁶, a to aj napriek tomu, že v období jej prijatia sa už stal evidentným rozdielny charakter prameňov práva uplatňujúcich sa na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi na jednej strane, a v Čechách, na Morave a Sliezsku na strane druhej. Hoci ústavná listina ČSR nepriznala obyčaji *status* prameňa práva, a napriek snahám nahradiť jeho normový súbor prevzatým rakúskym právom platným v Čechách, na Morave a v Sliezsku¹⁷, zostalo obyčajové právo na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v platnosti a jeho normy boli v ob-

¹⁵ HEXNER, E.: Zvykové právo v Československej republike. Právny obzor, Bratislava, 9, 1926, s. 535.

¹⁶ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. Právny obzor, Bratislava, 21, 1938, s. 14 – 15.

¹⁷ „Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi je zvykové právo v obore občanského práva dokonca domácim pánom, domácomu pánovi sa však sdělilo, že tendencia právnej moci je, čím dříve ho vyhostiť a nahradit' obecným občanským zákonem.“ HEXNER, E.: dielo cit. v pozn. 15, s. 500.

lasti občianskeho práva akceptované až do prvej československej kodifikácie občianskeho práva¹⁸.

2. ZÁKON

Článok 2 zákona o zriadení samostatného štátu československého nevzbudzuje žiadne pochybnosti o recepcii práva obsiahnutého v zákonoch. V súdnej praxi a súdovej literatúre sa však možno stretnúť s polemikou týkajúcou sa uznania platnosti prevzatých uhorských zákonov na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, najmä v prípade zákonov vydaných pred rokom 1848.¹⁹ Predmetom recepcie boli však všetky ustanovenia uhorských zákonov, ktoré vyhovovali predpisom novou ústavou krytého československého právneho poriadku a boli zlúčiteľné s utvorenou československou štátnosťou.

Zákon ako prameň práva sa v oblasti súkromného práva v Uhorsku začal výraznejšie presadzovať od konca 18. storočia. Posilnenie autority zákona si vyžadovalo reformu zastaraného zákonodarného procesu, prijatie publikačnej normy²⁰ a vytvorenie oficiálnej zbierky zákonov. Oficiálnou zbierkou zákonov sa stala zbierka *Országos törvénytár* – Krajinský zákonník²¹, ktorá sa v Uhor-

¹⁸ § 568 Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb.: „Dňom 1. januára 1951 zrušujú sa všetky ustanovenia o veciach upravených týmto zákonom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplýva zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov.“

¹⁹ „U zákonov a veľkej časti nariadení, ktoré tradičná náuka nazýva nariadeniami právnymi vydaných po roku 1848 bude text recipovaných predpisov, čo do obsahu, faktu a spôsobu vyhlásenia verifikovaný. Tieto predpisy boli podľa ústavných predpisov manifestované a z veľkej časti i publikované. Povážlivejšia situácia je u textov zákonov a nariadení, pochádzajúcich sprd roka 1848 a právnický temer neriešiteľná je problematika iných typov právnych predpisov.“ HEXNER, E.: Štúdie k problému publikácie všeobecných právnych predpisov. Bratislava: Vydavateľstvo časopisu „Hospodárstvo a právo“, 1936, s. 43.

²⁰ V roku 1848 bol prijatý zák. čl. IV/1848, ktorý umožnil aj jednotlivé sankcionovanie a vyhlasovanie zákonných článkov ako samostatných zákonov. Až počas obdobia dualizmu boli úspešne vyriešené problémy spojené s publikáciou zákonných noriem a s vytvorením jednotnej zbierky uhorských zákonov. Spôsob sankcionovania a publikáciu zákonov upraveni zák. čl. III/1868 a XIII/1870

²¹ Krajinský zákonník vydávalo ministerstvo vnútra, jednotlivé časti zbierky museli byť označené dátumom vydania, ktorý bol súčasne dátumom publikácie noriem v nich obsiahnutých. V tento deň sa zbierka rozosielała súdom a úradom krajiny. Účinnosť jednotlivých zákonných článkov vo všeobecnosti nastávala 15. deň po ich uverejnení v zbierke, ak zákonný článok samotný neobsahoval iný dátum účinnosti. Dôležitým však je, že do tejto zbierky boli zahrnuté aj staršie zákony vydané po roku 1865. LAŠTOVKA, K.: K problému publikácie všeobecných právnych noriem. Právny obzor, Bratislava, 19, 1936, s. 403. Pozri

sku vydávala až od roku 1882 na základe zák. čl. LXVI/1881. Do nadobudnutia účinnosti zák. čl. LXVI/1881 boli zákony vyhlasované ústne v obidvoch komorách Uhorského snemu, hoci § 1 zák. čl. III/1868 zaviazal vládu „*uviesť zákony vyhlásené snemom ihneď v obecnú známosť*“. Zákony boli publikované v úradnom maďarskom jazyku. Zák. čl. XLIV/1868 umožňoval vydávanie zákonov v hodnovernom preklade do jazyka v Uhorsku žijúcich národností. Jednako sa v slovenskom jazyku publikovalo len veľmi malé množstvo zákonov, väčšinou iba v neoficiálnych prekladoch pochádzajúcich zo súkromnej iniciatívy, čo po prevzatí obsahu jednotlivých zákonných noriem do právneho poriadku ČSR spôsobovalo v súdnej i právnej praxi značné problémy.

Vznikom Československej republiky na území Slovenska skončila normotvorná právomoc uhorských zákonodarných orgánov. Nahradená bola spočiatku normotvornou právomocou Národného výboru, po prijatí Dočasnej ústavy (zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.) normotvornou právomocou dočasného, tzv. revolučného Národného zhromaždenia a po prijatí Ústavnej listiny č. 121/1920 Sb. z. a n. normotvornou právomocou Národného zhromaždenia. V zmysle § 4 a § 6 zákona č. 37/1918 Sb. z. a n. o dočasnej ústave Národné zhromaždenie vykonávalo zákonodarnú právomoc pre celý štát, pričom na prijatie zákona sa vyžadoval súhlas nadpolovičnej väčšiny poslancov z prítomných aspoň dvoch tretín všetkých poslancov. Po prijatí Ústavnej listiny ČSR z 29. februára 1920 v zmysle § 6 zákonodarnú moc na celom území republiky vykonávalo Národné zhromaždenie zložené z poslaneckej snemovne a senátu. Ústava v § 44 zakotvila prevahu poslaneckej snemovne nad senátom, keďže uznesenie poslaneckej snemovne sa mohlo stať zákonom aj napriek odlišnému uzneseniu senátu v prípade, ak snemovňa zotrvala na svojom rozhodnutí nadpolovičnou väčšinou, alebo trojpätinovou väčšinou všetkých svojich členov²². Právnu silu zákona mohol mať aj výsledok ľudového hlasovania o vládnom návrhu zákona, ktorý už predtým odmietlo Národné zhromaždenie. V praxi sa však predmetné ustanovenie počas existencie ČSR nere realizovalo.

Publikáciu zákonov a vládnych nariadení v Československej republike²³ za-

tiež LUBY, Š.: Slovenské všeobecné súkromné právo. 1. sv.: Úvodná časť. Všeobecná časť. Osobnostné právo. Bratislava: bez vydavateľa, 1941, s. 106.

²² MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku. Košice: Aprilla, s.r.o., 2008, s. 214.

²³ Porovnaj aj DRGONEC, J.: Prehľad právnej úpravy publikovania právnych predpisov v československom štáte. Právny obzor, Bratislava, 78, 1995, č. 2, s. 149 – 159. Slovník veřejného práva československého. Svazek I–V. Brno: Nakladatelství Polygrafia Rudolf M. Rohrer, 1929 – 1948. Reprint původního vydání. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2000. Heslo: Sbíрка zákonů a nařízení. IV. díl. s. 174 – 181.

koťvil zákon zo dňa 2. novembra 1918 č. 1/1918 Sb. z. a n., ktorým sa upravuje vyhlasovanie zákonov a nariadení.²⁴ V zmysle ustanovení § 1 a § 2 citovaného zákona sa zákony a nariadenia vyhlasovali v *Zbierke zákonov a nariadení štátu československého* a účinnosť vo všeobecnosti nadobúdali po uplynutí 30 dní od ich publikácie, ak samotný zákon neobsahoval iný dátum účinnosti. Skutočnosť, že zákony nadobúdali platnosť dňom ich publikácie je možné vyvodíť z textu zákona len výkladom. Pôvodným autentickým jazykom zbierky bol jazyk český.²⁵ Ustanovenie § 4 zákona stanovilo, že do zbierky budú dodatočne zahrnuté aj zákony a nariadenia vydané Národným výborom československým pred vyhlásením tohto zákona, pričom ich účinnosť sa spravovala dňom ich verejného vyhlásenia.

Prvá publikačná norma československého štátu bola nahradená zákonom č. 139/1919 Sb. z. a n. ktorým sa upravuje vyhlasovanie zákonov a nariadení zo dňa 13. marca 1919. Podľa § 2 tohto zákona sa v zbierke publikovali: 1. zákony, 2. štátne zmluvy²⁶, 3. nariadenia, ak boli vydané ústrednými štátnymi orgán-

²⁴ Skoré prijatie novej publikačnej normy si vynútili požiadavky právnej istoty. Napriek tomu sa bolo možné v súdnej praxi stretnúť s polemikou týkajúcou sa spôsobu vyhlasovania zákonov v novom štáte a určenia oficiálnej, tzv. publikačnej normy. „*Není tedy také možno ze zákona z. 28. října (zákonu o zřízení samostatného státu československého – pozn.) vyvoditi, že dle tohoto zákona říšský zákoník vydávaný rakouským ministerstvem vnitra i po 28. říjnu 1918 měl sloužiti k závaznému vyhlášení zákonů a nařízení i ve státě československém, neboť jinak by každý projev zákonodárné vůle tohoto státu byl podmíněn součinností státního orgánu státu cizího, což ani se srchovaností samostatného státu, ani s pravomocí Národního výboru, jakožto vykonavatele srchovanosti této nikterak nedá se srovnati.*“ Nález Najvyššieho správneho súdu ČSR č. 6913/19 zo dňa 13. januára 1920, č. 297 (Bohuslav).

²⁵ § 1 zákona č. 1/1918 Sb. z. a n. „*Sbírka tato vydává se v jazyce českém. Vedle toho vychází sbírka tato i ve znění slovenském. Původní jest znění české.*“

²⁶ Porovnaj nález Najvyššieho správneho súdu ČSR č. 1883/23 (Bohuslav): „*Smlouva St. Germainská a Trianonská vstoupily v platnost 16. července 1920, resp. 26. července 1920, uložením příslušné ratifikační listiny min. zahr. v Paříži. Pozdější uveřejnění těchto smluv ve Sbírce zák. a nař. neoddláilo tento termín jejich platnosti a účinnosti, a to tím méně, že k platnosti smluv vyhlášení jich ve Sbírce zák. a nař. není podmínkou.*“ Naproti tomu stojí rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv I 1125/29 zo dňa 12. júna 1930, č. 9977 (Vážný): „*Ustanovení Washingtonské smlouvy o osmihodinové pracovní době (vyhlášené pod čís. 80 Sb. z. a n. na rok 1922) mají jen potud vnitrostátní platnost, pokud byla vtělena ve vnitrostátní zákonný předpis. Nestačí vyhlášení smlouvy ve Sbírce zákonů a nařízení.*“ V rozhodnutí Najvyššieho súdu ČSR č. Rv III 680/30 zo dňa 30. januára 1931, č. 588 (Úradná sbierka) zastávajúcom obdobné stanovisko môžeme nájsť aj zaujímavé odôvodnenie: „*Pravda ovšem, že i Nejvyšší soud zaujímal dříve stanovisko, že Washingtonská smlouva č. 80/1922 a její článek 2 a) je i na území čsl. státu platným právem, ustoupil však od něho, když znovu zevrubně prozkoumano celý průběh, obsah jednání o tuzemskou ratifikaci, ujednání přijatých na generální konferenci Mezinárodní organizace práce Společnosti národů ve Washingtoně z roku 1919 a zejména ratifikaci smlouvy o omezení počtu pracovních hodin*

mi, a ak obsahovali všeobecne záväzné právne normy, alebo ak túto formu ich verejného vyhlásenia určil zákon, a 4. a nariadenia zemských úradov za splnenia vyššie uvedených podmienok. Zaradenie do Zbierky zákonov a nariadení nevylučovalo aj iné vyhlásenie právnych predpisov (napríklad v úradných listoch, na verejných výveskách), „*keré se ze zvláštních důvodů doporučuje*“ (§ 2). Podľa § 3 zákona pôvodným autentickým jazykom zbierky bol jazyk český.²⁷ Zákony a nariadenia obsiahnuté v zbierke nadobúdali účinnosť tiež po uplynutí 30 dní odo dňa ich vyhlásenia.²⁸ Publikácie právnych predpisov sa následne týkali ustanovenia § 49, 50 a 51 Ústavnej listiny ČSR a ustanovenia § 19 a 20 zákona č. 162/1920 Sb. z. a n. o Ústavnom súde. V roku 1921 došlo k novelizácii § 3 publikačnej normy zákonom č. 500/1921 Sb. z. a n. zo dňa 20. decembra 1921. Zmeny sa týkali jazyka, v ktorom mala zbierka vychádzať. Oficiálnym jazykom zbierky zákonov sa stal jazyk československý.²⁹ Právne normy uverejnené v zbierke v českom jazyku sa mali uverejňovať v slovenskom jazyku v Úradných novinách, podobne normy uverejnené v zbierke v slovenskom jazyku sa mali uverejňovať v českom jazyku v Úradnom liste Československej republiky. Autentickým však bol slovenský alebo český text, v ktorom boli normy uverejnené v zbierke.³⁰ Ďalšími publikačnými normami sa stali vyhláška č. 58/1919 Sb. z. a n. o Úradnom liste Československého štátu zo dňa 23. januára 1919³¹, ešte v tom istom roku nahradená vyhláškou vlády československej č. 4/1920 Sb. z. a n. o Úradných listoch československého štátu zo dňa 30. decembra 1919. Na základe ustanovení vyhlášky č. 4/1920 Sb. z. a n. sa zriadil Úradný list Česko-

v závodch průmyslových na 8 hodin denně a 48 hodin týdně – dospěl k výsledku, že ustanovení této smlouvy bylo by platným právem v tuzemsku jen, jestliže a pokud by tu byla provedena domácím zákonem.“ Porovnaj tiež rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv III 19/31 zo dňa 12. júna 1931, č. 689 (Úradná sbierka).

²⁷ § 3 zákona č. 139/1919 Sb. z. a n. „*Vedle českého znění, které jest původní, vychází Sbirka zákonů a nařízení také v úředním překladu slovenském a německém.*“

²⁸ „*K publikaci zákonů a nařízení postačí podle §§ 2, 3 a 4 zák. z 13. března 1919, č. 139 Sb. z. a n., uveřejnění jejich ve „Sbirce zákonů a nařízení státu Československého“, a to jak plyne z ustanovení § 3, odst. 2 téhož zákona, uveřejnění v českém znění, které podle § 3 odst. 1 jest zněním původním. Podle § 4 vztahuje se účinnost zákonů a nařízení v uvedené sbírce publikovaných, pokud není v nich nic jiného ustanoveno, na celé území státu ČSR.*“ Pozri aj nálezy Najvyššieho Správneho súdu ČSR č. 1973/23, č. 1348/22 a č. 1279/22 (Bohuslav). Citované podľa ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J: dielo cit. v pozn. 6, s. 97.

²⁹ čl. I., § 3 zákona č. 500/1921 Sb. z. a n. „*Sbírka zákonů a nařízení vychází v jazyku státním, oficiálním, t. j. československém.*“

³⁰ Zbierka zároveň vychádzala v nemeckom, poľskom a maďarskom úradnom preklade.

³¹ § 1 „*Zriadením československého štátu prestali časopisy Wiener Zeitung a Budapesti Közlöny na jeho území plniť úlohy úradných listov a na ich miesto nastúpili s rovnakým určením Pražské Noviny.*“

slovenskej republiky, popri ktorom sa ako úradný list pre Slovensko vytvorili Úradné Noviny a ďalej Úradný list civilnej správy Podkarpatskej Rusi.

Situácia na Slovensku bola po vzniku Československej republiky komplikovaná na jednej strane tým, že prevažná časť súkromného práva bola upravená obyčajovým právom zdokonaľovaným súdnou praxou; na druhej strane tým, že zákonná úprava existujúca v oblasti súkromného práva bola nielen českým sudcom a právnikom³², ba spočiatku aj zákonodarcovi³³, neprístupná z prozaiického dôvodu – z neznalosti maďarského jazyka, v ktorom boli texty zákonov publikované.³⁴ Ako konštatoval Záturecký³⁵: „*Sudcov – Slovákov nebolo, len nepatrná časť prevzatých bývalých uhorských sudcov ovládala vulgárny jazyk slovenský (znalosť literárneho jazyka bola zriedkavou výnimkou), právne pramene práva, platnosť ktorého na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi bola dočasne zachovaná, prístupné boli prevažne len v jazyku maďarskom, ktorému zas nerozumeli sudcovia pochádzajúci z ostatného územia Čsl. republiky, slovenská právnická terminológia sa tepro rodila.*“

³² Výnimočným nebolo nájsť v súdobej tlači konštatovanie podobného druhu: „*Účelem tohoto článku jest podati českým právnikům, zejména těm soudcům, kteří jsou z Čech, Moravy a Slezska na Slovensko a Podkarpatskou Rus přidělováni, první pomůcku k orientaci.*“ Porovnaj napríklad ŠEBEK, J.: Přehled nejdůležitějších zákonů platných na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Právník, Praha, 63, 1924, s. 354.

³³ „*Ač práve zákon z dňa 28. októbra 1918 a nariadenie ministra pre Slovensko z dňa 1. januára 1919 zreteľne nakladá, že uhorské zákony zostávajú i naďalej v platnosti, neodvoláva sa ani jeden zo zákonov našej republiky, ktorý dosavadne zákony mení alebo dopĺňa, na zákony uhorské, ale len na zákony rakúske.*“ s. a.: Zákony a nariadenia štátu československého. Právny obzor, Bratislava, 2, 1919, s. 10.

³⁴ „*Nutno doznati otevřeně, že nám českým právnikům bylo dosud maďarské zákonodárství jakási terra ignota ... Ani věda právní nevěnovala dříve významnější pozornost zákonům maďarským. Příčina toho byla i nasnadnost řeči maďarské, která jen jednotlivcům dovolovala se s ní seznámiti a dále zvláštní soběstačnost maďarská, která vytyčujíc vždy a všude jen svůj státní maďarský jazyk do popředí, hrubě se ani nesnažila, aby pořízeny byly úřední překlady zákonů maďarských i v jazycích jiných národů. Byly tedy vědomosti našich praktických právniků, kteří byli vládou povoláni na Slovensko, aby udrželi v činnosti tamější státní aparát, zejména soudnictví velmi kusé a nelze se tajiti, že tito průkopníci práva šli namnoze na svá místa s jistým přesudkem a obavou, že mají sloužiti zákonům nedokonalým, zaostalým, snad i krutým a nespravedlivým. Leč obavy jejich se nenaplnily. Shledaliť, že pověšť krutosti platila spíše bývalým vykladačům a přísluhovačům práva, nikoli zákonům samým, které ... překoapily svou moderností a liberálností.*“ SKÁLA, K.: Uherské zákonodárství na Slovensku. Právník, Praha, 58, 1919, s. 338.

³⁵ ZÁTURECKÝ, A.: cit. dielo v pozn. 9, s. 67. Neprehľadnú situáciu v oblasti prevzatých zákonných noriem sa snažilo riešiť Ministerstvo spravodlivosti a Ministerstvo unifikácií prekladmi zákonov, no „*z oboru súkromého práva najpotrebnejšie právne pomôcky v jazyku slovenskom – čiastočne i českom – opatrené boli značne pozdejšie pričinením pracovníkov z kruhov sudcovských a advokátskych vo vydani súkromných podnikov.*“

Podľa štatistiky z roku 1910 sa na území Slovenska k slovenskej národnosti hlásil 1 sudca z celkového počtu 2646 sudcov, 1 notár z celkového počtu 300 notárov, 92 advokátov z celkového počtu 6743 advokátov a 43 koncipientov z celkového počtu 4364 koncipientov a nižších súdnych úradníkov.³⁶ Pre porovnanie: podľa štatistických údajov z roku 1934 sa z celkového počtu 1234 obecných notárov 1002 hlásilo k slovenskej národnosti, 40 k českej, 151 k maďarskej, 24 k nemeckej, 17 k ruskej a zvyšok k iným národnostiam. Podľa úradných výkazov k 1. októbru 1934 bolo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 225 sudcov – Čechov, 147 Slovákov, 47 Rusov, 79 Maďarov a 55 Nemcov.³⁷

Problémy sa však vyskytli aj v prípade rakúskych zákonov, ktorých platnosť bola rozšírená aj na územie Slovenska. Rozšírenie platnosti týchto noriem sa zväčša uskutočňovalo len na základe odvolania na zákon platný v českých krajinách, prípadne všeobecným odkazom na právne normy platné v Čechách, na Morave a v Sliezsku, často bez úplného výpočtu či aspoň demonštratívneho výpočtu. Legislatívno-technicky neprípustným spôsobom sa tak rozširovala na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi platnosť a účinnosť bližšie neoznačenej skupiny právnych predpisov. V dôsledku naznačeného postupu bol do platnosti uvádzaný zákon, ktorý nebol na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi riadne vyhlásený. Príkladom je aj zákon č. 3/1918 Sb. z. a n. zo dňa 2. novembra 1918 o Najvyššom správnom súde a riešení kompetenčných konfliktov. Citovaný zákon vo svojom § 2 stanovil: *„Pro příslušnost a složení nejvyššího správního soudu i pro řízení před ním platí předpisy § 2 a násl. zákona ze dne 22. října 1875, č. 36 ř.z. z r. 1876, jeho novely ze dne 21. září 1905, č. 149 ř. z., i jeho jednací řád (ministerké nař. ze dne 22. srpna 1907, č. 209 ř. z.) s následujícími doplňky a úchytkami...“* a nasledovala novelizácia prevzatého pôvodom rakúskeho zákona obsiahnutá v šiestich bodoch. V súvislosti s uvedeným zákonom Najvyšší súd ČSR v rozhodnutí č. Rv I 1455/25³⁸ zo dňa 20. januára 1926 konštatoval, že *„zákon ze dne 22. října 1875, čís. 36 ř. zák. na rok 1876 (o správním soudním dvoru) platí též ve věcech finančních i na Slovensku a v Podkarpatské Rusi ... neboť byl učiněn součástíou zákona ze dne 2. listopadu 1918, čís. 3 Sb. z. a n., který se vztahuje na celou říši“*.

Kritiku uvedeného stavu možno nájsť aj v judikatúre *„bylo by lze dojista jen vítati, kdyby z povolané strany stalo se opatření, aby citované předpisy rakouských*

³⁶ s. a.: Smutná štatistika. Právny obzor, Bratislava, 1, 1917, s. 100 – 101.

³⁷ s. a.: Slováci a Česi vo verejnej správe na Slovensku. Prúdy, Bratislava, 19, 1935, č. 4, s. 247 – 248.

³⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv I 1455/25 zo dňa 20. januára 1926, č. 5681 (Vážný). Podobne rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv IV 387/36 zo dňa 26. februára 1937, č. 3133 (Úradná sbierka) *„Dvorský dekrét zo 14. marca 1806 č. 758 Sb. z. a n. platí aj na Slovensku“*.

zákonů byly vhodným způsobem uveřejněny v slovenské řeči doslovně“³⁹. Najvyšší soud ČSR však v rozhodnutí zo dňa 27. novembra 1925 č. Rv III 654/25⁴⁰ vyslovil názor, že úplne postačuje, ak „recepčný“ zákon obsahuje len jednoduchý citačný odkaz na cudzí zákon, pretože ide len o vady zákonodarnej techniky, ktoré nemajú normatívny význam. V tomto prípade sa stotožňujeme s názorom Horáka⁴¹, že „otázka publikácie zákonů je neuspokojivě vyřízena a bylo by snad vhodné, aby vláda aspoň dodatečně autentický text... zákonů ve státním jazyce uveřejnila“.⁴² Fritz ešte v roku 1922 na stránkach Právneho obzoru kritizoval nedostupnosť normatívneho textu rakúskeho občianskeho zákonníka.⁴³ Otázka republikácie prevzatých právnych noriem nebola uspokojivo vyriešená počas celej existencie prvej

³⁹ Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu ČSR č. j. 810/10 pres. spr. sd. Citované podľa FRITZ, J.: *Zákony rakouské, recipované pro celou státní oblast pouhou citací*. Právny obzor, Bratislava, 5, 1922, s. 30.

⁴⁰ V tejto súvislosti sa možno stretnúť s dvoma v podstate protichodnými rozhodnutiami Vrchného (Hlavného) súdu v Bratislave a Najvyššieho súdu ČSR. Vrchný súd v Bratislave tvrdil, že „...technické prevedenie recepcie“ zákonom č. 270/1920 Sb. z. a n. sa priechi československým ústavným normám a predpisom o vyhlasovaní zákonov, nakoľko recipovaný zákon (zákon, ktorého platnosť bola rozšírená na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi – pozn.) treba i podľa textu vyhlásiť na území, pre ktoré sa recipuje a príkaz (odvolanie sa) na zákon platný na inom území nestáčí“. Stanovisko Najvyššieho súdu ČSR (rozhodnutie č. 654/25) je opačné, stačí totiž, aby bol riadne vyhlásený ten zákon, ktorým sa sporné normy rozširujú na iné územie. Pozri bližšie HEXNER, E.: dielo cit. v pozn. 19, s. 44 – 45. Porovnaj tiež rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. R III 190/36, zo dňa 27. apríla 1936, č. 2612 (Úradná sbierka).

⁴¹ HORÁK, J.: *Zkoumací moc soudců o řádném vyhlášení zákona*. Právny obzor, Bratislava, 9, 1926, s. 102.

⁴² Podobne sa o veci ešte pred Horákom vyslovil Záturecký: „Uvádžanie v platnosť bývalých rakúskych zákonov na území Slovenska jednoduchým odvolaním sa na ich dátum a čísla je nie cieľu primerané ani z politických ani z praktických dôvodov. Jeť viac uhorských zákonov, o tom istom predmete znejúcich, ktoré sú lepšie, modernejšie než rakúske. Iste by vzbudilo nespokojnosť juristov v Čechách, na Morave a v Slezku, keby sa takéto uhorské zákony uviedly tam v platnosť krátkym zákonom. Z druhej strany shľadávanie zákonov, prekladanie týchže je s ťažkosťami spojené. Keďže už niektorý dobrý rakúsky zákon má byť recipovaný, nech obsah jeho sám zákon čsl. republiky uvedie s potrebnými modifikáciami a tak prestane potreba odvolávať sa naň.“ ZÁTURECKÝ, A.: *Smerodajné zásady pri užívaní uhorského súkromného práva a rakúskeho všeobecného občianskeho zákona na území Slovenska*. Časopis pro právní a státní vědu, Brno, 2, 1919, s. 69.

⁴³ „Vždyť ani ústřední úřady nemohly si již bez nesnází opatřiti kompletní rakouský říšský zákoník a ministerstva naposled vzniklá úplného českého vydání této zákonné sbírky... se vůbec nedomohla. Jak měly si potřebné zákonné texty opatřiti státní úřady první stolice, ustanovené k provedení zákonů na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, jak státní občané těchto území, jak jejich právní poradci?“ FRITZ, J.: dielo cit. v pozn. 39, s. 29. Porovnaj tiež s. a.: *Občanský zákoník československý*. Právny obzor, Bratislava, 3, 1920, s. 127.

Československej republiky napriek snahám Ministerstva unifikácií, ktoré pripravilo návrh ústavného zákona o vyhlasovaní prevzatých právnych noriem v štátnom jazyku a značnému ohlasu na stránkach odbornej tlače a zjazdoch právnikov. Problémy v aplikačnej praxi spôsobovala jednak skutočnosť, že autentickými jazykmi prevzatého zákonodarstva boli nemčina na jednej a maďarčina a latinčina na druhej strane s tým, že ich znalosť na odbornej terminologickej úrovni sa pomaly strácala⁴⁴, ale aj skutočnosť častých novelizácií prevzatých zákonov a iných právnych noriem. Zvýšená intenzita zákonodarnej činnosti a neustálenosť právnickej terminológie priamo ovplyvnili jej všeobecne nižšiu kvalitu, ktorá sa nevyhla kritike.⁴⁵ V platnom zákonodarstve tak vládla značná jazyková pestrosť.⁴⁶ Požiadavky republikácie textu prevzatých právnych noriem sa v priebehu 30. rokov zintenzívnili, pričom republikácia sa spájala aj s nutnosťou zohľadniť všetky priame aj nepriame novelizácie.⁴⁷ Najsilnejším argumentom odporcov bolo, že sa prácami na republikácii prevzatých právnych noriem oddiaľujú práce na zjednotení právneho poriadku. Avšak ani snahy o republikáciu prevzatých právnych noriem sa do konca prvej Československej republiky nepodarilo úspešne naplniť.

K zníženiu stupňa právnej istoty⁴⁸ prispeli okrem častých novelizácií pre-

⁴⁴ „Trvanie duplicity práva umožňuje a udržuje rozdiely hospodárske, sociálne, ba aj kultúrne. Toto nebezpečenstvo je zosilované tým, že na Slovensku, ako i v Čechách a na Morave, sú sociálne inštitúcie v priamej súvislosti so starým režimom uhorským, po prípade rakúskym, a to aj vtedy, keď už tá ktorá inštitúcia bola v dnešnom Maďarsku alebo Rakúsku dávno nahradená lepšou, modernejšou, mimo to autentickým textom ostáva maďarský alebo nemecký a teraz uvážme tú absurdnosť, že niekto môže prehrať v CSR spor len preto, že nerozumie maďarsky, po prípade nemecky!“ KARVAŠ, J.: Unifikácia práva. Prúdy, Bratislava, 20, 1936, č. 8, s. 475.

⁴⁵ „Stylisace a podle toho také publikace textů zákonů má býti co nejpečlivější, znění zákona musí býti jako dogma, které nepřipouští diskuse, každé dobře uvažované slovo musí býti na svém místě. Vždyť jest známo, že soud při výkladu zákona ve případech pochybných i k interpunkci a k umístění té které věty v tom kterém odstavci přihlíží. Jest litovati, že naše zákony a nařízení ne vždy těmto požadavkům vyhovují.“ CÍCHA, V.: Nepřesná výprava našich zákonů. Právník, Praha, 58, 1919, s. 235.

⁴⁶ „Mnohé z převzatých předpisů byly novelisovány předpisy vydanými po 28. říjnu 1918, takže jejich původní autentický text německý nebo maďarský jest nyní změněn nebo doplněn autentickým textem českým nebo slovenským, takže vznikla nevitáná značná jazyková pestrost v autentickém textu těchto norem, která působí někdy přímo groteskně.“ NERMUTH, A.: Sjednocení a republikace převzatých právních předpisů. Právní obzor, Bratislava, 19, 1936, s. 474.

⁴⁷ NERMUTH, A.: dielo cit. v pozn. 46, s. 476.

⁴⁸ „Teba si uvedomiť stav, v akom sa nachádza náš právny poriadok vo svojom celku, aby sme dospeli k presvedčeniu akými nesmiernymi škodami trpí naša štátna správa a náš hospodársky život pre neprehľadnosť právnych noriem. Dnes laické obecnstvo, ba často ani skúsený právnik, bez toho, aby bol v určitom právnom obore špecialistom, nevie dať odpoveď na otázku, aké právne normy

vzatých právnych noriem aj nie celkom odborné zásahy československého zákonodarcu vykonané bez nadväznosti na staršiu, či už zrušovanú alebo v platnosti ponechávanú, právnu úpravu⁴⁹.

ZÁVER

Predmetná štúdia sa pokúsila predstaviť postavenie právnej obyčaje a zákona s prihliadnutím na rozhodovaciu činnosť Najvyššieho súdu ČSR sčasti aj Najvyššieho správneho súdu ČSR v období medzi dvoma svetovými vojnami. Počas existencie ČSR bol problematický nielen rozdielny formálny charakter prameňov práva, prejavujúci sa osobitne v oblasti všeobecného súkromného práva, ale aj problém neuznania či nepriznania zodpovedajúceho miesta a významu právnej obyčaji a kuriálnej decízie; problém zavádzania platnosti prevzatých pôvodom rakúskych zákonov na územie Slovenska, často bez riadnej publikácie ich obsahu; problém „judikovania podľa ABGB“ či iných pôvodom rakúskych právnych noriem a problém rastúceho množstva zákonov a vykonávacích predpisov s častými novelizáciami, čo podstatne narúšalo právnu istotu. Aplikácia právnej obyčaje a kuriálnych decízií, zovšeobecňujúco označovaných ako stála súdna prax po nadobudnutí účinnosti Ústavnej listiny ČSR nadobudla charakter „neústavnosti“, hoci len v záujme zabrániť právnemu vákuu a anarchii, najmä v oblasti súkromného práva. Jedným z riešení bolo skoré ukončenie unifikáčnych a kodifikačných snáh. Realita však bola taká, že kodifikácia občianskeho práva hmotného ako celku nebola úspešná⁵⁰ a výsledky unifikáčnych snáh v iných právnych odvetviach neboli nijak mimoriadne, ba čo viac, právny poriadok sa stal neprehľadnejším a dostupnosť právnych noriem komplikovanejšou⁵¹.

platia i pre každodenne sa vyskytujúce právne pomery.“ s. a.: Praktický návrh na sjednotenie právneho poriadku. Zriadenie legislatívneho archívu. Prúdy, Bratislava, 19, 1935, č. 4, s. 186 – 187.

⁴⁹ „I v našich podmienkach treba absolútne znova upraviť publikovanie v Sbierke zákonov a nariadení, menovite pri novelizovaní citovať všetko, čo platí a staré všetko zrušiť. A rozhodne treba ministerstvo unifikácie alebo na miesto neho nový orgán opatriť takou mocou a úradníctvom, aby sa konečne zastavil aspoň vzrastajúci chaos a desunifikácia. Nie je to už memento, že i právnici hovoria o právnej neistote?“ s. a.: Cesty k právnemu sjednoteniu. Prúdy, Bratislava, 19, 1935, č. 2–3, s. 66.

⁵⁰ MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: dielo cit. v pozn. 22, s. 241.

⁵¹ „Objektívny právny poriadok je ovládaný princípom statiky, kým v živote integruje prvok dynamický. Nedostatkom každého právneho poriadku je totiž fakt, že normatívny vzťah jeho k životu sa okamžikom jeho zrodenia pretrhuje... Tu vzniká rozpor medzi právom a životom. Tomu odpomoc v tejto normatívnej relácii mohli by poskytnúť len čím častejšie zákonodarné zásahy. Nevhodnosť

SUMMARY

The paper analyses sources of private law – legal custom and law (act) – finding its application in the territory of Slovakia as former part of Hungary and as consequence of changes in the State and legal conditions and a formation of the independent Czechoslovak State also in the territory of the Czechoslovak Republic, particularly its legal area of Slovakia. Examination of application and significance of the sources of law (legal custom, law (act)) the author decided to analyze decisions of the Supreme Court of the Czechoslovak Republic and with certain limitations decisions of the Supreme Administration Court of the Czechoslovak Republic. The legal custom and consistent court practice (generally used terms for Curia Regis decisions) did not have its place within the Czechoslovak legal order and were unconstitutionally applied in order to avoid complete anarchy, particularly in the area of private law. On the other hand, efforts to introduce assumed Austrian law into the legal order valid in the territory of Slovakia, however with unconstitutional features, occurred often. The solution to this problem was supposed to be unification and codification efforts.

takej politiky nie je predmetom diskusie, jej nutnosť v dobách veľkých a rýchlych prevratov diktuje ju ako jediné východisko z núdze. Dnešná doba je práve etapou hypertrófie noriem. Kríza spoločenského zriadenia neušetrila žiadnu sociálnu zložku ani právo. Len tak ako za čias Tacitových: corruptissima republica plurimae leges.“ LUBY, Š.: Dynamika života a statika súkromného práva. Všehrad, Praha, 16, 1934, s. 284 – 285.

Súkromnoprávne vymáhanie komunitárneho súťažného práva

Peter Varga

Synopsa: Článok sa zaoberá otázkou súkromnoprávného vymáhania súťažného práva – tak v podmienkach Európskeho spoločenstva, ako aj Slovenskej republiky. V súčasnosti sa vymáhanie súťažných pravidiel opiera najmä o vymáhanie prostredníctvom verejnoprávných inštitútov. V článku sa autor zaoberá iniciatívou Európskej komisie vyjadrenej v Bielej knihe o žalobách o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel Európskeho spoločenstva, pričom analyzuje jednotlivé návrhy Európskej komisie, ktoré majú za cieľ zabezpečiť efektívne súkromnoprávne vymáhanie antitrustových pravidiel. Autor sa v článku taktiež zaoberá súčasnou právnou úpravou platnou v Slovenskej republike a analyzuje inštitúty, ktoré je možné aplikovať v prípade súkromnoprávného vymáhania antitrustových pravidiel.

Kľúčové slová: Súťažné právo, súkromnoprávne vymáhanie súťažného práva (*private enforcement*), náhrada škody, nekalá súťaž, bezdôvodné obohatenie

ÚVOD

*Podnikatelia a spotrebitelia strácajú každoročne miliardy eur v dôsledku porušovania súťažných pravidiel Spoločenstva podnikmi. Títo ľudia majú právo na náhradu škody prostredníctvom efektívneho systému, ktorý dopĺňa verejné vymáhanie súťažného práva. Biela kniha prezentuje konkrétne opatrenia, ktoré majú napomôcť, aby sa toto právo stalo realitou a nielen teóriou.*¹ Z uvedeného výroku vyplýva, že vymáhanie pravidiel súťažného práva by sa malo okrem verejnoprávného piliera opierať aj o súkromnoprávny, pričom tieto dva piliere by si mali byť rovnocenné a mali by sa vzájomne dopĺňať, keďže oba sledujú rôzne ciele, ktoré sa dosahujú rôznymi prostriedkami.

Zabezpečenie súťažných pravidiel v značnej miere zabezpečujú špecializované orgány, ktoré vo verejnom záujme sledujú, či nedochádza k porušovaniu súťažného práva a súťažnej politiky – verejné vymáhanie súťažného práva (*public enforcement*). Tieto inštitúcie, ktorých vznik a právomoci vyplývajú pria-

¹ Neelie Kroes, členka Komisie pre hospodársku súťaž, dostupné na: <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/index.html>

mo z právnych predpisov súťažného práva, postupujú *ex officio*, ak sa dozvedia o porušení právnych predpisov súťažného práva.

Okrem špecializovaných orgánov sa však môžu ustanovení súťažného práva domáhať aj priamo jednotlivci, a to prostredníctvom systému súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva (*private enforcement*), pričom o nárokoch jednotlivcov budú rozhodovať súdy. V rámci súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva však súdy rozhodujú len o nároku žalobcu, teda posudzujú najmä neplatnosť právneho úkonu a posudzujú nárok na náhradu škody žalobcu.

Aby boli komunitárne pravidlá na ochranu hospodárskej súťaže, ktoré zakazujú obmedzujúce obchodné postupy² a zneužívanie dominantného postavenia na trhu³ účinne uplatňované, je potrebné, aby obeť porušovania právnych predpisov hospodárskej súťaže – či už spotrebiteľia, alebo podnikateľské subjekty – mali právo na náhradu utrpenej škody. Na zabezpečenie optimálnej spravodlivosti pre obeť porušovania právnych predpisov hospodárskej súťaže je potrebné spoločné úsilie EÚ aj členských štátov.

Hoci v niektorých členských štátoch sa v poslednom čase objavujú známky zlepšenia situácie v tejto oblasti, celkovo bolo v Európe v posledných desaťročiach uplatňovaných len veľmi málo nárokov na náhradu škody.

1. BIELA KNIHA O ŽALOBÁCH O NÁHRADU ŠKODY PRE PORUŠENIE ANTITRUSTOVÝCH PRAVIDIEL ES

Komisia si už dlhšie uvedomuje, že súkromnoprávne vymáhanie súťažných pravidiel je nevyhnutné pre zabezpečenie fungovania voľného trhu. Preto vykonáva snahu, aby sa odstránilo čo možno najviac prekážok pre súkromnoprávne vymáhanie súťažných pravidiel, aby mali aj jednotlivci možnosť domôcť sa náhrady škody, ktorá im bola protisúťažným konaním spôsobená. Biela kniha predstavuje súbor odporúčaní na zabezpečenie toho, aby obeť porušovania právnych predpisov hospodárskej súťaže mali prístup ku skutočne účinným mechanizmom na uplatňovanie nárokov na plnú náhradu škody, ktorú utrpeli. Tieto odporúčania znamenajú vyvážené riešenie súčasnej situácie v systéme odškodňovania, ktorý je často neefektívny, pričom sa vyhýbajú nadmerným stimulom, ktoré môžu viesť k priveľkému množstvu súdnych sporov, ako je to v niektorých krajinách mimo Európy.

² Článok 81 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej ako „ZES“).

³ Článok 82 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva.

Komisia pritom nadväzuje na judikatúru Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, v zmysle ktorej musí byť každému občanovi alebo podniku umožnené vymáhať náhradu škody od strany, ktorá škodu spôsobila, keďže toto právo poškodených osôb na kompenzáciu škôd je zaručené v právnych predpisoch Spoločenstva.⁴

Komisia si dala vypracovať štúdiu, ktorá zistila nedostatky pri súkromnoprávnom vymáhaní následkov porušenia komunitárneho práva, keďže len zriedkakedy sa stane, že poškodení podajú žalobu na náhradu škody.

Komisia vypracovala a následne dňa 19. decembra 2005 zverejnila *Zelenú knihu o žalobách o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel ES*⁵ („Zelená kniha“). V Zelenej knihe z roku 2005 Komisia zistila, že tradične uplatňované pravidlá a postupy vo sfére občianskej zodpovednosti sú vo väčšine členských štátov podľa všetkého nevhodné v prípade antitrustových konaní vo veci uplatňovania nárokov na náhradu škody. Tieto prípady si vyžadujú komplexnú vecnú a hospodársku analýzu. Komisia v Zelenej knihe dospela k záveru, že nedostatok spočíva najmä v právnych a procesných prekážkach v predpisoch členských štátov, ktoré upravujú náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel podané pred vnútroštátnymi súdmi. Komisia taktiež poukazuje na to, že takéto prípady majú svoje osobitosti, ktoré často nie sú dostatočne upravené vo všeobecných občianskoprávných predpisoch upravujúcich zodpovednosť, ale rovnako sú nedostatočné aj procesnoprávne predpisy pre takýto druh konania. Preto sa Komisia domnieva, že dochádza k značnej právnej neistote, keďže v podobných prípadoch je potrebné predložiť zložitú vecnú a ekonomickú analýzu, často absentujú kľúčové dôkazy, prípadne ich žalovaní zatajujú a taktiež je nepriaznivý pomer podstúpeného rizika a prínosu pre žalobcov. Zelená kniha vzbudila značnú pozornosť, vyjadrilo sa k nej takmer 150 subjektov, či už Európsky parlament, členské štáty, záujmové združenia (podniky, spotrebiteľia, advokáti) alebo jednotlivé spoločnosti.⁶ Na základe týchto vyjadrení, ako aj na základe judikatúry komunitárnych súdov, pripravila Komisia Bielu knihu o žalobách o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel ES („Biela kniha“), ktorá je doplnená o pracovný materiál Komisie⁷ (Commission Staff Working Paper), ako aj o hodnotenie účinkov (Impact Paper)⁸.

⁴ Prípád C-453/99, *Courage and Crehan* a spojené prípady C-295-298/04, *Manfredi*.

⁵ Zo dňa 19. decembra 2005, COM(2005) 672.

⁶ KRÁLIČKOVÁ, B.: Krok vpred na ceste k dosiahnutiu efektívneho súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva – Biela kniha Európskej komisie o náhrade škody spôsobenej porušením súťažného práva. In: *Právny obzor* 2/2009, s. 132.

⁷ Zo dňa 2. apríla 2008, SEC (2008) 404.

⁸ Zo dňa 2. apríla 2008, SEC (2008) 405.

Biela kniha obsahuje nasledujúce opatrenia, ktoré by mali zabezpečiť prístup k účinným mechanizmom na nápravu a aby poškodené osoby mohli získať plnú kompenzáciu za utrpenú ujmu⁹:

1.1. Kolektívne mechanizmy náhrady škody

V praxi je bežné, že škodu pri porušení súťažných pravidiel utrpí väčší okruh osôb, avšak vzniknutá škoda vo vzťahu k jednotlivému spotrebiteľovi má relatívne nízku hodnotu. To odrádza poškodených od podania individuálnych žalôb o náhradu škody, keďže s uplatňovaním nároku sú spojené ďalšie riziká, ako predlžovanie konania, neistý výsledok. Preto Komisia zastáva názor, že existuje výrazná potreba vytvoriť mechanizmy, ktoré by umožnili spojenie jednotlivých nárokov osôb poškodených v dôsledku porušenia antitrustových pravidiel. Z prieskumov Komisie taktiež vyplýva, že keď aj dôjde k podaniu väčšieho množstva individuálnych žalôb týkajúcich sa toho istého porušenia, tak vznikne nevyhovujúca situácia, ktorá znižuje účinnosť postupov pre žalobcov, žalovaných a pre súdny systém. Biela kniha preto navrhuje zavedenie tzv. *kolektívnych mechanizmov náhrady škody*, ktoré majú spočívať v nasledujúcich druhoch žalôb:

- žaloby podávané v zastúpení oprávnenými kvalifikovanými subjektmi, napríklad združeniami spotrebiteľov, štátnymi orgánmi alebo obchodnými združeniami, v mene poškodených jednotlivcov, pričom tieto subjekty sú buď vopred oficiálne určené, prípadne poverené v takejto veci konať, alebo sú oprávnené členským štátom, aby podali v tejto veci *ad hoc* žalobu v mene niektorého alebo všetkých svojich členov v prípade určitého porušenia

⁹ Základným cieľom Bielej knihy je zlepšiť právne podmienky poškodených osôb na uplatňovanie ich práva na náhradu všetkých škôd utrpенých v dôsledku porušenia antitrustových pravidiel ES – ktoré vyplýva zo zmluvy. Prvoradou a hlavnou zásadou je preto plná kompenzácia. To by malo zahŕňať, aby náklady súvisiace s porušením súťažných pravidiel niesli ich porušitelia, a nie poškodení. Následkom tohto systému by malo byť väčšie odhaľovanie protisúťažných konaní, keďže poškodení spotrebiteľia budú viac „motivovaní“ odhaľovať porušiteľov, čo by malo viesť k väčšej zodpovednosti podnikov, aby dodržiavali súťažné pravidlá, teda tento systém by mal pôsobiť preventívne a odrážať od budúcich porušení. Komisia sa taktiež snažila vychádzať pri formovaní právneho rámca na zvýšenie účinnosti žalôb o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel z opatrení, ktoré majú korene v európskej právnej kultúre a tradíciách. Má sa zabezpečiť systém, v rámci ktorého bude umožnené účinné uplatnenie práva na kompenzáciu vo vzťahu k všetkým kategóriám poškodených osôb, všetkých druhov porušení článkov 81 a 82 ZES a všetkých odvetví hospodárstva.

antitrustových pravidiel. Poškodení jednotlivci by teda neboli účastníkmi konania a prípadné prisúdenie náhrady škody by náležalo tomuto kvalifikovanému subjektu;

- kolektívne žaloby typu *opt-in*, v ktorých sa poškodené osoby výslovne rozhodnú spojiť svoje individuálne nároky na náhradu utrpenej ujmy do jednej žaloby.¹⁰

Komisia zdôrazňuje, že tieto dva druhy žalôb by sa mali vzájomne dopĺňať v záujme zabezpečenia kolektívnych mechanizmov náhrady škody pre osoby poškodené v dôsledku porušenia antitrustových pravidiel. Taktiež je dôležité, aby poškodené osoby neboli zbavené svojho práva podať individuálnu žalobu o náhradu škody v prípade, že tak majú v úmysle urobiť. Mali by sa však zaviesť kontrolné mechanizmy, aby nedochádzalo k viacnásobnej kompenzácii za tú istú ujmu.

1.2. Prístup k dôkazom

Preukazovanie dôkazov o porušení súťažného práva v občianskoprávnom konaní je značne komplikované pre žalobcu, už len preto, že nedisponuje prostriedkami, aké majú orgány hospodárskej súťaže, ktorým zákony priznávajú rôzne oprávnenia na získavanie a zabezpečovanie dôkazov. Keďže väčšina dôkazných materiálov je v rukách žalovaného, prípadne iných osôb, tie nie sú prístupné žalobcovi. Preto Komisia navrhuje, aby existovala povinnosť žalovaného zverejniť informácie vo vzťahu *inter partes*, aby bolo možné získať faktické informácie, avšak pod prísny súdny dohľadom.¹¹ Preto Komisia navrhuje, že vnútroštátne sudy by mali mať právomoc nariadiť stranám, aby poskytli presne stanovené kategórie závažných dôkazov, čo by však malo byť podmienené predložením všetkých primerane dostupných faktov a dôkazných prostriedkov žalobcom, pričom tie vierohodne preukážu podozrenie, že utrpel ujmu pre porušenie predpisov o hospodárskej súťaži žalovaným a preukázal

¹⁰ Teda nie systém *opt-out*, ktorý spočíva v možnosti poškodených osôb vystúpiť zo žaloby, ktorá je podaná v mene všetkých poškodených osôb.

¹¹ V zmysle ustanovenia § 128 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, má každý povinnosť bez zbytočného odkladu na požiadanie súdu písomne oznámiť skutočnosti, ktoré majú význam pre konanie a rozhodnutie súdu, za náhradu vecných nákladov. Podľa § 129 sa dôkaz listinou vykoná tak, že predseda senátu alebo samosudca na pojednávaní listinu alebo jej časť prečíta alebo oznámi jej obsah; to neplatí, ak súd vo veci nenariaďuje pojednávanie. Predseda senátu alebo samosudca môže uložiť tomu, kto má listinu potrebnú na dôkaz, aby ju predložil, alebo ju obstará sám od iného súdu, orgánu alebo právnickej osoby.

súdu, že i napriek vynaloženiu všetkého úsilia nebol schopný iným spôsobom dôkazy získať, spresnil kategórie dôkazov, ktoré by sa mali poskytnúť a presvedčil súd, že navrhované poskytnutie informácií je nielen dôležité pre danú vec, ale aj nevyhnutné a primerané. Aby sa predišlo zničeniu dôkazov žalovaným, tak Komisia navrhuje, aby mali súdy možnosť ukladať dostatočne odstrašujúce sankcie, vrátane právomoci vyvodiť nepriaznivé závery v občianskych konaniach o náhradu škody. Osobitná ochrana by sa mala poskytnúť podnikom, ktoré žiadajú o zhovievavosť, aby neboli odstrašované od nahlasovania kartelov.

1.3. Závaznosť rozhodnutí vnútroštátnych orgánov hospodárskej súťaže

V prípade rozhodnutí Komisie, ktorými sa zisťuje porušenie článku 81 alebo 82 ZES, platí, že tieto rozhodnutia sú záväzné pre vnútroštátne súdy, ktoré nemôžu prijať rozhodnutia rozporné s rozhodnutím Komisie.¹² Takéto rozhodnutie Komisie tak môže slúžiť ako nezvratný dôkaz v občianskych konaniach o náhradu škody.

Vo vzťahu k rozhodnutiam vnútroštátnych orgánov ochrany hospodárskej súťaže však takéto ustanovenie neexistuje (až na niektoré výnimky¹³), keďže je na právnych poriadkoch členských štátov, ako si otázku záväznosti orgánov ochrany hospodárskej súťaže vo vzťahu k súdom upravujú. Podľa názoru Komisie by však nemal existovať dôvod, prečo by sa konečné rozhodnutie týkajúce sa článku 81 alebo článku 82, ktoré prijal národný orgán ochrany hospodárskej súťaže patriaci do Európskej súťažnej siete, a konečný rozsudok súdu, ktorý preskúmava tieto rozhodnutia a ktorý potvrdil rozhodnutie takéhoto národného orgánu hospodárskej súťaže alebo sám zistil porušenie uvedených článkov, nemalo uznávať v každom členskom štáte ako nevyvrátiteľný dôkaz porušenia v následných občianskych konaniach o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel. Takéto pravidlo by malo zabezpečiť konzistentnejšie uplatňovanie článkov 81 a 82 rôznymi vnútroštátnymi orgánmi a zvýšilo by právnu istotu a zároveň by sa výrazne zvýšila účinnosť žalôb o náhradu škody pre

¹² Článok 16 ods. 1 Nariadenia 1/2003.

¹³ Napríklad v Nemecku sú pre súdy záväzné nielen rozhodnutia nemeckého orgánu ochrany hospodárskej súťaže, ale aj ostatných orgánov ochrany hospodárskej súťaže EÚ (§ 33 ods. 4 Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen), bližšie pozri: Králičková, B.: Krok vpred na ceste k dosiahnutiu efektívneho súkromnoprávnemu vymáhaniu súťažného práva – Biela kniha Európskej komisie o náhrade škody spôsobenej porušením súťažného práva. In: Právny obzor 2/2009, s. 134.

porušenie antitrustových pravidiel a zjednodušilo by procedurálnu stránku príslušných konaní, keďže by nemuselo dochádzať k dvojnásobnej skutkovej a právnej analýze, ktorá vedie k ďalším nákladom a predlžovaniu konania, ako aj k zvýšeniu nevyspytateľnosti výsledkov žaloby o náhradu škody podanej poškodenou osobou.

Komisia preto odporúča, aby aj na vnútroštátnej úrovni existovalo pravidlo, ktoré by bolo *mutatis mutandis* podobné tomu, ktoré je obsiahnuté na komunitárnej úrovni v článku 16 ods. 1 Nariadenia 1/2003, teda aby národné sudy pri rozhodovaní o náhrade škody nemohli prijať rozhodnutia, ktoré by boli v rozpore s rozhodnutím národného orgánu ochrany hospodárskej súťaže. Uvedené pravidlo by malo platiť vo vzťahu k právoplatným rozhodnutiam všetkých orgánov ochrany hospodárskej súťaže patriacich do Európskej súťažnej siete. Táto povinnosť by sa mala uplatňovať bez toho, aby bolo dotknuté právo, prípadne povinnosť, vnútroštátnych súdov požadovať vyjasnenie výkladu článku 81 alebo článku 82 podľa článku 234 ZES.

1.4. Zavinenie

Na účely nároku na náhradu škody zaujímajú členské štáty prístupy k požiadavke preukázania zavinenia na účel nárokovania si náhrady škody. Komisia nevidí dôvod, prečo by porušovatelia mali byť zbavení zodpovednosti na základe absencie zavinenia, s výnimkou prípadov, keď porušovateľ urobil ospravedlniteľnú chybu. Komisia navrhuje, aby sa otázka zavinenia posudzovala nasledujúco:

- keď poškodená osoba preukázala porušenie antitrustových pravidiel, porušovateľ by mal niesť zodpovednosť za spôsobenú škodu, s výnimkou prípadu, keď preukáže, že predmetné porušenie bolo dôsledkom skutočne ospravedlniteľnej chyby;
- chyba by bola ospravedlniteľná v prípade, ak by si dôveryhodná osoba, ktorá inak uplatňuje vysokú úroveň starostlivosti, nebola vedomá toho, že predmetné konanie viedlo k obmedzeniu hospodárskej súťaže.

1.5. Náhrada škody

Komisia v Bielej knihe vychádza z judikatúry Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, v zmysle ktorej majú mať poškodení nárok na náhradu plnej kompenzácie utrpenej ujmy. Plná kompenzácia okrem skutočne utrpenej ujmy zahŕňa aj stratu zisku, ako aj právo na úroky. Preto Komisia v Bielej knihe na-

vrhuje, aby kvôli právnej istote a právnenému povedomiu porušiteľov, bol tento rozsah náhrady škody kodifikovaný v komunitárnom práve. Okrem určenia rozsahu náhrady škody bude potrebné určenie výpočtu výšky náhrady. Výpočet náhrady škody však môže byť značne komplikovaný, preto Komisia navrhuje pripraviť usmernenie týkajúce sa výpočtu škody v prípadoch porušenia článkov 81 a 82 ZES.

1.6. Prenesenie zvýšenej kúpnej ceny

V praxi sa stáva, že pokiaľ dôjde k protiprávnemu zvýšeniu ceny, tak takéto zvýšenie ceny je prenesené priamym zákazníkom porušiteľa na ďalšie subjekty (na nepriamych kupujúcich porušiteľa), čo môže spôsobovať množstvo nejasností a právnych problémov. Preto Komisia vychádza z princípu, že škoda má byť kompenzovaná a že náhradu škody by mala dostať každá poškodená osoba, ktorá vie preukázať dostatočnú príčinnú súvislosť s porušením. Preto Komisia považuje za spravodlivé, aby porušíteľa mohli použiť argument prenesenia škody na ďalšie osoby. Pokiaľ by sa tento argument nepripustil, tak by mohlo dôjsť k bezdôvodnému obohateniu priamych zákazníkov porušiteľa, a to i napriek tomu, že nezákonné zvýšenie ceny preniesli na svojich kupujúcich. Taktiež je potrebné vyvarovať sa situáciám, aby za jedno konanie došlo k viacnásobnej kompenzácii škody.

Komisia vychádza z predpokladu, že nepriami kupujúci by mali mať možnosť spoliehať sa na vyvrátiteľný predpoklad, že nezákonné zvýšenie ceny bolo v celom rozsahu prenesené na nich. Komisia vyzýva, aby vnútroštátne súdy plne využili všetky mechanizmy, ktoré majú k dispozícii podľa vnútroštátneho práva, práva Spoločenstva alebo medzinárodného práva, v záujme predchádzania neprimerane nízkej alebo nadmernej kompenzácie za ujmu spôsobenú v dôsledku porušenia práva na ochranu hospodárskej súťaže.

1.7. Premlčacia lehota

Keďže premlčacie lehoty dokážu byť prekážkou pre zabezpečenie náhrady škody a právnej istoty, je potrebné objasniť začiatok ich plynutia, čo môže byť problematické v prípade pokračujúceho alebo opakovaného porušovania.

Premlčacia lehota by v prípade pokračujúceho alebo opakovaného porušovania nemala začať plynúť pred dátumom, keď sa porušovanie skončí alebo predtým, ako možno odôvodnene očakávať, že poškodené osoby získali informácie o porušení a o ujme, ktorú im to spôsobilo.

Komisia taktiež navrhuje prijatie novej premlčacej lehoty v dĺžke aspoň dvoch rokov,¹⁴ ktorá by mala začať plynúť právoplatnosťou rozhodnutia orgánom ochrany hospodárskej súťaže, o ktoré sa opiera žalobca v ďalšom konaní.

1.8. Náklady konania o náhradu škody

Náklady súdneho konania môžu predstavovať prekážku pre potenciálnych žalobcov, aby iniciovali konanie o náhradu škody pre porušenie súťažných pravidiel Spoločenstva. Súvisí to najmä s komplikovanou povahou súdneho konania, vrátane dĺžky konania a dokazovania, ako aj s tým, že finančná situácia žalobcu býva zvyčajne oveľa zložitejšia ako situácia žalovaného. Komisia taktiež poukazuje na to, že členské štáty by mali považovať za zavedením procesných pravidiel, ktoré by v súťažných veciach umožňovali dosiahnutie mimosúdnych dohôd, čím by došlo k zníženiu nákladov konania a k včasnému vyriešeniu prípadu. Otázka súdnych poplatkov tiež môže predstavovať obmedzenie pre iniciovanie civilného konania, čo by mali členské štáty reflektovať pri stanovení výšky súdneho poplatku, aby súdny poplatok nepôsobil ako prekážka súdneho konania. Komisia taktiež na podporu potenciálnych žalobcov navrhuje iniciovať konanie, aby sa členské štáty vo veciach náhrady škody v súvislosti s porušením súťažného práva odchýlili od zásady, podľa ktorej procesne neúspešný účastník konania hradí trovy konania. Preto Komisia navrhuje, aby sa zaručilo, že žalobca by ani v prípade neúspechu nemusel znášať všetky náklady, ktoré vznikli druhej strane.

1.9. Politika zhovievavosti a žaloby o náhradu škody

Komisia vyjadruje obavy súvisiace s politikou zmierlivosti, keďže podniky, ktoré sa priznávajú k účasti na kartelovej dohode, tak *de facto* priznávajú, že sa dopustili porušenia súťažných pravidiel. Tak by sa mohlo stať, že takéto podniky by boli veľmi ľahko žalovateľné v sporoch o náhradu škody. Preto Komisia zdôrazňuje, že sa musí zabezpečiť adekvátna ochrana pred poskytnutím informácií z vyhlásení spoločností, ktoré predložil žiadateľ o zhovievavosť, aby sa

¹⁴ V zmysle § 397 Obchodného zákonníka je všeobecná premlčacia lehota štyri roky. Pri práve na náhradu škody plyní premlčacia lehota odo dňa, keď sa poškodený dozvedel alebo mohol dozvedieť o škode a o tom, kto je povinný ju nahradiť. Končí sa však najneskôr uplynutím 10 rokov odo dňa, keď došlo k porušeniu povinnosti (objektívna premlčacia lehota).

zabránilo znevýhodneniu žiadateľa voči ostatným subjektom, ktoré sa podieľali na porušovaní. Zverejňovanie informácií, podaných podnikom žiadajúcim o imunitu, a následné riziko vzniku súkromnoprávných žalôb, by mohlo ohroziť ochotu podnikov ohlasovať orgánom ochrany hospodárskej súťaže účasť na kartelovej dohode. Preto je potrebné, aby Komisia, ako aj orgány ochrany hospodárskej súťaže členských štátov, postupovali maximálne diskkrétne vo vzťahu k všetkým vyhláseniam spoločností predloženým všetkými žiadateľmi o zhovievavosť v súvislosti s porušením článku 81 ZES.

Kvôli zvýšeniu atraktívnosti politiky zhovievavosti Komisia predkladá na zváženie možnosti zníženia miery občianskoprávnej zodpovednosti úspešných žiadateľov o imunitu. Komisia však nepredpokladá úplnú ochranu pred občianskoprávnou zodpovednosťou za účasť podnikov na porušovaní súťažných pravidiel Spoločenstva, avšak podľa jej názoru by sa mali prijať opatrenia, ktoré by umožnili predvídať výšku náhrady škody. Preto by musel subjekt, ktorému bola poskytnutá imunita, predložiť dôkazy na účel určenia rozsahu zníženia miery jeho zodpovednosti. Komisia uvažuje aj nad tým, či je potrebné takéto opatrenia zaviesť, ako aj aký dosah by takéto opatrenie malo na plnú kompenzáciu osôb poškodených v dôsledku existencie kartelov a na postavenie ďalších osôb podieľajúcich sa na porušovaní, a to predovšetkým ostatných žiadateľov o zhovievavosť.

2. SÚKROMNOPRÁVNE VYMÁHANIE SÚŤAŽNÉHO PRÁVA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Tak ako je všeobecná prax v Európskom spoločenstve a v iných krajinách Európskeho spoločenstva, platí aj na Slovensku, že antitrustové právo je vymáhané najmä na základe prostriedkov verejného práva a prostredníctvom inštitúcií, ktorým právne predpisy zverujú značné oprávnenia na zabezpečenie vymáhania týchto pravidiel. Právne predpisy v Slovenskej republike rovnako prinášajú možnosť pre jednotlivcov, aby sa domáhali ochrany, pokiaľ podniky porušili súťažné pravidlá (či už komunitárne alebo vnútroštátne).¹⁵ Verejnoprávne a súkromnoprávne uplatňovanie súťažného práva sleduje rozdielne ciele: kým verejnoprávnym cieľom je sledovanie súťažnej politiky a jej cieľom

¹⁵ Súkromnoprávne uplatňovanie súťažného práva je bežné v Spojených štátoch amerických, keďže vyplýva priamo zo Shermanovho zákona z roku 1890. Tento zákon umožňuje žiadať až trojnásobok vzniknutej škody, pričom ak je žalobca v spore úspešný, tak má taktiež nárok na náhradu nákladov súdneho konania, avšak ak nie je úspešný, tak nemusí hradiť náklady konania žalovaného.

je najmä ochrana efektívnej hospodárskej súťaže a efektívne fungovanie vnútorného trhu, tak súkromnoprávnym cieľom je záujem jednotlivca na získaní kompenzácie od žalovaného subjektu, ktorá mu vznikla porušením súťažných pravidiel. Súkromnoprávne uplatňovanie súťažného práva teda sleduje náhradu vzniknutej škody, odstránenie negatívnych následkov vo vzťahu k porušiteľovi, kým verejnoprávne uplatňovanie sleduje efektívne skončenie protisúťažného konania *vrchnostenskými prostriedkami, nastolením stavu súťaže, ktorý existoval pred porušením, respektíve zaistenie vhodnej nápravy z hľadiska vplyvu na úroveň hospodárskej súťaže a potrestanie delikventa za protisúťažné konanie a vytvorenie odstrašujúceho tlaku vo vzťahu k ďalším porušovateľom súťažných pravidiel; trest delikventovi sa pritom v konkrétnom majetkovom prospechu poškodeného subjektu nijako neprejaví, keďže trestom je pokuta, ktorá je príjmom verejných rozpočtov*.¹⁶ Súkromnoprávne vymáhanie súťažného práva tak je vo vzájomnej symbióze s verejnoprávnym vymáhaním súťažného práva a pomáha plniť ciele súťažného práva, ktorým je vytváranie a ochrana efektívnej hospodárskej súťaže a v podmienkach Európskeho spoločenstva aj efektívne fungovanie vnútorného trhu.

Súkromnoprávne vymáhanie, teda vymáhanie prostredníctvom vnútroštátnych civilných súdov, je komplexná problematika, pričom aj v Slovenskej republike existujú viaceré možnosti a postupy, ako sa dopracovať k náhrade škody, ktorá vznikla či už porušením slovenských právnych predpisov v oblasti súťažného práva alebo právnych predpisov komunitárneho súťažného práva, ktoré je uplatňované na území Slovenskej republiky.¹⁷ Taktiež je potreb-

¹⁶ RAUS, D., ORŠULOVIČ, A.: Aktuální aplikační otázky soukromoprávního prosazování do držování veřejného soutěžního práva v České republice a na Slovensku. In: Justičná revue 12/2008, s. 1657.

¹⁷ Pri určovaní rozhodného práva je potrebné brať do úvahy aj komunitárnu legislatívu. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II) (publikované v Úradnom vestníku Európskej únie L 199 z 31.07.2007, s. 40 – 49) sa uplatní na mimozmluvné záväzky v občianskych a obchodných veciach v situáciách, v ktorých dochádza k stretu rôznych právnych poriadkov. Článok 6 Nariadenia Rím II upravuje určenie rozhodného práva pri mimozmluvných záväzkoch v oblasti nekalej súťaže a pri konaniach obmedzujúcich slobodnú súťaž. Základným princípom, ktorým sa riadi určenie rozhodného práva je, že mimozmluvný záväzok vyplývajúci z nekalej súťaže sa spravuje právnym poriadkom krajiny, kde došlo alebo by mohlo dôjsť k poškodeniu konkurenčných vzťahov alebo kolektívnych záujmov spotrebiteľov. Mimozmluvný záväzok vyplývajúci z obmedzenia hospodárskej súťaže sa spravuje právnym poriadkom krajiny, na trhu ktorej má obmedzenie účinkov alebo by mohlo mať účinok. Ak má obmedzenie účinkov alebo by mohlo mať účinok na trhu vo viac než jednej krajine, osoba žiadajúca náhradu škody, ktorá sa súdi na súde v mieste bydliska odporcu, sa môže namiesto toho rozhodnúť založiť svoj nárok na práve súdu konajúceho vo veci pod podmienkou, že trh v tomto členskom štáte je jedným z trhov, na ktorý má

né dodať, že súkromnoprávne a verejnoprávne uplatňovanie súťažného práva sú dva rôzne systémy, ktoré sa môžu uplatňovať nezávisle od seba, pričom sa môžu uplatňovať aj súbežne popri sebe. Hoci je situácia oveľa jednoduchšia, ak už v systéme verejnoprávneho uplatňovania bolo rozhodnuté, že došlo k porušeniu súťažného práva.¹⁸ Pri tejto príležitosti je potrebné poukázať na ustanovenie článku 16 ods. 1 Nariadenia 1/2003, ktoré neumožňuje posúdiť vnútroštátnemu súdu otázku porušenia článkov 81 a 82 inak, ako už posúdila Komisia. To sa uplatní aj v prípade, keď sa bude rozhodovať o nároku na náhradu škody v rámci súkromnoprávneho uplatňovania antitrustového práva.¹⁹

Pri súkromnoprávnom vymáhaní súťažného práva je potrebné vychádzať z nasledujúcich právnych predpisov:

– **zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže (§ 42)**

V zmysle zákona o ochrane hospodárskej súťaže sú oprávnenými osobami domáhať sa v rámci súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva buď (i) spotrebiteľia, ktorých práva boli porušené nedovoleným obmedzovaním súťaže, alebo (ii) právnická osoba, ktorá je oprávnená obhajovať záujmy spotrebiteľov.

Domáhať sa pritom môžu (i) zdržania konania a (ii) odstránenia protiprávneho stavu, pričom uplatňovať toto právo môžu na súde²⁰.

obmedzenie hospodárskej súťaže, z ktorého vyplýva mimozmluvný záväzok, na ktorom sa zakladá nárok, priamy a značný účinok. Ak sa osoba žiadajúca náhradu škody v súlade s uplatniteľnými pravidlami o súdnej právomoci súdi s viac ako s jedným odporcom na uvedenom súde, svoj nárok môže založiť len na právnom poriadku krajiny tohto súdu, ak má obmedzenie hospodárskej súťaže, na ktorom sa zakladá nárok proti každému z týchto odporcov, priamy a značný účinok aj na trh členského štátu tohto súdu.

¹⁸ Naproti tomu môže nastať aj situácia, keď orgány ochrany hospodárskej súťaže dôjdu k záveru, že súťažné pravidlá porušené neboli (pre aplikáciu pravidiel *de minimis*, prípadne aplikáciu nariadení o blokových výnimkách), hoci mohlo *de facto* dôjsť k narušeniu efektívnej hospodárskej súťaže a prípadne aj vzniku škody

¹⁹ V aplikačnej praxi môžu nastať problémy, ak napríklad Komisia prijme záväzok podniku, čo znamená, že Komisia nerozhodne v merite veci, že podnik porušil komunitárne súťažné právo. V takomto prípade sa na súdy členských štátov nebude aplikovať povinnosť upravená v článku 16 ods. 1 Nariadenia 1/2003, čo znamená, že súdy budú mať „voľné ruky“ pri posúdení protisúťažnosti konania podniku – porušiteľa (keďže prijatie záväzku neznamená, že nedošlo k porušeniu súťažného práva, deklarovaný je len verejný záujem nepokračovať v konaní a prípadne neuložiť následne sankciu).

²⁰ V zmysle § 12 zákona NR SR č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky o o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov je na konanie vo veciach ochrany práv z hospodárskej súťaže príslušný Okresný súd Bratislava II, ktorého územným obvodom je celé územie Slovenskej republiky. Na ko-

Nevýhodou tohto ustanovenia zákona o ochrane hospodárskej súťaže je, že tu nie je explicitne vyjadrená aj možnosť oprávnených subjektov domáhať sa náhrady škody (čo však neznamena, že by táto možnosť neexistovala, ako uvedieme nižšie, je však potrebné postupovať na základe Obchodného zákonníka). Keďže zákonodarca neviaže možnosť domáhať sa zdržania konania alebo odstránenia protiprávneho stavu na právoplatné rozhodnutie orgánu ochrany hospodárskej súťaže, tak je možné uplatniť toto právo aj bez existencie takéhoto rozhodnutia, čo však môže v praxi priniesť značné problémy, najmä vo vzťahu k dôkaznej núdzi žalobcu.

– **zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník (§ 53–55 a § 373–376)**

Obchodný zákonník upravuje možnosť domáhať sa náhrady škody v rámci súkromnoprávnych sporov proti porušiteľom pravidiel ochrany hospodárskej súťaže. Obchodný zákonník upravuje povinnosti podnikateľov v súvislosti s účasťou na hospodárskej súťaži. V ustanovení § 42 Obchodného zákonníka zákonodarca predpokladá dve formy zneužitia účasti na hospodárskej súťaži:

(i.) nekalé súťažné konania²¹;

(ii.) nedovolené obmedzovanie hospodárskej súťaže²².

Vzhľadom na to, že povinnosť nezneužívať účasť na hospodárskej súťaži, vrátane nedovoleného obmedzovania hospodárskej súťaže, je povinnosťou vyjadrenou Obchodným zákonníkom, tak jej porušenie bude zakladať nárok, ktorý je možné vymáhať na základe ustanovení § 373 – 386 Obchodného zákonníka.²³ Obchodný zákonník pritom vychádza z konceptu objektívnej zodpovednosti za škodu, čiže sa neskúma zavinenie porušiteľa súťažných pravidiel v súvislosti so vzniknutou škodou, ktorú poškodený požaduje.²⁴

nanie o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam tohto súdu je príslušný Krajský súd v Bratislave.

²¹ Ide o súkromnoprávny delikt upravený v Obchodnom zákonníku, v § 41 a 42, ktoré zakazujú účastníkom hospodárskej súťaže zneužívať svoju účasť na nej. Tento zákaz zahŕňa aj zákaz uzatvárať protisúťažné dohody, ako aj zákaz zneužívať dominantné postavenie – tak v zmysle slovenskej, ako aj komunitárnej právnej úpravy.

²² Zákon odkazuje na špeciálnu právnu úpravu uvedenú v osobitnom zákone (zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže).

²³ Vychádza sa pritom z ustanovenia § 757 Obchodného zákonníka, ktorý stanovuje, že *pre zodpovednosť za škodu spôsobenú porušením povinností ustanovených týmto zákonom platia obdobne ustanovenia § 373 a nasl.* Toto ustanovenie vylučuje aplikáciu ustanovení Občianskeho zákonníka pri nárokoch na náhradu škody pri súkromnoprávnom vymáhaní náhrady škody za porušenie súťažných pravidiel, bez ohľadu na to, kto bude účastníkom konania – či podnikateľa alebo nepodnikateľa.

²⁴ Zbavenie sa zodpovednosti podnikateľa – porušiteľa je možné len z dôvodov uvedených

V prípade ustanovení týkajúcich sa náhrady škody môže požadovať náhradu škody poškodený²⁵ (ktorý zároveň znáša aj dôkazné bremeno), čo zahŕňa pomerne široký okruh osôb (napríklad spotrebiteľia alebo priami alebo nepriami kupujúci). Poškodený môže požadovať vzniknutú škodu, ktorá sa nahrádza v peniazoch (prípadne môže oprávnený požadovať aj uvedenie do predošlého stavu). Toto právo je možné uplatňovať na súde.²⁶ Nahrádza sa celá skutočná škoda a ujený zisk²⁷, pričom namiesto ujeného zisku môže poškodená strana požadovať náhradu zisku dosahovaného spravidla v pozitívom obchodnom styku za podmienok obdobným podmienkam porušenej zmluvy v danom okruhu podnikania. Súd pritom nemá moderačné právo, ktoré by mu umožňovalo upraviť výšku náhrady škody. V prípade, že na náhradu škody je zaviazaných niekoľko osôb (napríklad v prípade kolektívneho dominantného postavenia), sú tieto osoby povinné nahradiť škodu spoločne a nerozdielne a medzi sebou sa vyrovnajú podľa rozsahu svojej zodpovednosti. V takomto prípade by tiež

v ustanovení § 374 Obchodného zákonníka. Medzi dôvody vylučujúce zodpovednosť sa považuje *prekážka, ktorá nastala nezávisle od vôle povinnej strany a bráni jej v splnení jej povinnosti, ak nemožno rozumné predpokladať, že by povinná strana túto prekážku alebo jej následky odvrátila alebo prekonala, a ďalej, že by v čase vzniku záväzku túto prekážku predvídala.*

²⁵ Za poškodeného sa považuje každý, kto bol dotknutý porušením povinnosti podnikateľa, čiže okruh oprávnených osôb je pomerne široký a zahŕňa nielen konkurentov, ale aj odberateľov (priamych, ako aj nepriamych), spotrebiteľov a ďalšie subjekty, pričom sa dá očakávať, že tento okruh oprávnených osôb je potrebné vykladať extenzívnym spôsobom. Poškodeným je každý, kto preukáže vznik škody, pričom môže ísť aj o osoby, ktoré sa spolupodieľali na protisúťažnom konaní.

²⁶ Pokiaľ ide o občianskoprávne spory, tak v zmysle ustanovenia § 84 zákona č. 99/1963 Zb. Občianskeho súdneho poriadku („OSP“) je miestne príslušný súd účastníka, proti ktorému návrh smeruje. Na konania v prvom stupni sú príslušné okresné sudy (§ 9 ods. 1 OSP) a o odvolacích konaniach proti rozhodnutiam okresných súdov rozhodujú krajské sudy (§ 10 ods. 1 OSP).

Pre určenie súdnej právomoci je potrebné reflektovať aj ustanovenia Nariadenia Rady (ES) č. 44/2001 z 22. decembra 2000 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (publikované v Úradnom vestníku Európskej únie L 012 z 16.01.2001, s. 0001 – 0023). V zmysle článku 2 tohto nariadenia platí všeobecný princíp, že osoby s bydliskom na území členského štátu sa bez ohľadu na ich štátne občianstvo žalujú na súdoch tohto členského štátu. V prípadoch, v ktorých sa rozhoduje o nárokoch na náhradu škody z iného ako zmluvného vzťahu, platí osobitné pravidlo, podľa ktorého osobu s bydliskom na území členského štátu možno žalovať v druhom členskom štáte, pričom takúto osobu možno žalovať na súdoch podľa miesta, kde došlo alebo by mohlo dôjsť ku skutočnosti, ktorá zakladá nárok na náhradu škody (článok 5 ods. 3 Nariadenia 44/2001).

²⁷ Spravidla pôjde o zisk, ktorý je dosahovaný v mieste, čase a oblasti, v ktorej poškodený subjekt podniká.

bolo zaujímavé sledovať, ako by sa súd (keďže poškodení môžu svoj nárok na náhradu škody uplatniť na súde) vyrovnal s mierou spôsobenia škody viacerými porušiteľmi pri výpočte výšky náhrady škody.

Aby žalobca bol so svojim žalobným návrhom úspešný, v konaní pred súdom musí preukázať nasledujúce skutočnosti:

a) porušenie súťažných právnych predpisov žalovaným²⁸;

²⁸ Žalobca musí súdu preukázať, že žalovaný porušil súťažné pravidlá, teda že uzatvoril protisúťažnú dohodu alebo že zneužil svoje dominantné postavenie na relevantnom trhu. Dôkaz o porušení súťažných pravidiel bude daný vtedy, ak bude existovať rozhodnutie Komisie alebo Protimonopolného úradu SR, ktoré nadobudlo právoplatnosť. Súd bude viazaný rozhodnutím, ktoré bolo vydané v merite veci – v zmysle ustanovenia § 135 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku je „súd je viazaný rozhodnutím príslušných orgánov o tom, že bol spáchaný trestný čin, priestupok alebo iný správny delikt postihnutelný podľa osobitných predpisov, a kto ich spáchal...“. V prípade existencie takéhoto meritórného rozhodnutia bude mať žalobca zjednodušenú úlohu, pretože nebude potrebné, aby preukázal porušenie súťažných predpisov žalovaným. Za meritórne rozhodnutie sa bude považovať aj rozhodnutie, ktorým Protimonopolný úrad SR rozhodne, že nedošlo k porušeniu súťažných právnych predpisov. Zastavenie konania podľa § 32 zákona č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže predstavuje rozhodnutie v merite veci, ktoré musia súdy rešpektovať. Súd však nebude viazaný rozhodnutím, ktoré nebolo vydané v merite veci, napríklad rozhodnutím podľa § 8a zákona č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže, v zmysle ktorého môže podnikateľovi uložiť plniť záväzky, ktoré podnikateľ predložil úradu na účely možného odstránenia obmedzenia súťaže. Pokiaľ rozhodnutie o porušení súťažných pravidiel žalovaným neexistuje, bude pomerne zložité preukázať žalovanému, že sa takéhoto právom reprobovaného konania dopustil, keďže civilné súdy nedisponujú takým vyšetrovacím aparátom ako Komisia alebo Protimonopolný úrad SR, taktiež nedisponujú skúsenosťami a znalosťami súťažného práva. Súdy disponujú možnosťou obrátiť sa na orgány ochrany hospodárskej súťaže (Komisia alebo Protimonopolný úrad SR). Pokiaľ sa v prípade vyskytne otázka o výklade alebo platnosti komunitárneho súťažného práva, ktorej vyriešenie je potrebné pre rozhodnutie súdu, existuje možnosť obrátiť sa s prejudiciálnou otázkou na Súd prvého stupňa v zmysle článku 234 ZES.

V skratke sa teda dá povedať, že problémom v aplikačnej praxi teda môže byť, ak sa súd sám bude musieť vyrovnáť s otázkou, či žalovaný podnik porušil ustanovenia súťažného práva. Pokiaľ existuje právoplatné rozhodnutie Komisie alebo Protimonopolného úradu SR, tak problém nenastane, keďže takéto rozhodnutie súd musí rešpektovať. Ak však právoplatné rozhodnutie o porušení súťažného práva neexistuje, tak súd musí danú otázku posúdiť sám. Má pritom dve možnosti:

- súd rozhodne, teda sám posúdi, či došlo alebo nedošlo k porušeniu súťažných noriem;
- súd počká do rozhodnutia Komisie alebo Protimonopolného úradu SR. Daná situácia sa v Slovenskej republike ešte nevyskytla, takže jej riešenie by mohlo spočívať v podaní podnetu súdom. Stále však je riziko, že Komisia alebo Protimonopolný úrad SR odmietne konanie na podnet súdu a súd sa bude musieť opätovne s otázkou vyrovnáť sám.

- b) vznik škody²⁹;
- c) príčinnú súvislosť medzi porušením súťažných právnych predpisov žalovaným a vznikom škody.
- d) zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (§ 451–459)

Do úvahy by však prichádzala aj možnosť požadovať od porušiteľa súťažných pravidiel vydanie bezdôvodného obohatenia v zmysle ustanovení Občianskeho zákonníka. Možnosť požadovať vydanie bezdôvodného obohatenia pritom vyplýva priamo z ustanovenia § 53 Obchodného zákonníka.³⁰ Vzhľadom na to, že Obchodný zákonník nemá vlastné ustanovenia, ktoré by upravovali vydanie bezdôvodného obohatenia, je potrebné aplikovať príslušné ustanovenia Občianskeho zákonníka.

Za bezdôvodné obohatenie považuje Občiansky zákonník majetkový prospech získaný plnením bez právneho dôvodu, plnením z neplatného právneho úkonu alebo plnením z právneho dôvodu, ktorý odpadol, ako aj majetkový prospech získaný z nepoctivých zdrojov. Tak či tak by bolo potrebné preukázať, že žalovaný subjekt porušil súťažné pravidlá, a že získaný prospech sa považuje za prospech, ktorý bol nadobudnutý neoprávnene. V konaní pred súdom by taktiež bolo potrebné vypočítať čiastku bezdôvodného obohatenia, čo by si vyžadovalo opäť ekonomické merania. Navyše, právna úprava Obchodného zákonníka je špeciálnou právnou úpravou k Občianskemu zákonníku, a to aj v otázke súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva.

ZÁVER

Občianskoprávne konania, v rámci ktorých by dochádzalo k súkromnoprávnemu vymáhaniu súťažného práva sa v Slovenskej republike zatiaľ nevyužívajú. Podobná situácia je aj v mnohých štátoch Európskej únie. Hoci efektívne súkromnoprávne vymáhanie súťažného práva by mohlo predstavovať

²⁹ Preukázanie vzniku škody leží opätovne na žalobcovi. Tento výpočet bude značne komplikovaný a hypotetický, pretože bude potrebné zohľadniť hypotetickú situáciu, ako by sa asi trh vyvíjal, keby nedošlo k porušeniu súťažných pravidiel. V tom prípade sa súdy obrátia na znalcov, ktorí vypracujú znalecké posudky v tejto veci. Postupov na určenie výšky škody je viacero (bližšie pozri: RAUS, D., ORŠULOVÁ, A.: Aktuální aplikační otázky soukromoprávního prosazování dodržování veřejného soutěžního práva v České republice a na Slovensku. In: Justičná revue 12/2008, s. 1666).

³⁰ Podľa ustanovenia § 53, osoby, ktorých práva boli nekalou súťažou porušené alebo ohrozené, môžu sa proti rušiteľovi domáhať, aby sa tohto konania zdržal a odstránil závažný stav. Ďalej môžu požadovať primerané zadosťučinenie, ktoré sa môže poskytnúť aj v peniazoch, náhradu škody a vydanie bezdôvodného obohatenia.

dôležitý motív pre podniky, aby neporušovali súťažné pravidlá, v súčasnosti to tak ešte nie je. Azda najväčšou prekážkou v tejto veci, ktorú je možné pomerne ľahko identifikovať, je neprimerane dlhá dĺžka konaní pred súdmi. K tomu sa pridáva aj pomerne komplikované dokazovanie v konaní pred súdom, s ktorým sú spojené značné náklady, pričom úspešný výsledok je v nedohľadne a je značne neistý. Rovnako závažnou prekážkou by mohlo byť nerovnaké postavenie účastníkov konania – podniky, ktoré sa dopúšťajú porušenia súťažných pravidiel, bývajú väčšinou veľké podnikateľské subjekty, pre ktoré nie je problém zaobstarať si renomovaných a skúsených právnikov špecializovaných na oblasť hospodárskej súťaže, čo *de facto* narúša rovnosť „zbraní“ medzi účastníkmi konania. Dá sa však predpokladať, že pokiaľ by návrhy Komisie uvedené v Bielej knihe boli uvedené v plnej miere do praxe, predsa by sa len vytvoril lepší priestor na efektívnejšie súkromnoprávne vymáhanie súťažného práva tak v Slovenskej republike, ako aj v ostatných štátoch Európskej únie.

SUMMARY

The private enforcement of competition law is not a standard procedure of enforcement of competition rules in the Slovak Republic. There is a similar situation also in many other EU member states, where the public enforcement plays the most important role in enforcement of competition rules. However, private enforcement, if effectively applied, could be an important consideration for undertakings not to breach the competition rules. But the actual situation is much different. Possibly, the most important restraint for effective private enforcement of competition rules is the excessive length of judicial proceedings in the Slovak Republic. In addition, very to provide evidence on breach of competition rules is very complicated. The judicial proceeding implies considerable costs that the plaintiff must be bear and at the same time his/her the success in the proceeding is not certain. Another important restraint could be also a non equal position of the parties to the procedure – undertakings that breach the competition rules are usually large sized undertaking. For them it is not difficult to be represented by experienced and reputable lawyers specialised in competition law. All these facts may indicate that the equality of chances between the parties to the procedure is *de facto* disrupted. However, it is supposed that if the proposals suggested in the European Commission's White Paper on Damages Actions for Breach of the EC antitrust rules are introduced into the everyday life, a more effective environment for private enforcement of competition law would be created – both in the Slovak Republic as well as in the European Union.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Právne predpisy Európskej únie:

- Zmluva o založení Európskeho spoločenstva – publikovaná v Úradnom vestníku Európskej únie C 321 E/1 z 29. decembra 2006.
- Nariadenie Rady č. 17 zo 6. februára 1962, prvé vykonávacie nariadenie k článkom 81 a 82 ZES (mimoriadne vydanie Úradného vestníka Európskej únie Kapitola 08, zväzok 01, s. 3 – 10; Úradný vestník Európskych spoločenstiev 13 z 21. februára 1962, s. 204 – 211).
- Nariadenie Rady č. 1/2003 o vykonávaní pravidiel hospodárskej súťaže stanovených v článkoch 81 a 82 ZES – publikované v Úradnom vestníku L 001, zo 4. januára 2003, s. 0001 – 0025.
- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II) – publikované v *Úradnom vestníku Európskej únie L 199 z 31. 7. 2007*, s. 40 – 49).
- Nariadenie Rady (ES) č. 44/2001 z 22. decembra 2000 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (publikované v Úradnom vestníku Európskej únie L 012 zo 16. 1. 2001, s. 0001 – 0023).
- Oznámenie o spolupráci medzi Komisiou a súdmi členských štátov Európskej únie pri uplatňovaní článkov 81 a 82 ZES – publikované v Úradnom vestníku Európskej únie C 101 z 27. 4. 2004, s. 54 – 64.
- Oznámenie Komisie o spolupráci v rámci súťažnej siete – publikované v Úradnom vestníku Európskej únie C 101 z 27. 4. 2004, s. 43 – 53.
- Biela kniha o žalobách o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel ES z 2. apríla 2008, SEC (2008).
- Zelená kniha o žalobách o náhradu škody pre porušenie antitrustových pravidiel ES z 19. decembra 2005, COM(2005) 672 .

Právne predpisy Slovenskej republiky a právne predpisy publikované v Zbierke zákonov:

- Ústava Slovenskej republiky (460/1992 Zb.)
- Zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže
- Zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok
- Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok
- Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník
- Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník

Printová literatúra:

- BOBEK, M.: An Introduction to the Substantive Law of the European Community: Workbook 3 – Competition Law and Policy. University of Cambridge, 2006.
- CARLTON, D., PERLOFF, M.: Modern Industrial Organization. Fourth Edition, 2005.
- CRAIG, P., de BÚRCA, G.: EU Law, Text, Cases and Materials, third edition. Oxford 2003.
- DELHAES von, K., FEHL, U., BALCEROWICZ, L.: Dimensionen des Wettbewerbs.
- DRGONCOVÁ, J.: Nekalá súťaž ako prostriedok ochrany spotrebiteľov. In: Justičná revue č. 4/2005.
- GERADIN, D., REYSEN, M., HENRY, D.: Extraterritoriality, Comity and Cooperation, in: EC Competition Law.

- GERBER, D.J., CASSINIS, P.: The "Modernisation" of European Community Competition Law: Achieving Consistency in Enforcement – Part I. In: *European Competition Law Review*, issue 1/2006.
- GOYDER, D.G.: *EC Competition Law*, fourth edition. London 2003.
- HORVÁTH, Z.: *Handbook on the European Union*. Reference Press, Budapešť 2002.
- JONES, A., SUFRIN, B.: *EC Competition Law: Text, Cases and Materials*. 2nd edition. Oxford 2004.
- KALESNÁ, K.: Kto môže niesť zodpovednosť za porušenie súťažného práva? In: *Právny obzor*, 92, 2009, č. 2.
- KARAS V., KRÁLIK, A.: *Európske právo*. Iura edition, 2004.
- KNOBLOCHOVÁ, V.: Aktuality z Evropské unie. In: *EMP* 1/2004.
- KORAH, V.: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice* – ninth edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon 2007.
- KRAJČO, J. a kolektív: *Občiansky súdny poriadok*, 1. diel, Komentár, IV. Aktualizované vydanie, EUROUNION, 2006.
- KRÁLÍČKOVÁ, B.: Krok vpred na ceste k dosiahnutiu efektívneho súkromnoprávneho vymáhania súťažného práva – Biela kniha Európskej komisie o náhrade škody spôsobenej porušením súťažného práva. In: *Právny obzor* 2/2009, s. 134.
- LANE, R.: *EC Competition Law* Pearson. Education Limited, 2006.
- PROCHÁZKA, R., ČORBA, J.: *Právo Európskej únie. Poradca podnikateľa*. Žilina 2007.
- RAUS, D., ORŠULOVÁ, A.: Aktuální aplikační otázky soukromoprávního prosazování dodržování veřejného soutěžního práva v České republice a na Slovensku. In: *Justičná revue* 12/2008, s. 1657.
- STEHLÍK, V.: Postavení správních orgánů a pojem „soud“ v článku 234 Smlouvy ES. *Mezinárodní a srovnávací revue*, č. 11, 2004, s. 10 – 12.
- VARGA, P.: Nová právna úprava pri ochrane hospodárskej súťaže v komunitárnom práve - nariadenie Rady (ES) č. 1/2003. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti: zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. 1/2005*. – [1. vyd.]. – Trnava: *Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis*, 2005.
- VARGA, P.: Interpretácia výrazu podnik v komunitárnom práve hospodárskej súťaže. In: *Európske výzvy súčasného právneho vývoja [elektronický dokument]: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Malacky 20. – 21.10. 2005. – [1. vyd.]. – Trnava: *Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta*, 2006.
- WHISH, R.: *Competition Law*. 5th edition, Lexis Nexis Butterworths, 2003.

Transpozícia požiadaviek rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 a právo na dobrú verejnú správu

Soňa Košičiarová

Synopsa: Autorka v rámci analýzy *ius commune* rozoberá vybrané dokumenty Rady Európy, a to odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 o dobrej verejnej správe a rezolúciu Výboru ministrov Rady Európy č. R (77) 31 o ochrane jednotlivca v súvislosti s rozhodnutiami orgánov verejnej správy. Skúma mieru transpozície ich požiadaviek týkajúcich sa procesných práv dotknutých osôb v správnom konaní, ktorých realizácia podporuje presadzovanie princípu transparentnosti vo verejnej správe.

Kľúčové slová: rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31, právo byť vypočutý, právo na prístup k informáciám v správnom konaní, právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia, právo na informáciu o opravnom prostriedku

PRINCÍP TRANSPARENTNOSTI VEREJNEJ SPRÁVY V DOKUMENTOCH RADY EURÓPY

Požiadavka na priehľadnosť verejnej správy sa stala súčasťou *Kódexu dobrej verejnej správy* vymedzeného v *odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 o dobrej verejnej správe* z 20. júna 2007.

Podľa čl. 10 odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 orgány verejnej správy:

- konajú v súlade s princípom transparentnosti,
- zabezpečujú, aby súkromné osoby boli prostredníctvom vhodných prostriedkov informované o ich činnostiach a rozhodnutiach.

K *procesným právam* fyzických a právnických osôb podporujúcim princíp transparentnosti postupu orgánov verejnej správy pri vydávaní individuálnych správnych aktov, patrí podľa odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7:

- právo byť vypočutý (čl. 14) a
- právo na zverejnenie správneho rozhodnutia (čl. 18).

Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 pri ich vymedzení vychádza z obsahu *rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 o ochrane jed-*

notlivca v súvislosti s rozhodnutiami orgánov verejnej správy, ktorá ich vymedzuje podrobnejšie.

Práva osôb uvedené v rezolúcii Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 sú významným nástrojom presadzovania princípu transparentnosti verejnej správy. Majú sa aplikovať v takých postupoch, pri ktorých dochádza k vydávaniu rozhodnutí (individuálnych správnych aktov) vykonávatelmi verejnej správy (pri výkone verejnej moci) vo vzťahu k fyzickým a právnickým osobám, ktoré sú týmito rozhodnutiami ovplyvnené priamo (t. j. rozhoduje sa o ich subjektívnych verejných právach a povinnostiach).

Konkrétne ide o právo takejto osoby:

- byť vypočutá,
- na prístup k informáciám,
- na oznámenie dôvodov rozhodnutia,
- na informáciu o opravných prostriedkoch (odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 považuje predmetné právo za súčasť práva na zverejnenie správnych rozhodnutí v čl. 18 bod 2).

Pri interpretácii uvedených práv osôb zakotvených v rezolúcii Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 je potrebné brať do úvahy:

- požiadavky na dobrú a účinnú verejnú správu,
- záujmy tretích strán a
- verejný záujem.

Sú to tiež *jediné dôvody*, pre ktoré rezolúcia výnimočne pripúšťa modifikáciu alebo vylúčenie týchto procesných práv (v konkrétnych prípadoch alebo v špecifických oblastiach verejnej správy). I vtedy je však potrebné vyvinúť úsilie „na dosiahnutie čo najvyššieho stupňa spravodlivosti“ (to achieve the highest possible degree of fairness) vo vzťahu verejná správa – adresát rozhodnutia verejnej správy.

Vnútroštátne právne poriadky by mali vychádzať z toho, že práva vymedzené v rezolúcii predstavujú *len minimálny štandard* ochrany jednotlivca. Sama rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 nebráni členskému štátu Rady Európy, aby uznal a zakotvil rozsiahlejšie práva a garancie ochrany osôb.

Ustanovenia rezolúcie by sa taktiež nemali interpretovať spôsobom, ktorý by viedol k oslabeniu práv a garancií jednotlivcov v postupoch verejnej správy, ktoré sú už vo vnútroštátnych právnych poriadkoch členských štátov Rady Európy zakotvené.

PRINCÍP TRANSPARENTNOSTI VEREJNEJ SPRÁVY A JEHO UPLATNENIE V PRÁVNEJ ÚPRAVE SPRÁVNEHO KONANIA

Z legislatívno-technického hľadiska princíp transparentnosti verejnej správy môže mať v zákonnej úprave správneho konania podobu:

- 1) princípu, resp. zásady správneho konania,
- 2) procesných práv účastníkov správneho konania a ďalších osôb dotknutých konaním, spoločným menovateľom ktorých je, že garantujú ich prístup k informáciám týkajúcim sa priebehu postupu a výsledku tohto postupu,
- 3) oprávnení a povinností správneho orgánu, prostredníctvom ktorých sa zabezpečuje prístup týchto osôb k informáciám.

Princíp neverejnosti konania nie je v rozpore s princípom transparentnosti konania, lebo každý z nich vyjadruje inú základnú črtu správneho konania. V dôsledku toho konanie založené na princípe neverejnosti nemusí byť automaticky netransparentné a v prípade, ak je založené na princípe transparentnosti, nemusí v praxi znamenať, že sa v konaní uplatňuje zásada verejnosti. Je tomu tak preto, lebo kým princíp verejnosti konania vyjadruje zákonnú možnosť prístupu verejnosti k informáciám týkajúcim sa priebehu a výsledku správneho konania (pričom verejnosťou rozumieme osoby, ktoré nemajú procesné postavenie účastníka konania, zúčastnenej alebo osoby, ktorej sa správne konanie týka), princíp transparentnosti v zmysle odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 vyjadruje:

- zákonné právo dotknutých osôb realizovať v konaní procesné práva garantujúce ich informovanosť o priebehu a výsledku správneho konania, s cieľom aktívne ovplyvniť výsledok tohto postupu,
- všeobecnú povinnosť správnych orgánov umožniť týmto osobám realizovať v konaní tieto ich zákonné práva.

PRINCÍP TRANSPARENTNOSTI A ZÁKONNÁ ÚPRAVA PROCESNÝCH PRÁV DOTKNUTÝCH OSÔB

Právo byť vypočutý. Článok I rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 vymedzuje právo osoby byť počutá (right to be heard) nasledujúcim spôsobom:

„1. V súvislosti s akýmkoľvek správnym aktom, ktorý pravdepodobne negatívne ovplyvní práva, slobody a záujmy istej osoby, môže dotknutá osoba predložiť fakty, argumenty a v náležitých prípadoch dôkazy, ktoré správny orgán zohľadní.

2. V príslušných prípadoch bude dotknutá osoba informovaná o právach uvedených v predchádzajúcom odseku, a to v riadnom čase a spôsobom primeraným pre daný prípad.“

Obdobne predmetné právo zakotvuje čl. 14 odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7: „Pokiaľ orgán verejnej správy zamýšľa prijať individuálne rozhodnutie, ktoré priamo a nepriaznivo ovplyvní práva súkromných osôb, a pokiaľ nebola poskytnutá príležitosť vyjadriť názory týchto osôb, v takom prípade majú mať tieto osoby – pokiaľ to nie je zjavne zbytočné – príležitosť vyjadriť svoje názory v primeranej časovej lehote a spôsobom definovaným vnútroštátnym zákonom – a pokiaľ je to nevyhnutné – s pomocou osoby na základe ich vlastného výberu.“

Predmetné právo osoby, ktorej sa rozhodnutie týka, má v praxi zabezpečiť požiadavku na *spravodlivosť* v postupe verejnej správy ovplyvňujúcom jej právne postavenie.

Osoba, o ktorej práve alebo povinnosti sa rozhoduje verejno-mocenským aktom, má mať zákonom zaručený priestor na to, aby sa v priebehu správneho konania mohla vyjadriť ku všetkému, čo by mohlo podstatným spôsobom ovplyvniť zistenie skutočného stavu veci, o ktorej správny orgán koná (v rámci toho prezentovať svoje stanovisko, vyjadrovať sa k dôkazom alebo ich navrhovať). Rezolúcia považuje predmetné procesné právo účastníka správneho konania za dôležitú garanciu aktívneho a reálneho vplyvu účastníka na priebeh a na výsledok správneho konania, pokiaľ ide o vecnú správnosť i zákonnosť vydaného rozhodnutia. Takéto právo môže zákon okrem účastníkov konania priznať aj iným osobám (ďalej len „dotknuté osoby“).

Právo byť vypočutý neznamená, že by účastník konania musel svoje stanovisko a návrhy prezentovať osobne. Takúto interpretáciu vylučuje požiadavka na dobrú a účinnú verejnú správu. Písomné oznámenie stanoviska, resp. návrhu je rovnocenné a má rovnaké právne účinky ako ústna forma (či už priamo na ústnom pojednávaní alebo vyjadrením stanoviska do zápisnice).

Rezolúcia výslovne kladie dôraz na zabezpečenie práva byť vypočutý len v prípade správneho rozhodnutia, ktoré „pravdepodobne *negatívne* ovplyvní práva, slobody a záujmy“ dotknutej osoby. Formulácia čl. I je pochopiteľná, ak si uvedomíme, že cieľom rezolúcie bolo vymedziť len *minimálny štandard* ochrany jednotlivca. Z tohto dôvodu nie je vylúčené, aby vnútroštátna právna úprava členského štátu Rady Európy garantovala predmetné právo i v prípadoch, keď sa rozhoduje v prospech účastníka konania. V rozpore so záujmom na jeho ochrane nie je situácia, keď z platnej právnej úpravy vyplýva možnosť *upustiť* od tohto práva za predpokladu, že rozhodnutím sa žiadateľovi vyho-

vuje v celom rozsahu. Takáto výnimka *neprichádza do úvahy v konaní začatom ex officio*.¹

Rezolúcia výslovne neurčuje, v ktorej etape správneho konania by mala byť osobe poskytnutá možnosť predložiť fakty, argumenty, alebo navrhovať dôkazy. Z funkcie predmetného procesného práva však vyplýva, že by sa malo realizovať do ukončenia správneho konania, resp. do momentu, keď správny orgán ukončí zhromažďovanie podkladov na vydanie rozhodnutia. Zákonnodarca však môže uvažovať aj o tom, že účastník konania, resp. ďalšie zákonom určené osoby budú mať túto možnosť len do určitého momentu v rámci správneho konania (v súlade so zásadou koncentrácie konania). Takýto postup je odôvodnený požiadavkou na dobrú a účinnú verejnú správu (napríklad v konaní s veľkým počtom účastníkov).

Právo byť vypočutý sa uplatňuje aj v rámci odvolacieho konania. V podstate už samé podanie odvolania, ktorého esenciálnou náležitosťou je objasnenie dôvodov, pre ktoré účastník konania považuje vydané rozhodnutie správneho orgánu za nezákonné, je realizáciou práva byť vypočutý, rovnako ako zákonné právo ostatných účastníkov konania vyjadriť sa k podanému odvolaniu.

Iná otázka je, či je účastník konania oprávnený navrhovať jemu známe dôkazy až v odvolacom konaní, napriek tomu, že o nich vedel už v prvostupňovom konaní a bol povinný tak urobiť. Takéto správanie účastníka konania je v rozpore s *jeho povinnosťou aktívne spolupracovať so správnym orgánom*. Zákon nie vždy s týmto porušením spája preňho nepriaznivý následok v podobe oslabenia jeho právneho postavenia. Tu je potrebné odlíšiť, či nepredloženie návrhu, dôkazu atď. bolo zapríčinené objektívnou okolnosťou (napríklad nespôsobilosťou osoby včas sa vyjadriť) alebo či išlo o zavinené správanie účastníka konania, ktorý tým sťažil postup správneho orgánu v prvom stupni.

Rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 okrem toho vyžaduje, aby bola dotknutá osoba o svojom práve byť vypočutá informovaná, a to

¹ V týchto konaniach predmetné právo zohráva obzvlášť významnú úlohu a jeho porušenie alebo ignorovanie zo strany správneho orgánu môže byť dôvodom zrušenia vydaného rozhodnutia. Súdny na Slovensku v tejto súvislosti napríklad považujú za dôvod na zrušenie žalobou napadnutého právoplatného rozhodnutia o administratívnej sankcii skutočnosť, „ak žalobca nie je v rámci dokazovania dostatočne vypočutý, najmä ak mu nie je umožnené preukázanie skutočnosti, na ktoré poukazuje“ (Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 6 Sžo 34/2007). Pozri BABIAKOVÁ, E.: Súdny prieskum zákonnosti rozhodnutí o administratívnych sankciách. Rada Európy a verejná správa. Zborník príspevkov z česko-slovenskej vedeckej konferencie konanej 21. – 22. apríla 2009. TYPI Universitatis Tyrnaviensis 2009, Trnava, s. 12.

„v riadnom čase a spôsobom primeraným pre daný prípad“ (in due time and in a manner appropriate to the case). Uvedené *právo na informáciu* je predpokladom toho, aby osoba mohla v konaní účinne využiť svoje právo na jej vyúčtie.

Účinnosť využitia tohto procesného práva v praxi sa zvyšuje, ak má správny orgán zákonnú povinnosť informovať osobu o jej práve vyjadriť sa k prejednávanej veci. Zvyčajne sa tak bude diať prostredníctvom výzvy, pričom sa na realizáciu tohto procesného práva poskytne *primeraný* časový priestor. Primeranosť sa odvíja od požiadavky na rýchlosť správneho konania. Musí zohľadňovať aj spôsobilosť dotknutej osoby predmetné právo fakticky realizovať.

Rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 neustanovuje *formu*, v ktorej sa *informácia o práve byť vypočutý* dotknutej osobe poskytuje. Konkrétna forma (ústna výzva, úradný list, oznam zverejnený na úradnej tabuli správneho orgánu atď.) má však predovšetkým zabezpečiť *účinné* informovanie dotknutej osoby. V zákonom ustanovených prípadoch bude *špecifický spôsob informovania* dotknutých osôb podmienený osobitosťou priebehu správneho konania (napríklad v konaní s veľkým počtom účastníkov konania, keď takýto osobitný spôsob informovania vyžaduje požiadavka na efektívnosť výkonu verejnej správy).

Uplatňovanie predmetného procesného práva môže byť vo vnútroštátnej právnej úprave podporené zakotvením *zásady* súčinnosti správneho orgánu s účastníkmi správneho konania.

Príkladom môže byť § 3 ods. 2 *slovenského zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov*, podľa ktorého „správne orgány sú povinné postupovať v konaní v úzkej súčinnosti s účastníkmi konania, zúčastnenými osobami a inými osobami, ktorých sa konanie týka a dať im vždy príležitosť, aby mohli svoje práva a záujmy účinne obhajovať, najmä sa vyjadriť k podkladu rozhodnutia, a uplatniť svoje návrhy“. Cieľom tejto zásady má byť v praxi zabezpečiť taký postup správnych orgánov voči týmito osobám, aby tieto mohli v konaní obhajovať svoje práva a záujmy *účinne*. Základným predpokladom je, aby im k tomu správny orgán vždy dal príležitosť. *Dať príležitosť* znamená, že správny orgán nesmie v rámci konania znemožňovať tento cieľ úpravy ani svojím aktívnym správaním (napríklad brániť uplatneniu práva), ani svojím pasívnym správaním (napríklad opomenúť svoju zákonnú povinnosť). Zákon uvádza iba príkladom, na aké procesné práva sa uvedená zásada vzťahuje, je však nepochybné, že zákonodarca v tomto ohľade iniciatívu správneho orgánu nelimituje. Výslovne uvádza povinnosť správneho orgánu dať možnosť vyjadriť sa k podkladu rozhodnutia

a uplatniť návrhy. Uplatňovanie tejto zásady má napomáhať otvorenosti, zrozumiteľnosti a predvídateľnosti rozhodovania správnych orgánov v praxi.²

So zásadou súčinnosti podľa § 3 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. sú späté procesné práva osôb podľa § 33 tohto zákona: „(1) Účastník konania a zúčastnená osoba má právo navrhovať dôkazy a ich doplnenie a klásť svedkom a znalcom otázky pri ústnom pojednávaní a miestnej ohliadke. (2) Správny orgán je povinný dať účastníkom konania a zúčastneným osobám možnosť, aby sa pred vydaním rozhodnutia mohli vyjadriť k jeho podkladu i k spôsobu jeho zistenia, prípadne navrhnúť jeho doplnenie.“

Právo vyjadriť sa môžu tieto osoby realizovať aj v rámci ústneho pojednávania. Podľa § 21 ods. 1 správny orgán nariadi ústne pojednávanie, ak to vyžaduje povaha veci, najmä ak sa tým prispeje k jej objasneniu, alebo ak to ustanovuje osobitný zákon. Podľa § 21 ods. 2 na ústne pojednávanie správny orgán prizve všetkých účastníkov konania a požiada ich, aby pri ústnom pojednávaní uplatnili svoje pripomienky a námety. Osobitné zákony pritom môžu ustanoviť, že na neskôr uplatnené pripomienky a námety sa neprihliada; na túto skutočnosť musia byť účastníci konania výslovne upozornení.

Ústne pojednávanie je *osobitnou formou*, v akej sa realizuje právo dotknutej osoby byť vypočutá. Právna úprava by preto mala zakotvovať podmienky jeho prípravy, organizácie a vedenia zo strany správneho orgánu tak, aby účastník konania nebol v nevýhodnejšej právnej situácii než účastník v konaní, v ktorom sa ústne pojednávanie neuskutočňuje. Základnou požiadavkou bude, aby bola dotknutá osoba na ústne pojednávanie riadne prizvaná (t. j. predvolaná) a aby sa tak stalo v dostatočnom časovom predstihu, umožňujúcom jej osobne sa pojednávania zúčastniť, ako aj pripraviť si svoje návrhy.

Možnosť vyjadriť sa k podkladu rozhodnutia a k spôsobu jeho zistenia, prípadne navrhnúť jeho doplnenie predstavuje podľa slovenského správneho poriadku zákonný nárok účastníka konania a zúčastnených osôb, aby im výsledky zisťovania boli dané na vedomie. Tieto práva sa vzťahujú na všetky dôkazné prostriedky, a to nielen pokiaľ ide o ich hodnovernosť, ale aj pokiaľ ide o výber alebo spôsob uplatnenia.

Za porušenie § 33 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. treba považovať každú situáciu, keď sa osoba dozvedá (napríklad o vykonaných dôkazoch) až z odôvodnenia rozhodnutia vo veci samej, a to bez ohľadu na to, či ide o rozhodnutie prvostupňového alebo druhostupňového správneho orgánu.

Takéto prípady sa v právnej praxi vyskytujú pomerne často. Správne orgá-

² KOŠIČIAROVÁ, S.: Správny poriadok. Komentár s novelou účinnou od 1. januára 2004, Heuréka 2004, Šamorín, s. 22 – 23.

ny si totiž nesprávne vykladajú význam slov „dať možnosť“. Domnievajú sa, že záleží len na aktivite nositeľov týchto práv – v prípade, ak si účastník konania alebo zúčastnená osoba sama iniciatívne právo neuplatní, je to vec tejto osoby, a nie je potrebné, aby správny orgán v tomto smere pred vydaním rozhodnutia aktívne konal. Taký výklad je však aj v rozpore s § 3 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. a signalizuje, že viazne komunikácia medzi správnym orgánom a týmito osobami. V súlade so zákonom je taká prax, keď správny orgán vyzve osobu, aby sa vyjadrila pred vydaním rozhodnutia, a súčasne jej určí primeranú lehotu na vyjadrenie.

S porušením § 33 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. sa možno stretnúť aj v postupe odvolacieho správneho orgánu. K takej situácii dochádza, keď odvolací orgán doplní dokazovanie vykonaním nových dôkazov bez toho, aby dal účastníkovi konania, alebo zúčastnenej osobe možno vyjadriť sa k týmto výsledkom dokazovania.³

Nerešpektovanie § 33 ods. 2 zo strany správnych orgánov môže byť dôvodom pre zmenu, resp. zrušenie rozhodnutia v odvolacom konaní, dôvodom na obnovu konania, na preskúmanie rozhodnutia mimo odvolacieho konania, ako aj dôvodom na zrušenie rozhodnutia správneho orgánu súdom, za predpokladu, že takýto nezákonný postup *mal vplyv na vecnú správnosť* rozhodnutia vo veci.

Český správy poriadok, zákon č. 500/2004 Zb. v znení neskorších predpisov, taktiež zakotvuje ako základnú zásadu činnosti správnych orgánov v § 4 ods. 4 *všeobecnú povinnosť* správneho orgánu umožniť „dotčeným osobám uplatňovať jejich práva a oprávnené zájmy“. Táto je súčasťou *zásady verejnej správy ako služby* a nepriamo vyjadruje právo dotknutej osoby byť vypočutá.

Podľa § 36 zákona č. 500/2004 Zb.: „(1) Nestanoví-li zákon jinak, jsou účastníci oprávněni navrhnout důkazy a činit jiné návrhy po celou dobu řízení až do vydání rozhodnutí; správní orgán může usnesením prohlásit, dokdy mohou účastníci činit své návrhy. (2) Účastníci mají právo vyjádřit v řízení své stanovisko. Pokud o to požádají, poskytne jim správní orgán informace o řízení, nestanoví-li zákon jinak. (3) Nestanoví-li zákon jinak, musí být účastníkům před vydáním rozhodnutí ve věci dána možnost vyjádřit se k podkladům rozhodnutí; to se netýká žadatele, pokud se jeho žádosti v plném rozsahu vyhovuje, a účastníka, který se práva vyjádřit se k podkladům rozhodnutí vzdal.“

Podľa § 51 ods. 2 zákona č. 500/2004 Zb. „o provádění důkazů mimo ústní jednání musí být účastníci včas vyrozuměni, nehrozí-li nebezpečí z prodlení. Tuto povinnost nemá správní orgán vůči účastníkovi, který se vzdal práva účasti při dokazování“.

³ KOŠIČIAROVÁ, S.: dielo cit. v pozn. č. 2, s. 139 – 140.

Český správny poriadok viaže predmetné právo len na účastníka správneho konania. Zákon jasným spôsobom vymedzuje, do ktorého momentu môže účastník svoje zákonné právo realizovať (moment vydania rozhodnutia definuje v § 71 ods. 2 zákona).

Zákon taktiež zakotvuje oprávnenie správneho orgánu *rozhodnúť*, dokedy je tak možné robiť. I keď je zrejmé, že *možnosť* správneho orgánu ustanoviť uznesením pre návrhy účastníkov konania lehotu je odôvodnená záujmom na účinnej a dobrej verejnej správe, predstavuje nepochybne zásah do všeobecného zákonného oprávnenia účastníka konania, lebo všeobecná lehota na navrhovanie dôkazov a podávanie návrhov bude v takomto prípade kratšia. Z tohto dôvodu by bolo vhodné, ak by zákon *ustanovil podmienky*, za ktorých tak správny orgán môže urobiť. Malo by to byť vtedy, ak je ohrozený napríklad záujem na rýchlosti konania (dochádza k zbytočnému predlžovaniu trvania správneho konania)⁴ môže to však byť aj v prípade iného naliehavého záujmu chráneného zákonom. Účastník konania by mal byť o tomto obmedzení svojho procesného práva v priebehu správneho konania vopred preukázateľne informovaný a súčasne by mu mala byť poskytnutá primeraná lehota vymedzená rozhodnutím na navrhovanie dôkazov a predkladanie návrhov.

Z obsahu českého správneho poriadku ako celku výslovne vyplýva, že pri takomto obmedzení nesmie byť ohrozená zásada procesnej rovnosti účastníkov konania (napríklad tým, že by správny orgán obmedzil predmetné procesné právo len niektorému z účastníkov správneho konania)⁵.

Zákon č. 500/2004 Zb. v § 36 ods. 2 taktiež zakotvuje *špeciálne právo* účastníka konania vyjadriť svoje stanovisko k prejednávanej veci.

Zákon síce neupravuje lehotu, dokedy tak môže robiť, z povahy veci však vyplýva, že je to v priebehu celého správneho konania. Právomoc správneho orgánu rozhodnutím obmedziť z hľadiska času toto procesné právo účastníka konania podľa § 36 ods. 2 nie je v zákone upravená a nemožno ju – podľa nášho názoru – ani odvodiť.

Právo účastníka konania vyjadriť sa k podkladom rozhodnutia je zakotvené v § 36 ods. 3 zákona č. 500/2004 Zb. Z dikcie platnej úpravy vyplýva, že správny orgán nie je oprávnený svojím rozhodnutím odňať účastníkovi konania toto procesné právo.⁶

⁴ KADEČKA, S. A KOL.: Správní řád. Praha: ASPI, a. s., 2006, s. 168.

⁵ Porovnaj ONDRUŠ, R.: Správní řád. Linde Praha, a. s., 2005, Praha, s. 144.

⁶ K tomu pozri napríklad rozsudok Vrchného súdu v Prahe, SJS 543/1999 2 A 4/1999, podľa ktorého „doplní-li správní úřad podklady pro rozhodnutí poté, kdy skončila jím stanovená lhůta pro uplatnění námitek, obchází právní důsledky koncentrační zásady (§ 36 odst. 1 stavebního zákona) a tedy porušuje zákon“. In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 174.

Súdna judikatúra v Českej republike je v tomto ohľade veľmi prísna, keďže porušenie predmetného práva sa považuje za porušenie princípu právneho štátu podľa čl. 1 Ústavy Českej republiky a práva na súdnu ochranu a na súdny prieskum vyplývajúceho z čl. 36 ods. 1 a 2 Listiny základných práv a slobôd (pozri nálezh Ústavného súdu, II. ÚS 329/04).

Podľa § 49 ods. 1 zákona č. 500/2004 Zb. „ústni jednání správní orgán nařídí v případech, kdy to stanoví zákon, a dále tehdy, jestliže je to ke splnění účelu řízení a uplatnění práv účastníků nezbytné. Nehrozí-li nebezpečí z prodlení, uvědomí správní orgán o ústním jednání účastníky nejméně s pětidenním předstihem. Tuto povinnost nemá vůči účastníkovi, který se práva účasti na ústním jednání vzdal“.

Právna úprava vychádza zo zásady, že o ústnom pojednávaní je potrebné účastníka upovedomiť v *dostatočnom časovom predstihu* (ak zákon túto povinnosť voči účastníkovi výslovne nevylučuje). Zákonodarcu v tejto súvislosti zakotvuje *minimálnu* lehotu, ktorú musí správny orgán dodržať, čo – v porovnaní s platnou slovenskou úpravou – považujeme za vhodný legislatívny počin, i keď možno diskutovať o jej dĺžke.

Táto lehota nemusí byť podľa českej platnej právnej úpravy dodržaná, ak hrozí *nebezpečenstvo z omeškania*. V takom prípade by mal správny orgán vyrozumieť o ústnom pojednávaní účastníka bezodkladne s predstihom, ktorý je vo vzťahu k priebehu konania minimálne možný.⁷ Takáto všeobecná procesnoprávna úprava akcentuje predovšetkým požiadavku na účinnú správu⁸.

Podľa § 37 *rakúskeho správneho poriadku* (zákon z roku 1991) *účelom* konania je zistenie relevantného skutkového stavu a poskytnutie účastníkom príležitosti na uplatnenie ich práv a právnych záujmov. Z uvedenej zásady konania vychádza ďalšia zásada týkajúca sa dokazovania a zakotvená v § 45 ods. 3, podľa ktorej „stranám treba poskytnúť príležitosť, aby sa oboznámili s výsledkom skúmania dôkazu a mohli zaujať k nemu stanovisko“.

Rakúsky správny poriadok – na rozdiel od slovenského a českého – pomerne podrobne upravuje pravidlá pre postup správneho orgánu v rámci ústneho pojednávania. Podľa § 41 ods. 1 oznámenie o ústnom pojednávaní sa doručuje (zákon výslovne hovorí o *osobnom vyrození* zúčastnenej osoby známej správne mu orgánu). Taká úprava je v súlade s požiadavkou rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 o informovaní dotknutej osoby, ktoré by malo byť účinné.

⁷ ONDRUŠ, R.: dielo cit. v pozn. č. 5, s. 179.

⁸ Porovnaj text § 41 ods. 2 slovenského správneho poriadku z roku 1991, podľa ktorého „the hearing shall be scheduled at such time, date and place that the participants are able to appear on time and duly prepared“.

Zákon pritom vychádza zo *zásady koncentrácie konania*. Námietky, ktoré neboli predložené najneskôr v deň pred začiatkom pojednávania alebo počas neho, sa nezohľadňujú a predpokladá sa, že zúčastnení súhlasia s návrhom, so zámerom alebo s opatrením, ktorí je predmetom prejednávania.

Podľa § 66 ods. 1 *nemeckého zákona o správnom konaní* účastníkom konania sa musí poskytnúť príležitosť vyjadriť sa pred prijatím rozhodnutia. Z § 66 ods. 2 vyplýva právo účastníka byť osobne prítomný pri výsluchu svedkov a znalcov a pri vykonaní ohliadky, právo klásť otázky; písomný posudok sa im má sprístupniť.

Na ústne pojednávanie sa musia predvolať účastníci písomne, v primeranej lehote, pričom v predvolaní správny orgán musí upozorniť na to, že prejednávateľ a rozhodovateľ je možné aj v prípade neúčasti účastníka. Písomné predvolanie je možné nahradiť verejnou vyhláškou, ak je potrebné predvolať viac ako 50 osôb. V záujme zabezpečenia účinnosti takéhoto spôsobu predvolania, zákon upravuje *minimálnu* lehotu, v ktorej sa termín pojednávania musí zverejniť.

Na rozdiel od českej a slovenskej všeobecnej úpravy správneho konania, podľa ktorej nariadenie ústneho pojednávania sa v postupe správneho orgánu považuje skôr za výnimku, filozofia nemeckého správneho poriadku je opačná. Zákon totiž v § 67 ods. 2 *taxatívnym* spôsobom vyratáva iba situácie, keď správny orgán *môže rozhodovať bez nariadenia* ústneho pojednávania. Zákonodarca do tohto výpočtu zahrnul prípady, ktoré takýto postup odôvodňujú z hľadiska rýchlosti a hospodárnosti správneho konania. Aj tak však vo väčšine týchto prípadov musí byť daný súhlas účastníkov konania s takýmto postupom správneho orgánu. Súhlas sa nevyžaduje len ak je vzhľadom na hroziace nebezpečenstvo potrebné okamžite rozhodnúť.

Grécky správny poriadok (zákon č. 2690/1999) taktiež zakotvuje v čl. 6 ods. 1 všeobecnú povinnosť správneho orgánu „prizvať dotknutú osobu, aby vyjadrila svoj názor“ (písomne alebo ústne). Zakotvuje taktiež povinné obsahové náležitosti takejto výzvy orgánu (miesto, deň, čas, označenie veci, ktorá sa prejednáva). Pozvanie má byť doručené najmenej päť dní pred určeným termínom. Výnimku z tohto pravidla upravuje čl. 6 ods. 3 zákona, keď uvedená lehota nemusí byť dodržaná (vzhľadom na naliehavý verejný záujem).

Španielsky zákon č. 30/1992 z 26. novembra 1992 o právnom režime verejnej správy a spoločného správneho konania medzi právami občanov vo vzťahu k verejnej správe zakotvuje:

- právo poznať v ktoromkoľvek momente stav konania, v ktorom majú postavenie účastníkov, a dostať kópie dokumentov,
- podávať námietky a predkladať dokumenty v ktorejkoľvek fáze konania pred vypočutím účastníkov, ktoré musí orgán brať do úvahy pri príprave návrhu rozhodnutia.

V zákone je upravený postup orgánov po uskutočnení úkonov bezprostredne pred prípravou návrhu rozhodnutia. Z čl. 84 vyplýva povinnosť orgánu oznámiť výsledky takýchto postupov účastníkom, resp. ich zástupcom. Účastníci konania (v lehote nie kratšej ako desať dní a nie dlhšej ako 15 dní) môžu vznášať námietky a predkladať dokumenty a dôkazy. Ak účastník pred uplynutím lehoty oznámi, že nebude vznášať námietky ani predkladať dokumenty alebo dôkazy, vypočutie účastníka sa považuje za ukončené.

Na základe komparácie týchto vybraných úprav členských štátov Rady Európy možno vo vzťahu k transpozícii požiadavky čl. I rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 konštatovať nasledujúce skutočnosti:

- právo osoby byť vypočutá sa zaručuje vždy účastníkovi konania, v niektorých prípadoch aj ďalším osobám, ktoré majú užší vzťah k správne mu konaniu,
- predmetné právo sa zaručuje vždy, t. j. bez ohľadu na to, či sa rozhodnutím správneho orgánu negatívne ovplyvnia práva, slobody a záujmy osoby,
- právo osoby byť vypočutá sa vzťahuje na celé správne konanie; zásada koncentrácie konania (založená zákonom) je výnimkou, limituje využitie tohto práva z hľadiska časového, nie z vecného aspektu,
- právomoc správneho orgánu *ad hoc* obmedziť čas, v ktorom osoba sa môže vyjadriť, je podmienená dôvodmi vypočítanými v zákone, pričom je vhodné, ak zákon ustanovuje minimálnu dĺžku tejto lehoty,
- ústne pojednávanie sa považuje za špecifickú formu realizácie práva osoby byť vypočutá a z tohto dôvodu je správny orgán povinný informovať osobu vopred o pojednávaní; zákony zakotvujú takú formu doručenia tohto oznámenia o ústnom pojednávaní, ktorá je preukázateľná (alebo účinná, napríklad v konaní s veľkým počtom účastníkov) a taktiež upravujú lehotu na oznámenie alebo kritériá pre jej určenie, tak, aby sa zabezpečilo, že osoba bude schopná fakticky svoje právo byť vypočutá na ústnom pojednávaní realizovať.⁹

Právo na prístup k informáciám. Podľa čl. II rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 „pred prijatím správneho aktu sa dotknutej osobe na jej žiadosť náležitými prostriedkami (by appropriate means) poskytnú informácie o všetkých existujúcich okolnostiach týkajúcich sa prijatia daného aktu“.

⁹ KOŠIČIAROVÁ, S.: Princíp transparentnosti verejnej správy a jeho uplatnenie v správnom konaní. Referát prednesený na medzinárodnej konferencii „Všeobecné správne konanie“ organizovanej Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave dňa 8. októbra 2009 v Galante.

Právo si uplatňuje *dotknutá osoba*. Vykonávateľ verejnej správy je povinný vytvoriť jej priestor na jeho účinnú realizáciu.

Rezolúcia považuje predmetné právo za *podmienku efektívneho uplatnenia práva byť vypočutý* – ak dotknutá osoba nemá znalosť o priebehu správneho konania, o závažných okolnostiach, ktoré môžu ovplyvniť konečné rozhodnutie správneho orgánu a ktoré sú k dispozícii správneho orgánu, nemôže ani účinne (napríklad navrhovaním ďalších dôkazov) ovplyvniť priebeh a výsledok konania. Nie je pritom rozhodujúce, či tieto informácie správny orgán získal pri začatí správneho konania alebo neskôr. Dôležité je len to, že ide o informácie, ktoré má správny orgán v čase správneho konania (napríklad v momente podania žiadosti alebo v momente, keď začína konanie z úradnej moci) k dispozícii.

Uvedené právo sa podľa rezolúcie viaže na *osoby dotknuté správnym konaním* (bez ohľadu na to, či sú v konaní zastúpené alebo nie), t. j. ide o ich *špeciálne procesné právo*.

Spôsob informovania dotknutej osoby rezolúcia zámerne nešpecifikuje. Dikcia, že sa tak má diať *vhodnými prostriedkami*, má zabezpečiť, aby správny orgán mal možnosť zvoliť optimálny spôsob sprístupnenia informácie dotknutej osobe na základe jej žiadosti, ktorá je prejavom jej vôle získať informáciu týkajúcu sa správneho konania.

V praxi by to mal byť *efektívny* (nezaťažujúci výkon verejnej správy) a *účinný* spôsob sprístupnenia (zaručujúci, že dotknutá osoba sa bude môcť oboznámiť so všetkými informáciami).

Nie je vylúčené, aby *konkrétny spôsob sprístupnenia* informácie správnym orgánom zakotvil zákon. Najčastejšie to bude buď *nahliadnutie do spisu* na správnom orgáne alebo to môže byť aj *písomné oznámenie* požadovanej informácie správnym orgánom.

Dotknutá osoba má *právny nárok* na sprístupnenie informácie. V prípade, ak o sprístupnenie informácie požiadala, je *povinnosťou správneho orgánu* informáciu, ktorú má k dispozícii, poskytnúť.

Z povahy veci vyplýva, že dotknutá osoba má právny nárok na prístup k *všetkým informáciám* týkajúcim sa správneho konania a jeho výsledku, ktoré má správny orgán k dispozícii (ak zákon neustanovuje inak). Bolo by preto v rozpore s cieľom rezolúcie, ak by správny orgán svojvoľne selektoval požadované informácie na základe vlastnej úvahy o vhodnosti, účelnosti alebo potrebnosti poskytnutia informácií a tým obmedzil právo na informácie dotknutej osoby.

Z formulácie čl. II rezolúcie, podľa ktorého právo na prístup k informáciám sa uplatňuje *pred prijatím rozhodnutia* správneho orgánu, nemožno odvodiť, že predmetné právo dotknutá osoba nemá aj po tom, ako rozhodnutie o jej subjektívnom verejnom práve alebo povinnosti nadobudlo právoplatnosť. Vychá-

dzajúc z účelu práva na informácie je treba vyvodiť, že predmetné právo môže dotknutá osoba využiť i dodatočne, po skončení správneho konania. Dôvodom bude predovšetkým ochrana jej práv napríklad v súvislosti s preskúmaním právoplatného rozhodnutia správneho orgánu, keď je v záujme zabezpečenia spravodlivosti potrebné umožniť takejto osobe jej účinnú ochranu pred nezákonnosťou.¹⁰

Ustanovenie § 23 zákona č. 71/1967 Zb. priznáva právo na nahliadnutie do spisu nielen účastníkovi konania a jeho zástupcovi, ale aj zúčastneným osobám, t. j. okruh oprávnených osôb je v slovenskej právnej úprave širší než uvádza rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31, ako aj správne poriadky v niektorých iných členských štátoch Rady Európy (pozri ďalej).

Novela slovenského správneho poriadku (zákon č. 527/2003 Z. z. s účinnosťou od 1. januára 2004) okrem dovtedajšieho práva nazerať do spisov a robiť si z nich výpisy zakotvila právo robiť zo spisov odpisy celých jednotlivých častí spisov a právo dostať kópie spisov. Bola to zrejme reakcia na dovtedajšiu právnu prax, keď správne orgány postupovali striktnie podľa textu platnej právnej úpravy a obsah procesného práva odmietali interpretovať extenzívnym spôsobom.

Inšpiráciou v tomto smere sa mohlo stať aj rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu č. 6 A 143/2001-151 vydané v čase, keď aj v Českej aj v Slovenskej republike platil zákon č. 71/1967 Zb.

Súd v odôvodnení tohto rozhodnutia uviedol: „Správni orgán neumožnil v rámci nahliženia do spisu pořídit účastníkovi řízení kopii, a to s formálním odkazem na § 23 odst. 1 správního řádu, dle kterého účastníci řízení a jejich zástupci mají právo nahlížet do spisů s výjimkou protokolů o hlasování a pořizovat si z nich výpisy. Citované ustanovení sice hovoří toliko o právu pořizovat si výpisy a nestanoví nic o právu pořizovat si opisy, případně žádat, aby takové opisy pořídil účastníku řízení správní orgán; to však neznamená, že takové právo by účastník správního řízení neměl. Právo stanoví pravidla pro dobu přítomnou, což znamená, že je také zapotřebí k jeho výkladu přistupovat z hlediska doby, kdy k jeho aplikaci dochází. Každý právní předpis nese pečeť doby svého vzniku, avšak právní normy v něm obsažené se v důsledku společenského vývoje mohou měnit, aniž by se měnil samotný text zákona. Tak je tomu i v případě § 23 správního řádu. Je zřejmé, že toto ustanovení odpovídá tehdejšímu malému rozšíření kopírovací kancelářské techniky po správních úřadech. V dnešní době, kdy jsou kopírovací stroje běžnou součástí vybavy

¹⁰ Táto skutočnosť *expressis verbis* vyplýva z § 38 ods. 1 českého správneho poriadku, podľa ktorého „účastníci a jejich zástupci mají právo nahlížet do spisu, a to i v případě, že je rozhodnutí ve věci již v právní moci (§ 73)“.

každého úradu, neexistuje jediný rozumný dôvod pro to, aby jich nebylo využívané pro zhotovování opisů účastníkům řízení, kteří o to požádají. Jinak řečeno, právo na pořizovat si opisy ze správního spisu, případně požadovat pořízení takových opisů, tu je, ač není v textu § 23 správního řádu výslovně zakotveno; vyplývá nejen implicitně z tohoto ustanovení, ale i ze shora zmíněné zásady součinnosti. Je nutno podotknout, že s vydáváním stejnopisů, opisů, fotokopií, výpisů nebo písemných informací z úředních spisů počítá i zákon ČNR č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, (položka 3 sazebníku správních poplatků). Ze všech těchto důvodů je zjevné, že doslovný jazykový výklad, k němuž se uchýlil správní orgán, je naprosto neudržitelný a vede k nezákonným následkům.“¹¹

Odôvodnenie súdneho rozhodnutia bolo jasným vyjadrením určitého kvalitatívneho posunu v nahliadaní na problém dôležitosti zákonného *vymedzenia formy sprístupnenia* informácií o správnom konaní oprávnenej osobe. Ukazuje na to, že táto otázka nie je a nemôže byť už v súčasnosti pre zákonodarcu kľúčovým problémom, pokiaľ ide o právnu úpravu sprístupňovania informácií. V tomto ohľade preto nemá veľký zmysel, aby sa zákonodarca snažil v zákone *taxatívnym* spôsobom vyratúvať spôsob sprístupnenia informácie zo spisu.

Úprava jednotlivých *foriem sprístupnenia* informácie zo spisu však môže mať význam vtedy, ak zákon ukladá povinnosť uhradiť materiálne náklady spojené so sprístupnením informácie (podľa § 23 ods. 4 zákona č. 71/1967 Zb. „správny orgán poskytuje kópie spisov za úhradu materiálnych nákladov spojených so zhotovovaním kópií, zadovážením technických nosičov a s ich odoslaním“) alebo povinnosť zaplatiť v súvislosti s takýmto úkonom správneho orgánu správny poplatok.

Z § 23 ods. 1 slovenského správneho poriadku vyplýva, že účastník konania, jeho zástupca a zúčastnená osoba majú *právny nárok* na nahliadnutie do spisu a správny orgán má *povinnosť* jeho žiadosti vyhovieť (§ 3 ods. 2 zákona).

Oprávnenie získať informáciu zo spisu má však podľa § 23 ods. 2 správneho poriadku aj *iná osoba* než účastník konania, jeho zástupca alebo zúčastnená osoba, *pokiaľ preukáže odôvodnenosť svojej požiadavky*. V takom prípade je správny orgán *oprávnený rozhodnúť* o tom, či takejto osobe:

- povolí nazrieť do spisov a urobiť si výpis, odpis,
- poskytne kópiu spisov,
- poskytne informáciu zo spisov iným spôsobom.

¹¹ Pozri KLIKOVÁ, A.: Prístup ke spisu a možnosť pořizovat kopie ze spisu ve stavebním řízení v České republice. Zborník príspevkov z česko-slovenskej vedeckej konferencie konanej 21. – 22. apríla 2009. TYPI Universitatis Tyrnaviensis 2009, Trnava, s. 65.

Táto osoba teda *nemá právny nárok* na sprístupnenie informácie a správny orgán je oprávnený posudzovať odôvodnenosť jej požiadavky v rámci svojej úvahy.

Zákon nezakotvuje, čo je potrebné v tomto prípade považovať za *odôvodnenú požiadavku*. Určite však bude potrebné za ňu považovať dôležitý *právny záujem* osoby, t. j. záujem spojený s oprávnením tejto osoby presadzovať svoje zákonné právo alebo nárok, najmä keď získaná informácia zo spisu podmieňuje realizáciu jej práva a naliadnutie do spisu je jediný spôsob, ako môže túto informáciu získať. Nie je však vylúčené, aby správny orgán rozhodol o sprístupnení informácie inej osobe aj z dôvodu *iného závažného záujmu*.

Zo zákona nevyplýva, že by správny orgán bol oprávnený pri sprístupnení požadovanej informácie niektorým zo spôsobov uvedeným v § 23 ods. 2 zužovať rozsah tohto práva (napríklad tak, že sám určí, do ktorej časti spisu bude môcť osoba nazrieť v situácii, keď spis neobsahuje informácie vylúčené zo sprístupnenia podľa § 23 ods. 3 zákona č. 71/1967 Zb.).

Rozhodnutie správneho orgánu podľa § 23 ods. 2 slovenského správneho poriadku nemá charakter procesného rozhodnutia, ale rozhodnutia vo veci samej, ktoré je preskúmateľné v rámci správneho súdnictva.

Právna úprava práva účastníka konania, jeho zástupcu a zúčastnenej osoby podľa § 23 ods. 1 rovnako ako práva inej osoby podľa § 23 ods. 2 zákona č. 71/1967 Zb. predstavuje *špeciálnu* právnu úpravu prístupu k informáciám, ktoré má k dispozícii správny orgán. Je to obzvlášť dôležité zdôrazniť v situácii, keď sa v Slovenskej republike uplatňuje taktiež *zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v znení neskorších predpisov*, ktorý upravuje sprístupňovanie informácií na žiadosť osoby vo všeobecnosti.¹² Z uvedeného vyplýva, že nie je možné, aby

¹² K vzťahu úpravy práva na informácie osôb podľa správneho poriadku a podľa zákona o prístupe k informáciám sa vyslovil aj český Najvyšší správny súd v odôvodnení svojho rozsudku (č. k. 5 A 158/2001-100). Svoj názor prezentoval v situácii, keď správny orgán odmietol sprístupniť informáciu žiadateľovi na základe podania, ktoré bolo označené jednak ako doplnenie žiadosti o nahliadnutie do spisu, jednak ako žiadosť o poskytnutie informácie podľa § 13 ods. 1 zákona č. 106/1999 Zb. o slobodnom prístupe k informáciám. Správny orgán svoje zamietavé rozhodnutie odôvodnil tým, že správny poriadok je osobitným predpisom a odôvodnenie požiadavky inej osoby než účastníka konania je oprávnený posúdiť na základe svojej úvahy s väzbou na osvedčenie právneho záujmu (§ 23 zákona č. 71/1967 Zb.). Najvyšší správny súd v tejto veci uviedol: „Pokud se týká vlastního řízení o žádosti žalobce o poskytnutí informace je třeba uvést, že informací podle zvláštního předpisu ve smyslu § 2 odst. 3 zákona č. 106/1999 Sb. je třeba rozumět jiné právní předpisy o poskytování informací. Takovýmto předpisem je zákon. č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, nikoli však správní řád. Ustanovení § 23 správního řádu o na-

iná osoba, než tá, ktorá je uvedená v § 23 ods. 1 a 2 zákona č. 71/1967 Zb. získala informáciu nahliadnutím do spisu. Keďže § 23 upravuje špeciálne podmienky, resp. *postup* pre sprístupnenie informácie zo spisu, nemožno sa domáhať informácie zo spisu postupom podľa zákona č. 211/2000 Z. z.

Uvedené pravidlo sa uplatňuje bez ohľadu na to, či ide o správne konanie začaté na návrh účastníka konania alebo o správne konanie začaté z úradnej povinnosti.

Podľa § 23 ods. 3 zákona č. 71/1967 Zb. správny orgán je povinný urobiť opatrenie, aby sa postupom účastníkov konania, ich zástupcov a zúčastnených osôb, ako aj iných osôb, ktoré preukážu odôvodnenosť svojej požiadavky nesprístupnila utajovaná skutočnosť, bankové tajomstvo, daňové tajomstvo, obchodné tajomstvo alebo neporušila zákonom uložená alebo uznaná povinnosť mlčanlivosti.

Hoci teda správny poriadok zakotvuje právo týchto osôb na *úplnú informáciu* zo spisov, z toho istého zákona vyplývajú aj obmedzenia predmetného práva (jeho uplatnenie je *ex lege* vylúčené aj vo vzťahu k zápisniciam o hlasovaní). Opätovne treba zdôrazniť, že vo vzťahu k všeobecnej právnej úprave prístupu k informáciám podľa zákona č. 211/2000 Z. z. ide o *špeciálnu úpravu dôvodov pre obmedzenie prístupu* k informáciám.

Možno, samozrejme, polemizovať o tom, či výpočet dôvodov, pre ktoré je správny orgán oprávnený vylúčiť *iným osobám* než účastníkom konania a ich zástupcom nazretie do spisu, nie je pomerne úzky. V rámci úvah *de lege ferenda* by bolo možné výpočet dôvodov rozšíriť, lebo rezolúcia Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 pripúšťa vylúčenie tohto práva aj *z ďalších dôvodov* než uvádza slovenská platná právna úprava.

hlížení do spisů však bezesporu slouží k získání informací o správním spise či jeho části pro účastníky řízení, jejich zástupce, či pro jiné osoby. Ačkoli (jak je to obvyklé) správní řád má povahu obecného právního předpisu ve vztahu ke zvláštním předpisům upravujícím správní řízení, pokud se týká § 23 správního řádu je ve vztahu k zákonu č. 106/1999 Sb. naopak ustanovením zvláštním. V případech na které se vztahuje § 23 správního řádu nelze tedy aplikovat zákon č. 106/1999 Sb.“

<http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=anonymZneni&id=188&mark=>

Obdobne sa v odôvodnení svojho rozhodnutia vyslovil Najvyšší soud SR (rozhodnutie 2 Sžo 190/2008), keď uviedol, že „nemožno považovať za žiadosť o poskytnutie informácie žiadosť o poskytnutie celého spisu žalovaného. Právo na takéto poskytnutie spisov patrí len osobám v zákone presne uvedeným“. „Nahliadanie do úradných spisov nepodlieha úprave zákona o slobode informácií, ale sa riadi pomerne prísny režimom ustanovenia § 23 ods. 1 až 4 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov (správny poriadok). Takáto žalobcova žiadosť by preto musela byť posúdená zo všetkých hľadísk uvedeného zákonného ustanovenia, aby nedošlo k porušeniu zákonom chránených práv iných subjektov.“

Príkladom takéhoto širšieho zákonného výpočtu je § 38 ods. 2 *českého správného poriadku* (zákona č. 500/2004 Zb.). Podľa neho iným osobám než účastníkovi konania a jeho zástupcovi „správny orgán umožní nahlédnout do spisu, prokáží-li právní zájem nebo jiný vážný důvod a nebude-li tím porušeno právo některého z účastníků, popřípadě dalších dotčených osob anebo veřejný zájem“.

Podľa § 38 ods. 6 zákona č. 500/2004 Zb. „z nahlížení do spisu jsou vyloučeny jeho části, které obsahují utajované informace nebo skutečnosti, na něž se vztahuje zákonem uložená nebo uznaná povinnost mlčenlivosti“. Takáto formulácia textu je – podľa nášho názoru – v porovnaní so slovenskou úpravou precíznejšia, lebo vylučuje postup správneho orgánu, keď ten odmietne povoliť nazrieť do celého spisu s poukazom na to, že spis obsahuje informáciu, ktorá je *ex lege* vylúčená zo prístupenia.¹³

Podľa § 17 ods. 1 *rakúskeho správného poriadku* „úrad je povinný, ak správne predpisy neustanovujú inak, povoliť stranám nazretie do spisov týkajúcich sa ich vecí alebo častí spisov; strany si môžu priamo na mieste sami zhotoviť odpisy alebo podľa technických možností na vlastné náklady kópie“.

Rakúsky zákon pri úprave práva na nazretie do spisu garantuje jeho realizáciu na *princípe rovnosti*. Z nazretia sú vyňaté tie časti spisu, nahliadnutie do ktorých by mohlo privodiť poškodenie oprávnených záujmov strany alebo tretích osôb alebo ohrozenie úloh úradu alebo ak by sa tým obmedzil účel konania.

Podľa § 29 ods. 1 *nemeckého zákona o správnom konaní* právo na nazretie do spisov týkajúcich sa konania majú účastníci konania a ich zástupcovia.

Správny orgán povolí účastníkovi nazrieť do spisu, ak je to potrebné pre uplatnenie alebo obhajobu jeho právneho záujmu počas celého správneho konania (až do jeho skončenia). Toto právo sa nevzťahuje na návrh rozhodnutia ani na jeho bezprostrednú prípravu.

Vzhľadom na to, že nemecký správny poriadok v § 17 a v § 18 upravuje špeciálny procesný režim týkajúci sa postupu v správnych konaniach s veľkým počtom účastníkov, v ktorých sa uplatňuje inštitút *spoločného zástupcu*, zákon zakotvuje, že v takomto prípade má nárok na nazretie do spisu iba takýto spoločný zástupca.

Podľa § 29 ods. 2 správny orgán nie je povinný povoliť nazretie do spisu v zákonom upravených prípadoch. Konkrétne ide o situáciu, keď by:

- tým utrpelo ujmu riadne plnenie úloh správneho orgánu,

¹³ Pozri rozsudok Vrchného súdu, SJS 543/1999 2 A 4/1999. In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 174.

- oboznámenie sa s obsahom spisu viedlo k znevýhodneniu federálneho štátu alebo spolkovej krajiny,
- vec bola predmetom utajenia kvôli oprávneným záujmom účastníkov alebo tretích osôb.

Nemecký zákon o správnom konaní výslovne – na rozdiel od slovenského a českého správneho poriadku – zakotvuje pravidlo, že nazretie do spisu sa vykonáva na správnom orgáne, ktorý spis vedie. Zákon však umožňuje realizovať predmetné právo aj na inom správnom orgáne alebo na diplomatickom alebo profesionálnom konzulárnom zastúpení v zahraničí; ďalšie výnimky môže povoliť správny orgán, ktorý spis vedie.

Podľa § 30 ods. 1 účastníci konania majú nárok na to, aby ich tajomstvá (najmä skutočnosti dotýkajúce sa ich súkromnej sféry), ako aj podnikové a obchodné tajomstvá správny orgán neoprávnene nezverejnil.

Grécky *správny poriadok* (zákon č. 2690/1999) upravuje v čl. 5 prístup k dokumentom, ktoré má k dispozícii verejná správa. Ide tu o komplexnú úpravu prístupu k informácii každej dotknutej strany (any interested party) vzťahujúcu sa aj na nazeranie do spisov.

Zákon zaručuje *každý dotknutej strane*, aby bola na základe jej písomnej žiadosti informovaná o obsahu administratívnych dokumentov (zákon v tejto súvislosti uvádza správy, štúdie, štatistické údaje, obežníky, stanoviská, odpovede atď.).

Každá osoba, ktorá má osobitný právny záujem, je oprávnená na základe písomnej žiadosti byť informovaná o obsahu dokumentov v dispozícii vykonávateľov verejnej správy vzťahujúcich sa k jej prípadu.

Predmetné oprávnenie sa neuplatní, ak sa dokument týka súkromia tretej strany alebo ak by sprístupnením bola ohrozená dôvernosc informácií podľa osobitných predpisov. Zákon upravuje možnosť orgánu verejnej správy odmietnuť sprístupnenie i v ďalších zákonom vypočítaných prípadoch (ak by realizácia práva na informáciu mohla podstatným spôsobom sťažiť postup súdnych, policajných alebo vojenských orgánov vo veciach administratívneho trestania).

Právo na prístup k informáciám sa podľa čl. 5 ods. 4 zákona č. 2690/1999 realizuje nazretím do dokumentov alebo vyhotovením kópií, pričom náklady spojené s vyhotovením kópie uhrádza žiadateľ (ak zákon neustanovuje inak).

Odmietnutie sprístupnenia informácie je vykonávateľ verejnej správy povinný oznámiť žiadateľovi písomne do jedného mesiaca od podania žiadosti o sprístupnenie informácie.

Španielsky zákon č. 30/1992 zakotvuje v čl. 35 písm. a) všeobecné právo osoby poznať v ktoromkoľvek momente stav konania, v ktorom má posta-

venie účastníka, a dostať kópie dokumentov týkajúcich sa správneho konania.¹⁴

Na základe komparácie týchto vybraných úprav členských štátov Rady Európy možno vo vzťahu k transpozícii požiadavky čl. II rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 konštatovať nasledujúce skutočnosti:

- právo na sprístupnenie informácie týkajúcej sa správneho konania na základe podanej žiadosti sa zaručuje účastníkovi konania (a jeho zástupcovi), v niektorých prípadoch aj ďalším osobám v záujme zabezpečenia ochrany a presadzovania ich práv,
- právu účastníka konania a jeho zástupcu na sprístupnenie informácie zodpovedá povinnosť správneho orgánu informáciu sprístupniť,
- ak zákon upravuje právo iných osôb na sprístupnenie informácie týkajúcej sa správneho konania, táto musí preukazovať odôvodnenosť svojej požiadavky a správny orgán je oprávnený rozhodnúť o jej práve na sprístupnenie informácie (vzhľadom na to, že správne konanie je ovládané zásadou neverejnosti a tieto osoby nemajú priamy vzťah k tomuto konaniu),
- právo na informáciu týkajúcu sa správneho konania je *ex lege* obmedzené v prípade, ak ide o ochranu iných zákonom chránených záujmov (najčastejším dôvodom tohto obmedzenia je oprávnený záujem účastníkov konania a tretích osôb, záujem na ochrane tajomstva),
- nazeranie do spisu je jedným zo štandardných spôsobov sprístupňovania informácií o správnom konaní a realizuje sa na správnom orgáne, u ktorého sa spis nachádza,
- zákony umožňujú, aby náklady spojené so sprístupnením informácie (ak vznikli správnomu orgánu) hradil ten, kto informáciu požaduje.

Právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia. Podľa čl. IV rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 „ak má správny akt negatívny vplyv na práva, slobody a záujmy istej osoby, bude dotknutá osoba informovaná o dôvodoch prijatia tohto aktu. Tieto dôvody sa buď uvedú priamo v akte, alebo bude o nich dotknutá osoba na vlastnú žiadosť písomne a v primeranej lehote informovaná.“

Predmetné právo je vyjadrením záujmu chrániť účastníka konania predovšetkým v prípadoch, keď by jeho verejné subjektívne právo alebo sloboda mali byť rozhodnutím správneho orgánu obmedzené alebo ak sa mu ukladá

¹⁴ Úprava práva na prístup k registrom a dokumentom tvoriacim časť určitého spisu nachádzajúcich sa v správnych archívoch podľa čl. 37 tohto zákona je síce reguláciou prístupu k informáciám vo verejnej správe, avšak nepredstavuje priame vykonanie čl. II rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31.

povinnosť. Vychádza sa pritom z myšlienky, že osoba, ktorá nie je oboznámená s dôvodmi, na základe ktorých správny orgánov vo veci rozhodol, nemôže sa ani účinne proti nezákonnému rozhodnutiu brániť.

Predmetné právo taktiež podporuje presadzovanie verejného záujmu na dobrej a účinnej správe. Presvedčivo odôvodnené rozhodnutie napomáha jeho adresátovi rozhodnúť sa, či má zmysel napadnúť vydané rozhodnutie opravným prostriedkom.

Nie je vylúčené, aby vnútroštátna právna úprava zakotvovala predmetné právo univerzálnym spôsobom, t. j. aj v prípade rozhodnutí, ktorými sa rozhoduje v prospech účastníka konania (predovšetkým v konaní, v ktorom nevystupuje len jeden účastník).

Hoci zákonná regulácia v členskom štáte Rady Európy môže upraviť základné pravidlá, mala by v záujme dobrej a účinnej verejnej správy ponechať správne orgány relatívnu voľnosť pri určovaní obsahu a rozsahu odôvodnenia svojho rozhodnutia.

Rezolúcia dáva členskému štátu Rady Európy na výber spôsob, akým správny orgán bude v zmysle platnej právnej úpravy informovať o dôvodoch rozhodnutia. V zásade by dôvody rozhodnutia mali byť uvedené v rozhodnutí, ktoré sa oznamuje jeho adresátovi. Ako ďalší spôsob sa pripúšťa poskytnutie informácie o dôvodoch rozhodnutia na základe žiadosti účastníka konania.

Obligatórna forma informovania by mala byť *písomná*. Nie je však vylúčené, aby dôvody rozhodnutia neboli účastníkovi oznámené písomne, ak bol s ich obsahom oboznámený ústne a súčasne sa výslovne a účinne vzdal svojho práva na písomné oznámenie týchto dôvodov.

Požiadavka na oznámenie dôvodov rozhodnutia v *primeranej lehote* znamená, že oznámenie je potrebné vykonať v čase, ktorý umožňuje naplniť zmysel existencie tohto zákonného oprávnenia účastníka konania, t. j. dôvody mu musia byť oznámené ešte v čase, keď je možné proti rozhodnutiu podať opravný prostriedok.

Podľa § 47 ods. 3 zákona č. 71/1967 Zb. „v odôvodnení rozhodnutia správny orgán uvedie, ktoré skutočnosti boli podkladom na rozhodnutie, akými úvahami bol vedený pri hodnotení dôkazov, ako použil správnu úvahu pri použití právnych predpisov, na základe ktorých rozhodoval, a ako sa vyrovnal s návrhmi a námietkami účastníkov konania a s ich vyjadreniami k podkladom rozhodnutia“.

Slovenský správny poriadok tak upravuje *obsahové náležitosti* odôvodnenia, ktoré je *obligatórnou* súčasťou každého rozhodnutia bez ohľadu na to, či sa ním vyhovuje žiadosti účastníka konania alebo či sa mu rozhodnutím ukladá povinnosť či obmedzuje právo alebo sloboda (ak zákon neustanovuje inak). Jeho existencia je vyjadrením *právneho nároku* účastníka konania (prípadne aj inej

osoby, ak to vyplýva zo zákona) oboznámiť sa s odôvodnením vydaného rozhodnutia bez ohľadu na to, či ide o rozhodnutie vo veci alebo o rozhodnutie upravujúce priebeh správneho konania.

Výnimku z tohto pravidla nájdeme zakotvenú v § 47 ods. 1 („odôvodnenie nie je potrebné, ak sa všetkým účastníkom konania vyhovuje v plnom rozsahu“). Takýto postup sa vzhľadom na § 47 ods. 1 *môže* v záujme racionálnosti výkonu verejnej správy uplatniť aj pri aplikácii § 47 ods. 7 zákona č. 71/1967 Zb. („osobitné zákony ustanovujú, v ktorých prípadoch sa rozhodnutie, ktorým sa účastníkovi konania *v plnom rozsahu vyhovuje*, len vyznačí v spise a účastníkovi konania sa namiesto písomného vyhotovenia rozhodnutia vydá osobitný doklad alebo poskytne plnenie“).

Ak teda správny poriadok ukladá orgánu povinnosť *vyznačiť rozhodnutie v spise*, to ešte neznamená, že by nemalo obsahovať odôvodnenie, najmä ak sa účastníkovi konania nevyhovuje v plnom rozsahu. Potvrdzuje to aj stanovisko Konzultačného zboru Ministerstva vnútra Slovenskej republiky pre aplikáciu správneho poriadku č. 13 zo 7. februára 2005, podľa ktorého aj „z údajov vyznačených v spise podľa § 30 ods. 1 správneho poriadku musí byť zrejmý výrok o zastavení konania a dôvodoch zastavenia“. Takáto interpretácia obsahových náležitostí rozhodnutia o zastavení konania je namieste, lebo z právneho hľadiska sa správne konanie nemôže skončiť jeho zastavením, ak sa účastníkovi konania vyhovuje v plnom rozsahu.

Novela správneho poriadku (zákon č. 527/2003 Z. z.) výslovne zakotvila povinnosť správneho orgánu v odôvodnení rozhodnutia reagovať na návrhy, námietky a vyjadrenia účastníka konania k podkladu rozhodnutia. Tým sa jednak posilnila ochrana procesného práva účastníka konania byť vypočutý (podľa § 33 zákona č. 71/1967 Zb.) a pravidlo štandardne presadzované v rámci judikatúry správnych súdov povýšilo na právne záväzné pravidlo.¹⁵

Pri príprave nového správneho poriadku môžu byť pre slovenského zákonodarcu inšpiráciou aj odôvodnenia súdnych rozhodnutí, ktorými sa reaguje na problematiku preskúmateľnosti rozhodnutí správnych orgánov v rámci správneho súdnictva. Súdny v nich vyslovujú názory, ktorými nepriamo určujú, akým spôsobom má správny orgán interpretovať platnú úpravu o obsahu odôvodnenia rozhodnutia¹⁶ a ktoré pochybenia pri vyhotovení odôvodnenia

¹⁵ K tomu pozri napríklad rozsudok Najvyššieho súdu SR SŽ 73/01, v zmysle ktorého „odvolací orgán sa musí v rozhodnutí vysporiadať so všetkými námietkami uvedenými v odvolaní“.

¹⁶ Boh. A 2042/23; „... nejen účinná obrana strany, nýbrž i přezkoumání naříkaného rozhodnutí nejvyšším správním soudem jsou možné jen, když z rozhodnutí jest patrné, z jakých skutkových předpokladů a z jakého právního názoru úřad vycházel, jest požadavkem

rozhodnutia spôsobujú nepreskúmateľnosť rozhodnutia súdom¹⁷. Za osobitne citlivý problém súdy považujú nedostatky v odôvodneniach rozhodnutí, ktorými sa osobám ukladajú administratívne sankcie.¹⁸

Vzhľadom na to, že podľa § 51 zákona č. 71/1967 Zb. sa rozhodnutie účastníkovi *oznamuje doručením jeho písomného vyhotovenia*, možno konštatovať, že Slovenská republika premietla požiadavku čl. IV rezolúcie do svojho právneho poriadku. Správny poriadok z tohto pravidla pripúšťa dve výnimky:

- účastníkovi konania, ktorý je prítomný, sa môže rozhodnutie oznámiť ústnym vyhlásením; deň ústneho vyhlásenia rozhodnutia je dňom oznámenia rozhodnutia len vtedy, pokiaľ sa prítomný účastník konania vzdal nároku na doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia (§ 51 ods. 2),
- ak sa namiesto doručenia písomného vyhotovenia rozhodnutia vydáva osobitný doklad alebo poskytuje plnenie (§ 51 ods. 3).

V rozpore so *zásadou písomného oboznámenia účastníka* konania s odôvodnením rozhodnutia by bol preto taký postup, keď by sa správny orgán snažil nahradiť nedostatok odôvodnenia v doručenom písomnom rozhodnutí tak, že by dôvody svojho rozhodnutia oznámil účastníkovi konania dodatočne ústne na orgáne.¹⁹

Pri oznamovaní rozhodnutia *ústnym vyhlásením* podľa § 51 ods. 2 správny orgán informuje účastníka konania o celom obsahu rozhodnutia, t. j. o jeho výroku, odôvodnení aj o poučení o opravnom prostriedku. Pri opačnej inter-

řádného řízení správního, aby úřad, rozhoduje-li o oprávněnosti nároku stranou uplatňovaného, svůj výrok odůvodnil, tj. aby v rozhodnutí svém uvedl nejen skutkový základ, z něhož vycházel, nýbrž i právní stanovisko, z kterého uplatňovaný nárok posuzoval.“ In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 279.

Podľa rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu (rozs. zo dňa 20. 9. 2005, č. j. 2 Azs 18/2004-68): „V odůvodnění správního rozhodnutí nemusí být vždy obsažen podrobný obsah provedeného důkazu; rozhodné jsou konkrétní okolnosti případu (např. do jaké míry je to zapotřebí se zřetelem na rozpory v jednotlivých důkazech, na námítky účastníka řízení a pod. Správní orgán však musí v odůvodnění bezpodmínečně uvést, z kterých důkazů vycházel (§ 47 odst. 3 správ. řádu). In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 283.

¹⁷ Podľa rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu (rozs. zo dňa 22. 1. 2004, č. j. 4 Azs 55/2003-51) „rozhodnutí správního orgánu, v jehož odůvodnění nejsou uvedeny důkazy, na jejichž podkladě správní orgán dovodil své závěry, je nepřezkoumatelné pro nedostatek důvodů [§ 76 odst. 1 písm. a) s. ř. s.]. In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 280 – 281.

¹⁸ Podľa rozsudku Vrchného súdu v Prahe (č. k. A 48/92-23) „z odôvodnenia rozhodnutia musí byť zjavné ... akými úvahami sa spravoval pri hodnotení dôkazov a v prípade rozhodovania o relatívne neurčitej sankcii, aké úvahy ho viedli k uloženiu sankcie v konkrétnej výške“. In: SOBIHARD, J.: Správny poriadok. Komentár. IURA EDITION 2002, Bratislava, s. 378.

¹⁹ (Boh. A 12448/36). In: KOŠIČIAROVÁ, S.: dielo cit. v pozn. č. 2, s. 196.

pretácii zákona by sa adresát rozhodnutia dostal do procesne nevýhodnejšieho postavenia v porovnaní s účastníkom, ktorému sa rozhodnutie oznamuje doručením jeho písomného vyhotovenia.

Podľa § 68 ods. 3 *českého správného poriadku* „v odůvodnění se uvedou důvody výroku nebo výroků rozhodnutí, podklady pro jeho vydání, úvahy, kterými se správní orgán řídil při jejich hodnocení a při výkladu právních předpisů, a informace o tom, jak se správní orgán vypořádal s návrhy a námitkami účastníků a s jejich vyjádřením k podkladům rozhodnutí“.

Zákon č. 500/2004 Zb. v § 68 ods. 4 v záujme racionálneho výkonu verejnej správy taktiež dovoľuje, aby správny orgán neodôvodnil svoje rozhodnutie, ak všetkým účastníkom v plnom rozsahu vyhovie, a súčasne ohraničuje túto možnosť len na rozhodnutia prvého stupňa. To znamená, že „jakékoliv rozhodnutí odvolacích správních úřadů je nutno odůvodnit i tehdy, pokud správní úřad odvolání jediného účastníka vyhověl v plném rozsahu“.²⁰ Platný správny poriadok v Českej republike tak „nepřipouští neodůvodňovat rozhodnutí odvolacího správní orgánu, protože se má zamezit například takovým případům, kdy bylo v odvolacím řízení vyhověno v plném rozsahu odvolání a rozhodnutí by bylo zrušeno bez uvedení jasných důvodů.“²¹

Český správny poriadok vychádzajúc zo zásady písomnosti správneho konania zakotvuje ako *obligatórnu písomnú* formu rozhodnutia (ak osobitný zákon neustanovuje inak). Toto pravidlo upravené v § 67 ods. 2 má všeobecný charakter.

Ak sa podľa osobitného zákona rozhodnutie písomne nevyhotovuje, výroková časť, *podstatné časti jeho odôvodnenia* a poučenie o opravnom prostriedku sa *vyhlasujú*. Do spisu sa vykonáva záznam, ktorý však musí obsahovať *celé odôvodnenie* rozhodnutia.

Na rozdiel od slovenskej úpravy z § 67 ods. 3 zákona č. 500/2004 Zb. výslovne vyplýva právo účastníka konania v prípade ústne vyhláseného rozhodnutia požadovať od správneho orgánu *písomné potvrdenie* ústne vyhláseného rozhodnutia, ktoré neobsahuje odôvodnenie rozhodnutia.

Z platného znenia § 67 ods. 2 českého správneho poriadku výslovne nevyplyva, že legislatívna možnosť zakotviť výnimku z povinnosti správneho orgánu vyhotoviť rozhodnutie písomne prichádza do úvahy, len keď sa účastníkovi konania *vyhovuje v plnom rozsahu v konaní začatom na návrh*. Ak však má byť naplnená požiadavka druhej vety čl. IV rezolúcie Výboru ministrov Rady Eu-

²⁰ ONDRUŠ, R.: Správní řád. Linde Praha, a. s. 2005, Praha, s. 232.

²¹ JEMELKA, L. – PONĎĚLÍČKOVÁ, K. – BOHADLO, D.: Správní řád, Komentář, C. H. BECK 2008, Praha, s. 231.

rópy č. (77) 31, český zákonodarca by mal v osobitnom zákone túto skutočnosť *expressis verbis* zakotviť.²²

Český správny poriadok v § 72 ods. 1 zakotvuje zásadu oznamovania rozhodnutia účastníkom konania *doručením rovnopisu jeho písomného vyhotovenia do vlastných rúk*. Okrem toho pripúšťa oznámenie *ústnym vyhlásením* rozhodnutia.

Ústne vyhlásenie má účinky oznámenia len ak:

- osobitný zákon neustanovuje inak,
- účastník sa vzdá nároku na doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia.

V záujme presadzovania myšlienky o efektívnej verejnej správe zákon v § 72 ods. 2 ukladá správnomu orgánu povinnosť v prípade, že sa všetci účastníci vzdajú nároku na doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia, vykonať namiesto písomného vyhotovenia rozhodnutia, len záznam do spisu, ktorý podľa druhej vety § 67 ods. 2 obsahuje okrem výrokovvej časti aj odôvodnenie.

Český správny poriadok okrem toho v § 72 ods. 3 zakotvuje procesné právo účastníka vzdať sa práva na *oznamovanie všetkých rozhodnutí* vydaných v konaní, okrem rozhodnutí, ktoré predmetné ustanovenie vyratúva taxatívnym spôsobom. Rozhodnutie, ktorým sa správne konanie končí, a rozhodnutie, ktorým sa účastníkovi konania v priebehu konania ukladá povinnosť, sa účastníkovi konania musí oznámiť jedným zo spôsobov zakotveným v § 72 ods. 1. Predmetné ustanovenie podľa dôvodovej správy k návrhu zákona „má prispieť k väčšej hospodárnosti řízení a zároveň k menšímu zatěžování účastníků, kteří nebudou nuceni poskytovat součinnost při procesních úkonech pokud o to nemají zájem“.²³ Ak sa účastník konania účinne vzdá svojho práva na oznamovanie všetkých rozhodnutí podľa § 72 ods. 3, neznamena to, že by sa o obsahu takýchto rozhodnutí nemal právo dozvedieť. Správny orgán by ho v súlade s princípom transparentnosti mal o ich obsahu vyrozumieť (obyčajnou poštovou zásielkou alebo iným vhodným spôsobom).²⁴

Podľa § 58 ods. 2 *rakúskeho správneho poriadku* rozhodnutie je potrebné odôvodniť, pokiaľ sa účastníkovi konania nevyhovuje v plnom rozsahu („pokiaľ

²² Príkladom takej *špeciálnej úpravy* je § 151 ods. 1 samotného zákona č. 500/2004 Zb., podľa ktorého „pokud správní orgán zcela vyhoví žádosti o přiznání práva, jehož existence se osvědčuje zákonem stanoveným dokladem, lze místo písemného vyhotovení rozhodnutí vydat pouze tento doklad“. V konaní o vydaní dokladu sa podľa § 151 ods. 2 vykonáva *záznam do spisu*, ktorý obsahuje náležitosti uvedené v § 67 ods. 2. V ňom sa namiesto celého odôvodnenia rozhodnutia uvedie iba *zoznam podkladov rozhodnutia*.

²³ ONDRUŠ, R.: dielo cit. v pozn. č. 5, s. 240.

²⁴ JEMELKA, L. – PONDĚLÍČKOVÁ, K. – BOHADLO, D.: dielo cit. v pozn. č. 21, s. 246.

nezodpovedá v plnom rozsahu názoru strany alebo sa odsúhlasujú námietky alebo návrhy dotknutých“).

V odôvodnení sa musia jasne a prehľadne zhrnúť výsledky zisťovacieho konania, smerodajné úvahy pri posudzovaní dôkazov a o to sa opierajúce zhodnotenie právnej otázky (§ 60). Pokiaľ nie je ustanovené inak, rozhodnutia môžu byť vydané písomne, ako aj ústne.

Podľa § 39 ods. 1 *nemeckého správneho poriadku* písomný alebo písomne potvrdený správny akt je potrebné písomne zdôvodniť. V odôvodnení je potrebné uviesť zásadné skutkové a právne dôvody, ktoré viedli správny orgán k danému rozhodnutiu. Odôvodnenie rozhodnutí prijatých na základe úvahy má ozrejmosť aj hľadiská, z ktorých správny orgán pri jej použití vychádzal.

Nemecký zákon taxatívny spôsobom vyratúva prípady, v ktorých sa odôvodnenie rozhodnutia nevyžaduje. Je to, ak:

- správny orgán vyhovie žiadosti alebo sa riadi vyhlásením a správny akt nie je zásahom do práv inej osoby,
- osobe, pre ktorú je správny akt určený, alebo ktorým je táto osoba dotknutá, je názor správneho orgánu o vecnej a právnej situácii už známy alebo tiež zrejmý bez ďalšieho písomného odôvodnenia,
- správny orgán vydáva správne akty rovnakého druhu vo veľkom počte alebo prostredníctvom automatického zariadenia a okolnosti konkrétneho prípadu si to nevyžadujú,
- to vyplýva z právneho predpisu,
- ide o verejné oznámenie všeobecného nariadenia.

Nemecký správny poriadok umožňuje, aby sa správny akt vydal písomne, ústne alebo iným spôsobom (§ 37 ods. 2). Ústne vydaný správny akt treba písomne potvrdiť vtedy, ak si to vyžaduje oprávnený záujem a ak to dotknutá osoba bezodkladne vyžaduje.

Podľa § 57 ods. 2 *slovenského správneho poriadku* je odôvodnenie rozhodnutia obligatórnou súčasťou rozhodnutia správneho orgánu v prípade, keď správny orgán nevyhovie v plnom rozsahu účastníkovi konania alebo ak sa rozhodnutie prijalo na základe námietok alebo vyjadrení dotknutých osôb.²⁵ Podľa § 60 odôvodnenie rozhodnutia musí zahŕňať výsledky zisťovania, námietky týkajúce sa dokazovania a právny názor správneho orgánu v stručnej a zrozumiteľnej forme.²⁶

²⁵ Whenever the point of view of the party is not fully shared or decisions are taken on objections or submissions of persons involved, the reasons therefor shall be stated in the ruling.

²⁶ The reasons given for the decision shall summarize the results of the investigation procedure, the arguments determining the evaluation of the evidence and the opinion on the legal issue in a clear and concise manner.

Článok 54 *španielskeho správneho poriadku* – na rozdiel od predchádzajúcich zákonov – *taxatívnym* spôsobom zakotvuje, ktoré rozhodnutia *majú byť odôvodnené*. V rámci pomerne rozsiahleho výpočtu sa – okrem iných – uvádzajú:

- rozhodnutia, ktorými sa obmedzujú subjektívne práva alebo oprávnené záujmy,
- rozhodnutia o opravných prostriedkoch,
- rozhodnutia, ktoré sa odlišujú v právnom názore od predchádzajúcich konaní alebo od stanoviska poradného orgánu,
- uznesenia o aplikácii urýchleného prejednaní veci alebo o predĺžení lehôt,
- rozhodnutia, ktoré musia mať odôvodnenie podľa osobitného zákona.

Zákon v čl. 55 ods. 1 zakotvuje pravidlo, že rozhodnutia sa vyhotovujú v písomnej forme „okrem prípadov, keď by ich charakter vyžadoval alebo povoľoval inú formu adekvátnejšiu na ich vyjadrenie a dôkaznosť“.

Na základe komparácie týchto vybraných úprav členských štátov Rady Európy možno vo vzťahu k čl. IV rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 konštatovať nasledujúce skutočnosti:

- členské štáty zakotvujú povinnosť, aby správny orgán odôvodnil svoje rozhodnutie vždy, ak sa účastníkovi konania nevyhovuje v plnom rozsahu (t. j. aj v konaní začatom z úradnej povinnosti),
- v záujme požiadavky na racionálny výkon verejnej správy upravujú prípady, keď tak správny orgán vôbec nemusí urobiť alebo zakotvujú, že správny orgán v rozhodnutí uvádza len podstatné časti odôvodnenia,
- vnútroštátna úprava vymedzuje obsahové náležitosti odôvodnenia rozhodnutia taxatívnym spôsobom,
- zásada písomného oboznámenia účastníka konania s odôvodnením rozhodnutia môže byť – v záujme racionálneho výkonu verejnej správy – zákonom prelomená, avšak len v prípade, ak sa tým nesťažuje procesná pozícia účastníka konania, pokiaľ ide o jeho možnosť riadne sa oboznámiť s odôvodnením rozhodnutia,
- účastník konania má právo požadovať od správneho orgánu písomné potvrdenie ústne vyhláseného rozhodnutia.

Právo na informáciu o opravnom prostriedku. Podľa čl. V rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 „ak má písomne vydaný správny akt negatívny vplyv na práva, slobody a záujmy istej osoby, uvedú sa v akte riadne opravné prostriedky proti nemu, ako aj časové lehoty na ich uplatnenie“.

Predmetné právo dopĺňa právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia podľa čl. IV rezolúcie. Je to v súlade so zabezpečením ochrany účastníka konania, voči ktorému rozhodnutie smeruje.

Hoci rezolúcia výslovne zdôrazňuje predmetné právo v prípade, ak správny orgán rozhoduje o obmedzení práva alebo slobody účastníka konania alebo ak mu ukladá rozhodnutím povinnosť, neznamená to, že by členský štát Rady Európy v rámci svojej právnej úpravy nemal zaručovať takéto právo aj v prípade, ak sa účastníkovi konania rozhodnutím právo priznáva.

Za takúto informáciu je potrebné považovať informáciu o tom, či a za akých podmienok možno opravný prostriedok proti rozhodnutiu podať, ako aj oznámenie o tom, že proti rozhodnutiu nie je podľa platnej právnej úpravy prípustný opravný prostriedok.

Rezolúcia sa výslovne zmieňuje o *riadnych* opravných prostriedkoch. Nie je však vylúčené, aby členský štát Rady Európy zakotvil *širší rozsah* tohto zákonného oprávnenia účastníka konania napríklad aj tak, že správny orgán bude mať povinnosť informovať ho i o možnosti podať mimoriadny opravný prostriedok. Je to však len možnosť, nie povinnosť štátu.

Z rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 nevyplýva že, by správny orgán mal poučovať o *všetkých* právnych prostriedkoch, ktoré má osoba k dispozícii podľa vnútroštátnej úpravy na to, aby účinne brojila proti nezákonnému rozhodnutiu (napríklad o možnosti podať sťažnosť na ústavný súd). Dôležité však je, aby bol účastník konania poučený o možnosti uplatniť ten opravný prostriedok, ktorý mu v príslušnej fáze správneho konania umožní iniciovať preskúmanie vydaného rozhodnutia.

Informácia o opravnom prostriedku by mala zahŕňať minimálne tie údaje, znalosť ktorých je nevyhnutná na to, aby účastník konania mohol účinne realizovať svoje zákonné právo podať opravný prostriedok, t. j. údaj o orgáne, na ktorom sa opravný prostriedok podáva, pričom tento údaj by nemal byť všeobecný, ale mal by účastníkovi konania presne a jasne umožniť identifikovať príslušný orgán prerokovať a rozhodnúť o riadnom opravnom prostriedku, a údaj o časovom limite, v ktorom je možné podať riadny opravný prostriedok.

Podľa § 47 ods. 4 *slovenského správneho poriadku* poučenie o opravnom prostriedku je *obligatórnou súčasťou každého rozhodnutia*. Zákon č. 71/1967 Zb. v tomto ohľade nezakotvuje žiadnu výnimku.²⁷

²⁷ Od poučenia o odvolaní (rozklade) nemožno upustiť ani v rozhodnutí, ktoré nie je potrebné odôvodňovať. Musí ho mať aj rozhodnutie, proti ktorému sa nemožno odvolať (podať rozklad); v takom prípade poučenie spočíva v konštatovaní, že *rozhodnutie je konečné a nemožno sa proti nemu odvolať (podať rozklad)*.

O možnosti podať odvolanie (rozklad) musí správny orgán poučiť účastníkov konania aj vtedy, ak sa pri ústnom vyhlásení rozhodnutia vzdali nároku na doručenie jeho písomného vyhotovenia (§ 51 ods. 2).

Ide o všeobecnú zákonnú požiadavku, ktorá je konkretizáciou jedného zo základných pravidiel konania zakotveného v § 3 ods. 2 slovenského správneho poriadku (správne orgány musia poskytovať pomoc a poučenia, aby účastník konania pre neznalosť právnych predpisov neutrpel v konaní ujmu).

Podľa § 47 ods. 4 zákona č. 71/1967 Zb. „poučenie o odvolaní (rozklade) obsahuje údaj, či je rozhodnutie konečné alebo či sa možno proti nemu odvolať (podať rozklad), v akej lehote, na ktorý orgán a kde možno odvolanie podať. Poučenie obsahuje aj údaj, či rozhodnutie možno preskúmať súdom“.

Právna úprava poučovacej povinnosti správneho orgánu vychádza z princípu poučovania len vo vzťahu k *riadnym opravným prostriedkom*, ktorými disponuje účastník konania podľa zákona č. 71/1967 Zb. Ustanovenie § 47 ods. 4 síce výslovne hovorí o poučení o odvolaní alebo o rozklade, správne orgány však okrem toho poučujú podľa § 250l a nasl. *Občianskeho súdneho poriadku* (zákon č. 99/1963 Zb.) aj o možnosti podať opravný prostriedok na súd proti *neprávoplatnému* rozhodnutiu správneho orgánu²⁸.

Slovenský správny poriadok v rámci súvisiacich ustanovení (§ 54 ods. 3, § 60) zakotvuje *právnú ochranu účastníka konania* pred dôsledkom nezákonného postupu správneho orgánu.²⁹

Zo zákona č. 71/1967 Zb. nevyplýva povinnosť správneho orgánu poučovať

Predmetná požiadavka sa týka aj rozhodnutia, ktoré sa len vyznačuje zápisom v spise. V tomto prípade sa však zmysel poučenia oslabuje, keďže orgán takéto rozhodnutie účastníkovi konania nedoručuje. *De lege ferenda* by preto táto výnimka mala byť výslovne zakotvená. Vždy totiž ide buď o situáciu, keď sa účastníkovi konania vyhovuje v plnom rozsahu alebo keď informácia o možnosti podať opravný prostriedok je pre účastníka irelevantná (z dôvodu, že vzal návrh na začatie konania späť alebo napríklad že zomrel).

²⁸ Ak *osobitný zákon* zveruje súdom rozhodovanie o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiu správneho orgánu, správny orgán je povinný poučiť účastníka o jeho práve v zmysle § 250m ods. 2 zákona č. 99/1963 Zb. Podľa tohto platného ustanovenia *návrh* (t. j. opravný prostriedok proti rozhodnutiu správneho orgánu) sa podáva na príslušnom súde v lehote tridsiatich dní od doručenia rozhodnutia, pokiaľ osobitný zákon neustanovuje inak. Návrh je podaný včas aj vtedy, ak bol podaný v lehote na orgáne, ktorý vydal rozhodnutie. Ak by rozhodnutie správneho orgánu neobsahovalo poučenie o opravnom prostriedku alebo ak by obsahovalo nesprávne poučenie, účastník konania ho môže napadnúť do šiestich mesiacov od jeho doručenia.

²⁹ Ak účastník konania v dôsledku nesprávneho poučenia alebo pre to, že nebol poučený vôbec, nepodá opravný prostriedok včas, *ex lege* sa predpokladá, že podal riadny opravný prostriedok včas, ak tak urobil najneskôr do troch mesiacov odo dňa oznámenia rozhodnutia.

Podľa § 60 správneho poriadku je odvolací orgán je povinný preskúmať i oneskorené odvolanie z toho hľadiska, či neodôvodňuje obnovu konania alebo zmenu alebo zrušenie rozhodnutia mimo odvolacieho konania.

o možnosti využitia tzv. *mimoriadneho opravného prostriedku*, ktorý je právnym nástrojom účastníka konania na preskúmanie nezákonnosti *právoplatného rozhodnutia* správnym orgánom (napríklad o práve podať návrh na obnovu konania).

Do 1. januára 2004 správny orgán nebol povinný informovať účastníkov konania o možnosti domáhať sa preskúmania jeho *právoplatného rozhodnutia* súdom podľa piatej časti Občianskeho súdneho poriadku. Táto povinnosť mu nevyplyvala ani zo zákona č. 71/1967 Zb., ani z iného právneho predpisu. To potvrdila i slovenská judikatúra (R 32/1996).

Po nadobudnutí účinnosti novely správneho poriadku (zákona č. 527/2003 Z. z.) sa situácia zmenila – správny poriadok v § 47 ods. 4 výslovne zakotvil *povinnosť správnych orgánov v poučení uvádzať, či rozhodnutie možno preskúmať súdom*, t. j. poučiť účastníka správneho konania o jeho práve podať žalobu na súd podľa § 247 Občianskeho súdneho poriadku. Cieľom novely bolo posilniť ochranu práva účastníka konania a zabrániť zániku jeho zákonného práva na súdnu ochranu³⁰, keďže podľa § 250b ods. 1 zákona č. 99/1963 Zb. zmeškanie zákonnej lehoty na podanie žaloby nemôže súd odpustiť.

Podľa platnej právnej úpravy „údaj, či rozhodnutie možno preskúmať súdom“ je obligatórnou náležitosťou *každého* rozhodnutia, t. j. prvostupňového i druhostupňového. Vyplýva to aj zo stanoviska Konzultačného zboru Ministerstva vnútra SR pre aplikáciu správneho poriadku č. 8 z 9. apríla 2004. Podľa odôvodnenia tohto poradného orgánu ministra vnútra Slovenskej republiky je zákonná povinnosť podľa § 47 ods. 4 druhá veta správneho poriadku „splnená uvedením len *základnej informácie*, či rozhodnutie možno preskúmať súdom“.

Právna prax sa vyvinula v tomto ohľade tak, že správne orgány v prvostupňových rozhodnutiach uvádzajú, či je rozhodnutie po vyčerpaní riadneho opravného prostriedku (ak ho zákon nevyklučuje) preskúmateľné súdom, bez toho, aby účastníka konania poučili o príslušnom stupni, lehote, v ktorej je oprávnený podať žalobu, alebo uvádzajú údaj, že rozhodnutie nie je preskúmateľné súdom s odkazom na príslušné ustanovenie osobitného zákona, ktoré rozhodnutie zo súdneho prieskumu vylučuje. Občiansky súdny poriadok nechráni účastníka správneho konania v prípade, ak ho správny orgán vôbec neinformuje alebo nesprávne informuje o možnosti podať žalobu proti jeho *právoplatnému rozhodnutiu* tým, že by sa zákonná lehota na podanie tohto *mimoriadneho opravného prostriedku ex lege* predlžovala.

³⁰ Podľa čl. 46 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky „každý kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgán verejnej správy, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak“.

Správny orgán nie je podľa zákona č. 71/1967 Zb. povinný poučovať o *prostriedkoch dozoru*, ktoré môže účastník konania iniciovať³¹, ani o ďalších skutočnostiach vyplývajúcich z platnej právnej úpravy, ak mu to zákon *výslovne* neukladá.³²

Podľa § 68 ods. 1 *českého správneho poriadku* rozhodnutie obsahuje okrem výrokovkej časti a odôvodnenia poučenie účastníkov. Rovnako ako v slovenskej úprave ide o povinnú obsahovú náležitosť každého rozhodnutia. Povinnosť orgánu poučiť účastníka konania sa nevzťahuje len na odvolanie, ale aj na rozklad.

Podľa § 68 ods. 4 a 5 v poučení „se uvede, zda je možné proti rozhodnutí podat odvolání, v jaké lhůtě je možno tak učinit, od kterého dne se tato lhůta počítá, který správní orgán o odvolání rozhoduje a u kterého správního orgánu se odvolání podává. Pokud odvolání nemá odkladný účinek, musí být tato skutečnost v poučení uvedena.“ Ide o *taxatívny* výpočet obsahových náležitostí poučenia, tzn. správny orgán nie je povinný poučovať napríklad o náležitostiach odvolania podľa § 82 správneho poriadku.

Zákon č. 500/2004 Z. z. chráni účastníka konania v prípade, ak ho správny orgán v rozpore s § 68 ods. 5 nepoučí vôbec, jeho poučenie je neúplné (chýba niektorá z povinných náležitostí poučenia) alebo je nesprávne (t. j. nie je tomu tak v prípade, ak správny orgán nepoučí alebo nesprávne poučí o tom, či má odvolanie odkladný účinok v zmysle § 68 ods. 6). V takom prípade sa *ex lege* predlžuje lehota na podanie odvolania (pozri § 83 ods. 2), keďže nezákonnosť postupu správneho orgánu nemôže ísť v tomto prípade na ťarchu účastníka konania.

Český zákonodarcu chráni účastníka konania v súvislosti s nezákonným postupom správneho orgánu pri jeho informovaní o opravnom prostriedku tak, že v § 46 ods. 5 zákona č. 150/2002 Zb. zakotvuje povinnosť súdu odmietnuť návrh navrhovateľa, ktorý sa riadil nesprávnym poučením správneho orgánu o tom, že proti jeho rozhodnutiu nie je prípustný opravný prostriedok, a postúpiť vec k vybaveniu opravného prostriedku na to príslušnému správne mu orgánu. Súčasne zákon zakotvuje fikciu v prospech takéhoto účastníka konania,

³¹ Prostriedkom dozoru v zmysle zákona č. 71/1967 Zb. je nariadenie obnovy konania správnym orgánom (§ 62 ods. 2), preskúmanie rozhodnutia mimo odvolacieho konania (§ 65) a protest prokurátora (§ 69).

³² Podľa rozsudku krajského súdu v Ústí nad Labem (rozs. zo dňa 18. 1. 2006, č. j. 15 Ca 79/2004-76) preto „správní orgán 1. stupně neporušil svou poučovací povinnost podle § 3 odst. 2 správního řádu (zákona č. 71/1967 Zb.), pokud do textu poučení nezahrnul i konkrétní poučení o fikci doručení podle § 24 odst. 2 správního řádu a o počátku běhu odvolací lhůty“. In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, 2006, s. 284.

podľa ktorej „byl-li návrh podán včas u soudu, platí, že opravný prostředek byl podán včas“.

Český Súdny správny poriadok v roku 2003 opustil inštitút opravného prostriedku proti neprávoplatnému rozhodnutiu správneho orgánu a zaviedol tradičné žalobné konanie, keď súdna ochrana nastupuje až keď sú vyčerpané možnosti nápravy rozhodnutia riadnym opravným prostriedkom v rámci správneho konania.³³ Možno konštatovať, že na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, ktorá rozlišuje preskúmavanie rozhodnutí správnych orgánov na základe opravného prostriedku a na základe žaloby, je táto ochrana univerzálna a priaznivejšie naklonená účastníkovi správneho konania, i keď český správny poriadok neukladá povinnosť správnemu orgánu informovať účastníka konania o preskúmateľnosti jeho rozhodnutia súdom.

Keďže citované ustanovenie § 46 ods. 5 zákona č. 150/2002 Zb. sa aplikuje len v prípade, ak správny orgán nesprávne poučil o tom, že proti jeho rozhodnutiu nie je prípustný opravný prostriedok, treba ho považovať za *špeciálne* ustanovenie vo vzťahu k § 83 ods. 2 českého správneho poriadku.

Pomerne veľkoryso – v porovnaní s českou a slovenskou právnou úpravou – je upravené právo účastníka správneho konania na poučenie o opravnom prostriedku v *rakúskom správnom poriadku*.

Obligatórnou náležitosťou poučenia podľa jeho § 61 ods. 1 je informácia, či rozhodnutie je alebo nie je preskúmateľné, v akej lehote a na ktorom úrade sa podáva opravný prostriedok; okrem toho správny orgán upozorňuje aj na požiadavku podať opravný prostriedok s uvedením dôvodov jeho podania.

Zaujímavo je riešená v § 62 ods. 2 situácia, keď poučenie o opravnom prostriedku vykazuje právne vady.

V prípade, že rozhodnutie neobsahuje žiadne poučenie o možnosti podať opravný prostriedok alebo naopak, obsahuje nesprávne poučenie o neprípustnosti podania opravného prostriedku alebo ak chýba poučenie o lehote na podanie opravného prostriedku, resp. je v poučení správneho orgánu uvedená kratšia lehota než je zákonná lehota, *ex lege* sa opravný prostriedok považuje za podaný včas, ak bol podaný v rámci *zákonnej* lehoty. Takáto úprava sa môže zdať – vzhľadom na pomerne krátke lehoty na podávanie opravných prostriedkov – pomerne prísna, je však vhodná z hľadiska efektívnosti priebehu správneho konania, keďže pri uvedenej fikcii lehota na podanie opravného prostriedku plyní všetkým účastníkom rovnako (bez ohľadu na to, či boli alebo neboli poučení v súlade so zákonom).

³³ BROTHÁNKOVÁ, J. – ŽIŠKOVÁ, M.: Soudní řád správní a předpisy související s novou úpravou správního soudnictví, Linde Praha, a. s. 2003, Praha, s. 26.

To neplatí v prípade, s ktorým ráta § 61 ods. 3 zákona, a to ak je v rozhodnutí uvedená dlhšia lehota než je zákonná. V takom prípade sa opravný prostriedok považuje *ex lege* za podaný v lehote uvedenej správnym orgánom za opravný prostriedok podaný včas.

Osobitným spôsobom sa rieši postup v prípade, ak rozhodnutie vôbec neobsahuje informáciu o úrade, na ktorom sa má opravný prostriedok podať, alebo obsahuje v tomto smere nesprávnu informáciu. V takom prípade sa opravný prostriedok považuje za podaný na príslušnom orgáne, ak bol podaný na úrade, ktorý napadnuté rozhodnutie vydal, alebo ak bol podaný na úrade nesprávne uvedenom v poučení o opravnom prostriedku.

Ak by správny orgán vôbec nepoučil účastníka konania alebo ho nesprávne poučil o jeho povinnosti *zdôvodniť* podaný opravný prostriedok, fakt, že tak účastník v dôsledku tohto pochybenia správneho orgánu neurobil, nemôže ísť na jeho škodu. V takom prípade sa takáto skutočnosť považuje len za formálny nedostatok podania a uplatní sa § 13 ods. 3 rakúskeho správneho poriadku. Podľa neho formálne nedostatky v písomnom podaní neopravňujú úrad na odmietnutie podania. Úrad má v takom prípade uložiť povinnosť podávateľovi odstrániť takúto formálnu vadu v ním určenej primeranej lehote. Ak by tak účastník konania neurobil, orgán podanie zamietne. Ak účastník konania doplní svoje podanie včas, nedostatok podania sa zhojí a úrad nazerá na podanie ako by bolo od počiatku perfektné.

Rakúsky správny poriadok v § 61a – podobne ako slovenský správny poriadok – taktiež ukladá správne orgánu povinnosť informovať účastníka správneho konania o možnosti preskúmania rozhodnutia súdom. Na rozdiel od zákona č. 71/1967 Zb. však takúto informáciu majú obsahovať len tie rozhodnutia, ktoré:

- sú vydané v poslednom stupni,
- nezodpovedajú v plnom rozsahu názoru účastníka konania alebo sa nimi odmietli námietky alebo návrhy zúčastnených.

Tieto skutočnosti musia byť naplnené *kumulatívne*. Z uvedeného vyplýva, že na rozdiel od slovenskej úpravy, takáto informácia nemusí byť uvedená v rozhodnutí, ktoré nie je konečné, t. j. v rozhodnutí, proti ktorému je prípustný riadny opravný prostriedok. Takáto úprava je v súlade s požiadavkou na racionálny výkon verejnej správy i vzhľadom na požiadavku ochrany účastníka konania pokiaľ ide o jeho prístup k spravodlivosti.

Na druhej strane upozornenie úradu na možnosť podať sťažnosť proti konečnému rozhodnutiu sa musí aplikovať tak vo vzťahu k správne súdne dvoru, ako aj vo vzťahu k ústavnému súdne dvoru. Slovenské správne orgány nemajú povinnosť uvádzať údaj o tom, či je rozhodnutie preskúmateľné Ústavným súdom Slovenskej republiky.

Grécky správny poriadok (zákon č. 2690/1999) upravuje v čl. 16 ods. 1 obsahové náležitosti písomného vyhotovenia administratívneho rozhodnutia, medzi ktoré patrí aj poučenie o opravnom prostriedku, o príslušnom orgáne na preskúmanie rozhodnutia, o lehote na podanie opravného prostriedku a dôsledkoch zmeškania takéhoto úkonu.³⁴ Podanie opravného prostriedku v súlade s uvedenou informáciou nemôže mať dôsledok proti osobe, ktorá opravný prostriedok podala.

K základným právam osôb vo vzťahu k verejnej správe podľa čl. 35 písm. g) *španielskeho zákona č. 30/1992* patrí všeobecné právo na informáciu a poučenie o požiadavkách vyplývajúcich z právnych predpisov vo vzťahu k návrhom, úkonom alebo k žiadostiam.

Rozhodnutie správneho orgánu musí preto podľa čl. 58 ods. 2 zákona obsahovať aj informáciu o tom, či je rozhodnutie konečné alebo nie, o opravnom prostriedku, o príslušnom orgáne, na ktorý sa opravný prostriedok podáva, a o lehote na jeho predloženie.

Na základe komparácie vybraných úprav členských štátov Rady Európy možno vo vzťahu k transpozícii požiadavky čl. V rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 konštatovať nasledujúce skutočnosti:

- poučenie o riadnom opravnom prostriedku je povinnou obsahovou náležitosťou každého rozhodnutia, bez ohľadu na to, či sa ním účastníkovi konania vyhovuje v celom rozsahu alebo či sa mu ním ukladá povinnosť alebo obmedzuje právo,
- za poučenie sa považuje aj uvedenie informácie, že rozhodnutie je konečné a nemožno proti nemu podať riadny opravný prostriedok (požiadavka na efektívnosť výkonu verejnej správy),
- zákony ukladajú správne orgánu povinnosť informovať účastníka konania o nasledujúcich minimálnych údajoch: o riadnom opravnom prostriedku, ktorý možno podať proti rozhodnutiu, o príslušnom správnom orgáne, na ktorý sa riadny opravný prostriedok podáva a o zákonnej lehote, v ktorej sa podáva; niektoré členské štáty Rady Európy ukladajú povinnosť poučiť aj o ďalších skutočnostiach,
- zákony zakotvujú právnu ochranu účastníka konania, ktorého správny orgán vôbec nepoučil o jeho práve podať riadny opravný prostriedok, poučil ho nesprávne alebo ak v jeho poučení chýba niektorý z obligatórnych údajov,

³⁴ „The individual administrative deed also states the possibility, if any, of filing a special administrative or remedial appeal under article 25 and mentions the competent body for examination, the time limit and the consequences of failure to file such appeal.”

- správny orgán nie je povinný informovať účastníka vo svojom rozhodnutí o možnosti využitia mimoriadneho opravného prostriedku, ak zo zákona výslovne nevyplýva inak; v takom prípade ho informuje o možnosti súdneho preskúmania rozhodnutia.

Právo na zverejnenie správneho rozhodnutia. Podľa čl. 18 bod 1 *odporúčania Výboru ministrov Rady Európy* č. (2007) 7 správne rozhodnutia sa zverejňujú s cieľom umožniť tým, ktorých sa týkajú, získať presnú a komplexnú znalosť o týchto rozhodnutiach.

V zásade tu ide o právo viažuce sa predovšetkým na účastníka konania, zahŕňajúce právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia, ako aj právo na informáciu o opravnom prostriedku podľa rezolúcie Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31. Nemožno ho však chápať len ako mechanický súčet týchto čiastkových procesných práv. Má totiž ďalšiu dôležitú právnu dimenziu, a to že zverejnenie rozhodnutia (t. j. oznámenie jeho obsahu adresátovi) vyvoláva voči nemu právne dôsledky. Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 sa preto zameriava na vymedzenie požiadaviek zabezpečujúcich, že zverejnenie správneho rozhodnutia bude *účinné*, t. j. zabezpečí, aby sa *osoba ním dotknutá mala faktickú možnosť s jeho obsahom oboznámiť*.

Zverejnenie rozhodnutia môže mať podobu *osobného oznámenia* alebo *môže byť všeobecné*. Podľa čl. 18 bod 2 odporúčania tí, ktorí sú individuálnym rozhodnutím ovplyvnení, budú o nich informovaní *osobne*, okrem *výnimočných prípadov*, keď sú možné len všeobecné metódy oznámenia. Vo všetkých prípadoch budú naznačené postupy pri odvolaní, vrátane lehôt.

Spôsob, akým sa adresát dozvedá o obsahu vydaného rozhodnutia správneho orgánu môže mať podobu *písomného oznámenia rozhodnutia* (doručením tohto rozhodnutia) alebo jeho oznámenia, keď sa fyzické doručenie rozhodnutia nahrádza oznámením prostredníctvom *zverejnenia* jeho obsahu. Druhá možnosť musí výslovne zo zákona vyplývať a musí byť odôvodnená požiadavkou na účinnú verejnú správu.

Oba spôsoby informovania o obsahu rozhodnutia sú z hľadiska svojich účinkov voči adresátovi *rovnocenné*, *prednostne* by sa však mala voči účastníkovi konania využívať forma oznámenia doručением *písomného vyhotovenia* rozhodnutia (t. j. osobného oznámenia).

Právna úprava má garantovať predmetné právo osoby, ktorej sa rozhodnutie týka, bez ohľadu na to, či ide o rozhodnutie, ktorým sa rozhoduje v jej prospech alebo v neprospech.

Rozhodnutie musí byť zverejnené v jeho *úplnom znení*, inak adresát rozhodnutia nemôže mať presnú a komplexnú znalosť o jeho obsahu.

Bez ohľadu na to, aký spôsob zverejnenia obsahu rozhodnutia sa uplatní,

jeho súčasťou musí byť poučenie o možnosti podať riadny opravný prostriedok.

Inštitút oznámenia rozhodnutia upravuje *slovenský správny poriadok* v § 51.³⁵

Oznámenie rozhodnutia je *právny dôsledok* jeho účinného doručenia. Slovenský správny poriadok v § 24 až 26 upravuje *spôsob doručovania písomností* správneho orgánu a to podľa toho, „ako“ sa doručuje a „komu“ sa doručuje.

Doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia je v správnom konaní obvyklým a pravidelným spôsobom, ktorým správne orgány oznamujú svoje rozhodnutia. Pokiaľ nejde o prípad, keď sa *doručenie vykonáva verejnou vyhláškou* (§ 26 ods. 2), treba podľa § 24 ods. 1 zákona č. 71/1967 Zb. písomné vyhotovenie rozhodnutia *doručiť do vlastných rúk adresáta*.

Slovenský správny poriadok pozná iba dva prípady, keď je správny orgán povinný doručovať písomnosť (rozhodnutie) verejnou vyhláškou: *ak to ustanovuje osobitný zákon* (zákonodarcu sa k tomu uchýľuje napríklad v prípade správneho konania s veľkým počtom účastníkov) alebo *ak účastníci konania alebo ich pobyt nie sú mu známi* (správny orgán nevie komu konkrétnemu alebo kam konkrétne má písomnosť doručovať). Dôvodom takeéhoto osobitného spôsobu doručovania je verejný záujem na účinnej verejnej správe, najmä však situácia, keď doručenie do vlastných rúk nie je z objektívnych dôvodov možné.

Pri doručovaní verejnou vyhláškou v skutočnosti nedochádza k odovzdaniu písomnosti účastníkovi konania, ale kvalifikovaným zverejnením obsahu konkrétneho právneho úkonu orgánu verejnej správy po uplynutí lehoty ustanovenej zákonom vznikajú adresátovi právne následky.

Tento druh doručovania má v právnej úprave svoje opodstatnenie, keďže aj účastník konania, ktorý nie je správnomu orgánu známy, a preto ho nemôže

³⁵ Rozhodnutie sa účastníkovi konania oznamuje buď doručením *písomného vyhotovenia tohto rozhodnutia* (ak zákon neustanovuje inak) alebo *ústnym vyhlásením* (len voči účastníkovi konania, ktorý je prítomný, a súčasne sa vzdal nároku na doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia).

Zákon č. 71/1967 Zb. pozná aj *osobitný spôsob oznámenia* rozhodnutia. Ide o prípady, keď sa namiesto *doručenia písomného vyhotovenia rozhodnutia* vydáva osobitný doklad alebo poskytuje plnenie. Dňom oznámenia rozhodnutia je deň prevzatia dokladu alebo deň prijatia prvého poskytnutého plnenia. *Právnym dôsledkom oznámenia rozhodnutia* účastníkovi konania v zmysle správneho poriadku je, že zakladá plynutie lehoty na podanie odvolania (rozkladu) podľa § 54 ods. 2 alebo 3 zákona č. 71/1967 Zb., právo účastníka vzdať sa odvolania (§ 53), umožňuje určiť okamih nadobudnutia jeho platnosti (záväznosti), právoplatnosti (v prípade, že je zo zákona voči rozhodnutiu vylúčený opravný prostriedok, t. j. odvolanie, rozklad) a vykonateľnosti (ak je vylúčený odkladný účinok opravného prostriedku podľa § 55 ods. 1 a 2).

identifikovať, alebo účastník konania, ktorého správny orgán síce identifikovať vie, ale nie je mu známy jeho pobyt (keďže sa mu ho nepodarilo zistiť), *má mať možnosť dozvedieť sa o obsahu písomnosti, ktorá mu je určená.*

Doručovanie verejnou vyhláškou predstavuje *prielom do ochrany osobných údajov*, ktoré sa zverejňujú (v opačnom prípade by tento spôsob doručovania nebol vykonateľný), preto by mal zákonodarca zakotviť jeho použitie len v *osobitne odôvodnených prípadoch* (či už vo verejnom záujme alebo v záujme účastníka konania). Okrem požiadavky na efektívnu a účinnú verejnú správu to môže byť záujem na ochrane práv adresáta rozhodnutia. Z tohto dôvodu doručovanie rozhodnutia, ktorým sa ukladá povinnosť alebo obmedzenie práva verejnou vyhláškou nie je vhodné.³⁶

V záujme účinnosti takéhoto spôsobu doručenia slovenský zákonodarca ukladá správnomu orgánu povinnosť písomnosť vyvesiť na jeho *úradnej tabuli* (táto musí byť podľa § 3 ods. 5 nepretržite prístupná verejnosti) a *okrem toho zverejniť iným spôsobom v mieste obvyklým.*

Ustanovenie § 51 ods. 3 slovenského správneho poriadku špecifickým spôsobom upravuje právny moment oznámenia rozhodnutia, písomné vyhotovenie ktorého sa nedoručuje, ale namiesto neho sa vydáva osobitný doklad alebo poskytuje plnenie. V zmysle § 47 ods. 7 ide o prípady, keď sa účastníkovi konania vyhovuje v plnom rozsahu a takýto zákonný postup je odôvodnený požiadavkou na účinnú verejnú správu. To znamená, že aj v tomto prípade sa vyhotovuje písomné rozhodnutie s jeho obsahovými náležitosťami, s ktorým sa účastník konania môže v prípade, ak má o to záujem, oboznámiť. Takéto rozhodnutie sa mu však *nedoručuje.*

V záujme požiadavky na účinnosť výkonu verejnej správy slovenský zákonodarca zakotvil v súvislosti s inštitútom doručovania právnu *fikciu doručenia*. Táto sa uplatňuje tak pri doručovaní písomností do vlastných rúk (§ 24 ods. 2, 3 a § 25 ods. 2, 3, 4), ako aj pri doručovaní verejnou vyhláškou (§ 26 ods. 2).

Účelom inštitútu fikcie doručenia je zabezpečiť, aby neboli zmarené právne účinky oznámenia úkonu správneho orgánu účastníkovi konania, vrátane jeho rozhodnutia.

Vzhľadom na závažnosť fikcie doručenia, ktorá predpokladá, že právne účinky doručenia písomnosti nastanú aj vtedy, ak sa adresát *o doručení nedozvedel*, je potrebné, aby zákonodarca v rámci normotvorby dbal na dodržanie určitých zásad. Keďže adresát písomnosti musí mať faktickú možnosť sa o obsahu písomnosti dozvedieť, za týmto účelom by mal byť vyrozumený o tom, že mu orgán

³⁶ Napríklad podľa § 80 zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov „rozhodnutie o priestupku nemožno doručiť verejnou vyhláškou“.

písomnosť doručoval, písomnosť by mu mala byť k dispozícii na mieste ustanovenom zákonom, o ktorom je doručovateľom informovaný, počas primeranej doby. Porušenie zákonných pravidiel pri doručovaní nesmie ísť na ťarchu doručovaného a nemôže v žiadnom prípade založiť právny dôsledok doručenia.³⁷

Podrobné pravidlá týkajúce sa doručovania písomností správneho orgánu zakotvuje *český správný poriadok*. V porovnaní so slovenskou úpravou sa zákonodarca snažil vniesť do právnej úpravy doručovania moderné prvky (elektronické doručovanie), precizovať dovtedajšiu právnu úpravu s cieľom odstrániť problémy, ktoré sa do nadobudnutia jeho účinnosti vyskytovali v praxi.

Podľa § 19 ods. 3 zákon č. 500/2004 Zb. „nevylučuje-li to zákon nebo povaha věci, na požádání účastníka řízení správní orgán doručuje na adresu pro doručování nebo elektronickou adresu, kterou mu účastník řízení sdělí, zejména může-li to přispět k urychlení řízení; taková adresa může být sdělena i pro řízení, která mohou být u téhož správního orgánu zahájena v budoucnu“.

Cieľom úpravy je urýchlenie a zefektívnenie správneho konania. Vychádza z procesného práva účastníka konania požiadať správny orgán o doručovanie písomností na adresu odlišnú od adresy trvalého bydliska alebo o doručovanie písomností na elektronickú adresu (tzv. možnosť voľby adresy pre doručovanie).

Takáto právna konštrukcia je pružná a podporuje presadzovanie myšlienky o verejnej správe ako službe verejnosti podľa § 4 ods. 1 českého správneho poriadku. Na druhej strane však využitie tohto procesného práva účastníka konania v praxi je limitované, ak ide o doručovanie *písomností podľa § 19 ods. 4 zákona č. 500/2004 Zb.*³⁸ a účastník konania nedisponuje *zaručeným elektronickým podpisom*. Zákon totiž v takom prípade pri doručovaní na elektronickú adresu považuje písomnosť za doručенú „v okamžiku, kdy převzetí doručované

³⁷ Súdna judikatúra považuje skutočnosť, ak nebolo rozhodnutie správneho orgánu účastníkovi doručené v súlade s platnou právnou úpravou za podstatnú vadu konania, ak sa mu tým znemožnila alebo sťažila obrana (Najvyšší správny súd, [Boh. A 2545/23 (6793/23)]). Obdobne sa vyslovil český Najvyšší správny súd rozsudkom zo dňa 26. 4. 2005, č. 498-526 (č. 509/2005 Zb. NSS) v prípade odvolania osoby, ktorá pre vadné doručenie nemohla využiť celú lehotu ustanovenú v § 54 ods. 2 správneho poriadku, a toto bolo zamietnuté ako oneskorené: „Vadné doručení rozhodnutí správního orgánu I. stupně (opomenutí doručit rozhodnutí advokátovi s procesní plnou mocí) je podstatnou vadou řízení zakládající k žalobní námitce důvod pro zrušení napadeného rozhodnutí orgánu II. stupně, pokud ztíží účastníkovi možnost účinné, zákonem zaručené obrany ve správní řízení a pokud není následným průběhem správního řízení nijak zhojena.“ In: KADEČKA, S. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 4, s. 164.

³⁸ Do vlastných rúk adresáta sa doručujú nasledujúce písomnosti: predvolanie, rozhodnutie, písomnosti o ktorých tak ustanovuje osobitný zákon, a iné písomnosti ak to nariadi oprávnená úradná osoba.

písomnosti potvrdí adresát zpravou opatrenou jeho zaručeným elektronickým podpisom. Nepotvrdí-li adresát prevzetí písomnosti nejpozději následující pracovní den po odeslání zprávy, která se nevrátila jako nedoručitelná (odstavec 9), doručí správní orgán písomnost, jako by adresát o doručení na elektronickou adresu nepožádal.“

Český správní poriadok pri elektronickom doručovaní rieši aj situáciu zapríčinenú problémami technickej povahy (dočasná nefunkčnosť serveru) a pochybeniami pri ovládaní technického prostriedku (nesprávne zadanie elektronickej adresy), keď sa odoslaná správa vráti správnenému úradu ako nedoručiteľná. V takom prípade „učiní správní orgán neprodleně další pokus o její doručení; bude-li další pokus o doručení neúspěšný, doručí písomnost, jako by adresát o doručení na elektronickou adresu nepožádal.“

Takáto podrobná úprava postupu doručovania písomností správneho orgánu prostredníctvom elektronických prostriedkov je potrebná vzhľadom na požiadavku právnej istoty, či už na strane adresáta písomnosti alebo orgánu verejnej správy.

V záujme preukázania riadneho doručenia český správní poriadok taktiež zakotvil výslovné oprávnenie doručovateľa písomnosti zisťovať totožnosť adresáta a osoby, ktorá je zaňho oprávnená písomnosť prevziať. Tým sa má v praxi predísť zmareniu úspešného doručenia písomnosti v situácii, keď doručovateľ príjemcu osobne nepozná.

Špeciálne pravidlá pre doručovanie sa podľa § 21 zákona č. 500/2004 Zb. uplatňujú voči právnickým osobám. Tieto sa použijú aj v prípade, ak správny orgán doručuje písomnosť:

- na adresu miesta podnikania súvisiacu s podnikateľskou činnosťou fyzickej osoby,
- advokátovi, notárovi, súdnemu exekútorovi a inej osobe, ktorá poskytuje právnu pomoc podľa osobitných zákonov, obdobne.

Český správní poriadok rieši osobitným spôsobom problém, keď doručovateľ nemôže na adrese sídla právnickej osoby alebo jeho organizačnej zložky doručiť písomnosť z toho dôvodu, že na uvedenej adrese nebol nik zastihnutý. V takom prípade správny orgán doručuje písomnosť osobám uvedeným v § 30 (t. j. osobám oprávneným konať v mene tejto právnickej osoby) na *ich adresu*. Je to oprávnenie správneho orgánu, ktoré môže, ale nemusí využiť. V prípade, že by sa takejto osobe *nedarilo preukázateľne doručovať*, správny orgán doručí písomnosť verejnou vyhláškou.³⁹

³⁹ Slovenský správní poriadok – vzhľadom na úzko vymedzené dôvody, za ktorých možno tento spôsob oznamovania využiť – takýto postup neumožňuje.

V súvislosti s právnym inštitútom uloženia doručovanej písomnosti zákon č. 500/2004 Zb. v § 23 ods. 5 (na rozdiel od slovenského správneho poriadku) zakotvuje povinnosť doručovateľa *poučiť adresáta* (fyzickú osobu a fyzickú osobu – podnikateľa) *o právnych dôsledkoch nevyzdvihnutia si uloženej zásielky*. Takáto úprava podporuje zásadu transparentnosti správneho konania a predchádza situácii, keď sa adresát dozvedá o tom, že ide o písomnosť doručovanú v rámci správneho konania až v okamihu, keď si zásielku vyzdvihne.⁴⁰ Kým zákon č. 71/1967 Zb. v § 24 ods. 2 uvádza len to, že „doručovateľ uloží písomnosť na pošte a adresáta o tom vhodným spôsobom upovedomí“, česká právna úprava podrobne a precíznejšie zakotvuje obsahové náležitosti oznámenia o neúspešnom doručení písomnosti (vrátane poučenia).

Nemecký správny poriadok zakotvuje ako všeobecnú zásadu v § 41 povinnosť oznámiť správny akt tomu účastníkovi, ktorému je určený, alebo ktorého sa akt dotýka.

Písomný správny akt, ktorý sa doručuje *prostredníctvom pošty v tuzemsku*, sa považuje za doručený (oznámený) po uplynutí troch dní po odovzdaní zásielky na pošte, okrem prípadu, ak nebol vôbec alebo bol doručený oneskorene. V prípade pochybností musí správny orgán doručenie a termín doručenia správneho aktu preukázať.

Správny akt možno oznámiť aj jeho *zverejnením* (ak tak ustanovuje zákon). V prípade, ak sa akt *zverejňuje spôsobom v mieste obvyklým*, v oznámení sa musí uviesť, kde možno do správneho aktu a jeho odôvodnenia nahliadnuť. Účinky oznámenia nastávajú dva týždne po jeho zverejnení.

Účel práva na zverejnenie správneho rozhodnutia asi najvýstižnejšie zakotvuje *španielsky zákon č. 30/1992 v čl. 59 ods. 1*. Podľa neho oznámenie sa uskutočňuje akýmkoľvek prostriedkom, ktorý zabezpečuje, že ho účastník konania alebo jeho zástupca obdrží.

Takéto zverejnenie musí obsahovať okrem vlastného obsahu aj dátum a jeho označenie.

V konaniach začatých na základe návrhu účastníka konania sa oznámenie zasiela na adresu, ktorá je na tento účel uvedená v jeho žiadosti.

Keď sa oznámenie zasiela na adresu domicilu účastníka, a ten nie je v čase doručenia oznámenia prítomný, oznámenie môže prevziať ktorákoľvek osoba, ktorá sa v mieste domicilu nachádza, pričom sa zistí jej totožnosť. V prípade, že nik nemôže oznámenie prevziať, táto okolnosť sa zaznačí v spise spolu s dňom a hodinou pokusu o doručenie a pokus o doručenie sa jedenkrát zopakuje v inú hodinu počas troch nasledujúcich dní.

⁴⁰ JEMELKA, L. – PONDĚLÍČKOVÁ, K. – BOHADLO, D.: dielo cit. v pozn. č. 21, s. 84.

Ak účastník konania alebo zástupca odmietne prevziať oznámenie, doručenie sa tým považuje za vykonané a správny orgán pokračuje v konaní.

Keď účastník nie je správne mu orgánu známy, prípadne ak nebolo možné zamýšľané oznámenie uskutočniť, oznámenie sa uskutoční prostredníctvom oznamu na úradnej tabuli obecného úradu v mieste posledného domicilu účastníka a v Úradnom vestníku autonómneho spoločenstva alebo provincie, ktorej miestne príslušný správny orgán správny akt vydal. Orgány verejnej správy môžu okrem toho ustanoviť iné doplňujúce formy oznamovania prostredníctvom ostatných foriem šírenia.

Na základe komparácie vybraných úprav členských štátov Rady Európy možno vo vzťahu k transpozícii požiadaviek čl. 18 odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 konštatovať nasledujúce skutočnosti:

- vnútroštátna právna úprava členského štátu Rady Európy garantuje účastníkovi správneho konania právo na zverejnenie správneho rozhodnutia, zmyslom ktorého je zabezpečiť, aby ako osoba dotknutá rozhodnutím mal faktickú možnosť oboznámiť sa s celým jeho obsahom, vrátane odôvodnenia a poučenia o opravnom prostriedku,
- okrem osobného oznámenia, ktorým sa rozumie doručenie písomného vyhotovenia rozhodnutia, zákony zakotvujú možnosť všeobecného oznámenia rozhodnutia (a to nielen vo vzťahu k individuálnym správnym aktom orgánov verejnej správy, ale i k aktom, ktoré majú charakter všeobecných opatrení),⁴¹
- zákony pripúšťajú doručovanie formou všeobecného oznámenia len vo výnimočných prípadoch, pričom podmienky, za ktorých je tak možné urobiť, vymedzujú taxatívnym spôsobom,
- doručovanie formou všeobecného oznámenia je odôvodnené verejným záujmom na účinnej a efektívnej verejnej správe alebo ochranou práva účastníka konania,
- zákony na podporu účinnosti zverejnenia rozhodnutia formou všeobecného oznámenia ukladajú správne mu orgánu povinnosť vykonať ďalšie opatrenia, ktoré majú zvýšiť pravdepodobnosť toho, že sa adresát o oznamovanom rozhodnutí dozvie,
- fikcia doručenia rozhodnutia sa uplatňuje v záujme zabezpečenia účinnosti výkonu verejnej správy a je upravená tak, aby práva účastníka konania boli čo najmenej dotknuté; v súvislosti s tým zákony ukladajú povinnosť informovať alebo poučiť účastníka konania minimálne o mieste uloženia písomnosti a o lehote jej uloženia,

⁴¹ Napríklad nemecký a český správny poriadok.

- porušenie zákonných pravidiel pri zverejňovaní rozhodnutia má za následok neúčinnosť tohto zverejnenia.

SUMMARY

The aim of this article is to analyse the principles on the protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities that should be guided in law and administrative practice in all member states of Council of Europe. It is the right to be heard, the right on access to information, the right on statement of reasons in the act and the right on indication of remedies.

The appendix to the Resolution (77) 31 lays down principles applied to the protection of persons (whether physical or legal), in administrative procedures with regard to any individual measures or decisions which are taken in the exercise of public authority and which are of such nature as directly to affect their rights, liberties or interests (administrative acts).

In the implementation of these principles the requirements of good and efficient administration, as well as the interests of third parties and major public interests should be duly taken into account. Where these requirements make it necessary to modify or exclude one or more of these principles, either in particular cases or in specific areas of public administration, every endeavour should nevertheless be made, in conformity with the fundamental aims of this resolution, to achieve the highest possible degree of fairness.

Zmluva o vkladovom účte a jej právna úprava

Luboš Maxina

Synopsa: Autor sa zaoberá platnou právnou úpravou zmluvy o bežnom účte s akcentom na osobitosti tohto obchodno-právneho vzťahu upraveného v ustanoveniach zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka (ďalej len ObZ). Príspevok autora ponúka jeho vlastné úvahy *de lege ferenda* k niektorým ustanoveniam platnej právnej úpravy zmluvy o bežnom účte s argumentáciou k názorom iných renomovaných autorov. V závere uvádza a porovnáva príklady osobitostí záväzkového vzťahu zo vzťahu zo zmluvy o vkladovom účte v Českej republike.

Kľúčové slová: banková zmluva, zmluva o bežnom účte, majiteľ účtu, zmluva o vkladovom účte, vklad, výpoveď vkladu, úrok

1. ZMLUVA O VKLADOVOM ÚČTE A JEJ CHARAKTERISTIKA

Zmluva o vkladovom účte patrí z celkového množstva uzavretých bankových zmlúv k najpočetnejším záväzkovým vzťahom z banky. Zákonodarca ju zaradil medzi absolútne bankové obchody, bez ohľadu na charakter subjektov zmluvného záväzkového vzťahu. Pôvodná dôvodová správa k zákonu uvádzala, že účelom zmluvy o vkladovom účte (na rozdiel od zmluvy o bežnom účte) je prenechanie peňažných prostriedkov banke na finančné využitie na dobu určenú zmluvnými stranami.

Podľa ustanovenia § 716 ObZ, **zmluvou o vkladovom účte sa zaväzuje banka zriadiť tento účet pre jeho majiteľa v určitej mene a platiť z peňažných prostriedkov na účet úroky a majiteľ účtu sa zaväzuje vložiť na účet peňažné prostriedky a prenechať ich využitie banke.** Vkladový účet je možné otvoriť na domácu, prípadne na inú (cudziu) menu, v ktorej banka vedie účty za dodržania osobitných podmienok.¹ Zákonodarca ustanovil na uzavretie zmluvy o vkladovom účte **písomnú formu**, inak sankcionuje zmluvu absolútnou neplatnosťou.

¹ Zákon č. 202/1995 Z. z. Devízový zákon

Medzi podstatné náležitosti zmluvy o vkladovom účte patrí:

- záväzok banky zriadiť účet v určitej mene,
- záväzok banky platiť z peňažných prostriedkov úroky,
- záväzok majiteľa vložiť na účet peňažné prostriedky,
- záväzok majiteľa účtu prenechať vložené prostriedky na využitie banke.

Z hľadiska dispozitívnosti zmluvného vzťahu je potrebné poukázať na to, že ustanovenie § 716 ObZ je kogentného charakteru a zákonodarca umožnil zmluvnú voľnosť len vo vzťahu k ďalším nadväzujúcim ustanoveniam § 717 až 719 ObZ.

Osobitný charakter tohto záväzkového vzťahu je účel zmluvy, ktorý sleduje banka uzatvorením zmluvy o vkladovom účte. Účelom je získať na určitú dobu od majiteľa účtu peňažné prostriedky a využiť ich na svoju podnikateľskú činnosť, najmä na poskytovanie úverov, investovanie do cenných papierov na vlastný účet, obchodovanie na vlastný účet s finančnými nástrojmi peňažného trhu a finančnými nástrojmi kapitálového trhu, poskytovanie záruk a pod.²

V bežnej praxi sa najčastejšie deň uzavretia zmluvy zhoduje s dňom zriadenia vkladového účtu. Zmluva o vkladovom účte sa môže dojednať na dobu určitú alebo neurčitú, resp. s výpovednou lehotou alebo bez výpovednej lehoty, prípadne so stanovením určitého počtu opakovaní alebo bez opakovania.

Banky požadujú na otvorenie vkladového účtu vklad v určitej výške (označovaný ako minimálny, počiatočný, zakladací, resp. otvárací). Je zvykom, že banka požaduje v určitej výške aj stály minimálny zostatok peňažných prostriedkov na vkladovom účte, pričom sa táto suma nemusí zhodovať s výškou vkladu, ktorý banka požaduje pri jeho zriadení.

Zo znenia textu ods. 1 nevyplýva, že konkrétna výška vkladu na účet je podstatnou náležitosťou zmluvy, z čoho je zrejmé, že výška môže byť počas zmluvného vzťahu rôzna. Spôsob, akým budú prenechané peňažné prostriedky banke na využitie, a ďalšie podmienky sa upresňujú v zmluve o vkladovom účte a vo všeobecných obchodných podmienkach banky. Tie sú súčasťou zmluvy o vkladovom účte, pričom platí, že zmluvné dojednania majú prednosť pred všeobecnými obchodnými podmienkami. Bez ohľadu na skutočnosť, že hlavne v bankovej praxi sú také obchodné podmienky označované ako „všeobecné“, nevzťahuje sa na ne právna kvalifikácia prvej časti vety uvedenej v § 273 ods. 1 ObZ. To je dôvod, že na ich záväznosť nepostačí iba odkaz v texte zmluvy, resp. v zmluvnom formulári.³

² SUCHOŽA, J. a kol.: Obchodný zákonník a súvisiace predpisy, komentár. Eurounion, spol. s r.o., Bratislava 2007, s. 916.

³ SUCHOŽA, J. a kol.: Obchodný zákonník a súvisiace predpisy, komentár. Eurounion, spol. s r.o., Bratislava 2007, s. 916.

Osobitosťou, ktorou sa zmluva o vkladovom účte odlišuje od zmluvy o bežnom účte spočíva v tom, že **vkladový účet nemá platobnú funkciu**. To však nevylučuje skutočnosť, že za určitých zmluvne dohodnutých podmienok je možné na takýto účet prijať, prípadne aj odoslať (ide skôr o výnimky) peňažné prostriedky bezhotovostným prevodom, alebo skutočnosť uskutočniť vklad hotovostným spôsobom. Pôjde predovšetkým o dispozíciu s účtom pri vykonávaní a zúčtovaní platieb, ktoré majú však odlišný charakter ako pri bežnom účte preto, že v prípade vkladového účtu sa banka k týmto úkonom nezaväzuje a budú súvisieť najmä s momentmi výberu peňažných prostriedkov v prípade výberu úrokov, časti vkladu alebo vkladu celého.⁴

Za povšimnutie stojí ešte vzťah právnej úpravy ObZ s právnou úpravou ďalších foriem vkladov podľa ustanovenia § 787 OZ. Ako si všíma I. Pelikánová, toto ustanovenie OZ nemá zrejme praktickú aplikovateľnosť, keďže špeciálna právna úprava v ObZ má prednosť pred všeobecnou, takže akákoľvek forma vkladu, ktorá naplní charakter základného ustanovenia pre vkladový účet, bude v zmysle ustanovenia § 261 ods. 3 podliehať ObZ.⁵

Pri spracovaní tejto matérie sme sa pozastavili nad týmto názorom, citujem: „Ak vezmeme do úvahy špeciálnu úpravu kolektívneho investovania, tento zmluvný typ naplňa aj znaky takéhoto spôsobu nakladania s peňažnými prostriedkami.“⁶ S týmto názorom sa však nemôžeme stotožniť, lebo právna úprava kolektívneho investovania upravená § 1 zákon č. 594/2003 Z. z. o kolektívnom investovaní upravuje⁷ kogentne okruh vzťahov súvisiacich s kolektívnym investovaním. Predovšetkým je však potrebné upozorniť na skutočnosť, že banka na základe zmluvy o vkladovom účte spravuje peňažné prostriedky veriteľa ako vlastné, pričom pri kolektívnom investovaní ide len o správu majetku (nie vlastného) podielnikov. Okrem toho je potrebné poukázať na to, že kolektívne investovanie nie je možné vykonať inak, ako transformáciou peňažných prostriedkov do cenného papiera, ktorým je podielový list a nakoniec, podielník v otvorenom podielom fonde nie je viazaný žiadnou zmluvnou, resp. zákonnou lehotou, počas ktorej musí zotrvať v spoločenstve podielnikov. Nie je

⁴ PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník, komentár. C.H. BECK, Praha 2006, s. 938.

⁵ Tamže, s. 938.

⁶ Tamže, s. 938.

⁷ Ustanovenie § 1 zák. č. 594/2003 Z. z.: Tento zákon upravuje: kolektívne investovanie, činnosť správcovskej spoločnosti, vytváranie a spravovanie podielových fondov, činnosť depozitára, pôsobenie zahraničných subjektov kolektívneho investovania, zahraničných správcovských spoločností a zahraničných depozitárov na území Slovenskej republiky, ochranu investorov, činnosť iných osôb podieľajúcich sa na kolektívnom investovaní, dohľad.

možné nepoukázať aj na rozdielnu právnu úpravu zabezpečenia týchto záväzkových vzťahov z hľadiska rizika a ochrany investície, resp. vkladu.⁸

2. NAKLADANIE S PEŇAŽNÝMI PROSTRIEDKAMI NA VKLADOVOM ÚČTE

Z osobitnej povahy zmluvy o vkladovom účte vyplývajú pre jeho majiteľa určité obmedzenia v čase, v ktorom za zmluvne dohodnutých podmienok prenechal peňažné prostriedky na využitie banke.

V zmysle ustanovenia § 717 ObZ ods.1 **ak majiteľ účtu nakladá s peňažnými prostriedkami na účte pred dobou určenou v zmluve, alebo ak nie je v nej táto doba určená, pred uplynutím výpovednej lehoty, nárok na úroky zaniká alebo sa zníži spôsobom určeným v zmluve. Ak nevyplýva zo zmluvy iná účinnosť výpovednej lehoty, je výpoveď účinná po troch mesiacoch odo dňa, keď majiteľ účtu doručil banke písomnú výpoveď. Vypovedať možno aj časť vkladu. Účinky zániku alebo zníženia nároku na úroky sa týkajú len úroku zo sumy, pri ktorej nebola dodržaná výpovedná lehota.**

V prípade, že zmluva o vkladovom účte vylučuje možnosť nakladať s peňažnými prostriedkami na účte pred termínom splatnosti, banka peňažné prostriedky skôr nevyplati.

Vychádzajúc však z toho, že ide o záväzkový vzťah medzi bankou a majiteľom účtu, je jednoznačné, že majiteľ účtu sa zaviazal k tomu, že nebude s peňažnými prostriedkami vloženými na účet nakladať po celú dobu trvania zmluvy. Pokiaľ sa však v zmluve o zriadení vkladového účtu osobitne nevytlúči možnosť, že majiteľ účtu nie je oprávnený s vloženými peňažnými prostriedkami nakladať, platí, že majiteľ účtu nie je pozbavený možnosti nakladať s peňažnými prostriedkami počas platnosti zmluvy o vkladovom účte. Takýmto konaním však dochádza k porušeniu povinnosti majiteľa účtu zo záväzkového vzťahu. Pre tento prípad si v bežnej praxi zmluvné strany stanovujú sankciu, prípadne aspoň dohodnú spôsob, akým sa sankcia určí. Uplatňujú sa v zásade nasledujúce druhy sankcií:

- zánik nároku na dohodnutý úrok,
- zníženie úroku zmluvne dohodnutým spôsobom,
- zmluvná pokuta.

Prvé dve sankcie sú charakteristické tým, že k dohode o ich určení dochádza už pri vzniku zmluvného vzťahu, pričom zmluvnú pokutu najčastejšie zmluvné strany dohodnú počas existencie zmluvného vzťahu o vkladovom účte.

⁸ Zákon č. 118/1996 Z. z. o Fonde ochrany vkladov.

Pri zániku nároku majiteľa vkladového účtu na dohodnutý úrok, zaniká nárok aj na alikvotný úrokový výnos, teda výnos za obdobie od vzniku zmluvného vzťahu do času jeho porušenia. Druhým uplatňovaným princípom sankcie je zníženie úroku zmluvne dohodnutým spôsobom, ktorý v bežnej praxi uplatňuje princíp plynutia času, najčastejšie počet dní dodržania, resp. nedodržania zmluvne dohodnutého času. Zmluvná pokuta, to je špeciálne upravený dôsledok porušenia záväzku, vzhľadom na to už banke nevzniká nárok na náhradu škody.⁹

Viazanosť vkladového účtu je zmluvne možné dohodnúť na:

- dobu určitú,
- na dobu neurčitú s dohodnutou dĺžkou výpovednej lehoty,
- na dobu neurčitú bez zmluvne dohodnutej výpovednej lehoty (na základe zákonne výpovednej lehoty).

Z uvedeného je možné konštatovať, že zmluva o vkladovom účte zmluvnými stranami dohodnutá na dobu určitú zaniká uplynutím dohodnutej doby. V prípade, že zmluva o vkladovom účte je uzavretá bez dohodnutej výpovednej lehoty, zaniká uplynutím výpovednej lehoty. V prípade, ak zmluvné strany nevyužili dispozitívnu právnu úpravu a zmluvne nedohodli pre tento prípad dĺžku výpovednej lehoty, platí zákonom ustanovená trojmesačná výpovedná lehota.

V ods. 1 sa zdá byť určitý rozpor. Prvá veta spája zánik alebo zníženie nároku na úroky ako nakladaním s peňažnými prostriedkami na účte pred lehotou určenou v zmluve o vkladovom účte, s uplynutím výpovednej lehoty. Naproti tomu druhá veta hovorí len o nedodržaní výpovednej lehoty. Domnievame sa, že obmedzenie účinkov zániku alebo zníženie nároku na úroky podľa druhej vety je treba vzťahovať na prípad, keď bolo čiastočne nakladané s vkladom vloženým na základe zmluvy uzatvorenej na dobu určitú, v ktorej bol dohodovaný pevný termín vkladu.¹⁰

3. ÚROK A ZÁNİK ZMLUVNÉHO VZŤAHU

Ako sme už spomenuli, účelom zmluvného vzťahu zo zmluvy o vkladovom účte je povinnosť banky majiteľovi účtu platiť za prenechané prostriedky banke dohodnutý úrok. **Povinnosť banky platiť úroky** z peňažných prostriedkov nemôže banka pri uzavretí zmluvy vylúčiť, a to ani so súhlasom druhej

⁹ Nová práca: Obchodný zákonník s rozsiahlym komentárom a judikatúrou, Nová práca, spol. s r.o., Bratislava február 20007, s. 682.

¹⁰ ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. a kol.: Obchodný zákonník, komentár. 10. vydání, C.H. Beck, Praha 2005, s. 1394.

zmluvnej strany, pretože tento jej záväzok je zo zákona **podstatnou časťou zmluvy o vkladovom účte** a podľa ustanovenia § 263 ods. 2 ObZ zmluvným stranám sa zakazuje odchyliť sa od základných ustanovení pre jednotlivé typovo viazané obchodné zmluvy. Podľa ustanovenia § 718 ods. 1 ObZ **banka je povinná platiť úrok vo výške určenej v zmluve, alebo ak nie je dohodnutá, vo výške ustanovenej zákonom alebo na základe zákona, inak v obvyklej výške s prihliadnutím na dĺžku doby, počas ktorej boli peňažné prostriedky na účte viazané.**

Úroky sa začínajú počítať odo dňa pripísania peňažných prostriedkov na vkladový účet a končia sa dňom predchádzajúcim dňu výberu alebo prevodu peňažných prostriedkov. Zmluvu o vkladovom účte nie je možné z rovnakých dôvodov ako zmluvu o úvere (§ 497) uzatvoriť ako bezúročnú.¹¹

V názoroch o výške úrokov z vkladového účtu sa niektorí autori zhodujú v tom, že sú vyššie ako úroky zo zmluvy o bežnom účte. Úroky z vkladového účtu sú však vždy vyššie, pretože termínovanosť vkladu umožňuje banke aj termínované použitie získaných prostriedkov najmä na poskytovanie úverov.¹² S týmto názorom na základe praktických skúsenosti sa celkom nemôžeme stotožniť s autorom, predovšetkým vo výroku „sú však vždy vyššie“.

V literatúre je možné stretnúť sa aj s inými podobnými názormi, ako napr.: s prihliadnutím na to sú dohodnuté úroky zo zostatku vkladového účtu v praxi omnoho vyššie než úroky zo zostatku bežného účtu.¹³ Zastávame však odlišný názor na vyjadrenie „úroky sú omnoho vyššie“.

Je síce pravdou, že úroky sú spravidla vyššie, ale nestotožňujeme sa s pojmovým vymedzením „omnoho“. V praxi bánk, najmä v súčasnosti, sa nestretáme s veľkou diferenciáciou úrokových sadzieb. V súčasnosti však nie je ničím výnimočným vzhľadom na pohyby ceny peňazí na finančných trhoch, že vkladové účty na dlhšiu viazanosť majú výšku úrokových sadieb v niektorých prípadoch nižšiu ako vkladové účty s kratšou viazanosťou, preto aj úrokové sadzby zo zmluvy o bežnom účte môžu za určitých okolností prevyšovať úrokové sadzby zo zmluvy o vkladovom účte.

Výška úroku je v praxi diferencovaná v závislosti od dĺžky viazanosti peňažných prostriedkov. V súčasnosti žiadne právne predpisy výšku úroku zmluvným stranám nestanovujú a konkrétna výška úroku je ponechaná zákonodar-

¹¹ ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. a kol.: Obchodní zákonník, komentář. 10. vydání, C.H. Beck, Praha 2005, s. 1378.

¹² OVEČKOVÁ, O. a kol.: Obchodný zákonník, komentár, druhé prepracované vydanie. IURA EDITION, 2008, s. 673.

¹³ SUCHOŽA, J. a kol.: Obchodný zákonník a súvisiace predpisy, komentár. Eurounion, spol. s r.o., Bratislava 2007, s. 920.

com na princípe zmluvnej voľnosti a jej výška môže byť ovplyvnená rôznymi skutočnosťami (prevažne peňažným trhom). Len v prípade, že zmluvné strany si v zmluve nedohodli výšku úroku a nedohodli ani spôsob jeho určenia, platí úrok ustanovený zákonom alebo na základe zákona (opatrenie centrálnej banky), inak platí úrok v obvyklej výške. Vzhľadom na skutočnosť, že k dnešnému dňu nebola ustanovená výška úroku právnou normou, prípadne centrálnou bankou, uplatnil by sa princíp obvyklej výšky.

Podľa ustanovenia ods. 2 § 718 ObZ úroky sú splatné po uplynutí lehoty, počas ktorej sú peňažné prostriedky na účte viazané, alebo po uplynutí účinnosti výpovede podľa ustanovenia § 717 ods. 1 ObZ. Ak nebol vkladový účet dojednaný na dobu určitú, alebo ak bol dojednaný na dobu dlhšiu ako jeden rok, a zmluvné strany sa nedohodli inak, sú úroky splatné najneskôr koncom každého kalendárneho roka.

Uvedené ustanovenie má však dispozitívny charakter a je len na zmluvných stranách, ako si upravia čas a spôsob výplaty úroku. Splatnosť úrokov je vždy pri skončení zmluvy o vkladovom účte, či sa končí uplynutím doby, na ktorú je zmluva dojednaná, alebo uplynutím výpovednej lehoty.¹⁴ S uvedeným vyjadrením autora sa nestotožňujeme a je potrebné poukázať aj na samotné znenie ustanovenia ods.2 § 718 ObZ. Je však pravdou, že najčastejšie sa v praxi uplatňuje výplata úroku pri splatnosti vkladu jeho pripísaním k istine (tzv. kapitalizácia), ale neplatí to výlučne. Okrem toho sa však môžu zmluvné strany dohodnúť aj na inom zmluvnom spôsobe výplaty úroku, napr. už pri zriadení vkladového účtu (tzv. úroky vopred). Takéto typy zmluvných vzťahov o vkladovom účte napr. slovenské banky uzatvárali pred zavedením spoločnej meny euro. Dispozitívnosť tohto ustanovenia, ako sme sa presvedčili, môže ísť až tak ďaleko, že samotný úrok môže byť na základe dohody vyplatený aj v inej mene, ako je zriadený vkladový účet.

Ak sú peňažné prostriedky uložené na dobu dlhšiu ako jeden rok (a zmluvné strany sa nedohodli inak), je banka povinná na žiadosť majiteľa účtu úroky vyplatiť po uplynutí kalendárneho roka.

4. ÚROK AKO DAŇOVÝ ÚNIK

Voľný pohyb kapitálu v podmienkach EÚ vytvoril aj nové spôsoby vzniku daňových únikov zo zdaňovania príjmu z úspor v podobe výplaty úrokov. Ich

¹⁴ Nová práca: Obchodný zákonník s rozsiahlym komentárom a judikatúrou. Nová práca, spol. s r.o., Bratislava február 20007, s. 683.

rozsah a význam je z hľadiska dopadov na daňové príjmy členských štátov EÚ nezanedbateľný.

Európska únia dňa 3. júna 2003 prijala Smernicu Rady EÚ č. 2003/48/ES zo dňa 3. júna 2003 o zdaňovaní príjmu z úspor v podobe výplaty úrokov. Konečným cieľom predmetnej smernice je efektívne zdanenie príjmov z úspor v podobe výplaty úrokov v tom členskom štáte, kde má fyzická osoba – konečný príjemca takéhoto príjmu – svoje trvalé bydlisko. Aby bolo možné uskutočniť tento cieľ, bolo nevyhnutné zabezpečiť podmienky na automatickú výmenu informácií o konečných príjemcoch uvedených príjmov.

Vzájomnú výmenu informácií je nutné vykonávať v širšom rámci, v opačnom prípade nie je možné zabezpečiť efektívne zdanenie príjmov v krajine rezidencie daňovníka a je riziko, že k zdaneniu týchto príjmov nedôjde vôbec. Preto k smernici pristúpili aj niektoré nečlenské štáty (resp. závislé územia od členských štátov EÚ a tretie štáty), pre ktoré smernica nebola záväzná.¹⁵

Ustanovenia smernice sa v praxi uplatňujú od 1. júla 2005 s tým, že Švajčiarska konfederácia, Lichtenštajnsko, San Marino, Monako a Andorra po jednomyseľnom rozhodnutí Rady od rovnakého dátumu uplatňujú opatrenia, ktoré sú ekvivalentné opatreniam obsiahnutým v smernici. Na základe uzatvorených bilaterálnych dohôd spôsobom stanoveným v Kapitole II Smernice uplatňujú od rovnakého dňa automatickú výmenu informácií aj príslušné závislé územia: Normandské ostrovy, Ostrov Man a ďalšie závislé územia v Karibiku.

Smernica Rady 2003/48/ES (čl. 8 a 9) bola prebratá do vnútroštátneho práva, do zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov, zákona č. 595/2001 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov. Novela zákona č. 679/2004 Z. z. s účinnosťou od 1.1.2005 doplnila ustanovenie § 32 ods.15 ZoSDP takto: „Právnické osoby a fyzické osoby, ktoré vyplácajú, poukazujú alebo pripisujú úrok alebo iný výnos podľa osobitného zákona¹⁶, sú povinné oznámiť každoročne do 31. marca miestne príslušnému správcovi dane na tlačive, ktorého vzor určí ministerstvo, meno, priezvisko, trvalý pobyt fyzickej osoby z iného členského štátu Európskej únie, ktorá je ich konečným príjemcom, a úhrnnú sumu týchto úrokov alebo iných výnosov vyplatených, poukázaných alebo pripísaných fyzickej osobe za predchádzajúci kalendárny rok. Ak úrok alebo iný výnos bol pripísaný v prospech bankového účtu fyzickej osoby, v oznámení sa uvedie aj jeho číslo a názov banky, ak úrok alebo iný výnos nebol pripísaný na účet fyzickej osoby, v oznámení sa uvedie spôsob jeho poukázania alebo pripísania.“

¹⁵ <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4566>, dňa 15.12.2008.

¹⁶ 11da) § 9 ods. 2 písm. r) zákona č. 595/2003 Z. z. v znení zákona č. 659/2004 Z. z.

Implementovaním smernice Rady EÚ č. 2003/48/ES zo dňa 3. júna 2003 o zdaňovaní príjmu z úspor v podobe výplaty úrokov do vnútroštátneho práva SR sa vytvorili zákonné podmienky na poskytnutie informácie o výške vyplateného úrokového výnosu u tých veriteľov zo zmluvy o vkladovom (resp. bežnom) účte, ktorí majú daňový domicil v inom členskom štáte EÚ alebo zmluvnom nečlenskom štáte nachádzajúcim sa mimo územia SR.

5. ZÁNÍK ZMLUVNÉHO VZŤAHU ZO ZMLUVY O VKLADOVOM ÚČTE

Zákonnodarcu upravil povinnosti banky pri ukončení zmluvného vzťahu (pre prípad, ak sa zmluvné strany nedohodli inak) v ustanovení § 719 ObZ takto: **po uplynutí určenej doby alebo účinnosti výpovede podľa ustanovenia § 717 ods. 1 je banka povinná uvoľnené peňažné prostriedky vyplatiť majiteľovi účtu alebo previesť na jeho účet v inej banke.** Podľa ustanovenia § 719 ods. 2, ak sa výpoveď podľa § 717 ods. 1 ObZ týka iba časti peňažných prostriedkov na účte, nastávajú účinky ustanovené v odseku 1 o tejto časti.

Zánik záväzkového vzťahu (tak ako jeho vznik) je vo všeobecnosti spojený s úkonmi zmluvných strán, ktorých cieľom je vzájomné vysporiadanie práv a povinností. Medzi povinnosti pri zániku zmluvného vzťahu o vkladovom účte patrí aj povinnosť naložiť so zostatkom účtu podľa dohody zmluvných strán, ktoré sú prípadne modifikované aj v závislosti od spôsobu zániku zmluvného vzťahu.

Zmluvný vzťah zo zmluvy o vkladovom účte môže zaniknúť:

- uplynutím dohodnutej doby viazanosti,
- uplynutím dohodnutej výpovednej lehoty,
- predčasným výberom celého vkladu,
- kedykoľvek so súhlasom zmluvných strán,
- na základe osobitných predpisov v prípade vyhlásenia neschopnosti banky vyplácať vklady.¹⁷

V bežnej praxi banky zmluvne upravujú vzťahy s klientom na princípe zmeny zmluvného vzťahu spočívajúceho v pravidelnom obnovovaní viazania peňažných prostriedkov na vkladovom účte bez toho, aby bolo po zániku zmluvy o vkladovom účte nevyhnutné uzatvárať nový zmluvný vzťah, prípadne dodatok k existujúcemu zmluvnému vzťahu.

¹⁷ Ustanovenia zákona č. 118/1996 Zb. zákon o ochrane vkladov.

Povinnosť naložiť po skončení zmluvy so zostatkom účtu zodpovedá všeobecným princípom záväzkových vzťahov. Povinnosť vyplatiť prostriedky je postavená na roveň povinnosti previesť prostriedky na účet inej banky. Takto je záväzok banky upravený alternatívne.¹⁸

V prípade ukončenia zmluvného vzťahu je banka povinná vyplatiť peňažné prostriedky majiteľovi účtu podľa zmluvy, teda buď v hotovosti, alebo bezhotovostným prevodom na účet určený majiteľom vkladového účtu.

Na záver by sme poukázali ešte na stav, či môže banka vypovedať zmluvu o vkladovom účte. Je samozrejmé, že s týmto prípadom je možné sa stretnúť len výnimočne (na rozdiel od zmluvy o bežnom účte). Na tomto mieste uvádzame z judikatúry Českej republiky OP 10/2001, s. 19: „*Zákonná úprava neobsahuje možnosť výpovede zmluvy nazvanej o termínovanom vklade (obsahuje však zodpovedajúcej zmluve o vkladovom účte) zo strany banky. Za tejto situácie, keď je zmluva uzatvorená na dobu neurčitú a pre banku zo zmluvy ani zo zákona nevyplýva spôsob jej výpovede, je na mieste aplikácia § 582 ods. 1 OZ a zmluvu je možné vypovedať v lehote troch mesiacov ku koncu kalendárneho štvrťroku (platilo do 1.1.2003).*“¹⁹

6. APLIKÁCIA USTANOVENÍ ZMLUVY O BEŽNOM ÚČTE NA ZMLUVU O VKLADOVOM ÚČTE

Zákonodarca v ustanovení § 719 a) ObZ uložil, že **na zmluvu o vkladovom účte a na prijímanie platieb na vkladový účet, vykonávanie platieb z vkladového účtu, na zúčtovávanie vykonaných platieb a na opravu chybného zúčtovania platieb sa primerane vzťahujú ustanovenia tohto zákona o zmluve o bežnom účte, ak v ustanovení § 716 až 719 (ObZ) nie je ustanovené inak**. Ustanovením § 719a ObZ s účinnosťou od 1. januára 2003 zákonodarca ustanovil, že na zmluvu o vkladovom účte sa primerane vzťahujú ustanovenia o bežnom účte. Hoci ustanovenia § 719a odkazujú na použitie zákonnej úpravy bežného účtu aj na práva a povinnosti vznikajúce pri vkladovom účte, je táto úprava použiteľná len subsidiárne s respektovaním odlišných vlastností vkladového účtu.²⁰ Ide teda o možnosť zriadiť účet pre viacero osôb, prijímanie domácich a zahraničných platieb na vkladový účet, oznamovanie majiteľovi informácie o pohyboch na účte.

¹⁸ BALKO, L.: Bankové právo. ELITA, s.r.o., Bratislava 2000, s. 260.

¹⁹ OP 10/2001 Judikát NS ČR.

²⁰ PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník, komentár. C.H. BECK, Praha 2006, s. 938.

Koordinácia kominutárnych predpisov prikázaná pre oblasť bankových obchodov a fungovania platobných systémov si vynútila prevzatie úprav zo smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 97/5ES o kreditných prevodoch do zahraničia (cezhraničné prevody), zo smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 98/26/ES o konečnom zúčtovaní v platobných zúčtovacích systémoch a v systémoch zúčtovania cenných papierov a čiastočne zo smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 2000/46/ES o zakladaní, podnikaní a o kontrole podnikania inštitúcií zaoberajúcich sa elektronickými peniazmi (inštitúcie vydávajúce elektronické peniaze) do zákona o platobnom styku (ZPS), ktorým došlo aj k novelizácii zmluvy o vkladovom účte.²¹

7. NIEKTORÉ OSOBITOSTI PRÁVNEJ ÚPRAVY ZMLUVY O VKLADOVOM ÚČTE V ČESKEJ REPUBLIKE

Na úvod je možné konštatovať, že úprava zmluvy o vkladovom účte je tak v slovenskej a českej právnej úprave rozsahovo užšia oproti zmluve o bežnom účte, čo je zrejme aj zo subsidiárneho použitia ustanovení zmluvy o bežnom účte na zmluvu o vkladovom účte. Obdobne aj pri úprave zmluvy o vkladovom účte je možné konštatovať, dôslednejšiu prácu zákonodarcu v Českej republike.

V právnej úprave ustanovenia § 716 ObZCZ zákonodarca vypustil ustanovenie (predtým ods. 2) o tom, že ak nie je v zmluve určená mena, platí, že je účet zriadený v českej mene. V právnej úprave SR zákonodarca ponechal prezumpciu meny.

Vhodne je doplnené ustanovenie § 716a, ktoré (obdobne ako pri zmluve o bežnom účte) uvádza pravidelné obsahové náležitosti zmluvy o vkladovom účte, ktoré svojim zaradením však nemožno priradiť k podstatným náležitostiam zmluvného vzťahu podľa ustanovenia § 269 ods.1 ObZCZ²² a svojím obsahom pod písm. a) až c) sú obdobné ako v ustanovení § 709 ods. 2.

²¹ SUCHOŽA, J. a kol.: Obchodný zákonník a súvisiace predpisy, komentár. Eurounion, spol. s r.o., Bratislava 2007, s. 920.

²² Ustanovenie § 716a ObZ Českej republiky: Smlouva o vkladovém účtu může obsahovat dále a) osoby oprávněné nakládat s peněžními prostředky na účtu, b) výši nebo způsob stanovení výše úrokové sazby a období splatnosti úroků, které banka platí ze zůstatku účtu jeho majiteli, c) lhůty, v nichž oznamuje banka majiteli účtu přijaté vklady a platby a provedené výplaty a platby a výši zůstatku peněžních prostředků na účtu a dále formu tohoto oznámení, d) ujednání, zda a za jakých podmínek může majitel účtu nakládat s peněžními prostředky na účtu před uplynutím doby určené ve smlouvě o vkladovém účtu nebo před uplynutím výpovědní lhůty (§ 717 odst. 1).

Ako čiastočne nejednoznačná (hoci ju ustanovenie § 716a neuvádza) sa zdá byť otázka vo veci nároku na odplatu banky v zmysle ustanovenia § 719b o použití niektorých ustanovení zmluvy o bežnom účte na zmluvu o vkladovom účte. Z celkovej koncepcie právnej úpravy a z toho, že § 716a ostatné náležitosti obdobné náležitostiam podľa § 709 ods. 2 upravuje, zdá sa, že zákonodarca vychádzal z princípu, že pri zmluve o vkladovom účte má banka právo na odplatu, len keď to bolo medzi zmluvnými stranami dohodnuté. Z primeraného použitia nie je možné právo banky odvodzovať, keď ho zákon nepriznáva.²³

Ďalším doplneným ustanovením ods. 3 a ods. 4 § 717 ObZCZ²⁴ zákonodarca jednoznačne umožňuje zmluvným stranám zmluvne dohodnúť opakovane viazať peňažné prostriedky na vkladovom účte (revolvingový vklad), ako aj v ods. 4 možnosť čiastočného vypovedania vkladu. Hoci aj v bežnej praxi bánk v SR sa tento princíp uplatňuje na zmluvnej voľnosti, považujeme za vhodné zvýrazniť ho v zákonnej právnej úprave.

Zákonodarca pripúšťa v ustanovení § 719a použitie ustanovení § 715a vzťahujúcich sa na postup banky pri smrti majiteľa bežného účtu aj pre prípad smrti majiteľa vkladového účtu.

ZÁVER

Autor v príspevku dosiahol svoj cieľ, ktorým bolo rozpracovať právnu úpravu zmluvy o vkladovom účte a poukázať na ich osobitosti. Problematika osobitosti tejto právnej úpravy vystupuje do popredia nielen kvôli účinkom celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy, ale aj pre akcentujúci význam právnej úpravy ochrany spotrebiteľa na finančnom trhu v podmienka SR ako členskej krajiny EÚ.

SUMMARY

Author refers to some peculiarities of obligational relations in current account contract settled in Slovak and Czech Commercial Code in an integrated way. This contracting relationship is processed from its inception to the end,

²³ ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. a kol.: Obchodní zákonník, komentář. 10. vydání, C.H. Beck, Praha 2005, s. 1392.

²⁴ Ustanovenie § 717 ObZCZ ods. 3) Majitel účtu se může s bankou dohodnout, že doba určená ve smlouvě o vkladovém účtu se opakovaně prodlužuje. ods. (4) Je-li smlouva o vkladovém účtu uzavřena na dobu neurčitou, lze vypovědět i část vkladu.

referring to some dispositive and cogent enactments of law. This work offers some legal arguments with a stress on some enactments dealing with an amount of interest rate and some peculiarities in the process of termination this obligational relationship.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- NOVÁ PRÁCA: Obchodný zákonník s rozsiahlym komentárom a judikatúrou po poslednej novele vykonanej zákonom č. 19/2007 Z. z. s účinnosťou od 1. februára 2007, IX. doplnené vydanie, NOVÁ PRACA, Bratislava 2007.
- OVEČKOVÁ, O. a kol.: Obchodný zákonník, komentár 1, druhé doplnené prepracované vydanie. IURA EDITION, Bratislava 2008.
- OVEČKOVÁ, O. a kol.: Slovník obchodného práva. IURA EDITION, Bratislava 1994.
- PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník, komentár. C.H. BECK, Praha 2006.
- SUCHOŽA, J. a kol.: Obchodný zákonník a súvisiace predpisy, komentár. EUROUNION, Bratislava 2007.
- ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA M. a kol.: Obchodní zákonník, komentář. 10. vydání. C.H. Beck, Praha 2005.

POUŽITÉ ZÁKONY

- Zákon NR SR č. 202/1995 Z. z. Devízový zákon
- Zákon NR SR č. 118/1996 Z. z. o ochrane vkladov
- Zákon FZ ČSFR č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník v platnom znení
- Zákon NR SR č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení
- Zákon NR SR č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov

Aspekty dokazovania terorizmu v angloamerickom práve z hľadiska dodržiavania procesných práv obvineného

Adrián Jalč

Synopsa: Do 11. septembra 2001 veľa štátov nemalo na národnej úrovni upravenú protiteroristickú legislatívu. Politicky motivované násilie bolo primárne postihované iba trestným zákonom. Odvtedy sa však prijalo množstvo protiteroristických zákonov vo svete (napríklad za posledných päť rokov bolo v Austrálii prijatých tridsať sedem nových federálnych zákonov), ktorých základným cieľom a úlohou je zabezpečiť, aby polícia a ostatné orgány mali dostatočné právomoci, ktoré sú potrebné na ochranu spoločnosti.

Kľúčové slová: protiteroristické zákony, motív ako súčasť skutkovej podstaty, rozšírenie trestnosti na prípravu, statusové skutkové podstaty, obrátené bremeno dôkazov, ľudské práva.

V súčasnom období sa nielen u nás venuje zvýšená miera pozornosti problematike terorizmu. Po útokoch na Spojené štáty americké 11. septembra 2001 tento fenomén nadobudol nové dimenzie. Nasledovali ďalšie útoky v Španielsku, Rusku, Spojenom kráľovstve a okrajový problém sa zrazu stal prioritným, národný problém sa náhle zmenil na medzinárodný. Z celosvetového hľadiska lokálne skupiny, ako IRA či ETA boli vytlačené nadnárodnou al-Káidou a jej bunkami fungujúcimi na princípe spoločnej značky, ideológie, ale samostatného financovania a minimálnych kontaktov.

V reakcii na tieto udalosti boli prijaté protiteroristické zákony.¹ Obsahom týchto zákonov je mnohokrát narušenie základných práv a slobôd občanov a obchádzanie štandardných trestnoprávných predpisov. Prvým problémom,

¹ Australian Anti- Terrorism Act, 2005, Canada Anti- Terrorism Act, 2001, India- Prevention of Terrorist Activities Act, United Kingdom- 1974 – 1989, Prevention of Terrorism Act (Northern Ireland), UK Anti- Terrorism, Crime and Security Act, 2001, UK Prevention of Terrorism Act, 2005, UK Terrorism Act, 2006, USA-federal laws: Executive Order 13224, signed by President George Bush Sept. 23, 2001, Patriot Act, 2006, Homeland Security Act of 2002, Support Anti – Terrorism by Fostering Effective Technologies Act (Safety Act) of 2002.

ktorý sa často rozoberá v inom kontexte, ale má pritom závažné následky v oblasti ľudských práv, je doposiaľ chýbajúca všeobecná definícia terorizmu. V roku 1980 bola v USA publikovaná definícia terorizmu, ktorá definuje terorizmus ako „použitie násilie alebo hrozba násilím, zvyčajne zamerané proti nezúčastneným osobám, s cieľom vyvolať strach, prostredníctvom ktorého sú dosahované politické, náboženské alebo ideologické ciele“. Podľa niektorých názorov je zase terorizmus subjektívny pojem, ktorý existuje v mysli pozorovateľa, teda závisí od jeho politických názorov a národného pôvodu.² Zo súčasných mnohostranných dohovorov proti terorizmu žiaden neobsahuje univerzálnu, všeobecnú definíciu terorizmu. Priniesť by ju mal až komplexný dohovor o medzinárodnom terorizme.³ Súčasný stav, keď definovanie tohto pojmu je ponechané na jednotlivých štátoch, toto riešenie však prináša riziko nezamýšľaného porušovania ľudských práv a dokonca i úmyselného zneužívania pojmu terorizmus na iné ciele.⁴

V medzinárodnej praxi sa potenciálne rozpory medzi efektívnym bojom proti terorizmu a ľudskými právami riešia dvoma právnymi nástrojmi, ktoré samy zmluvy o ľudských právach obsahujú. V prvom prípade ide o prípustné obmedzenia (výnimky), ktoré bývajú stanovené spravidla v druhých odsekoch príslušných článkoch. Tak je to napríklad v článkoch 8 až 11 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Európsky dohovor“) a v niektorých ustanoveniach dopĺňajúcich protokolov, v článkoch 12 až 14, 18, 19, 21, 22 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (ďalej len „Medzinárodný pakt“). Tieto výnimky sa však netýkajú všetkých, ale iba niektorých práv a slobôd, ako sú sloboda pohybu, zhromažďovania a spoločovania, sloboda svedomia a náboženského vyznania, prejavu a informácií. Naopak, nie sú dovolené pri práve na život, ľudské zaobchádzanie, osobnú slobodu a spravodlivé súdne konanie.⁵ Druhým nástrojom je tzv. derogačná klauzula, teda ustanovenie, ktoré umožňuje zmluvným stranám suspendovať

² FRIEDLANDER, R.: *Terrorism*, In Bernhardt, R. (ed) *Encyclopedia of Public International Law*, Installment 9, Amsterdam, 1981, s. 372.

³ Bližšie pozri: ŠTURMA, P., NOVÁKOVÁ, J., BÍLKOVÁ, V.: *Medzinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*, Praha: C.H.Beck, 2003, s. 50 – 51, Strémy, T.: *11 of September and its consequences in Australian law*, In Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Bratislave 23. a 24. novembra 2006 na tému „Terorizmus a medzinárodné právo, BVŠP, 2007, s. 132 – 140.

⁴ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Martin Scheinin, UN Doc, E/CN.4/2006/98, s. 9.

⁵ ŠTURMA, P.: *Lidské práva v boji proti terorismu – mezinárodněprávní aspekty*, 12/2006, *Trestněprávní Revue*, s. 350.

niektoré svoje ľudsko-právne záväzky v prípade vojny či inej mimoriadnej udalosti. Napríklad čl. 15 ods. 1 Európskeho dohovoru stanovuje, že „v prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie môže každá zmluvná strana prijať opatrenia k odstúpeniu od záväzkov stanovených v tomto Dohovore v rozsahu prísne vyžadovanom naliehavosťou situácie, pokiaľ tieto opatrenia nebudú nezlučiteľné s ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva“, podobné ustanovenie obsahuje čl. 4 ods. 1 Medzinárodného paktu

Týmto spôsobom však možno suspendovať iba niektoré ustanovenia príslušných zmlúv, pretože niektoré sú nezrušiteľné a neodvolateľné.

Z európskych štátov iba Spojené kráľovstvo využilo možnosť derogačnej klauzuly podľa čl. 15 ods. 1 Európskeho dohovoru kvôli prijatiu veľmi striktných protiteroristických zákonov.⁶ Je zaujímavé, že na rozdiel od britskej derogácie záväzkov podľa Európskeho dohovoru či Medzinárodného paktu sa Spojené štáty americké vôbec nepokúsili o obmedzenie svojich záväzkov podľa Medzinárodného paktu, hoci prezident USA hneď po teroristických útokoch z 11. 9. 2001 vyhlásil stav národného ohrozenia.

V Spojenom kráľovstve sa na tému protiteroristických zákonov rozpútala živá odborná diskusia, ktorá namietala najmä niektoré aspekty navrhovaných zákonov. Išlo najmä o navrhovanú dĺžku zadržania osoby podozrivej z páchania teroristického útoku (na 90 dní) bez toho, aby osoba bola obvinená z trestného činu a bola postavená pred zákonného sudcu.

Policačné orgány argumentovali najmä tým, že predchádzajúca protiteroristická legislatíva bola zameraná proti IRA, a preto nezodpovedá potrebám súčasnosti. Ide najmä o tieto dôvody:

- „moderný terorizmus“ (legislatíva nikdy nepoužíva pojem moslimskí extrémisti – teroristi) sa snaží maximalizovať náhodu, preto málokedy dochádza k systematickému plánovaniu útoku a o celom pláne má znalosť len veľmi málo osôb, ktoré veľakrát ani nie sú na území štátu, ktorý je cieľom útoku. Preto majú policajné orgány veľmi málo dôkazov v čase zadržania podozrivého páchatela;
- nadnárodný charakter uvedenej trestnej činnosti, kde lokálne bunky fungujú na princípe spoločnej značky, ideológie, ale samostatného financovania a minimálnych kontaktov;
- časová náročnosť medzinárodnej trestnej spolupráce, ktorá si vyžaduje úzku časovú synchronizáciu úkonov;

⁶ UK Anti- Terrorism, Crime and Security Act, 2001, UK Prevention of Terrorism Act, 2005, UK Terrorism Act, 2006.

- využívanie moderných technológií. V množstve prípadov dochádza k zničeniu softvéru počítačov, takže v neskoršom štádiu dokazovania je ťažké preukázať úmyselné konanie páchateľa. Tiež množstvo údajov a informácií je zašifrovaných, takže ich odhalenie, preskúmanie a analýza si vyžaduje dlhší časový úsek a vhodnú stratégiu výsluchu;
- predmetné prípady sú z hľadiska ich vyšetrovania komplikovanejšie ako v minulosti, a preto aj z hľadiska možnej škody, ktorá hrozí v prípade ich spáchania (chemický, biologický útok a jeho následky) sú časovo a personálne náročnejšie. V prípade použitia štandardných trestno-procesných postupov by sa preto nepodarilo zaistiť dostatok dôkazov včas tak, aby zaistili kladné rozhodnutie sudcu o väzbe;
- používanie mobilnej telefónnej siete páchateľmi je relatívne nový prvok. Získavanie dát od poskytovateľov a ich analýza si vyžaduje určitý čas;
- v niektorých prípadoch brzdí vyšetrovanie skutočnosť, že viacerých podozrivých obhajuje jeden advokát. Táto skutočnosť niekedy veľmi komplikuje samotný proces vyšetrovania, pretože zo strany obhajoby je tu veľakrát požiadavka na hromadné konzultácie s klientmi.⁷

Oponenti dĺžky zadržania argumentovali právom podozrivého na slobodu, pokiaľ nebude obvinený z trestného činu. Uvedená argumentácia vychádzala zo skutočnosti, že zadržanie obvineného bez vznesenia obvinenia tak odporuje Habeas Corpus Act a Magne Charte Libertatum. Vláda nakoniec ustúpila zo svojho pôvodného návrhu a dĺžka zadržania sa ustanovila na max. 28 dní.

Austrália na rozdiel od Spojeného kráľovstva do 11. 9. 2001 právnu úpravu proti terorizmu nemala.⁸ Až na základe teroristického útoku proti USA začala právne reflektovať na medzinárodné udalosti a vydala niekoľko zákonov.⁹ Z hľadiska trestno-procesného (najmä dôkazného) je dôležitý zákon o poskytovaní informácií, ktoré sa dotýkajú národnej bezpečnosti.¹⁰ Tým sa zaviedla požiadavka, podľa ktorej obhajca síce má právo žiadať od úradu Generálneho prokurátora informácie o dôkazoch, ktoré sa dotýkajú prejednávaneho prípadu a jeho klienta, ale predmetný úrad má povinnosť neposkytovať informácie, ktoré sa dotýkajú národnej bezpečnosti, teda poskytnúť iba tie dôkazy obhajoby, ktoré ju neohrozujú. Obhajoba sa teda v trestných veciach, ktoré sa dotýkajú čo i len čiastočne národnej bezpečnosti, nebude môcť oboznámiť so

⁷ The official letter of the Metropolitan Police to the Home Secretary, October 6, 2005.

⁸ Bližšie k tejto téme pozri napr. STRÉMY, T.: *11 of September and its consequences in Australian law*, Terorizmus a medzinárodné právo, BVŠP, 2007, s. 132 – 140.

⁹ Evidence Act, 2001, Security Legislation Amendment (Terrorism) Act, 2002, National Security Information Act, 2004, Australian Anti- Terrorism Act, 2005.

¹⁰ National Security Information (Criminal and Civil Proceedings) Act, 2004.

všetkými dôkazmi obžaloby a pripraviť si tak možnosť vyvrátiť ich v konaní pred súdom.

K obmedzovaniu prístupu k dôkazom zo strany orgánov verejnej žaloby sme svedkami aj v prípadoch, kde nie je ohrozená národná bezpečnosť. Ide o všeobecnú tendenciu adverzatívneho trestného procesu, ktorej cieľom je:

- zmenšiť bremeno, ktoré je kladené na políciu a obžalobu v súvislosti s poskytovaním materiálov obhajobe;
- poskytovať lepšiu ochranu pre „citlivé materiály“ (akým je napr. identita policajného informátora);
- požadovať od obhajoby, aby otvorila „svoju základnú líniu argumentov“ ešte predtým, než začne súdny proces a to tak, aby nebol ovplyvnený výsledok sporu. Cieľom tohto bodu je, aby obhajoba v prípade, ak má dôkazy, ktoré by vyvracali tvrdenia obžaloby, ich poskytla obžalobe už v predsúdnom konaní, a nie až v konaní pred súdom.¹¹

V súvislosti s novými trestnými činmi, ktoré sa zaviedli do austrálskeho trestného zákona a súvisia s terorizmom, boli tiež pozmenené niektoré princípy trestného práva. Nové protiteroristické trestné činy vychádzajú najmä:

- z používania pohnútky ako zložky skutkovej podstaty trestného činu;
- z rozšírenia trestnosti aj na prípravu trestného činu;
- z potrestania za osobné postavenie, skôr ako za samotné konanie;
- z obráteného chápania inštitútu bremena dôkazov;
- z možnosti praktického zadržania osoby bez vznesenia konkrétneho obviňovania, príp. súdu alebo akéhokoľvek usvedčenia.

I. DÔLEŽITOSŤ POHNÚTKY (MOTÍVU)

Skutková podstata trestného činu sa v austrálskom trestnom zákone skladá z fyzického alebo vonkajšieho konania (správanie, okolnosti a výsledok prípadu) a škody alebo duševného konania (úmysel, vedomosti, nedbanlivosť), ktoré tvorí dodatočnú časť k fyzickému elementu. Napríklad osoba spácha zločin, ak sa zaviazá vykonať teroristický čin, trestom je: uväznenie na doživotie. V takomto prípade fyzické konanie je správanie zaväzujúce spáchať teroristický čin. Škoda je v tomto prípade myslená ako úmysel, že osoba sa má zaviazat k teroristickému útoku, ktorým spácha trestný čin.

Koncepcia preukázania pohnútky je odlišná, ako preukázať úmysel, pretože si vyžaduje zistiť aj dôvod, prečo došlo k určitému správaniu. Motív v tra-

¹¹ *Criminal justice*-HMSO, 1995, s. 44.

dičnom chápaní skutkovej podstaty nie je jej obligatórnym znakom, skôr sa dokazuje v konaní pred súdom v súvislosti s páchatelovým úmyslom spáchať konkrétny trestný čin. V prípade naplnenia skutkovej podstaty trestného činu teroristického útoku je potrebné, aby prokurátor preukázal, že osoba úmyselne uskutočňovala konanie z politických, náboženských alebo ideologických dôvodov skôr ako z iného motívu, napr. z pomsty.¹² Trestný zákon tiež presne ustanovuje, kedy o teroristický čin nepôjde, ak:

- a) ide o obhajobu, protest, vyjadrenie nesúhlasu alebo protestnú akciu za mestnancov a
- b) nebolo úmyslom:
 - i) spôsobiť vážnu škodu na zdraví; alebo
 - ii) spôsobiť smrť; alebo
 - iii) ohroziť život, s výnimkou, ak by dotknutá osoba súhlasila s konaním; alebo
 - iv) vážne ohroziť zdravie alebo bezpečnosť verejnosti alebo časti verejnosti.

II. PRÍPRAVA TRESTNÉHO ČINU

Z hľadiska prípravy na teroristický čin je zaujímavé, že trestný zákon v dotknutých skutkových podstatách širšie vymedzil tradičné hranice prípravy tak, aby mohlo byť do daného štádia trestného činu zahrnuté aj úmyselné:

- poskytnutie alebo získanie výcviku (s 101.2);
- držanie vecí (s 101.4); alebo
- zaobstaranie alebo vyrobenie dokladov (s. 101.5),

ktoré je spojené s prípravou, stretnutím sa s osobou alebo pomocou nej spáchať teroristický čin. Uvedené konanie je dokonané, ak osoba mala vedomosti alebo nezabránila konaniu (pritom si bola vedomá podstatných následkov), ktoré sa týkalo teroristického činu. Trest odňatia slobody, ktorý hrozí páchatelovi, je v rozpätí medzi desiatimi a dvadsiatimi piatimi rokmi, kde vyššia hranica trestu bude uložená, ak sa podarí dokázať skutočné vedomosti páchatela. V prípade, že sa podarí preukázať všetky úmyselné konania, spočívajúce v príprave alebo v plánovaní teroristického útoku, páchatelovi sa uloží v prípade uznania viny trest odňatia slobody na doživotie. V roku 2005 bol prijatý zákon, ktorý za dokonaný trestný čin rovnako považuje aj:

- teroristický čin, ktorý sa neprihodil;

¹² Section 100.1 (1) Australian Criminal Code.

- fyzickú prípravu, písomné dokumenty, iné konanie, ktoré nie je spojené s určitým, konkrétnym teroristickým činom; alebo
- fyzickú prípravu, písomné dokumenty, iné konanie, ktoré je spojené do viac ako jedného teroristického činu.¹³

Tieto skutkové podstaty teda postihujú širší rozsah konania ako staršie zákony a posilňujú formálnu stránku trestného činu. Páchateľovi tak hrozí veľmi vysoký trest odňatia slobody rovnako aj v takom prípade, kde nie je úplne preukázaný jeho zločinný úmysel. Pokus trestného činu jednoznačne vylučuje konanie, ktoré je „iba prípravou na spáchanie trestného činu“, avšak činnosť podľa článku 101 trestného zákona, ktorá smeruje k príprave trestného činu, umožňuje policajným orgánom konať predtým, ako dôjde k možnému ohrozeniu spoločenského záujmu, teda spôsobeniu škody.

Úlohou policajných orgánov teda nie je ani tak postihovať alebo zabráňovať určitému správaniu, ale mu predchádzať. Podozrivý tak môže byť zadržaný ešte predtým, ako je vôbec vypracovaný konečný plán trestného činu, môžeme teda konštatovať, že v legislatíve zameranej na boj proti terorizmu prevláda „preventívny princíp“, ku ktorému sa postavila časť odbornej verejnosti negatívne.¹⁴ V takomto chápaní má zákonné rozšírenie trestnosti pokusu (fakticky na úkor štádia prípravy trestného činu) viacero odporcov, ktorí vyčítajú právnej úprave jej všeobecnosť a nezrozumiteľnosť.¹⁵

Z hľadiska tvorby judikatúry boli najdôležitejšími precedenčnými prípadmi prípad tzv. Zeky Mallah (2005) a Faheem Lodhi (2006). V prvom prípade bolo vznesené obvinenie pre prípravu teroristického útoku, ale súd prekvalifikoval žalobný návrh na trestný čin hrozby vážneho poškodenia úradníka Commonwealthu (ide o skutkovú podstatu, ktorá sa najviac podobá našej právnej úprave útoku na verejného činiteľa). Súd teda nepovažoval dôkazy a úvahu verejného žalobcu za dostatočne presvedčivé, aby páchateľa uznal za vinného podľa novej protiteroristickej legislatívy, hoci existovala videonahrávka, kde obvinený vyjadruje svoj plán získanou zbraňou vstúpiť do budovy ministerstva zahraničných vecí alebo obchodného centra a usmrtiť zamestnancov, ktorí v ňom pracujú. Videonahrávka bola odovzdaná príslušníkovi polície, ktorý vystupoval pri

¹³ Australian Anti-Terrorism Act (No. 1), 2005.

¹⁴ Pozri: Cass R Sunstein *Laws of Fear: Beyond the Precautionary Principle*, Cambridge University Press, 2005.

¹⁵ Zákonné pojmy ako „fyzická príprava“, „dokumenty“, „myšlienka“, „iné konanie“ nie sú definované v Trestnom zákone, a tak veľa závisí od pomerne široko koncipovanej úvahy a záverov žalobcu v konkrétnom prípade, bližšie pozri: McSHERRY, B.: *The Introduction of Terrorism- Related Offences in Australia: Comfort or Concern?*, 2005, s. 283, BRONITT, S. and McSHERRY, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, s. 401.

kúpe ako novinár. Obvinený sa pred súdom bránil tvrdením, že zbraň si obstaral pre vlastnú ochranu a videonahrávku urobil pre vlastnú publicitu a možný finančný prospech. V rámci rozpravy o tomto prípade sa ozvali z odbornej verejnosti hlasy, ktoré prišli záverom, že jedným z dôvodov, prečo porota neuznala obvineného za vinného, je príliš prísny trest doživotia, ktorý vysvetľuje neochotu poroty odsúdiť obvineného z teroristického trestného činu.¹⁶

V druhom prípade (Faheem Lodhi, 2006) obvineného porota uznala za vinného za:

- držbu vecí spojených s prípravou teroristického útoku;
- zbieranie dokumentov spojených s prípravou teroristického útoku; a
- konania vo fáze prípravy na teroristický útok;

Právny zástupca obvineného uviedol, že proti jeho klientovi boli zistené skutočnosti, že obstaráva mapy o elektrickej rozvodovej sieti mesta, informácie o chemikáliách, letecké snímky významných mestských budov a pri domovej prehliadke boli zaistené veľké množstvá toaletného papiera, ktorí môže slúžiť na výrobu nitrocelulózy.

Prípád bol predmetom niekoľkých odvolaní na najvyšší súd a odvolací trestný súd. Predseda najvyššieho súdu potvrdil, že zákonom upravená forma prípravy teroristického trestného činu obchádza tradičné princípy trestného práva a vznikla tak neštandardná legislatívna úprava v austrálskom zákonodarstve. V odôvodnení svojho názoru uviedol: „Príprava konania nie vždy smeruje k spáchaniu trestného činu. Samozrejme, z podstaty terorizmu vyplýva potreba špeciálnej, v mnohých ohľadoch neštandardnej legislatívy. Podľa môjho názoru parlament s pozitívnym úmyslom vytvoril skutkovú podstatu, podľa ktorej trestá páchatela, ktorý sám úplne nie je rozhodnutý, čo chce úmyselne spáchať. Politický názor je vedený myšlienkou prevencie terorizmu pomocou požiadavky trestnej zodpovednosti, ktorá vzniká v skoršom štádiu, ako je obvyklé pri iných druhoch trestnej činnosti. Súd je povinný rešpektovať túto snahu zákonodarcu.“¹⁷

III. STATUSOVÉ TRESTNÉ ČINY

Skutková podstata trestného činu obvykle postihuje konanie páchatela, nie jeho osobné postavenie alebo názory. Bronitt a McSherry k tomu dodávajú, že

¹⁶ BOUTEN P.: *Counter- Terrorism Laws in Practice*, paper presented at NSW Public Defender's Office Conference, 4. 10.2006.

¹⁷ Rozhodnutie vo veci *Lodhi v R* (2006) NSWCCA 121, (66).

platí „dôležitá premisa v právnom štáte, podľa ktorej sa postihuje správanie páchatela, nie typ páchatela“.¹⁸ Túto premisu odvodzujú z princípu *nulla poena sine lege*, ktorú nechápu len ako dôležitý princíp pre trestné právo procesné, ale rovnako aj pre trestné právo hmotné, pretože občan sa stáva páchatelom trestného činu pre svoje konanie, nie jednoducho preto, kým je.¹⁹ Napriek tomu statusové trestné činy stále existujú a začali sa vyskytovať v trestných zákoníkoch v 19. storočí postihovaním tuláctva, prostitúcie a opilstva, v súčasnosti sa vyskytujú najmä v skutkových podstatách postihujúcich drogovú trestnú činnosť.²⁰ Austrálsky trestný kódex v časti 102.3 pozná statusový trestný čin – trestanie za členstvo v teroristickej organizácii, podľa ktorého osoba spácha trestný čin, ak:

- a) úmyselne je členom organizácie;
- b) organizácia je teroristickou organizáciou a
- c) má vedomosť o tom, že ide o teroristickú organizáciu.

Trest odňatia slobody možno v tomto prípade uložiť do desať rokov. V tejto súvislosti je nutne upozorniť, že podobnú skutkovú podstatu pozná aj slovenský trestný zákon napríklad v § 297 Trestného zákona, v tomto prípade ide tiež o statusovú skutkovú podstatu, pretože o. i. postihuje aj členstvo v teroristickej organizácii bez nutnosti preukázať akékoľvek iné protispoločenské konanie

Trestný zákon tiež pozná inštitút zániku trestnosti trestného činu v prípade, ak osoba urobí dôvodné kroky na zastavenie členstva v organizácii okamžite, ako sa dozvedela, že organizácia, ktorej bola členom, je teroristická organizácia. Podobné ustanovenie pozná aj slovenský trestný zákon v § 86 písm. e) Trestného zákona. Z hľadiska porovnania oboch úprav rozdiely vyplývajú aj z inej systematiky, terminológie a odlišnej teórie trestného práva, ale vo všeobecnosti možno konštatovať, že slovenská právna úprava je prísnejšia na použitie ustanovenia o účinnej ľútosti, pretože kladie osobitný dôraz aj na oznámenie orgánu činnému v trestnom konaní o existencii teroristickej organizácii.

Na druhej strane sa upozorňuje na skutočnosť, že možnosť uložiť desať rokov trestu odňatia slobody páchatelovi, ktorý bol členom teroristickej organizácie, ale ktorý nevykonával žiaden teroristický útok, prípadne podobné konanie, je veľmi prísne. Argumentuje sa faktom, že kriminalizovanie členstva v orga-

¹⁸ McSHERRY, B.: *The Introduction of Terrorism- Related Offences in Australia: Comfort or Concern?*, 2005, s. 279, 283, BRONITT, S. and McSHERRY, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, s. 871 – 897.

¹⁹ ALLEN, F.: *The Habits of Legality- Criminal Justice and the Rule of Law* (Oxford University Press, 1996), s. 15.

²⁰ Bližšie pozri: BRONITT, S. and McSHERRY, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, s. 871 – 897.

nizácii je krokom k možnosti zadržať občana preto, že výkonná moc ho bude považovať za bezpečnostnú hrozbu, čo však je už typická črta nedemokratických krajín.²¹ V súvislosti s ďalšími ustanoveniami zákona sa nepostihuje iba členstvo v teroristickej organizácii, ale tiež ktokoľvek, kto sa pripojí (formálne alebo neformálne) k členovi zakázanej teroristickej organizácii, dôvod na takéto konanie nie je v takomto prípade dôležitý. Ide o určitú formu účasti, a preto sa vyžaduje, aby takáto osoba podporovala člena teroristickej organizácie s úmyslom „pomáhať organizácii sa rozširovať alebo pokračovať v jej existencii“.

Nie v každej krajine je právna úprava členstva v teroristickej organizácii taká rigidná ako v Austrálii. V Spojenom kráľovstve je trestnoprávne postihovaná osoba, ktorá patrí alebo tvrdí, že patrí k zakázanej teroristickej organizácii.²² Takáto trestnoprávna úprava je užšia ako predchádzajúca právna úprava, pretože sa vzťahuje iba na *zakázanú* teroristickú organizáciu a nevzťahuje sa na neoficiálnych členov, iba ak by sa sami k členstvu prihlásili.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, prípadne v Spojenom kráľovstve platný zákon o ľudských právach²³, nezabraňuje trestnoprávne postihovať členstvo v teroristickej organizácii.

Na druhej strane USA, Kanada a Nový Zéland vôbec trestnoprávne nepostihujú členstvo v teroristickej organizácii. Právna úprava Kanady postihuje kohokoľvek, kto sa vedome zapojí alebo spolupracuje s teroristickou organizáciou, priamo alebo nepriamo, akúkoľvek inú činnosť vykonáva pre zvyšovanie schopnosti teroristickej skupiny uskutočniť teroristický čin, prípadne jej takýto čin umožní spáchať. Novozélandská úprava má za cieľ postihovať toho, kto sa zapojí do teroristickej skupiny zkvôli zvýšeniu schopnosti skupiny alebo organizácie uskutočniť alebo podieľať sa na uskutočnení teroristického činu.

Niektorí autori poukazujú na skutočnosť, že je to tak preto, lebo sloboda združovania je chránená listinou práv v týchto krajinách.²⁴ Tento predpoklad sa ukazuje ako opodstatnený aj v súvislosti s rozpravou k dodatku k zákonu proti terorizmu v kanadskom parlamente, kde štátny tajomník ministerstva spravodlivosti a generálny prokurátor uviedol: „Rozhodnutie nezakázať členstvo v skupine je vedené najmä zákonnými ťažkosťami jej preukázania. Ide tiež o ústavne

²¹ ROACH, K.: *The World Wide Expansion of Anti- Terrorism Laws After 11 September 2001*, Studi Senesi, 2004, s. 510 – 511.

²² Terrorism Act 2000 (UK), s. 11.

²³ Human Rights Act 1988 (UK).

²⁴ ROACH, K.: *The World Wide Expansion of Anti- Terrorism Laws After 11 September 2001*, Studi Senesi, 2004, s. 512 – 513.

hranice. Skutočnosť, že cieľom právnej úpravy je postihovať kohokoľvek, kto pomáhal k teroristickej aktivite alebo ju umožňoval, zúčastňoval sa na nej, prípadne financoval alebo ju viedol, je vedená tým, že táto cesta je ďaleko schodnejšia a efektívnejšia a vedie k zadržaniu osoby, ktorá je zodpovedná.“²⁵

IV. ZMENA CHÁPANIA INŠTITÚTU BREMENA DŮKAZOV

Jedna zo základných zásad trestného procesu je prezumpcia neviny, od tejto zásady odvodzujú anglosaské právne systémy aj právo na spravodlivý proces. Podmienkou na to, aby obžaloba dokázala vinu, je povinnosť preukázať naplnenie všetkých hmotnoprávných požiadaviek, ktoré tvoria skutkovú podstatu trestného činu nad všetku pochybnosť. Výnimku z tohto pravidla tvorí iba skutočnosť, keď sa žalovaná strana spolieha na obhajobu pomocou okolností vylučujúcich protiprávnosť, najmä na inštitút nutnej obrany. V takomto prípade žalovaná strana nesie „bremeno dôkazov“, teda dokazuje, že neboli splnené podmienky trestnej zodpovednosti. Ak je obhajoba úspešná v preukazovaní trestnej nezodpovednosti, obžaloba musí nad všetku pochybnosť vyvrátiť túto skutočnosť. Procesné predpisy, samozrejme, umožňujú v rámci normálneho dokazovania obhajobe vyvrátiť určitú skutočnosť závažnejším zákonným dôkazom, ako sa podarilo preukázať túto skutočnosť obžalobe, takýto vyvracajúci dôkaz však musí byť jednoznačný a musí spĺňať hranicu možného. Osobitosti v dokazovaní však môžeme sledovať v rámci týchto skutkových podstat:

a) Držba veci, zhromažďovanie alebo výroba písomného materiálu

V zmysle zákona je naplnená skutková podstata trestného činu, ak osoba úmyselne drží vec, zhromažďuje alebo vyrába písomný materiál, ktorý je „spojený s prípravou na teroristický útok alebo na jeho podporu“. Trest odňatia slobody je v takomto prípade v rozmedzí 10 – 15 rokov, horná hranica trestnej sadzby sa uloží v prípade, ak osoba mala skutočné vedomosti o spojení, a napriek tomu nedbala na to. V takomto prípade je na strane obhajoby dôkazne bremeno, ktorým by preukázala, že držanie veci, zhromažďovanie alebo vyrábanie písomného materiálu nebolo v úmysle uľahčiť prípravu na teroristický útok alebo na jeho podporu.

Skutočnosť, že osoba má v úmysle použiť vec alebo písomný materiál v súvislosti s teroristickým útokom je základnou otázkou v rámci určenia osobnej trestnoprávnej zodpovednosti. Aj bez tejto okolnosti osoba môže byť uznaná za

²⁵ Parliament of Canada, Parliament Debates, House of Commons, 2 November 2001, s. 1115.

vinnú za držanie písomného materiálu spojeného s prípravou na teroristický útok, hoci sa priamo na teroristickom útoku nezúčastnila. V takomto prípade sa pamätá napríklad na prípad, keby vedecký pracovník kvôli vykonaniu výskumu preštudoval a zhromažďoval písomné dokumenty o možnom teroristickom útoku.

Pre túto trestnú činnosť je však charakteristické, že existujú dôkazy, o ktorých má znalosť iba obhajoba, a či už kvôli väčším ťažkostiam pri ich obstaraní alebo finančnej náročnosti, obžaloba ich ponecháva nepovšimnuté a nezaobrá sa nimi. Anglosaské právo takéto neobjasňovanie určitých skutočností v rámci dokazovania teroristickej trestnej činnosti pripúšťa za podmienky, ak:

- nezodpovedané otázky neohrozia „hlavné“ dokazovanie samotnej trestnej zodpovednosti za trestnú činnosť,
- za uvedené konanie hrozí relatívne nízky trest odňatia slobody,
- takéto konanie by mohlo spôsobiť vážne ohrozenie verejného zdravia alebo bezpečnosti.²⁶

Hoci terorizmus predstavuje v spoločnosti vážne nebezpečenstvo, sama držba dokumentov, prípadne myšlienka, nepredstavujú hrozbu. Hrozba vzniká, keď osoba zhromažďuje dokumenty alebo vedomosti s úmyslom vo vzťahu k teroristickému útoku. Preto aj pri tejto trestnej činnosti je potrebné v konaní pred súdom preukázať úmyselné konanie obvineného.

b) Výcvik teroristickej organizácie alebo získavanie výcviku od teroristickej organizácie

Uvedená skutková podstata je dôležitá v dôkaznej situácii, keď neexistujú priame usvedčujúce dôkazy proti obvinenému, ktoré by preukázali spáchanie škody, prípadne úmysel konkrétneho konania.

Páchateľ podľa austrálskeho trestného kódexu naplní skutkovú podstatu v zmysle časti 102.5 (2) Trestného zákona, ak

- a) úmyselne poskytuje výcvik alebo úmyselne získa výcvik od organizácie; a
- b) táto organizácia je teroristickou organizáciou v zmysle zákonnej definície uvedenej v zákone.

Trest odňatia slobody možno v tomto prípade uložiť do dvadsaťpäť rokov. Na dokazovanie poskytovania výcviku teroristickej organizácii alebo jeho získavanie stačí, aby prokurátor preukázal, že ide o takúto organizáciu. Obvinený musí vyvrátiť nad všetku pochybnosť, že nejde o takúto teroristickú organizáciu, prípadne, že nemal vedomosti o tom, že organizácia je teroristická, že

²⁶ Australian Government, A Guide to Framing Commonwealth Offences, Civil Penalties and Enforcement Powers, 2004, s. 27 – 28.

z jeho strany nešlo o nedbanlivosť alebo tzv. vedomý hmotnoprávny risk, t. j. že sa iba domnieva, že prokurátorovi sa nepodari dokázať hmotnoprávne náležitosti skutkovej podstaty. U obvineného sa teda predpokladá, že mal úmysel spáchať trestnú činnosť a musí už pred súdom prvého stupňa preukázať svoju nevinu.

Tiež je dôležité upozorniť, že požiadavka na poskytnutie výcviku nemusí byť akokoľvek spojená s terorizmom. V takomto prípade sa myslí najmä na skutočnosti, napr. že organizácia môže byť uznaná za vinnú, ak poskytuje počítačový kurz teroristickej organizácii, teda jej členom, dokonca aj za takých podmienok, keď nevedela, že organizácia je teroristickou zločkou. V tejto súvislosti je veľmi ťažko uviesť dôkazy, ktoré by preukazovali, že nešlo o nedbanlivosť organizácie poskytujúcej počítačový kurz, pretože na internetovej stránke vládnej bezpečnostnej agentúry je uvedený zoznam zakázaných teroristických organizácií, ktorý je pravidelne aktualizovaný a verejne prístupný.

c) Členstvo v teroristickej organizácii

S výnimkou drogových trestných činov a otázok duševnej spôsobilosti austrálsky trestný zákon iba vzácné ponecháva bremeno dôkazov na obvinenom, pretože pracuje s prezumpciou, podľa ktorej sa v prípade spáchania trestného činu predpokladá duševná spôsobilosť a je na obvinenom, aby v konaní preukázal opak. **V prípade skutkových podstát trestného činu terorizmu však tento zriedkavý zvrät používa, ide najmä o skutkové podstaty postihujúce členstvo v teroristickej organizácii a získanie finančnej hotovosti od teroristickej organizácie.**

Ako už bolo uvedené, zákon postihuje členstvo v teroristickej organizácii. Páchateľ však nebude trestne zodpovedný, ak preukáže nad všetku pravdepodobnosť, že sa zdržal akéhokoľvek konania v organizácii od okamihu, ako mal vedomosť, že ide o teroristickú organizáciu. Uvedené bremeno dôkazov, ktoré je na strane obvineného, však v praxi môže znamenať, že aj nevinná osoba bude uznaná za vinnú, ak nedokáže preukázať nad všetku pochybnosť uvedenú skutočnosť. Takéto obrátené chápanie bremena dôkazov sa v odborných kruhoch dosť kritizovalo, napr. ombudsmanom, legislatívnou komisiou. Podobnú právnú úpravu má aj Spojené kráľovstvo²⁷, tam kritika zaznela zo samotnej snemovne lordov, ktorá vytykala zákonu, že legislatívna úprava cez hrozbu terorizmu potlačila základné práva garantované už Listinou základných práv a slobôd a zákonom o ľudských právach, najmä zásadu prezumpcie nevinu. V prípade Spojeného kráľovstva ide tiež o medzinárodné záväzky, najmä Európsky doho-

²⁷ Terrorism Act 2000 (UK), s. 11.

vor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Kritika v oboch prípadoch sa týka najmä skutočností, že dôkazy, ktoré dokazujú nevinu obvineného, musia byť dostatočne presvedčivé v tom, že obvinený sa zdržal akéhokoľvek konania v organizácii od okamihu, ako mal vedomosť, že ide o teroristickú organizáciu, teda nestačí, ak obvinený iba vyvráti skutočnosti, ktoré uviedol v obžalobe prokurátor. Takto chápane bremeno dôkazov (protidôkazov) na strane obvineného sa považuje za veľmi široké, pretože obvinený musí vyvracať skutočnosti nielen uvedené v obžalobe, ale aj skutočnosti, ktoré prezumuje zákon.²⁸

d) Získanie finančnej hotovosti od teroristickej organizácie

Rovnaká situácia v dokazovaní ako v predchádzajúcom odseku, platí aj v prípade získania finančnej hotovosti od teroristickej organizácie. Ak sa preukáže, že obvinený prijal finančnú hotovosť od teroristickej organizácie (nie je dôležité, či hotovostnou alebo bezhotovostnou formou), musí minimálne preukázať, že príspevok bol prijatý v súlade s austrálskym právom. V týchto prípadoch však na hrane zákonnosti vystupujú niektoré povolania, napr. advokáti, pretože ak sa im nepodari preukázať zákonnosť zastupovania klienta (v tomto prípade teroristickej organizácie, prípadne člena skupiny), môžu byť obžalovaní za trestný čin úmyselného poskytnutia pomoci teroristickej organizácii a hrozí im v takomto prípade trest odňatia slobody do dvadsaťpäť rokov, prípadne ak pôjde o nedbanlivosť do pätnásť rokov. Advokátska komora proti takémuto zákonnému vyvineniu sa spod trestnej zodpovednosti namieta najmä argumentmi o dôvernosti styku klient–advokát, prípadne otázkou, či môže advokát porušiť túto dôvernosť aj v prípade, ak klient (môže ísť aj o už obžalovaného) nesúhlasí s takýmto uverejnením. Tieto otázky v praxi nie sú ešte v mnohých prípadoch doriešené a v budúcnosti bude ich riešenie závisieť od zjednocujúcich judikátov vyšších súdov.

V. ZÁVER

Pozícia európskych krajín k týmto zmenám a celkovému oslabovaniu zásad, na ktorých je postavená moderná justícia, je negatívna. Najmä z Rady Európy výraznejšie zaznela neistota, aby boj proti terorizmu neviedol k porušovaniu ľudských práv. Na základe týchto obáv bola dňa 15. 7. 2002 prijatá Smernica (Guidelines) Výboru ministrov Rady Európy o ľudských právach a boji proti

²⁸ Report of the Security Legislation Review Committee (2006), s. 106 – 109.

terorizmu.²⁹ Tento dokument vychádza z Európskeho dohovoru, judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva a z ďalších medzinárodných dokumentov.³⁰ Z trestnoprávneho hľadiska smernica pripomína, že všetky opatrenia, ktoré štáty prijímajú v boji proti terorizmu, musia byť zákonné a musia vychádzať tiež zo zásad legality a proporcionality. Každé obmedzenie ľudských práv teda musí byť čo najpresnejšie vymedzené, nutné a primerané vzhľadom na sledovaný cieľ.

Všetky právne úpravy zaraďujú terorizmus medzi najzávažnejšie formy protispoločenskej činnosti a nie je pochyb o tom, že proti nemu treba bojovať dostatočne účinnými prostriedkami. Zároveň však je potrebné mať neustále na zreteli, že ani preventívne a represívne opatrenia proti terorizmu nesmú byť dôvodom porušovania medzinárodných štandardov ľudských práv, prípadne „zmäkčovať“ základné zásady trestného konania, na ktorých sú postavené súdne systémy a ktoré garantujú princípy právneho štátu. Príkladom môžu byť zvláštne vojenské tribunály USA na súdenie cudzincov obvinených z účasti na terorizme alebo prijímanie špeciálnych, veľmi tvrdých protiteroristických zákonov v anglosaských krajinách (napr. USA, Spojené kráľovstvo, Austrália), ktoré umožňujú obchádzanie štandardných procesných postupov zabezpečujúcich ich nezneužívanie.

Spolupráca justičných orgánov a špeciálnych orgánov štátu určených na boj s terorizmom je veľmi komplikovaná, pretože záujmy oboch sú nekompatibilné. Z hľadiska dokazovania v konaní pred súdom vo všeobecnosti platí pravidlo *quod non est in foro, non est in mundo*, ktoré však je konfrontované so skutočnosťou, že veľa dôkazov pri terorizme je utajovaných. Záujem orgánov verejnej žaloby je dokázať vinu obžalovaného nad všetku pochybnosť, a tak potrebujú vytvoriť pri dokazovaní jasný obraz o dokazovanej skutočnosti. Veľakrát je preto nutné vykonať výsluch svedkov, prípadne dôkazy doplniť o informačno-technické prostriedky. Záujem špeciálnych orgánov štátu je však najmä zabrániť konaniu a ochrániť zdroj svojich informácií. Zákonodarca sa pod tlakom oboch týchto skutočností snaží akoby definovať dôkaznú silu jednotlivých dôkazov a obmedziť prístup k týmto dôkazom protistrane. Z trestno-procesného hľadiska sa tým naruša najmä pravidlo tzv. rovnosti zbraní, ktoré zabezpečuje o. i. aj prístup k dôkazom protistrany. Nebezpečným sa tiež javí tendencia v anglosaskom práve, ktorá pomaly oslabuje pravidlo, podľa ktorého ho obvinený nenesie žiadne dôkazné bremeno v konaní pred súdom, ale orgán

²⁹ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Human Rights and the fight against terrorism.

³⁰ BELLELLI, R.: The Council of Europe. In Nesi, G.: *International Cooperation in Counter-terrorism*, s. 141 – 142.

verejnej žaloby musí dokázať všetky skutočnosti dôležité pre rozhodnutie vo veci samej. Zmena v tomto pravidle naštrbuje zásadu prezumpcie neviny, ktorú vo všeobecnosti pokladáme za jednu z vedúcich zásad v modernom trestnom súdnictve a ktorá je tiež obsahom mnohých medzinárodných dokumentov (napríklad čl. 11 ods. 1 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, čl. 6 ods. 2 Európskeho dohovoru).

SUMMARY

Anti-terrorism legislation designs all types of laws passed in the purported aim of fighting terrorism. Anti-terrorism legislation usually includes specific amendments allowing the state to bypass its own legislation when fighting terrorism-related crimes, under the grounds of necessity. For example, the various UK terrorist acts during the Northern Ireland conflict have severely restricted the rights of the defense and of those accused of terrorist acts.

The prevention of terrorism will be one of the major tasks of governments and regional and international organizations for some time. This paper is designed to contribute to the growing field of comparative and international studies of anti-terrorism law and policy. It includes chapters that focus on a particular country or region in the Americas, Europe, and Australia, as well as overarching thematic chapters that take a comparative approach to particular aspects of anti-terrorism law and policy, including international, constitutional and privacy.

In this paper, I also look at the ways in which the laws depart from, or challenge, traditional criminal principles which have been developed over centuries.

Skutková podstata trestného činu úverového podvodu v slovenskom trestnom práve

Miloš Deset

Synopsa: Tento článok sa zaoberá analýzou jednotlivých znakov skutkovej podstaty úverového podvodu podľa § 222 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona. V odbornej literatúre totiž nie sú interpretované jednotne – čo sa týka objektu, objektívnej stránky a subjektívnej stránky, kvôli čomu by v praxi mohli vznikaf komplikácie pri kvalifikovaní niektorých skutkov, a preto je cieľom príspevku preskúmať vyskytujúce sa interpretačné nejasnosti a navrhnúť možné riešenia, aby takéto problémy v budúcnosti nevznikali.

Kľúčové slová: úverový podvod, objekt, objektívna stránka, subjektívna stránka, škoda.

ÚVOD

Trestný čin úverového podvodu podľa § 222 Trestného zákona (ďalej len TZ) tvoria dve samostatné skutkové podstaty. Tohto trestného činu sa dopustí, „kto vyláka od iného úver alebo zabezpečenie úveru tým, že ho uvedie do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru alebo na splácanie úveru, a tak mu spôsobí malú škodu“ (porovnaj § 222 ods. 1 TZ), alebo „kto ako zamestnanec, člen, štatutárny orgán, zástupca alebo iná osoba oprávnená konať za toho, kto úver poskytuje, umožní získať úver tomu, o kom vie, že nespĺňa podmienky určené na jeho poskytnutie“ (porovnaj § 222 ods. 2 TZ). Podľa odbornej literatúry nie je celkom zrejmé, ako sa majú interpretovať jednotlivé znaky skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu predovšetkým podľa odseku 1. Najmä objekt, ktorý je v odbornej literatúre interpretovaný zbytočne reštriktívne, subjektívna stránka, pri ktorej sa niektorí autori rozchádzajú v názore, na aké znaky skutkovej podstaty sa vzťahuje úmysel páchatela, a tým aj objektívna stránka, ktorej interpretácia nie je jednoznačná pri stanovení okamihu dokonania predmetného trestného činu. Subjekt je tak prakticky jediným znakom, ktorého interpretácia v odbornej literatúre nevzbudzuje vážnejšie otázky, no i napriek tomu sa mu v tejto práci venuje pozornosť najmä vo svetle komparácie s právnou úpravou úverového podvodu platnou v Českej republike. Účelom tohto článku je preto podrobnejšie analyzovať uvedené znaky skutkovej podstaty trestného činu

úverového podvodu, upriamiť pozornosť na najzásadnejšie interpretačné rozpory pri výklade týchto znakov a poskytnúť možné riešenia.

1. OBJEKT

Oboma skutkovými podstatami sa chráni „cudzí majetok, špecificky však ten majetok, z ktorého sa poskytuje úver alebo záruka na úver“¹. V odbornej literatúre nie je vyložený pojem „úver“, to znamená, že nie je celkom zrejmé, aký cudzí majetok sa touto skutkovou podstatou má chrániť. Podľa literatúry sa trestnoprávna ochrana podľa § 222 TZ vzťahuje na úvery poskytované na základe zmluvy o úvere podľa Obchodného zákonníka § 497 zákona č. 513/1991 Zb. (ďalej len „ObZ“), v ktorej sa veriteľ zaväzuje, že na požiadanie dlžníka poskytne v jeho prospech peňažné prostriedky do určitej sumy, a dlžník sa zaväzuje poskytnuté peňažné prostriedky vrátiť a zaplatiť úroky. Takýto právny základ (zmluvu o úvere) má mať poskytnutie úveru podľa Ivora² aj autorov komentára (Samaša, Stiffela a Toman)³. Odôvodnenosť takehoto výkladu je však sporná, pretože aj keď z neho vyplýva, že úverovým podvodom nebude vylúčanie pôžičky na základe zmluvy o pôžičke podľa Občianskeho zákonníka § 657 a 658 zákona č. 40/1964 Zb. (ďalej len „OZ“) – ktoré by bolo postihnuteľné ako „obyčajný“ podvod –, problémom je, že zbytočne reštriktívne umožňuje kvalifikovať ako úverové podvody iba také podvodné konania, ktoré majú základ v zmluve o úvere, čím zároveň vylučuje, aby sa ako úverové podvody kvalifikovali podvodné konania pri iných zmluvách, ktorými sa taktiež poskytujú úvery (pozri ďalej).

Autori komentára pri svojom výklade zrejme vychádzali z českej odbornej literatúry, čo však nie je najšťastnejší postup, pretože skutková podstata úverového podvodu podľa § 211 zákona č. 40/2009 Sb. Trestného zákona je značne odlišná od skutkovej podstaty obdobného trestného činu podľa slovenského trestného zákona. Podľa § 211 českého trestného zákonníka spácha tento trestný čin ten, „kto pri zjednávaní úverovej zmluvy alebo pri čerpaní úveru uvedie nepravdivé alebo hrubo skreslené údaje alebo podstatné údaje zamlčí“ (pozn. – preklad aut.). V tomto znení sa vyslovene uvádza pojem úver aj úverová zmluva

¹ SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 475.

² Blížšie pozri IVOR, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 169.

³ Blížšie pozri SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 475.

(ktorá podľa českej odbornej literatúry nie je interpretovaná jednotne⁴), a preto v Českej republike je možné ochranu skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu odvodzovať od výkladu úverovej zmluvy (k trestnému činu úverového podvodu podľa § 211 českého trestného zákonníka pozri ďalej). Lenže slovenská úprava trestného činu úverového podvodu tento pojem neobsahuje, ale obsahuje iba pojem úver, preto treba vychádzať z interpretácie práve tohto pojmu, a nie z právnej úpravy zmluvy o úvere podľa ObZ. Pojem úver je definovaný v § 5 písm. b) zákona č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o bankách“), podľa ktorého sa týmto pojmom rozumie „dočasné poskytnutie peňažných prostriedkov v akejkoľvek forme vrátane faktoringu a forfaitingu“. To znamená, že v zmysle citovaného ustanovenia sa za úver nepovažuje iba úver poskytnutý na základe zmluvy o úvere podľa ObZ, ale aj úver poskytnutý na inom zmluvnom základe⁵ – z cit. ustanovenia jasne vyplýva, že úver môže byť poskytnutý v akejkoľvek forme. Napríklad faktoring⁶ a forfaiting⁷ majú spoločne, že „umožňujú financovanie potrieb klientov na inom zmluvnom základe, než je zmluva o úvere...“⁸ (pozn. – preklad aut.); zmluvný základ faktoringu predstavuje faktoringová zmluva a forfaiting

⁴ Napríklad Šámal považuje tento pojem za synonymum pojmu „zmluva o úvere“, ktorú v Českej republike upravuje český obchodník (bližšie pozri ŠÁMAL, PŮRY, RIZMAN, 2003, s. 1370), zatiaľ čo Herceg trvá na tom, aby sa za ňu považovala „každá zmluva, na ktorej základe veriteľ dočasne poskytuje dlžníkovi peňažné prostriedky a dlžník sa zaväzuje tieto prostriedky v stanovenej lehote vrátiť a zaplatiť úrok, a to bez ohľadu na názov takejto zmluvy...“ (HERCEG, 2004, s. 5 – 6); pozn. – preklad aut.

⁵ „Banky môžu poskytovať peňažné úvery, záväzkové úvery a záruky a ďalej alternatívne formy financovania“ (NOVOTNÝ, F. – RŮŽIČKA, M. a kol., 2002, s. 369), ktoré nemajú rovnaký zmluvný základ.

⁶ „Zjednodušená definícia faktoringu hovorí, že ide o financovanie krátkodobých pohľadávok. Faktoringová spoločnosť financuje pohľadávky vznikajúce z dodávok tovaru na otvorený úver, bez akéhokoľvek bankového istenia. Pohľadávky financuje na základe posúdenia ich celkovej kvality a rizík vznikajúcich u jednotlivých odberateľov. Tie sú zvyčajne z časti eliminované dlhodobým charakterom spolupráce s klientom, možnosťou kompenzácie záväzkov a snahou odstraňovať koncentráciu voči jednotlivým odberateľom“ (zdroj: ČSOB, 2009. Faktoring. [Online]. Citované 17. 6. 2009. Dostupné na <http://www.csobfaktoring.sk/cms/faktoring/co_je>).

⁷ „Forfaitingom sa rozumie odkup pohľadávky bez spätného postihu klienta. Forfaiting je flexibilná možnosť financovania, ktorá umožňuje predávajúcemu poskytnúť dodávateľský úver kupujúcemu bez toho, aby musel viazať svoje peňažné prostriedky a znášať riziko z oneskorenej platby, resp. z nezaplatenia“ (zdroj: Slovenská sporiteľňa, 2009. Firemné financovanie: forfaiting. [Online]. Citované 17. 6. 2009. Dostupné na

<http://www.slsp.sk/ActiveWeb/Page/sk/firemne_financovanie_obchodne_for/forfaiting.htm>.

⁸ HERCEG, J.: K pojmu „úveru“ u trestného činu úverového podvodu. Trestní právo, roč. IX, 2004, č. 1, s. 5.

zasa vzniká na základe zmluvy o forfaitingu. Podobná situácia nastáva aj pri eskonte zmenky a jej následnom predaji banke, ktorý je realizovaný zmluvou o kúpe cenných papierov (podľa § 30 zákona č. 566/2001 Z. z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov /zákon o cenných papieroch/), a nie zmluvou o úvere. Tieto zmluvy nemožno so zreteľom na ich obsah považovať za zmluvy o úvere v zmysle § 497 ObZ, pretože pri všetkých týchto operáciách „nedochádza k dočasnému poskytnutiu finančných prostriedkov“⁹ (pozn. – preklad aut.). Predstavujú preto osobitné zmluvné typy a upravujú odlišné záväzkové vzťahy ako zmluva o úvere.

Z toho vyplýva, že ak by sa malo postupovať podľa výkladu autorov komentára či podľa Ivora, všetky tieto zmluvné vzťahy (príp. aj niektoré ďalšie – k tomu by bolo relevantné stanovisko odborníkov na finančné právo) by nepodliehali trestnoprávnej ochrane, akú poskytuje skutková podstata trestného činu úverového podvodu podľa § 222 TZ. Takéto riešenie by z praktického hľadiska nebolo celkom vhodné a zrejme by nezodpovedalo ani vôli zákonodarcu, ktorá pri tejto skutkovej podstate smerovala predovšetkým k ochrane bánk (príp. iných poskytovateľov úverov) pred rôznymi druhmi podvodných konaní. Z týchto dôvodov by sa preto nemalo pri výklade úveru na účely úverového podvodu vychádzať z právnej úpravy zmluvy o úvere podľa § 497 ObZ, ale z § 5 písm. b) zákona o bankách. Takémuto riešeniu však môže brániť pomerne veľká všeobecnosť legálnej definície úveru v zmysle cit. ustanovenia, ktorá spočíva predovšetkým v tom, že toto ustanovenie pripúšťa, aby peňažné prostriedky boli dočasne poskytnuté v akejkoľvek forme. Aktuálne znenie § 5 písm. b) zákona o bankách môže byť dostatočné vo finančnom práve, ale v záujme väčšej právnej istoty by sa pre trestné právo žiadalo konkrétnejšie ustanovenie. Najlepším riešením by bolo sformulovať legálnu definíciu úveru v trestnom zákone, ktorou by sa spresnilo, čo sa považuje za úver na účely výkladu skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu. V tomto smere môže slovenský zákonodarcu hľadať inšpiráciu v nemeckom trestnom zákone, ktorý obsahuje legálnu definíciu pojmu úver na účely trestného činu úverového podvodu¹⁰. Podľa § 265b čl. III ods. 2 nemeckého

⁹ HERCEG, J.: K pojmu „úveru“ u trestného činu úverového podvodu. Trestní právo, roč. IX, 2004, č. 1, s. 5.

¹⁰ Podľa § 265b nemeckého trestného zákona sa trestného činu úverového podvodu dopusti ten, „kto podniku alebo podnikateľovi v súvislosti so žiadosťou o poskytnutie úveru alebo žiadosťou o zachovanie či zmenu podmienok úveru pre skutočný či predstieraný podnik alebo podnikateľa

- o hospodárskej situácii
- predloží nesprávne alebo neúplné podklady, konkrétne bilancie, výkazy ziskov a strát, prehľady majetku alebo znalecké posudky,

trestného zákonníka sa úverom rozumie pôžička akéhokoľvek druhu, akceptačný úver, povolenie odkladu splátok, (odplatné) odkúpenie pohľadávok (faktoring a forfaiting), eskont zmenky a šeku a prevzatie ručenia, garancií a iných záruk¹¹. Táto definícia úveru sa však nevzťahuje na spotrebiteľské úvery. „Skutková podstata trestného činu úverového podvodu podľa § 265b nemeckého Trestného zákona sa vzťahuje iba na tie prípady, keď sú poskytovateľ úveru aj jeho žiadateľ podnikateľmi“¹² (pozn. – preklad aut.). Obmedzenie úverového podvodu iba na podnikateľov „je odôvodnené tým, že na rozdiel od spotrebiteľa je skúmanie majetkových a osobných pomerov podnikateľa značne zložitejšie. Pri spotrebiteľských úveroch má banka dostatok nástrojov, ako preveriť majetkové pomery domácnosti. V tomto prípade teda nie je verejný záujem na ochrane veriteľa pred vlastnou nedôslednosťou pri poskytovaní úveru. Ďalším dôvodom je to, aby sa postihovali úvery až od určitej výšky, a nie aj drobné spotrebiteľské úvery na vybavenie domácností“¹³ (pozn. – preklad aut.).

Takáto úprava, podľa ktorej sa na účely trestného činu úverového podvodu nepovažuje za úver aj spotrebiteľský úver¹⁴, je podistým precíznejšia a citlivejšia v diferenciacii závažnosti konania, ktorým sa spácha podvod pri spotrebiteľskom úvere, a konania, ktorým sa spácha (úverový) podvod napr. pri nejakom podnikateľskom úvere alebo hypotekárnom úvere, kde je škoda, prirodzene, oveľa vyššia. Slovenské trestné právo takúto diferenciáciu nepozná a za úver považuje každý úver, ktorého základom je zmluva o úvere podľa § 497 ObZ, a tým aj spotrebiteľský úver, v čom sa pri porovnaní obdobnej úpravy platiacej v Nemecku podistým prejavuje prísnosť § 222 TZ. Na jej zmiernenie by mohlo platiť rovnaké riešenie ako na výklad pojmu „úver“ na účely trestného činu úverového podvodu, t. j. sformulovanie legálnej definície úveru v trestnom zákone (napríklad podľa nemeckého vzoru), ktorá by pre podvody pri spotrebiteľských úveroch vylúčila trestnoprávny postih podľa špeciálnej skutkovej

- písomne poskytne nesprávne alebo neúplné údaje, ktoré sú pre príjemcu úveru výhodou a sú významné pre rozhodnutie o takejto žiadosti, alebo
- v žiadosti zamlčí také zhoršenie hospodárskej situácie uvedenej v podkladoch či písomných údajoch, ktoré je pre rozhodnutie o takejto žiadosti významné“ (Zdroj: Herceg, 2004, s. 6).

¹¹ Blížšie pozri HERCEG, J.: K pojmu „úveru“ u trestného činu úverového podvodu. Trestní právo, roč. IX, 2004, č. 1, s. 6.

¹² HERCEG, J.: K pojmu „úvěru“ u trestného činu úverového podvodu. Trestní právo, roč. IX, 2004, č. 1, s. 4.

¹³ SCHRÖNKE, A.: Strafesetzbuch: Kommentar, 26. vydanie. Mníchov: C. H. Beck, 2001, s. 2161. In: HERCEG, J.: K pojmu „úvěru“ u trestného činu úverového podvodu. Trestní právo, roč. IX, 2004, č. 1, s. 6.

¹⁴ Spotrebiteľské úvery sú upravené smernicou č. 87/102/EHS v znení smernice č. 90/88/EHS a č. 98/7/EHS.

podstaty trestného činu úverového podvodu a tým ho prenechala základnej skutkovej podstate podvodu podľa § 221 TZ.

Okrem majetku, ktorý môže byť ohrozený úverom poskytnutým v dôsledku podvodu, chráni skutková podstata úverového podvodu aj majetok, ktorým sa má úver zabezpečiť. Autori komentára – nevedno prečo – hovoria o záruke, ktorou je podľa nich ručenie¹⁵, čo by znamenalo, že trestnoprávne konanie žiadateľa o úver týkajúce sa vylákania zabezpečenia úveru môže smerovať iba k ručiteľovi. Takýto výklad je však opäť dosť reštriktívny, pretože civilné právo pozná aj iné zabezpečovacie prostriedky¹⁶, z ktorých v praxi – predovšetkým pri hypotekárnych alebo komunálnych úveroch – prichádza do úvahy najmä záložné právo zriadené podľa § 151b OZ.¹⁷ Jeho prvoradou úlohou je posilniť postavenie veriteľa voči dlžníkovi a zabezpečiť jeho pohľadávku, ktorú voči dlžníkovi má, ale nemusí sa týkať iba týchto dvoch subjektov, pretože „osoba záložcu môže byť aj odlišná od obligáčného dlžníka, t. j. dlžníka v hlavnom záväzkovom právnom vzťahu“¹⁸.

To znamená, že podvodné konanie žiadateľa o úver, spočívajúce vo vylákaní záruky úveru, by sa nemalo vykladať reštriktívne takým spôsobom, že by sa ním myslelo iba vylákание ručenia od ručiteľa, ale malo by ísť o vylákание akéhokoľvek zabezpečenia úveru, aké banky alebo iní poskytovatelia úverov v praxi akceptujú, vrátane (a najmä) záložného práva, ktoré v tomto prípade slúži ako príklad, že doslovný výklad „zabezpečenia úveru“ by mohol viesť k odlišným normatívnym záverom, než aké ponúkajú autori komentára, ktorí tento pojem vykladajú dosť reštriktívne, keď z neho vyvodzujú iba ručenie. Ich záver totiž celkom nezodpovedá potrebám praxe, pretože predovšetkým hypotekárne a komunálne úvery sú zabezpečované práve záložným právom.

¹⁵ Blížšie pozri SAMÁŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 475.

¹⁶ Blížšie pozri napríklad JAKUBOVIČ, D.: Záväzkové vzťahy a zabezpečovacie právne inštitúty v obchodnom práve. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2004, s. 126.

¹⁷ Ako zabezpečenie úveru tiež prichádza do úvahy zmluvné záložné právo podľa § 45 zákona o cenných papieroch, ktorého predmetom je cenný papier, a ktoré vzniká registráciou v registri záložných práv.

¹⁸ LAZAR, J. a kolektív: Základy občianskeho hmotného práva 2. Bratislava: Iura edition, 2004, s. 301.

2. OBJEKTÍVNA STRÁNKA

Nejasnosti v odbornej literatúre vznikajú aj pri interpretácii ďalších znakov skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu – objektívnej stránky aj subjektívnej stránky. Objektívna stránka spočíva v konaní páchatela, ktorý predstiera skutočnosti, ktoré neexistujú, a je založená na občianskoprávnej charakteristike omylu, rovnako ako trestný čin podvodu podľa § 221 TZ. Z koncepcie podvodného konania pri tomto trestnom čine vyplýva, že páchatel môže inú osobu do omylu uviesť alebo jej omyl – ak v ňom už je – využiť, na rozdiel od úverového podvodu, pri ktorom táto druhá situácia možná nie je, preto sa na spáchanie tohto trestného činu vyžaduje, aby páchatel uviedol iného do omylu. Spôsoby uvedenia do omylu môžu byť rôzne, ale na účely trestného činu úverového podvodu nie je rozhodujúci spôsob, akým páchatel uviedol iného do omylu¹⁹, ale výsledok jeho konania, t. j. uvedenie do omylu a v dôsledku neho poskytnutie/získanie úveru alebo zabezpečenia úveru na škodu cudzieho majetku. Podobne ako pri „obyčajnom“ podvode podľa § 221 TZ, aj pri úverovom podvode podľa § 222 TZ bude páchatel predstierať okolnosti, ktoré nie sú v súlade so skutočným stavom veci²⁰.

Hoci v zmysle tohto ustanovenia by mohol páchatel uviesť do omylu kohokoľvek, na účely trestného činu úverového podvodu bude prichádzať do úvahy uvedenie do omylu právnickej osoby, pretože len tie môžu byť poskytovateľmi úverov. Treba si preto uvedomiť, kedy môže v omyle konať právnická osoba (finančná inštitúcia poskytujúca úvery, napr. banka). V tejto súvislosti, ako píše Šámal, *„je nutné predovšetkým skúmať, kto je oprávnený konať v mene právnickej osoby alebo v jej zastúpení právne úkony a v rámci nich tiež nakladať s majetkom právnickej osoby. Z právnej konštrukcie konania právnickej osoby vyplýva, že právne úkony môže konať len prostredníctvom svojich orgánov alebo zástupcov (...). Právnická osoba teda navonok koná v omyle, ak je uvedený do omylu štatutárny orgán právnickej osoby (...), iný zamestnanec či pracovník alebo člen, ktorý je alebo by bol v danej veci oprávnený vykonať príslušný právny úkon (...), alebo zástupca (...)*“²¹ (pozn. – preklad aut.). Šámal ďalej píše, že o podvod na úkor banky by mohlo ísť aj takým spôsobom, že by ju do omylu uviedol jej vlastný zamestnanec, napr. ak by sfaľšoval

¹⁹ Aj pri úverovom podvode by teoreticky okrem aktívneho konania prichádzalo do úvahy aj opomenutie či konkludentné konanie, ale v praxi sa zrejme najčastejšie vyskytuje aktívne konanie.

²⁰ Bližšie pozri ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – RIZMAN, S.: Trestní zákon: komentář. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1351.

²¹ ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – RIZMAN, S.: Trestní zákon: komentář. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1354.

dokumenty potrebné na poskytnutie úveru alebo podpis vedúceho pobočky na zmluve, ktorou sa poskytuje úver, aby tým dosiahol uzavretie zmluvy a na jej základe poskytnutie úveru²².

To znamená, že právnickú osobu môže uviesť do omylu aj osoba z jej „vnútra“. Takýto prípad upravuje § 222 ods. 2 TZ, podľa ktorého sa trestného činu úverového podvodu dopustí ten, kto „ako zamestnanec, člen, štatutárny orgán, zástupca alebo iná osoba oprávnená konať za toho, kto úver poskytuje, umožní získať úver tomu, o kom vie, že nespĺňa podmienky určené na jeho poskytnutie“. Pri tomto ustanovení nevznikajú v odbornej literatúre vážnejšie interpretačné ťažkosti, dôležité však v takýchto prípadoch je, aby právnická osoba nevedela o konaní dotčného zamestnanca alebo inej osoby oprávnenej za ňu konať, pretože v opačnom prípade by pre absenciu omylu nemohlo ísť o podvod (napr. vedúci pobočky banky nemôže viesť o podvodnom konaní svojho podriadeného).

Určité ťažkosti vznikajú pri interpretácii skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ, ktorý upravuje prípady, keď je právnická osoba uvedená do omylu „zvonka“ (samozrejme, vzťahuje sa aj na prípady uvedenia do omylu fyzickej osoby, napr. pri poskytovaní zabezpečenia úveru). Uvedenie do omylu môže v zmysle citovaného ustanovenia smerovať voči poskytovateľovi úveru alebo poskytovateľovi zabezpečenia úveru a môže sa týkať podmienok na poskytnutie úveru alebo jeho splácanie. Znak objektívnej stránky skutkovej podstaty je naplnený vylákaním úveru (alebo zabezpečenia úveru) takým spôsobom, že žiadateľ úveru uvedie poskytovateľa úveru (alebo poskytovateľa zabezpečenia úveru) do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru alebo na splácanie úveru.

Pre posúdenie objektívnej stránky, resp. jej naplnenia, bude užitočné vychádzať z rozhodovacej činnosti bánk pri posudzovaní podmienok na poskytnutie úveru (napr. určitého príjmu) – banky splnenie týchto podmienok zároveň považujú aj za splnenie podmienok na splácanie úveru. Zákonodarca však v skutkovej podstate explicitne vyjadril pre objektívnu stránku obe tieto podmienky, a v súlade s vyjadrením jeho vôle treba vychádzať z predpokladu, že ich nestotožňuje, ale naopak považuje za dve rôzne skutočnosti. „Preto ak nemáme považovať znak skutkovej podstaty ‚splnenie podmienok na poskytnutie úveru‘ a znak ‚na splácanie úveru‘ za totožný (...), musíme dospieť k záveru, že znak ‚na splácanie úveru‘ sa týka prípadov, keď žiadateľ o úver síce neuvádza banku do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru, teda banku ‚neklame‘ v otázke svojej bonity, ale ide o prípady, keď žiadateľ o úver uvádza banku do omylu v otázke splácania úveru, teda

²² ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – RIZMAN, S.: Trestní zákon: komentář. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1354.

koná v úmysle vôbec neplniť zmluvne dohodnuté podmienky týkajúce sa opakovaného hradenia splátok.”²³ Z toho vyplýva, že pre naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu prichádzajú do úvahy tri možnosti; (i) ak páchatel uvedie banku do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru, alebo (ii) ak ju uvedie do omylu v otázke splnenia podmienok na splácanie úveru, alebo (iii) ak ju uvedie do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru a zároveň aj v otázke splnenia podmienok na splácanie úveru, čo sa však nevyžaduje (rovnakým konaním uvedie do omylu aj toho, od koho chce vylákať zabezpečenie úveru – pozn. aut.). Z hľadiska objektívnej stránky bude preto pre naplnenie formálnych znakov skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu postačujúce, ak páchatel uvedie iného (banku) do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru a ten mu v dôsledku takto vyvolaného omylu poskytne úver. Ak by v tomto prípade boli splnené aj ďalšie znaky, páchatel by sa dopustil trestného činu úverového podvodu. Takáto situácia je však podistým ideálna a v praxi môžu nastať aj situácie, v ktorých posúdenie konania žiadateľa o úver nebude až také jednoznačné. Jedna z nich prichádza do úvahy, ak banka príde na to, že žiadateľ o úver uvádzal nepravdivé alebo skreslené údaje a úver preto neposkytne.²⁴

Podľa bodu 4 stanoviska generálneho prokurátora SR por. č. 1/2007 k aplikácii § 222 TZ o trestnom čine úverového podvodu (ďalej len „stanovisko o úverovom podvode“) „ak žiadateľ o pridelenie úveru uvedie subjekt poskytujúci úver do omylu v otázke bonity klienta predložením nepravdivých či falošných potvrdení o príjme či o zamestnaní, v dôsledku čoho k vyplateniu úveru nedôjde, takéto konanie žiadateľa o úver nemožno bez preukázania ďalších okolností posudzovať ako pokus trestného činu úverového podvodu. V takomto prípade je potrebné skúmať celkové majetkové pomery žiadateľa o úver a zisťovať, či v čase žiadosti o úver mal dostatok finančných prostriedkov na jeho riadne a včasné splácanie, prípadne či mohol dôvodne predpokladať, že úver riadne splatí“²⁵. Naproti tomu Šamko zastáva úplne opačný názor, podľa neho „takéto konanie žiadateľa možno... považovať za pokus...“, čo odôvodňuje tým, že „žiadateľ o úver už (...) začal naplňovať objektívnu stránku trestného činu

²³ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 Trestného zákona (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1287.

²⁴ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 Trestného zákona (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1289.

²⁵ Bod 4 stanoviska o úverovom podvode.

popísanú v osobitnej časti Trestného zákona a bezprostredne ohrozoval predmet svojho útoku, pričom jeho konanie je aj v bezprostrednej časovej spojitosti s následkom, ktorý má nastať, teda trestná činnosť je už taká rozvinutá, že možno očakávať dokonanie trestného činu“²⁶.

Šamkova interpretácia má základ v odlišnom výklade subjektívnej stránky pri úverovom podvode, než ako je chápaná v stanovisku o úverovom podvode. Vychádza totiž z premisy, že úverový podvod je dokonaný poskytnutím úveru bez ohľadu, či úmysel žiadateľa o úver zahŕňal aj jeho splácanie a tým aj vznik škody, pretože za ňu považuje sumu zodpovedajúcu výške neoprávnene získaného úveru, hoci ho dlžník zamýšľal splatiť (pozri ďalej). Netrvá preto, aby sa pri pokuse o získanie úveru na základe nepravdivých informácií zisťovali ešte majetkové pomery žiadateľa o úver, tak ako to vyžaduje stanovisko o úverovom podvode.²⁷ Tie sa zrejme podľa bodu 4 stanoviska o úverovom podvode majú zistiť na účely preskúmania subjektívnej stránky – či z majetkových pomerov dlžníka možno vyvodíť jeho úmysel splatiť/nesplatiť úver –, preto takúto požiadavku nemožno interpretovať tak, že sa ňou vyžaduje aj splnenie druhej alternatívy objektívnej stránky – splnenie podmienok na splácanie úveru –, ako ju interpretuje Šamko.²⁸ Stanovisko o úverovom podvode totiž na rozdiel od Šamka vychádza z názoru, že trestný čin úverového podvodu môže byť spáchaný, iba ak žiadateľ o úver mal už v čase podpisu zmluvy, ktorou mu bol poskytnutý úver, úmysel vôbec ho nesplatiť, t. j. iba v prípade, ak by došlo k vzniku škody, za ktorú je považovaná nesplatená časť úveru, príp. celá suma úveru.

3. SUBJEKTÍVNA STRÁNKA

Takéto názory zastávajú aj niektorí autori odbornej literatúry. Samaš, Stiffel a Toman píšu, že „na naplnenie subjektívnej stránky tohto trestného činu sa vyžaduje, aby páchatel už v čase pôžičky peňaží (v čase uzavierania zmluvy o úvere alebo

²⁶ ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1289.

²⁷ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1288.

²⁸ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1288.

o ručení za úver) konal v úmysle vypožičané peniaze buď vôbec nevrátiť, alebo ich nevrátiť v dohodnutej lehote, alebo konal aspoň s vedomím, že peniaze v dohodnutej lehote nebude môcť vrátiť a že tým uvádza iného do omylu, aby sa na škodu jeho majetku obohatil“²⁹. To znamená, že úmysel sa už v čase uzatvárania zmluvy o úvere (alebo inej zmluvy, na základe ktorej sa poskytne úver) vzťahuje na vylákание úveru od iného alebo zabezpečenia úveru a súčasne na uvedenie do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru alebo na splácanie úveru a v dôsledku toho aj na spôsobenie škody. Podľa takéhoto výkladu by nešlo o trestný čin úverového podvodu, ak by páchatel nadobudol takýto úmysel až v čase splácania úveru, a to bez ohľadu na dôvod, prečo sa tak rozhodol.

Interpretácia subjektívnej stránky predmetného trestného činu citovanými autormi zodpovedá aj stanovisku o úverovom podvode. Bod 3 stanoviska o úverovom podvode znie: „Pre úverového dlžníka, ktorý síce uviedol banke nepravdivé údaje o jeho bonite, avšak úver riadne spláca, suma získaného úveru nepredstavuje pre dlžníka neoprávnene získaný prospech. Pre takéhoto dlžníka suma poskytnutého úveru znamená iba dočasné navýšenie jeho aktív, čo na druhej strane korešponduje s jeho povinnosťou úverové prostriedky svojmu veriteľovi v určitej lehote splatiť. Úverový dlžník pritom veriteľovi vráti sumu poskytnutého úveru zvýšenú o príslušnú úrokovú sadzbu, a preto tu nedochádza k trvalému odňatiu aktív veriteľa ani k úbytku na jeho majetku. V takýchto prípadoch nepôjde o úverový trestný čin.“

Stanovisko o úverovom podvode vychádza zo skutočnosti, že ak úverový dlžník síce uviedol poskytovateľa úveru, napr. banku, do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru, ale úver riadne splácal, nejde o trestný čin, pretože v takomto prípade nebola spôsobená škoda; úmysel dlžníka nezahŕňal aj vznik škody zapríčinený nesplácaním, resp. nesplatením úveru. Podľa predmetného stanoviska by logicky škoda vznikla až potom, čo by dlžník úver prestal splácať, resp. nesplatil celú sumu úveru alebo jej nesplatenú časť.

Bod 3 stanoviska o úverovom podvode však Šamko kritizuje. Podľa neho „vedomé nepravdivé informovanie banky žiadateľom o úver o svojej bonite, v dôsledku ktorého je s ním uzatvorená úverová zmluva a sú mu následne poskytnuté finančné prostriedky, naplnia znak skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 trestného zákona (konkrétne znak týkajúci sa uvedenia banky do omylu ,v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru‘, a preto suma získaného úveru predstavuje pre úverového dlžníka neoprávnene získaný prospech... Bez lživého informovania banky by totiž žiadateľovi úver nebol poskytnutý, a preto získanie úveru je

²⁹ SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 476.

*v príčinnej súvislosti s uvádzaním nepravdivých údajov banke*³⁰. Nikto nepochybuje o tom, že ak by žiadateľ o úver poskytol banke nepravdivé údaje o svojej bonite, úver by mu nebol poskytnutý, a preto získanie úveru skutočne je v príčinnej súvislosti s uvádzaním nepravdivých údajov. Okrem takéhoto konania však ešte musí dôjsť k vzniku škody, ktorá je obligatórnym znakom skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu a ktorá podľa stanoviska o úverovom podvode nevznikne, ak dlžník úver riadne spláca (otázne je aj získanie prospechu – pozri ďalej). A práve v tomto bode sa Šamkove názory dostávajú do ostrého kontrastu so spomínaným stanoviskom, pretože podľa neho škoda vznikne už okamihom poskytnutia úveru, ak došlo k jeho vyplateniu v dôsledku uvedenia do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie. Píše, že trestný čin úverového podvodu je „*dokonaný okamihom vzniku škody, teda okamihom vyplatenia podvodne vylákanej čiastky zo strany veriteľa*“³¹. To znamená, že – ako píše na inom mieste – „*výška poskytnutého úveru zo strany banky tak predstavuje jej škodu, pretože skutočne (reálne) došlo vyplatením úveru k zmenšeniu majetku banky a tento úbytok na jej majetku chcel vyvolať (a vyvolal) svojím konaním práve úverový dlžník. Takto spôsobená škoda je preto pokrytá úmyselným zavinením úverového dlžníka*...“³².

Z jeho výkladu vyplývajú závažné normatívne závery pre niektoré situácie, ktoré by v praxi mohli nastať. Podľa Šamka na právnu kvalifikáciu konania dlžníka, ktorý získal úver tým, že uviedol banku do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie, nemá žiaden vplyv skutočnosť, že hoci od začiatku konal s úmyslom úver nesplatiť, nakoniec sa predsa len rozhodol ho splatiť, čo aj urobil, pretože by podľa neho nastala až po dokonaní trestného činu, a splácanie úveru by v tomto prípade bolo podľa neho iba náhradou škody spôsobenej úverovým podvodom³³. Takýto záver logicky vyplýva z predchádzajúcich citácií tohto autora, predovšetkým z jeho tvrdenia, že k dokonaniu trestného činu úverového podvodu dochádza už okamihom vyplatenia peňazí z úveru,

³⁰ ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1282 – 1283.

³¹ ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1283.

³² ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1281.

³³ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1282.

ak ich dlžník získal v dôsledku omylu banky, ktorý sám vyvolal, a nie až jeho nesplácaním, resp. nesplatením, pretože už týmto okamihom je spôsobená škoda. Zrejme vychádzal z judikatúry Najvyššieho súdu ČR, ktorý rozhodol, že „*trestný čin úverového podvodu je dokonaný už tým, že banka vyplatí páchatelovi úver na podklade nepravdivých skutočností*“³⁴. Takáto interpretácia je, samozrejme, v poriadku pre český právny systém, ale problém je, že je nepoužiteľná pre slovenský, pretože slovenská úprava trestného činu úverového podvodu je úplne odlišná ako česká.

Jeho závery determinujú aj riešenie prípadu, keď dlžník síce získa úver vďaka tomu, že uvedie banku do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie, ale nekoná pritom s úmyslom úver nesplatiť, práve naopak, úverovú zmluvu uzatvára v presvedčení, že úver splatí. Podľa Šamka je aj v tomto prípade „*potrebné vychádzať z toho, že primárnym úmyslom (cieľom) úverového dlžníka je vylákať od banky úver, a to predstieraním svojej bonity. Úverový dlžník sa preto chce obohatiť na úkor banky, teda jeho konanie je zamerané na vyvolanie neoprávneného presunu majetku z banky na neho. Vyplatenie finančných prostriedkov zo strany banky je potom práve tým momentom, keď dôjde k reálnemu úbytku na majetku banky. Tento „úbytok“ možno označiť za škodu a táto škoda je pokrytá úmyselným zavinením úverového dlžníka a vzniká momentom vyplatenia finančnej čiastky. To, že úverový dlžník má zároveň aj sekundárny úmysel (cieľ), t. j. neoprávnené získaný úver splácať, na tom nemôže nič zmeniť, pretože trestný čin úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 Tr. zák. bol už dokonaný a tento sekundárny úmysel možno označiť len za tzv. úmysel nahradiť spôsobenú škodu*“³⁵.

V tomto prípade niet pochybností o tom, že dlžník koná neoprávnené s cieľom vylákať od banky úver. Otázne však je, či úmysel dlžníka zahŕňa aj spôsobenie škody, resp. či je jeho neoprávnené konanie zároveň aj trestnoprávne. Podľa Šamkovho tvrdenia o čase dokonania trestného činu jednoznačne áno, pretože čin bol dokonaný okamihom poskytnutia úveru. Podľa stanoviska o úverovom podvode aj podľa Samaša, Stiffela a Tomana však nie, pretože by nedošlo k vzniku škody. Podobný názor zastáva aj Ivor, ktorý píše, že „*pri úverovom podvode škoda nevzniká už vylákaním úveru, ak sa úver riadne spláca, ale až nesplácaním splátok, lebo uvedené kritériá musia byť splnené súčasne, t. j. vylákание úveru a tým spôsobenie malej škody*“³⁶.

Takýto záver je podstým presvedčivejší a treba ho vnímať v širšom kon-

³⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 8 Tdo 51/2004.

³⁵ ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1282.

³⁶ IVOR, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 169.

texte s občianskoprávnymi normami, z ktorých treba vychádzať pri posudzovaní uzatvárania, platnosti aj zrušenia zmluvy o úvere, ako aj pri posudzovaní omylu na účely trestného činu úverového podvodu. Ak by banka uzatvorila zmluvu o úvere (alebo inú zmluvu, ktorej predmetom by bolo poskytnutie úveru) v dôsledku toho, že ju žiadateľ o úver uviedol do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie, táto zmluva by bola iba relatívne neplatná podľa § 49a OZ.³⁷ To znamená, že zmluva by bola platná, ak by sa ten, kto by ňou bol dotknutý (banka) nedovolal jej neplatnosti (porovnaj § 40a), pričom o jej neplatnosti by mohol rozhodnúť iba súd. Špecifikum relatívnej neplatnosti, ktorým sa odlišuje od absolútnej neplatnosti, je, že „*pominie, ak účastník, ktorý bol neplatnosťou dotknutý, dodatočne právny úkon schváli alebo ak dôvod neplatnosti dodatočne odpadol*“³⁸.

Z toho vyplýva, že v praxi by teoreticky mohla nastať situácia, ktorú by Šamko chcel riešiť trestným stíhaním dlžníka, že banka by dodatočne schválila úverovú zmluvu, na ktorej základe poskytla dlžníkovi úver v dôsledku svojho omylu, ktorý u nej vyvolal (ratihabícia). Rovnako tak aj situácia, keby dlžník dodatočne (až po poskytnutí úveru) dosiahol splnenie podmienok, za ktorých by mu banka poskytla úver (napr. zvýšením platu) a tým by ho začal čerpať na základe platnej zmluvy (konvalidácia). Takéto situácie, samozrejme, prichádzajú do úvahy, ak by dlžník poskytnutý úver riadne splácal; prvá z nich prichádza do úvahy predovšetkým vtedy, ak by už mal splatenú väčšiu časť úveru, napríklad 80 %. Lenže to nič nemení na fakte, že banka by nemusela chcieť za každú cenu dosiahnuť trestné stíhanie dlžníka, ktorý úver získal tým, že ju uviedol do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie, ak by ho riadne splácal. Ak by nastala opačná situácia³⁹, alebo ak by banka – potom,

³⁷ Podľa § 49a OZ je „*právny úkon neplatný, ak ho konajúca osoba urobila v omyle vychádzajúcom zo skutočnosti, ktorá je pre jeho uskutočnenie rozhodujúca, a osoba, ktorej bol právny úkon určený, tento omyl vyvolala alebo o ňom musela vedieť. Právny úkon je takisto neplatný, ak omyl táto osoba vyvolala úmyselne. Omyl v pohnutí nerobí právny úkon neplatným.*“

³⁸ LAZAR, J. a kolektív: Základy občianskeho hmotného práva 1. Bratislava: Iura edition, 2004, s. 122.

³⁹ V praxi sa, samozrejme, vyskytli aj prípady, keď v takýchto situáciách banky podávali na svojich klientov trestné oznámenia, hoci samy uznali, že im nebola spôsobená škoda. Argumentovali však tým, že klienti získali prospech podľa § 124 ods. 1 TZ. Lenže generálny prokurátor SR vo svojom stanovisku o úverovom podvode ich argumentáciu správne odmietol, dôvodiac, že poskytnutý úver nemožno považovať za prospech v zmysle tohto ustanovenia (bližšie pozri stanovisko o úverovom podvode, s. 8 – 9). Ako totiž vyplýva z koncepcie trestného činu úverového podvodu, neoprávnený prospech na strane jednej totiž podistým zodpovedá spôsobenej škode na strane druhej – hoci jeho výška sa nemusí rovnať výške škody (bližšie pozri Šámal, Púry, Sotolář, Štenglová, 2001, s. 464) – a keďže

čo by zistila, že dlžník nespĺňa podmienky na poskytnutie úveru, ktorý mu napriek tomu poskytla v dôsledku svojho omylu – nechcela riskovať návratnosť svojej investície a chcela by s dlžníkom ukončiť záväzkový vzťah zrušením zmluvy, mohla by byť zbavená právnych následkov právneho úkonu urobeného v omyle rozhodnutím súdu alebo na základe vzájomnej dohody s dlžníkom, ktorou by zmluvu obe zmluvne strany uznali za neplatnú. „Možno sa stretnúť aj s názorom, že relatívna neplatnosť právneho úkonu nastáva aj jednostranným uplatnením, t. j. keď prejav toho, kto je takýmto úkonom dotknutý a kto sa neplatnosti domáha, dôjde druhému účastníkovi zmluvy. Účinky neplatnosti nastávajú ex tunc, teda spätne k okamihu urobenia neplatného právneho úkonu.“⁴⁰ Z takéhoto systematického výkladu skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 trestného zákona a cit. právnych noriem Občianskeho zákonníka vyplýva, že zmluvné strany zmluvy o úvere by sa mohli dohodnúť na riešení celej veci, resp. tá, ktorá by bola zmluvou uzatvorenou v omyle dotknutá – banka – by ju mohla dodatočne schváliť, alebo dôvod, pre ktorý bola zmluva neplatná, by mohol dodatočne odpadnúť, čím by sa zmluva, na základe ktorej bol úver poskytnutý, stala platnou. To znamená, že občianskoprávne normy ponúkajú svoje riešenia situácie, v ktorej by dlžník získal úver tým, že by banku uviedol do omylu v otázke svojej bonity, ale nekonal by v úmysle úver nespĺňať a riadne ho splácať. V takomto prípade by nevznikla škoda, a preto by neboli naplnené všetky znaky skutkovej podstaty úverového podvodu a trestné právo by nemalo dôvod zasahovať do záväzkového vzťahu zmluvných strán a ponúkať im vlastné riešenie, čo by pre absenciu vzniku škody jednoducho ani nemohlo, preto riešenia tejto situácie podľa občianskoprávných noriem musia byť dostatočné.

Z toho vyplýva, že konanie dlžníka nebude trestné podľa § 222 ods. 1 TZ a dlžník nespácha trestný čin úverového podvodu, ak uvedie banku do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru, ale poskytnutý úver bude riadne splácať, pretože v takomto prípade nedôjde k vzniku škody. Za náhradu škody totiž nemožno považovať splátky úveru, ktorý bol získaný v dôsledku omylu banky, aj napriek tomu, že bol dlžníkom vyvolaný, pretože v tomto prípade ide – z dôvodu iba relatívnej neplatnosti príslušnej zmluvy – o plnenie zmluvnej povinnosti, primárneho záväzku, a povinnosť nahradiť škodu vyplýva až zo sekundárneho záväzku, ak je primárny nesplnený. O tom, že sa

k spôsobeniu škody nedošlo, ako uznali aj banky, nemožno uvažovať nad neoprávneným prospechom. Prakticky z takejto koncepcie vychádza aj skutková podstata podvodu podľa § 221 TZ.

⁴⁰ LAZAR, J. a kolektív: Základy občianskeho hmotného práva 1. Bratislava: Iura edition, 2004, s. 122.

motným získaním úveru v dôsledku takto vzniknutého omylu banky nevzniká škoda, svedčia aj občianskoprávne normy, ktoré takúto situáciu upravujú a kontrahentom aj napriek týmto okolnostiam ponúkajú možnosť pokračovať v zmluvnom vzťahu (konvalidácia a ratihabícia). Ak by k tomu naozaj došlo a ak by mal byť Šamkov výklad pravdivý, znamenalo by to, že podľa trestného práva by sa ako trestné posúdilo konanie, ktoré by bolo legálne podľa občianskeho práva, čo je, samozrejme, absurdné. Preto nemožno súhlasiť s jeho tvrdením, že trestný čin úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ je spáchaný samotným vylákaním úveru od jeho poskytovateľa (banky) tým, že žiadateľ o úver (dlžník) uviedol poskytovateľa do omylu v otázke splnenia podmienok na jeho poskytnutie. Takéto konanie je jedným zo znakov skutkovej podstaty predmetného trestného činu – predstavuje objektívnu stránku – a vzťahuje sa naň úmysel dlžníka. Lenže dlžníkov úmysel sa už v čase uzatvárania úverovej zmluvy zároveň musí vzťahovať aj na nesplácanie úveru, pretože – vzhľadom na predchádzajúci systematický výklad – iba tak môže dôjsť k vzniku škody, teda k následku, ktorý je v skutkovej podstate trestného činu úverového podvodu jedným z obligatórnych znakov⁴¹. Podľa Šamkovho výkladu by sa tak mohlo postupovať, ak by sa v skutkovej podstate trestného činu úverového podvodu nevyžadovalo spôsobenie škody, to znamená, ak by bol trestný čin úverového podvodu dokonaný už tým, že by páchatel uviedol banku do omylu v otázke jeho poskytnutia alebo splácania a v dôsledku neho by od nej vylákal úver. V takomto prípade by bolo irelevantné, či žiadateľ o úver konal s úmyslom úver vrátiť alebo nie; jeho čin by bol dokonaný vylákaním úveru v dôsledku uvedenia banky do omylu v otázke jeho poskytnutia alebo splácania. Takáto situácia by sa nedala riešiť ani ustanoveniami občianskeho zákonníka o omyle a relatívnej neplatnosti právnych úkonov, pretože zmluva, ktorou by bol poskytnutý úver, by bola absolútne neplatná podľa § 39 OZ, keďže by ňou bol porušený trestnoprávny zákaz podvodne získať úver.

Postup, o akom píše Šamko, by prichádzal do úvahy v Českej republike pri trestnom čine úverového podvodu podľa § 211 Trestného zákonníka, ktorého sa dopustí, „*kto pri zjednávaní úverovej zmluvy alebo čerpaní úveru uvedie nepravdivé alebo hrubo skreslené údaje alebo podstatné údaje zamlčí*“ (pozn. – preklad aut.). Zo znenia skutkovej podstaty tohto trestného činu vyplýva, že český zákonodar-

⁴¹ Prakticky obdobný záver vyplýva aj z judikatúry; k naplneniu zákonných znakov trestného činu podvodu – v tomto prípade úverového podvodu – sa vyžaduje, aby bolo preukázané, že páchatel už v čase poskytnutia úveru konal v úmysle požiadané peniaze vôbec nevrátiť alebo ich nevrátiť v dohodnutej lehote, alebo konal aspoň s vedomím, že peniaze v dohodnutej lehote nebude môcť vrátiť, a že tým uvádza veriteľa do omylu, aby sa k škode jeho majetku obohatil (bližšie pozri R 54/1967-I, R 15/1969 a R 57/1978-III).

ca nevyžaduje spôsobenie škody, dokonca ani poskytnutie úveru, ale postačí samotné uvedenie do omylu v otázke podmienok poskytnutia úveru alebo pri jeho čerpaní. Prakticky identický záver vyplýva aj z českej odbornej literatúry. Šámal píše, že úmysel nemusí „smerovať – na rozdiel od všeobecného trestného činu podvodu (...) – k spôsobeniu škody na cudzom majetku a k obohateniu páchateľa či inej osoby“⁴² (pozn. – preklad autora). Podobný názor zastávajú aj Novotný s Růžičkom.⁴³ Jelínek k tomu dodáva, že „ide o tzv. predčasne dokonaný trestný čin (podvod) v štádiu prípravy“⁴⁴. Takáto úprava je prísnejšia ako obdobná právna úprava platiaca na Slovensku, pretože umožňuje trestné stíhanie páchateľa trestného činu úverového podvodu, ak podvodne vyláka úver alebo sa o to aspoň pokúsi (keďže pokus – podľa Jelínka aj príprava – je povýšený na dokonaný trestný čin), bez ohľadu, či jeho úmyslom bolo úver splatiť. Na druhej strane však treba povedať, že jej výhodou je – aj z hľadiska generálnej prevencie – najmä zvýšená ochrana bánk pred závažnou majetkovou kriminalitou alebo aj pred organizovaným zločinom a jednoduchšie dokazovanie, pretože úmysel páchateľa vo vzťahu k škode je irelevantný.

Na Slovensku je však trestnoprávna úprava úverového podvodu odlišná, a preto o podobnej úprave, aká platí v Českej republike, a o podobnom výklade, ako podáva Šamko možno uvažovať iba z hľadiska *de lege ferenda*, no z hľadiska *de lege lata* na ňer musí vzťahovať aj na spôsobenie škody. Pre posúdenie skutku ako úverového podvodu podľa § 222 TZ bude rozhodujúce, ak úmysel páchateľa, ktorý mal už v čase uzatvárania úverovej zmluvy, bude zahŕňať

- a) vylákatie úveru alebo zabezpečenia úveru od iného prostredníctvom uvedenia do omylu v otázke splnenia podmienok na poskytnutie úveru alebo na splácanie úveru,
- b) spôsobenie škody.

Na naplnenie skutkovej podstaty sa preto vyžaduje, aby bola splnená aspoň jedna z alternatív uvedených pod písm. a) a súčasne aj následok uvedený pod písm. b). Škoda by bola spôsobená až vtedy, ak by úverový dlžník riadne nesplácal úver, a nie samotným poskytnutím úveru v dôsledku omylu vyvolaného dlžníkom (otázkou je, či aj v prípade, keby bol úver zabezpečený

⁴² ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – SOTOLÁŘ, A. – ŠTENGLOVÁ, I.: Podnikání a ekonomická kriminalita v České republice. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 476.

⁴³ Bližšie pozri NOVOTNÝ, F. – RŮŽIČKA, M. a kolektiv: Trestní kodexy. Trestní zákon a trestní řád a související předpisy (komentář). 2. doplnené vydání. Praha: Eurounion, 2002, s. 370.

⁴⁴ JELÍNEK, J. a kolektiv: Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. Praha: Linde, 2006, s. 305.

zodpovedajúcou hodnotou alebo nie⁴⁵). Ak by nebola splnená ani jedna z alternatív uvedených pod písm. a) alebo následok uvedený pod písm. b), nešlo by o trestný čin úverového podvodu. Stanovisko generálneho prokurátora SR o úverovom podvode je preto v bode 3 správne a zodpovedá aj výkladu, ktorý ponúka komentár trestného zákona od Samaša, Stiffela a Tomana alebo aj Ivo-rova učebnica.

4. SUBJEKT

Subjekt je prakticky jediným znakom skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu, pri ktorom v odbornej literatúre nedochádza k žiadnym interpretačným ťažkostiam. Vyplýva z nej jednoznačný záver, že páchatelom úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 TZ môže byť len účastník zmluvy, ktorou sa poskytuje úver.⁴⁶ Treba však dodať, že iba na strane žiadateľa o úver, nie aj na strane poskytovateľa úveru, v čom sa naša právna úprava odlišuje od príslušnej českej právnej úpravy. Objektívna stránka trestného činu úverového podvodu podľa § 211 českého trestného zákonníka je na rozdiel od slovenskej koncipovaná podstatne širšie. Podľa odseku 1 cit. ustanovenia spočíva v uvedení nepravdivých alebo hrubo skreslených údajov alebo v zamlčaní podstatných údajov⁴⁷ pri zjednávaní úverovej zmluvy alebo pri čerpaní úveru

⁴⁵ Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu SR R 93/2002 k naplneniu tejto skutkovej podstaty nedochádza, ak je úver zabezpečený takou hodnotou (napríklad nehnuteľnosťou), ktorá umožňuje dosiahnuť jej realizáciou získanie dlžnej čiastky, pretože nemôže vzniknúť škoda na majetku, ktorá je v tejto skutkovej podstate obligatórnym znakom. Takýto záver by však znamenal, že na naplnenie skutkovej podstaty môžu mať vplyv aj napríklad cenové výkyvy na trhu nehnuteľností; ak by trhová cena nehnuteľnosti po uzavretí úverovej zmluvy klesla, banka by sa nemusela predajom zálohu úplne uspokojiť a vznikla by škoda, čím by sa naplnila skutková podstata. Z tohto dôvodu nie je výklad Najvyššieho súdu SR celkom ideálny a v jeho neprospech svedčí aj argumentácia Najvyššieho súdu ČR, ktorý zaujal rozdielne stanovisko a rozhodol, že trestný čin úverového podvodu môže byť spáchaný bez ohľadu na to, že páchatel poskytol banke záloh, ktorého hodnota dosahuje alebo presahuje výšku úveru. Záložné právo totiž v prípade speňaženia zálohu slúži iba ako náhrada škody, ktorá bola spôsobená trestným činom úverového podvodu (bližšie pozri uznesenie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 8 Tdo 51/2004).

⁴⁶ Bližšie pozri ŠAMKO, P.: K problematike výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úverového podvodu podľa § 222 ods. 1 trestného zákona (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1289.

⁴⁷ Za nepravdivé údaje sa považujú také, ktoré nezodpovedajú skutočnému stavu, o ktorom je podávaná informácia, a to bez ohľadu na to, či za nepravdivé možno považovať iba

(porovnaj § 211 ods. 1 trestného zákonníka), a neobmedzuje sa iba na vylúčenie úveru alebo zabezpečenia úveru od iného. Z toho vyplýva, ako píše Šámal, že „páchateľom úverového podvodu môže byť pri zjednávaní úverovej zmluvy ktorýkoľvek z účastníkov tejto zmluvy. V praxi ním bude spravidla dlžník – fyzická osoba, resp. fyzická osoba, ktorá za neho alebo za dlžníka – právnickú osobu uzatvárala s budúcim veriteľom úverovú zmluvu“⁴⁸ (pozn. – preklad aut.), ale môže ním byť aj osoba, ktorá takúto zmluvu uzatvára na strane veriteľa. Obdobný výklad podávajú aj Novotný s Růžičkom.⁴⁹ Podľa slovenskej právnej úpravy – konkrétne podľa § 222 ods. 2 trestného zákona – sa trestného činu úverového podvodu môže dopustiť aj fyzická osoba konajúca za poskytovateľa úveru, ale nie tým, že by žiadateľa o úver uviedla do omylu; § 222 ani žiaden iný takúto možnosť neprípúšťa. Zástupca veriteľa, resp. budúceho veriteľa totiž pri poskytovaní úveru koná s vedomím, že žiadateľ o úver nespĺňa podmienky na jeho poskytnutie a aj napriek tomu úver poskytne. Z toho vyplýva, že takáto osoba koná podvodne voči poskytovateľovi úveru, pre ktorého pracuje a ktorého záujmy by mala reprezentovať a chrániť.⁵⁰

To znamená, že uvedeným ustanovením sa chráni úplne iný okruh spoločenských vzťahov ako ustanovením § 211 ods. 1 českého trestného zákonníka, pretože kým český zákon chráni pred podvodným konaním žiadateľa o úver aj poskytovateľa úveru, slovenský zákon chráni iba poskytovateľa úveru pred žiadateľom o úver alebo pred jeho vlastným zamestnancom, ale žiadateľa o úver pred jeho poskytovateľom už nechráni. Česká úprava je odôvodnená tým, že aj poskytovatelia úverov, resp. ich zamestnanci, ktorí za nich v tomto smere konajú, „môžu uvádzať niektoré nepravdivé alebo hrubo skreslené údaje o podmienkach plnenia úverovej zmluvy, alebo môžu zamlčať niektoré podstatné údaje zo všeobecných

niektoré uvedené informácie alebo všetky. Hrubo skreslenými údajmi sú údaje, ktoré mylné alebo neúplne informujú o podstatných a dôležitých okolnostiach uzatvorenia úverovej zmluvy, čo môže viesť k nesprávnym záverom o skutočnostiach rozhodujúcich o jej uzatvorení. Podstatné údaje zamlčí ten, kto neuvedie údaje, ktoré sú rozhodujúce alebo zásadné pre uzatvorenie zmluvy; to znamená údaje, ktorých znalosť poskytovateľom úveru by viedla k tomu, že by úverovú zmluvu neuzatvoril, bližšie pozri ŠÁMAL, PÚRY, RIZMAN, 2003, s. 373 – 1374..

⁴⁸ ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – SOTOLÁŘ, A. – ŠTENGLOVÁ, I.: Podnikání a ekonomická kriminalita v České republice. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 477.

⁴⁹ Bližšie pozri NOVOTNÝ, F. – RŮŽIČKA, M. a kolektiv: Trestní kodexy. Trestní zákon a trestní řád a související předpisy (komentář). 2. doplnené vydání. Praha: Eurounion, 2002, s. 370.

⁵⁰ Bližšie pozri SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 477.

úverových podmienok, ktoré sú súčasťou úverovej zmluvy“⁵¹ (pozn. – preklad aut.). Takéto konanie sa, samozrejme, v praxi môže vyskytnúť, ale nedá sa celkom jednoznačne povedať, že by ho malo riešiť práve trestné právo v podobe jeho kriminalizovania, pretože riešenia situácií, ku ktorým vedie, by sa dali nájsť aj v právnych normách iných odvetví práva, predovšetkým správneho, ktoré by malo poskytnúť dostatočný priestor príslušným inštitúciám finančného dohľadu nad dotknutými subjektmi, aby ich mohli za prípadné podvodné konania adekvátne sankcionovať. Okrem toho by v praxi bolo zrejme zložité rozlíšiť situácie, kedy by osoba konajúca za poskytovateľa úveru iba nezrozumiteľne alebo nedostatočne informovala žiadateľa o úver napríklad o podmienkach jeho splácania, a kedy by už takáto osoba konala podvodne, čo by mohlo viesť k podávaniu neopodstatnených trestných oznámení a následne k ich zbytočnému preverovaniu. Preto z týchto dôvodov je slovenská trestnoprávna úprava trestného činu úverového podvodu – pokiaľ ide o vymedzenie subjektu – dostatočná, a zrejme ani praktické skúsenosti s poskytovaním úverov dostatočne neodôvodňujú rozširovanie podmienok trestnej zodpovednosti aj na subjekty konajúce za poskytovateľov úverov. Ak by aj nejaké problémy v praxi vznikali, je to nanajvýš dôvod na úvahy *de lege ferenda* o príslušných právnych normách z iných odvetví práva než je trestné právo.

ZÁVER

Pri úverovom podvode sú z hľadiska interpretácie problematické viaceré znaky skutkovej podstaty – objekt, objektívna stránka a subjektívna stránka. Objekt je v odbornej literatúre vykladaný zbytočne reštriktívne, pretože sa zaň považuje iba cudzí majetok, z ktorého možno poskytnúť úver na základe zmluvy o úvere podľa § 497 ObZ alebo zabezpečenie úveru, ktorým sa rozumie iba ručenie. Takýto výklad vylučuje trestnoprávnu ochranu skutkovou podstatou trestného činu úverového podvodu, ak sú zmluvným základom úverových vzťahov iné zmluvy ako zmluva o úvere. Týka sa to najmä faktoringu a forfaitingu a prípadne aj eskontu a predaja zmeniek. Lepšie by preto bolo, keby sa pri objekte nevychádzalo zo zmluvy o úvere, ale z pojmu „úver“. Tento pojem je definovaný v § 5 písm. b) zákona o bankách, ale veľmi všeobecne, a tak by ho zákonodarca mohol legálne definovať aj v Trestnom zákone. Pri zabezpečení

⁵¹ ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – SOTOLÁŘ, A. – ŠTENGLOVÁ, I.: Podnikání a ekonomická kriminalita v České republice. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 477.

úveru zasa treba brať do úvahy aj iné formy zabezpečovania záväzkov, ako je ručenie, najmä záložné právo.

Z odbornej literatúry tiež nie je celkom zrejmé, aké konanie musí zahŕňať subjektívna stránka. Napríklad Šamko píše, že je úplne irelevantné, či žiadateľ o úver uviedol banku do omylu, aby získal úver, ak pritom konal s úmyslom, že ho splatí, alebo ak v tomto čase s takýmto úmyslom nekonal, ale dodatočne k nemu dospel a úver splácal; podľa neho by aj v takýchto prípadoch išlo o úverový podvod. V práci sa však tvrdí, že o úverový podvod ísť nemôže, pretože úmysel nezahŕňa spôsobenie škody, ktorá je v skutkovej podstate úverového podvodu obligatónnym znakom a ktorá v takýchto prípadoch spôsobená ani nebola, keďže úver sa riadne splácal. To má, samozrejme, význam aj na posúdenie objektívnej stránky a okamihu dokonania činu. Podľa Šamkovho výkladu by mohol byť čin dokonaný okamihom poskytnutia úveru (zrejme okamihom uzavretia zmluvy, ktorou by sa poskytol), ak by bol získaný uvedením banky do omylu, hoci by úmyslom páchatela nebolo úver nesplatiť, čo by sa ani nestalo. Jeho výklad je však neaplikovateľný, pretože v takomto prípade by nedošlo k vzniku škody, ktorú musí zahŕňať subjektívna stránka a ktorá musí byť aj spôsobená konaním páchatela, a to tak, že úver nesplatiť. Až potom je možné uvažovať nad trestným činom úverového podvodu.

Takáto interpretácia úverového podvodu má o. i. význam vo svetle komparácie s obdobnou právnu úpravou platnou v Českej republike, kde na účely tohto trestného činu je považovaný pokus za dokonaný trestný čin, t. j. škoda vôbec nemusí byť spôsobená, ale stačí, ak sa o to páchatel pokúsi (bližšie pozri § 211 českého trestného zákonníka). Takáto úprava by mohla byť účinnejšia aj pri potláčaní takých závažných foriem trestnej činnosti, ako je rozsiahla majetková kriminalita či organizovaný zločin, ale ak by sa malo uvažovať nad jej zavedením aj na Slovensku, tak iba v spojitosti so zmiernením jej prísnosti, napríklad takým spôsobom, že by sa trestný čin úverového podvodu nevzťahoval na spotrebiteľské úvery, podobne ako v Nemecku.

SUMMARY

The body of the offence of credit fraud has some problematic elements – the object, the objective technicality and the subjective technicality. In the scientific literature the object is interpreted uselessly restrictive, because it refers to only extrinsic property, which is used for effecting the credit by the credit contract according to § 497 of the Business Code, or for securing the credit that refers to only the warranty. This interpretation excludes the criminal protection by the body of the offence of credit fraud for others credit relationships, which are

based by others contracts, e. g. factoring, forfeiting or discount and selling of notes. Therefore the optimal basis for this interpretation cannot be the credit contract, but only the term "credit". This term is defined by § 5 Note A of the Bank Act, but for being its definition very general, the legislator should define the extra definition of credit for the Criminal Code. Securing the credit would be interpreted more extensively to accept not only the warranty, but also the others forms of securing the credit, especially the right of lien.

There is not clear in the scientific literature, what conduct refers to the subjective technicality. For example, Šamko writes that it is quite irrelevant, if the applicant for credit misleads the bank to gain the credit without the intent to defraud, or if he has this intent and leaves it consequently and pays off the credit; Šamko declares that both of these situations must be regarded as credit frauds. However, in the article is formulated the declaration that these situations cannot be regarded as credit frauds, because the applicant's state of mind does not includes the criminal damage, which is one of the obligatory elements of the body of the credit fraud, and which the applicant doesn't damnify, because he pays off the credit. It has also the signification for interpretation of the objective technicality and of moment of the crime accomplishing. Šamko declares that the offence is accomplished in the moment of effecting the credit (in the moment of signing the credit contract), even if the effecting the credit was realized by the misleading the bank without the intent to defraud, too. However, his interpretation is not applicable, because in this case was not occurred the damage, which the subjective technicality must include in the body of this offence, and which must be occurred by the perpetrator's conduct, lying in neglect of duty of paying off the credit. The body of the offence of the credit fraud would be satisfied by all of its elements including the damage.

This interpretation is valuable one in the comparison of the Slovak criminal regulation of the credit fraud by the Check criminal regulation of this offence, which regards the attempt to crime as accomplished offence. That means that the damage cannot be occurred, but it is sufficient, if the perpetrator attempts to cause it (look at the § 211 of the Check Criminal Code). This regulation should be more effective for fight against the serious kinds of criminality, e. g. the serious property crimes or the organized crime, but on the other hand, it is quite strict one. Therefore the potential discussion about using it for a novel of the effective Slovak regulation should also reflect on the possibilities of reconciliation its strictness, e. g. by the "German" way; the German Criminal Code excludes from the regulation of the offence of credit fraud consumer credits, which are protected criminally by the body of the "ordinary" fraud offence.

LITERATÚRA

1. Právne predpisy

Smernica č. 87/102/EHS.

Zákon č. 191/1950 Zb. zákon zmenkový a šekový.

Zákon č. 140/161 Zb. Trestný zákon.

Zákon č. 141/1962 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok).

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

Zákon č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 566/2001 Z. z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o cenných papieroch).

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

Zákon č. 40/2009 Sb. Trestní zákonník.

2. Odborné publikácie

BALÁŽ, P.: Trestné právo hmotné: všeobecná a osobitná časť. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2005, 441 s. ISBN 80-224-0876-X.

HALUŠKOVÁ, A. – NEVOLNÁ, Z. – ŠKRINÁR, A.: Základné otázky obchodného práva. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a Veda, vydavateľstvo SAV, 2005. 221 s. ISBN 80-224-0839-5.

IVOR, J. a kolektív: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006. 530 s. ISBN 80-8078-084-6.

IVOR, J. a kolektív: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006, 607 s. ISBN 80-8078-084-6.

JAKUBOVIČ, D.: Záväzkové vzťahy a zabezpečovacie právne inštitúty v obchodnom práve. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2004. 221 s. ISBN 80-224-0800-X.

JELÍNEK, J. a kolektív: Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. Praha: Linde, 2006. 1055 s. ISBN 80-7201-618-0.

LAZAR, J. a kolektív: Základy občianskeho hmotného práva 1. Bratislava: Iura edition, 2004. 428 s. ISBN 80-89047-89-0.

LAZAR, J. a kolektív: Základy občianskeho hmotného práva 2. Bratislava: Iura edition, 2004. 557 s. ISBN 80-89047-89-0.

NOVOTNÝ, O. – DOLENSKÝ, A. – NAVRÁTILOVÁ, J. – PÚRY, F. – RIZMAN, S. – VANDUCHOVÁ, M. – VOKOUN, R.: Trestné právo hmotné II. Zvláštni část. Praha: ASPI Publishing, 2004. 440 s. ISBN 80-86395-67-7.

NOVOTNÝ, F. – RÚŽIČKA, M. a kolektív: Trestní kodexy. Trestní zákon a trestní řád a související předpisy (komentář). 2. doplněné vydání. Praha: Eurounion, 2002. 1640 s. ISBN 80-7317-009-4.

ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – RIZMAN, S.: Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 1582 s. ISBN 80-7179-624-7.

ŠÁMAL, P. – PÚRY, F. – SOTOLÁŘ, A. – ŠTENGLOVÁ, I.: Podnikání a ekonomická kriminalita v České republice. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, 801 s. ISBN 80-7179-493-7.

SCHRÖNKE, A.: Strafrechtsgesetzbuch: Kommentar, 26. vydanie. Mnichov: C. H. Beck, 2001, s. 2161.
In: Herceg, J.: K pojmu „úvěru“ u trestného činu úvěrového podvodu. Trestní právo, 2004, č. 1, s. 2 – 6.

3. Odborné časopisy

HERCEG, J.: K pojmu „úvěru“ u trestného činu úvěrového podvodu. Trestní právo, 2004, č. 1, s. 2 – 6.
ŠÁMAL, P.: K trestnému činu podvodu podle § 250 Trz a některým souvisejícími rozhodnutím, zejména v oblasti finanční kriminality. Bulletin advokacie, 2002, č. 8, s. 51 – 60.
ŠAMKO, P.: K problematice výkladu znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu úvěrového podvodu podľa § 222 ods. 1 Tr. zák. (nad jedným výkladovým stanoviskom generálneho prokurátora SR). Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 10, s. 1280 – 1290.
ŠAMKO, P.: Trestný čin podvodu a spoločnosť s ručením obmedzením. Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 5, s. 688 – 695.
TERYNGEL, J.: K povaze pojistného a úvěrového podvodu (nad dvěma rozhodnutími Ústavního soudu). Právo a podnikání, 2001, č. 9, s. 25 – 30.

4. Iné zdroje

R 54/1967-I.
R 15/1969.
R 57/1978-III.
Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR R 93/2002.
Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 8 Tdo 51/2004.
Stanovisko generálneho prokurátora SR por. č. 1/2007 k aplikácii § 222 Trestného zákona o trestnom čine úvěrového podvodu.

Hospodárska kriminalita: prevencia, odhaľovanie a prešetrovanie dolôžnych konaní

Jana Koprlová

Synopsa: Vymedzenie a základná charakteristika kľúčových procesov v rámci systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite: (I.) zabezpečenie prevencie proti dolôžnym konaniam, (II.) odhaľovanie dolôžnych konaní a (III.) prešetrovanie dolôžnych konaní. Opatrenia v oblasti prevencie hospodárskej kriminality: etické kódexy, politiky a procedúry, opatrenia senzibilizácie, plánované kontroly, analýzy ohrozenia, analýzy ohrozenia informačných technológií, testy integrity. Analýzy účinnosti prijatých opatrení. Opatrenia zodpovedajúce odhaľovaniu dolôžnych konaní: štandardizované nástroje uplatňované v oblasti elektronického spracovania dát, učiace sa systémy, Whistleblowing, Corporate Intelligence a Business Intelligence, Fraud Due Diligence Audit, osobitné kontroly a osobitné šetrenia. Opatrenia zodpovedajúce úrovni prešetrovania dolôžnych konaní: krízové riadenie, osobitné kontroly a osobitné šetrenia, analýzy ex post.

Kľúčové slová: hospodárska kriminalita, Fraud (anglické odborné synonymum pre pojem hospodárskej kriminality), dolôžne konanie, hospodársky trestný čin, systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, jeho procesy a opatrenia, prevencia hospodárskej kriminality, odhaľovanie a prešetrovanie dolôžnych konaní na úrovni hospodárskej kriminality, etické kódexy, politiky a procedúry, opatrenia senzibilizácie, plánované kontroly, analýzy ohrozenia, analýzy ohrozenia informačných technológií, testy integrity, štandardizované nástroje uplatňované v oblasti elektronického spracovania dát, učiace sa systémy, Whistleblowing, Corporate Intelligence a Business Intelligence, Fraud Due Diligence Audit, osobitné kontroly a osobitné šetrenia, krízové riadenie, analýzy ex post, analýzy účinnosti prijatých opatrení.

ÚVOD

V novodobom boji trhových i netrhových subjektov proti hospodárskej kriminalite zaujíma významnú pozíciu práve systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite. V súlade s jeho schematickým znázornením ho možno predstaviť ako komplex procesov zložený z troch základných fáz a sledujúci tieto primárne ciele:

- I. zabezpečenie prevencie proti dolôžnym konaniam;
- II. odhaľovanie dolôžnych konaní;
- III. prešetrovanie dolôžnych konaní.

Cieľom prevencie je zabráňovať dolóznym konaniam pred ich uskutočnením, odhaľovanie je zacielené na vyhľadávanie dolózných konaní v čase ich uskutočnenia, alebo prípadne po ich uskutočnení, a napokon prešetrovanie sa už spája so zabezpečovaním relevantnej dôkaznej dokumentácie o dolóznom konaní určenej pre súd, s cieľom zaistiť spätné navrátenie majetku a adekvátne potrestať páchatela.

Zavedenie systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite by sa malo uskutočňovať na základe určitého uznávaného modelu. Takýmto modelom je napríklad model COSO, ktorý sa dokázal presadiť prakticky ako určujúci model pre dohľad nad aktivitami podnikateľských subjektov. Samotné zriadenie systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite sa skladá zo súboru krokov v rámci konkrétného projektu. Zamestnanci zodpovední za tento proces by sa mali zamerať na jestvujúce prvky systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, pričom by ich mali integrovať do celkového systému riadenia subjektu. Ekonomický význam má zohľadnenie jestvujúcich systémov priamo súvisiacich so systémom riadenia boja proti hospodárskej kriminalite. Takéto systémy môžu predstavovať napríklad:

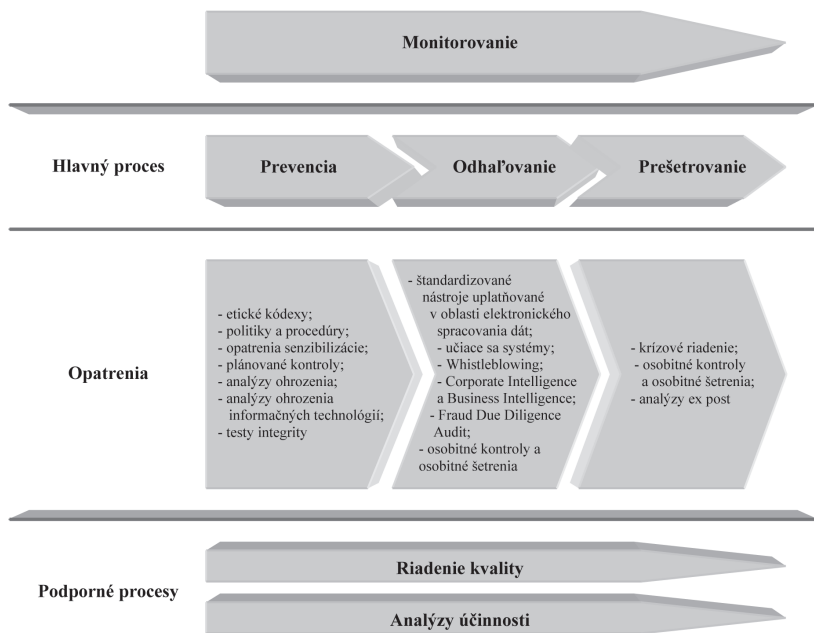
- funkcia vnútorného monitorovania (interná revízia);
- jestvujúci systém súčinnosti;
- jestvujúci systém riadenia rizika;
- systém vnútornej kontroly.

Prínos ich spoločnej integrácie tkvie v tom, že jestvujúce prvky sa najskôr preskúmajú vzhľadom na ich vhodnosť pre systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, a až následne prebehne ich integrácia. Prepojenie prvkov monitorovania podnikateľských aktivít subjektu tým nadobúda zmysel aj z hľadiska rozdelenia úloh. Len čo je systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite etablovaný, musí sa preskúmať jeho účinnosť. Do úvahy prichádzajú viaceré riešenia, napríklad:

- uskutočnenie hodnotenia vrátane spracovania analýzy účinnosti a diagramu účinnosti systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite;
- externé riadenie kvality vo vzťahu k uskutočnenému vnútornému hodnoteniu systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite.

I. ZABEZPEČENIE PREVENCIE PROTI DOLÓZNYM KONANIAM

Žiadny systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite nemôže byť dostatočne užitočný, pokiaľ sa nehodnotí jeho účinnosť. Hodnotenie účinnosti by

Obr. 1 Prehľad procesov v rámci systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite

Copyright © by The AuditFactory 2008. Podľa <http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/einfuehrung/afm.html>, 27.08.2008; schéma rozšírená autorkou.

sa však malo uskutočňovať až s určitým časovým odstupom, alebo v situácii výskytu zjavných a dostatočných pochybností o jeho účinnosti. Najčastejšie sa tak deje v prípadoch, keď sa opakujú významné dolôžne konania, ktorým nebolo možné zabrániť, alebo ich nebolo možné včas odhaliť. Pri analýze účinnosti systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite nejde z hľadiska teórie o hodnotenie účinnosti určitej činnosti, projektu či programu. V porovnaní s analýzou užitočnosti nenastupuje analýza účinnosti až pri hodnotení výsledkov vyšetrovania nejakej činnosti, ale naopak, do procesov analýzy sa zahŕňa celá postupnosť výsledkov vyšetrovania. Procesy plánovania sa tak optimalizujú a súčasne sa minimalizujú riziká, že sa nedosiahnu požadované ciele.

Analýzy účinnosti predstavujú metodicky osvedčený nástroj z oblasti hodnotenia opatrení projektov a programov konkrétneho subjektu. Cieľom analýzy účinnosti je hodnotiť jednotlivé fázy, napríklad opatrení, od plánovania,

uplatnenia jednotlivých činností základných procesov až po zhodnotenie ich účinnosti na ceste k dosiahnutiu vytýčeného cieľa. Býva veľmi vhodné, ak sa prostredníctvom analýzy účinnosti vytvára tiež priestor na maximalizáciu efektívnosti uplatnených prostriedkov.

Analýza účinnosti napomáha na jednotlivých úrovniach uplatňovania opatrení identifikovať chyby v plánovaní a umiestňovaní jednotlivých zdrojov. Okrem toho prispieva k odhaľovaniu potenciálneho rizika pri dosahovaní cieľov organizácie, čím umožňuje zvyšovať efektívnosť. Pritom možno sledovať a hodnotiť účinnosť za rozličné dlhé časové obdobia – krátkodobé, strednodobé i dlhodobé obdobie. Hoci kvalitatívne opatrenia bývajú prostredníctvom analýzy účinnosti metodicky ťažšie hodnotiteľné než kvantitatívne merateľné opatrenia, rovnako aj v kvalitatívnej oblasti je veľmi dôležité vedieť hodnotiť úspešnosť opatrení. Vzhľadom na uvedenú skutočnosť sa systém riadenia boja proti hospodárskej kriminalite uplatňuje sčasti aj na základe kvalitatívnych opatrení. Napríklad etický kódex zamestnancov určitej spoločnosti sa dá kvantitatívne hodnotiť z hľadiska jeho dodržiavania a presadzovania iba veľmi ťažko. V tomto prípade nastupuje empirický, kvalitatívny zber dát. V oblasti systémov riadenia boja proti hospodárskej kriminalite sa odporúča hodnotenie z rôznych stanovísk, vzhľadom na to, že hodnotený subjekt si nemôže byť bez fundovaného a kvalifikovaného hodnotenia celkom istý úspešnosťou a fungovaním takéhoto systému. Odporúča sa preto preniesť hodnotenie na vonkajšie kvalifikované subjekty, aby sa zaručila objektivnosť, nezávislosť a vysoký stupeň profesionality. Významnú súčasť analýzy účinnosti môže tvoriť aj vývoj diagramu účinnosti konkrétneho opatrenia. Takýto diagram účinnosti graficky znázorňuje systematiku procesov plánovania určitého projektu alebo programu, pričom je možné ľahšie identifikovať chyby súvisiace s plánovaním opatrení vo vzťahu k projektom a programom, ako aj riziká brániace dosiahnuť cieľ subjektu.

Opatrenia zodpovedajúce prevencii voči hospodárskej kriminalite predstavujú prvky systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, ktoré sú spôsobilé v celosti zabezpečovať účinnú ochranu proti hospodárskej kriminalite. Najčastejšie ide o nasledujúce prvky: etické kódexy, politiky a procedúry, opatrenia senzibilizácie, plánované kontroly, analýzy ohrozenia, analýzy ohrozenia informačných technológií a testy integrity.

Etické kódexy predstavujú určité písomné vyhlásenia manažmentu vo vzťahu k očakávanému vystupovaniu vzhľadom na správanie sa zamestnancov, partnerov a zákazníkov. V porovnaní s kódexmi určenými pre jednotlivé profesijné skupiny, akými sú napríklad interní revízori, ide v takýchto kódexoch skôr o vymedzenie všeobecnej, a pokiaľ možno čo najobsiahlejšej formy regulácie. Uvádzajú sa v nich buď všeobecné určujúce smery správania sa, alebo sú

Tabuľka 1 Prehľad opatrení na prevenciu hospodárskej kriminality

OPATRENIA NA PREVENCIU HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY (% subjektov)			
Preventívne opatrenia	Nemecko	Západná Európa	Severná Amerika
Testy týkajúce sa výberu zamestnancov	32	52	81
Program súčinnosti	37	54	73
Etické zásady	61	76	94
Protikorupčný program	15	27	53
Poradenstvo v oblasti prevencie podvodov	19	24	42
Školenia vzťahujúce sa na boj proti podvodom	15	26	46

Prameň: Elektronické dokumenty štúdie PwC za rok 2007 uvedené v zozname literatúry. Údaje sú kompilované.

v nich na základe príkladov z praxe popísané kritické situácie, predovšetkým z oblasti zaobchádzania s utajovanými skutočnosťami subjektu, z oblasti aktivít spájajúcich sa s darmi, sponzoríngom, darčekom od zákazníkov a iných subjektov a podobne. Často upravujú tieto kódexy želané a očakávané správanie sa určitých skupín akcionárov k spoločnosti alebo k životnému prostrediu. Ich najčastejšími adresátmi bývajú zamestnanci, zákazníci, dodávatelia, odvetvie, spoločnosť a štát, životné prostredie. Etické kódexy patria pod oblasť prostredia všeobecnej kontroly, respektíve pod oblasť tzv. Soft Controls.

Kódexy, ktoré vymedzujú všeobecné očakávania organizácie, vytvárajú tlak na potenciálnych páchatelov. Zvyšujú subjektívne vnímané riziko pre uskutočnenie určitého dolôžneho konania a vytvárajú tak vhodný nástroj prevencie. Pokiaľ sú dostatočne komunikatívne, preskúšané a vyplývajú z nich pri ich porušení adekvátne následky, môžu v prípade pracovnoprávneho, občianskoprávneho alebo trestnoprávneho konania poslúžiť ako východisková základňa pre právnu argumentáciu. Etické kódexy jasne vymedzujú i očakávané vystupovanie manažmentu voči rozhodujúcim akcionárom subjektu. Na samotnú identifikáciu hospodárskeho trestného činu sú však nepoužiteľné.

O opatreniach spojených so senzibilizáciou možno hovoriť práve vtedy, ak sa žiada upozorniť zamestnancov vlastného subjektu na hrozby, v našom prípade presnejšie na hrozby páchania hospodárskej kriminality, prostredníctvom osobitných opatrení. Cieľom opatrení súvisiacich so senzibilizáciou je tematizovať každé do úvahy prichádzajúce nesprávne počínanie alebo odchýlku v správaní, s cieľom poskytnúť zamestnancom primeranú množinu nástrojov, ktoré by zabránili tomu, aby sa dostali nechtiac do situácie, v ktorej by sa stali závislými skutočne, alebo by si to aspoň mysleli. V ideálnom prípade sa vytvá-

ra medzi senzibilizáciou a ďalšími prvkami systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite spojenie, ktoré býva podobné systému prenášajúcemu varovania (systém Whistleblowing). Je dôležité vedieť, že páchatelia zvonka často začínajú tak, že z rýdzej starostlivosti o zákazníka vypestujú závislosť. Takéto správanie, ktoré sa nazýva tiež „nakŕmením“, predstavuje prvý krok ku korupcii. Zabránenie takýmto začiatkom je dôležitým prvkom systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite. Senzibilizácia sa uskutočňuje väčšinou vo forme školení a seminárov a spravidla sa vzťahuje na vlastných zamestnancov. Aby sa dosiahla jej účinná realizácia, uprednostňujú sa práve takí zamestnanci, ktorých činnosti podliehajú osobitnému ohrozeniu. Môže ísť o zamestnancov z odboru nákupu, odbytu, výskumu a vývoja, účtovníctva a platobného styku, výstavby alebo interných revízií. Ktorí zamestnanci budú napokon senzibilizovaní, to závisí od rozhodnutia každého subjektu. Napríklad zamestnanci z odboru nákupu sú takmer vo všetkých subjektoch vystavení veľmi podobným ohrozeniam, naproti tomu pracovníci, ktorí sa zaoberajú napríklad v rámci verejnoprospešnej organizácie riadením finančných zdrojov bývajú zase vystavení ohrozeniam značne individuálnym. Veľa subjektov prehliada skutočnosť, že v nich jestvujú individuálne zdroje motívov pre dolôzne konania, ktoré ešte nezhľadňujú koncepcie opatrení spojených so senzibilizáciou.

Pod politikami a procedúrami, odbornými pojmami, ktoré vznikli v anglosaskom prostredí, sa rozumie popis priebehu konkrétnych postupov. Takéto popisy predstavujú dokumenty, ktoré majú vo vzťahu k predmetnému subjektu charakter vnútornej väzby, a teda sú relevantné pre lojalitu pracovníkov. Popisy postupu možno nájsť v rôznych oblastiach pôsobnosti, často bývajú podrobnejšie členené a napokon komplexne zhrnuté do jedného celkového popisu, ale aj do ďalších dokumentov. Uvedené popisy majú za úlohu zabezpečiť, aby mali zamestnanci k dispozícii jednotné informácie, a aby existovala určitá homogenita vo vykonávaní inštrukcií. Popisy postupu sa uplatňujú aj pri hodnotení výkonov a vytvárajú tak základ pre personálny vývoj. V kontexte boja proti hospodárskej kriminalite by mal popis určitého postupu zaistiť, aby bola v každom jednotlivom procese identifikovateľná a uplatniteľná kontrola. Základy efektívneho vnútorného systému kontroly môžu mať vždy manuálny alebo strojový charakter. Dohľad nad kontrolou je dôležitý, no v praxi je ešte stále viac-menej výnimočný, čo znamená, že popisy postupov často absentujú, minimálne vo vzťahu k prvkom vnútorného systému kontroly. Vonkajší a vnútorní nositelia kontroly a dohľadu majú za úlohu analyzovať dôležité popisy postupov subjektu a súčasne predkladať zlepšovacie návrhy.

Plánované kontroly prostredníctvom internej revízie majú pri správnej interpretácii činností kontroly a intenzity kontroly vhodný preventívny účinok vo vzťahu k páchaniu hospodárskej trestnej činnosti. Kontroly sa uskutočňujú

prostredníctvom päťbodového modelu: plánovanie, predvýber, zber a vyhodnotenie informácií, zostavenie správy a prehľad. V rámci uvedených piatich bodov musí revízia, ak má byť účinná v boji proti páchaniu hospodárskej kriminality, siahnúť po takej stratégii kontroly, ktorá už pred začiatkom kontroly zohľadňuje relevantné hospodársko-kriminálne skutočnosti. Slabiny účinného boja proti hospodárskej kriminalite sa pre každú jednotlivú kontrolu vymedzujú už počas fázy plánovania. Takáto príprava musí byť zdokumentovaná tak, aby ju pochopil aj nezávislý znalec. Podstatnú úlohu zohrávajú moderné kontrolné techniky, ktorých charakteristiky dnešní revízori dobre ovládajú, najmä vo vzťahu ku hospodárskej trestnej činnosti. Interné revízie však musia vykazovať aj určité predpoklady osobitných schopností revízorov odhaliť hospodársky trestný čin. V opačnom prípade nebudú schopné účinne zdolať dolôžne konania.

Analýzy ohrozenia predstavujú prešetrovanie subjektu, jeho organizácie a priebehu činností v konkrétnom subjekte, so zámerom odhaliť zdroje motívov dolôžneho konania, ohodnotiť jestvujúce kontroly, vrátane kontrol v oblasti informačných technológií, odstrániť konkrétne slabiny v oblasti kontroly a vhodne upraviť procesy a zameranie vnútornej revízie. Zároveň je potrebné týmto spôsobom i minimalizovať jestvujúce riziko ohrozenia zo strany dolôžných konaní. Analýza ohrozenia má za úlohu identifikovať pomocou rôznorodých metodických nástrojov také procesy, oddelenia či účasti, ktoré sú obzvlášť ohrozené dolôžnými konaniami. Vzhľadom na skutočnosť, že v tomto prípade ide skôr o individuálne postupy, nemožno vopred predpovedať, kde by mohli mať svoj pôvod špecifické zdroje motívov dolôžneho konania. Uvedené analýzy ovplyvňujú rôzne rizikové faktory, z ktorých najviac rozhodujúce na posúdenie a plánovanie analýzy ohrozenia tvoria: rozširovanie systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, stupeň zrelosti a rozšírenie vnútorného systému kontroly, skutočný tlak kontroly prostredníctvom vnútornej alebo vonkajšej kontroly, geografická vzdialenosť k materskému subjektu pri kapitálových účasťach, a tiež skúsenosti z minulosti. S obľubou sa pritom zatajuje alebo prehliada skutočnosť, že fungujúca vnútorná revízia dokáže byť veľmi účinným prostriedkom na zdolávanie hospodárskych trestných činov. V každom prípade sa však musí v rámci analýzy ohrozenia zohľadňovať najmä to, či a v akej forme v skutočnosti predstavuje účinnú súčasť celého systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite.

Analýzy ohrozenia v oblasti informačných technológií (ďalej len „IT“) sa v oblasti uvedených systémov zameriavajú najmä na prostredie systému a jeho prierezové miesta, optimalizáciu a kontroly, najmä vo forme vnútorného systému kontroly, koncepty súvisiace s oprávneniami, kritických užívateľov systému, úlohy, jednotlivé oprávnenia a transakcie. Znamenajú zásadné doplnkový

článok a v prípade účinnej analýzy ohrozenia taktiež v podstate nevyhnutný prvý krok. V rámci analýz ohrozenia v oblasti informačných technológií dokážu kontrolóri stavať ďalej na výsledkoch, ktoré analýzy v oblasti IT prinesú. Takáto analýza im prináša dôležité údaje o stave systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, ako sú napríklad kritické body systému či nedostatočné oddelenie funkcií, alebo vymedzenie dostatočných oprávnení pre jednotlivých pracovníkov. Podobne aj kontroly a optimalizácie v procesoch komplexného účtovníctva bývajú analyzované tiež vo vzťahu k jednotlivým zdrojom motívov dolôžneho konania. Pri hodnotení prostredia IT sa musia zohľadňovať najnovšie štandardy v oblasti IT, ako sú napríklad COBITE, ITIL alebo ISO 27001. Zavedenie analýzy ohrozenia v oblasti IT spočíva na modulárnom a škálovacom princípe, vďaka čomu je možné dosiahnuť pomerne vysoký stupeň zabezpečenia systému voči rizikám vyplývajúcim z dolôžnych konaní, a to zo strany interných aj externých páchatel'ov.

Testy integrity znamenajú metódy merania založené na vedeckom podklade a sú určené na hodnotenie zamestnancov vo vzťahu k ich charakteru a osobnosti. Bezúhonní pracovníci sa odlišujú v určitých postojoch a osobnostných charakteristikách od takých, ktorí majú sklon k správaniu poškodzujúcemu subjekt, čo sa dá v súčasnosti už merať. Test integrity týmto predstavuje vlastný nástroj, ktorý uplatňuje personálne oddelenie alebo oddelenie ľudských zdrojov, a ktorý by mal dokázať posúdiť vhodnosť určitých zamestnancov na výkon určitých funkcií. V prípade boja proti hospodárskej kriminalite sa uvedené testy uplatňujú so zámerom získať v obzvlášť ohrozených alebo kritických oblastiach vlastného subjektu ďalšie dodatočné informácie o zamestnaných pracovníkoch, napríklad sa prostredníctvom nich dajú analyzovať vlastnosti, ako je sebakontrola, vzdanie sa zdôvodnenia deviantného správania, emocionálna stabilita, očakávaná dôveryhodnosť u iných a podobne. Jeden z najznámejších testov testuje štrnásť rôznych oblastí, pričom vychádza približne zo sto šesťdesiatich otázok. Výsledok testovania sa porovnáva na základe vedecky získaných poznatkov s normovanou vzorkou. Na základe toho je možné preveriť požadovaný profil, a tak zistiť, či je konkrétna osoba na určitú pozíciu vhodnejšia ako iná osoba. V Spojených štátoch amerických sa pri výbere personálu uplatňujú testy integrity už päťdesiat rokov, a to až v približne jednej polovici všetkých výberových konaní na obsadenie funkčných miest. V Nemeckej spolkovej republike nie sú zatiaľ ešte také veľmi rozšírené, ich počet však stále narastá. Uvedený trend podporuje aj nárast publicity pri témach, ako je korupcia alebo celková hospodárska kriminalita, najmä prostredníctvom médií. V prípade testov integrity sa odborníci čoraz väčšími zaoberajú otázkou, ako je možné účinne zabrániť prieniku interných páchatel'ov. Uplatnenie testovacích procedúr môže byť užitočné najmä pri takých pozíciách, ako je ochranka

subjektu a jeho vrátnici, finančníci a účtovníci, vnútorní revízori. To, či vôbec a do akej miery organizácia pristúpi k zohľadneniu výsledkov testov, závisí aj od jej celkového prístupu k jednotlivým prvkom systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite.

II. ODHAĽOVANIE DOLÓŽNYCH KONANÍ

V rámci odhaľovania dolôžnych konaní majú subjekty k dispozícii takisto viacero možností. (tab. 2)

Standardizované nástroje uplatňované v oblasti elektronického spracovania dát, ponúkané buď veľkými kontrolnými subjektmi, alebo menšími poraden-skými spoločnosťami s ťažiskom na informačných technológiách, analyzujú informácie, ktoré prináša masové spracovanie dát. Žiadané údaje sa odoberú prostredníctvom osobitných prierezových miest v elektronických systémoch, pričom sa následne analyzujú a ich výsledky sumarizujú v záverečnej hodnotiacej správe. V rámci uvedeného procesu sa údaje zároveň prešetrujú cestou osobitných, počítačom riadených nástrojov auditu. Čiastočne je pritom možné využiť aj štatistické podklady alebo programové schematické podozrenia. Výstupné správy prinášajú informácie o odhadovanom riziku, a prípadne tiež o podrobných hodnoteniach postoja k jednotlivým účtovným zápisom alebo kontám, ktoré boli predmetom hodnotenia.

Ďalším nástrojom sú tzv. učiace sa systémy. V ich prípade ide o programy z oblasti IT, ktoré v procese kreovania masových údajov nepretržite, podľa nastavených inštrukcií, pátajú po podozrivých skutočnostiach. Uvedené systémy pritom preberajú pravidlá, na základe ktorých vedú klasifikovať údaje ako podozrivé, prípadne ako potenciálne hospodársky kriminálne, a to všetko v rámci trvalého procesu učenia sa. Vyvíjajú sa prakticky samy od seba, v určitom, kvázi evolutívnom procese. Sú schopné v subjekte monitorovať trvalo prebiehajúce procesy, pokiaľ sa realizujú prostredníctvom IT systémov, čo umožňuje odbremeňovať zodpovedných pracovníkov či monitorovacie funkcie. Súčasne možno prostredníctvom nich zabezpečovať aj komplexnú kontrolu. Najmodernejšie monitorovacie programy prepájajú pritom celý komplex najrozmanitejších informačných zdrojov, pričom sú samy schopné vyhodnocovať údaje, texty i obrázky. Takýmto spôsobom je možné napríklad odhaliť tiež pranie špinavých peňazí alebo podvod. V uvedenom prípade môžu poslúžiť také prvky, ako sú napríklad zavedenie a riadenie pravidelného filtrovania kvôli riadeniu a monitorovaniu jednotlivých procesov daného subjektu, knižnice obsahujúce preddefinované pravidlá a algoritmy na identifikáciu určitých neznámych, no podozrivých transakcií i odhalenie vzájomne spätých, neobvyklých transak-

Tabuľka 2. Porovnanie vybraných spôsobov odhalenia hospodárskej kriminality

POROVNANIE VYBRANÝCH SPÔSOBOV ODHALENIA HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY (% nahlásených prípadov)						
Spôsob odhalenia	Slovensko	Stredná a východná Európa	Nemecko	Západná Európa	Severná Amerika	Svet
Riadenie rizika hospodárskej kriminality	7,4	4,1	1,0	4,0	4,0	4,1
Náhoda	11,1	5,2	3,0	7,0	7,0	5,7
Interný audit	11,1	19,8	14,0	15,0	17,0	18,5
Externé hlásenie	11,1	12,6	26,0	13,0	15,0	13,4
Iný spôsob	14,8	15,1	6,0	12,0	13,0	12,1
Interné hlásenie	14,8	12,9	38,0	26,0	15,0	20,8
Whistleblowing systém, napr. hotline	29,6	9,9	0,0	0,0	0,0	7,6
Neviem	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	1,3
Oznamovanie podozrivých operácií	0,0	2,4	0,0	0,0	0,0	3,5
Bezpečnostné opatrenia vo firme	0,0	8,8	3,0	4,0	3,0	4,4
Komisia pre audit	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,4
Externý audit	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	1,1
Zmena zodpovednosti	0,0	1,8	1,0	3,0	3,0	2,7
Regulačný orgán	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	1,3
Vyšetrovanie orgánmi čin- nými v trestnom konaní	0,0	3,4	3,0	4,0	3,0	3,2

Prameň: Elektronické dokumenty štúdie PwC za rok 2007 uvedené v zozname literatúry. Údaje sú kompilované.

cií. Takéto systémy pracujú vždy s určitou mierou rizika. Procesy vytvárania modelov a filtrov na identifikáciu dolózných konaní musia byť v čo najväčšej miere automatizované. Takisto je potrebné v čo najväčšom rozsahu zabráňovať chybovým hláseniam.

Whistleblowing špecifikuje podstatný prvok procesov súdržnosti a predstavuje upozorňovací systém, ktorý má za úlohu ochraňovať vlastníctvo subjektu.

Pojem „Whistleblower“ označuje informátora, ktorý ďalej posúva zodpovedným miestam v subjekte informácie o rozličných nedostatkoch a nelegálnych aktivitách (napríklad korupcii), alebo informácie o všeobecných hrozbách, o ktorých sa dozvie na svojom pracovnom mieste vďaka rôznym príležitostiam. Často sa pritom používa pojem informátor. Existujú rôzne nástroje pre whistleblowing, ktoré však nebývajú vždy optimálne. K najčastejšie zastúpeným sa radia anonymné systémy sprostredkované internetom, umožňujúce viesť dialóg medzi informátorom a nadriadeným miestom, ombudsmeni v pozícii externých advokátov, ktorí takéto upozorňujúce informácie môžu spracovávať ako dôverné vzhľadom na ochranu ich advokátskych privilégií, ostatní do úvahy prichádzajúci partneri, ako napríklad osoby z oblasti internej revízie, a to bez ochrany informátora, ako aj kombinácie uvedených alternatív. To, čo je mimoriadne dôležité a čo nie je často možné zabezpečiť v plnej miere, je ochrana informátora vo vzťahu k odovzdávaniu informácií.

Ako ďalšie v poradí možno uviesť opatrenia tzv. Corporate Intelligence, respektíve Business Intelligence, pod ktorými môžeme rozumieť cieľené využívanie interných a externých zdrojov subjektu v jeho vlastný prospech. Ide tu predovšetkým o údaje z počítačových sietí, databáz, od informačných brokerov, z internetu, od poradcov alebo kontrolórov, ako aj od organizácií, akými sú rôzne združenia podnikateľských subjektov, inštitúcií a podobne. Organizácie alebo podnikateľské subjekty môžu opatrenia Corporate Intelligence uplatňovať v dvoch smeroch: v prvom smere na získanie informácií zodpovedajúcich ich potrebám a v druhom pre vlastnú ochranu v čo najväčšej miere voči neželaným alebo tiež ilegálnym praktikám, najmä v oblasti hospodárskej špionáže alebo prania špinavých peňazí.

Podobne zameraný je aj systém nazývaný Fraud Due Diligence Audit, ktorého poslaním je prešetrovať zavádzanie a priebeh organizačných procesov s cieľom identifikovať riziká vzniku hospodárskych trestných činov, a rovnako aj prípady vzniku hospodárskych trestných činov. Najčastejšie uplatňovaným modelom v systéme internej kontroly je tzv. model COSO I. Pri uvedenom audite sa využíva rozsiahla analýza jednotlivých súčastí subjektu a jeho procesov, a to až po úroveň individuálnych transakcií. Osobitné zameranie na čiastkové procesy v účtovníctve, tak ako je to bežné pri štandardných nástrojoch IT, tu už ale prítomné nie je. Analýza sa bližšie zameriava na páchatel'ov, ich motívy a príležitosti, pričom zahŕňa aj tzv. hospodársko-kriminálny trojuholník (Fraud Triangle). Významnou skutočnosťou pritom je, že dokáže zohľadňovať aj tzv. neostré a slabé signály. Analýza komplexne zameraná na procesy a osoby vychádza z nasledujúcich otázok: Čo je potrebné nájsť? Čomu je potrebné zabrániť? Akú rozsiahlu kontrolu vo vzťahu ku kapacitám a rozpočtu si je možné dovoliť? Analýza hodnotí vybrané procesy alebo jednotky a automaticky sa

Tabuľka 3. Prehľad dôvodov páchania hospodárskej kriminality

DÔVODY PÁCHANIA HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY (% oznámených trestných činov ako % podiel na celkovej hospodárskej kriminalite)				
	Slovensko	Stredná a východná Európa	Svet	Nemecko
Nejasný etický kódex	34,8	14,5	13,9	15,0
Nedostatočná lojalita k zamestnávateľovi	54,5	32,5	33,7	15,0
Vysoké ciele spoločnosti	17,4	14,1	12,5	13,0
Finančné pohnutky/ chamtivosť	50,0	58,3	56,8	61,0
Vonkajšia kolaborácia	33,3	34,0	31,2	25,0
Interná kolaborácia	21,7	27,7	20,4	12,0
Zneužitie postavenia	30,4	16,3	19,0	26,0
Nedostatočné kontrolné mechanizmy	44,0	29,4	33,7	31,0
Prílišná anonymita zamestnancov	29,2	13,7	16,5	19,0
Neuvedomenie si hodnôt	33,3	32,7	40,0	63,0
Ignorovanie finančných dôsledkov	17,4	26,6	25,5	26,0
Nadpočetnosť zamestnancov	10,5	5,8	8,2	6,0
Sklamanie z kariéry/ prepúšťanie	9,5	10,4	12,2	12,0
Nízky prah odolania pokušenia	38,1	40,5	43,5	38,0
Vysoké životné náklady	36,4	37,5	36,0	41,0

Prameň: Elektronické dokumenty štúdie PwC za rok 2007 uvedené v zozname literatúry. Údaje sú kompilované.

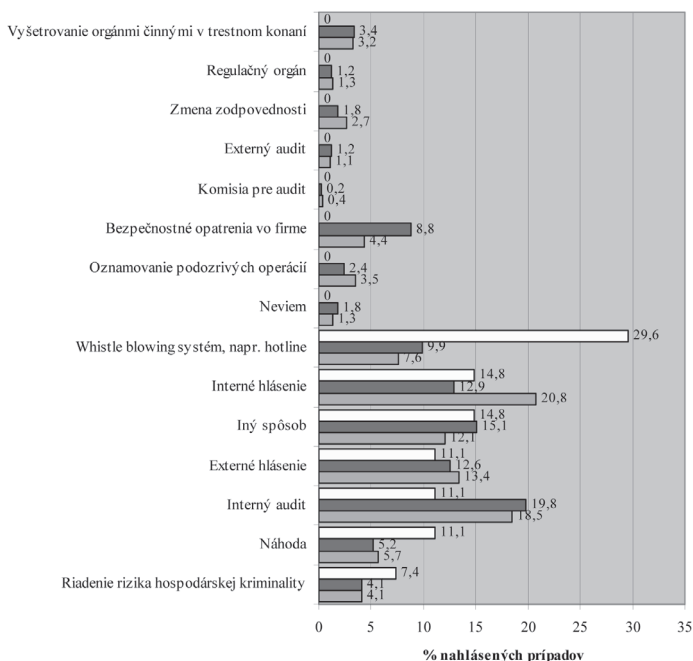
mení na kontrolu v prípade, ak sa objavia predpoklady dolózneho konania. Komplexná kontrola sa uskutočňuje iba v prípade oprávneného podozrenia alebo pri nezvratných dôkazoch.

Ďalšie alternatívy pri odhaľovaní dolózných konaní predstavujú osobitné kontroly, respektíve osobitné šetrenia. Hoci môžu byť pomenované rôzne, v praxi spravidla vždy ide o to isté. Najčastejšie sa skrývajú pod názvami ako

osobitné vyšetrovanie, kontrola sprenevery alebo defraudácie, osobitná kontrola, mimoriadna kontrola, Fraud Audit a podobne. Uskutočňovanie osobitnej kontroly prebieha spravidla na základe určitého podnetu, ktorým bývajú zvyčajne informácie o pravdepodobných dolôžnych konaniach, vychádzajúce z neformálnych a často anonymných odkazov adresovaných predstaviteľom vnútornej revízie. V súčasnom období internetu ide prevažne o e-mailové odkazy. Ďalšiu možnosť predstavujú nainštalované „whistleblowing“ systémy. Základným poslaním osobitných kontrol je odhaľovať dolôžne konania. Počas osobitnej kontroly sa často uplatňujú aj opatrenia tzv. Corporate Intelligence, nasadené zväčša ešte pred spustením vlastnej kontroly. Považuje sa za vhodné realizovať osobitné kontroly práve iteratívnym spôsobom. To znamená, že v skutočnosti jestvujú mnohé a rôznorodé oblasti kontroly a v závislosti od konkrétnych cieľov prešetrovania sa experti zamerajú na kontrolu iba niektorých, vopred vymedzených oblastí. Preto musia byť ciele kontroly záväzne definované pre celú organizáciu, pretože od nich závisí nielen výška celkových nákladov, ale aj úspešnosť celej kontroly. Veľmi dôležité je pritom zabezpečiť zaistenie informácií a dokumentov s dôkaznou hodnotou. Výsledky kontroly majú vlastnú dôkaznú hodnotu a odborníci, ktorí sa na kontrole podieľali, majú postavenie svedkov. Každá osobitná kontrola sa musí uskutočňovať vždy vzhľadom na možný vznik právneho sporu s potenciálnymi, trestne stíhateľnými páchatelmi, pričom práve táto skutočnosť sa v praxi nezriedka ignoruje. Ak sa však súdu predložia informácie, pri ktorých nemožno vylúčiť, že boli skrátene, sfaľšované alebo inak manipulované, tak v prípade nepriaznivej situácie nebudú mať dôkaznú hodnotu, čo môže byť výhodou pre páchatela. Osobitné kontroly uskutočňujú špecialisti so zodpovedajúcimi skúsenosťami a vzdelaním. Ich skúsenosti dokážu organizácie posúdiť na základe odborných publikácií, referencií o projektoch, a podobne aj z informácií z ich životopisu. Proces špeciálneho vyškolenia odborníkov sa uzatvára udelením certifikátu „Certified Fraud Examiner“, ktorý sa už začína rozširovať aj v Európe.

III. PREŠETROVANIE DOLÓŽNYCH KONANÍ

Posledná fáza systému riadenia boja proti hospodárskej kriminalite zahŕňa opatrenia, ktorými je možné dolôžne konania prešetrovať, s cieľom zabrániť ich vzniku v budúcnosti, a to v čo najväčšej miere. Krízové riadenie predstavuje vymedzené systematické riešenie krízových situácií. Kríza v kontexte hospodárskej kriminality a dolôžnych konaní znamená takú situáciu, s ktorou sa asocjuje rozhodovanie subjektu v stave možného zvratu spôsobeného podstatnými dolôžnymi konaniami vnútorných či vonkajších páchatel'ov. V rámci krí-

Graf 1. Spôsoby odhalenia ekonomickej kriminality

Prameň:

[http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublications.nsf/docid/C7DD1B9C0001E-461802573710060FBB0/\\$file/GECS_SK.pdf](http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublications.nsf/docid/C7DD1B9C0001E-461802573710060FBB0/$file/GECS_SK.pdf), 27.08.2008.

zového riadenia sa musí najprv overiť, či postihnutý subjekt robí všetko preto, aby sa jeho východisková situácia ďalej nezhoršovala, hoci je už tak či tak silne zasiahnutá dolóznymi konaniami. Radia sa sem predovšetkým opatrenia na zaistenie dôkazov, na ochranu vlastníctva subjektu pred ďalšími stratami a podobne. Napríklad zverejnenie určitých informácií či dôkazov sa môže obzvlášť závažne premietnuť aj do obratu alebo zisku postihnutého subjektu. Krízové riadenie zahŕňa identifikáciu a analýzu krízových situácií, vymedzenie stratégií na zdolanie krízy a zavedenie a uplatňovanie protiopatrení. K tomu nutne patrí aj vymedzenie a nasadenie krízových plánov, najmä vzhľadom na komunikáciu, riadenie, odozvu a zabránenie vzniku kríz v budúcnosti. Žiada sa pripomenúť, že jestvujú určité charakteristiky dobrého krízového manažmentu,

ako sú napríklad jednoznačné rozhodovacie a komunikačné kanály, iteratívne postupy, zostavenie interdisciplinárnych tímov a cieľovo orientované konanie.

Podobne ako v predošlej fáze pri odhaľovaní dolôžnych konaní, aj v prípade ich prešetrovania možno siahnúť po osobitných kontrolách. Uskutočnenie osobitného prešetrovania vychádza vždy z určitého podnetu, pričom sa analyzujú informácie, ktoré pochádzajú z formálneho aj neformálneho systému. Odhaľovanie dolôžnych konaní prebieha podľa klasickej schémy v rámci internej revízie, pričom sa zbierajú a vyhodnocujú informácie z dostupných zdrojov. Osobitné kontroly majú v uvedených súvislostiach za úlohu odhaľovať dolôžne konania vzhľadom na spôsob a možnosti ich obchádzania, ako aj vzhľadom na spôsobené škody. Avšak iba v prípade, že majú dôkaznú spôsobilosť, môžu z nich byť vyvedené dôsledky v rámci občianskoprávného, trestnoprávného a pracovnoprávného konania. I v tomto prípade je veľmi vhodné, aby sa osobitné kontroly uskutočňovali iteratívne, podobne, ako to bolo v predchádzajúcej fáze.

Súčastou opatrení v poslednej fáze bývajú analýzy ex post. Vo vzťahu k dolôžnym konaniam nimi rozumieme dodatočne, spätne realizované vyšetrovanie dôvodov, ktoré dolôžne konania podporili alebo umožnili, ako sú napríklad nedostatky v kontrole, tzv. Management Override¹ či iné príčiny. Výraz ex post znamená, že sa analýzy uskutočňujú až po realizácii dolôžnych konaní, buď ako samostatné opatrenie, alebo v rámci viacerých ďalších opatrení. Rozsiahla analýza ex post zohľadňuje aj zavedenie opatrení, ktoré by už mali zabrániť predmetným dolôžnym konaniam v budúcnosti. V súčasnosti sa už bežne počas uskutočňovania osobitných kontrol analyzuje a sprehľadňuje tzv. Fraud schéma, prostredníctvom ktorej subjekt získava dôležité informácie o príčinách dolôžnych konaní, a to napríklad formou odpovedí na otázky:

- Ide o tzv. Management Override, alebo ide o vedomé vyradenie kontrolných mechanizmov z činnosti zo strany manažmentu?
- Ide o slabiny v procesoch, ktoré vznikli na základne nedostatočného oddelenia funkcií alebo prostredníctvom absentujúceho tzv. princípu štyroch očí?

Na základe získaných informácií je možné vytvoriť zodpovedajúci nový systém vnútornej kontroly, aby v budúcnosti viac nedochádzalo k rovnakým či podobným prípadom. Často sa podceňuje dôležitosť odhaľovania dolôžnych konaní, ktorá umožňuje zabrániť takýmto alebo podobným prípadom hospo-

¹ Pozn.: Pod pojmom „Management Override“ sa vníma možnosť mariť kontrolnú činnosť v zmysle predpokladu a vhodnej príležitosti na páchanie hospodárskej kriminality na úrovni riadenia podnikateľského subjektu.

dárskej kriminality v budúcnosti. Nie zriedkavo postihnuté subjekty vydávajú na uvedené procesy prešetrovania dolôznych konaní obrovské množstvo finančných prostriedkov, pričom však už zabúďajú na vyvodenie zodpovedajúcich dôsledkov do budúcnosti. A tak sa pomerne často stáva, že subjekty bývajú opakovane poškodzované rovnakými trestnými činmi.

ZÁVER

Hospodárska kriminalita dokáže v praktickej rovine postihnúť každý jeden trhový i netrhový subjekt, bez ohľadu na primárne zameranie jeho aktivít. Dnešné systémy riadenia boja proti hospodárskej kriminalite, osobitne v oblasti jej prevencie a ochrany pred ňou, a podobne aj v oblasti odhaľovania a prešetrovania dolôznych konaní na úrovni hospodárskej kriminality, predstavujú rovnako v súkromnom, ako aj vo verejnom sektore jeden z prvoradých princípov stratégií komplexného a náročného budovania konkurenčnej schopnosti a širokospektrálnej dôveryhodnosti súčasných moderných subjektov.

V novodobom boji subjektov všetkých kategórií, ktoré si uvedomujú nevyhnutnosť potreby zaisťovať a zvyšovať svoju nezávislosť a dôveryhodnosť, osobitne v očiach širokej verejnosti, a tým fakticky celej spoločnosti, zohrávajú životne dôležitú úlohu popri forenzných službách práve systémy riadenia boja proti hospodárskej kriminalite. V zásade ide pri nich o komplex procesov sledujúcich vo všeobecnosti nasledujúce základné ciele: zabezpečovanie prevencie proti hospodársko-kriminálnym konaniam, odhaľovanie hospodársko-kriminálnych konaní a prešetrovanie hospodársko-kriminálnych konaní, pričom kľúčový spojovací bod každej fázy i každého uplatneného opatrenia predstavujú komplexné analýzy účinnosti. Ku skutočnostiam sprehľadneným v texte príspevku možno na dôvažok doplniť, že podľa kolektívu autorov J. Kuchta, H. Válková et al. vyvoláva rozsah a štruktúra hospodárskej trestnej činnosti potrebu zvyšovať efektívnosť prostriedkov právnej i mimoprávnej ochrany ekonomických vzťahov a hospodárskej činnosti, pričom nebola dosiaľ vypracovaná jednotná koncepcia preventívnych opatrení voči tejto kriminalite, aj keď v budúcnosti bude nevyhnutné, aby štát formuloval aspoň základné metódy a formy preventívneho pôsobenia v hospodárskej oblasti a ponechal si kontrolné funkcie nad výkonom podnikateľských aktivít. (Podľa Kuchta, J., Válková, H. et al., 2005, s. 364 – 367)

ZUSAMMENFASSUNG

Wirtschaftskriminalität, bekannt als dolose Handlungen in der deutschen Umgebung und als Fraud in der englischsprachigen Umgebung, bedeutet heutzutage wahrscheinlich die allergrösste Bedrohung für die zukünftige Entwicklung der Weltwirtschaft und die weitere Globalisierung der internationalen Wirtschaftsbeziehungen. Als modernes Phänomen ist sie in der Lage praktisch jedes einzige Subjekt seriös zu betreffen, egal ob es seine Aktivitäten wirtschaftlich oder nichtwirtschaftlich ausübt. Heutige Anti-Fraud-Management Systeme, vor allem auf dem Gebiet der Prävention, der Aufdeckung, als auch der Aufarbeitung der dolosen Handlungen im Rahmen der Wirtschaftskriminalität bedeuten gleichmässig in dem privaten, als auch in dem öffentlichen Sektor einen der allerwichtigsten Prinzipie der Strategien eines komplexen und anspruchsvollen Aufbaus der Konkurrenzfähigkeit als auch der weitgehenden Vertrauenswürdigkeit der heutigen modernen Subjekte.

Im neuartigen Kampf der Subjekte aller Kategorien, die sich der Unumgänglichkeit des Bedarfs an Absicherung und Erweiterung deren Unabhängigkeit und Vertrauenswürdigkeit, vor allem in Augen der breiten Öffentlichkeit, als auch der ganzen Gesellschaft, bewusst sind, spielen neben den forensischen Dienstleistungen eine lebenswichtige Rolle auch die Anti-Fraud-Management Systeme. Im Prinzip handelt es sich dabei um einen gesamten Komplex von Prozessen, die im allgemeinen folgende Hauptziele verfolgen: Prävention gegen dolose Handlungen im Rahmen der Wirtschaftskriminalität mit ihren Instrumenten wie z. B. Ethische Kodizes, Policies und Procedures, Sensibilisierungsmassnahmen, planmässige Prüfungen, Gefährdungsanalysen – allgemein, als auch in der IT Branche, und Integritätstest, Aufdeckung der dolosen Handlungen im Rahmen der Wirtschaftskriminalität mit ihren Instrumenten wie z. B. standardisierte EDV-Instrumente, lernende Systeme, Whistleblowing System, Corporate Intelligence, bzw. Business Intelligence, Fraud Due Diligence Audit oder Sonderprüfungen und Aufarbeitung der dolosen Handlungen im Rahmen der Wirtschaftskriminalität mit ihren Instrumenten wie z. B. Krisenmanagement, Sonderprüfungen und Ex-Post Analysen, wobei die Position eines wichtigen zusammenbindenden Elements eine ständige Wirkungsanalyse übernimmt.

LITERATÚRA

Printové pramene:

- DIANIŠKA, G. et al.: *Kriminológia*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. 304 s. ISBN 978-80-7380-198-4.
KUCHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. et al.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 364 – 367. ISBN 80-7179-813-4.

Elektronické pramene:

- Dokumenty Forum Wirtschaftskriminalität. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://www.forum-wirtschaftskriminalitaet.org/>;
- Dokument Wirtschaftskriminalität 2007 - Sicherheitslage der deutschen Wirtschaft. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW:
http://www.pwc.de/fileserver/RepositoryItem/studie_wikri_2007.pdf?itemId=3169192;
- Dokument Vyšetřovací a forenzní služby – Hospodářská kriminalita: Ťudia, prostredie a kontrola – 4. ročník globálneho prieskumu hospodárskej kriminality – Slovenská republika. [online]. [cit. 2008-08-27]. Dostupný z WWW:
[http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublications.nsf/docid/C7DD1B9C0001E461802573710060FBB0/\\$file/GECS_SK.pdf](http://www.pwc.com/Extweb/pwcpublications.nsf/docid/C7DD1B9C0001E461802573710060FBB0/$file/GECS_SK.pdf);
- Dokumenty The Institute of Internal Auditors. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://www.theiia.org/>;
- Dokumenty The AuditFactory. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://www.auditfactory.de/aktuelles.html>;
<http://www.auditfactory.de/ressourcen.html>;
- Dokumenty Bekämpfung von Wirtschaftskriminalität. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://groups.google.com/group/fraud-fighter>;
- Dokumenty Privacy & Secutity. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://www.privacy-security.ch>;
- Dokumenty Zahlen – Daten – Fakten... rund um das Thema Wirtschaftskriminalität. [online]. [cit. 2009-08-01]. Dostupné z WWW:
<http://www.wirtschaftskriminalitaet.com>.

Vnímanie ekonomickej kriminality odbornou verejnosťou

Tomáš Strémy

Synopsa: Autorovým podnetom k vykonaniu empirického výskumu v oblasti majetkovej a najmä ekonomickej kriminality bol nedostatok poznatkov o ekonomickej kriminalite. Žiadny subjekt na Slovensku neeviduje latenciu ekonomickej kriminality a zarážajúcou skutočnosťou je, že v oblasti ekonomickej kriminality neexistuje preventívny projekt, ktorý by sa zaoberal len týmto druhom kriminality. Poznatky, ktoré poskytuje empirický výskum (o páchateloch, ich motivácii, vnútorných a medzinárodných faktoroch, ktoré ovplyvňujú majetkovú a ekonomickú kriminalitu a mnohých ďalších), možno efektívne spracovať aj na iné účely nad rámec článku. Napríklad na hlbšiu analýzu motivácie páchatel'a alebo medzinárodnú komparáciu faktorov (v rámci Višegrádskej štvorky), ktoré ovplyvňujú majetkovú a ekonomickú kriminalitu.

Kľúčové slová: majetkové trestné činy, hospodárske trestné činy, latencia, podvod, krádeže, sprenevera, výška škôd, páchatel', vnútroštátne faktory, medzinárodné faktory.

V ekonomickej kriminalite sa v posledných rokoch výrazne presadzuje internacionalizácia. Vzhľadom na skutočnosť, že ekonomická kriminalita spôsobuje Slovenskej republike najväčšie škody, preto jej vymedzenie považuje autor článku za potrebné. Zároveň pokladá za prínos určiť presnejší rozdiel medzi trestnými činmi, ktoré sa subsumujú podľa rôznych inštitúcií (Generálna prokuratúra SR, Ministerstvo spravodlivosti SR a Zbor väzenskej a justičnej stráže) a správ (Správa o bezpečnostnej situácii na Slovensku) do majetkovej a ekonomickej kriminality. Ich presné zaradenie pod jednotlivý druh kriminality nám umožní získať relevantnejšie štatistické údaje o kriminalite na území Slovenskej republiky a okrem toho vhodnejšie zameranie preventívnych aktivít na danú oblasť.

Pri kriminalite bielych golierov (*ekonomickej kriminality*) je problematické vymedziť jej definíciu. Mnohí akademici a vedci v minulosti, ale i v súčasnosti si kladú otázku, čo to vlastne je kriminalita bielych golierov. Jej problém spočíva najmä vo vymedzení jej definície. Sutherland bol prvým, ktorý priniesol túto tému do popredia kriminológie. Urobil tak v prácach *White collar criminality* (1940) a *White collar crime* (1949). Niektorí akademici ako Richard Quinney

(1977) argumentovali, že pojem kriminalita bielych golierov by mal byť nahradený a všetky trestné činy spáchané zamestnancami by mali byť subsumované pod „zamestnanecké, resp. pracovné trestné činy“. Predmetom zaujímavej diskusie posledných rokov bola kriminalita bielych golierov určujúca rozdiel medzi pracovným a organizovaným trestným činom. *Pracovný trestný čin* je kategóriou, ktorú presadzoval Quinney. O tento trestný čin ide vtedy, keď ho ľudia spáchali v priebehu ich zamestnania, v prevažnej väčšine pre osobný zisk. *Organizovaný trestný čin* je zásadne korporátnym trestným činom, kde cieľom je najmä zisk pre spoločnosť, avšak nemusí to tak byť vždy.¹ Obom typom trestných činov poskytujú relatívnu „ochranu“ médiá. Predovšetkým korporátny trestný čin (vzhľadom na rozsah a možnú silu lobbingu pri politických stranách a pre iné legálne dôvody) je málokedy, ak vôbec, prezentovaný v médiách ako trestný čin.²

Autor článku pri definícii kriminality bielych golierov uvádza pojem *ekonomická kriminalita*. Podľa jeho názoru je pojem hospodárska kriminalita reštriktívnejším pojmom v porovnaní s ekonomickou kriminalitou, vzhľadom na odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12. Toto odporúčanie je pomerne známe a ekonomickú kriminalitu člení na:

1. kartelové trestné činy,
2. podvodné praktiky a zneužívanie hospodárskej situácie,
3. úverové a dotačné trestné činy a trestné činy pri získavaní zákaziek,
4. počítačové podvody,
5. zakladanie a vedenie fiktívnych firiem,
6. trestné činy spojené s účtovníctvom,
7. podvodné praktiky a zneužívanie hospodárskej situácie,
8. porušenie štandardov bezpečnosti a zdravia zamestnancov v spoločnosti,
9. podvody poškodzujúce veriteľov,
10. podvádzanie spotrebiteľov,
11. nekalá súťaž,
12. finančné trestné činy a vyhýbanie sa sociálnym výdavkom zo strany podnikov,
13. colné podvody,
14. trestné činy vzťahujúce sa k menovej regulácii peňazí,
15. burzové a bankové trestné činy,
16. trestné činy proti životnému prostrediu.

¹ TREADWELL, J.: *Criminology*. London, SAGE Publications, 2006, s. 110 – 112.

² KATHERINE S. WILLIAMS: *Textbook on Criminology*. New York, Oxford University Press, 2004, s. 54.

Značný nárast ekonomickej aktivity členských štátov Rady Európy a rozvoj medzinárodných ekonomických vzťahov často umocňuje páchanie trestných činov. Uvažujúc o tom, že ekonomický trestný čin:

- spôsobuje stratu veľkému množstvu ľudí (partnerom firiem, akcionárom, zamestnancom, zákazníkom, konkurentom, veriteľom), spoločensvu ako celku a dokonca štátu, ktorý musí znášať ťažké finančné náklady a značnú stratu príjmov,
- poškodzuje národnú a medzinárodnú ekonomiku a
- spôsobuje stratu istoty v ekonomickom systéme.³

Pred rokom 1989 sa označoval tento druh kriminality ako hospodárska kriminalita, avšak po roku 1989 bol tento druh kriminality označovaný odborníkmi z praxe na ekonomickú kriminalitu. Tento pojem sa začal štandardne používať nielen v literatúre, ale i v správach o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike, ktoré vypracúva Policajný zbor. Podľa Lisoňa by bolo vhodnejšie nazvať tento jav ako kriminalitu páchanú v ekonomike.⁴ V tomto smere možno súhlasiť s jeho argumentmi, napr. aj pre pojem poľnohospodárska kriminalita policajná prax používa pojem kriminalita páchaná v poľnohospodárstve. Pojem, ktorý definuje spáchanie trestných činov v ekonomike, bude treba do budúcnosti určiť čo najexaktnejšie, najmä pre možnú prepojenosť s inými druhmi kriminalít. Autor článku sa však domnieva, že pojmy ako hospodárska kriminalita, ekonomická kriminalita, kriminalita páchaná v ekonomike a kriminalita bielych golierov môžeme považovať do budúcnosti za synonymá, aby sme predišli rozdielnemu chápaniu týchto pojmov.

Pri pojme ekonomická kriminalita sa môžeme v teórii stretnúť s pojмами ako finančná kriminalita a hraničná kriminalita. Pod pojmom finančná kriminalita možno rozumieť trestnú činnosť zameranú na poškodzovanie finančného, investičného, kapitálového a poisťovacieho trhu. Hraničná kriminalita je termín, ktorý sa používa skôr v užšom kruhu odbornej praxe, a to v prípadoch trestných činov súvisiacich s protiprávnym pohybom osôb a vecí (tovaru) cez štátne hranice.⁵

V súčasnosti zaraďujeme niektoré trestné činy, napr. trestný čin podvodu a trestný čin sprenevery do ekonomickej kriminality, ale i do majetkovej kriminality (IV. Hlava zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov; ďalej len „Trestný zákon“). Podľa názoru autora možno povedať, že

³ Recommendation No. R (81) 12.

⁴ LISOŇ, M.: Odhaľovanie kriminality páchanej v ekonomike. Bratislava: Akadémia PZ, 2001. s. 22.

⁵ HOLCR, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: Iura Edition, 2008. s. 286.

ak poškodeným subjektom je fyzická osoba, napr. pri trestnom čine podvodu (§ 221 Trestného zákona), pôjde o majetkovú kriminalitu, ale ak je poškodeným subjektom právnická osoba, pôjde už o trestný čin, ktorý sa zaraďuje do kategórie ekonomickej kriminality. Na základe uvedeného možno zhrnúť, že dôležitý je spôsob spáchania trestného činu, tzv. *modus operandi* a odlišný objekt trestného činu.

KOMPARÁCIA MAJETKOVEJ A EKONOMICKEJ KRIMINALITY (empirický výskum)

Na účely objasnenia a odlišenia majetkovej a ekonomickej kriminality autor spracoval výsledky empirického výskumu. Predpokladá, že prieskum v tejto oblasti napomôže zvýrazniť prvky rozdielnosti medzi majetkovou a ekonomicou kriminalitou a zároveň pomôže poukázať na súčasné príčiny oboch druhov kriminalít a identifikovať ich. Zistené údaje by mohli prispieť k uplatneniu efektívnejšej trestnej politiky štátu v rámci majetkovej a ekonomickej kriminality.

Prieskum bol vykonaný anonymne a zúčastnilo sa na ňom päť cieľových skupín, ktorými boli: advokáti, sudcovia, prokurátori, notári a študenti 1. a 2. ročníka magisterského štúdia na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Vzhľadom na veľmi nízku návratnosť dotazníkov, aj napriek vysokému počtu osôb, ktorým bol tento dotazník zaslaný (200 dotazníkov, pričom každej cieľovej skupine bolo odovzdaných 40 dotazníkov) sa autor rozhodol rozdeliť adresátov dotazníkov do dvoch skupín. Prvú skupinu tvoria študenti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a druhú skupinu tvoria absolventi právnických fakúlt na Slovensku s dlhoročnou praxou na spomenutých pracovných pozíciách. Na prieskume sa zúčastnilo desať študentov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, sedem advokátov, traja sudcovia, traja prokurátori a dvaja notári.

1. **Otázka: „Ktoré trestné činy zaraďujeme podľa Vášho názoru do majetkovej kriminality a ktoré do ekonomickej kriminality podľa zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“)?“**

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov)

Podľa názoru respondentov zaraďujeme do **majetkovej kriminality** nasledujúce trestné činy (poradie je zoradené od najviac uvádzaného trestného činu po najmenej spomenutý trestný čin v dotazníkoch):

Tabuľka 1. Zaradenie trestných činov do majetkovej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	Krádež (§ 212 TZ)	1. (9x)	1. (13x)	1. (22x)
2.	Poškodzovanie cudzej veci (§ 245, 246 TZ)	2. (6x)	2. (10x)	2. (16x)
3.	Sprenevera (§ 213 TZ)	2. (6x)	3. (9x)	3. (15x)
4.	Podielníctvo (§ 231, 232 TZ)	5. (5x)	5. (7x)	4. (12x)
5.	Podvod (§ 221 TZ)	7. (2x)	4. (8x)	5. (10x)
6.	Neoprávnené užívanie cudzej veci (§ 215 TZ)	2. (6x)	7. (4x)	5. (10x)
7.	Neoprávnené používanie cudzieho motorového vozidla (§ 215 TZ)	7. (2x)	7. (4x)	7. (6x)
8.	Zatajenie veci (§ 236 TZ)	–	6. (5x)	8. (5x)
9.	Lúpež (§ 188 TZ)	6. (3x)	9. (1x)	9. (4x)
10.	Poškodzovanie a znehodnocovanie kultúrneho dedičstva (§ 249 TZ)	9. (1x)	9. (1x)	10. (2x)

Komentár: Ak porovnáme odpovede jednotlivých cieľových skupín, tak zistíme, že medzi nimi nie sú veľké rozdiely. Pri všetkých cieľových skupinách bol na prvom mieste uvádzaný trestný čin krádeže. Táto skutočnosť sa zhoduje aj so štatistickými údajmi, ktoré sú uvedené v správe o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike za rok 2007. Podľa tejto správy medzi najzávažnejšie majetkové trestné činy patrili najmä krádeže vlámaním a krádeže dvojstopových motorových vozidiel.

Podľa názoru respondentov zaraďujeme do **ekonomickej kriminality** nasledujúce trestné činy (poradie je zoradené od najviac uvádzaného trestného činu po najmenej spomenutý trestný čin v dotazníkoch):

Tabuľka 2. Zaradenie trestných činov do ekonomickej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	Skrátenie dane a poistného (§ 276 TZ)	1. (6x)	1. (7x)	1. (13x)
2.	Neodvedenie dane a poistného (§ 277 TZ)	2. (5x)	1. (7x)	2. (12x)
3.	Neoprávnené podnikanie (§ 251 TZ)	6. (3x)	1. (7x)	3. (10x)
4.	Falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí a cenných papierov (§ 270 TZ)	2. (5x)	6. (3x)	4. (8x)
5.	Úverový podvod (§ 222 TZ)	4. (4x)	6. (3x)	5. (7x)
6.	Poškodzovanie spotrebiteľa (§ 269 TZ)	10. (1x)	4. (5x)	6. (6x)
7.	Nezaplatenie dane (§ 278 TZ)	8. (2x)	6. (3x)	7. (5x)
8.	Podvod (§ 221 TZ)	8. (2x)	6. (3x)	7. (5x)
9.	Sprenevera (§ 213 TZ)	4. (4x)	–	7. (5x)
10.	Nepovolená výroba liehu (§ 253 TZ)	6. (3x)	–	7. (5x)

Komentár: Odpovede boli v tomto prípade rozdielnejšie, ako to bolo pri majetkovej kriminalite. Trestné činy ako skrátenie dane a poistného; neodvedenie dane a poistného patria medzi najviac páchané ekonomicke trestné činy, ale nie sú najviac páchanými činmi v rámci ekonomickej kriminality. Zaujímavým faktom je, že najčastejšie páchané ekonomicke trestné činy ako podvod a úverový podvod uvádzajú respondenti nie často, resp. v poradí na nižších miestach. V tomto kontexte je potrebné poukázať na skutočnosť, že oslovení respondenti nevnímajú trestné činy podvodu a úverového podvodu s takou mierou závažnosti, ako v skutočnosti sú. Aj tento aspekt môže v súčasnosti prispievať k podceňovaniu rôznych faktorov, ktoré vytvárajú podmienky pre páchanie ekonomickej trestnej činnosti.

2. Otázka: „Ktorý pojem je podľa Vášho názoru exaktný (presný) podľa slovenského právneho poriadku, ktorý poškodzuje a ohrozuje ekonomické vzťahy v Slovenskej republike?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov)

Podľa názoru **všetkých respondentov** je presnejším pojmom *ekonomická kriminalita* (uvedený deväťkrát). Avšak pojmy *hospodárska kriminalita* a *kriminalita páchaná v ekonomike* boli uvedené v dotazníkoch len o jedenkrát menej (osemkrát). Výsledky u absolventov i študentov sú veľmi podobné. Absolventi uviedli každý pojem rovnako (päťkrát). Študenti uviedli v dotazníkoch pojem ekonomická kriminalita štyrikrát, hospodárska kriminalita trikrát a kriminalita páchaná v ekonomike trikrát.

Tieto dôvody na používanie pojmu **ekonomická kriminalita** uvádzali respondenti:

Absolventi (prokurátori):

- názov vystihuje objekt daných trestných činov, ktoré sú zamerané voči ekonomike, ekonomickým vzťahom v spoločnosti.

Absolventi (advokáti):

- ekonomika odráža hospodárenie v spoločnosti,
- z majetkovej, ako aj z ekonomickej kriminality je to výstižný termín „podvod“, pretože mnoho tzv. podnikateľov nepodniká, teda nevytvára hodnoty, resp. pracovné miesta, ale dopúšťa sa jednoducho trestného činu podvodu. V ekonomickej kriminalite je to neodvedenie dane, ako aj poistného, množstvo ľudí pracuje za minimálnu mzdu a sú „zneužívaní podnikateľmi“,
- ekonomická kriminalita v sebe zahŕňa trestné činy poškodzujúce nielen hospodárstvo, ale aj ekonomické záujmy súkromných subjektov.

Študenti PF TU:

- ekonomika je výstižnejší pojem ako hospodárstvo. Hospodárske trestné činy ohrozujú fungovanie národného hospodárstva, hospodárske záujmy štátu a ekonomickú kriminalitu. Ekonomická kriminalita má súkromnejší rozmer a hlavne poškodený je jednotlivec, a nie celá spoločnosť. Ide o trestné činy proti celému ekonomickému systému a ten zahŕňa viac ako záujmy štátu v hospodárstve,
- ekonomická kriminalita je širší pojem ako hospodárska kriminalita, pričom zahŕňa aj finančnú kriminalitu. Taktiež by sa mohol použiť termín kriminalita páchaná v ekonomike, keďže sa používa pojem kriminalita páchaná v ekonomike, a nie poľnohospodárska kriminalita,
- ekonomická kriminalita je širší pojem ako hospodárska kriminalita, keďže ekonomická kriminalita v sebe zahŕňa aj hospodársku a finančnú krimi-

nalitu. Okrem toho sa do ekonomickej kriminality zaraďujú nielen trestné činy podľa V. hlavy Trestného zákona, ale aj trestné činy z iných hláv,

- viaže sa spravidla na niektoré z foriem peňazí; silnejší vzťah k štátu a veľkým ekonomickým subjektom; zahŕňa konanie ovplyvňujúce trhovú ekonomiku, menej sa viaže na hmotný majetok; konanie istým spôsobom ovplyvňuje ekonomiku.

Tieto dôvody na používanie pojmu **hospodárska kriminalita** uvádzali respondenti:

Absolventi (advokáti):

- najvýstižnejší pojem.

Absolventi (sudcovia):

- podľa delenia Trestného zákona,
- striktne vychádza z názvu V. hlavy Trestného zákona – trestné činy hospodárske.

Študenti PF TU:

- vzhľadom na skutočnosť, že sa má chrániť trhové hospodárstvo, nové ekonomické vzťahy. Ochrana je spojená s rozvojom podnikania. Mal by sa zabezpečiť finančný a daňový systém; podpora hospodárskej súťaže; zákaz nekalej súťaže; ochrana meny, slovenskej alebo cudzej (zahraničnej); ochrana colných vzťahov,
- používané pojmy v Trestnom zákone (V. Hlava Trestného zákona) – pojmy by mohli byť jednotné. Zároveň pojem hospodárstvo najviac vystihuje stav či situáciu v krajine a fungovanie ekonomických vzťahov v jej rámci,
- keďže trestné činy ohrozujúce trhovú ekonomiku, trestné činy proti hospodárskej disciplíne, trestné činy proti mene a trestné činy daňové a trestné činy proti priemyselným právam a proti autorskému právu sú uvedené v Trestnom zákone v V. hlave I. časti pod názvom „trestné činy hospodárske“.

Tieto dôvody na používanie termínu **kriminalita páchaná v ekonomike** uvádzali respondenti:

Absolventi (sudcovia):

- zohľadňuje všeobecné páchanie majetkovej aj ekonomickej či hospodárskej kriminality,
- pojem úplnejšie vyjadruje povahu tejto trestnej činnosti,
- širší, komplexný pohľad.

Absolventi (notári):

- extenzívny, exaktný.

Študenti PF TU:

- tento termín považujeme za najviac exaktný a súčasne za dostatočne extenzívny, aby zahŕňal trestné činy, ktoré poškodzujú, resp. ohrozujú ekonomické vzťahy, hospodársky poriadok štátu, t. j. trestné činy uvedené v V. hlave Trestného zákona, alebo tiež trestné činy podvodu, sprenevery,
- uvádza sa v odbornej literatúre. Hospodárska kriminalita je užší pojem ako ekonomická kriminalita, pričom môže dôjsť aj k zámene týchto pojmov,
- uvedený termín vhodnejšie vystihuje (zahŕňa) ekonomickú kriminalitu a hospodársku kriminalitu, lebo oba tieto pojmy subsumuje.

Komentár: Respondenti sa prikláňali k všetkým spomenutým pojmom. Na základe zistených výsledkov je zložité vybrať pojem, ktorý respondenti označovali najčastejšie, keďže medzi pojmom ekonomická kriminalita (uvedené 9x), boli zvyšné dva pojmy (hospodárska kriminalita a kriminalita páchaná v ekonomike) uvádzané len o jedenkrát menej (8x). Podľa názoru autora článku by bolo vhodnejšie používať pojem ekonomická kriminalita. Autor poukazuje najmä na odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12. Domnieva sa, že pojem ekonomická kriminalita sa prekladá do anglického jazyka ako economic crime. Preto pokladá tento pojem za vhodnejší, keďže iný pojem by bol rýdzo slovenským pojmom. Avšak z hľadiska jednotnosti výkladu si autor myslí, že pojmy ako hospodárska kriminalita, ekonomická kriminalita, kriminalita páchaná v ekonomike a kriminalita bielych golierov by sme mali považovať do budúcnosti za synonymá, aby sme predišli rozdielnemu chápaniu týchto pojmov.

3. Otázka: „Aká je podľa Vášho názoru miera latentnej (skrytej) kriminality u majetkovej kriminality a aká je u ekonomickej kriminality?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov)

Podľa názoru respondentov je miera **latencie u majetkovej kriminality** nasledujúca:

Tabuľka 3. Miera latentnej (skrytej) majetkovej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	2-násobne väčšia	2. (3x)	1. (7x)	1. (10x)
2.	3 až 4-násobne väčšia	1. (5x)	2. (4x)	2. (9x)

3.	10-násobne väčšia	4. (0x)	3. (3x)	3. (3x)
4.	žiadna	3. (2x)	4. (1x)	3. (3x)
5.	15-násobne väčšia a viac	4. (0x)	5. (0x)	5. (0x)

Komentár: Vzhľadom na to, že v súčasnosti neexistujú výskumy týkajúce sa latencie v oblasti majetkovej kriminality, opiera sa autor len o odhady Váľkovej a Kuchtu, ktorí sa domnievajú, že podiel latentnej kriminality tvorí približne 90 % registrovanej kriminality.⁶ Absolventi sa domnievajú, že latencia v oblasti majetkovej kriminality je dvojnásobne väčšia, ako je registrovaná majetková kriminalita, čo sa zhoduje s odhadom Kuchtu a Váľkovej. Študenti si myslia, že latencia je trojnásobne až štvornásobne väčšia, ako je registrovaná majetková kriminalita. V súčte odpovedí u všetkých respondentov bola v dotazníkoch najviac uvádzaná latencia dvojnásobne väčšia (10x) a o jedenkrát menej bola v dotazníkoch uvedená latencia trojnásobne až štvornásobne väčšia (9x).

Podľa názoru respondentov je miera **latencie u ekonomickej kriminality** nasledujúca:

Tabuľka 4. Miera latentnej (skrutej) ekonomickej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	3 až 4-násobne väčšia	3. (2x)	1. (9x)	1. (11x)
2.	10-násobne väčšia	1. (4x)	2. (4x)	2. (8x)
3.	2-násobne väčšia	2. (3x)	3. (1x)	3. (4x)
4.	15-násobne väčšia a viac	4. (1x)	3. (1x)	4. (2x)
5.	Žiadna	5. (0x)	5. (0x)	5. (0x)

⁶ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 369.

Komentár: Študenti sa domnievajú, že latencia pri ekonomickej kriminalite je desaťnásobne väčšia. Absolventi sa domnievajú, že latencia pri ekonomickej kriminalite je trojnásobne až štvornásobne väčšia, ako je registrovaná ekonomická kriminalita. K tomuto odhadu sa prikláňa i autor článku. Holcr sa domnieva, že latencia pri ekonomickej kriminalite je rozdielna v závislosti od druhov trestných činov. Pri trestných činoch korupcie a prania špinavých peňazí odhaduje latenciu na viac ako päťnásobnú a pri trestných činoch podvodov a skrátenia daní na viac ako dvojnásobnú v porovnaní s registrovanou ekonomickou kriminalitou.⁷

4. Otázka: „Ktoré trestné činy (podľa Trestného zákona) sa podľa Vášho názoru najčastejšie páchajú pri majetkovej kriminalite a ktoré pri ekonomickej kriminalite?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov)

Podľa názoru respondentov sú najčastejšie páchanými trestnými činmi, ktoré zaraďujeme do **majetkovej kriminality**, nasledujúce trestné činy (poradie je zoradené od najviac uvádzaného trestného činu po najmenej spomenutý trestný čin v dotazníkoch):

Tabuľka 5. Najčastejšie páchané trestné činy pri majetkovej kriminalite podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	Krádeže vlámaním (§ 212 TZ)	2. (20)	1. (24)	1. (44)
2.	Krádeže motorových vozidiel (§ 212 TZ)	1. (19)	2. (27)	2. (46)
3.	Poškodzovanie cudzej veci (§ 245, 246 TZ)	3. (27)	3. (36)	3. (63)
4.	Podielníctvo (§ 231, 232 TZ)	4. (36)	4. (56)	4. (92)
5.	Poškodzovanie a znehodnocovanie kultúrneho dedičstva (§ 249 TZ)	5. (50)	5. (67)	5. (117)

⁷ HOLCR, K. a kol.: Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 139.

Komentár: Autor článku sa stotožňuje s poradím, ktoré uviedli všetci respondenti (študenti a absolventi). Zároveň poukazuje na správy o bezpečnostných situáciách na Slovensku za roky 2000 – 2007, kde je poradie trestných činov pri majetkovej kriminalite podobné.

Podľa názoru respondentov sú najčastejšie páchanými trestnými činmi, ktoré zaraďujeme do **ekonomickej kriminality**, nasledujúce trestné činy (poradie je zoradené od najviac uvádzaného trestného činu po najmenej spomenutý trestný čin v dotazníkoch):

Tabuľka 6. Najčastejšie páchané trestné činy pri ekonomickej kriminalite podľa názoru respondentov

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín			Poznámka
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti	
1.	Podvod (§ 221 TZ)	1. (16)	1. (19)	1. (35)	
2.	Sprenevera (§ 213 TZ)	2.(24)	3.(37)	2.(61)	
3.	Úverový podvod (§ 222 TZ)	4. (37)	2. (30)	3. (67)	Jeden respondent (sudca) uviedol, že uvedený TČ patrí do majetkovej kriminality
4.	Neodvedenie dane a poistného (§ 277 TZ)	3. (31)	4. (46)	4. (77)	Jeden respondent (sudca) uviedol, že uvedený TČ patrí do majetkovej kriminality
5.	Porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru (§ 249 TZ)	5. (42)	5. (68)	5. (110)	Jeden respondent (sudca) uviedol, že uvedený TČ patrí do majetkovej kriminality

Komentár: Pri tejto otázke je poradie trestných činov uvádzané respondentmi navzájom podobné a tiež sa približuje k reálnym štatistikám, ktoré uvádzajú údaje o ekonomickej kriminalite (okrem trestného činu sprenevery).⁸ Jeden respondent uviedol, že nasledujúce trestné činy: úverový podvod; neodvede-

⁸ Pozri bližšie správu o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike za rok 2007.

nie dane a poisťného; porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru patria do majetkovej kriminality vzhľadom na zaradenie v osobitnej časti Trestného zákona (IV. Hlava). Autor článku sa domnieva, že dôležitou skutočnosťou pre zaradenia uvedených trestných činov je objekt trestného činu, spôsob spáchania trestného činu a taktiež to, či je poškodeným subjektom právnická alebo fyzická osoba.

5. Otázka: „Čo podľa Vášho názoru reglementuje, že trestné činy podvodu (podľa § 221 Trestného zákona), krádeže (podľa § 212 Trestného zákona) a sprenevery (podľa § 213 Trestného zákona) sú zaradené do majetkovej kriminality, ale i do ekonomickej kriminality?“

(Na túto otázku odpovedalo 22 respondentov, 12 absolventov a 10 študentov)

Absolventi (advokáti):

- uvedené trestné činy rozdeľujeme podľa páchatelia,
- vyššie spomenuté trestné činy majú vplyv a následky v oboch oblastiach,
- uvedené trestné činy sa objavujú v najväčšom počte, pričom vplyv na rozdeľovanie uvedených trestných činov do oboch oblastí má aj výška spôsobenej škody, ktorá je väčšia. Podľa názoru respondenta v oboch oblastiach prevažuje trestný čin podvodu (§ 221 TZ),
- úprava ochraňuje majetok bez ohľadu na charakter trestných činov,
- ochrana majetku a majetok je totožný, nemožno ho deliť podľa dvoch trestných činov,
- tieto trestné činy poškodzujú alebo ohrozujú ekonomické vzťahy, a teda nielen majetok,
- prisvojenie cudzej veci, resp. obohatenie sa na úkor iného.

Absolventi (sudcovia):

- pretože svojou podstatou môžu zasahovať tak do majetkovej sféry fyzických osôb a právnických osôb (užšie vymedzenie), ako aj do základných ekonomických vzťahov účastníkov, napr. hospodárskej súťaže (širšie vymedzenie),
- dôležitá je špecifikácia objektu trestného činu,
- podľa Trestného zákona sú uvedené trestné činy zaradené len do majetkovej kriminality.

Absolventi (prokurátori):

- tieto trestné činy môžu byť spáchané rôznymi spôsobmi, pričom v jednotlivých prípadoch neohrozujú a nepoškodzujú len majetok jednotlivých osôb, ale tiež ekonomické vzťahy v Slovenskej republike. Ich objektom teda môžu byť jednak majetok a vlastnícke práva osôb, a jednak ekonomické vzťahy.

Absolventi (notári):

- určujúcim faktorom je výška škody. Spoločenské vzťahy sú ohrozené, resp. poškodené daným trestným činom.
Študenti PF TU:
- do majetkovej kriminality sú zaradené preto, lebo napádajú objekt chránený Trestným zákonom, a to cudzí majetok. V ekonomickej preto, lebo útočia na ekonomický systém v štáte, ohrozujú istotu účastníkov trhu,
- pretože objektom je cudzia vec, resp. cudzí majetok. Týmito trestnými činmi sa spôsobí škoda. Dochádza k neoprávnenému obohacovaniu. Úmyselne sa poškodzuje cudzí majetok, majetkové práva. Chráni sa právo vlastníť majetok (ústavné právo),
- uvedené trestné činy môžu negatívne ovplyvniť fungovanie hospodárskych vzťahov, poškodiť hospodársky poriadok štátu, napr. trestný čin sprenevery je možné spáchať pri vykonaní podnikateľskej činnosti. Pri spáchaní vyššie uvedených trestných činov nemusí byť ohrozené poškodzovanie vlastníckeho práva, resp. majetok jednotlivca (fyzickej alebo právnickej osoby), ako je to pri majetkovej kriminalite. Vplyv na zaraďovanie uvedených trestných činov do oboch druhov kriminalít má aj výška škôd, ktorá je pri ekonomickej kriminalite vyššia ako pri majetkovej kriminalite,
- podstata krádeže, lúpeže a sprenevery spočíva v zisťnosti páchatel'a v majetkovej i ekonomickej kriminalite,
- závisí to od postavenia subjektov. Ak ide o vzťah medzi fyzickými osobami, pôjde o majetkovú kriminalitu. Ak ide o vzťah medzi fyzickou a právnickou osobou, pôjde o ekonomickú kriminalitu,
- určujúcou skutočnosťou je výška spôsobenej škody. Pri uvedených trestných činoch je zjavné, že škoda (vychádza aj z toho, že je považovaná za jeden z činiteľov odôvodňujúcich delenie kriminality na majetkovú a hospodársku) sa pohybuje v rozmedzí od malej škody po škodu veľkého rozsahu. Tento fakt odôvodňuje ich zaradenie pod obe druhy kriminalít. V závislosti od toho môžu byť spomínané trestné činy posudzované spoločnosťou od najmenej závažných po najväčšie závažné s ďalekosiahlymi ekonomickými následkami,
- závisí od toho, či jeden z týchto trestných činov je spáchaný medzi fyzickou a právnickou osobou a tieto osoby sú vo vzájomnom vzťahu (vtedy ide o ekonomickú kriminalitu). Pokiaľ tam uvedený vzťah nie, pôjde o majetkovú kriminalitu,
- skutočnosť, že v globalizujúcej spoločnosti dosahujú tieto trestné činy takú výšku škody a rozsah, že sú schopné narušiť alebo ohroziť hospodársku disciplínu. Hlavnými dôvodmi pre subsumovanie uvedených trestných činov do oboch druhov kriminalít sú: 1. Závažnosť a rozsah spôsobenej škody

- dy 2. Namierené proti hospodársky strategickým objektom 3. Ohrozenie alebo narušenie hospodárskeho poriadku,
- je to preto, že ide o tradičné zaradenie. Taktiež preto, že pri podvode, krádeži a sprenevere ide aj o iný druh páchatela, vekovo a spoločenským statusom odlišného od páchatela ekonomickej kriminality,
 - škoda spôsobená týmito trestnými činmi je vyjadriteľná v peniazoch, pokiaľ sa deje vo veľkej miere, je schopná ovplyvniť ekonomiku.

Komentár: Respondenti uvádzajú rôzne argumenty, prečo zaraďujeme trestné činy podvodu, krádeže a sprenevery do majetkovej, ale i do ekonomickej kriminality. Autor sa neodváža uviesť len jeden z argumentov, pretože sa domnieva, že sú rozdielne a necháva túto skutočnosť na posúdenie čitateľa. Subjektívnym názorom autora je už spomenutý argument, že hlavnými faktormi, ktoré určujú zaradenie vyššie uvedených trestných činov, sú: objekt trestného činu; spôsob spáchania trestného činu; poškodený subjekt.

6. **Otázka:** „V akej výške odhadujete, že sa pohybujú škody spôsobené majetkovou kriminalitou a v akej výške sa pohybujú škody spôsobené ekonomicou kriminalitou v Slovenskej republike za 1 rok? (Výška škôd je uvedená v eurách, pričom konverzný kurz je: 1 euro = 30,1260 SKK. Pozn. zakrúžkujte Vašu odpoveď.)“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov. Škody sú zoradené na základe dotazníkov od najčastejšie uvádzanej škody, ktorá je podľa názoru respondentov najpravdepodobnejšia po najmenej uvádzanú škodu, ktorá je najnepravdepodobnejšia.)

Podľa názoru respondentov sú škody spôsobené Slovenskej republike **majetkovou kriminalitou** tieto:

Tabuľka 7. Škody spôsobené majetkovou kriminalitou podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	viac ako 100 miliónov eur	1. (6x)	1. (7x)	1. (13x)
2.	viac ako 50 miliónov eur	2. (3x)	2. (3x)	2. (6x)
3.	viac ako 300 miliónov eur	3. (1x)	2. (3x)	3. (4x)

4.	viac ako 500 miliónov eur	4. (0x)	4. (2x)	4. (2x)
5.	viac ako miliarda eur	4. (0x)	5. (0x)	5. (0x)

Komentár: Rozdiely medzi odpoveďami, ktoré uviedli respondenti, sú minimálne. Štatistický úrad Slovenskej republiky poskytuje údaje o škodách spôsobených jednotlivými druhmi kriminalít. Na základe týchto údajov možno uviesť nasledujúce: od roku 2000 do roku 2008 škoda spôsobená majetkovou kriminalitou neklesla pod hodnotu 100 miliónov eur a na druhej strane neprekročila hodnotu 300 miliónov eur. Na záver možno hodnotiť odhad respondentov ako správny.

Podľa názoru respondentov sú škody spôsobené Slovenskej republike **ekonomickou kriminalitou** nasledujúce:

Tabuľka 8. Škody spôsobené ekonomickou kriminalitou podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	viac ako 300 miliónov eur	1. (5x)	1. (8x)	1. (13x)
2.	viac ako 100 miliónov eur	2. (2x)	2. (4x)	2. (5x)
3.	viac ako miliarda eur	2. (2x)	3. (2x)	3. (4x)
4.	viac ako 500 miliónov eur	4. (1x)	4. (1x)	4. (3x)
5.	viac ako 50 miliónov eur	5. (0x)	5. (0x)	5. (0x)

Komentár: Aj pri ekonomickej kriminalite sú údaje uvádzané respondentmi takmer identické. Avšak podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky boli za roky 2003, 2004 a 2005⁹ spôsobené Slovenskej republike škody za viac ako miliardu eur, a preto je odhad respondentov skreslený. Podľa názoru

⁹ Podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky boli v roku 2003 ekonomickou kriminalitou spôsobené škody vo výške 1 896,0 mil. eur; v roku 2004 vo výške 1 256,8 mil. eur; v roku 2005 vo výške 1 748, 2 mil. eur.

autora sa dá predpokladať, že spoločnosť má klamlivú predstavu o škodách spôsobených Slovenskej republike ekonomickou kriminalitou. Na základe zistených odpovedí od respondentov možno deklarovať presvedčenie autora, že ekonomická trestná činnosť, ktorá spôsobuje Slovenskej republike výraznú finančnú stratu a ktorá by mohla byť (nielen) príjmom štátneho rozpočtu, sa na Slovensku stále podceňuje.

7. Otázka: „Ktorý typ páchatela sa podľa Vášho názoru v najväčšej miere podieľa na trestných činoch pri majetkovej kriminalite, a ktorý pri ekonomickej kriminalite?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov. U kriminálnej kariéry odpovedalo 24 respondentov, 14 absolventov a 10 študentov)

a) Vek

- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) je **priemerný vek u páchatel'ov majetkovej kriminality** v rozpätí: 19 – 35 rokov.
- Podľa názoru *absolventov* je **priemerný vek u páchatel'ov majetkovej kriminality** v rozpätí: 18 – 40 rokov.
- Podľa názoru *študentov* je **priemerný vek u páchatel'ov majetkovej kriminality** v rozpätí: 20 – 30 rokov.
- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) je **priemerný vek u páchatel'ov ekonomickej kriminality** v rozpätí: 32 – 40 rokov.
- Podľa názoru *absolventov* je **priemerný vek u páchatel'ov ekonomickej kriminality** v rozpätí: 30 – 50 rokov.
- Podľa názoru *študentov* je **priemerný vek u páchatel'ov ekonomickej kriminality** v rozpätí: 34 – 40 rokov.

b) Pohlavie

- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality mužské pohlavie** (80 % mužov – 20 % žien).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality mužské pohlavie** (80 % mužov – 20 % žien).
- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality mužské pohlavie** (80 % mužov – 20 % žien).
- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality mužské pohlavie** (75 % mužov – 25 % žien).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality mužské pohlavie** (70 % mužov – 30 % žien).

- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality mužské pohlavie** (80 % mužov – 20 % žien).

c) Vzdelanie

- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality základné vzdelanie**:
 1. základné (uvedené 21-krát),
 2. stredoškolské (uvedené 12-krát),
 3. vysokoškolské (uvedené 2-krát).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality základné vzdelanie**:
 1. základné (uvedené 14-krát),
 2. stredoškolské (uvedené 6-krát),
 3. vysokoškolské (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality základné vzdelanie**:
 1. základné (uvedené 7-krát),
 2. stredoškolské (uvedené 6-krát),
 3. vysokoškolské (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality vysokoškolské vzdelanie**:
 1. vysokoškolské (uvedené 16-krát),
 2. stredoškolské (uvedené 16-krát),
 3. základné (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality stredoškolské vzdelanie**:
 1. stredoškolské (uvedené 11-krát),
 2. vysokoškolské (uvedené 9-krát),
 3. základné (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality vysokoškolské vzdelanie**:
 1. vysokoškolské (uvedené 7-krát),
 2. stredoškolské (uvedené 5-krát),
 3. základné (neuvedené ani raz).

d) Sociálno-spoločenský status

- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status**:
 1. nižšia vrstva (uvedené 12-krát),
 2. nezamestnaní (uvedené 7-krát),
 3. stredná vrstva (uvedené 3-krát),
 4. bezdomovci (uvedené 2-krát),
 5. podnikatelia (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status**:
 1. nižšia vrstva (uvedené 6-krát),
 2. nezamestnaní (uvedené 3-krát),
 3. stredná vrstva (uvedené 1-krát),
 4. bezdomovci (uvedené 1-krát),
 5. podnikatelia (uvedené 1-krát),
 6. užívatelia omamných látok (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status**:
 1. nižšia vrstva (uvedené 6-krát),
 2. nezamestnaní (uvedené 4-krát),
 3. stredná vrstva (uvedené 2-krát),
 4. bezdomovci (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status**:
 1. vyššia vrstva (uvedené 13-krát),
 2. stredná vrstva (uvedené 6-krát),
 3. podnikatelia (uvedené 4-krát),
 4. nižšia vrstva (uvedené 1-krát),
 5. nezamestnaní (uvedené 1-krát).
- Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status**:
 1. vyššia vrstva (uvedené 6 - krát),
 2. podnikatelia (uvedené 4 - krát),
 3. stredná vrstva (uvedené 3 - krát),

4. nižšia vrstva (uvedené 1 - krát),
 5. nezamestnaní (uvedené 1 - krát).
- Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality nasledujúci sociálno-spoločenský status:**
 1. vyššia vrstva (uvedené 7 - krát),
 2. stredná vrstva (uvedené 3 - krát).
 - **e) Kriminálna kariéra páchatel'a:**
 - Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality:**

Recidivista	uvedené 22-krát
Prvopáchatel'	uvedené 2-krát
 - Podľa názoru *absolventov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality:**

Recidivista	uvedené 14-krát
Prvopáchatel'	neuvedené ani raz
 - Podľa názoru *študentov* prevažuje **u páchatel'ov majetkovej kriminality:**

Recidivista	uvedené 8-krát
Prvopáchatel'	uvedené 2-krát
 - Podľa názoru *všetkých respondentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality:**

Prvopáchatel'	uvedené 23-krát
Recidivista	uvedené 1-krát
 - Podľa názoru *absolventov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality:**

Prvopáchatel'	uvedené 13-krát
Recidivista	uvedené 1-krát
 - Podľa názoru *študentov* (študentov i absolventov) prevažuje **u páchatel'ov ekonomickej kriminality:**

Prvopáchatel'	uvedené 10-krát
Recidivista	neuvedené ani raz

Komentár: Rozdiely týkajúce sa komparácie páchatel'ov majetkovej a ekonomickej kriminality z hľadiska ich veku, pohlavia, vzdelania, sociálno-spoločenského statusu a kriminálnej kariéry páchatel'ov sú minimálne. **Pri majet-**

kovej kriminalite prevláda podľa názoru respondentov páchatel', ktorý je vo veku od 19 do 35 rokov. Respondenti sa domnievajú, že z hľadiska pohlavia je majetková kriminalita výsadnou doménou mužov v pomere 80 % mužov – 20 % žien. Pri vzdelaní prevláda podľa názoru respondentov základné vzdelanie a z hľadiska sociálno-spoločenského statusu sú to predovšetkým páchatelia z nižšej sociálnej vrstvy. Pri kriminálnej kariére páchatel'ov respondenti uvádzali, že majetkovú kriminalitu páchajú najmä recidivisti, a nie prvopáchatelia. Podľa štatistik Útvary centrálnej evidencie polície Banská Bystrica, ktoré autor podrobnejšie rozoberá v kapitole o páchatel'och majetkovej a ekonomickej kriminality, nemožno súhlasiť s tým, že majetkovú kriminalitu páchajú najmä osoby z nižšej sociálnej vrstvy a recidivisti. Majetkovú kriminalitu v súčasnosti páchajú najmä nezamestnané osoby a prvopáchatelia. Respondenti považujú za páchatel'a **ekonomickej kriminality** osobu, vo veku od 32 do 40 rokov. Z hľadiska pohlavia prevládajú muži v pomere 75 % mužov – 25 % žien a pri vzdelaní sa domnievajú, že ide o osoby predovšetkým vysokoškolsky alebo stredoškolsky vzdelané. Pri sociálno-spoločenskom statuse predpokladajú, že ide o páchatel'a v prvom rade z vyššej sociálnej vrstvy, pričom ako druhú skupinu respondenti uviedli strednú vrstvu. Pri kriminálnej kariére páchatel'a odhadujú, že ekonomickú kriminalitu páchajú najmä prvopáchatelia. Na základe spomenutých štatistik Útvary centrálnej evidencie polície Banská Bystrica možno potvrdiť, že páchatel'mi sú najmä muži, avšak v menšom pomere, ako je to pri majetkovej kriminalite. Veková hranica uvádzaná respondentmi zodpovedá reálnym faktom. Respondenti sa správne domnievajú, že ekonomickú kriminalitu páchajú najmä prvopáchatelia. Výrazný posun nastal u páchatel'a ekonomickej kriminality z hľadiska jeho vzdelania a sociálno-spoločenského statusu. Podľa názoru autora článku sa na začiatku 21. storočia výrazne mení obraz páchatel'a ekonomickej kriminality, keďže ide najmä o páchatel'ov so základným alebo stredoškolským vzdelaním a nezamestnané osoby.

8. **Otázka: „Ktoré vnútroštátne faktory (nižšie uvedené) podľa Vášho názoru ovplyvňujú majetkovú kriminalitu a ktoré ekonomickú kriminalitu?“**
(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov. Vnútroštátny faktor, ktorý má najnižší súčet ovplyvňuje podľa názoru respondentov do najväčšej miery majetkovú kriminalitu alebo ekonomickú kriminalitu, pričom zoznam faktorov je zoradený po najmenej uvádzaný faktor, ktorý danú kriminalitu ovplyvňuje najmenej.)

Podľa názoru respondentov vnútroštátnymi faktormi ovplyvňujúcimi **majetkovú kriminalitu** do najväčšej miery sú:

Tabuľka 9. Vnútroštátne faktory ovplyvňujúce majetkovú kriminalitu podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	transformácia na trhovú ekonomiku	1. (23)	1. (25)	1. (48)
2.	legislatíva	2. (27)	4. (45)	2. (72)
3.	zaostávanie právneho vedomia	3. (35)	2. (39)	3. (74)
4.	invenčné páchanie kriminality	4. (37)	3. (41)	4. (78)
5.	legalizácia príjmov z trestnej činnosti	5. (43)	5. (48)	5. (91)
6.	vstup členského štátu EÚ do Schengenu	6. (47)	6. (63)	6. (110)

Komentár: Podľa názoru respondentov je najväčším vnútroštátnym faktorom, ktorý ovplyvňuje majetkovú kriminalitu, transformácia na trhovú ekonomiku. V tomto fakte sa zhodli študenti i absolventi. Ďalšími vnútroštátnymi faktormi, ktoré ovplyvňujú majetkovú kriminalitu, sú podľa názoru respondentov najmä legislatíva, zaostávanie právneho vedomia a invenčné páchanie kriminality.

Podľa názoru respondentov vnútroštátnymi faktormi ovplyvňujúcimi **ekonomickú kriminalitu** do najväčšej miery sú:

Tabuľka 10. Vnútroštátne faktory ovplyvňujúce ekonomickú kriminalitu podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	transformácia na trhovú ekonomiku	1. (17)	2. (20)	1. (37)
2.	legislatíva	2. (26)	3. (33)	3. (59)
3.	legalizácia príjmov z trestnej činnosti	3. (32)	1. (17)	2. (49)

4.	zaostávanie právneho vedomia	4. (42)	4. (56)	4. (98)
5.	invenčné páchanie kriminality	5. (45)	5. (57)	5. (102)
6.	vstup členského štátu EÚ do Schengenu	6. (46)	6. (60)	6. (106)

Komentár: Aj pri vnútroštátnych faktoroch ovplyvňujúcich ekonomickú kriminalitu respondenti uvádzali najmä proces transformácie na trhovú ekonomiku. Ďalšími vnútroštátnymi faktormi ovplyvňujúcimi ekonomickú kriminalitu sú podľa názoru všetkých respondentov legalizácia príjmov z trestnej činnosti a legislatíva. Na základe týchto poznatkov by bolo vhodné zamyslieť sa nad nedostatočnou právnou úpravou, ktorá poskytuje páchatelom príležitosti na páchanie ekonomickej kriminality.

9. Otázka: „Ktoré medzinárodné faktory podľa Vášho názoru ovplyvňujú majetkovú kriminalitu a ktoré ekonomickú kriminalitu?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov. Medzinárodný faktor, ktorý má najnižší súčet ovplyvňuje podľa názoru respondentov do najväčšej miery majetkovú kriminalitu alebo ekonomickú kriminalitu, pričom zoznam faktorov je zoradený po najmenej uvádzaný faktor, ktorý danú kriminalitu ovplyvňuje najmenej.)

Podľa názoru respondentov medzinárodnými faktormi ovplyvňujúcimi **majetkovú kriminalitu** do najväčšej miery sú:

Tabuľka 11. Medzinárodné faktory ovplyvňujúce majetkovú kriminalitu podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	Nové formy trestnej činnosti	1. (19)	2. (28)	1. (47)
2.	Vytvorenie Schengenu	2. (21)	3. (31)	2. (52)
3.	Globalizácia	3. (25)	1. (27)	2. (52)
4.	Pomalý priebeh aproximácie práva	4. (29)	4. (33)	4. (62)

Komentár: Hlavnými medzinárodnými faktormi, ktoré ovplyvňujú majetkovú kriminalitu sú podľa názoru všetkých respondentov nové formy trestnej činnosti. Ako druhé medzinárodné faktory všetci respondenti uvádzali vytvorenie Schengenu a globalizáciu.

Podľa názoru respondentov medzinárodnými faktormi ovplyvňujúcimi **ekonomickú kriminalitu** do najväčšej miery sú:

Tabuľka 12. Medzinárodné faktory ovplyvňujúce ekonomickú kriminalitu podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	Nové formy trestnej činnosti	1. (20)	1. (25)	1. (45)
2.	Globalizácia	2. (23)	2. (28)	2. (51)
3.	Vytvorenie Schengenu	3. (26)	3. (36)	3. (62)
4.	Pomalý priebeh aproximácie práva	4. (28)	3. (36)	4. (64)

Komentár: Pri ekonomickej kriminalite sa respondenti takmer pri všetkých medzinárodných faktoroch ovplyvňujúcich ekonomickú kriminalitu zhodli. Ako najvýznamnejší medzinárodný faktor, ktorý ovplyvňuje ekonomickú kriminalitu, respondenti označili nové formy trestnej činnosti. Nasledujúcimi faktormi sú podľa poradia, ktoré zostavili respondenti: globalizácia, vytvorenie Schengenu a pomalý priebeh aproximácie práva.

10. Otázka: „Čo je podľa Vášho názoru najčastejším motívom/príčinou páchania trestných činov pri majetkovej kriminalite a čo pri ekonomickej kriminalite?“

(Na túto otázku odpovedalo 25 respondentov, 15 absolventov a 10 študentov. Motív, ktorý má najnižší súčet je najčastejšou motívom/príčinou vedúcim k spáchaniu majetkovej kriminality alebo ekonomickej kriminality, pričom zoznam motívov je zoradený po najmenej uvádzaný motív, ktorý danú kriminalitu ovplyvňuje najmenej.)

Podľa názoru respondentov najčastejšími motívmi vedúcimi k spáchaniu trestných činov patriacich do **majetkovej kriminality** sú:

Tabuľka 13. Najčastejšia príčina páchania majetkovej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	zlepšenie finančnej situácie páchatela	1. (16)	1. (24)	1. (40)
2.	získanie finančných prostriedkov pre omamné a psychotropné látky, jedy, prekursorzy a alkohol	2. (27)	2. (34)	2. (61)
3.	neochota pracovať	3. (31)	3. (43)	3. (74)
4.	nezdržanlivosť (chamtivosť)	4. (35)	3. (43)	4. (78)
5.	egocentrizmus	5. (49)	6. (68)	5. (117)
6.	pomsta	7. (55)	5. (63)	6. (118)
7.	impulzivita	6. (51)	7. (71)	7. (122)

Komentár: Najčastejším motívom vedúcim k spáchaniu majetkovej kriminality je podľa názoru respondentov zlepšenie finančnej situácie páchatela. Ako druhý motív respondenti uvádzali zisk finančných prostriedkov pre omamné a psychotropné látky, jedy, prekursorzy a alkohol. Na základe tohto údaja možno povedať, že drogová kriminalita je vo vzťahu akcesority k majetkovej kriminalite. Ako ďalšie motívy vedúce páchatela k spáchaniu majetkovej kriminality respondenti uvádzali najmä neochotu pracovať, nezdržanlivosť (chamtivosť) atď.

Podľa názoru respondentov najčastejšími motívmi vedúcimi k spáchaniu trestných činov patriacich do **ekonomickej kriminality** sú:

Tabuľka 14. Najčastejšia príčina páchania ekonomickej kriminality podľa názoru respondentov.

Poradové číslo	Trestný čin	Poradie u cieľových skupín		
		Študenti	Absolventi	Všetci respondenti
1.	zlepšenie finančnej situácie páchatela	2. (18)	1.(19)	1.(37)

2.	nezdržanlivosť (chamtivosť)	1. (15)	2.(28)	2.(43)
3.	neochota pracovať	3. (34)	3.(48)	3.(82)
4.	egocentrizmus	4. (36)	4.(51)	4.(87)
5.	získanie finančných prostriedkov pre omamné a psychotropné látky, jedy, prekursori a alkohol	6. (54)	5.(58)	5.(112)
6.	impulzivnosť	7. (56)	5.(58)	6.(114)
7.	pomsta	5. (48)	7.(66)	6.(114)

Komentár: Primárnym motívom vedúcim páchatela k spáchaniu ekonomickej kriminality je rovnako, ako pri majetkovej kriminalite zlepšenie finančnej situácie páchatela. Ako sekundárny motív vedúci páchatela k spáchaniu ekonomickej kriminality respondenti uvádzali nezdržanlivosť (chamtivosť). Tento motív sa podľa názoru autora zhoduje so súčasným konzumným trendom v spoločnosti. Ďalšími motívmi sú podľa názoru respondentov neochota pracovať, egocentrizmus atď. (pozri tabuľku 14).

ZÁVER

Trestné činy patriace do majetkovej a ekonomickej kriminality sa navzájom prekrývajú, keďže niektoré inštitúcie zaraďujú rovnaký trestný čin do majetkovej kriminality a taktiež do ekonomickej kriminality. Tento fakt vzniká na základe odlišného chápania rozdielu, kedy zaraďujeme trestný čin do majetkovej a kedy do ekonomickej kriminality. Problematika konkretizovania tohto rozdielu je podľa názoru autora článku do veľkej miery náročná a zdĺhavá. Na základe presnejšieho definovania rozdielu medzi majetkovou a ekonomickou kriminalitou môžu príslušné inštitúcie (Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, Policajný zbor a iné) realizovať efektívnejšie preventívne opatrenia v daných oblastiach. Taktiež je potrebné do budúcnosti spresniť používanie pojmu ekonomickej kriminality, aby sme sa vyvarovali nejednotnému chápaniu tohto pojmu.

SUMMARY

The crimes belonging to property and economic crime overlap, since some institutions classify the same crime as both a property crime and an economic crime. This fact arises on the basis of different perception of the distinctions between property and economic crime classification. According to the author's opinion the specification of this difference is to a great extent difficult and slow. Relevant institutions (Government Council of the SR for Crime Prevention, Police Force of and others) can implement more efficient preventive measures in these areas on the basis of more detailed specification of the differences between property and economic crime. In the future it will also be necessary to make the use of a term "economic crime" more accurate in order to avoid different perception of this term.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. HOLCR, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: Iura Edition, 2008.
2. HOLCR, K. a kol.: Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike. Bratislava: Iura Edition, 2008.
3. KATHERINE S. WILLIAMS: Textbook on Criminology. New York: Oxford University Press, 2004.
4. KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C. H. Beck, 2005.
5. LIŠNÝ, M.: Odhaľovanie kriminality páchanej v ekonomike. Bratislava: Akadémia PZ, 2001.
6. Recommendation No. R (81) 12.
7. Správa o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike za rok 2007.
8. TREADWELL, J.: Criminology. London: SAGE Publications, 2006.

Nové trendy v rozvoji slovenského pracovného práva

Helena Barancová

Synopsa: Základnou úlohou pracovného práva v kontexte súčasného hospodárskeho poriadku Európy a sveta je optimalizácia vzťahu medzi výrobnými faktormi práce a kapitálu tak, aby tento vzťah zodpovedal potrebám kapitálu a súčasne nebol v rozpore s ľudskou dôstojnosťou zamestnancov. Doterajší vývoj pracovného práva v Slovenskej republike smeruje k stále väčšej kompatibilite nielen s medzinárodným pracovným právom, ale aj právom Európskej únie a právom Rady Európy. Bez rešpektovania týchto právnych systémov sa slovenské pracovné právo do blízkej či vzdialenejšej budúcnosti nemôže celkom autonómne rozvíjať.

Skúmanie vplyvu europeizácie a globalizácie vo vzťahu k výkonu závislej práce zamestnancov má za cieľ pripraviť pracovné právo v Slovenskej republike nielen na pozitívne, ale aj na negatívne dôsledky globalizačných procesov vo vzťahu k doterajšiemu právnomu postaveniu zamestnanca i zamestnávateľa. Preto aj v pracovnom zákonodarstve v nasledujúcom období bude potrebné dať do rovnováhy doterajšiu záujmovú sféru zamestnávateľa a zamestnanca tak, aby pre zamestnávateľa zamestnanec nebol priveľkou ťarchou a vážne neohrozoval jeho záujmy v konkurencii v širšom európskom priestore. Možno odôvodnene predpokladať, že v budúcnosti budeme na úrovni Európskej únie svedkami intenzívneho zápasu nielen o novú hospodársku, ale aj novú sociálnu tvár zjednotenej Európy, pri formovaní ktorej by sa mali zužitkovať všetky osvedčené sociálne, ale aj liberálne prístupy k ďalšiemu rozvoju ľudskej spoločnosti. Celkom jednoznačne sa ukazuje, že ani v oblasti práva EÚ sa nebude možné vyhnúť určitému stupňu liberalizácie a flexibility pracovného práva. V súčasnosti a do blízkej budúcnosti ide hlavne o to, aby to bol prijateľný kompromis medzi krajne liberálnym videním sveta a spoločnosti a ekonomicky únosnými sociálnymi predstavami usporiadania spoločnosti.

KLúčové slová: pracovné právo, európske pracovné právo, základné ľudské práva, hospodárska kríza, globalizácia svetovej ekonomiky, flexibilita pracovnoprávnych vzťahov, flexicurita, atypické zamestnania, pracovný pomer na určitú dobu, pracovný pomer na kratší týždenný pracovný čas, pracovný čas, reštrukturalizácia podnikov, prevod podniku, platobná neschopnosť zamestnávateľa, liberalizácia pracovného práva, nové úlohy pracovného práva.

ÚVOD

Vývoj európskeho pracovného práva posledných rokov odráža snahu orgánov Európskej únie o podstatné zvýšenie flexibility pracovnoprávnych vzťahov.

Voľná hospodárska súťaž na národnej aj nadnárodnej úrovni si nevyhnutne vyžaduje vyššiu mieru flexibility pracovnoprávných vzťahov. Na druhej strane flexibilita pracovnoprávných vzťahov zakladá nároky na národné právne systémy pri vytváraní rovnakých východiskových predpokladov pre túto súťaž.

V historickej retrospektíve vývoja komunitárneho pracovného práva ide o celkom zjavný odklon od „mäkkého,“ príliš sociálneho modelu pracovnoprávných vzťahov sedemdesiatych rokov minulého storočia, v odbornej literatúre považovaného za „zlaté časy“ rozvoja pracovného práva. Na druhej strane legislatívne iniciatívy európskeho zákonodarcu v poslednom období celkom jednoznačne ukazujú, že na európskej úrovni by sa mal postupne vytvárať hybridný sociálny model ako určitá symbióza nových liberálnych obsahových prvkov s prvkami bezpečnosti zamestnania. Tento hybridný model dostal na platforme EÚ pomenovanie flexicurita.¹ Bolo by príliš odvážne v súčasnosti tvrdiť, že tento model spojenia flexibility a bezpečnosti pracovnoprávných vzťahov obstojí aj v podmienkach svetovej hospodárskej krízy. Členské štáty EÚ sú povinné vytvoriť vlastné národné programy flexicurity. S novým sociálnym modelom pracovnoprávných vzťahov, ktorý iniciovala EÚ, sú jednotlivé členské štáty konfrontované rôznym spôsobom. Pesimisti mu nedôverujú. Argumentujú, že tak ako mnoho iných iniciatív orgánov EÚ zapadne prachom bez konkrétnych výsledkov. Flexicurita má aj svojich prívržencov, ktorí symbiózu flexibility a bezpečnosti pracovnoprávných vzťahov považujú za legitímny cieľ zvýšenia vplyvu pracovného práva na hospodársky rozvoj štátov s udrzaním akceptovateľnej miery sociálnej bezpečnosti zamestnancov. Aj v súčasnom neľahkom období hospodárskej krízy sú legislatívne iniciatívy európskeho zákonodarcu v smere zvýšenia flexibility pracovného práva nielen aktuálne, ale aj spôsobilé zvýšiť existujúcu flexibilitu pracovnoprávných vzťahov a tým pozitívne ovplyvňovať ďalší hospodársky rozvoj členských krajín EÚ.

V porovnaní s vývojom pracovnoprávnej úpravy v „starých“ členských štátoch EÚ „nové“ členské štáty EÚ naštartovali v posledných rokoch podstatne liberálnejší model pracovnoprávných vzťahov. Po páde komunizmu neboli vytvorené elementárne hospodárske podmienky na príliš sociálny model pracovného práva. Na druhej strane vývoj v oblasti flexibility pracovnoprávných vzťahov bol v týchto krajinách plný protirečení. Nové členské štáty si na jednej strane nemohli trúfnuť na iný než liberálny model pracovnoprávných vzťahov. Na druhej strane v ich národnom pracovnom zákonodarstve zostalo nemálo negatívnych právnych rezíduí z doby pred pádom politického režimu v roku

¹ „Obnovená sociálna agenda.“ „Príležitosti, prístup a solidarita v Európe 21. storočia“, KOM (2008) zo dňa 2.7. 2008.

1989 a niektoré z týchto rezíduí sú v pracovnom práve týchto krajín prítomné doteraz.

Aj keď v celoeurópskom meradle možno evidovať v posledných rokoch početné iniciatívy v smere zvýšenia flexibility pracovnoprávných vzťahov, realizácia týchto iniciatív nie je neohraničená a má aj svoje právne limity. Hranicami týchto iniciatív sú základné ľudské práva zakotvené v medzinárodných dokumentoch a ústavách jednotlivých členských štátov EÚ. Ak napríklad pred európskym pracovným právom sa vynára požiadavka podstatnejšej liberalizácie právnej úpravy pracovného času zamestnancov, jej právnym limitom je právo na život, na bezpečnosť a ochranu zdravia zamestnanca a základné ľudské právo na ochranu dôstojnosti osoby.

I. URČUJÚCE ZNAKY ZVÝŠENIA FLEXIBILITY PRACOVNOPRÁVNÝCH VZŤAHOV V SLOVENSKOM PRACOVNOM PRÁVE

Aktuálny stav európskeho pracovného práva vo vzťahu k celoeurópskej požiadavke na flexibilitu pracovnoprávných vzťahov možno analyzovať z viacerých hľadísk.

Medzi určujúce prvky flexibility pracovnoprávných vzťahov patria flexibilitné podmienky pracovnej zmluvy. Pracovná zmluva ako určujúci právny nástroj často na veľmi dlhý čas zakladá úroveň a kvalitu pracovných podmienok zamestnanca. V priebehu trvania pracovného pomeru je centrálnym prvkom zvýšenia flexibility pracovnoprávných vzťahov pracovný čas, atypické pracovné pomery, stále zvyšovanie kvalifikácie zamestnancov, liberalizácia podmienok jednostranného skončenia pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa, reštrukturalizácia podnikov ako nevyhnutný prvok zvýšenia dynamiky výroby, ako aj nové výzvy na európsky sociálny dialóg.

K zvýšeniu flexibility pracovnoprávných vzťahov prispieva aj protidiskriminačné právo. Hoci samo osebe významne zvyšuje pocit istoty a bezpečnosti zamestnanca, na druhej strane v niektorých smeroch významne pôsobí na zvýšenie flexibility pracovnoprávných vzťahov. Vývoj protidiskriminačného práva v posledných rokoch chápe diskrimináciu nie absolútne, ale relatívne. Aj zákaz diskriminácie chápe relatívne so široko koncipovanými výnimkami s priamymi pozitívnymi následkami na pracovný trh a vyššiu mieru liberalizácie pri skončení pracovného pomeru (napríklad kvôli veku).²

² BURCHILL, B. – DEAKIN, S. – HONEY, S.: The Employment Status of Individuals in Non-Standard Employment, UK Department of Trade and Industry, 1999, Zelená kniha – Mo-

Aktuálne požiadavky na zvýšenie flexibility pracovnoprávných vzťahov sú spojené s požiadavkou vyššej flexibility v prístupe na pracovný trh, čo sekundárne vyvoláva celkom prirodzený tlak na rozšírenie zmluvných typov v prístupe na pracovný trh.

Z komplexu určujúcich nástrojov zvýšenia flexibility existujúcich pracovnoprávných vzťahov sa atypické pracovné vzťahy javia pre podnikateľskú prax ako veľmi účinný právny nástroj zvýšenia existujúcej úrovne flexibility pracovnoprávných vzťahov. Obdobne je ním aj pracovný čas.

1. Atypické pracovné zmluvy

V komplexe atypických pracovných zmlúv umožňujúcich zvýšiť existujúcu flexibilitu pracovného práva dominujú pracovné zmluvy na určitú dobu a pracovné zmluvy na kratší týždenný pracovný čas (čiasťový pracovný úväzok). V oblasti agentúrnej práce sa naopak javí potreba prísnejšej regulácie s cieľom predchádzať jej zneužívaniu na úkor zamestnancov.

Hoci je vysoko pravdepodobné, že očakávania spojené s rozšírením atypických zmlúv nebudú v praxi členských štátov EÚ naplnené, už vytvorenie legislatívnych podmienok na ich rozšírenie predstavuje významný prvok v úsilí o vyššiu flexibilitu pracovnoprávných vzťahov. Ako vyplýva zo Správy EK k implementácii smernice 1999/70/ES z roku 2007, v posledných rokoch došlo v celoeurópskom meradle k významnému zvýšeniu pracovných zmlúv na určitú dobu. Hoci je toto zvýšenie právne významné a predstavovalo za celú EÚ 13,7 %, podiel týchto pracovných zmlúv v jednotlivých štátoch EÚ je veľmi rozdielny. Najnižší podiel pracovných zmlúv na určitú dobu bolo štatisticky zistených na Slovensku, Malte, vo Veľkej Británii, Írsku, Luxembursku a Estónsku. Naopak vysoký podiel uzatvorených pracovných zmlúv na určitú dobu bol zaznamenaný v Poľsku, v Portugalsku a v Španielsku.³ Veľké rozdiely v početnosti uzatváraných pracovných zmlúv na určitú dobu sú aj z hľadiska veku zamestnancov a dosiahnutej kvalifikácie. Najvyšší podiel pracovných zmlúv na určitú dobu uzatvorili mladí zamestnanci medzi 15. a 24. rokom veku predovšetkým s nízkou kvalifikáciou.⁴

Zo získaných skúseností s pracovnými zmluvami na určitú dobu v celoeurópskom meradle možno vyvodíť niektoré významné právne závery. Podnika-

derné pracovné právo a požiadavky 21. storočia. Dokument Komisie ES zo dňa 22.11. 2006, KOM (2006) .

³ Správa EK o implementácii smernice 1999/70/ES z 11. 8. 2006, SEC (2006), 10074.

⁴ Tamže.

teľská prax sa významne zasadzuje za podstatné rozšírenie týchto zmluvných typov, ktoré môžu podstatne zvýšiť flexibilitu na pracovnom trhu, ale i flexibilitu už v rámci existujúcich pracovnoprávných vzťahov.

Ako na túto otázku reaguje európsky zákonodarca, judikatúra Súdneho dvora ES a národné právne poriadky členských krajín?

Európsky zákonodarca sa naďalej usiluje administratívne regulovať pracovné pomery na určitú dobu s cieľom chrániť zamestnanca pred ich zneužívaním zo strany zamestnávateľa. Administratívne prekážky európskeho zákonodarcu premietnuté do smernice 1999/70/ES majú zabrániť tomu, aby pracovné pomery na určitú dobu nevytlačili z pracovného práva pracovný pomer na neurčitý čas, čo by veľmi významne znížilo pocit istoty a bezpečnosti zamestnancov. Miera ochrany zamestnanca najmä pred stratou zamestnania pri pracovných pomeroch na určitú dobu je podstatne nižšia než pri pracovnom pomere na neurčitý čas. Na druhej strane je zo strany európskeho zákonodarcu už pár rokov celkom evidentná snaha rozširovať tento druh pracovných pomerov s cieľom zvýšenia flexibility pracovného práva. Je namieste otázka, či môžu tento cieľ členské štáty naplniť a súčasne nevytvoriť situáciu pre neopodstatnené nahradzovanie pracovných zmlúv na neurčitý čas pracovnými zmluvami na určitú dobu?

Čo by bolo potrebné urobiť v právnom poriadku členských krajín na naplnenie týchto opticky kolízne postavených požiadaviek?

Z doterajších skúseností s aplikáciou smernice 1999/70/ES v členských štátoch EÚ vyplýva, že členské štáty majú zatiaľ dosť významné rezervy v naplňovaní účelu tejto významnej smernice. Tak ako časť členských štátov išla vo svojich právnych úpravách príliš liberálnym smerom nezohľadňujúc účel smernice, najmä zákaz diskriminácie, ďalšia časť členských štátov nevyužila ani tie možnosti, ktoré smernica poskytuje. Ide predovšetkým o doložku č. 5 smernice, ktorá ustanovuje podmienky pracovnej regulácie pracovného pomeru na určitý čas alternatívnym, nie kumulatívnym spôsobom. Členské štáty, ktoré obmedzenia pracovného pomeru na určitý čas postavili kumulatívnym spôsobom, zjavne zabrzdlili širšie uplatňovanie pracovných pomerov na určitú dobu. Ani slovenský zákonodarca v plnej miere nevyužil právny rámec smernice na úpravu, súladnú so smernicou, a na druhej strane viac ústretovejšiu voči zamestnávateľom.

Je zaujímavé sledovať, ako sa k problému pracovných pomerov na určitú dobu postavila judikatúra ESD. Viaceré prípady z posledných rokov, prerokované ESD poukazujú na problém prekročenia účelu smernice a výkladom smerujú skôr k obmedzeniu pracovných pomerov na určitú dobu či už pre porušenie zákazu diskriminácie, alebo pre extenzívne vnímaný vecný dôvod ako

podmienku na reťazovité uzatváranie pracovných pomerov na určitú dobu.⁵

Európska únia v posledných rokoch uskutočnila viaceré iniciatívy podporujúce prácu v atypických pracovnoprávných vzťahoch ako jednu z možností uplatnenia sa na trhu práce.⁶ Právo Spoločenstva podporuje zamestnávanie fyzických osôb na kratší týždenný pracovný čas. Na druhej strane však kladie pre právne poriadky členských štátov určité právne limity garantujúce sociálnoprávnú ochranu zamestnanca. Aj ďalší rozvoj práce v pracovnom pomere na kratší týždenný pracovný čas je v práve Spoločenstva podriadený zásade rovnakého zaobchádzania zamestnancov na kratší pracovný čas v porovnaní so zamestnancami na ustanovený týždenný pracovný čas (plný pracovný úväzok).

Rozširovanie možnosti prístupu na trh práce súčasne je spojené s požiadavkami na minimálnu úroveň ochrany zamestnancov pretlmočenými v smernici o práci v čiastočnom pracovnom úväzku.

Hlavným problémom pracovných zmlúv na kratší pracovný úväzok je dodržiavanie zákazu diskriminácie zamestnancov na kratší pracovný úväzok a zamestnancov na plný pracovný úväzok. Pre mnohých zamestnávateľov je to ťažko akceptovateľná požiadavka najmä pri dodržiavaní rovnakých právnych podmienok pri skončení pracovného pomeru. Pretože vo viacerých členských štátoch EÚ sú ako reziduum predchádzajúceho režimu veľmi prísne formulované podmienky pre jednostranné skončenie pracovného pomeru na plný pracovný úväzok, je otázne, či nie je načase aj tieto podmienky viac ako doteraz flexibilizovať aj v pracovnom pomere na plný pracovný úväzok. Z pôsobnosti smernice 81 o kratšom týždennom pracovnom čase je možné vyňať len príležitostnú prácu, nie však pravidelnú prácu, aj keď malého rozsahu, ako to upravuje slovenská pracovnoprávna úprava v § 49 Zákonníka práce.

Zmluva o ES umožňuje síce členským štátom EÚ určitý rámec voľnej úvahy pri transpozícii smernice, ale podľa názoru Komisie Slovenská republika znížením právnej ochrany zamestnancov v pracovnom pomere s týždenným pracovným časom kratším ako 15 hodín konala nad rámec voľnej úvahy.⁷ Tým, že slovenské právne predpisy plošne upierajú všetkým zamestnancom v pracovnom pomere s pracovným časom kratším ako 15 hodín sociálnu ochranu, ktorá patrí zamestnancom na plný pracovný úväzok, značne presahujú rámec voľnej úvahy, čo je v rozpore so zásadou proporcionality, ako aj s nemennou

⁵ C- 144/04 (Mangold) zo dňa 22. 11. 2005, C- 196/02 (Nikolauidi) 10. 3. 2005, C- 180/04 (Vassallo), zo dňa 7. 9. 2006, C- 212/04 (Adeneler) zo dňa 4.7.2006, C-53/04 (Marrosu Sardino) zo dňa 7. 9. 2006.

⁶ Pozri dokument Európskej komisie Employment in Europe 2006.

⁷ Podľa článku 249 Zmluvy o ES sú členské štáty povinné zaistiť výsledok, ktorý im ukladá právo Spoločenstva.

judikatúrou Súdneho dvora, podľa ktorej sa musia výnimky z cieľa nediskriminácie vykladať a uplatňovať reštriktívne.

Ďalším, sekundárnym právnym následkom nedostatočnej transpozície smernice o čiastočnom pracovnom úväzku do slovenského právneho poriadku je, že prehľbuje nepriamo aj nerovnosť medzi mužmi a ženami, pretože na kratší pracovný čas pracujú viac ženy.⁸

Ukazuje sa, že transpozícia smernice o kratšom týždennom pracovnom čase (čiastočnom pracovnom úväzku) do slovenského právneho poriadku nie je na konci a treba ju v blízkej budúcnosti optimalizovať. Pri predpokladanej zmene právnej úpravy bude potrebné vychádzať aj z aktuálnej judikatúry Súdneho dvora ES, ktorá obsahuje mnohé významné právne výpovede o správnosti legislatívneho riešenia kratšieho týždenného pracovného času.

2. Pracovný čas

Kategória pracovného času je určujúcim faktorom zvýšenia flexibility pracovnoprávnych vzťahov. Právna úprava pracovného času členských štátov EÚ je v centre pozornosti aj európskeho zákonodarcu. Pracovný čas upravuje smernica 2003/88/ES o určitých aspektoch pracovného času. Pracovný čas je najviac lákavým problémom zamestnávateľov pri každej aktuálnej zmene existujúcej pracovnoprávnej úpravy Slovenskej republiky.

Na úrovni európskeho zákonodarcu nie je v smernici výslovne riešená otázka posudzovania maximálneho týždenného pracovného času pre prípad, že sa zamestnanec pracovne angažuje v dvoch alebo viacerých pracovných pomeroch. Keďže smernica o pracovnom čase mladistvých 94/33/EHS to výslovne vyjadrila slovami: „pracovný čas vo viacerých pracovných pomeroch sa spočíta“ a smernica 2003/88/ES tento problém nevyjadrila výslovne, hospodárska, ale aj právna prax v Slovenskej republike má viac zástancov za nespočítavanie pracovného času vo viacerých pracovných pomeroch pri posudzovaní dodržiavania maximálneho týždenného pracovného času.

Hoci sa judikatúra ESD z oblasti pracovného času posledných rokov uberala skôr v protismere k flexibilita a k požiadavkám hospodárskej praxe, viaceré pre-rokovávané veci pred ESD celkom jednoznačne ukázali, že s kategóriou pracovného času sa európsky zákonodarcu v nasledujúcich rokoch ešte dosť „zapotí.“

⁸ C- 170/84 (Bilka) zo dňa 13. 5. 1986 C- 278/93 (Freers a Speckmann) zo dňa 7. 3. 1996, C- 243/95 (Hill a Stapleton) zo dňa 17. 6. 1998, C- 279/96 , 280/96, 281/96 (Ansaldo Energia a iní) zo dňa 15. 9. 1998.

Pri uplatňovaní smernice sa ukazuje potreba novelizovať túto smernicu aj vzhľadom na pojem pracovnej pohotovosti, ktorá by mala mať v obsahu smernice o pracovnom čase samostatné miesto.⁹

Z doterajšieho vývoja európskej legislatívy týkajúcej sa pracovného času možno s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať, že sa najmä pri pripravovanej novelizácii smernice 2003/88/ES o pracovnom čase uskutoční na platforme EÚ ťažký zápas o novú sociálnu tvár Európy medzi „starými“ členskými štátmi a „novými“ členskými štátmi. Osobitne významným problémom v oblasti právnej regulácie pracovného času na úrovni EÚ je optimalizácia maximálneho týždenného pracovného času, ktorá by viedla nielen k naplneniu zmluvnej voľnosti účastníkov pracovnoprávných vzťahov, ale súčasne by nebola v rozpore so základnými ľudskými právami, akým je napríklad právo na ochranu dôstojnosti osoby, právo na ochranu života a zdravia, právo na ochranu náboženského presvedčenia a viery a ďalšie.

Pracovný čas je a zostáva aj pre najbližšiu budúcnosť určujúcim činiteľom zvyšovania flexibility pracovnoprávných vzťahov. Aj preto sa na zvýšenie flexibility právnej úpravy pracovného času s dôverou, ale aj nástojčivosťou pozerajú najmä podnikateľské subjekty, zamestnávateľia. Osobitne tento problém rezonuje v čase hospodárskej krízy. Aby sa pracovný čas stal skutočne motorom zvýšenia flexibility pracovnoprávných vzťahov, národní zákonodarcovia členských štátov musia veľmi starostlivo posúdiť, ktoré jednotlivé stránky pracovného času možno a do akej miery viac liberalizovať a súčasne posúdiť limity takejto liberalizácie. Takýmto limitom sú nesporne ľudské práva ako práva osoby a ochrany jeho dôstojnosti. Limity tohto druhu, akým je ľudský život a ľudské zdravie, ľudská dôstojnosť osoby by mali mať prednosť pred akýmkoľvek právnym či ekonomickým nástrojom ďalšieho zvyšovania flexibility v oblasti pracovného času.

3. Zásada rovnakého zaobchádzania

Prijatím novej smernice 2006/54/ES došlo k novému definovaniu priamej a nepriamej diskriminácie, k vymedzeniu obťažovania a sexuálneho obťažovania, ako aj k definovaniu odmeny za prácu a pojmu podnikový systém sociálnej bezpečnosti.¹⁰

⁹ C- 303/98 (Simap) z dňa 3.10.2000, C- 151/02 (Jaeger) zo dňa 9. 9. 2003, C- 437/05 (Vorel) zo dňa 11. 1. 2007.

¹⁰ Pozri článok 2 a článok 9 smernice č. 2006/54/ES.

Zaujímavé sú závery Správy EK k uplatňovaniu smernice 2000/43/ES zo dňa 15. 12. 2006¹¹, ako aj závery Správy Komisie k rovnosti mužov a žien zo dňa 7. 2. 2007.

Chápanie výnimiek zo zákazu diskriminácie (napríklad podľa veku) bude mať ďalekosiahle právne následky. V konečnom dôsledku umožnia nahrádzať starších zamestnancov v dôchodkovom veku zabezpečených starobným dôchodkom mladšími záujemcami o zamestnanie. V tomto smere si treba starostlivo povšimnúť vývoj judikatúry ESD, ktorá pripúšťa skončenie pracovného pomeru kvôli dosiahnutiu dôchodkového veku či už na základe zákona, alebo aj na základe kolektívnych zmlúv.¹² Zavedenie všeobecnej vekovej hranice na účely zamestnávania je legitímnym cieľom sociálnej politiky, pri sledovaní ktorého členské štáty disponujú širokým priestorom voľnej úvahy. Ak by sa však sociálny výber zamestnancov pri hromadnom prepúšťaní obmedzil len výlučne na vek zamestnanca, takýto výber by bolo treba považovať za diskriminačný.

Široko koncipované výnimky zo zákazu diskriminácie podľa veku prinesú v blízkej budúcnosti zásadnú zmenu nielen v prístupe na pracovný trh, ale aj zmeny v oblasti zvýšenia flexibility pracovnoprávných vzťahov pri skončení pracovného pomeru pre vek.

4. Reštrukturalizácia podnikov

V čase svetovej hospodárskej krízy je reštrukturalizácia podnikov veľmi aktuálna. Právna prax je denno-denne konfrontovaná so zánikom podnikov či už s právnym nástupníctvom alebo bez neho. Obdobne je častý aj vznik platobnej neschopnosti zamestnávateľa, ale aj hromadné prepúšťanie kvôli zániku zamestnávateľa bez právneho nástupníctva.

Už v tzv. zlatých časoch vývoja európskeho pracovného práva v sedemdesiatych rokoch minulého storočia európsky zákonodarca vytvoril relatívne dobré právne základy na reštrukturalizáciu podnikov s relatívne širokým právnym priestorom riešenia pracovnoprávných následkov zamestnancov.¹³

A. Prevod podniku

Ako ukazujú skúsenosti z doterajšej hospodárskej praxe, je potrebné v naj-

¹¹ <http://europa.eu.int/comm/antidiskrimination>.

¹² C- 411/ 06 (Palacios de la Villa) zo dňa 16. 10. 2007, C- 144/04 (Mangold) zo dňa 22. 11. 2005.

¹³ Početné rozhodnutia ESD k smernici 77/187/EHS, neskôr k smernici č. 01/23/ES.

bližšej budúcnosti optimalizovať najmä európsku právnu úpravu prevodu podniku alebo časti podniku tak, aby v každom prípade bola garantovaná spoluzodpovednosť prevodcu a nadobúdateľa vo vzťahu k zamestnancom. Aj keď outsourcing je jedným z foriem prevodu časti podniku spojený s prechodom práv a povinností z pracovnoprávných vzťahov, skúsenosti z doterajšej hospodárskej praxe celkom jednoznačne ukazujú na negatívne následky „rozptylu“ zodpovednosti nadobúdateľa a prevodcu vo vzťahu k základným právnym nárokom zamestnanca.¹⁴ Už samotná doterajšia judikatúra Súdneho dvora týkajúca sa prevodu podniku alebo časti podniku je v porovnaní s inými pracovnoprávnymi problémami najpočetnejšia a prešla doteraz zaujímavým doktrínalným vývojom a stále ešte neposkytuje optimálny základ pre jednoznačný právny výklad.

Napriek početným rozhodnutiam Súdneho dvora a medzičasom vydankej novej smernici 2001/23/ES, v praxi zostávajú mnohé problémy v tejto oblasti stále nejasné a sporné.¹⁵ Ide napríklad o konkrétne problémy praxe najmä v súvislosti s posudzovaním, či konkrétny reštrukturalizačný proces možno podriaďiť pod pojem „prevod podniku alebo prevod časti podniku“ a či bude potrebné v tejto súvislosti riešiť aj sociálnoprávne dôsledky vo vzťahu k zamestnancom.¹⁶

Tento problém je o to zložitejší, že najmä outsourcingom dochádza k obrovskej deregulácii výrobných štruktúr a zodpovednosť zamestnávateľa vo vzťahu k zamestnancovi sa stáva stále viac anonymná. Pracovné právo pritom nemôže deklarovať len podporu týmto procesom, opierajúc sa iba o čisto ekonomické úvahy o efektívnosti. Hospodársku a organizačnú slobodu spoločností je potrebné spájať s ochranou záujmov zamestnancov.

¹⁴ Podľa právnej veci C- 24/85 (Spijkers) zo dňa 18. 3. 1986 o prevod podniku ide iba vtedy, ak si hospodárska jednotka zachová svoju identitu, právna vec C- 13./95 (Súezen) zo dňa 11. 3. 1997, v ktorej ESD nekonštatoval znaky prevodu podniku ako právny titul prechodu práv a povinností z pracovnoprávných vzťahov, právna vec C- 209/1991 (Rask) zo dňa 12. 11. 1992, v ktorej išlo o prevzatie oprávnenia na distribúciu prostredníctvom nového distribútora, aj keď medzi firmou Anto Motors SA a firmou Novarobel SA neexistoval žiaden zmluvný vzťah. V právnej veci C- 104/98 (Berg a Busschers) zo dňa 23. 5. 2000 Súdny dvor konštatuje, že prevod podniku *ipso iure* spôsobuje prechod povinností zamestnávateľa vyplývajúcich z pracovnoprávneho vzťahu z predávajúceho na nadobúdateľa, avšak s výhradou práva členských štátov ustanoviť zodpovednosť predávajúceho a nadobúdateľa

¹⁵ FUCHS, M. – MARHOLD, F.: *Europäisches Arbeitsrecht*, 2, vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage, Springer Wien New York 2006.

¹⁶ ZÖLLNER, W.: *Der EuGH und Widerspruchsrecht des Arbeitnehmers beim Betriebsinhaberwechsel nach § 613, BGB*, Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht, 1993; Fuchs, M. – Marhold, F.: Poznámka č. 15, s. 19 a n. Birk, R.: *Europäisches Arbeitsrecht*, München 2000.

Je nevyhnutné hľadať nové právne modely systémov spoločnej zodpovednosti rozdelenej medzi materské a dcérske spoločnosti, pokiaľ ide o povinnosti spojené s prácou zamestnancov, ktorí vykonávajú svoju prácu pre subdodávateľa a z toho vyplývajúce vzťahy rovnakého zaobchádzania. V oblasti výrobné decentralizácie komunitárne pracovné právo, ale aj národné pracovné právo členských štátov majú nemálo nedostatkov. Ukazuje sa dosť jednoznačne, že národné pracovné právo členského štátu samo osebe nestačí na to, aby dalo primeranú odpoveď na otázku procesov ekonomickej decentralizácie. K súčasným novým ekonomickým a výrobným štruktúram je potrebné v najbližšej budúcnosti na komunitárnej úrovni formulovať predovšetkým nový, pružný pojem zamestnávateľa. Táto potreba je dôležitá aj vo vzťahu k širšiemu chápaniu a vymedzeniu pojmu zamestnanec. Z hľadiska dôležitosti a vplyvu týchto základných právnych kategórií na voľnú hospodársku súťaž by bolo potrebné uvažovať o legislatívnom zakotvení týchto pojmov do komunitárneho práva, ktoré by zaväzovalo všetky členské štáty. Vymedzenie pojmu „zamestnanec“ v článku 39 Zmluvy ES na vyššie uvedené účely zjavne nestačí, lebo je zamerané len na účely voľného pohybu zamestnancov.¹⁷

B. Platobná neschopnosť zamestnávateľa

Platobná neschopnosť zamestnávateľa je v hospodárskom živote krajiny častá nielen v podmienkach hospodárskej krízy. Slovenský, ale aj český zákonodarcovia chápu rozsah pracovnoprávných nárokov zamestnancov spätých s platobnou neschopnosťou zamestnávateľa veľmi široko, nad rozsah účelu smernice 77/987/EHS. Takto „sociálne“ zakotvený rozsah pracovnoprávných nárokov zamestnancov pri vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa je podľa doterajších skúseností z praxe však zbytočný, ak v skutočnosti v prevažnej miere prípadov pri vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa niet z čoho plniť ani mzdové nároky zamestnancov. Zo slovenskej právnej praxe sa ukazuje ako problém určenie príslušnosti záručnej inštitúcie v prípadoch, ak zamestnanec pracuje v rámci nadnárodných podnikov alebo pracoval u viacerých zamestnávateľov nielen vo vlastnej krajine, ale aj v zahraničí. Tento problém je stále prítomný v hospodárskej praxi, hoci aktuálna judikatúra ESD sa príslušnosťou záručných inštitúcií (garančných fondov) už viackrát zaoberala.¹⁸ Popri existujúcich problémoch spojených s obsahovým znením smernice sa v právnej

¹⁷ REBHACHN, R.: Der Arbeitnehmerbegriff in vergleichender Perspektive, Recht der Arbeit, 2009, Heft 3, s. 154 – 175.

¹⁸ C- 125/01 (Pflücke) zo dňa 18. 9. 2003.

praxi na Slovensku pridružuje aj problém spojený s relatívne nízkou vymáhaateľnosťou práva. Konkrétne prípady z hospodárskej praxe dennodenne prinášajú nové prípady, keď zamestnanci sa nemôžu domôcť svojich elementárnych mzdových nárokov vzniknutých platobnou neschopnosťou zamestnávateľa aj viac rokov od vzniku tejto neschopnosti zamestnávateľa. Je to zaujímavé aj preto, že od 1. 1. 2004 zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v Slovenskej republike sa uzákonilo osobitné garančné poistenie zamestnávateľov pre prípad platobnej neschopnosti.

C. Hromadné prepúšťanie zamestnancov

Hromadné prepúšťanie zamestnancov je späť nielen so zánikom zamestnávateľa bez právneho nástupníctva, ale aj s inými hospodárskymi problémami zamestnávateľa. Vývoj judikatúry Súdneho dvora ES v posledných rokoch prekvapil najmä široko pochopenými dôvodmi, zakladajúcimi právny titul na hromadné prepúšťanie zamestnancov, ktoré prekračujú obsahový rámec čisto hospodárskych dôvodov, a je vyjadrené skutkovými okolnosťami nespočívajúcimi v osobe zamestnanca.¹⁹ Uplatniteľnosť smernice o hromadnom prepúšťaní je v hospodárskej praxi Slovenskej republiky problematická najmä vo vzťahu k veľkým zamestnávateľským subjektom, ktoré nerešpektujú pri hromadnom prepúšťaní vymedzenie pojmu „podnik“, ako ho vo viacerých rozhodnutiach definuje Súdny dvor ES. K takémuto právnomu stavu prispieva aj právny stav *de lege lata*, ktorý v súvislosti s pracovnoprávnou úpravou hromadného prepúšťania za subjekt hromadného prepúšťania považuje zamestnávateľa s právnou subjektivitou. Praktické problémy v tejto súvislosti vznikajú aj v prípadoch podnikov s nadnárodnou pôsobnosťou.²⁰ V jednom z rozhodnutí Súdneho dvora ES prijatom v septembri 2009 sa konštatuje, že „prináleží vždy dcérskej spoločnosti ako zamestnávateľovi, aby uskutočnila prerokovanie so zástupcami zamestnancov, ktorých sa môže týkať plánované hromadné prepúšťanie, a prípadne sama znášala dôsledky nedodržania tejto povinnosti“.²¹

¹⁹ C- 188/03 (Junk) zo dňa 27.1. 2005, C- 303/ 2002 (Komisia/Portugalsko), C- 44/08 (Keskusliitto AEK) zo dňa 1. 9. 2009.

²⁰ C- 449/93 (Rockfon) zo dňa 7. 12. 1995, C- 270/05 (Chartopoiia) zo dňa 15. 2. 2005, C- 44/08 (Keskusliitto AEK) zo dňa 10. 9. 2009.

²¹ C- 44/08 (Keskuliitto AEK) zo dňa 10. 9. 2009, bod 69.

II. ZÁKLADNÉ ĽUDSKÉ PRÁVA – LIMITY ZVÝŠENIA FLEXIBILITY PRACOVNOPRÁVNÝCH VZŤAHOV V BUDÚCNOSTI

Ak identifikujeme určujúce znaky zvýšenia existujúcej úrovne flexibility pracovnoprávných vzťahov, nemôžeme si nevsímať ďalšiu flexibilitu pracovnoprávných vzťahov vo vzťahu k základným ľudským právam.

Hoci prevažnú časť sociálnych práv, tak ako ich zakotvuje Ústava Slovenskej republiky, je sporné považovať za základné ľudské práva a nasvedčuje tomu aj judikatúra Ústavného súdu Českej republiky,²² časť práv realizovaných v rámci pracovnoprávných vzťahov má právnu povahu základných slobôd ako ľudských práv prvej generácie.²³ Zo základných slobôd, ľudských práv prvej generácie sú to napríklad právo na ochranu dôstojnosti ľudskej osoby, právo na náboženské vyznanie a vieru, právo na ochranu osobnosti, právo na ochranu života a zákaz diskriminácie či rovnosť v zaobchádzaní, ktoré Súdny dvor ES vo viacerých rozhodnutiach výslovne označil za základné ľudské právo. Právo na ochranu života zamestnanca, ako aj právo na ochranu dôstojnosti ľudskej osoby tvorí právny mantinel najmä pri ďalšej flexibilitate existujúcej pracovnoprávnej úpravy pracovného času. Aktuálne snahy o ďalšiu liberalizáciu pracovného času môžu naraziť aj na právo zamestnancov na náboženské presvedčenie a jeho konkrétne prejavy v osobnom živote. Napríklad pracovnoprávna úprava pracovného času sa nemôže liberalizovať do takej miery, aby ohrozovala život a zdravie zamestnancov tak, ako ho zakotvuje článok 15 Ústavy Slovenskej republiky. Nemôže byť natoľko liberálna, aby nevytvárala nevyhnutný priestor pre prirodzené prejavy viery a náboženského vyznania (napríklad permanent-

²² Pozri Nález ÚS ČR Pl. 13/94 zo dňa 23. 11. 1994, ktorý hospodárske, sociálne a kultúrne práva nezaradil medzi základné ľudské práva. Podľa Ústavného súdu ČR medzi základné práva v oblasti pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia možno považovať práva, ktoré vyplývajú zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv, z Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, Dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, z európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách a z Európskej sociálnej charty. Pritom Ústavný súd SR v Náleze ÚS SR Pl. 8/94 zo dňa 6. 10. 1994 píše: „Základné práva a slobody v ústave majú svoj obsah koncipovaný abstraktnejšie než konkrétne pravidlá správania pri jeho realizácii v zákone. To nijako nespochybňuje subjektívno-právny charakter základných práv a slobôd, pretože vždy ide o vznik, existenciu alebo realizáciu možného správania konkrétneho subjektu, t. j. o subjektívne právo.“

²³ Autorka považuje takéto delenie práv za zastarané. S takýmto delením práv sa v komunitárnom práve nestretávame. V teórii SR prevažujú názory, že podstata jednotlivých generácií ľudských práv je jednotná a bolo by potrebné odstrániť historickú schizmu pri formulácii ľudských práv tak vo vnútroštátnom práve, ako aj v medzinárodnom práve

nou prácou v nedeľu). Ďalšia liberalizácia existujúcej úpravy pracovného času (napríklad znížením minimálneho denného odpočinku) môže vážne spochybniť ústavné právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti zakotvené v článku 19 Ústavy Slovenskej republiky, na osobitnú ochranu rodiny, ako aj na osobitnú ochranu detí a mladistvých. Je zjavné, že v týchto prípadoch máme do činenia s hodnotami dvojakého druhu, hospodárskymi hodnotami a hodnotami, ktoré predstavujú základné ľudské práva, a nemúsime veľa rozmýšľať, ktorým z nich má národný zákonodarca dať prednosť.

ZÁVER

Rozšírenie Európskej únie už s krátkym odstupom času ukazuje, že prijatie nových členských krajín bude v kratšom alebo dlhšom časovom horizonte znamenať podstatné zdynamizovanie zmien existujúceho modelu sociálneho rozvoja Európskej únie. Možno preto odôvodnene predpokladať, že v budúcnosti budeme na úrovni Európskej únie svedkami intenzívneho zápasu nielen o novú hospodársku, ale aj novú sociálnu tvár zjednotenej Európy, pri formovaní ktorej by sa mali využiť všetky osvedčené sociálne, ale aj liberálne prístupy ďalšieho rozvoja spoločnosti. Nová sociálna tvár Európy by nemala odrážať prekonaný model sociálneho štátu, ale ani taký model sociálneho rozvoja spoločnosti, ktorý by nezabezpečoval elementárne predpoklady pre ľudský a dôstojný život zamestnancov.

Celkom jednoznačne sa ukazuje, že ani v oblasti komunitárneho práva sa nebude možné vyhnúť určitému stupňu liberalizácie a flexibility pracovného práva. V súčasnosti a v blízkej budúcnosti ide hlavne o to, aby to bol prijateľný kompromis medzi krajne liberálnym videním sveta a spoločnosti a ekonomicke únosnými sociálnymi predstavami usporiadania spoločnosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Die bisherige Entwicklung des Arbeitsrechts auf einem übernationalen Niveau zeigt ganz eindeutig, dass sein Inhalt nicht nur Kapitalinteresse widerspiegeln soll und kann, sondern es sollten darin auch Arbeits- und Arbeitskraftinteresse ihren Ausdruck finden. Auch die Erweiterung der Europäischen Union zeigt schon nach einem kurzen Zeitablauf, dass die Annahme der neuen Mitgliedsländer in einem kürzeren oder längeren Zeitraum ein wesentliches Dynamisieren der Änderungen des bestehenden Modells der sozialen Entwicklung der Europäischen Union bedeuten wird. Aus der Sicht der arbeitsrech-

tlichen Folgen der Globalisierung der Weltwirtschaft weisen ökonomische Fachleute darauf hin, dass in Gegenwart die Aufwendungen für die Arbeitskraft auf eine erheblichere Weise die Konkurrenzfähigkeit des Arbeitgebers als die Erhöhung des technischen Produktionsniveaus beeinflussen.

Auch wenn das Niveau der Approximation des Arbeitsrechtes in der Slowakischen Republik mit dem Recht der Gemeinschaft für den Zeitraum der letzten Jahren insgesamt positiv zu bewerten ist, bleibt ein Teil der Probleme, die auf die Approximation nur warten.

Zur allgemeinen Charakteristik des Niveaus der Harmonisierung des Arbeitsrechtes der Slowakischen Republik mit dem Recht der Europäischen Union gehört auch der Fakt, dass wir uns im Laufe des Jahres 2009 ihrem optimalen Niveau genähert haben.

Für zeitweilige Beschäftigungen hält das Gemeinschaftsrecht vor allem das Dienstverhältnis für eine bestimmte Zeit, das Dienstverhältnis während einer Teilzeitbeschäftigung und den Verleih der Arbeitnehmer und zugleich hält diese „zeitweilige“ Beschäftigung für atypische Beschäftigungsformen im Unterschied zum Dienstverhältnis während einer Vollbeschäftigung für unbestimmte Zeit.

Die bestehende arbeitsrechtliche Regelung der zeitweiligen Entsendung der Arbeitnehmer zur Arbeitsausübung zu einem anderen Arbeitgeber (Verleih der Arbeitnehmer) verletzt das Prinzip der Freiwilligkeit des Arbeitnehmers bei seinem Arbeitseinsatz bei einem anderen Arbeitgeber und zugleich für eine unstandardmäßig lange Zeit, bis sechs Monate, ermöglicht nicht, dieselben Lohnbedingungen einzuhalten, die für Arbeitnehmer der Benutzerarbeitgeber gelten, wenn der Entsende eine Agentur der zeitweiligen Beschäftigung ist

Aus dem Kreis anderer Probleme des europäischen Arbeitsrechtes ist vor allem die zahlreiche Judikatur des EGH anzuführen, die die Position der Arbeitnehmer bei der Übertragung eines Unternehmens oder Unternehmensteils betrifft, die derzeit in der Richtlinie Nr. 2001/23/EG geregelt wird. Die Richtlinie Nr. 2001/23/EG gehört im Bereich des Arbeitsrechtes zu den wichtigsten. Ihre Eingliederung in die interne Rechtsordnung der EU-Mitgliedsstaaten wird vor allem im Zusammenhang mit der Globalisierung der Weltwirtschaft und mit dem Fungieren von internationalen Unternehmen besonders aktuell. Auch in der nahen Zukunft kann man erwarten, dass die Dynamik der Prozesse der Umstrukturierung auf dem nationalen und internationalen Niveau immer mehr komplizierte, mit der richtigen Auslegung der Richtlinie zusammenhängende Probleme bringt.

Es zeigt sich, dass die größten Mängel im Prozess der Approximation des Arbeitsrechtes der SR mit dem Gemeinschaftsrecht derzeit im Bereich der Arbeitszeit bestehen, in dem inzwischen zur Genehmigung der neuen Richtlinie

Nr. 2003/88/EG über bestimmte Aspekte der Arbeitszeit kam und in Gegenwart schon ihre Novelle vorbereitet wird. In der bisherigen Judikatur des EGH sind schon mehrere Entscheidungen des EGH bekannt, von denen drei Entscheidungen des EGH nicht nur in der Rechtsliteratur, sondern besonders auf der Seite der Arbeitgebersubjekte in der ganzen Europäischen Union große Aufmerksamkeit erweckt haben.

Keine gerechte Lösung des bestehenden Standes wäre auch eine radikale Erhöhung der Qualität der Rechtsposition der Arbeitnehmer, da die Weltglobalisierung auch für Arbeitgebersubjekte ein sehr anspruchsvolles wirtschaftliches und rechtliches Niveau schafft. Damit sich auch in diesem Wirtschaftsraum der Arbeitgeber behauptet, muss er permanent den Arbeitsprozess effektiver machen, einen immer höheren Gewinn mit einer immer niedrigeren Anzahl der Arbeitnehmer erreichen.

Diese liberale arbeitsrechtliche Regelung ruft bei der Fachöffentlichkeit Befürchtungen von der weiteren Richtung des Arbeitsrechtes in der nächsten Zukunft hervor, da sie nicht fähig sein wird, die menschliche Würde bei der Ausübung der abhängigen Arbeit zu garantieren. Andererseits zeigt sich, dass man in der künftigen Periode im Bereich des Gemeinschaftsrechtes eine bestimmte Stufe der Liberalisierung und Flexibilität des Arbeitsrechtes nicht vermeiden kann. Sozial-rechtliche Folgen der Krise des sozialen Staates, die relativ ungünstige Situation bei der demographischen Entwicklung der EU-Mitgliedsstaaten wird sich ganz bestimmt in den nächsten Jahren auch auf dem Niveau der Europäischen Union auswirken und die künftige Entwicklung in der EU wird durch das Streben und vielleicht auch durch den Kampf um die Umbewertung mehrerer sozial-rechtlichen Standards in allen Bereichen des Arbeitsrechtes gekennzeichnet.

Die Lösung des bestehenden Standes beruht eher in einem Kompromiss zwischen den Interessen der Arbeitnehmer und den Interessen der Arbeitgeber.

Derzeit und in der nahen Zukunft handelt es sich vor allem darum, dass es ein annehmbarer Kompromiss zwischen der äußeren liberalen Sicht auf die Welt und auf die Gesellschaft und der Sozialvorstellungen der Anordnung der Gesellschaft ist.

Nezamestnanosť a pokusy o jej riešenie v prvej a v druhej ČSR Príspevok k histórii práva sociálneho zabezpečenia.

Miriam Laclavíková, Jana Čaklová

Synopsa: Nezamestnanosť predstavovala mimoriadne závažný problém medzivojnovej Československej republiky. Štúdia podáva prehľad vývoja právnej úpravy sociálnej politiky štátu v oblasti regulácie nezamestnanosti, starostlivosti štátu o nezamestnaných, sprostredkovania práce a ochrany domáceho trhu práce s dôrazom na systém podpôr v nezamestnanosti. V období medzivojnovej Československej republiky sa vyskytli dva základné modely vyplácania podpôr v nezamestnanosti: prvý model – podpora v nezamestnanosti vyplácaná štátom a poskytovaná zo štátnych verejných financií (model uplatňujúci sa do apríla 1925) a druhý model – systém vyplácania podpôr v nezamestnanosti odborovými organizáciami, pričom štát k podpore v nezamestnanosti poskytoval štátny príspevok (neskôr štátny príplatok) označovaný ako gentský systém (model uplatňujúci sa (aj v modifikovanej podobe) od apríla 1925 do zániku Československej republiky v rokoch 1938/1939).

Kľúčové slová: právo sociálneho zabezpečenia, nezamestnanosť, podpora v nezamestnanosti, gentský systém.

ÚVOD

Pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia¹ (v sledovanom období označované ako sociálne právo poisťovacie² zaraďované do odvetvia správneho práva) bolo³ a aj do dnešných dní⁴ na našom území je skôr výnimočnou

¹ Je výsledkom riešenia grantovej úlohy VEGA MŠ SR a SAV č. 1/0729/10 |13| „*Sociálne riziká a základné ľudské práva - výzvy pre pracovné právo 21. storočia*“.

² K vývoju práva sociálneho zabezpečenia na našom území pozri ŠAFÁŘ, F.: Právny vývoj sociálneho poistenia na Slovensku. Právny obzor, Bratislava, 23, 1940.

³ Pozri CSIZMADIA, A.: Sociálno-politické tendencie v pracovnoprávných úpravách a pracovných zmluvách buržuázneho obdobia. Právnické štúdie, Bratislava, 15, 1967. HEXNER, E.: Pracovná smluva priemyslových zamestnancov a robotníkov na Slovensku. Právny obzor, Bratislava, 5, 1922. Zo starších prác zameraných najmä na české krajiny je možné spomenúť napr. HOUSER, J.: Die Historische Entwicklung des Arbeitsvertrages in der Tschechoslowakei. Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). CSIZMADIA, A. – KOVÁCS, K. (ed.). Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1970, s. 369 – 380.

⁴ Výnimku v tomto smere predstavujú novšie práce ŠORL, R.: Právna úprava pracovnej

témou právno-historických bádaní. Predkladaná štúdia ponúka čitateľovi deskriptívnu sondu do oblasti práva sociálneho zabezpečenia, konkrétne do problematiky aktuálnej azda v každom časovom úseku moderných dejín – problematiky nezamestnanosti. Nezamestnanosť ako jav možno skúmať z viacerých hľadísk – sociálnych⁵, sociologických, ekonomických, politických a napokon aj právnych. Osobitným sociálnym a sociálno-demografickým problémom, ktorý možno čiastkovo chápať aj ako reakciu na rastúcu nezamestnanosť bolo vysťahovalectvo (s tým, že väčšina vysťahovalcov pochádzala zo Slovenska)⁶.

zmluvy na Slovensku v období I. ČSR. Acta historico-iuridica Pilsnensia, 2006 : Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České a Slovenské republiky: Plzeň 21. – 23. 9. 2006. KNOLL, V. (ed.). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 234 – 252. ŠORL, R.: Pracovné zákonodarstvo na Slovensku v rokoch 1848 – 1918. Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu: sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1.–2. června 2006. SCHELLE, K. – VOJÁČEK, L. (ed.). Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 236 – 247. LACLAVÍKOVÁ, M.: Počiatky právnej úpravy zákazu detskej práce: (príspevok k histórii pracovného práva na našom území v období konca 19. a začiatku 20. storočia). Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica: ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2006. LAZAR, J. (ed.): Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 55 – 66. Vývojovými trendmi v oblasti práva sociálneho zabezpečenia aj s prihladnutím na jeho historický kontext sa zaoberá GÁBRIŠ, T.: Financovanie sociálneho zabezpečenia a ekonomické, demografické a politické faktory. Olomoucké právnické dny 2008. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 543 – 556. GÁBRIŠ, T.: Sociálne hodnoty v práve z historického pohľadu. Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2008. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 595 – 602. GÁBRIŠ, T.: Vývoj a elasticita sociálneho zabezpečenia na príklade diskriminácie. Teoretické úvahy o práce 4 (CD ROM). Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009, s. 1 – 14. GÁBRIŠ, T.: Zmluvný systém práva sociálneho zabezpečenia. Teoretické úvahy o práce 5 (CD ROM). Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009, s. 1 – 30.

⁵ Ako prameň skúmania možno spomenúť práce: DEYL, Z.: Sociální vývoj Československa 1918 – 1938. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. DOBIÁŠ, K.: Sociální politika Československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání. Praha, 1929. PRŮCHA, V. a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. I. díl: Období 1918 – 1945. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004.

⁶ Uvedené tvrdenia zrejme ani nepotrebný komentár: „*Labilní hospodářská situace vyvolávala stálý zájem o vystěhovalectví, ale imigrační státy zpříšňovaly podmínky přijímání cizinců kvótami a dalšími restrikcemi. To omezilo i počet vystěhovalců z ČSR a zhoršovalo situaci na domácím pracovním trhu a v oblasti agrárního přelidnění. Ministr sociální péče Ing. Jaromír Nečas pokládal redukcí vystěhovalectví za jednu z hlavních příčin vysoké nezamestnanosti a v roce 1938 napsal, je jeho resort podporoval vystěhovalectví, zkoumal jeho nové možnosti v jihoamerických státech a napomohl umístit 7795 horníků a dalších dělníků v Belgii a Francii.*“ Pozri NEČAS, J.: Likvidace nezaměstnanosti. Praha 1938. Citované podľa PRŮCHA, V. a kol.: cit. dielo v pozn. 5, s. 396 – 397.

Štúdiá podáva základný právny rámec riešenia problematiky nezamestnanosti v období prvej a druhej ČSR so zachytením ekonomických, ale aj politických otrasov v podobe nutnej konsolidácie povojnovej ekonomiky, hospodárskych kríz, vzťahujúceho sa štrajkového hnutia⁷ a politických požiadaviek súvisiacich s medzinárodnopolitickou a vnútropolitickou nestabilitou. Nezamestnanosť ako jav sa stala predmetom právnej regulácie v súvislosti s posilňovaním sociálneho charakteru štátu (proces začatý v druhej polovici 19. storočia v Nemecku a západnej Európe), koncepciou „poistenia pre prípad nezamestnanosti“ a možnej (hoci sprvoti chápanej ako výnimočnej) podpory nezamestnaných zo strany štátu.

Povojnová doba sa (nielen v Československu ako novovytvorenom štáte) vyznačovala „mimoriadnymi pomermi“. *„Konec první světové války destabilizoval – jako každý hluboký zásah do života společnosti – ekonomiku, která se musela přizpůsobit novému mírovému prostředí. Rozpad habsburské monarchie vedl k zprůtrhání vazeb k tradičním zdrojům surovin či polotovárů a k zavedeným odbytištím. V důsledku toho zkolaboval systém zásobování obyvatelstva základními surovinami a prudce vzrostla nezaměstnanost.“*⁸ Rast nezamestnanosti vyvolal aj návrat legiónárov a demobilizovaných vojakov. Horšia bola situácia na Slovensku, najmä v súvislosti s rozpadom uhorského štátno-mocenského a aj správneho aparátu, právnou neistotou a rastúcou radikalizáciou spoločnosti.⁹ Pod tlakom zdola bol prijatý celý rad sociálnych reforiem: zákon o osemhodinovom pracovnom čase, zákon o práci detí, zákony o pozemkovej reforme a i.¹⁰ Časť z uvedených reforiem bola pripravená na novozriadenom ústrednom orgáne – Ministerstve sociálnej starostlivosti, do kompetencie ktorého patrilo aj sociálne poistenie, sprostredkovanie práce, starostlivosť o nezamestnaných, vysťahovalectvo a i. Sociálne reformy z prvých rokov existencie československého štátu však nepostačovali na uspokojenie sociálnych a ekonomických požiadaviek novej doby. Osobitne sa to prejavilo pri riešení problematiky nezamestnanosti, kde možno pozorovať veľké (a pomerne neprehľadné) množstvo právnych noriem, s čím súvisí aj možný vplyv na prostredie právnej istoty.

⁷ Podľa úradnej štatistiky, ktorá však nepostihla všetky štrajkové hnutia, v priebehu rokov 1922 – 1923 prebehli štrajky v takmer 9000 podnikoch a vymaňkaných bolo viac ako 8,1 milióna pracovných zmien. PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 232.

⁸ VOJÁČEK, L.: Vavro Šrobár – ministr s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 – 1920). Historický obzor, 2001, 12, č. 3–4, s. 87.

⁹ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 64.

¹⁰ Pozri aj SCHROTZ, K.: Civilní právo v prvých desíti letech Čsl. republiky. Právní obzor, Bratislava, 1928, 11, s. 656 – 657.

Sociálna politika štátu v oblasti regulácie nezamestnanosti zahŕňala: ochranu domáceho trhu práce, udržanie stavu zamestnanosti, prípadne korigovanie stavu nezamestnanosti¹¹ a aktívnu i pasívnu starostlivosť o nezamestnaných. Konkrétne sa prejavila v nasledujúcich oblastiach:

1. Ochrana domáceho trhu práce – zahŕňala úpravu zamestnávania cudzích štátnych príslušníkov na území Československej republiky. Zamestnávanie cudzincov bolo viazané na osobitné povolenie,¹² s presným určením osoby, druhu zamestnania – vykonávanej práce a doby výkonu zamestnania. Povolenie vydával politický úrad II. stolice, na Slovensku župan. Základnou právnou úpravou tejto oblasti boli: zákon č. 39/1928 Sb. z. a n. o ochrane domáciho trhu práce a jeho novelizácie – vládne nariadenie č. 82/1937 Sb. z. a n. a vládne nariadenie č. 82/1937 Sb. z. a n. Osobitnú úpravu predstavovali zákon č. 52/1935 Sb. z. a n. o pobyte cizinců s novelizáciou v podobe vládneho nariadenia č. 257/1938 Sb. z. a n.;

2. Opatrenia proti hromadnému prepúšťaniu zamestnancov – základnou právnou úpravou tejto oblasti bol zákon č. 253/1937 Sb. z. a n. o opatreniach pro-

¹¹ Národní zhromáždění československé 1918 – 1920. Stenoprotokoly. 5. schůze (26. listopadu 1918). Ministr (sociální péče) Dr. Winter: ... „Pokud jde o otázku nezaměstnanosti, jest si vláda vědoma, že nezaměstnanost jest vedle výživy nejaktuálnějším problémem našich dnů. Nezaměstnanost bude vznikat ze dvou příčin. Jednak proto, že podniky, které dosud byly zaměstnány pracemi pro válečné potřeby, budou nuceny zařizovati se pro mírovou výrobu a není jisto, zdali přechod v nové poměry bude moci býti proveden bez jistých poruch, jednak budou ze svazů armádních propuštěny velké spousty dělníků, které bude nutno teprve včleniti v proces výrobní. Každému, kdo se zabývá problémem nezaměstnanosti, jest známo, že k němu jest nutno hleděti ze dvou hledisek. Především že jest třeba usilovati o to, aby bylo nezaměstnanosti čeleno, v případech však, kde tato snaha nesetká se s úspěchem, že jest třeba mírniti následky nezaměstnanosti. V prvním směru jde o opatrování vhodné pracovní příležitosti. ... Proto musí vláda obrátiti zřetel svůj ke druhé stránce problému nezaměstnanosti a musí snažiti se, aby následky nezaměstnanosti byly zmírňovány. Jest známo, že k tomu cíli směřuje pojišťování pro případ nezaměstnanosti. Jakmile ministerstvo sociální péče bude zorganizováno, jakmile úřad ten dostane se do normálního chodu, bude se ihned zabývati zákonnou osnovou o pojištění pro případ nezaměstnanosti. K vypracování takové osnovy a k jejímu parlamentárnímu projednání bude ovšem třeba delší doby. Poněvadž však jde nyní o to, aby nezaměstnaným bylo ihned pomozeno, soudí vláda, že jest třeba, aby jako provisorní opatření byla zavedena podpora pro případ nezaměstnanosti z prostředků veřejných. K tomuto účelu slušná osnova zákona, která bude ... kanceláři sněmovní předložena.“

¹² Povolenie bolo možné udeliť len v prípadoch, ak to umožnil stav domáceho trhu práce alebo si to vyžadovali dôležité národohospodárske záujmy; ak išlo o osobitný druh zamestnania bez možnosti zabezpečiť jeho výkon tuzemskými zamestnancami; ak išlo o mimoriadne pomery, či už osobné alebo rodinné daného žiadateľa o povolenie.

ti zastavování provozování továrních závodů, proti hromadnému propouštění zaměstnanců a o úpravě některých výpovědních lhůt při pracovních (služebních) poměrech zaměstnanců v těchto závodech;

3. Zavedenie systému podpôr v nezamestnanosti – základnými právnymi normami tejto oblasti boli: zákon č. 63/1918 Sb. z. a n. o podpore nezamestnaných¹³; zákon č. 267/1921 Sb. z. a n. o státním příspěvku k podpoře nezamestnaných¹⁴; zákon zo dňa 12. augusta 1921 č. 322/1921 Sb. z. a n. o podpore nezamestnaných¹⁵; zákon č. 74/1930 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákona ze dne 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře nezamestnaných a početné právné normy (prevažne vládne nariadenia) o dočasných úpravách štátnych príplatku k podporám v nezamestnanosti.¹⁶ Osobitnú skupinu predstavovali zákony o úveroch štátu na poskytovanie podpôr v nezamestnanosti¹⁷;

4. Sprostredkovanie práce – obsahlo čiastočne sprostredkovania práce na domácom trhu práce a sprostredkovanie práce do cudziny.¹⁸ Chýbajúca komplexná právna úprava sprostredkovania práce na území Slovenska mala priamy vplyv na nepriaznivý stav jej organizačného zabezpečenia, s čím súvisí aj skutočnosť, že sprostredkovateľne práce sa orientovali takmer výlučne na

¹³ Pozri aj novelizácie: zákon č. 63/1919 Sb. z. a n.; nariadenie vlády č. 127/1919 Sb. z. a n.; nariadenie vlády č. 157/1919 Sb. z. a n.; zákon č. 195/1919 Sb. z. a n.; opatrenie Stáleho výboru NZ ČSR podľa § 54 ústavnej listiny č. 519/1920 Sb. z. a n. o podporách v nezamestnanosti (spolu s Nálezom Ústavného súdu ČSR, podľa ktorého predmetné opatrenie vyhovuje § 54 b) ústavnej listiny).

¹⁴ Pozri aj novelizácie: vládne nariadenie č. 186/1924 Sb. z. a n.; vyhláška ministra sociálnej starostlivosti v dohode s ministrom financií č. 4/1925 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 162/1933 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 261/1935 Sb. z. a n.;

¹⁵ Pozri aj novelizácie: zákon č. 482/1921 Sb. z. a n.; zákon č. 115/1922 Sb. z. a n.; zákon č. 400/1922 Sb. z. a n.; zákon č. 263/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 139/1924 Sb. z. a n.

¹⁶ Pozri vládne nariadenie č. 161/1933 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 260/1935 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 78/1936 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 111/1936 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 42/1937 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 129/1937 Sb. z. a n.; zákon č. 268/1937 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 269/1937 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 366/1938 Sb. z. a n.

¹⁷ Pozri napríklad zákon č. 364/1922 Sb. z. a n.; zákon č. 147/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 265/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 138/1924 Sb. z. a n.

¹⁸ Sprostredkovanie pracovných miest do cudziny upravil zákon č. 71/1922 Sb. z. a n. o vysťahovalectví (vysťahovalecký zákon). V českých krajinách ostalo v platnosti nariadenie ministra obchodu v zhode s ministrami vnútra a spravodlivosti č. 97/1908 r. z., ktorým sa vydávajú osobitné ustanovenia pre živnostenské sprostredkovanie služobných a pracovných miest do cudziny.

poľnohospodárskych robotníkov. Od začiatku 20. storočia sa nesystematicky a pomaly budovala sieť sprostredkovateľní v slovenských mestách. Podľa zák. čl. XVI/1916 mali mestá a obce zabezpečiť sprostredkovanie práce v obchode, živnostiach a baníctve.¹⁹ V období medzivojnyvej ČSR sprostredkovanie práce pre územie Slovenska²⁰ upravilo nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 34/1919 Úr. nov. V polovici 30. rokov sprostredkovanie práce upravilo vládne nariadenie č. 217/1936 Sb. z. a n., ktoré vytvorilo sieť tzv. verejného sprostredkovania práce s minimálne jednou verejnou sprostredkovateľňou pre okres. V zmysle § 8 nariadenia sa na sprostredkovaní práce podieľali okrem verejných aj odborové sprostredkovateľne práce. Súkromné sprostredkovanie práce bolo zrušené. Sprostredkovanie práce sa vzťahovalo na všetky pracovné odvetvia, bolo nestranné a bezplatné;

5. Tzv. produktívna starostlivosť o nezamestnaných – základnou právnou úpravou tejto oblasti bolo vládne nariadenie č. 79/1930 Sb. z. a n., jímž sa upravuje produktívni péče o nezamestnané;

6. Riešenie nepriaznivej finančnej situácie nezamestnaných – podstatou právnych noriem z tejto oblasti²¹ bolo vylúčenie podpôr v nezamestnanosti z exekúcie. V exekúciách proti nezamestnaným sa odkladali dražby hnuteľnos-

¹⁹ Uvedenú (pôvodom uhorskú) právnu úpravu sprostredkovania práce zrušilo až vládne nariadenie s mocou zákona č. 284/1940 Sl. z. Obdobná bola situácia aj na území Podkarpatskej Rusi. Pozri aj MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku. Košice: Aprilla, s.r.o., 2008, s. 136.

²⁰ Kým na Slovensku chýbala všeobecná právna úprava sprostredkovania práce, v českých krajinách bola situácia iná a sprostredkovanie upravovali osobitné predpisy: zákon č. 57/1903 z. z. pre Čechy, ktorým sa upravuje všeobecné sprostredkovanie práce, zákon č. 26/1907 r. z. Živnostenský poriadok. V českých krajinách pôsobili okrem verejných sprostredkovateľní práce zriadených pri okresných úradoch aj neštátne vykonávané ako koncesovaná živnosť a odborové sprostredkovateľne práce. Pozri aj KADLECOVÁ, M. – SCHELLE, K. – VESELÁ, R. – VLČEK, E.: Vývoj českého soukromého práva. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2004, s. 207.

²¹ Základom právnej úpravy boli: zákon č. 116/1932 Sb. z. a n. o exekuci na podpory v nezamestnanosti; zákon č. 34/1934 Sb. z. a n. o dočasných opatreniach v exekučnom a konkursním řízení proti nezamestnaným; vládne nariadenie č. 142/1934 Sb. z. a n. o ďalších dočasných opatreniach při vymáhání pohledávek proti zemědělcům a nezamestnaným v okresích zvlášť těžce postižených neúrodou. Ďalšími normami zväčša novelizačného charakteru boli vládne nariadenie č. 207/1934 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 211/1934 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 258/1934 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 260/1934 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 251/1935 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 77/1936 Sb. z. a n. a opatrenie Stáleho výboru č. 291/1938 Sb. z. a n.

tí a nehnuteľností a proti nezamestnanému nebolo právne možné vyhlásiť konkurz s výnimkou nárokov na výživné alebo na poisťovaciu prémie. V okresoch postihnutých neúrodou bolo do konca roku 1935 dovolené proti nezamestnaným (ale aj roľníkom) viesť exekúciu len zo mzdových nárokov, zákonného výživného a pre výmenok;²²

7. Zriadenie pracovných útvarov a kárnych pracovných táborov – základom právnej úpravy boli vládne nariadenie č. 223/1938 Sb. z. a n. o pracovných útvaroch a vládne nariadenie č. 72/1939 Sb. z. a n. o kárnych pracovných táboroch;

8. Riešenie postavenia nezamestnanej inteligencie – upravilo vládne nariadenie č. 170/1934 Sb. z. a n. o služebných a platových poměrech úřednických aspirantů.

SYSTÉM PODPŮR V NEZAMESTNANOSTI

Prvým zákonom nového československého štátu, ktorý riešil problematiku postavenia nezamestnaných a ich podpory zo strany štátu bol zákon č. 63/1918 Sb. z. a n. zo dňa 10. decembra 1918 o podpore nezamestnaných. Podľa tohto zákona (§ 1) nárok na podporu v nezamestnanosti mohli uplatňovať československí štátni občania odkázaní svojou výživou na mzdu alebo služobné požitky, ktorí podliehali nemocenskému poisteniu²³ podľa zákona č. 33/1888 r. z., alebo

²² Porovnaj BIANCHI, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848-1945. I. časť. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1971, s. 360 – 361.

²³ Nemocenské poistenie bolo v Uhorsku upravené zákonným článkom XIV/1891 (vznikol podľa rakúskeho zákona č. 33/1888 r. z.) a zákonným článkom XIX/1907. V období prvej Československej republiky do systému nemocenského poistenia zasiahli: zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., čímž sa mení predpisy zákona o nemocenskom pojištění dělníků, nariadenie vlády č. 516/1919 Sb. z. a n. o zřízení Zemské úřadovny pro dělnické pojištění na Slovensku v Bratislavě a rozšíření působnosti zákonů o dělnickém pojištění na Slovensko, nariadenie vlády č. 26/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují předpisy o nemocenskom pojištění na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, zákon č. 221/1925 o nemocenskom pojištění veřejných zaměstnanců, zákon č. 117/1926 Sb. z. a n., čímž se zachovávají pro pensijní pojištění a pro členy báňských bratrských pokladen v platnosti některá ustanovení právních předpisů o nemocenskom pojištění.

Inštitucionálneho zabezpečenia nemocenského poistenia sa týkali: nariadenie ministra

podľa zákona o bratských pokladniciach č. 127/1889 r. z., a tiež demobilizovaní vojaci. Z nároku na podporu boli vylúčené osoby, ktoré požívali nemocenské dávky podľa uvedených zákonov, ako aj osoby, ktoré počas pôsobnosti zákona o podpore nezamestnaných mali zabezpečenú výživu z vlastných prostriedkov. Výnimku z daného vymedzenia okruhu osôb oprávnených žiadať podporu v nezamestnanosti zakotvil § 13, podľa ktorého minister sociálnej starostlivosti mohol splnomocniť demobilizačné výbory, aby v prípadoch osobitného zreteľa povolili výnimočne výplatu podpory v nezamestnanosti až do výšky 2 Kč denne (1/2 základnej osobnej podpory) osobám neuvedeným v § 1 zákona.

Výška podpory v nezamestnanosti sa rovnala nemocenským dávkam podľa zákona č. 457/1917 r. z. a v prípade demobilizovaných vojakov predstavovala podpora výšku 4 Kč denne. Okrem osobnej podpory v nezamestnanosti zákon priznával (tzv. rodinné) príplatky pre osoby, ktoré žili s poberateľom podpory v nezamestnanosti v spoločnej domácnosti pred prijatím daného zákona a osoby odkázané výživou na poberateľa podpory v nezamestnanosti. K týmto osobám patrili: manželka alebo družka, vlastné a nevlastné deti do dovŕšeného 18. roku života, príbuzné osoby nespôsobilé na výkon práce (nespôsobilé na zamestnanie).

Uplatnenie nárokov na podporu v nezamestnanosti bolo podľa § 5 zákona viazané na aktívne hľadanie práce; nezamestnaný bol povinný uchádzať sa o zamestnanie na príslušnom všeobecnom (okresnom) úrade pre sprostredkovanie práce, alebo v odborovej sprostredkovateľni práce, určenej demobilizovaným výborom. Až potom, keď sprostredkovateľňa práce nemohla zaobstarať uchádzačovi o zamestnanie primerané zamestnaniu, vydala mu o tom potvrdenie. Na jeho podklade mohol nezamestnaný uplatňovať nárok na podporu na príslušnom demobilizačnom výbore.²⁴ Na druhej strane zamestnávateľa mali

s plnou mocou pre správu Slovenska č. 66/1919 Úr. nov. (ako dozorný orgán pôsobil vládny referát sociálnej starostlivosti), nariadenie vlády č. 516/1919 Sb. z. a n. o zřízení Zemské úřadovny pro dělnické pojištění na Slovensku v Bratislavě a rozšíření působnosti zákonů o dělnickém pojištění na Slovensko, zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, (dozor nad oblasťou nemocenského poistenia zabezpečovala Ústředná sociální poisťovna, výkonnými orgánmi boli príslušné (okresné) nemocenské poisťovne a náhradné ústavy).

²⁴ § 5 zákona č. 63 Sb. z. a n. ze dne 10. prosince 1918 o podpoře nezaměstnaných: „...Ak žiadateľ nezíska zamestnanie, musí pre dosiahnutie podpory predložiť osobné doklady, a to: pracovnú knižku, ohlasovací (vojenský) lístok o pobyte, preukaz obce o počte členov rodiny, písomné prehlásenie, že z vlastných prostriedkov nemá zabezpečenú výživu do konca pôsobnosti tohto zákona, potvrdenie zamestnávateľa o prepustení z práce. V potvrdení bude uvedená doba a spôsob posledného zamestnania, ako aj výška posledného zárobku. Demobilizačný výbor môže žiadať úradný preukaz o majetkových pomeroch. Demobilizovaný predloží potvrdenie od zamestnávateľa, u ktorého bol za-

povinnosť hlásiť voľné pracovné miesta na miestne príslušnej obvodovej alebo odborovej sprostredkovateľni práce.

O žiadosti na podporu v nezamestnanosti rozhodovali demobilizačné výbory, ich rozhodnutie bolo konečné bez možnosti odvolať sa (podať sťažnosť voči rozhodnutiu o výmere podpory alebo o zamietnutí podpory). Dozor nad ich činnosťou vykonávalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti. Miestne demobilizačné (obvodové) výbory sa mali zriadiť v miestach, kde pôsobili sprostredkovateľne práce, spravidla však v miestach okresných súdov. Ich zloženie bolo paritné, členov výboru menoval do (čestných) funkcií politický úrad I. stolice (na Slovensku a Podkarpatskej Rusi administratívna policajná vrchnosť prvej stolice), troch členov výboru za zamestnávateľov a troch členov za zamestnancov (predseda bol nezávislým členom).

Na základe potvrdenia vystaveného sprostredkovateľnou práce rozhodol príslušný demobilizačný výbor o udelení podpory v nezamestnanosti a o jej výške, resp. o jej zamietnutí. Výplatu podpôr vykonávali daňové úrady (prípadne obecné úrady v zastúpení finančnej správy). Podpora sa vyplácala týždenne pozadu. Nezamestnaný mal povinnosť aspoň dvakrát týždenne uchádzať sa osobne u príslušnej sprostredkovateľne práce o zamestnanie. Ak poberateľ podpory v nezamestnanosti bez ospravedlnenia zanedbal povinné hlásenie alebo sa bezdôvodne vyhol prijatiu prikázanej práce primeranej jeho fyzickým alebo duševným schopnostiam a platenej podľa mzdovej tarify alebo sadzieb v mieste obvyklých, stratil nárok na ďalšiu podporu v nezamestnanosti. Poberateľ podpory v nezamestnanosti bol povinný prijať prácu i mimo miesta jeho pobytu, s dotovaním prípadnej oddelenej domácnosti polovicou tzv. rodinných príplatkov. Hľadanie zamestnania komplikovala nedostatočne personálne vybavená a organizačne zabezpečená sieť sprostredkovateľní práce. Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi bola v porovnaní s českými krajinami situácia horšia aj s takmer úplne jednostrannou orientáciou sprostredkovania práce na poľnohospodárske robotníctvo. Ministerstvo poľnohospodárstva dalo už začiatkom roku 1919 podnet na zriadenie Slovenského úradu práce pre poľnohospodárske robotníctvo v Bratislave a niekoľko župných úradov práce taktiež pre poľnohospodárske robotníctvo. Tieto orgány však boli personálne horšie vybavené než okresné sprostredkovateľne v Čechách²⁵.

mestnaný v čase, keď bol povoláný k vojenskej službe alebo k vojenským úkonom. ... Demobilizovaný musí pri prej prihláške o podporu tiež preukázať, že sa podrobil ochrannej prehliadke vojenského alebo úradného civilného lekára.“

²⁵ BIANCHI, L. a kol.: dielo cit. v pozn. 22, s. 118.

Zákon o podpoře nezaměstnaných mal platit len do 15. februára 1919²⁶, v skutočnosti jeho platnosť a účinnosť ukončili dva zákony (oba prijaté v tom istom roku v pomerne tesnom slede za sebou); a to zákon č. 267/1921 Sb. z. a n. o štátnom príspevku k podpore nezaměstnaných²⁷ a zákon č. 322/1921 Sb. z. a n. o podpore nezaměstnaných. Uvedenú (z hľadiska teórie práva zaujímavú) situáciu spôsobila skutočnosť, že už v priebehu roku 1921 bolo zrejmé, že gent-ský systém podpôr v nezamestnanosti nebude možné zaviesť okamžite (zave-dený bol až v roku 1925)²⁸, avšak pôvodný systém podpôr v nezamestnanosti zavedený v roku 1918 bolo nevyhnutné nahradiť novou právnou úpravou.

Osobitne je potrebné spomenúť, že zákonom č. 63/1919 Sb. z. a n. o podpore nezaměstnaných (čl. II) bola stanovená všeobecná pracovná povinnosť „*všichni státní občané jsou povinni pracovati podle svých tělesných sil a duševních schopností nebo jako zaměstnanci za mzdu*“²⁹. Zákon tiež stanovil, že podpora v nezamest-

²⁶ Platnosť zákona č. 63/1918 Sb. z. a n. bola predĺžená zákonom č. 63/1919 Sb. z. a n. do 15. marca 1919, následne nariadeniami vlády č. 127/1919 Sb. z. a n. a č. 157/1919 Sb. z. a n. o prodloužení platnosti zákona o podpore nezaměstnaných do dňa 31. marca 1919 a následne do 15. apríla 1919. Zákonom č. 195/1919 Sb. z. a n. o prodloužení platnosti zákona o podpore nezaměstnaných sa ponechal v platnosti na neurčitú dobu.

²⁷ Porovnaj § 15 zákona č. 267/1921 Sb. z. a n. „Zákon tento nabývá účinnosti dnem, který určí ministr sociální péče v dohodě s ministrem financí vyhláškou. Tímto dnem zároveň končí působnost zákona o podpore nezaměstnaných ze dne 10. prosince 1918, č. 63 Sb. z. a n., a všech zákonných ustanovení tento doplňujících a pozměňujících.“ Porovnaj § 23 zákona č. 322/1921 Sb. z. a n. „Zákon o podpore nezaměstnaných ze dne 10. prosince 1918, č. 63 Sb. z. a n., a všechna zákonná ustanovení jej doplňující a pozměňující se zrušují. Zákon tento nabývá účinnosti 14 dní po vyhlášení a pozbyvá jí dnem 31. prosince 1921.“

²⁸ „Podceňovali jsme poválečnou krizi, doufali jsme, že brzy pomine, počítali jsme s rychlou pomocí ci-ziny; i domnívali jsme se. že zavedené podpory v nezaměstnanosti budou se vypláceti pouze několik měsíců. A tak původní působnost zákona o podpore nezaměstnaných ... (byla neustále prodlužována – pozn.) ... Ministr sociální péče byl pak zmocněn (nař. ze dne 27. března 1919, č. 157 Sb. z. a n. č. II.), aby vyplácení podpor v nezaměstnanosti buď zastavil vůbec, nebo pro jednotlivá odvětví vý-robní neb obvodů územní, když pracovní příležitost všeobecně nebo v tom kterém odvětví neb území dostatečnou měrou vzroste. Rozsah podpory v nezaměstnanosti bylo možno pouze omezit, ne však dosud plně zastaviti.“ Citované podľa: Vládný návrh zákona o státním příspěvku k podpore nezaměstnaných. Tisk 1199. Dôvodová správa.

²⁹ Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 471. Zpráva sociálně-politického výboru o vládní osnově zákona (č. t. 454), aby byla prodloužena platnost zákona o podpore nezaměstnaných. „Paragraf tento nemá sice právního účinku, poněvadž není prováděn žádnou sankcí, avšak vyslovuje přání zákonodárce zcela podobně, jak tomu bylo při kodifikaci lidských práv ve francouzské revoluci. Praktický účel byl ten, aby nepociťovalo dělnictvo povinnost pracovat, v dalších ustanoveních prováděnou sankcí, jako hrot namířený proti sobě. Praktický význam má tedy teprve ono ustanovení článku nyní 6., kterým se nařizuje, že je nezaměstnané dělnictvo povinno přijí-mati nouzové práce od státu a samosprávných svazků, nechce-li ztratiti podporu v nezaměstnanosti.“

nanosti prináleží len podľa pracovných dní (6-dňový pracovný týždeň), za ne-
deľu sa podpora neposkytovala. Sprísnilo sa aj poskytovanie tzv. rodinných
príplatkov (vylúčili sa tzv. príbuzné osoby)³⁰ a sankcie v prípade odmietnutia
práce prikázanej sprostredkovateľňou a získania podpory v nezamestnanosti
podvodným spôsobom. Zákon v čl. X pamätal aj na diskutabilné uplatnenie
zákona č. 63/1918 Sb. z. a n. (ktorý poskytovanie podpory viazal na ustanove-
nia prevzatých (bývalých) rakúskych zákonov, ktoré však na území Slovenska
nikdy neplatili). Podľa uvedeného článku sa minister sociálnej starostlivosti pri
poskytovaní podpôr nezamestnaným na Slovensku (azda až nad rámec právomoci)
splnomocňoval, „aby učinil obdobné opatření vzhledem k odchýlným právním
i hospodářským poměrům tamějším“. Nariadenie vlády č. 157/1919 Sb. z. a n. z ná-
roku na podporu vylúčilo osoby zamestnané v poľnohospodárstve, v lesníctve
alebo pri službe v domácnosti. Minister sociálnej starostlivosti bol splnomocne-
ný zastaviť vyplácanie podpôr v nezamestnanosti pre jednotlivé odvetvia ale-
bo územné obvody v prípade nárastu pracovných príležitostí. Zo štatistických
údajov uvedených v dôvodovej správe k vládnomu návrhu zákona, ktorým bol
zavedený gentský systém vyplácania podpôr v nezamestnanosti, možno zistiť,
že do konca roku 1919 bolo na podporách v nezamestnanosti zo štátnej poklad-
ne vyplatené: pre Čechy 210 506 027,18 Kč, pre Moravu 26 575 283,16 Kč, pre
Sliezsko 9 574 767,86 Kč a pre Slovensko 97 717 064,94 Kč.³¹ Z uvedeného vyplý-

³⁰ Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 471. Zpráva sociálně-
politického výboru o vládní osnově zákona (č. t. 454), aby byla prodloužena platnost zá-
kona o podpoře nezaměstnaných. „Ukázalo se jednak, že se snažili někteří dělníci získati větší
podpory, nežli jim podle zákona náleží, bud' tím, že přihlašovali více rodinných příslušníků, anebo
tím, že ohlašovali vyšší mzdy před svou nezaměstnaností, nežli měli. Není nezajímavé, že zaměstna-
vatelé namnoze tuto snahu dělnictva podporovali, potvrzující jim nesprávné údaje o jejich dřívějším
zaměstnání anebo o mzdě. Jinak zneužívalo se zákona tak, že někteří dělníci dávali přednost bezprac-
né podpoře před mzdou za práci, zvláště v těch oborech, kde mzda jest příliš nízká a podpoře se bud'
vyrovná anebo ji málo převyšuje.“

³¹ V tejto súvislosti nachádzame zaujímavú interpeláciu posl. dra Jenő Lelleye a spoločníkov
ministrom sociálnej starostlivosti a financií vo veci macošského podporovania nezamest-
naných na Slovensku (P.S.R.Č. Tisk 2466): „V hlave XXIV, titul 4, § 3 štátneho rozpočtu na r.
1920 československej republiky bolo preliminované 267 miliónov korún na podporu nezamestna-
ných, a na tenže cieľ v r. 1921 100 milión korún. Tieto značné obnosy boli odhlasované na podporu
nezamestnaných tak Čiech ako Slovenska, ale vzdor tomu v Čechách blízko 70000 robotníkov bolo
podporovaných, kdežto na Slovensku v celku 33 slovom tridsaťťi robotníkov dostalo podporu, ktorí
sú väčšinou tiež príslušníkmi českého národa, kdežto n. pr. len v samej Bratislave je asi 5000 ne-
zamestnaných. Keď sa v tejto otázke v Bratislave svojho času rokovalo, vyhlásil dr. Jedlička, brati-
slavský evident nezamestnaných, v prítomnosti viacerých, že táto podporná akcia slúži národným
cieľom a že sa z podpory väčší obnos „ztratil“. Pýtame se pánov ministrov: 1. Sú-li ochotní dať
podrobný výkaz o tom, v akom pomere mali podiel na rozpočtovom úveru odhlasovanom r. 1920

va, že išlo o pomerne veľké zaťaženie verejných financií štátu nachádzajúceho sa ešte v povojnovej kríze, a že celkom prirodzene začali vznikať koncepcie odbremenenia štátnych financií a prenos výplaty podpôr na iné subjekty – odborové organizácie. Zavedenie uvedenej podstatnej reformy systému predpokladalo aj politickú vôľu a oslabenie ľavicových síl v danom čase ovládajúcich poslaneckú snemovňu. Opatrením Stáleho výboru Národného zhromaždenia č. 519/1920 Sb. z. a n. bola zavedená povinnosť prijať výkon okresným úradom (administratívnou vrchnosťou I. stolice) prikázaných prác vo verejnom záujme, pokiaľ boli úmerné telesným a duševným schopnostiam. Poberateľ (štátnej) podpory v nezamestnanosti bol povinný výkon verejnoprospešných prác prijať bez nároku na zvláštnu odmenu. Opatrenie ďalej upravilo výšku poskytovanej podpory a splnomocnilo ministra sociálnej starostlivosti na zníženie či zastavenie výplaty podpôr.

Značná neprehľadnosť a časté novelizácie právnych predpisov vzťahujúcich sa na systém (štátom poskytovaných) podpôr v nezamestnanosti viedli k vydaniu novej ucelenej úpravy v podobe zákona č. 322/1921 Sb. z. a n. o podpore nezamestnaných. Nárok na podporu zostal viazaný na nemocensky poisťovaných zamestnancov, prípadne na osoby prepustené z vojenskej služby alebo z iných (vojenských) povinností podľa branného zákona č. 193/1920 Sb. z. a n., podľa zákona č. 236/1912 r. z. a podľa zák. čl. LXVIII/1912. Nárok na podporu v nezamestnanosti nemali osoby štrajkujúce alebo z práce vylúčené počas štrajku alebo výluky; osoby prepustené zo zamestnania vlastnou vinou alebo osoby dobrovoľne opúšťajúce prácu bez závažnej príčiny; osoby, ktoré pre svoje telesné alebo duševné schopnosti neboli schopné riadne sa zamestnať; osoby poberajúce nemocenské dávky; osoby poberajúce výživový príspevok; osoby majúce dôchodok alebo iný príjem zabezpečujúci im nevyhnutnú obživu počas nezamestnanosti; osoby zdržujúce sa mimo územia republiky; s istými výnimkami aj sezónne robotníctvo. Nárok na podporu strácal ten, kto ju poberal nepretržite pol roka (zavedenie maximálnej doby vyplácania podpory v nezamestnanosti

nezamestnaní robotníci Čiech-Moravy a v akom nezamestnaní robotníci Slovenska? 2. Aký je pomer podpory tohoto roku? 3. Čo je príčinou nepomeru, ktorý snáď bude konštatovaný? 4. Znamená-li výrok p. dra Jedlička, že podpora slúži národným cieľom, to, že podporu dostanú len Česi, alebo v prevážnej časti len oni, keďže Slováci, Maďari a Nemci nemajú na ňom podielu? 5. Čo znamená výrok p. dr. Jedlička, že čiastka obnosu sa „ztratila“? 6. Znamená-li toľko, že ide o zpreneveru alebo nesvedomitú manipuláciu, je-li ochotná vláda publikovať, aký obnos sa „ztratil“, kto boli vinníci, podalo-li sa proti nim trestné oznámenie a jaký výsledok malo trestné resp. disciplinárne vyšetrovanie a konečne 7. je-li ochotná vláda postarať sa o to, aby v podpore nezamestnaných bralo účasť robotníctvo nie dľa krajín a národnej príslušnosti, ale dľa skutočnej potreby?“

na šesť mesiacov) – v osobitných prípadoch až do 1 roka (prerušenie spôsobilo zamestnanie trvajúce aspoň štyri týždne); ďalej ten, kto bez dôvodného ospravedlnenia zanedbal povinné hlásenie u verejnej sprostredkovateľne práce (nezamestnaný mal povinnosť hlásiť sa osobne aspoň dvakrát týždenne u príslušnej sprostredkovateľne práce); ten, kto bez (uznaného) dôvodu odmietol prácu prikázanú verejnou sprostredkovateľnou práce primeranú jeho telesným a duševným schopnostiam; ďalej ten, kto bezdôvodne odmietol pracovný výkon za mzdu zodpovedajúcu prijatej podpore (tzv. pracovná povinnosť nezamestnaných stanovená v § 12); ten, kto bezdôvodne opustil núdzovú prácu alebo ju vykonával nedbalo a tým priamo zavinil svoje prepustenie; a ten, u koho dodatočne zistilo nesplnenie podmienok nároku na podporu.

Osobná podpora v nezamestnanosti sa zvýšila (avšak s prihliadnutím na infláciu nepatrne) na 8 Kč denne a v obciach nad 7000 obyvateľov na 10 Kč denne. Okrem osobnej podpory bol ponechaný rodinný príspevok pre osoby žijúce s podporovaným v spoločnej domácnosti a osoby výživou na neho odkázané (príspevok na manželku alebo družku bol 2 Kč denne a príspevok pre vlastné (plnorodé) deti alebo nevlastné (polorodé) deti do 14 rokov bol po 1 Kč). Maximálna výmera osobnej podpory a rodinných príspevkov nesmela presiahnuť výšku 16 Kč (obce do 7000 obyvateľov), prípadne výšku 18 Kč (obce nad 7000 obyvateľov).

Rozhodovanie žiadostí o podporu v nezamestnanosti patrilo do kompetencie politického úradu (administratívna vrchnosť) I. stolice, voči rozhodnutiu o zamietnutí podpory rozhodoval politický úrad II. stolice, na Slovensku župan. Podpora v nezamestnanosti sa poukazovala týždenne vopred po uplynutí sedem dní od uplatnenia nároku na podporu.

Zákon v ustanovení § 12 zaviedol tzv. pracovnú povinnosť podporovaných nezamestnaných, podľa ktorej každá osoba pobierajúca podporu v nezamestnanosti (od štátu) bola povinná vykonávať verejnoprospešné práce prikázané politickým úradom (administratívnou vrchnosťou) I. stolice, ako napr. úprava obecných ciest, vodovodov, práce na zalesnení územia a i. Osobám vykonávajúcim verejnoprospešné práce okrem podpory v nezamestnanosti patrila aj mimoriadny príspevok 1 Kč za pracovnú hodinu, ktorý platil zamestnávateľ. Nezamestnaný bol povinný prijať aj výkon verejnoprospešných prác mimo miesta pobytu, oddelenie domácnosti bolo kompenzované polovicou výšky rodinných príplatkov. Okrem verejnoprospešných prác zákon zaviedol aj kategóriu núdzových prác³² (§ 13–16), pri ktorých štát stavebníkovi ako zamestná-

³² V súvislosti s núdzovými prácami a nezamestnanosťou sa v judikatúre Najvyššieho Správneho súdu v Prahe vyskytol jeden zaujímavý spor medzi továrňou na papier so sídlom

vateľovi prispieval na časť mzdy zamestnancov, ktorí by inak poberali podporu v nezamestnanosti, najviac však do výšky deväť Kč denne.

Zákon obsahoval osobitné splnomocnenia, ako napríklad splnomocnenie pre ministra sociálnej starostlivosti (vo vhodnej dobe a za vypočítania zainteresovaných odborových organizácií) znížiť alebo prípadne zastaviť vyplácanie podpôr v nezamestnanosti v jednotlivých výrobných odvetviach alebo územ-

v Bratislave a ministerstvom sociálnej starostlivosti riešený nálezom č. 21.631 zo dňa 6. decembra 1924 (Bohuslav A, 1924, č. 4204). Podstatou sporu bola požiadavka továrne na papier o preplatenie časti mzdy vyplatenej jej zamestnancom v čase od 1. novembra 1918 do 31. marca 1919, keďže, ako továrňu uvádzala, zamestnala ich len núdzovými prácami pre nedostatok uhlia potrebného na chod továrne. Podľa tvrdení danej továrne, zamestnancov nebolo možné prepustiť, pretože podnik fungoval pod štátnym dohľadom. Z vykonaného vyšetrovania však bolo zistené, že zadané práce neboli prácami núdzovými, ale nevyhnutnými na údržbu a ďalší bezporuchový chod továrne. Aj s prihliadnutím na skutočnosť, že zrejme išlo o „významného zamestnávateľa“ bol prípad v roku 1922 znovu otvorený a riešený na Ministerstve sociálnej starostlivosti s výsledkom priznania výnimočného štátneho príspevku vo výške 70 000 Kč. Najvyšší Správny súd sa zaoberal sťažnosťou voči tomuto rozhodnutiu odôvodnenou ustanovením § 17 zákona č. 322/1921 Sb. z. a n. o podpore nezamestnaných. V prvom rade Najvyšší Správny súd odmietol pôsobnosť zákona č. 322/1921 Sb. z. a n., ktorý v rozhodnom období (november 1918 – marec 1919) neplatil a následne vyložil pojem „nezamestnanosť“ podľa zákona č. 63/1918 Sb. z. a n. o podpore nezamestnaných. Z odôvodnenia nálezu č. 4204 „...Nezamestnanosť ve smyslu tohoto zákona nelze rozuměti konání prací, jež se v tom či onom závadě formálně nekonají. Nezamestnanými rozumí citovaný zákon jen takové osoby, které vůbec zaměstnány nejsou, které vůbec nepracují a jímž přes to, že nejsou zaměstnány, podnikatel z jakéhokoliv důvodu mzdu dále vyplácí; v tomto případě přísluší skupinám podnikatelů za předpokladu § 13 vůči státu nárok na náhradu vyplacené mzdy ve výši podpor, které by jinak stát vyplácel z důvodu nezamestnanosti. V daném případě však doznává stížnost sama, že mzda, o jejíž náhradu jde, stěžující se firmou nebyla vyplacena osobám nezamestnaným, nýbrž zaměstnaným. Ježto se tudíž jedná o částky, které firma platila jako mzdu a které tvořily ekvivalent za vykonanou práci, nemůže se dle názoru nss-u stěžující se firma právem domáhati náhrady jejich, ať je ve skutečnosti vyplácela z té nebo z oně příčiny. Případy, kdy podnikatel zaměstnává své dělnictvo nikoli v pravidelném provozu svého podniku, nýbrž pouze t.zv. pracemi nouzovými, snad jen, aby byl udržén klid a veřejný pořádek, by i pod nátlakem orgánů vládních, nejsou v cit. zákoně o podpore nezamestnaných upraveny. Stalo se tak teprve zákonem ze dne 12. srpna 1921 č. 322 Sb., jenž v § 13 a násl. připouští za modalit tam blíže uvedených náhradu mezd vyplacených za práce nouzové, avšak omezuje úpravu tuto na nouzové práce prováděné veřejnoprávními korporacemi (obcemi, okr. zastupitelstvy a okr. silničnímu výbory). Stížnost dovolává se pouze okolnosti, že stěžující se firma vyplácela mzdu za práce, které jsou pracemi z nouze. Nárok na náhradu mzdy státem z takového důvodu nemá však v zákoně o podpore nezamestnaných opory, neboť není tam upraven, že by byl založen předpisem jiného zákona, stížnost ani nevdří. Nss tudíž shledal, že by nař. rozhodnutí bylo v rozporu se zákonem, a bylo proto stížnost zamítnouti jako bezdůvodnou.“ Citované podľa BOHUSLAV, J. V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních. 1924. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, spol. s r.o., 1925.

ných obvodoch pre prípad rastu pracovných príležitostí alebo poklesu cien životných potrieb.

Účinnosť zákona (pôvodne stanovená len do 31. decembra 1921) bola viacerými novelizáciami menená a predlžovaná až do 1. apríla 1925³³, keď nadobudol účinnosť zákon zavádzajúci gentský systém výplaty podpôr v nezamestnanosti. Dôvodom neustáleho oddiaľovania zavedenia nového systému bol vysoký stav nezamestnanosti najmä v období hospodárskej krízy, sociálno-politické³⁴ rozpory týkajúce sa zavedenia gentského systému a organizačná nepripravenosť správneho aparátu, ale najmä odborov hrajúcich kľúčovú úlohu v tomto systéme.

Gentský systém

Riešenie problematiky nezamestnanosti sa v rokoch 1920 a 1921 pohybovalo v úvahách o reforme systému vyplácania podpôr v nezamestnanosti, ústiach do zavedenia tzv. gentského systému³⁵, k čomu došlo zákonom č. 267/1921

³³ Pozri zákon č. 482/1921 Sb. z. a n.; zákon č. 115/1922 Sb. z. a n.; zákon č. 400/1922 Sb. z. a n. (čiastková novelizácia týkajúca sa najmä prác prikázaných vo verejnom záujme); zákon č. 263/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 139/1924 Sb. z. a n. (účinný do 31. marca 1925).

³⁴ „V tomto smere trváme na zásadním stanovisku komunistické strany v Československu, že tak zv. systém gentský, zavedený zákonem z 19. července 1921, čís. 267 Sb. z. a n., se pro úpravu této otázky v rozvrácených hospodářských poměrech doby poválečné s hlediska dělnické třídy naprosto nehodí. Podrobně své stanoviska vytkla komunistická strana v Československu ve svých oficiálních projevech, ústředna rudých odborů, Mezinárodní Všeodborový Svaz, v přípise ministerstvou sociální péče ze dne 25. ledna 1924 a poslanecký klub komunistické strany v naléhavé interpelaci, kterou zároveň s tímto návrhem podal. Jak o výsledný požadavek těchto svých projevů zdůraznily zmíněné instituce zachování dosavadního systému podporování nezaměstnaných výhradně z prostředků státních, při čemž vytkly jako nutný předpoklad opravu některých příkrých ustanovení dosavadního zákona a změnu neliberální praxe státních orgánů, jež jsou povolány, aby a podporách v nezaměstnanosti rozhodovaly. S hlediska zájmů dělnické třídy, jež jsou pro nás jedině rozhodujícími, pokládáme toto řešení za jediné správné a spravedlivé. Odvolávajíc se v podrobnostech na kritiku provedenou námi ve zmíněné naléhavé interpelaci, shrnujeme stručně: Zavedení gentského systému dle zákona z 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n., v dnešních poměrech hospodářských znamená pro dělnickou třídu v Československu: 1. Využití nezaměstnanosti jako trvalé hybné síly k další důsledné deflaci, t. j. k snižování mezd a platů nepoměrně rychlejším tempem, než klesají ceny životních potřeb, 2. útok na životní míru nejen nezaměstnaných, ale i celé dělnické třídy; 3. ohrožení nezávislosti a třídního charakteru odborových organizací jako nástrojů boje dělnické třídy.“ Citované podľa Poslanecká snemovna N.S.R.C. 1924. I. volební období. 9. zasedání. Tisk 4457. Návrh poslance Jos. Tesky a soudruhů na změnu a doplnění zákona ze dne 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n., o statním příspěvku k podpoře nezaměstnaných.

³⁵ Gentský systém bol nazvaný podľa belgického mesta Gent, v ktorom bol tento systém vyplácania podpôr v nezamestnanosti v roku 1901 po prvýkrát zavedený. Návrh pochádza

Sb. z. a n. zo dňa 19. júla 1921 o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných, ktorý však nadobudol účinnosť až 1. apríla 1925³⁶ (s prihliadnutím na akútne potreby riešenia vzrastajúcej nezamestnanosti v danom období³⁷ a novej prípravy na prechod od štátneho systému podpôr k systému vyplácania podpôr odborovými organizáciami). Podstatou gentského systému bolo „dobrovoľné poistenie“ potenciálneho nezamestnaného pre prípad straty zamestnania u odborovej organizácie³⁸ (platenie členského príspevku podľa stanov odborovej organizácie), ktorá následne danému nezamestnanému poskytovala podporu v nezamestnanosti zo svojich vlastných prostriedkov. Štát v zmysle zákona o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných prestal vypláčať podpory v nezamestnanosti, vyplácal len príspevky k podporám poskytovaným odborovými organizáciami. Štátny príspevok sa spočiatku rovnal výške podpory vyplácanej odborovou organizáciou, avšak súčet podpory a štátneho príspevku nesmel prevyšovať dve tretiny poslednej mzdy nezamestnaného, inak sa výška štátneho príspevku znížila. Časť starostlivosti o nezamestnaných sa tak presunula zo štátu na odborové organizácie. V zmysle § 1 a 2 zákona o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných nárok na štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti mali nemocensky poistení československí štátni občania (aj cudzinci na základe reciprocity), ktorí boli odborovo organizovaní. V prípade členstva vo viacerých odborových organizáciách mal nezamestnaný nárok na štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti len u jednej z nich.

Nárok na štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti nemala osoba, ktorá nespĺňala podmienky nároku na podporu v nezamestnanosti podľa stanov odborovej organizácie; osoba, ktorá nebola pred stratou zamestnania

od gentského advokáta Louisa Varleza. Príspevok k podpore v nezamestnanosti od mesta sa na jedného člena odborovej organizácie vyplácal najviac počas 60 dní v roku, a v rovnakej výške ako podpora vyplácaná odborovými organizáciami. Tento systém sa rozšíril po Belgicku a v roku 1912 bolo už takto poistených 1/10 celkového počtu belgických robotníkov. Rovnaký alebo modifikovaný systém zaviedli aj v Nórsku, Dánsku a Holandsku, v niektorých švajčiarskych kantónoch a i.

³⁶ Vyhláška ministra sociálnej péče v dohode s ministrom financií č. 4/1925 Sb. z. a n. o počátku účinnosti zákona ze dne 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných (stanovila začiatok účinnosti zákona č. 267/1921 Sb. z. a n. na deň 1. apríl 1925 a týmto dňom sa skončila platnosť zákona č. 322/1921 Sb. z. a n.).

³⁷ Nezamestnanosť kulminovala začiatkom roku 1923, keď bolo registrovaných 7-krát viac uchádzačov o zamestnanie oproti stavu z roku 1921. K ďalšiemu prudkému nárastu došlo v rokoch 1933 – 1934, keď sa zamestnanosť (oproti stavu z roku 1929) znížila o 25 %. PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 398.

³⁸ MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945 1. vyd. Praha: Linde Praha, a. s., 1997, s. 334.

minimálne tri mesiace členom danej odborovej organizácie (s možnosťou započítania doby členstva v inej odborovej organizácii); osoba, ktorá štrajkovala alebo bola v pracovnej výluke počas štrajku alebo výlučky; osoba, ktorá bola zo zamestnania z vlastnej viny prepustená alebo dobrovoľne opustila prácu bez závažnej príčiny; osoba, ktorá pre svoje telesné alebo duševné schopnosti nebola schopná sa riadne zamestnať; osoba, ktorá poberala nemocenské dávky; osoba, ktorá sa zdržovala mimo územia Československej republiky, a tiež osoba pracujúca ako sezónny robotník.

Nárok na štátny príspevok v zmysle § 6 strácal ten, kto stratil nárok na podporu v nezamestnanosti podľa stanov odborovej organizácie; ten, kto odmietol prácu ponúknutú verejnou alebo odborovou sprostredkovateľňou práce alebo iným verejným orgánom, hoci ponúknutá práca „nehrozila jeho odbornú výkonnosť“; ten, kto odmietol vykonávať verejne prospešné práce prikázané sprostredkovateľňou práce; ten, kto požíval štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti počas štyroch mesiacov v jednom roku (prípadne tri mesiace nepretržite v jednom roku); ten, kto nespĺňal podmienky priznania nároku na štátny príspevok už pri jeho priznaní; prípadne ten, kto si dal vyplácať štátny príspevok u viacerých odborových organizácií.

Nárok na štátny príspevok mal nezamestnaný odo dňa, keď sa oň prihlásil u odborovej organizácie s tým, že nezamestnaným musel byť minimálne osem dní. Zákon obsahoval aj osobitné priestupkové ustanovenia vzťahujúce sa tak k nezamestnanému (ktorý ľstivo a na základe predstieraných údajov vylákal štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti), ktorého bolo možné potrestať trestom odňatia slobody až do jedného mesiaca, ako aj k členom výboru odborovej organizácie hospodáriacim so štátnym príspevkom, ktorých bolo možné potrestať pokutou alebo odňatím slobody až do troch mesiacov.

Výplata štátneho príspevku bola okrem toho časovo obmedzená a nesmela trvať viac než tri alebo štyri mesiace v danom kalendárnom roku. Nezamestnaný bol povinný aktívne si hľadať zamestnanie a hlásiť sa vo verejnej (alebo odborovej) sprostredkovateľne práce aspoň trikrát týždenne. Podľa dôvodovej správy k vládne návrhu zákona zavádzajúceho gentlský systém medzi jeho najväčšie výhody patrili: šetrenie štátnych výdavkov na správny a kontrolný aparát, zamedzenie zneužívania systému vyplácania podpôr, zakotvenie spoluúčasti možného nezamestnaného na riziku vzniku nezamestnanosti a i.³⁹

³⁹ „...Hlavní však výhoda tohoto systému je, že odborové organizace budou na zneužití podpory v nezamestnanosti a státního příspěvku zúčastněny stejným obnosem jako stát a použijí tudíž celého svého kontrolního aparátu: důvěrníků továrních a solidarity všech svých členů hájících přirozené své spolkové úspory před neodůvodněným ztenčením, k zamezení nesprávnosti se strany jednotlivců. Kontrola a zákroky státního úřadu proti zneužití podpory v nezamestnanosti nemohou být nikdy tak

Zavedenie tzv. gentského systému viedlo k vzniku závislosti odborových organizácií na štáte, k vylúčeniu odborovo neorganizovaných nezamestnaných z nároku na podporu a k triešteniu odborov (najznámejšie označenie žlté a červené odbory) ich možnou závislosťou aj od podnikateľských subjektov.

Spolu so zákonom č. 267/1921 Sb. z. a n., ktorým bol zavedený „gentský systém“ podpôr v nezamestnanosti nadobudlo účinnosť aj vládne nariadenie č. 186/1924 Sb. z. a n. vykonávajúce uvedený zákon.⁴⁰ Súhlas s výplatou štátnych príspevkov k podpore v nezamestnanosti podľa § 1 tohto nariadenia udeľoval odborovým organizáciám „podľa voľnej úvahy“ na základe uznesenia vlády minister sociálnej starostlivosti. Nariadenie ďalej upresnilo účtovníctvo odborových organizácií (oddelené účtovanie štátnych príspevkov), náležitosti členskej prihlášky do odborovej organizácie, náležitosti prihlášky o podporu v nezamestnanosti, náležitosti poukazu na podporu v nezamestnanosti atď.

Do sociálneho vývoja následne prudkým vzostupom nezamestnanosti zasiahla veľká hospodárska kríza, ktorá postihla Československú republiku v rokoch 1929 – 1933. Výsledkom bolo prijatie tzv. novely gentského systému (literatúra uvádza, že išlo o zrušenie gentského systému určeného pre pokojné, bezkrízové obdobia⁴¹) v podobe zákona č. 74/1930 Sb. z. a n., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré ustanovenia zákona č. 267/1921 Sb. z. a n. zo dňa 5. júna 1930 o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných. Novelizácia predĺžila obdobie vyplácania štátného príspevku k podpore nezamestnaných z 12 (alebo 16) týždňov na obdobie 26 týždňov (v prípade týždennej výplaty príspevkov) či 6 mesiacov (v prípade mesačnej výplaty príspevkov). Podstatne sa zvýšila aj výška štátného príspevku k podpore nezamestnaným až na trojnásobok výšky (v niektorých prípadoch až na jej štvornásobok⁴²) podpory vyplácanej odborovou organizáciou zo svojich prostriedkov, čo znamenalo podstatnú modifiká-

účinné, jako postup organisace zaměstnanců proti vlastním členům...“ Citované podľa: Vládny návrh zákona o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných. Tisk 1199. Dôvodová správa.

⁴⁰ Vládne nariadenie č. 186/1924 Sb. z. a n., ktorým sa provádí zákon ze dne 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n., o štátním příspěvku k podpoře nezaměstnaných.

⁴¹ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 235.

⁴² § 3 ods. 2 zákona č. 74/1930 Sb. z. a n. „U ženatého člena alebo vydatej členky, ktorí preukážu aspoň jednoročnú dobu členstva v odborovej organizácii, ďalej u slobodného člena alebo členky, ktorí preukážu 5-ročné členstvo v odborovej organizácii, predstavuje štátny príspevok štvornásobok organizačnej podpory. Minister sociálnej starostlivosti sa splnomocňuje, aby v prípadoch hodných zreteľa povolil štvornásobok organizačnej podpory slobodným členom a členkám, ak sa starajú o svoje deti a nepoberajú na nich pravidelné alimenty, alebo sa starajú o svojich rodičov starších ako 65 rokov, s ktorými žijú v spoločnej domácnosti.“

ciu pôvodného gentského systému. Súčasne boli stanovené aj minimálna výška podpory v nezamestnanosti vyplácanej odborovou organizáciou (suma 0,75 Kč denne) a maximálna suma štátneho príspevku k podpore v nezamestnanosti (suma 18 Kč denne), pričom súčet podpory a štátneho príspevku nesmel prevyšovať dve tretiny poslednej mzdy nezamestnaného, inak sa suma štátneho príspevku znížila. Zákon zaviedol aj systém dodatočnej podpory a štátneho príspevku pre nezamestnaných, ktorí už štátnu podporu a príspevok v danom roku vyčerpali. Dodatočné vyplácanie podpory a príspevku sa stanovilo na obdobie 13 týždňov, avšak znížila sa aj výška poskytovanej podpory (suma 0,40 Kč denne) a aj výška štátneho príspevku. Súčasne bola riešená aj otázka tzv. mimoriadnej nezamestnanosti (pretrvávajúce nepriaznivé pomery na trhu práce bez možnosti zamestnať sa), a to zavedením mimoriadnej podpory v nezamestnanosti a štátneho príspevku (prípady vyčerpania nároku na podporu a štátny príspevok, prípadne nenadobudnutia nároku na podporu podľa stanov odborovej organizácie) v trvaní 13 týždňov v danom roku. Minimálna výška mimoriadnej podpory v nezamestnanosti bola značne znížená (suma 0,25 Kč denne), rovnako ako aj v prípade štátneho príspevku.

Zákon vymedzil v č. IV. aj spôsob produktívnej starostlivosti o nezamestnaných spočívajúcej v tzv. núdzových prácach vo verejnom záujme. Núdzové práce predstavovali spôsob riešenia problematiky rastúcej nezamestnanosti na našom území v 30. rokoch 20. storočia. Rámcovú zákonnú úpravu núdzových prác obsiahlo vládne nariadenie č. 79/1930 Sb. z. a n., ktorým sa upravuje **produktívna starostlivosť o nezamestnaných**. Podľa predmetného nariadenia núdzové práce boli práce vykonávané tzv. verejným stavebníkom (štát, krajina, okres, obec, verejnoprávna právnická osoba) vo verejnom záujme. Ako príklad uvádzalo: stavba a úprava komunikácií a ciest všetkých druhov, prechodov, vodovodov, zalesňovacie práce, úprava pozemkov, rekultivácia pozemkov po banskej činnosti, čistenie ulíc, verejných budov, pozemné stavby všetkých druhov atď. Pri núdzových prácach podporovaných štátom sa mali predovšetkým zamestnávať osoby poberajúce podporu v nezamestnanosti od odborovej organizácie a štátny príspevok. Uvedené osoby boli povinné prikázanú núdzovú prácu prijať (výnimkou boli prípady štrajku a výluky, neprimeranosť práce telesným a duševným schopnostiam a osobitnej odbornej spôsobilosti). Výška podpory štátu tzv. verejnému stavebníkovi predstavovala najviac 10 Kč denne na mzdu jednej osoby za 8 pracovných hodín. Zamestnávateľ bol povinný pri núdzových prácach vyplácať mzdu podľa mzdových predpisov alebo sadzieb obvyklých v mieste výkonu práce. Nariadenie nadobudlo účinnosť dňom svojho vyhlásenia, t. j. 20. júna 1930.

Novelizácia gentského systému zákonom č. 74/1930 Sb. z. a n. nadobudla účinnosť 1. mája 1930. V čase vrcholiacej hospodárskej krízy sa však gentský

systém stal úplne nedostatočným sociálnopolitickým opatrením, o čom svedčí aj fakt, že podpory dostávala asi len 1/3 nezamestnaných.⁴³ Gentský systém okrem toho, že značne zafažil pokladnice odborov, sa stal aj prostriedkom na odvrátenie odborových organizácií od ich hospodárskych a sociálnych úloh so zmenou ich orientácie najmä na podporné úlohy.⁴⁴ Od augusta 1930 bol gentský systém doplnený tzv. štátnou stravovacou akciou. Týkala sa odborovo neorganizovaných nezamestnaných, ak boli v čase od januára 1929 zamestnaní aspoň 3 mesiace. Slobodní tak získali poukážku na potraviny v hodnote 10 Kč a ženatí v hodnote 20 Kč. Poukážky sa ľudovo nazývali žobračienky⁴⁵. Osobitne boli nezamestnanosťou postihnuté oblasti Slovenska a prevažne agrárne oblasti Podkarpatskej Rusi⁴⁶. V týchto oblastiach sa okrem rozoberanej tzv. otvorenej nezamestnanosti vyskytovala aj štatisticky ťažko zistiteľná skrytá nezamestnanosť súvisiaca aj s agrárnym preľudnením a slabým postavením vrstvy drobných živnostníkov, čo viedlo k pauperizácii týchto skupín obyvateľstva.

Sociálne zákonodarstvo a poskytovanie podpôr v nezamestnanosti sa sprísnilo v čase veľkej hospodárskej krízy (1929 – 1933), keď došlo aj k novelizácii gentského systému vládny nariadením zo dňa 29. júla 1933 č. 161/1933 Sb. z. a n. o prechodnej úprave štátneho príplatku k podpore nezamestnaných⁴⁷ vydaného na základe zákona o mimoriadnej moci nariaďovacej. Nariadenie pozmenilo názov dávky z pôvodného štátneho príspevku na štátny príplatok k podpore nezamestnaných. Odborová organizácia bola povinná podrobiť sa štátnemu dohľadu pri hospodárení so štátnym príplatkom, ktorý vykonávalo ministerstvo sociálnej starostlivosti a ministerstvo financií. Pri výkone tohto dohľadu mohlo ministerstvo sociálnej starostlivosti po dohode s ministerstvom financií štátny

⁴³ BIANCHI, L. a kol.: dielo cit. v pozn. 22, s. 342.

⁴⁴ HUBENÁK, L.: Právne dejiny Slovenska do r. 1945. 2. diel. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, s. a., s. 234.

⁴⁵ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 402.

⁴⁶ Pozri návrhy poslancov (P.S.R.Č. 1932, tisk 2050) Töröka, Vallo, Kubače a soudruhů na podporu hladovějících a likvidaci nezaměstnanosti na Podkarpatské Rusi (nezamestnanosť sprevádzali hlad a epidémia týfusu), návrhy poslancov (P.S.R.Š. 1934, tisk 2759) Vallo, Töröka a súdruhův na vydanie zákona pre pomoc hladujúcim Vrchoviny a nezamestnaným Podkarpatskej Rusi, návrh poslanca Petráška a druhov (P.S.R.Č. 1935, tisk 42) na zmiernenie krízy, nezamestnaností a proti vykorisťovaniu zemeľského robotníctva na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi.

⁴⁷ Účinnosť vládneho nariadenia bola predĺžená vládny nariadením č. 260/1935 Sb. z. a n.; vládny nariadením č. 78/1936 Sb. z. a n. (čiastková novelizácia); vládny nariadením č. 42/1937 Sb. z. a n. a vládny nariadením č. 129/1937 Sb. z. a n.

príplatok odoprieť, zastaviť alebo rozhodnúť o jeho výške.⁴⁸ Výplata štátneho príplatku zo strany odborovej organizácie bola viazaná na povolenie od vlády. Zákon sprísnil podmienky nároku na štátny príplatok k podpore v nezamestnanosti, podporovaný bol povinný byť členom odborovej organizácie aspoň 6 mesiacov predtým, než sa stal nezamestnaným. Po nadobudnutí účinnosti nariadenia sa pre všetkých nových členov odborových organizácií stanovila povinná doba členstva v trvaní jedného roku podmieňujúca nárok na podporu a štátny príplatok. Taktiež sa sprísnili podmienky straty nároku na štátny príplatok k podpore nezamestnaných. Znížila sa výška štátneho príplatku na dvojnásobok podpory, ktorú vyplácala odborová organizácia (od roku 1930 to bol trojnásobok). Výška príplatku sa ďalej upravila podľa rodinného stavu nezamestnanej osoby – ženatý/vydatá (ale bezdetní) mali nárok na štátny príplatok vo výške 2,5 násobku organizačnej podpory; pre iné prípady (starostlivosť o deti alebo rodičov) až na trojnásobok podpory. Znížili sa aj sadzby štátneho príplatku. Minimálna výška podpory v nezamestnanosti (organizačná podpora) vyplácané odborovou organizáciou zostala na výške 0,75 Kč denne. Maximálna suma štátneho príplatku k podpore bola stanovená na 12 Kč, prípadne na 15 Kč denne. Súčet podpory a štátneho príplatku však nesmel prevyšovať dve tretiny mzdy (platu) obvyklého v danom mieste a čase, inak sa suma štátneho príplatku znížila. Zníženie sadzieb štátneho príplatku sa týkalo aj tzv. mimoriadnej podpory. Účinnosť vládneho nariadenia mala trvať od 16. septembra 1933 do 31. decembra 1935, keď sa zrejme predpokladalo vyriešenie hospodárskej krízy.⁴⁹ Situáciu na trhu práce komplikovala nedostatočne fungujúca sieť sprostredkovateľní práce, najmä na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi.⁵⁰ Reálna šanca získať pracovné miesto prostredníctvom sprostredkovateľne práce bola veľmi malá, v roku 1930 na jedno voľné pracovné miesto pripadalo 7 uchádzačov o zamestnanie, kým v roku 1934 to už bolo 144 uchádzačov⁵¹. Medzi posledné právne úpravy, ktoré zasiahli do systému podpôr v nezamestnanosti v medzivojnovom období, patrili: zákon č. 268/1937 Sb. z. a n. o úprave štátneho príplatku k podpore nezamest-

⁴⁸ Pozri článok II. vládneho nařízení č. 161/1933 Sb. z. a n. o prechodné úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných.

⁴⁹ Zo štatistických údajov vyplýva, že nezamestnanosť v rokoch 1933 – 1934 vzrástla o 25 % oproti stavu z roku 1929. Tento trend mal však celosvetový rozmer. Podľa Medzinárodného indexu nezamestnanosti (*Revue internationale du travail* – Ženeva 4/1937) došlo v rokoch 1932 – 1933 k trojnásobnému zvýšeniu nezamestnanosti oproti stavu z roku 1929. PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 398 – 399.

⁵⁰ Podľa údajov z roku 1933 chýbali na Slovensku sprostredkovateľne práce v 38 okresoch (z celkového počtu 79) a v Podkarpatskej Rusi v 10 okresoch (z celkového počtu 14). PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 399.

⁵¹ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 399.

naných) a vládne nariadenie č. 269/1937 Sb. z. a n. o státním příplatku k podpoře nezaměstnaných; vládne nariadenie zo dňa 21. decembra 1938 č. 366/1938 Sb. z. a n. o úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných.

Krátko pred Mníchovskou konferenciou zverejnil vtedajší minister sociálnej starostlivosti Jaromír Nečas „Plán hospodárskeho oživenia ČSR“, ktorého prioritou bol aj boj s nezamestnanosťou. Ako možné cesty k redukcii nezamestnanosti minister uviedol výstavbu bytov, protiletckých krytov, priehrad a hydroelektrární, skvalitnenie cestnej siete, reguláciu a splavovanie riek, melioráciu a elektrifikáciu. Plán tiež načrtnol možnosti financovania verejných prác a zainteresovania súkromného sektora na týchto investíciách, plán kontroly zamestnávateľov (napríklad nepovolená práca nadčas) a i.⁵²

Postavenie nezamestnanej inteligencie malo aspoň čiastočne riešiť tzv. ašpirančné nariadenie – vládne nariadenie č. 170/1934 Sb. z. a n. o služobných a platových pomeroch úradníckych ašpirantov, podľa ktorého sa vytvorila kategória ašpirantov – bezplatných praktikantov v štátnom aparáte a na školách. Ašpiranti mali rovnaké služobné povinnosti ako riadni zamestnanci, odmeňovanie však bolo len symbolické – „po dovršení tří měsíců plné uspokojivé, skutečné ztrávené služby aspirantské“ patril ašpirantovi iba pozadu splatný malý príspevok.⁵³ Hospodárska kríza a s ňou spojená nezamestnanosť zasiahli aj do radov príslušníkov inteligencie a písalo sa o tzv. kríze inteligencie. Noviny *Národní politika* reagovali na záujem osôb s doktorským diplomom o miesto školníkov tvrdením, že by „*nebylo neštěstím a ostudou, kdyby školníci všech našich škol byli doktory*“⁵⁴.

Krátke obdobie tzv. druhej republiky (pomníchovská Československá republika) sa vyznačovalo taktiež snahou o riešenie otázok nezamestnanosti⁵⁵, avšak už z úplne iných ideových východísk. Značné nádeje pri riešení sociálnych otázok, predovšetkým nezamestnanosti, boli vkladané do projektov pracovných útvarov (po vzore fašistických štátov), ktorých efekt bol však v praxi

⁵² PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 401 – 402.

⁵³ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právní dějiny na území Slovenska. 1. vyd. Ostrava : KEY Publishing, s.r.o., 2007, s. 275.

⁵⁴ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 401. Pozri aj HOUSER, J. – RŮŽIČKA, V.: Nezaměstnanost inteligence v předmnichovské republice. Právně-historické studie, Praha, 1, 1955, s. 57 – 80.

⁵⁵ Z celkového počtu nezamestnaných zostala viac ako polovica na odtrhnutom území, avšak nezamestnanosť mala aj naďalej vzostupný trend.

nevelký, a navyše sa prejavili tendencie využívať ich na iné ciele, než boli pôvodne určené, okrem iného aj proti politickým oponentom režimu.⁵⁶ O potrebách pracovných útvarov⁵⁷ sa v novinách začalo písať už v polovici 30. rokov, keď ešte rezonovali dôsledky nedávneho hospodárskeho úpadku. V tomto smere boli v rokoch 1936 – 1938 vládne podávané z rôznych ministerstiev stále nové podnety, v ktorých sa predpokladal vznik akýchsi pracovných útvarov zabezpečujúcich verejnoprospešné práce a fungujúcich na princípe vojenskej organizácie, kde by boli začleňovaní nezamestnaní. Všetky návrhy však boli označené za dôverné a vláda sa žiaden z nich neodvážila predložiť parlamentu na prerokovanie z obavy pred búrlivou reakciou. Až po Mníchove sa k týmto projektom vrátila, výsledkom čoho bolo vydanie vládneho nariadenia č. 223/1938 Sb. z. a n. o pracovných útvaroch.⁵⁸ Prvé ustanovenie predmetného nariadenia uvádzalo, že pracovné útvary mali slúžiť k dočasnému hospodárskemu zaisteniu nezamestnaných osôb a na využitie ich pracovných schopností pre všeobecne prospešné úkony. Ich zriaďovanie patrilo do kompetencie Ministerstva obrany, ktoré malo postupovať v súlade s Ministerstvom sociálnej starostlivosti, Ministerstvom vnútra, Ministerstvom financií a s ostatnými zúčastnenými ministerstvami. Podľa oficiálnej informácie uverejnenej prostredníctvom ČTK sa nimi dávala práca predovšetkým demobilizovaným vojakom, ktorí mali vytvárať všeobecne prospešné, trvalé hodnoty a zároveň sa takto mali odstrániť podpory v nezamestnanosti, označené ako údajne demoralizujúce.⁵⁹ Do pracovných táborov organizovaných podľa zásad brannej moci boli v súlade s § 5 nariadenia okresnými úradmi povolávaní všetci prihlásení nezamestnaní československí štátni občania⁶⁰ (muži), ktorí dovŕšili 18. rok veku. Neuposlúchnutie výzvy nastúpiť do služby v pracovnom útvere bolo podľa § 15 trestané ako správny priestupok odňatím slobody (väzením) na 6 mesiacov. Zákon tiež upravoval skutkové podstaty prečinu neuposlúchnutia rozkazu vzťahujúceho sa na pracovný alebo služobný úkon (trest prísneho väzenia na 6 mesiacov) a zločinu útoku na predstaveného pri vydávaní rozkazu vzťahu-

⁵⁶ MATES, P.: Mezi Mnichovem a Berlínem. Státoprávní problémy druhé republiky. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 38.

⁵⁷ V lete 1934 sa pokusne zriadili prvé pracovné tábory pre nezamestnaných mladých ľudí vo veku od 18 do 24 rokov (napr. pre Baťove podniky). BIANCHI, L. a kol.: dielo cit. v pozn. 22, s. 343.

⁵⁸ Porovnaj GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Druhá republika (1938 – 1939). Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 175 – 176.

⁵⁹ MATES, P.: dielo cit. v pozn. 56, s. 39.

⁶⁰ Cudzincov sa toto nariadenie týkalo len v prípade, ak to pripúšťalo medzinárodné právo.

júceho sa na pracovný alebo služobný úkon (trest žalára v trvaní od jedného mesiaca do jedného roku). Ako priestupok bolo kvalifikované svojvoľné vzdialenie sa na dlhšie ako 24 hodín. Osobitným prípadom bol prečin nepravdivého potvrdenia o získaní stáleho zamestnania (kvôli prepusteniu z pracovného útvaru) trestaný odňatím slobody (prísnym väzením) do 6 mesiacov. Útvary sa skladali z osôb do nich zaradených a z potrebného počtu riadiacich a správnych orgánov. Podliehali svojmu veliteľstvu, avšak po technickej stránke ich riadil príslušný orgán tohto odvetvia správy, pre ktorý vykonávali práce, a ten mal zároveň stanoviť aj samotný program prác daného útvaru.⁶¹ Príslušníci pracovných útvarov boli podriadenými vojenskej disciplíny a vojenskej súdnej právomoci. Ich vzťah k štátu sa spravoval normami verejného práva, nebol teda súkromnoprávnym vzťahom v podobe pracovnej zmluvy.⁶² Všetky povinnosti museli plniť riadne, najmä pokiaľ šlo o uložené práce a účasť na výchovných akciách. V pracovných útvaroch sa pracovalo 48 hodín týždenne, a okrem toho sa mala „primeraná doba“ venovať občianskej výchove. Ustanovenie § 9 nariadenia stanovovalo, že osoby (nezamestnaní) zaradené do pracovných útvarov mali právo na stravu, ubytovanie, výstroj, dennú peňažnú čiastku vo výške 1,50 až 2,50 Kč a pracovný prídavok za každú skutočne odpracovanú hodinu vo výške 0,40 halierov za pracovnú hodinu. Rodinám osôb povolaných do pracovných útvarov patrilo podľa § 10 vyživovací príspevok podľa zásad platných pre príslušníkov rodín osôb povolaných k cvičeniu v zbrani. V prípadoch, ak sa príslušník pracovného útvaru stal telesne alebo duševne nespôsobilým na úkony obstarávanými pracovnými útvarmi; bol povolaný k vojenskej službe; hodnoverne preukázal, že získal stále zamestnanie; alebo došlo k zrušeniu pracovného útvaru, v ktorom pracoval; či z iného vážneho dôvodu bol v súlade s ustanovením § 14 vládneho nariadenia z pracovného útvaru prepustený.

Realita a uplatňovanie vládneho nariadenia (účinnosť bola ohraničená dňom vyhlásenia a mala trvať do 31. decembra 1939) v praxi však vzápätí ukázali, že ani projekt pracovných útvarov nebol ideálnym riešením sociálnych problémov a nezamestnanosti. Už pri prvých odvodoch sa veľa povolaných vôbec nedostavilo a viac než jedna tretina predložila potvrdenie, že má prácu alebo je výkonu práce neschopná. Priam dramatická situácia vznikla pri odvodoch v Táboře a Třeboni, kde povolanci usporiadali protestnú demonstráciu, na ktorú si priviedli aj svoje ženy a deti. Komickým bol fakt, že mestské orgány pre útvary často vôbec nemali žiadnu prácu. A navyše odpor ľudí vyvolávali

⁶¹ Pozri § 2 ods. 2 a 3 vládneho nařízení č. 223/1938 Sb. z. a n. o pracovních útvaroch.

⁶² § 7 ods. 1 vládneho nařízení č. 223/1938 Sb. z. a n. o pracovních útvaroch: (1): „*Poměři příslušníků pracovních útvarů k státu je poměrem práva veřejného a nikoliv soukromoprávním poměrem pracovním (služebním).*“

aj fámy, že pracovné útvary majú v skutočnosti charakter koncentračných táborov alebo budú spojené s vojenským výcvikom.⁶³ Jednoducho sa stále nástojčivejšie ukazovalo, že k vyriešeniu nezamestnanosti pracovné tábory prispieť nemôžu už len preto, že občania k nim mali odpor a aj napriek hrozbe straty podpôry v nezamestnanosti sa im vyhýbali.⁶⁴ Nepriaznivo pôsobilo aj to, že pobyt v táboroch nebol časovo obmedzený, takže ľuďom chýbala motivácia; všetci boli odmeňovaní rovnako, a preto občania zaradení do táborov nemali záujem na výsledkoch svojej práce. Nedoriešené tiež zostávali sociálne otázky, najmä ubytovanie pracovníkov a styk ženatých pracovníkov s rodinami.⁶⁵ Podľa údajov z januára 1939 pracovné tábory sústreďovali okolo 10 000 osôb, čo predstavovalo 5,6 % nezamestnaných.⁶⁶

Aj napriek viac než problematickému efektu pracovných táborov ich vláda vôbec neplánovala zrušiť. Skôr bola rozhodnutá nájsť príčiny, ktoré podľa jej úsudku tento neuspokojivý stav vyvolávali. Zarážajúcou skutočnosťou bolo, že podnety na riešenie tejto situácie odišla ešte v decembri roku 1938 hľadať osobitná študijná delegácia do Nemecka.⁶⁷ Výsledkom bolo ďalšie, ešte prísnejšie opatrenie v závažnej miere zasahujúce do oblasti ľudských práv a základných slobôd a tiež obmedzujúce najmä slobodu na trhu práce, ktorým bolo vládne nariadenie č. 72/1939 Sb. z. a n. o kárných pracovných táboroch. V nich mali byť umiestňované osoby práci sa vyhýbajúce, ktoré dovŕšili 18. rok veku a nemohli preukázať, že majú riadnym spôsobom zaistenú obživu; a tiež príslušníci pracovných útvarov, ktorí boli hrubo nedisciplinovaní alebo úlohy im uložené vykonávali úmyselne nedbalo.⁶⁸ Osoby, ktoré mali byť do kárných táborov zaradené, určoval okresný (štátny policajný) úrad alebo veliteľstvo pracovného útvaru. Aj kárne tábory, podobne ako pracovné útvary, boli organizované podľa zásad brannej moci. Tábory mali vykonávať všeobecne prospešné práce a pôsobiť výchovne na osoby do nich zaradené, pričom ich program v súlade s § 3 vládneho nariadenia určovalo ministerstvo národnej obrany po dohode s príslušnými ministerstvami. Diskutabilnou a problematickou bola aj skutočnosť, že § 6 nariadenia nestanovil maximálnu dĺžku zaradenia do tábora, ale len minimálnu dĺžku, ktorá bola trojmesačná. Zachovala sa pracovný čas v rozsahu

⁶³ Porovnaj GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: dielo cit. v pozn. 58, s. 176.

⁶⁴ SCHELLE, K. – KADLECOVÁ, M. – MATES, P. – VESELÁ, R. – VLČEK, E.: Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945). Vyd. 1. Brno: Masarykova universita, 1991, s. 105.

⁶⁵ DEYL, Z.: dielo cit. v pozn. 5, s. 182.

⁶⁶ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 445.

⁶⁷ Porovnaj MATES, P.: dielo cit. v pozn. 56, s. 131.

⁶⁸ Pozri § 4 vládního nařízení ze dne 2. března 1939 č. 72/1939 Sb. z. a n. o kárných pracovných táborech.

48 hodín týždenne, a tiež „primeraná doba“ občianskej výchovy. Ustanovenie § 7 nariadenia stanovilo, že osoby (nezamestnaní) zaradené do kárnych pracovných táborov mali právo na stravu, ubytovanie, výstroj a pracovný prídavok za každú skutočne odpracovanú hodinu vo výške 0,10 haliera za pracovnú hodinu. Za skutočný zásah do občianskych práv a slobôd je nutné, nielen v súvislosti s týmto vládny nariadením, ale aj s vládny nariadením č. 223/1938 Sb. z. a n., označiť tie ustanovenia, podľa ktorých o zaradení do táborov rozhodovali okresné, respektíve štátne policajné úrady (či veliteľstvo pracovných útvarov), nie však súdy. Zriaďovanie pracovných útvarov či kárnych pracovných táborov však nemožno v nijakom prípade považovať za prostriedok riešenia stavu nezamestnanosti, skôr išlo o izoláciu určitých aj „(politicky) nespoľahlivých osôb“. Ďalším (ale v praxi efektívnejším) spôsobom regulácie nezamestnanosti bolo vysielanie osôb do cudziny (napríklad podľa zmluvy s Nemeckom) na práce prevažne v poľnohospodárstve, baníctve a na stavbách železníc.

ZÁVER

Nezamestnanosť a jej cyklické výkyvy boli priamo spojené s vývojom ekonomiky, či už v rámci národného trhu alebo nadnárodného či celosvetového (vzhľadom na orientáciu československej ekonomiky). Prudké výkyvy priniesli dve veľké hospodárske krízy – prvá v rokoch 1921 – 1923 a druhá v rokoch 1929 – 1933, pričom negatívne sociálne následky druhej (podstatne hlbšej) krízy nieslo československé hospodárstvo až do svojho rozpadu v roku 1938/1939. Vo všeobecnosti však štát aj s prihliadnutím na mimoriadnosť povojnovej situácie postupne znižoval sociálne „výhody“ poskytnuté (nielen) nezamestnaným v rokoch 1918 – 1920. Štát sa v sociálnej oblasti, konkrétne v oblasti starostlivosti o nezamestnaných, pokúsil o zásadnú zmenu spočívajúcu v zavedení gentského systému, avšak komplexnejšie zhodnotenie tejto reformy (lepšie povedené komplexnejšie zhodnotenie jej reálneho uplatnenia) je komplikované vzhľadom na následné politické a ekonomické výkyvy, pod vplyvom ktorých bolo potrebné zavedený systém viac-menej modifikovať. Štát sa touto reformou (zavedenou v apríli roku 1925) pokúsil odbremeniť štátne (verejné) financie a preniesť časť svojich kompetencií na odborové organizácie, a súčasne zdôrazniť potrebu aktívnej úlohy nezamestnaného (nielen pasívneho poberaťa podpory – dávky v nezamestnanosti – ale aktívneho činiteľa pri hľadaní si zamestnania) so zavedením kategórie verejno-prospešných či núdzových prác vykonávaných vo verejnom záujme s refundáciou časti mzdy zo strany štátu. Od apríla 1925 štát prestal vyplácať podpory v nezamestnanosti, podpory boli vyplácané odborovými organizáciami, a k podporám štát poskytoval štátny

príspevok (neskôr štátny príplatok) – spočiatku vo výške podpory, neskôr vo výške dvoj-, troj- až štvornásobku podpory poskytovanej odborovou organizáciou. Tento stav však svedčil o kolapse gentského systému, na čom mala azda najväčší podiel politická a ekonomická nestabilita v medzivojnovom období. Celkovo za obdobie rokov 1919 – 1937 vynaložil štát na podpory v nezamestnanosti vo všetkých formách (podpory, produktívna starostlivosť o nezamestnaných, stravovacia akcia a i.) sumu 6,1 mld. Kč, čo je v prepočte na jedného nezamestnaného 21 Kč týždenne.⁶⁹ Snahy o zavedenie iného modelu v podobe poistenia pre prípad nezamestnanosti⁷⁰ neboli do roku 1938 v Československej republike úspešné.

SUMMARY

Unemployment was a serious problem of the interwar Czechoslovak Republic (1918-1938/1939). The paper analyses legal regulations of the state social policy in the following areas: the regulation of unemployment, the state care of unemployed people, the institutional framework of the job search process and the protection of the Czechoslovak labour market. The interwar period of the Czechoslovak republic used two systems to pay unemployment benefits:

⁶⁹ PRŮCHA, V. a kol.: dielo cit. v pozn. 5, s. 402 – 403.

⁷⁰ „... Povinné pojištění státní nebo obecní proti nezaměstnanosti rozšířené na veškeré dělnictvo je poměrně nákladné, vyžaduje samostatného správního aparátu a je těžko nalézt přesný matematicko pojistný podklad pro výši prémie a požitků podle nebezpečí nezaměstnanosti v různých výrobních odvětvích. Při jednotných sazbách narazilo by všeobecné nucené pojištění na odpor u odborů zaměstnanců s malým rizikem nezaměstnanosti, ježto by v placení příspěvku spatřovali nepřiměřené břemeno. Státní nebo městské orgány těžko zjišťují a rozlišují zaviněnou nezaměstnanost od nezaviněné, rovněž těžko kontrolují uměle prodlužovanou nezaměstnanost. A tu zejména doba poválečná, kdy poklesla veřejná morálka, kdy není dosti občanského svědomí k veřejným prostředkům, je nevhodná k zavedení povinného státního pojištění prázdnového. K zavedení jeho u nás scházel by nám zejména potřebný statistický podklad a ustálení valutových poměrů. Snad až bude naše sociální pojištění dobudováno starobním a invalidním pojištěním, zřízeny okresní pojišťovny, poměry vyrovnanější, státní finance lepší, bude možno, neosvědčili se způsobem osnovou navržený, sociální pojištění doplnit povinným prázdnovým pojištěním, což opačně bylo by spojeno s obtížemi a finančními ztrátami. Při dobrovolném pojištění mnozí se nepojistí z lehkomyšlnosti, mnozí z důvěry v prospěch svého oboru, v němž jsou zaměstnáni, nebo spoléhající se na dobrý svůj vztah k zaměstnavateli. A tak dobrovolné pojištění stalo se ve skutečnosti, pokud nepodporuje svými příplatky odborové organizace dělnické, pouhým dobročinným zajištěním městského sezónního dělnictva po většině stavebního proti zimní nezaměstnanosti...“ Citované podľa: Vlášny návrh zákona o státním příspěvku k podpore nezamestnaných. Tisk 1199. Dôvodová správa.

1st system – unemployment benefit was paid by the state – this system was in use to April 1925, and

2nd system – unemployment benefit was paid by trade unions and the state paid only the so called supplement to the unemployment benefit – Ghent System – this model was in use from April 1925 to March 1939 (the end of the Czechoslovak Republic).

Procesná úprava konania pred Súdnyim dvorom Európskych spoločenstiev/Európskej únie

Jana Ďurechová

Synopsa: Článok podrobne popisuje procesnú úpravu konania pred Súdnyim dvorom Európskych spoločenstiev/Európskej únie. V úvode venuje pozornosť procesným zásadám, na ktorých konanie spočíva, zastúpeniu strán a následne detailne analyzuje súdne konanie od podania návrhu na začatie konania až po vynesenie rozsudku, zahŕňajúc písomnú a ústnu časť konania. V závere článok rozoberá jednotlivé opravné prostriedky proti rozhodnutiam Súdu prvého stupňa a Súdneho dvora Európskych spoločenstiev/Európskej únie.

Kľúčové slová: Procesné zásady konania, Procesné strany a ich zastúpenie, Písomné konanie, Doručovanie, Procesné lehoty, Prerušenie konania, Predbežné opatrenia, Predbežná správa, Pridelenie veci rozhodovacím zloženiam Súdneho dvora, Dokazovanie a prípravné úkony, Ústne konanie, Zrýchlené konanie, Skrátené súdne konanie, Rozsudok, Trovy konania, Opravné prostriedky, Súčasné reformné úsilia.

1. ÚVOD K PROCESNEJ ÚPRAVE KONANIA PRED SÚDNYM DVOROM EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV/EURÓPSKEJ ÚNIE ¹

Pre konanie pred Súdnyim dvorom sú oproti konaniam na vnútroštátnych súdoch charakteristické dve odlišnosti. Prvou je úprava konania kogentnými právnymi normami, obsiahnutými v zakladajúcich zmluvách, Štatúte Súdneho

¹ V texte je zámerne používaný pojem Súdny dvor Európskych spoločenstiev/Európskej únie (ďalej aj „Súdny dvor ES/EÚ“, prípadne „Súdny dvor“ alebo len „Súd“), keďže Lisabonskú zmluvu podpísanú 13.12.2007 doposiaľ neratifikovali všetky členské štáty Európskej únie. Lisabonská zmluva Súdny dvor už jasne pomenováva ako Súdny dvor Európskej únie. V súčasnosti však stále používa formálne označenie Súdny dvor Európskych spoločenstiev, čo súvisí s jeho pôvodnou právomocou len v oblasti prvého piliera. Nadobudnutie platnosti Amsterdamskej zmluvy prinieslo prvú zmenu týkajúcu sa rozšírenia jurisdikcie Súdneho dvora aj v oblasti druhého piliera. Toto prvé zväčšenie rozsahu pôsobnosti bolo obdobne nasledované aj Zmluvou z Nice, a prispelo, aj keď len čiastočným, založeniu právomoci aj vo sfére Európskej únie. Z uvedených dôvodov je na účely tohto článku uvádzaný pojem Súdny dvor ES/EÚ, hoci v zakladajúcich zmluvách sa takéto označenie aktuálne nenachádza.

dvora a Rokovacom poriadku Súdneho dvora (ďalej aj len „Štatút“ a „Rokovací poriadok“ alebo len „RP“). Druhou odlišnosťou je vlastný jazykový režim konania, ktorý je usporiadaný Európskej únii (ďalej aj „únia“) ako mnohojazyčnému celku.² Konanie sa začína písomným návrhom adresovaným tajomníkovi a skladá sa z písomnej a ústnej časti. Priebeh jednotlivých častí je predmetom nasledujúceho výkladu.

Jazykmi konania sú všetky úradné jazyky členských štátov Európskej únie. Na priebeh konania je vybraný jeden konkrétny jazyk, v ktorom konanie prebieha.³ Uvedené pravidlo platí tak pre písomné prejavy, ako aj pre ústne prednesy. Sudcovia a generálni advokáti však môžu používať ktorýkoľvek z úradných jazykov únie, pričom preklad do jazyka konania zabezpečuje tajomník. Konkrétny postup, týkajúci sa určenia jazyka konania, je stanovený v čl. 29 Rokovacieho poriadku.

2. PROCESNÉ ZÁSADY KONANIA PRED SÚDNYM DVOROM ES/EÚ

Konanie pred Súdnyim dvorom ES/EÚ sa riadi zásadami, podobným tým, ktorými sa spravuje vnútroštátny civilný proces. Zásady, ktoré sa uplatňujú v konaní pred Súdnyim dvorom, však nie sú jasne pozitívno-právne upravené, naopak, nepriamo vyplývajú z ustanovení európskeho práva. Ich účelom je najčastejšie vyplňanie medzier v európskom právnom systéme. Patria medzi ne najmä nasledujúce uvedené zásady.

a) Zásada rovnosti účastníkov konania

Zásada rovnosti účastníkov nie je v Štatúte ani v Rokovacom poriadku výslovne spomenutá. Z charakteru ich ustanovení je však možné vyvodiť jasný záver o jej existencii. Prelína sa všetkými časťami konania⁴ a zabezpečuje rovnaké podmienky na ochranu a uplatnenie práv všetkých účastníkov.

² Súdny dvor Európskych spoločenstiev: Sprievodca pre splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov. Luxemburg máj 2006, s. 3.

³ Výnimku predstavuje spojenie vecí (čl. 43 RP), keď jazykom konania môže byť každý dotknutý jazyk. Ďalšou výnimkou je možnosť navrhovateľa používať svoj úradný jazyk, ak je vedľajším účastníkom konania, alebo ak sa zúčastňuje na konaní o prejudiciálnej otázke. Poslednou výnimkou je prípad, keď Súdny dvor na žiadosť účastníkov konania povolí použitie jedného z ďalších úradných jazykov pre celé konanie alebo pre jeho časť.

⁴ Je možné ju vyvodiť napríklad z článkov 41, 42, 45, 50, 54, 57, 58, 62a, 76 a ďalších Rokovacieho poriadku.

b) Dispozičná zásada

Dispozičná zásada umožňuje stranám konania disponovať s konaním a predmetom konania od začatia konania, až dokým sa Súd neodoberie na záverečnú poradu. Súd je viazaný návrhom strán a nemôže prisúdiť viac, než čoho sa strany domáhajú. V konaní pred Súdny dvorom sa v žiadnom prípade neuplatňuje zásada oficiality.

c) Prejednacia zásada

Prejednacia zásada sa uplatňuje v prípade konaní o priamych žalobách, kde majú procesné strany povinnosť označiť skutočnosti potrebné na rozhodnutie, pričom Súd je ich rozsahom viazaný.

d) Zásada koncentrácie

Zásada koncentrácie vyjadruje povinnosť strán konania uskutočniť určité procesné úkony v stanovenej lehote kvôli dosiahnutiu rýchlejšieho a efektívnejšieho skončenia konania. Napríklad v čl. 42 ods.2 RP je uvedené, že nové dôvody je počas konania prípustné uvádzať len vtedy, ak sú založené na nových právnych a skutkových okolnostiach, ktoré vyšli najavo v priebehu konania. Za iných okolností nie je možné uvádzať v priebehu konania nové dôvody. Uvedená zásada je taktiež obsiahnutá v dôkaznom konaní, dokazovanie preto prebieha pred ústnou časťou konania.

e) Zásada ústnosti a priamosti

Zásada ústnosti vyjadruje požiadavku, aby bol Súd v čo možno najväčšej miere v ústnom bezprostrednom styku so stranami konania, a vzal do úvahy predovšetkým to, čo bolo predmetom ústneho konania. Ako vyplýva z uvedeného, predmetná zásada je spätá najmä s ústnou časťou konania, od ktorej však možno za určitých okolností upustiť.⁵

f) Zásada verejnosti

Zásada verejnosti je vyjadrená v čl. 31 Štatútu, ktorý ustanovuje pojednávanie ako verejné pojednávanie, okrem prípadov, keď Súd z úradnej povinnosti alebo na žiadosť strán rozhodne zo závažných dôvodov inak. Dôvodom môže byť zachovanie dôverných informácií alebo obchodného tajomstva. Zásada verejnosti sa tiež prelína viacerými ustanoveniami Rokovacieho poriadku.

⁵ Pozri čl. 44a a 104 ods. 3 Rokovacieho poriadku.

g) Zásada „fair trial“

Zásada „fair trial“ vyjadruje právo každého na riadny súdny proces. Táto zásada v sebe zahŕňa viacero prvkov, medzi inými napríklad zachovanie povinnosti mlčanlivosti, princíp riadneho výsluchu, právo vyjadriť sa k podstatným skutočnostiam, k právnym otázkam a iné. Výnimky z tejto zásady sú prípustné iba zo závažných dôvodov.

3. PROCESNÉ STRANY A ICH ZASTÚPENIE

V konaní pred Súdom nemôžu vystupovať samotné strany sporu, tie musia byť vždy obligatórne zastúpené. Členské štáty a inštitúcie zastupuje zástupca (v literatúre niekedy označovaný aj ako „agent“)⁶ vymenovaný osobitne pre každý prípad. Zástupcovi môže pomáhať poradca⁷ alebo advokát (čl. 19 Štatútu). Uvedené platí aj pre nečlenské štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Dohody o Európskom hospodárskom priestore (ďalej len „Dohoda o EHP“), ako aj pre dozorný úrad Európskej zóny voľného obchodu (ďalej len „EZVO“). Ostatné strany, t. j. právnické a fyzické osoby, musia byť zastúpené advokátom⁸, ktorý je oprávnený vystupovať ako advokát pred súdom členského štátu alebo štátu, ktorý je stranou Dohody o EHP. Povinné zastúpenie sa nevzťahuje na konanie o poskytnutie pomoci súvisiacej s trovami a za určitých okolností ani na prejudiciálne konania.⁹

4. PÍSOMNÉ KONANIE

4.1. Všeobecná charakteristika

Písomná časť konania je upravená v čl. 37 a nasledujúcich článkoch Rokovacieho poriadku. Jej účelom je najmä oboznámiť sudcov a generálnych advo-

⁶ Zástupca nemusí byť právnikom, aj keď v praxi väčšinou ide o osobu s právnickým vzdelaním. Členské štáty sú spravidla zastupované príslušnými úradníkmi ústredných orgánov štátnej správy.

⁷ Poradcom je externý konzultant, ktorého účasť je potrebná kvôli podaniu odbornej expertízy týkajúcej sa prejednáwanej otázky.

⁸ Advokát je povinný súčasne s návrhom na začatie konania predložiť aj osvedčenie o tom, že je oprávnený zastupovať pred súdom členského štátu alebo štátu, ktorý je zmluvnou stranou Dohody o EHP. Je potrebné poznamenať, že Štatút priznáva postavenie advokáta aj vysokoškolským učiteľom, ak sú oprávnení vystupovať pred príslušným národným súdom.

⁹ Pozri čl. 104 ods. 2 Rokovacieho poriadku.

kátov so skutočnosťami, dôvodmi, tvrdeniami a návrhmi účastníkov konania v predmetnej veci. Zahŕňa tiež predloženie návrhov na začatie konania, vyjadrení k žalobe, zistení, odpovedí, predloženie podporných listín a iných dokumentov stranám konania a inštitúciám, ktorých rozhodnutia sú predmetom sporu. Písomné konanie je považované za najdôležitejšiu časť konania.

4.2. Návrh na začatie konania

4.2.1. Spôsoby podania návrhov na začatie konania

Návrh na začatie konania (ďalej aj „podanie“) možno urobiť písomne poštovou zásielkou, faxom alebo inými technickými komunikačnými prostriedkami za predpokladu, že originál podania spolu s prílohami bude predložený kancelárii najneskôr do desiatich nasledujúcich dní. Návrh môže byť podaný aj osobne počas úradných hodín v kancelárii Súdneho dvora, mimo úradných hodín u pracovníka strážnej služby pri vchode do hlavnej budovy Súdu.

4.2.2. Náležitosti návrhov na začatie konania

Návrh musí obsahovať označenie mena a bydliska navrhovateľa (žalobcu), postavenie podpísanej osoby, označenie strany proti ktorej návrh smeruje (žalovaného), predmet sporu, čoho sa navrhovateľ domáha, stručné odôvodnenie a prípadne označenie dôkazov, ktorými navrhovateľ preukazuje svoje tvrdenia (čl. 38 ods.1 RP).

Ak je to aplikovateľné k návrhu, musí byť pripojený akt, zrušenia ktorého sa navrhovateľ domáha, kópia rozhodcovskej doložky alebo osobitnej rozhodcovskej dohody, písomnosti, na ktoré sa žalobca odvoláva, alebo iné listiny a dokumenty preukazujúce rozhodné skutočnosti tvrdené navrhovateľom.¹⁰ Pre potreby konania musí návrh obsahovať adresu na doručovanie v mieste sídla Súdu, t. j. v Luxemburgu, a meno splnomocnenej osoby, ktorá súhlasí s prijímaním písomností.¹¹ Môže ňou byť akákoľvek fyzická osoba s bydliskom v Luxemburgu s výnimkou úradníkov Súdneho dvora.

¹⁰ Bližšie k náležitostiam priamych žalôb a odvolaní pozri: Praktické pokyny týkajúce sa priamych žalôb a odvolaní (Ú. v. L 361/15 z 8.12.2004)

¹¹ Je potrebné poznamenať, že v prejudiciálnom konaní neexistuje povinnosť zvoliť si adresu na doručovanie. Účastník konania tak však môže urobiť výslovným určením osoby splnomocnenej na doručovanie.

Ak návrh neobsahuje uvedené náležitosti, tajomník určí navrhovateľovi primeranú lehotu na odstránenie chýb alebo na predloženie požadovaných listín. Ak by tak navrhovateľ neurobil v určenej lehote, po vypočutí generálneho advokáta môže Súd rozhodnúť o neprípustnosti návrhu.

4.2.3. Štruktúra návrhu na začatie konania

Okrem splnenia vyššie uvedených náležitostí nie je pre podania stanovená žiadna osobitná forma. Je však zrejmé, že podania musia byť vypracované úplne, stručne, jasne a presne. Je vhodné, aby boli štruktúrované jasne a logicky, s prehľadným členením na jednotlivé časti.

Štruktúra návrhu na začatie konania by mala byť nasledujúca:

- označenie druhu konania a druhu požadovaného rozhodnutia (napríklad: žaloba o neplatnosť, návrh na nariadenie predbežného opatrenia),
- podrobný opis skutkového stavu,
- uvedenie dôvodov na podporu návrhov,
- uvedenie tvrdení vzťahujúcich sa k dôvodom a obsahujúcich odkazy na relevantnú judikatúru Súdneho dvora,
- uvedenie, akého rozhodnutia sa navrhovateľ domáha, vyplývajúceho z predložených dôvodov a tvrdení.¹²

4.3. Doručovanie

Doručovanie písomností a dokumentov zabezpečuje tajomník a uskutočňuje sa doporučenou poštovou zásielkou alebo osobným odovzdaním splnomocnencovi v mieste sídla Súdu, ktorého si strany zvolili na účely doručovania. Dokument sa považuje za riadne doručený jeho prevzatím príslušnou osobou.

Doručovanie sa tiež môže uskutočniť faxom alebo inými technickými komunikačnými prostriedkami (napríklad elektronickou poštou), ak s tým adresát súhlasil.¹³ Dokumenty sa považujú za riadne doručené v okamihu ich prenosu prostredníctvom uvedených komunikačných prostriedkov.

¹² Súdny dvor Európskych spoločenstiev: Sprievodca pre splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov. Luxemburg máj 2006, s.19.

¹³ Uvedené sa však nevzťahuje na doručovanie rozsudkov a uznesení.

4.4. Procesné lehoty

Lehoty začínajú plynúť odo dňa prevzatia písomností splnomocnencom v Luxemburgu, konkrétnym adresátom, ak sa zásielka doručuje doporučené,¹⁴ alebo okamihom odoslania písomností faxom, elektronickou poštou alebo iným technickým komunikačným prostriedkom. Deň, keď došlo k prevzatiu alebo prenosu písomnosti, sa však do lehoty nezapočítava.¹⁵ Procesné lehoty sa predlžujú o desaťdňovú lehotu zohľadňujúcu geografickú vzdialenosť Súdneho dvora.

Lehoty môže predĺžiť orgán, ktorý ich určil, a to len na odôvodnenú žiadosť dotknutého účastníka konania podanú v dostatočnom predstihu pred uplynutím lehoty. Niektoré lehoty sú však ustanovené záväzne a nie je možné ich predĺžiť.¹⁶ Do pozornosti je možné uviesť žalobu o neplatnosť komunitárnych aktov, ktorú je potrebné podať v lehote dvoch mesiacov od publikácie, prípadne oznámenia, príslušného aktu, alebo od kedy sa žalobca o napádanom akte dozvedel.¹⁷ Na záver treba poznamenať znenie čl. 45 Štatútu, podľa ktorého „uplynutie lehoty nemôže byť na ujmu práv dotknutej strany, ktorá preukáže existenciu nepredvídateľných okolností alebo vyššej moci“.

4.5. Začatie a priebeh písomnej časti konania

4.5.1. Priebeh konania o priamych žalobách

Priame žaloby musia obsahovať vyššie uvedené náležitosti, v opačnom prípade by Súd mohol rozhodnúť o ich neprípustnosti. Jazyk konania si v zása-de vyberá navrhovateľ. Výnimku predstavujú prípady, v ktorých je odporcom členský štát, fyzická alebo právnická osoba, ktorá je príslušníkom členského štátu, a keď je jazykom konania úradný jazyk tohto štátu.

¹⁴ Výnimku predstavuje čl. 38 ods. 2 RP, podľa ktorého v prípade doručovania doporučenou poštovou zásielkou adresovanou splnomocnenému zástupcovi alebo advokátovi (za predpokladu, že si účastníci nezvolili splnomocnenca pre doručovanie) lehoty začínajú plynúť dňom odovzdania písomností na poštu v mieste sídla Súdneho dvora.

¹⁵ Bližšie k počítaniu lehôt pozri čl. 80 až 82 Rokovacieho poriadku.

¹⁶ Medzi takéto patrí napríklad lehota na podanie návrhu na začatie konania podľa čl. 230 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „ZES“) a podľa článku 232 ZES, lehoty na podanie návrhu na vstup vedľajšieho účastníka do konania a do odvolacieho konania (čl. 93 a čl. 123 RP), lehoty na podanie vyjadrenia k odvolaniu (čl. 115 RP) alebo lehoty na podanie pripomienok v prejudiciálnych konaniach (čl. 23 Štatútu).

¹⁷ PROCHÁZKA, R. A ČORBA, J.: Právo Európskej únie (Vybrané otázky pre právnu prax). Žilina, Poradca podnikateľa 2007, s. 168.

Súd po doručení návrhu zašle predmetný návrh odporcovi, ktorý v lehotu jedného mesiaca od doručenia návrhu predloží svoje vyjadrenie k návrhu. Túto lehotu môže predseda Súdu na základe odôvodnenej žiadosti predĺžiť. Vyjadrenie musí obsahovať meno a adresu odporcu, skutkové a právne tvrdenia, návrhy rozhodnutia a označenie dôkazov preukazujúcich dané tvrdenia. Vyjadrenie tiež musí obsahovať adresu na doručovanie v mieste sídla Súdu a meno splnomocnenca pre doručovanie.

V konaniach o priamych žalobách návrh na začatie konania a vyjadrenie odporcu možno následne doplniť replikou navrhovateľa a duplikou odporcu. Replika umožňuje navrhovateľovi odpovedať na dôvody a tvrdenia obsiahnuté vo vyjadrení odporcu k žalobe. Duplika naopak umožňuje odporcovi odpovedať na dôvody a tvrdenia uvádzané navrhovateľom v replike. Uplatnenie repliky a dupliky je však čisto fakultatívne. Účastníci konania v nich môžu navrhnuť vykonanie ďalších dôkazov, ak dostatočne odôvodnia svoje meškanie s takýmto návrhom. Naopak, v zásade nemôžu obsahovať nové dôvody žaloby, okrem prípadu, ak by boli založené na nových právnych a skutkových okolnostiach, ktoré vyšli najavo v priebehu konania.¹⁸

4.5.2. Priebeh konania o odvolaní

Odvolanie musí obsahovať odlišné náležitosti ako podanie v prípade priamych žalôb. Príslušné náležitosti sú vymedzené v čl. 112 RP: meno a adresa osoby podávajúcej odvolanie, označenie ďalších účastníkov konania v konaní pred Súdom prvého stupňa, právne dôvody a tvrdenia, a návrh rozhodnutia, ktorého sa odvolávajúca strana domáha. Jazykom konania je jazyk, v ktorom rozhodol Súd prvého stupňa.

V konaní o odvolaní sú účastníci oprávnení, v závislosti od ich procesného postavenia, iba na jedno podanie, a to na odvolanie a na vyjadrenie k odvolaniu. Vyjadrenie k odvolaniu môže účastník podať do dvoch mesiacov od doručenia odvolania. Jeho náležitosti sú vymedzené v čl. 115 ods. 2 Rokovacieho poriadku. Repliku môže pripustiť iba predseda Súdu výslovným súhlasom, a to na žiadosť dotknutého účastníka konania, ktorá musí byť podaná do siedmich dní odo dňa doručenia vyjadrenia k odvolaniu. Po schválení repliky je možné predložiť Súdu aj dupliku.¹⁹

¹⁸ BUCHANAN, R. A.: Jurisdiction and Procedure of the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 8 Vand. J. Transnat'l L. 673, 1974 – 1975, s. 15.

¹⁹ V odvolacom konaní sa uprednostňuje predchádzať žiadostiam o repliku, pokiaľ je to možné, v záujme zaistenia rýchleho priebehu konania.

4.5.3. *Priebeh prejudiciálneho konania*

Prejudiciálny návrh, resp. návrh na začatie konania o prejudiciálnej otázke, obsahuje otázky vnútroštátneho súdu týkajúce sa práva Spoločenstva. Jeho formálne náležitosti určuje vnútroštátne právo. Súdnemu dvoru sa zasiela prostredníctvom kancelárie alebo vnútroštátneho súdu. Jazykom konania je vždy úradný jazyk vnútroštátneho súdu, ktorý podal návrh na začatie konania.

V prejudiciálnom konaní môžu okrem zúčastnených strán konania podať písomné vyjadrenia obsahujúce pripomienky aj členské štáty, Komisia, prípadne Európsky parlament, Rada a Európska centrálna banka, a to v lehote dvoch mesiacov od oznámenia rozhodnutia vnútroštátneho súdu o predložení prejudiciálnej otázky.²⁰ Uvedenú lehotu nie je možné predĺžiť.

Je vhodné, aby vnútroštátne súdy čo možno najjasnejšie oboznámili Súdny dvor so skutkovými okolnosťami prejednávanej veci, ako aj so všetkými relevantnými právnymi predpismi členského štátu a ich ustanoveniami. Priebeh prejudiciálneho konania vyžaduje podstatne menej formálnych predpokladov oproti predchádzajúcim konaniam, medzi inými napríklad, ako bolo spomenuté, nie je potrebné určovať splnomocnenca pre doručovanie.

Možnosť podania písomného vyjadrenia odporcu, repliky a dupliky v tomto konaní neprichádza do úvahy. Na písomné pripomienky ostatných oprávnených subjektov však možno odpovedať ústne počas pojednávania.

4.6. Prerušenie konania

Konanie môže byť prerušené v nasledujúcich prípadoch:

- a) ak Súdny dvor rozhodne o prerušení pre súčasné predloženie vecí Súdu, ako aj Súdu prvého stupňa, ktoré majú rovnaký predmet, týkajú sa rovnakej otázky výkladu alebo spochybňujú platnosť toho istého aktu (čl. 54 ods. 3 RP).
- b) vo všetkých ostatných prípadoch, ak tak rozhodne predseda Súdu po vypočutí generálneho advokáta, resp. s výnimkou prejudiciálneho konania po vypočutí účastníkov konania.

Súd rozhoduje o prerušení konania uznesením alebo rozhodnutím. Počas

²⁰ Uvedené sa vzťahuje aj na nečlenské štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Dohody o EHP, na Dozorný úrad EZVO, ako aj na tretie štáty, ktoré uzavreli s Radou dohodu týkajúcu sa príslušnej oblasti, ktorá takúto možnosť výslovne obsahuje.

prerušenia konania neplýnú procesné lehoty. Prerušenie sa končí dňom uvedeným v uznesení alebo rozhodnutí o prerušení, alebo dňom uvedeným v uznesení alebo rozhodnutí o pokračovaní v konaní. Ak ani takýto deň nie je určený, dňom vydania uznesenia alebo rozhodnutia o pokračovaní v konaní.

4.7. Predbežné opatrenia

Predbežné opatrenie je dočasné opatrenie Súdu, ktorého účelom je poskytnúť ochranu ohrozeným či porušeným právnym pomerom strán, v prípade ak to vyžaduje naliehavosť a nevyhnutnosť prejednávanej veci. *Naliehavosť* znamená predovšetkým vážnu a nenapraviteľnú ujmu hroziacu navrhovateľovi. *Nevyhnutnosť* spočíva v možnom zmarení nádeji na úspech vo veci samej.

Konanie o predbežnom opatrení sa začína na návrh, ktorý musí obsahovať určenie konkrétneho predbežného opatrenia, ktorého sa účastník domáha, uvedenie právnych a skutkových dôvodov, pre ktoré sa účastník predbežného opatrenia domáha, a uvedenie okolností preukazujúcich naliehavosť. Návrh sa podáva ako samostatné podanie.

Predbežné opatrenia sú upravené v čl. 242, čl. 243 a čl. 256 Zmluvy o ES, respektíve v čl. 83 a nasledujúcich článkoch Rokovacieho poriadku. Patria medzi ne:

- a) odklad výkonu aktu prijatého inštitúciou ES, ak bol napadnutý žalobou o neplatnosť (čl. 242 Zmluvy o ES).
- b) odklad výkonu rozhodnutí prijatých Radou a Komisiou ukladajúcich peňažný záväzok osobám iným než štátom (čl. 256 Zmluvy o ES).
- c) možnosť nariadenia predbežných opatrení Súdny dvorom, na návrh žalobcu, vo veciach, ktoré mu boli predložené (čl. 243 Zmluvy o ES).

O nariadení predbežného opatrenia rozhoduje predseda Súdu odôvodneným uznesením po predložení písomných pripomienok a po vypočutí dotknutých účastníkov konania. V naliehavých prípadoch môže rozhodnúť aj bez takéhoto predchádzajúceho postupu, ktorý sa vykoná až po nariadení opatrenia. Predseda však môže postúpiť návrh na rozhodnutie Súdnemu dvoru. Rozhodnutie o predbežnom opatrení môže byť kedykoľvek zmenené alebo zrušené. Lehota trvania predbežného opatrenia môže byť určená v samotnom uznesení, v opačnom prípade zaniká dňom vyhlásenia rozsudku Súdneho dvora vo veci samej.

5. PREDBEŽNÁ SPRÁVA

Po skončení písomnej časti konania prednesie sudca spravodajca na schôdzi Súdu *predbežnú správu*. Na schôdzi sú prítomní všetci členovia Súdneho dvora. Predbežná správa obsahuje najmä návrhy týkajúce sa potreby vykonať dokazovanie alebo ďalšie prípravné úkony, návrhy týkajúce sa rozhodovacieho zloženia, ktorému má byť vec pridelená, návrh na prípadné rozhodnutie bez vypočutia účastníkov konania podľa čl. 44a RP, prípadne návrh na upustenie od prednesu návrhov generálneho advokáta v súlade s čl. 20 ods. 5 RP. Predbežná správa slúži na interné potreby Súdu, najmä na prípravu rozvrhu práce, nie je preto sprístupnená účastníkom konania. Po vypočutí generálneho advokáta Súdny dvor rozhodne o návrhoch sudcu spravodajcu (čl. 44 ods. 2 RP).

6. PRIDELENIE VECI ROZHODOVACÍM ZLOŽENIAM SÚDNEHO DVORA

Ako už bolo uvedené, konanie pred Súdnyim dvorom sa začína písomným návrhom adresovaným kancelárii Súdu. Po doručení návrhu na začatie konania a po schôdzi Súdu, Súd prideliť vec, ktorá mu bola predložená, rozhodovaciemu zloženiu. Ak si zložitost' alebo dôležitosť veci nevyžadujú pridelenie veci *veľkej komore*, alebo ak o jej pridelenie veľkej komore nepožiadala členský štát alebo inštitúcia zúčastnená na konaní, predseda Súdu prideliť vec *trojčlennej alebo päťčlennej komore*. Konkrétny spôsob prideľovania vecí jednotlivým komorám a princíp, podľa ktorého sa prideľovanie uskutočňuje, je internou záležitosťou Súdu a nie je zverejňovaný. Súdny dvor môže prideliť vec *plénu* v prípadoch vymedzených v čl. 16 ods. 4 a 5 Štatútu.

Rozhodovacie zloženie, ktorému bola vec pridelená, môže v ktoromkoľvek štádiu konania postúpiť vec Súdu kvôli prideleniu širšiemu rozhodovaciemu zloženiu.

7. DOKAZOVANIE A PRÍPRAVNÉ ÚKONY

O tom, či bude vykonané dokazovanie, a ak áno, v akom rozsahu, rozhoduje Súd na základe správy sudcu spravodajcu. Po predložení správy a po vypočutí stanoviska generálneho advokáta Súdny dvor vypočuje účastníkov konania (okrem prípadu, ak ide o vyžiadanie správ alebo informácií a predloženie listín) a rozhodne uznesením, ktoré dôkazné prostriedky považuje za účelné vykonať a určí skutočnosti, ktoré nimi majú byť dokázané. Na dokazovaní sa

zúčastňuje generálny advokát, môžu sa však na ňom zúčastniť aj účastníci konania.

Dôkaznými prostriedkami sú (čl. 45 ods. 2 Štatútu):

- a) výsluch účastníkov konania;
- b) vyžiadanie správ a informácií a predloženie listín;
- c) svedecké výpovede;²¹
- d) znalecké posudky;²²
- e) obhliadka miesta.

O vykonaných dôkazných prostriedkoch vyhotoví tajomník *zápisnicu*, ktorú podpisuje predseda Súdu a tajomník. Zápisnica má povahu verejnej listiny. Účastníci konania môžu nahliadnuť do každej zápisnice a každého znaleckého posudku, pričom si z nich na svoje náklady môžu dať vyhotoviť kópie.²³ Do tejto fázy konania patria aj žiadosti adresované účastníkom o predloženie všetkých potrebných relevantných informácií a dokumentov.

8. ÚSTNE KONANIE

8.1 Začiatok ústnej časti konania

Ústne konanie je druhou, nie však nevyhnutnou (pozri nižšie bod 8.4. „skrátene konanie“) časťou konania. Ústna časť konania sa začína po vykonaní dokazovania, resp. po uplynutí lehoty na predloženie písomných pripomienok. Termín ústneho konania určuje predseda Súdu. Súdny dvor prejednáva veci v poradí, v akom bolo skončené dokazovanie. Výnimočne s prihliadnutím na osobitné okolnosti môže predseda Súdu rozhodnúť, že vec bude prejednaná prednostne. Predseda otvára, vedie a zabezpečuje nerušený priebeh pojednávania.

Ak sa v konaní o veci rozhodne o otvorení ústnej časti konania, na začiatku sa pristúpi k prečítaniu *správy pre pojednávanie* sudcom spravodajcom.²⁴ Správa

²¹ Čl. 47 a 48 Rokovacieho poriadku.

²² Čl. 49 Rokovacieho poriadku.

²³ Rokovací poriadok neobsahuje žiadne ustanovenie o hodnotení dôkazov, z čoho je možné vyvodiť uplatňovanie zásady voľného hodnotenia dôkazov, ktorá sa opiera o vnútorné presvedčenie sudcu. Sudca hodnotí vykonané dôkazy jednotlivo a všetky v ich vzájomnej súvislosti.

²⁴ V praxi sa však už od čítania správy sudcom spravodajcom postupne upúšťa. Na konci ústneho konania sa tiež už neprednáša celé stanovisko generálneho advokáta, ale iba jeho záverečné časti. Bližšie pozri: Mathijsen, P.S.R.F.: A Guide to European Union Law. 8. vydanie, Londýn, Sweet & Maxwell, 2004, s. 134.

sa približne tri týždne pred pojednávaním zašle splnomocneným zástupcom, poradcom a advokátom účastníkov konania, ako aj iným oprávneným a zúčastneným subjektom.

Správa z pojednávania zahŕňa popis skutkového stavu prípadu, popis aplikovateľných právnych predpisov, uvedenie návrhov účastníkov na rozhodnutie, popis označených dôvodov a predložených argumentov. V prípade prejudiciálnych konaní správa obsahuje opis skutkového a právneho základu veci, ako aj uvedenie predbežných otázok a odpovedí navrhnutých v písomných pripomienkach.

Správa sa doručuje účastníkom konania, aby sa po jej doručení mohli presvedčiť, či v nej prípadne nie sú chyby. V vzniknutým chybám sa účastníci môžu vyjadriť formou návrhu doručeného tajomníkovi ešte pred začatím pojednávania, v ktorom požadujú jej doplnenie. O vykonaní zmien rozhoduje sudca spravodajca.

8.2. Priebeh ústnej časti konania

Ešte pred samotným začatím zasadnutia Súdny dvor pozve splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov účastníkov konania na krátke stretnutie, na ktorom sa realizujú prvé prípravné kroky pojednávania. Vlastné pojednávanie sa začína ústnymi prednesmi splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov.²⁵

Úvodné slová každého účastníka konania sú obmedzené maximálnou dĺžkou trvania 30 minút, prípadne 15 minút, pokiaľ ide o prednesy pred trojčlenými komorami. Tieto obmedzenia sa vzťahujú na ústny prednes, nie však na odpovede na otázky členov Súdneho dvora. Na základe včas podanej odôvodnenej žiadosti môže Súdny dvor urobiť výnimku a povoliť dlhší čas prednesu, avšak len za podmienky, že bude dodržaná rovnosť účastníkov konania.²⁶

Počas pojednávania môže predseda Súdu, ostatní sudcovia, ako aj generálny advokát, klať otázky splnomocneným zástupcom, poradcom alebo advokátom účastníkov konania. Účastníci môžu pred Súdom vystupovať iba

²⁵ V porovnaní s konaním pred vnútroštátnymi súdmi Slovenskej republiky je zaujímavosťou „etický kódex“ konania pred Súdnyh dvorom týkajúci sa oblečenia splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov účastníkov konania. Tí sú pri svojich prednesoch v konaní pred Súdnyh dvorom povinní vystupovať tiež v talároch. Pre tých, ktorí si zabudli vlastné taláre, má Súd vždy k dispozícii niekoľko exemplárov.

²⁶ Súdny dvor Európskych spoločenstiev: Sprievodca pre splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov. Luxemburg máj 2006, s. 23.

prostredníctvom svojich zástupcov, poradcov alebo advokátov. Ak je to potrebné, vykoná sa aj výsluch svedkov a znalcov.

Na záver ústneho konania prednesie generálny advokát svoje odôvodnené návrhy.²⁷ Odôvodnené návrhy slúžia sudcom ako základ pri rozhodovaní, nie sú ním však v žiadnom prípade viazaní. Po prednesení návrhov generálneho advokáta vyhlási predseda ústnu časť za skončenú.

8.3. Zrýchlené konanie

Po predložení vyjadrenia odporcu k návrhu na začatie konania, po prípadnom doplnení replikou navrhovateľa a duplikou odporcu, na základe predbežnej správy sudcu spravodajcu a po vypočutí generálneho advokáta môže Súdny dvor rozhodnúť o realizácii zrýchleného súdneho konania *bez ústnej časti* (čl. 44a RP).²⁸ Možnosť vykonania zrýchleného konania sa uplatňuje aj v prejudiciálnych konaniach (čl. 104 ods. 3 RP) a v konaniach o odvolaní proti rozhodnutiam Súdu prvého stupňa (čl. 120 RP). Takéto rozhodnutie predpokladá súhlas všetkých zúčastnených strán. V praxi však k zrýchlenému konaniu dochádza len v ojedinelých prípadoch.

8.4. Skrátané súdne konanie

V konaniach o priamych žalobách, kde si osobitná naliehavosť veci vyžaduje, aby Súdny dvor rozhodol *v čo najkratšej lehote*, môže predseda Súdu rozhodnúť o prejednaní veci v skrátanom konaní.²⁹ Skrátané konanie je upravené v čl. 62a Rokovacieho poriadku. Jeho priebeh je odlišný od vyššie uvedených charakteristík priebehu konania, a to v záujme čo najrýchlejšieho a najefektívnejšieho rozhodnutia veci.

Skrátané konanie sa začína na žiadosť navrhovateľa, odporcu alebo sudcu

²⁷ Zmluva z Nice zaviedla zmenu v priebehu konania (čl. 20 Štatútu) ustanovením možnosti rozhodnúť vec aj bez vypočutia záverov generálneho advokáta, ak sa Súd domnieva, že vec neobsahuje žiadnu novú právnu otázku. Pred nadobudnutím platnosti uvedenej zmeny, naopak, každá vec predložená Súdному dvoru musela byť prejednaná so závermi generálneho advokáta.

²⁸ Je veľmi dôležité rozlišovať *zrýchlené konanie* podľa čl. 44a RP a *skrátané konanie* podľa čl. 62a RP vzhľadom na rozdielne využitie, resp. nevyužitie ústnej časti konania.

²⁹ Čl. 39 Štatútu ustanovuje, že skrátané konanie sa uplatní v konaní o návrhu na vydanie predbežného opatrenia alebo o zastavení výkonu rozhodnutia.

spravodajcu, ktorá sa doručuje ako samostatné podanie súčasne s návrhom na začatie konania alebo s vyjadrením k návrhu. Vyhoveniu žiadosti musí predchádzať vypočutie generálneho advokáta a druhého účastníka konania. Možnosť uplatnenia repliky a dupliky je však obmedzená len na nutné prípady.

Termín pojednávania, ktoré je v tomto prípade obligatórne, určuje predseda Súdu. Ústna časť konania je v skrátrenom konaní mimoriadne dôležitá. V priebehu celej ústnej časti môžu účastníci dopĺňať svoje tvrdenia a navrhovať ďalšie dôkazy.³⁰

Na záver treba poznamenať, že skrátene konanie má osobitnú právnu úpravu pre prejudiciálne konanie. V tomto prípade žiadosť o skrátene konanie môže podať výlučne len vnútroštátny súd.³¹

9. ROZSUDOK

9.1. Porada súdu a vyhlásenie rozsudku

Po záverečnej časti ústneho konania, v rámci ktorej generálny advokát prednesie svoje odôvodnené návrhy, sa sudcovia odoberú na záverečnú poradu.³² Súd rozhoduje vo veci samej rozsudkom na verejnom zasadnutí, na ktorom sa nemôžu zúčastniť ani generálni advokáti, zapisovatelia alebo iní pracovníci Súdu.

Základ diskusie a rozhodnutia vo veci predstavuje odôvodnený návrh generálneho advokáta. Sudcovia zasadajúci v komorách, ako aj v pléne, rozhodujú jednoduchou väčšinou. V európskom súdnictve neexistuje tzv. minoritné vótum, t. j. zverejnenie menšinových názorov sudcov na prejednávanú vec v samotnom rozhodnutí. Jeho zverejnenie by totiž mohlo viesť k neurčitosti, nejasnosti a obskúrnosti rozsudku.

Rozsudok sa následne vyhlasuje na verejnej časti pojednávania za prítomnosti účastníkov konania a uverejňuje sa v Úradnom vestníku EÚ³³ a tiež

³⁰ Ide o výnimku zo zásady koncentrácie uvedenej v čl. 42 RP vzhľadom na špecifický inštitút skráteneho konania.

³¹ K uvedenému bližšie pozri čl. 104a Rokovacieho poriadku.

³² Bližšie pozri: HERZOG, P. E.: The Procedure before the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 41 Wash. L. Rev. 438, 1966, s. 44.

³³ V Úradnom vestníku EÚ sú zverejňované len výroky rozsudkov. Naopak, celé rozsudky aj so stanoviskami generálnych advokátov sa uverejňujú v Zbierke rozhodnutí Súdneho dvora.

v Zbierke rozhodnutí Súdneho dvora³⁴, ktoré zabezpečuje tajomník. Rozsudok je záväzný dňom jeho vyhlásenia.

9.2. Náležitosti rozsudku

Ako vyplýva z čl. 63 Rokovacieho poriadku, rozsudok obsahuje údaj o tom, že bol vynesený Súdny dvorom, ďalej obsahuje mená predsedu Súdu, zúčastnených sudcov, generálneho advokáta, tajomníka, účastníkov konania a ich splnomocnených zástupcov, poradcov alebo advokátov, ďalej návrhy rozhodnutia účastníkov, poznámku o vypočutí generálneho advokáta, zhrnutie skutkového stavu, odôvodnenie, výrok rozsudku vrátane rozhodnutia o trovách, a dátum vyhlásenia rozsudku.

Originál rozsudku je podpísaný predsedom, sudcami, ktorí sa zúčastnili na porade, tajomníkom, je opatrený pečatou a uložený v kancelárii Súdneho dvora. Overená kópia sa doručuje účastníkom konania.

9.3. Oprava a doplnenie rozsudku

Súdny dvor môže na návrh účastníka, ako aj bez neho, opraviť v rozsudku chyby v písaní, počítaní alebo iné zrejmé preklepy. Účastníci majú právo podať návrh na opravu alebo doplnenie rozsudku do dvoch týždňov od jeho vyhlásenia.

Účastník môže tiež podať návrh na doplnenie rozsudku do jedného mesiaca od jeho doručenia, ak Súd zabudol rozhodnúť o niektorej časti predmetu konania alebo o trovách konania. Návrh sa doručuje druhému účastníkovi, ktorý má možnosť sa k nemu písomne vyjadriť. Následne Súd vypočuje generálneho advokáta a rozhodne o prípustnosti a dôvodnosti návrhu.

9.4. Vykonateľnosť rozsudku

Rozsudky Súdneho dvora sú vykonateľné vo všetkých členských štátoch.³⁵

³⁴ Rozsudky Súdneho dvora sú označované písmenom „C“ a publikované v časti I. Zbierky rozhodnutí. Rozhodnutia Súdu prvého stupňa písmenom sú zase označované písmenom „T“ a publikované v časti II. Zbierky rozhodnutí.

³⁵ V § 41 ods. 2 písm. b) zákona č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) v platnom znení je ako exekučný titul výslovné uvedené rozhodnutie osvedčené ako európsky exekučný titul.

Doložku vykonateľnosti im dá vnútroštátny orgán určený na tento účel členským štátom, v Slovenskej republike je to Ministerstvo spravodlivosti SR. Výkon rozhodnutí sa riadi predpismi občianskeho práva procesného, platnými v štáte, na území ktorého sa výkon rozsudku uskutočňuje (čl. 256 ZES).³⁶

9.5. Výklad rozsudku

Súdny dvor môže kvôli zabezpečeniu porozumenia rozsudku, a tiež aj kvôli dosiahnutiu jednoty európskeho práva, podať výklad predmetného rozsudku v prípade pochybností o jeho význame, a to na návrh strany konania alebo inštitúcie, ak na tom preukáže právny záujem. Návrh na výklad rozsudku však môžu podať len účastníci konania, nie tretie osoby, a to ani ak by sa ich rozsudok určitým spôsobom dotýkal.³⁷

Okrem všeobecných náležitostí stanovených v čl. 37 a 38 Rokovacieho poriadku musí návrh obsahovať aj označenie daného rozsudku a označenie častí rozsudku, ktorých výklad sa navrhuje. O výklade rozhoduje rozhodovacie zloženie, ktoré rozsudok vydalo, *výkladovým rozsudkom*. Pred podaním výkladu sa účastníkom konania umožní predložiť pripomienky a tiež je vypočutý názor generálneho advokáta. Predmetom výkladu sú predovšetkým výroky rozsudku, môžu nimi však byť aj podstatné dôvody rozhodnutia. Originál výkladového rozsudku sa prikladá k originálu vykladaného rozsudku.

9.6. Iné formy súdnych rozhodnutí

Špecifickou formou rozsudku je *rozsudok pre zmeškanie* (kontumačný rozsudok) upravený v čl. 94 RP. Súd ním môže rozhodnúť vo veci samej na návrh žalobcu, v prípade ak sa žalovaný nevyjadrí v požadovanej forme a lehote k žalobe, ktorá mu bola riadne doručená. Pred vyhlásením rozsudku predseda Súdu preskúma žalobu, jej prípustnosť a dôvodnosť, procesné náležitosti, a zistí stanovisko generálneho advokáta. Rozsudok pre zmeškanie je takisto

³⁶ Vzhľadom na poslednú veľkú novelu zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov, ktorou sa v tomto zákone ponechala len úprava výkonu rozhodnutia o výchove maloletých detí a výkonu rozhodnutia zrážkami zo mzdy a prikázaním pohľadávok, aj to len na účely vymáhania súdnych pohľadávok, prichádza do úvahy v slovenskom právnom poriadku len úprava výkonu rozhodnutia podľa Exekučného poriadku.

³⁷ BUCHANAN, R. A.: Jurisdiction and Procedure of the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 8 Vand. J. Transnat'l L. 673, 1974 – 1975, s. 18.

vykonateľným exekučným titulom, v praxi sa však uplatňuje len zriedka a nezverejňuje sa v Zbierke rozhodnutí Súdneho dvora.

Proti rozsudku pre zmeškanie je prípustný opravný prostriedok, a to návrh na jeho zrušenie. Návrh musí byť podaný do jedného mesiaca odo dňa doručenia rozsudku, nemá však odkladný účinok. V prípade podania návrhu na zrušenie rozsudku konanie prebieha ďalej podľa ustanovení Rokovacieho poriadku vzťahujúcich sa na konanie a Súd rozhodne rozsudkom, proti ktorému nemožno podať ďalší návrh na jeho zrušenie.

Popri rozsudkoch, ktorými sa rozhoduje vo veci samej, sú ďalšou formou rozhodnutia *uznesenia*, vynesené najmä ako rozhodnutia, ktorými sa upravuje vedenie konania, napríklad uznesenie o prerušení konania, uznesenie o pokračovaní v konaní (čl. 82a RP), uznesenie o neprípustnosti návrhu na začatie konania (čl. 92 RP), uznesenie o vstupe vedľajšieho účastníka do konania (čl. 93 RP), uznesenie, ktorým sa opravujú chyby v rozsudku (čl. 66 RP), uznesenie o odklade výkonu rozhodnutia, uznesenie o nariadení predbežného opatrenia (čl. 86 RP) a iné. Štruktúra uznesenia je podobná štruktúre rozsudku s obmenami v závislosti od predmetu rozhodovania.

10. TROVY KONANIA

Konanie pred Súdnyim dvorom je oslobodené od súdnych poplatkov a iných platieb.³⁸ Trovy upravené v piatej kapitole Rokovacieho poriadku predstavujú výlučne nahraditeľné výdavky, ako napríklad trovy právneho zastúpenia, sve-dočné, poštovné, cestovné náklady a iné nutne vynaložené výdavky vznikajúce subjektom pri realizácii procesných úkonov v súdnom konaní.

Náhrada trov v konaniach o priamych žalobách sa spravuje zásadou úspechu. To znamená, že účastník konania, ktorý vo veci nemal úspech, je zaviazaný nahradiť trovy konania úspešnému účastníkovi konania.³⁹ Od tejto zásady sa však Súdny dvor môže odchýliť a rozhodnúť o rozdelení trov medzi účastníkov, alebo rozhodnúť o tom, že každý účastník znáša svoje vlastné trovy. Súd tiež môže priznať náhradu trov konania aj účastníkovi, ktorý mal vo veci úspech, ak takéto trovy vznikli druhému účastníkovi jeho úmyselným zavinením; ide tu o tzv. zásadu zodpovednosti za zavinenie.

³⁸ HERZOG, P. E.: The Procedure before the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 41 Wash. L. Rev. 438, 1966, s. 46.

³⁹ Uvedené platí s výnimkou členských štátov, inštitúcií, nečlenských štátov, ktoré sú zmluvnými stranami Dohody o EHP a Dozorného úradu EZVO, ktoré ak vstúpili do konania ako vedľajší účastníci, znášajú vlastné trovy konania.

Ak majú účastníci záujem na priznaní náhrady trov druhému účastníkovi konania, je potrebné, aby takýto návrh obsiahli vo svojich písomných vyjadreniach, v opačnom prípade každý účastník znáša svoje vlastné trovy.⁴⁰ Ak sa účastníci o náhrade trov dohodli, rozhodne Súd v zmysle ich dohody. O trovách rozhoduje Súd rozsudkom alebo uznesením, ktorým sa konanie končí.

11. OPRAVNÉ PROSTRIEDKY

Proti rozsudkom Súdneho dvora nie sú prípustné žiadne riadne opravné prostriedky. Rozsudky **Súdneho dvora** možno napadnúť len mimoriadnymi opravnými prostriedkami, ktorými sú *návrh tretej osoby na zmenu rozsudku* (Štatút v čl. 42 používa aj pojem odvolanie tretej strany, zatiaľ čo v českej literatúre je tento opravný prostriedok označovaný ako odpor tretej strany⁴¹) a *obnova konania*. Ako už bolo uvedené, rozhodnutia **Súdu prvého stupňa** však možno napadnúť riadnym opravným prostriedkom, a to *odvolaním* podaným na Súdny dvor.

11.1. Odvolanie proti rozhodnutiam Súdu prvého stupňa

Základ na odvolanie predstavuje čl. 225 ZES a taktiež čl. 55 až 62 Štatútu a čl. 110 a nasledujúce články Rokovacieho poriadku, ktoré tento opravný prostriedok upravujú podrobnejšie. Odvolaním možno v zásade napadnúť všetky rozhodnutia Súdu prvého stupňa (ďalej aj len „SPS“), konečné aj čiastočné, rozhodnutia o procesných otázkach, rozsudky aj uznesenia, a to do dvoch mesiacov od doručenia napadnutého rozhodnutia. Generálny advokát môže tiež napadnúť rozhodnutie SPS, ktorým SPS rozhodol o odvolaní proti roz-

⁴⁰ V prípade, ak niektorý účastník konania nie je schopný úplne alebo čiastočne znášať trovy, môže Súd, na základe jeho žiadosti, rozhodnúť uznesením o poskytnutí pomoci súvisiacej s trovami konania.

⁴¹ Kvôli používaniu jednotnej terminológie európskeho práva všetkými členskými štátmi nie je vhodné aplikovať pri prekladoch vnútroštátny „právnický žargón“, ktorý by mohol viesť k zbytočným nejasnostiam v pojmoch a taktiež k ich zamieňaniu s právnymi inštitútmi používanými výlučne vnútroštátnym právom členského štátu. Preto aj v prípade slovenského prekladu je vhodnejšie používať termín „návrh tretej osoby na zmenu rozsudku“, ktorý je aj správne uvedený v slovenskom znení čl. 97 Rokovacieho poriadku, namiesto termínu „odpor tretej strany“, keďže ten v slovenských právnych pomeroch evokuje pojem „odpor“ ako opravný prostriedok proti platobnému rozkazu, ktorého použitie a obsah je úplne odlišný od prípadného použitia pojmu „odpor“ v zmysle európskeho práva.

hodnutiu súdneho panelu, ak sa domnieva, že existuje vážne nebezpečenstvo narušenia jednoty alebo vnútorného súladu práva Spoločenstva. Za rovnakých podmienok môže generálny advokát navrhnúť preskúmanie rozhodnutia SPS o predbežnej otázke.

Odvolanie sa podáva formou návrhu adresovaného kancelárii Súdneho dvora alebo SPS. Súd prvého stupňa postúpi Súdnemu dvoru spis z prvostupňového konania. Odvolanie sa môže týkať výlučne len právnych otázok. Možno ho odôvodniť nedostatkom právomoci SPS, chybami konania, ktoré poškodzujú záujmy osoby podávajúcej odvolanie, ako aj porušením práva Súdom prvého stupňa. Odvolanie týkajúce sa iba výšky trov konania alebo ich náhrady nie je prípustné. Odvolaním taktiež nie je možné meniť predmet sporu.

Ak je odvolanie dôvodné, Súdny dvor rozhodnutie SPS zruší a ak je to možné, rozhodne vec sám⁴² alebo vráti vec na rozhodnutie Súdu prvého stupňa. Ak bola vec vrátená Súdu prvého stupňa, ten je viazaný právnym názorom Súdneho dvora.⁴³ Ak je odvolanie čiastočne alebo úplne neprípustné alebo neodôvodnené, Súdny dvor ho môže uznesením odmietnuť alebo zamietnuť.

11.2. Návrh tretej osoby na zmenu rozsudku

Návrh tretej osoby na zmenu rozsudku je mimoriadnym opravným prostriedkom upraveným v čl. 42 Štatútu a v čl. 97 RP. Môžu ho uplatniť členské štáty, inštitúcie Spoločenstva, ostatné fyzické a právnické osoby, teda akákoľvek tretia osoba, s ktorou sa v konaní nekonalo a ktorej práva sú takýmto rozhodnutím dotknuté.

Konanie sa začína žalobou, ktorá smeruje voči všetkým účastníkom konania. Musí obsahovať všeobecné náležitosti stanovené v čl. 37 a 38 RP, a zároveň aj označenie napádaného rozsudku, dôvody, kvôli ktorým poškodzuje práva tretej osoby, a dôvody, kvôli ktorým sa tretia osoba nemohla zúčastniť na pôvodnom konaní. Predmet žaloby nie je obmedzený vecne, ani druhom žaloby alebo predmetom konania. Ak bol rozsudok uverejnený v Úradnom vestníku

⁴² V zmysle judikatúry rozhodnutie vo veci samotným Súdny dvorom prichádza do úvahy najmä vtedy „ak zrušenie rozhodnutia Súdu prvého stupňa nutne vedie k vyhláseniu tohto rozhodnutia za neplatné“. MATHIJSEN, P. S. R. F.: A Guide to European Union Law. 8. vydanie, Londýn, Sweet & Maxwell, 2004, s. 130.

⁴³ Odvolací systém európskeho súdnictva je budovaný na kasačnom princípe, lebo pripúšťa napadnutie rozhodnutia len z právnej stránky, s prvkami apelačného princípu vzhľadom na oprávnenie Súdneho dvora zmeniť napadnuté rozhodnutie vydaním vlastného rozsudku.

EÚ, žaloba musí byť podaná do dvoch mesiacov od jeho uverejnenia. Napadnutý rozsudok sa mení v rozsahu, v akom sa vyhovel žalobe. Originál rozsudku vyhláseného v tomto konaní sa priloží k originálu napadnutého rozsudku.

11.3. Obnova konania

Obnova konania je druhým mimoriadnym opravným prostriedkom, ktorého uplatnenie prichádza do úvahy, ak sa po vyhlásení rozsudku zistia skutočnosti rozhodujúceho významu, ktoré pred vyhlásením rozsudku neboli známe Súdnemu dvoru a ani strane konania, ktorá obnovu žiada.

Návrh na obnovu konania musí byť podaný do troch mesiacov odo dňa, keď sa navrhovateľ o skutočnostiach rozhodujúceho významu dozvedel (subjektívna lehota), nie však neskôr ako desať rokov odo dňa vyhlásenia rozsudku (objektívna lehota). Návrh smeruje voči všetkým účastníkom konania a okrem všeobecných náležitostí musí obsahovať aj označenie napadnutého rozsudku, napadnutých častí rozsudku, dôvody obnovy, dôkazy preukazujúce existenciu rozhodných skutočností a dodržanie subjektívnej trojmeseačnej lehoty. Rozhodujúca skutočnosť je skutočnosť takého významu, ktorá by značne ovplyvnila alebo úplne zmenila rozsudok, ak by bola braná do úvahy v pôvodnom konaní. Môžu to byť rôzne udalosti, okolnosti, pomery, ale aj dokumenty, právne akty alebo výsluchy svedkov.

O návrhu rozhoduje rozhodovacie zloženie, ktoré napadnutý rozsudok vydalo. Konanie o obnove sa skladá z dvoch štádií. Prvým je rozhodovanie o prípustnosti návrhu, ktoré sa končí rozsudkom Súdu výslovne uvádzajúcim existenciu novej skutočnosti odôvodňujúcej obnovu konania a potvrdenie prípustnosti návrhu. V prípade vyslovenia prípustnosti návrhu nasleduje druhé štádium, a to opätovné prejednanie veci a rozhodnutie novým rozsudkom vo veci samej. Originál rozsudku vydaného v konaní o obnove sa pripojí k originálu pôvodného rozsudku.⁴⁴

12. INÉ OSOBITNÉ KONANIA

Niektoré konania, ktoré možno zaradiť medzi osobitné druhy konania, boli už spomínané v predchádzajúcom výklade. Sú nimi konanie o odklade výkonu rozhodnutia a o predbežných opatreniach (čl. 83 a nasl. RP), konanie

⁴⁴ Články 98 až 100 Rokovacieho poriadku Súdneho dvora.

o námietke alebo nedostatku podmienok konania (čl. 91 a nasl. RP), konanie o vstupe vedľajšieho účastníka do konania (čl. 93 RP), konanie o rozsudkoch pre zmeškanie (čl. 94 RP), konanie o výklade rozsudkov (čl. 102 RP), prejudiciálne a iné konania vo veci výkladu (čl. 103 a nasl. RP), konanie o odvolaniach proti rozhodnutiam SPS (čl. 110 a nasl. RP), konania o mimoriadnych opravných prostriedkoch (čl. 97 a nasl. RP).

Medzi ďalšie zatiaľ nespomínané osobitné konania patrí napríklad konanie o návrhoch proti rozhodnutiam arbitrážneho výboru (čl. 22 Štatútu a čl. 101 RP), konanie o vydaní predbežného stanoviska (čl. 107 a nasl. RP), konanie o návrhoch na výklad podľa čl. 68 ZES (čl. 109a RP), konanie o sporoch uvedených v čl. 35 Zmluvy o EÚ (čl. 109b RP) alebo konania ustanovené v Dohode o Európskom hospodárskom priestore (čl. 123a a nasl. RP).⁴⁵

13. SÚČASNÉ REFORMNÉ ÚSILIA TÝKAJÚCE SA KONANIA PRED SÚDNYM DVOROM

V súčasnosti sa kladú stále väčšie požiadavky na urýchlenie konania pred Súdnym dvorom ES/EÚ. S naplnením uvedenej požiadavky súvisia spomínané inštitúty zrýchleného konania a skráteného konania, týkajúce sa aj prejudiciálnych otázok, prednostné prejednanie vecí alebo upustenie od stanovísk generálneho advokáta. Činnosť Súdu je uľahčená a urýchlená aj predbežnými správami a správami pre pojednávanie vyhotovovanými sudcom spravodajcom.

Problematika rýchlejšieho vybavovania prejudiciálnych otázok prešla samostatným vývojom vzhľadom na jej relatívne časté uplatnenie vnútroštátnymi súdmi najmä v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Obzvlášť významným bol rozsudok CILFIT⁴⁶, ktorý uviedol výnimky z obligatórneho predkladania predbežných otázok vnútroštátnymi súdmi konečnej inštancie v prípadoch, ak ustanovenie, ktorého sa otázka týka, bolo už interpretované Súdnym dvorom v predchádzajúcich rozsudkoch, alebo ak je riešenie otázky zrejmé a bez akýchkoľvek pochybností; ide o tzv. doktrínu *acte clair*.

Ani uvedené zmeny však neodbremenili Súdny dvor v dostatočujúcej miere. Stále je „zavalený“ stovkami prípadov ročne a nepriaznivo konfrontovaný s neustále sa zvyšujúcim počtom prípadov zo širokého spektra oblastí európskeho práva, ktoré si vyžadujú rozsiahle odborné znalosti. Oboznámenie sa

⁴⁵ Bližšie k niektorým osobitným druhom konania pozri: PROCHÁZKA, R. a ČORBA, J.: Právo Európskej únie (Vybrané otázky pre právnu prax). Žilina, Poradca podnikateľa, 2007, s. 158 – 174.

⁴⁶ Rozsudok C-283/81, CILFIT v. *Italian Ministry of Health*, [1982] ECR 3415, bod 21.

sudcov so špecifickými problematikami, ako sú napríklad oblasti daní, poľnohospodárstva alebo iné problematiky technického zamerania, zaberá značné množstvo času.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti sa vynára otázka, ako zabezpečiť trend zrýchlených a zjednodušených konaní bez negatívneho vplyvu na kvalitu súdnych rozhodnutí. „Existuje vážna obava o riadny a systematický vývoj komunitárneho práva pri súde ‚chrliacom‘ približne 400 rozhodnutí ročne v neustále kratších termínoch. Značne sa tým zvyšuje možnosť vzniku chýb a kontradiktórnych rozsudkov, a tiež vzrastá náročnosť reflektovania takého množstva rozhodnutí vnútroštátnymi právnymi systémami.“⁴⁷ Je preto obzvlášť dôležité nájsť najvhodnejší spôsob, ako naplniť požiadavku urýchlenia konaní, a zároveň i naďalej zaistiť existenciu jednotného komunitárneho práva.

SUMMARY

The article analyses in detail the procedure before the Court of Justice of the European Communities/European Union. At the beginning the author focuses on the basic principles governing the procedure, agency of the parties, following by the detailed analysis of the procedure from the submission of action until the rendition of a judgment. The article includes both the written and oral procedural part of the proceeding, including service, time-limits, stay of proceeding, suspension of operation or enforcement and other interim measures. It also deals with the measures of inquiry, requirements as to judgments, rectification of mistakes and interpretation of judgments, as well as costs of the proceedings. In final part author deals with the particular review procedures, i.e. third-party proceedings, revisions and appeals against decisions of the Court of First Instance.

The author also attempts to include the recent reform efforts relating to the procedure before the Court of Justice of the European Communities/European Union. The procedure itself does not seem to raise any problems when applied in practice. However demands on judges regarding the “high-speed” awarding of judgments shall be revised, especially when taking into consideration the still broadening scope of the specific legal fields the judges has to become familiar with. The requirement to quicken the proceedings should not influence the quality of judgments and in consequence the consistency of European law.

⁴⁷ CHALMERS, D., HADJIEMMANVIL, CH., MONTI, G., TOMKINS, A.: European Union Law. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 309.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BUCHANAN, R. A.: Jurisdiction and Procedure of the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 8 Vand. J. Transnat'l L. 673, 1974 – 1975.
- CHALMERS, D., Hadjiemmanvil, Ch., Monti, G., Tomkins, A.: European Union Law. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- HERZOG, P. E.: The Procedure before the Court of Justice of the European Communities. HeinOnline – 41 Wash. L. Rev. 438, 1966.
- MATHIJSEN, P. S. R. F.: A Guide to European Union Law. 8. vydanie, Londýn, Sweet & Maxwell, 2004.
- PROCHÁZKA, R. a ČORBA, J.: Právo Európskej únie (Vybrané otázky pre právnu prax). Žilina, Poradca podnikateľa, 2007.
- Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v úplnom znení (Ú. v. C 325 z 24.12.2002).
- Protokol o štatúte Súdneho dvora (Ú. v. L 378/1994).
- Rokovací poriadok Súdneho dvora (Ú. v. L 176, 4.7.1991, s.7) v platnom znení (Ú. v. EÚ L 386, 29.12.2006, s. 44).
- Praktické pokyny týkajúce sa priamych žalôb a odvolaní (Ú. v. L 361/15 z 8.12.2004).
- Súdny dvor Európskych spoločenstiev: Sprievodca pre splnomocnených zástupcov, poradcov a advokátov. Luxemburg máj 2006.
- Exekučný poriadok (zákon č. 233/1995 Z. z. v platnom znení).
- Rozsudok C-283/81, *CILFIT v. Italian Ministry of Health*, [1982] ECR 3415.

Priemyselné práva v informačnej a poznatkovo orientovanej spoločnosti a v systéme práva

Anton Škreko

Synopsa: Právo priemyselného vlastníctva predstavuje samostatnú oblasť súkromného práva, do ktorej zaradíme právnu reguláciu práv, ktoré sa upínajú na predmety priemyselného vlastníctva. V podstate ide o stále neuzavretú (teda ďalej sa vyvíjajúcu) oblasť právnej úpravy, ktorej predmetom sú tzv. ideálne objekty (označované aj ako nehmotné statky), ktoré charakterizuje stabilná ideálna štruktúra v jednote obsahu a formy, ktorá je schopná samostatnej existencie ako ideálny objekt právnych vzťahov nezávisle od konkrétneho, individuálne určeného materiálneho nosiča – hmotnej veci, v ktorej je ideálny objekt spredmetnený. Štúdia sa zaoberá popisom významu práva priemyselného vlastníctva v informačnej a poznatkovo orientovanej spoločnosti, pričom poukazuje na systémové zaradenie oblasti priemyselného vlastníctva v rámci súkromného práva, ako aj v kontexte práva verejného, osobitne aj medzinárodného práva verejného.

Kľúčové slová: duševné vlastníctvo, priemyselné vlastníctvo, priemyselné práva, ideálny objekt, nehmotný statok, potenciálna ubikvita, odvetvie práva, súkromné právo, verejné právo.

I. VÝZNAM PRIEMYSELNÝCH PRÁV V INFORMAČNEJ A POZNATKOVO ORIENTOVAanej SPOLOČNOSTI

Priemyselné vlastníctvo a práva, ktoré sa upínajú na jeho predmety, predstavujú širokú a vo svojej podstate stále neuzavretú oblasť právnej teórie i právnej praxe. Pod dynamickými technickými, ekonomickými, politickými, sociálnymi a kultúrnymi vplyvmi, ktoré treba vnímať tak v ich vzájomnej synergii, ako aj v ich európskych i globálnych medzinárodných súvislostiach, sa v posledných desaťročiach utvára **informačná a poznatkovo orientovaná spoločnosť a právu duševného vlastníctva** v nej patrí čoraz výraznejšie miesto.¹

¹ Pojem „duševné vlastníctvo“ je vymedzený v čl. 2 (viii) medzinárodného Dohovoru o zriadení Svetovej organizácie duševného vlastníctva (angl. WIPO, fr. OMPI; publikovaný pod č. 69/1975 Zb.) takto: „*duševným vlastníctvom*“ sa rozumiejú *práva na literárne, umelecké a vedecké diela, na výkon výkonných umelcov, zvukový záznam a rozhlasové vysielať, na vynálezy zo všetkých oblastí ľudskej činnosti, na vedecké objavy, na priemyselné vzory a modely, na továrenské,*

Hneď v úvode však treba poznamenať, že v tejto dynamickej oblasti práva a právnej vedy nie je jej pojmový aparát v slovenskom právnom jazyku zatiaľ celkom dotvorený. Aj sám pojem *duševné vlastníctvo* vyvoláva často pochybnosti a neraz priamo nevôľu, najmä u jazykovedcov, ale aj u právnikov.² Ustálené nie je ani len najvšeobecnejšie pomenovanie predmetov duševného vlastníctva. Niektorí autori používajú označenie „nehmotné dobrá“, iní „nehmotné statky“, prípadne „nehmotné hodnoty“, novšie aj „ideálne objekty“ – v kontrapozícii k ich „hmotným nosičom“, „hmotnému substrátu“, „materiálnym predmetom“, t. j. „veciam“ v právnom význame.³

Ideálny objekt charakterizuje podľa Švidrona jeho stabilná ideálna štruktúra v jednote obsahu a formy, ktorá je schopná samostatnej existencie ako ideál-

obchodné známky a známky služieb, ako aj na obchodné mená a obchodné názvy, na ochranu proti nekalej súťaži a všetky ostatné práva vzťahujúce sa na duševnú činnosť v priemyselnej, vedeckej, literárnej a umeleckej oblasti.

² ŠVIDROŇ, J.: K niektorým terminologickým otázkam v oblasti práva duševného vlastníctva. In *Duševné vlastníctvo*, roč. 2, 1998, č. 1.

³ S pomenovaním „nehmotné dobrá“ sa stretávame v prácach profesora Štefana Lubyho, avšak ako sa zdá, v novšej slovenskej literatúre sa od neho celkom upustilo. Vžitejšie je pomenovanie „nehmotné statky“, s ktorým sa stretávame najmä v prácach Karla Knapa a jeho nasledovateľov v Českej republike, na Slovensku sa ho pridŕžiava najmä profesor Peter Vojčík. Jeden aj druhý z uvedených termínov sú však v podstate iba prekladom toho istého zahraničného pomenovania (nem. *Immateriälgüter*, fr. *biens immatériels*, angl. *immaterial goods*).

Vo filozofickej línii rozlišovania „materiálneho“ a „ideálneho“ vniesol začiatkom deväťdesiatych rokov do tejto oblasti nové pomenovanie „ideálne objekty“ Ján Švidroň. V nadväznosti na jeho podrobnú a presnú argumentáciu v tejto otázke (vychádzajúcu najmä z protipólov filozofických kategórií „materiálne objekty“ a „ideálne objekty“), budeme ďalej využívať terminológiu „ideálnych objektov“, pričom však najmä pri odkazoch na diela K. Knapa, P. Vojčíka a iných autorov rešpektujeme aj pojem „nehmotné statky“ v synonymickom význame.

K teoretickému a právno-filozofickému odôvodneniu termínu „ideálne objekty“ podrobne pozri najmä ŠVIDROŇ, J.: *Tvorba a právo*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1991. s. 147 a n.; ŠVIDROŇ, J.: *Pojem, predmet a systém práva duševného vlastníctva*. In ŠVIDROŇ, J. – VOJČÍK, P. (eds.): *Duševné vlastníctvo v procese transformácie právneho systému – Recht des geistigen Eigentums im Prozeß der Transformation*. In Zborník z medzinárodnej konferencie IV. Lubyho právnické dni. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997, s. 55 – 81. Z novších prác k tejto otázke porovnaj najmä ŠVIDROŇ, J.: *Materiálne a ideálne záujmy v slovenskom a európskom súkromnom práve*. In BLAHO, P., ŠVIDROŇ, J. (eds.) *Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia súkromného práva – Kodifikation, Europäisierung und Harmonisierung des Privatrechts*. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie VIII. Lubyho právnické dni. Bratislava: IURA EDITION, 2005.

ny objekt právnych vzťahov nezávisle od konkrétneho, individuálne určeného materiálneho objektu – hmotného nosiča (hmotného predmetu, veci), v ktorom je spredmetnený.⁴

Nehmotný statok pojmovo vymedzil Karel Knap ako statok vytváraný konkrétnym duševným obsahom, ktorého objektívny výraz je spôsobilý byť predmetom spoločenských vzťahov bez toho, aby bolo potrebné jeho stelesnenie v hmotnej podobe.⁵ Práve objektívny výraz má umožňovať vnímanie takýchto statkov (objektov) zmyslami. Takéto chápanie nehmotného statku (ako predmetu práva) je širšie ako chápanie kategórie statku ekonomického, teda takého, ktorého úžitková hodnota má uspokojovať potreby najrôznejších subjektov, keďže v právnom význame nemožno pojem nehmotného statku obmedzovať iba na tie statky, ktoré sú svojou úžitkovou hodnotou schopné uspokojovať potreby ľudí. Na druhej strane, nie všetky predmety zodpovedajúce pojmu nehmotný statok budú predstavovať predmet práv a právnych vzťahov. Predmetom práv na nehmotné statky budú iba tie nehmotné statky, pre ktorých samostatnú právnu úpravu sa vytvorili spoločensko-ekonomické podmienky, na ktorých sú založené právno-politické dôvody takejto úpravy.⁶

Viktor Knapp však už dávnejšie poukázal na to, že v názve „nehmotný statok“ ide o *contradictio in adjecto*.⁷ To uznal Švidroň a do teórie tejto právnej oblasti vniesol, spolu s jeho novou, dlhodobejšie utváranou systemizáciou, aj nové terminologické podnety,⁸ zatiaľ čo K. Knap pri termíne „nehmotné statky“ naďalej zotrval.

⁴ Bližšie ŠVIDROŇ, J.: Právo duševného vlastníctva. In LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 2. diel. Tretie vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 386.

⁵ KNAP, K. – OPLTOVÁ, M. – KRÍŽ, J. – RŮŽIČKA, M.: Práva k nehmotným statkům. Praha: CODEX, nakladatelství Huga Grotia, 1994, s. 11; podrobne k tejto terminologickej aj vecnej otázke porovnaj KNAP, K.: Základní otázky systému práv k nehmotným statkům. In Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, 1974, č. 2, s. 97; TELEČ, I.: Tvůrčí práva duševního vlastnictví. Brno: Doplněk, 1994, s. 24 a n.; VOJČÍK, P. – MIŠČÍKOVÁ, R.: Základy práva duševného vlastníctva. Košice: TypoPress, 2004, s. 17 a n.; porovnaj tiež KRÍŽ, J.: Ochrana autorských práv v informační spoločnosti. Praha: Linde, 1999, s. 4 a n. Možno sa však stretnúť aj s pojmom „nehmotné hodnoty“, ktoré používa napr. MURÍŇ, P.: Autorské právo. Bratislava: Epos, 2002, s. 29 a n. a inde.

⁶ KNAP, K. – OPLTOVÁ, M. – KRÍŽ, J. – RŮŽIČKA, M.: Práva k nehmotným statkům. Praha: CODEX, nakladatelství Huga Grotia, 1994, s. 11.

⁷ KNAPP, V.: Předmět a systém československého socialistického práva občanského. Praha 1959.

⁸ Najnovšie ucelene ŠVIDROŇ, J.: Právo duševného vlastníctva. In LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné 2. diel. Tretie vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006.

V rámci ideálnych predmetov duševného vlastníctva patrí z hľadiska *poznatkovo orientovanej spoločnosti* prvoradé miesto tým, ktoré charakterizujeme ako **výsledky tvorivej činnosti**; tie má na zreteli aj čl. 43 Ústavy Slovenskej republiky a § 1 ods. 3 Občianskeho zákonníka. V oblasti priemyselného vlastníctva ide najmä o výsledky **technickej tvorivej činnosti**.⁹ Okrem nich sú však predmetom priemyselného vlastníctva aj ideálne objekty, ktoré nie sú výsledkom tvorivej činnosti v právne kvalifikovanom zmysle. Ide najmä o priemyselné, obchodné a iné **označenia**. Ich význam z hľadiska *informačnej spoločnosti* je očividný a všadeprítomný. S právom duševného vlastníctva osobitne významným spôsobom súvisí aj **súťažné právo**.

Celá oblasť práv viažucim sa k ideálnym objektom tvorí bez ohľadu na skutočnosť, že do nej zasahuje viacero právnych odvetví, jednotný celok, pre ktorý platí celá sústava osobitných zásad, vyplývajúcich predovšetkým už zo samotnej špecifickej povahy ideálnych objektov ako predmetov právnych vzťahov, ako aj z jednotného systému medzinárodných právnych úprav. Z tohto hľadiska však treba mať stále na zreteli aj prísne teritoriálny charakter priemyselno-právnej ochrany.

Priemyselné vlastníctvo v globalizovanej informačnej spoločnosti predstavuje jeden zo základných pilierov moderného hospodárstva. Kvalitná a účinná právna regulácia priemyselného vlastníctva zase prispieva k podpore rozvoja výskumu a vývoja v kľúčových odvetviach hospodárstva a priemyslu, ako aj v odvetviach s pridanou kultúrnou a intelektuálnou hodnotou.

Priemyselné vlastníctvo a jeho ochrana predstavuje v súčasnosti jednu z hlavných globalizačných výziev, ktorej sa venuje veľká medzinárodná pozornosť a ktorá naberá na aktuálnosti, ale aj na kontroverznosti, keď mnoho hlasov (najmä z rozvojových krajín) volá po podiele na úžitkoch z ochrany duševného vlastníctva, či dokonca po zásadných zmenách v systéme ochrany predmetov duševného vlastníctva. Zahrnutie predmetov priemyselného vlastníctva do kontextu medzinárodného obchodu zvýrazňuje proces ich komercializácie. Konkurencieschopnosť štátov, Slovenskú republiku nevynímajúc, je do značnej miery vnímaná práve aj cez optiku systému regulácie, ochrany a vymožiteľnosti duševného vlastníctva. Stav v Slovenskej republike korešponduje s aktuálnym stavom právnej regulácie na úrovni Európskej únie.

Priemyselné práva ako nehmotný investičný majetok podniku, ktorý má svoju hodnotu oceneľnú v peniazoch, majú *inter alia* nezastupiteľné miesto v medzinárodnom obchode ako nástroj získania hospodárskeho prospechu na

⁹ Blížšie ŠVIDROŇ, J.: Technická tvorba a právo na Slovensku v premenách šiestich desaťročí. In Právny obzor, roč. 91, 2008, č. 4.

jednej strane a ako nástroj presadzovania sa v trhovej konkurencii na druhej strane. Pravdaže nezabúdame na stimulačnú funkciu priemyselného vlastníctva na výskum, vývoj a celkovú podporu inovácií.

Právna veda v štátoch s vyspelou právnou kultúrou disponuje aj v oblasti práva duševného vlastníctva množstvom špecializovaných odborníkov. Svedčia o tom aj špecializované knižnice so zameraním na jednotlivé oblasti duševného vlastníctva a v jeho rámci i na jednotlivé druhy priemyselných práv. V oblasti priemyselného vlastníctva treba spomenúť predovšetkým špecializovanú profesijnú skupinu, známu aj u nás pod označením **patentoví zástupcovia**, a spolu s ňou osobitne činnosť medzinárodnej mimovládnej organizácie **Association Internationale pour la Protection de la Propriété Intellectuelle** (**AIPPI**, International Association for the Protection of Intellectual Property). Aj na Slovensku pôsobí jej **národná skupina**.¹⁰

II. PRIEMYSELNÉ VLASTNÍCTVO A PRIEMYSELNÉ PRÁVA V RÁMCI PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Pre lepšie pojmové vymedzenie ideálnych objektov, ktoré sú ako výsledky tvorivej činnosti predmetom priemyselného vlastníctva, uvedieme najskôr ich základné všeobecné charakteristické znaky.

V prvom rade ide o predmety tzv. duševnej (intelektuálnej) povahy, ktorých vnímanie alebo používanie nie je závislé od existencie jedinečného hmotného substrátu, v ktorom boli po prvýkrát zaznamenané (spredmetnené, materializované). Môžu byť vyjadrené aj iným zmyslovo vnímateľným spôsobom – „efemérne“, ako je napr. prednesená, vypočutá, ale inak nezaznamenávaná vedecká prednáška.

Z hľadiska práva priemyselného vlastníctva máme pri povahe „duševnej činnosti“ na zreteli predovšetkým už spomenutú *technickú* tvorivú činnosť. Avšak pri širšom duševnom vlastníctve má právnu relevanciu aj tvorivá činnosť *literárna, vedecká a umelecká*, ktoré sú predmetom autorského práva a s ním súvisiacich práv (vychádzame tu najmä z terminológie základných medzinárodných dohovorov pre oblasť literárneho a umeleckého vlastníctva a priemyselného vlastníctva).

Na uvedené nadväzuje ďalší charakteristický znak, a to neobmedzená možnosť výskytu ideálneho objektu a zároveň možnosť jeho súčasného používania neobmedzeným počtom subjektov, bez akejkolvek ujmy na jeho podstate

¹⁰ Jej prezidentom je prof. JUDr. Peter Vojčík, CSc.

alebo vlastnostiach a funkcii (nedochádza k opotrebovaniu či spotrebovaniu a jeho kvalita sa nemení). Možnosť takéhoto využitia je teda nezávislá od času a miesta, čo sa zvykne nazývať aj **potenciálnou ubikvitou (možnou všadeprítomnosťou)**.

Napokon, právne významným charakteristickým znakom ideálnych objektov, ktoré sú výsledkom tvorivej duševnej činnosti (a teda sa vyznačujú aj osobným či osobnostným prvkom), je aj právne dovolený spôsob ich prevodu. Majúc na zreteli predovšetkým **kontinentálnoeurópske** prístupy k tejto otázke, v danej súvislosti je prevod práva na ideálny objekt s privatívnymi účinkami pre osobu prevodcu buď úplne vylúčený (pri nehmotných statkoch osobnostnej povahy), alebo značne obmedzený či viazaný na ďalšie (osobitné) podmienky.

Základným právnym inštitútom dispozície s ideálnym objektom sa preto stáva **zriadenie užívacieho práva** v rámci výlučného („monopolného“) práva subjektu, ktorý sám toto právo poskytuje.¹¹ Charakteristickou zvláštnosťou uvedeného prevodu je to, že sa pri ňom uplatňuje princíp konsolidácie. Spočíva v tom, že pri zániku subjektu nadobúdateľa užívacieho práva alebo zániku jeho práva dochádza ku konsolidácii práva pôvodného poskytovateľa.¹²

Aby mohli ideálne objekty predstavovať predmet právnych vzťahov, je potrebné, aby spĺňali i ďalšie kritériá, a to najmä spôsobilosť byť predmetom právneho vzťahu a právnú kvalifikáciu vo forme bezprostredne určujúcich pojmových znakov, ktoré, ak má ísť o ideálny objekt právom aprobovaný, musia byť bezvýhradne (a kumulatívne) naplnené.¹³

Celá oblasť práv viažucich sa na ideálne objekty tvorí – bez ohľadu na skutočnosť, že do nej zasahuje viacero právnych odvetví – **jednotný celok**, pre ktorý platí celá sústava osobitných zásad, vyplývajúcich predovšetkým už zo samej špecifickej povahy ideálnych objektov ako predmetov právnych vzťahov, ako aj zo systému medzinárodných právnych úprav. Z tohto hľadiska treba mať stále na zreteli predovšetkým prísne **teritoriálny** charakter priemyselno-právnej ochrany (*zásada teritoriality*); ochrana poskytnutá právnymi normami jedného štátu platí, po splnení podmienok stanovených právnym poriadkom

¹¹ Najmä Karel Knap vo svojich prácach rozlišoval tzv. *konstitutívny prevod* ako „nepravý“ a tzv. *translatívny prevod* ako „pravý“ prevod. Porovnaj napr. KNAP, K.: Základní otázky systému práv k nehmotným statkům. In Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, 1974, č. 2, s. 98.

¹² KNAP, K. – OPLTOVÁ, M. – KŘÍŽ, J. – RŮŽIČKA, M.: Práva k nehmotným statkům. Praha: CODEX, nakladatelství Huga Grotia, 1994, s. 12.

¹³ K tomu bližšie pozri aj VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 19.

tohto štátu, výhradne na území tohto štátu, prípadne s využitím práv poskytovaných medzinárodnými zmluvami (*zásada asimilácie, zásada rešpektovania konvenčného štandardu práv – iura conventionis*).¹⁴

Objektom nášho záujmu, ako je zrejme už zo samého názvu, je tzv. priemyselné vlastníctvo, resp. práva, ktoré sa na neho upínajú. Toto terminologické vymedzenie síce nie je najpresnejšie, avšak na druhej strane je už značne vžité v právnej vede i v aplikačnej praxi, a možno povedať, že už i v laickej spoločnosti. Navyše, terminologické označenie „priemyselné“ sa používa v danej právnej oblasti aj v medzinárodných dokumentoch a v normách európskeho práva.¹⁵

Na druhej strane pri podrobnom výklade jednotlivých predmetov „priemyselného vlastníctva“ uvidíme, že takéto kategorické označenie nie je úplne nesprávne či zavádzajúce. Ide totiž o predmety, ktoré vznikajú v tvorivom procese,¹⁶ okrem iného v oblasti techniky¹⁷ a svoje vyústenie majú spravidla v oblasti priemyslu, teda stávajú sa súčasťou priemyselných produktov, alebo ide o predmety, ktoré slúžia na označenie, špecifikáciu či pomenovanie a odlišenie činností, tovarov a služieb tak v oblasti priemyslu, ako aj v oblasti obchodu.

Je teda zrejme, že priemyselné vlastníctvo sa ekonomicky zhodnocuje, priamo využíva v procese výroby a obchodu, teda v ekonomicko-podnikateľskej činnosti na jednej strane, avšak i v procese vedecko-technického pokroku, inovácie a rozvoja (technickej) tvorivosti na druhej strane, najmä aj v spojitosti s ďalším tvorivým technickým nadväzovaním.

Pod pojmom **právo priemyselného vlastníctva** budeme teda ďalej vo všeobecnosti rozumieť osobitnú a do istej miery značne samostatnú časť súkromného práva (ťažiskovo súkromného, hoci do tejto oblasti vo veľmi významnej miere zasahujú aj normy verejného práva), ktorá prostredníctvom svojich osobitných inštitútov slúži na ochranu predmetov s charakteristickými znakmi určenými zákonom aj právnou teóriou a rozhodovacou praxou, bližšie špecifikovanými. Táto ochrana sa zakladá na výslovných úpravách zakotvených

¹⁴ K tomu pozri KNAP, K. – OPLTOVÁ, M.: Průmyslověprávní ochrana výsledků tvůrčí činnosti a jejich využití v socialistickém hospodářství. Praha: Institut ČSKVŘ, 1973, s. 19.

¹⁵ Z tých najvšeobecnejších napr. Dohovor o zriadení Svetovej organizácie duševného vlastníctva alebo Parížsky dohovor na ochranu priemyselného vlastníctva, či v európskom priestore najmä Dohovor o udeľovaní európskych patentov (Európsky patentový dohovor; publikovaný pod č. 376/2002 Z. z.).

¹⁶ K tvorivým procesom vo všeobecnosti, ako aj ku kritériám tvorivo vznikajúcich produktov pozri bližšie TÚMA, M.: Tvorivé procesy človeka. Banská Bystrica: Úrad priemyselného vlastníctva SR, 2001, s. 327 a n.

¹⁷ K technike v širších súvislostiach pozri aj ŠVIDROŇ, J.: Tvorba a právo. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1991, s. 77 a n.

v osobitných právnych predpisoch, resp. je právom akceptovaná s odkazom na využitie všeobecnejších prostriedkov ochrany práva.¹⁸

Podľa Vojčíka možno priemyselné vlastníctvo charakterizovať aj ako výlučné právo majiteľa (príp. spolumajiteľov) zákonom vymedzený predmet patriaci do systému priemyselného vlastníctva v medziach zákona chrániť, využívať a disponovať ním nezávisle od oprávnení iného subjektu.¹⁹

Tak pojem priemyselného vlastníctva, ako aj pojem priemyselných práv musia byť pojmami nutne otvorenými, umožňujúcimi zaradenie novovznikajúcich ideálnych objektov v neustálom vedecko-technickom rozvoji, ktoré, samozrejme, musia spĺňať všeobecné požiadavky kladené na priznanie priemyselno-právnej ochrany.²⁰

V načrtnutých súvislostiach je potrebné ozrejmiť si rozdiel, resp. vzťah medzi priemyselným vlastníctvom a priemyselnými právami. V prípade „priemyselného vlastníctva“ sme už do značnej miery poukázali na široký záber použitia adjektíva „priemyselný“, pričom však je potrebné osvetliť aj pojem **vlastníctvo**, a to práve v oblasti práva priemyselného (resp. duševného) vlastníctva.

Na porovnanie sa ponúka súvislosť s vlastníckym právom a vlastníctvom všeobecne, ako ho poznáme a identifikujeme v rovine súkromného práva vo vzťahu k materiálnym objektom, teda k veciam. Avšak už z toho, čo sme načrtli v súvislosti s predmetom priemyselného vlastníctva, je zrejмый zásadný rozdiel medzi priemyselným (duševným) vlastníctvom a vlastníctvom vecným. Podľa Švidroňa má uvedený rozdiel jediné správne právno-logické vyústenie, a to striktné oddeľovanie triedy vecného vlastníctva (t. j. vlastníctva v tradičnom kontinentálnom európskom chápaní založenom na rímskom práve) a triedy duševného vlastníctva tak, že nemožno hovoriť jednoducho iba o „vlastníctve“, ktoré sa ďalej člení na podskupiny vlastníctva duševného a vlastníctva vecného, ale je nutné rozoznávať dve samostatné a nezávislé kategórie – dve samostatné právne inštitúcie, a to jednak **vecné vlastníctvo**, ktorého predmetom sú časovo a priestorovo viazané *materiálne objekty*, a jednak **duševné vlastníctvo**, ktorého predmetom sú časovo a priestorovo neviazané *ideálne objekty*.²¹

¹⁸ V uvedenej súvislosti máme na mysli najmä rozdiel medzi konkrétna a výslovné právom upravenými predmetmi priemyselného vlastníctva (ako napr. vynálezy, dizajny či ochranné známky) a predmetmi priamo neupravenými, avšak právne relevantnými a v bežnej, najmä podnikateľskej praxi často využívanými (ako napr. logo alebo know-how).

¹⁹ K tomu pozri VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 27.

²⁰ K tomu pozri bližšie aj RŮŽIČKA, M.: Několik poznámek k vymezení pojmu průmyslového vlastnictví. In Průmyslové vlastnictví, roč. 1, 1991, č. 1, s. 5.

²¹ K tomu pozri bližšie ŠVIDROŇ, J.: Pojem, predmet a systém práva duševného vlastníctva.

Pri porovnávaní vecného vlastníctva a vlastníctva duševného (teda i priemyselného) sa dospieva k záveru, že zásadné rozdiely možno zhrnúť do troch oblastí. Po prvé ide o povahu objektu (predmetu), na ktoré sa vlastníctvo upína. V prípade vecného vlastníctva sú takýmto predmetom spomenuté materiálne objekty (veci), zatiaľ čo pri duševnom vlastníctve sú jeho predmetom ideálne objekty („nehmotné“ statky). Druhou oblasťou je obsah vlastníckeho práva. Pri vecnom vlastníctve hovoríme o tzv. triáde vlastníckych oprávnení, ktoré tvoria imanentný základ vlastníckeho práva, a to právo vec užívať, požívať z nej plody a úžitky (*ius utendi et fruendi*), právo s vecou nakladať (*ius disponendi*) a napokon právo vec držať (*ius possidendi*). Takáto obsahová triáda, samozrejme, nie je aplikovateľná na predmety duševného vlastníctva v plnej miere, a to najmä pokiaľ ide o právo vec držať, ktoré si vyžaduje nielen vôľu vec držať a ovládať, ale i skutočné fyzické panstvo nad vecou, teda držanie veci tak v právnom, ako aj vo faktickom zmysle. Práve pri ideálnych objektoch, ktorých charakteristickou črtou je potenciálna ubikvita,²² teda možná „všadeprítomnosť“ či – inak povedané – možnosť súčasného výskytu úplne identického „ideálneho objektu“ v rovnakom čase na rôznych miestach, nie je v žiadnom prípade mysliteľné vykonávať držbu predmetu vlastníctva vo faktickom zmysle, ako je to pri materiálnych objektoch. Napokon tretím zásadným rozdielom medzi vlastníctvom vecným a duševným je trvanie práv. Pokiaľ ide o vecné vlastníctvo, toto je časovo neobmedzené a nepremlčateľné. Naopak, duševné vlastníctvo, aj keď pôsobí zhodne ako vlastníctvo vecné *erga omnes*, je časovo obmedzené, pričom táto časová determinácia vyplýva priamo z jednotlivých osobitných predpisov, ktoré upravujú jednotlivé oblasti duševného vlastníctva, ako aj z povahy a významu duševného vlastníctva vo všeobecnosti.

Zhrnúc možno teda uviesť, že duševné vlastníctvo a vecné vlastníctvo sa zásadne odlišujú predmetom, obsahom a trvaním práv.

Pri porovnávaní duševného vlastníctva a vecného vlastníctva však nemožno zabúdať ani na ďalší zásadný rozdiel, ktorý spočíva v povahe právnych

In ŠVIDROŇ, J. – VOJČÍK, P. (eds.): Duševné vlastníctvo v procese transformácie právneho systému. In Zborník z medzinárodnej konferencie IV. Lubyho právnické dni. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997, s. 59. ŠVI-DRONĚ, J.: Konštituovanie vedy práva duševného vlastníctva v podmienkach Slovenskej republiky. Inauguračná prednáška. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2001.

²² Porovnaj najmä ŠVIDROŇ, J.: Materiálne a ideálne záujmy v slovenskom a európskom súkromnom práve. In BLAHO, P. – ŠVIDROŇ, J. (eds.): Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia súkromného práva – Kodifikation, Europäisierung und Harmonisierung des Privatrechts. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie VIII. Lubyho právnické dni. Bratislava: IURA EDITION, 2005, s. 295.

vzťahov, ktoré máme v jednom i druhom prípade na zreteli. Odlišný charakter právnych vzťahov je daný tým, že vecné vlastníctvo predstavuje súbor *majetkových práv* na predmet vlastníctva, zatiaľ čo duševné vlastníctvo predstavuje – v Lubyho v terminológii – súbor *osobnomajetkových práv* na daný predmet vlastníctva.²³

Vráťme sa však k vymedzeniu pojmov „priemyselné vlastníctvo“ a „priemyselné práva“.

Priemyselné vlastníctvo predstavuje kategóriu osobitného vlastníctva (v zmysle duševného vlastníctva, ako sme už poukázali), ktorá v širšom výklade zahŕňa (duševné) vlastníctvo na predmety, ktoré sa vyznačujú určitými charakteristickými jednotiacimi znakmi, a ktoré možno jednotne nazvať „predmetmi priemyselného vlastníctva“ (napr. vynález, dizajn, ochranná známka). Jednotiace znaky však nemusia priamo vyplývať zo zákona, ich povaha sa prejavuje objektívne navonok, bez ohľadu na ich právnu reguláciu.²⁴ Medzi tieto jedno-

²³ Pojmu „osobnomajetkové práva“ venoval profesor Štefan Luby v šesťdesiatych rokoch celý rad prác. Pozri najmä zborník z prvej celoštátnej konferencie o osobnomajetkových právach, ktorá sa konala v roku 1968 – LUBY, Š. – ŠTEPNIČKA, O. – KNAPP, V. (eds.): *Osobnomajetkové práva*. Bratislava: SAV, 1968. Z posledných prác Lubyho ucelene k systému osobnomajetkových práv bližšie in LUBY, Š. – KNAPP, V. a kol.: *Československé občianske právo. II. diel*. Bratislava: Obzor, 1974. K vymedzeniu rozdielov medzi vecným vlastníctvom a duševným vlastníctvom pozri najmä ŠVIDROŇ, J.: *Základy práva duševného vlastníctva*. Bratislava: Juga, 2000, s. 21 a nasl.; ŠVIDROŇ, J. in LAZAR, J. a kol.: *Základy občianskeho hmotného práva 2*. Druhé vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2004, s. 325 a nasl.; ŠVIDROŇ, J.: *Pojem, predmet a systém práva duševného vlastníctva*. In ŠVIDROŇ, J. – VOJČÍK, P. (eds.): *Duševné vlastníctvo v procese transformácie právneho systému*. In Zborník z medzinárodnej konferencie IV. Lubyho právnické dni. Bratislava: Vydateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997, s. 58 – 59; ŠVIDROŇ, J.: *Materiálne a ideálne záujmy v slovenskom a európskom súkromnom práve*. In BLAHO, P. – ŠVIDROŇ, J. (eds.): *Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia súkromného práva – Kodifikation, Europäisierung und Harmonisierung des Privatrechts*. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie VIII. Lubyho právnické dni. Bratislava: IURA EDITION, 2005. K poukázaniu na rozdielnosť vecného a duševného vlastníctva pozri aj BOHÁČEK, M. – JAKL, L.: *Právo duševného vlastníctví*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2002, s. 19 – 20.

²⁴ Máme na mysli najmä právom neregulované predmety priemyselného vlastníctva, ako je napr. logo, know-how a pod. na jednej strane, a – na druhej strane – predmety, ktoré sú právom regulované a zákonné podmienky na uplatnenie právnej ochrany spĺňajú, avšak neboli z určitých dôvodov riadne, podľa príslušných právnych noriem, registrované, a teda nevznikli k nim osobitné výlučné práva podľa príslušných predpisov (napr. neprihlásené vynálezy, dizajny a pod., ktoré jednoznačne predstavujú predmet priemyselného vlastníctva v širšom význame, ale požívajú ochranu iba subsidiárne, či už podľa noriem obchodného práva (ako obchodné tajomstvo), súťažného práva (v rámci ochrany proti nekalej súťaži), či autorského práva (ak majú aj znaky autorského diela)).

tiace znaky zaradíme nemateriálnu podstatu (nehmotný charakter), potenciálnu ubikvitu, spôsobilosť byť predmetom právnych vzťahov a subsidiárne osobitný právny režim takýchto predmetov. Subjekt – „vlastník“ (v zmysle duševného vlastníctva) – uvedených predmetov je oprávnený s predmetom svojho (duševného) vlastníctva disponovať, užívať ho, ako aj uplatňovať osobitnú právnu ochranu týchto predmetov.

Priemyselné práva predstavujú množinu osobitných výlučných práv (oprávnení, nárokov), ktoré sa upínajú na predmety priemyselného vlastníctva. Tieto práva sú odlišné od výlučných práv (oprávnení, nárokov) vlastníka veci, ktorá predstavuje hmotný nosič uvedených predmetov (napr. výrobok, v ktorom je spredmetnené technické riešenie chránené vynálezom); vyplývajú jednak zo zákona a jednak zo samotnej povahy daných predmetov.²⁵

Priemyselné práva tak pri extenzívnom výklade § 118 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého sú predmetom občianskoprávných vzťahov veci, a pokiaľ to ich povaha pripúšťa, práva alebo iné majetkové hodnoty tvoria spolu s predmetmi priemyselného vlastníctva (v dikcii uvedeného zákonného ustanovenia „inými majetkovými hodnotami“) priemyselné vlastníctvo určitého subjektu.

Možno teda zhrnúť, že priemyselné vlastníctvo je širší pojem ako prie-

²⁵ V odbornej literatúre sa možno stretnúť i s názorom, podľa ktorého „priemyselné práva“ a „priemyselné vlastníctvo“ predstavujú synonymické výrazy. Termín „priemyselné práva“ predstavuje skôr iba opozitum k termínu „autorské práva“ a samostatne nie je termínom legálnym, teda nenachádzame ho zadefinovaný v žiadnom právnom predpise. Na proti tomu termín „priemyselné vlastníctvo“ predstavuje zákonom stanovené označenie (napr. Úrad priemyselného vlastníctva SR zriadený zákonom). K tomu pozri BOHÁČEK, M. – JAKL, L.: Právo duševného vlastníctví. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2002, s. 9 a n.

Pojem „priemyselné vlastníctvo“ je však vymedzený predovšetkým v čl. 1 ods. 2 najstaršieho multilaterálneho medzinárodného dohovoru pre oblasť priemyselných práv – Parížskeho dohovoru na ochranu priemyselného vlastníctva (publikovaného pod č. 64/1975 Zb.) takto:

„Predmetom ochrany priemyselného vlastníctva sú patenty na vynálezy, úžitkové vzory, priemyslové vzory alebo modely, továrenské alebo obchodné známky, známky služieb, obchodné meno a údaje o proveniencii tovaru alebo označení jeho pôvodu, pričom ďalšou úlohou ochrany priemyselného vlastníctva je aj potlačovanie nekalej súťaže.“

Podľa čl. 1 ods. 3 „Priemyselné vlastníctvo sa rozumie v najširšom poňatí a vzťahuje sa nielen na priemysel a na obchod vo vlastnom zmysle slova, ale aj na poľnohospodársky a ťažobný priemysel a na všetky umelé alebo prirodzené výrobky, napr. na víno, obilie, tabakové listy, ovocie, dobytok, nerasty, minerálne vody, pivo, kvetiny, múk.“ Je teda potrebné priemyselné vlastníctvo chápať v najširšom poňatí, pričom sa bude vzťahovať nielen na priemysel a na obchod vo vlastnom zmysle slova, ale aj na poľnohospodársky a ťažobný priemysel a na všetky umelé alebo prirodzené výrobky.

myselné práva, pričom priemyselné práva predstavujú súčasť priemyselného vlastníctva.²⁶

III. PRÁVO PRIEMYSELNÉHO VLASTNÍCTVA V SYSTÉME SÚKROMNÉHO PRÁVA

Na základe uvedeného možno konštatovať, že právo priemyselného vlastníctva predstavuje relatívne samostatnú oblasť súkromného práva²⁷ a zároveň imanentnú súčasť práva duševného vlastníctva, do ktorej zaradíme právnu reguláciu priemyselného vlastníctva a priemyselných práv, ktoré sa vzťahujú na predmety priemyselného vlastníctva.

V objektívnom zmysle právo priemyselného vlastníctva vymedzujeme ako súhrn právnych noriem upravujúcich spoločenské vzťahy, vznikajúcich v súvislosti s vytvorením predmetu priemyselného vlastníctva, jeho spoločenským uplatňovaním (využívaním) a poskytovaním mu právnej ochrany. Na druhej strane, v subjektívnom zmysle právo priemyselného vlastníctva vymedzujeme ako súhrn (súbor) subjektívnych práv (oprávnení) a povinností, ktoré príslušné právne normy priznávajú subjektom priemyselno-právnych vzťahov v súvislosti s vytváraním, ochranou a disponovaním s predmetmi priemyselného vlastníctva.²⁸

Pri otázke zaradenia práva priemyselného vlastníctva do systému práva treba vychádzať jednak z jeho osobitného a neoddeliteľného zaradenia do práva duševného vlastníctva, jednak z jeho vzťahu k ďalším odvetviám práva.

²⁶ Porovnaj VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 26 et seq.; MURÍN, P.: Priemyselné právo a právo vyšachtiteľov. Bratislava: Epos, 2004; KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol.: Československé občianske právo. II. diel. Bratislava: Obzor, 1974; RŮŽIČKA, M.: Úvod do terminologie průmyslových práv. Praha: Ústředí patentových informací, 1990.

²⁷ V akom dynamickom vývoji sa však nachádza aj samé súkromné právo, porovnaj najmä HURDÍK, J.: Institucionální pilíře soukromného práva v dynamice vývoje společnosti. Praha: C. H. Beck, 2007; HURDÍK, J. – FIALA, J. – SELUCKÁ, M.: Tradice a inovace v občanském právu. In Sborník příspěvků z konference konané na PrF MU dne 25. září 2007. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

²⁸ K tomu bližšie pozri aj VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 27; ako aj RŮŽIČKA, M.: Úvod do terminologie průmyslových práv. Praha: Ústředí patentových informací, 1990, s. 99; zo skoršej systémovo zameranej literatúry najmä práce Lubyho, napr. LUBY, Š.: Společná teoretická a praktická problematika osobnomajetkových práv. In LUBY, Š. – ŠTEPNIČKA, O. – KNAPP, V. (eds.): Osobnomajetkové práva. Bratislava: SAV, 1968, s. 13 a n., z posledných prác Lubyho ucelene najmä LUBY, Š. – KNAPP, V. a kol.: Československé občianske právo. II. diel. Bratislava: Obzor, 1974.

V súkromnoprávnej rovine ide najmä o jeho vzťah k **občianskemu právu**, **obchodnému právu** a **pracovnému právu** (vrátane práv s cudzím prvkom, teda aj k **medzinárodnému súkromnému právu**), a vo verejnoprávnej rovine najmä k **správnemu právu** a **trestnému právu**.

Mimo systému slovenského práva je **medzinárodné verejné právo**, ktoré má pre oblasť nášho záujmu celkom základný význam prostredníctvom systému medzinárodných vládnych organizácií a medzinárodných zmlúv pokrývajúcich všetky oblasti duševného vlastníctva a zaväzujúcich priamo štáty.

Osobitnú problematiku v systémových súvislostiach priemyselného vlastníctva (a vôbec práva duševného vlastníctva) predstavujú po roku 1989 aj rôzne úrovne **európskeho práva**.

O vzťahu práva priemyselného vlastníctva a práva duševného vlastníctva možno všeobecne v spojitosti so zaradením do systému slovenského práva povedať, že sa budú uplatňovať totožné kritériá, keďže právo priemyselného vlastníctva je súčasťou práva duševného vlastníctva. Spájajú ich teda uvedené jednotiace a charakteristické znaky, a teda možno všeobecne uviesť, že to, čo platí pre právo duševného vlastníctva a jeho zaradenie v systéme práva, platí i pre právo priemyselného vlastníctva. Samozrejme si pritom uvedomujeme, že toto konštatovanie je zároveň aj tézou, ktorá by si žiadala systémovo prehľadnejšie vedecké dotváranie aj za účasti najmä **všeobecnej teórie práva**, ktorej v prvom rade prislúcha nachádzať a uvádzať do právnej vedy i právnej praxe vedecké kritériá systému slovenského práva.²⁹

Je zrejme, že právo priemyselného vlastníctva má široký interdisciplinárny charakter, ktorý sa prejavuje v jeho právnych súvislostiach v rovine súkromného a verejného práva, ako aj v jeho mimoprávných súvislostiach. Mimoprávnymi súvislosťami práva priemyselného vlastníctva sa tu nebudeme bližšie zaoberať.³⁰ Pozornosť upriamime najmä na jeho hmotnoprávne súvislosti.

Právo priemyselného vlastníctva tvorí ucelený a vzájomne prepojený komplex právnych inštitútov. Tento komplex však nemožno označiť za samostatné právne odvetvie, a to najmä aj vzhľadom na jeho už spomenutú viacodborovú povahu. Nemožno ho však jednoznačne zaradiť ani do všeobecného súkromného práva, hoci aj taký názor sa presadzuje.³¹

Spoločenské vzťahy, ktoré právo duševného vlastníctva ako súhrn noriem

²⁹ Porovnaj napr. KNAF, K.: Základní otázky systému práv k nehmotným statkům. In Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, 1974, č. 2, s. 79 a n.

³⁰ K otázke mimoprávných súvislostí bližšie ŠVIDROŇ, J. in LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva 2. Druhé vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2004, s. 368 a n.

³¹ Porovnaj napr. LAZAR, J. in LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva 1. diel. Tretie vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 3 a 30.

objektívneho práva reguluje, predstavujú osobitné právne vzťahy spadajúce predovšetkým do oblasti občianskeho práva a obchodného práva. Pre tieto vzťahy je teda špecifická občianskoprávna či súkromnoprávna metóda právnej regulácie.

Istú výnimku tvoria vzťahy správno-právnej regulácie, ktoré sú, naopak, ovládané tzv. verejnoprávnou metódou právnej regulácie. Tie sa však neodvodzujú z podstaty jednotlivých priemyselných práv a ich funkcie, ale majú vo vzťahu k priemyselno-právnym súvislostiam „pomocnú“ povahu, keďže umožňujú a potvrdzujú úplnú ochranu niektorým ideálnym objektom a ich riadne uplatnenie v individuálnom aj spoločenskom záujme.³²

A. Právo priemyselného vlastníctva a odvetvia súkromného práva

Najvýznamnejšími právnymi odvetviami, ktoré súvisia a prenikajú do práva priemyselného vlastníctva, sú teda **občianske právo** a **obchodné právo**.³³ Avšak treba mať na zreteli, že ani sám predmet občianskeho práva ako všeobecného súkromného práva nie je jednoznačne jasný.³⁴

Pri vzťahu právnej úpravy obsiahnutej v osobitných predpisoch práva priemyselného vlastníctva a noriem občianskeho práva, ktoré sú zakotvené v **Občianskom zákonníku**, ako je známe, ide o vzťah generality a špeciality. Priemyselno-právne predpisy sú teda vo vzťahu k Občianskemu zákonníku *lex specialis*, z čoho vyplýva použitie Občianskeho zákonníka ako *lex generalis* v prípadoch, keď osobitné, priemyselno-právne predpisy potrebnú úpravu buď neobsahujú vôbec, alebo ak osobitné predpisy odkazujú (nadväzujú) priamo na úpravu uvedenú v *lexis specialis*.

³² K tomu viac VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998. VOJČÍK, P. – MIŠČÍKOVÁ, R.: Základy práva duševného vlastníctva. Košice: Typo-Press, 2004; RŮŽIČKA, M.: Úvod do terminologie průmyslových práv. Praha: Ústředí patentových informací, 1990, s. 98 a 101.

³³ Vzťah obchodného a občianskeho práva vyplýva i zo samotnej povahy dualizmu súkromného práva v Slovenskej republike, na základe ktorého vedľa seba stoja občianske právo (reprezentované Občianskym zákonníkom) na jednej strane, a obchodné právo (reprezentované Obchodným zákonníkom) na druhej strane. Tento dualizmus súkromného práva sa prejavuje najmä v rozštiepenosti právnej úpravy záväzkových práv, ktorá je väčšinou riešená na báze generálnej a špeciálnej právnej úpravy. K monistickej a dualistickej koncepcii súkromného práva novšie porovnaj JURČOVÁ, M.: Vybrané problémy zmluvného systému *de lege lata* a *de lege ferenda*. In Právny obzor, roč. 90, 2007, č. 6. s. 500.

³⁴ Na to novšie poukázal napr. ŠVIDROŇ, J.: Mravné dimenzie občianskeho práva. In HURDÍK, J. – FIALA, J. – SELUCKÁ, M. (eds.): Tradice a inovace v občanském právu. In Sborník příspěvků z konference konané na PrF MU dne 25. září 2007.

Pri aplikácii ustanovení **Obchodného zákonníka** bude situácia vo vzťahu k priemyselno-právnym normám podobná ako v prípade Občianskeho zákonníka, pričom však nesmieme zabúdať na vzájomný vzťah Občianskeho zákonníka a Obchodného zákonníka, ktorý je taktiež vystavaný na vzťahu generality a špeciality, čo môže v konkrétnej situácii (napr. pri uzatváraní licenčnej zmluvy, ktorej predmetom bude patent) spôsobiť súbežné použitie až troch predpisov, teda osobitného priemyselno-právneho zákona, Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka.³⁵

Ako už bolo uvedené, výlučné práva priemyselného vlastníctva predstavujú **súkromné práva** (hoci vo svojom ekonomicky najrelevantnejšom obsahu vznikajú až ako výsledok rozhodnutia v správnom konaní); aj pre ne sú teda charakteristické základné občianskoprávne zásady *rovnosti* a *dispozičnej autonómie* subjektov občianskoprávných vzťahov. Pre celú oblasť priemyselno-právných vzťahov platí vo všeobecnosti právna úprava obsiahnutá vo všeobecnej časti Občianskeho zákonníka (§§ 1 – 122). Ďalšou všeobecnou zásadou, ktorá platí i v oblasti práva priemyselného vlastníctva, je zásada, podľa ktorej *výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi* (§ 3 ods. 1 OZ).

Pokiaľ ide o všeobecnú časť Občianskeho zákonníka, z hľadiska práva priemyselného vlastníctva je významná i všeobecná úprava subjektov právnych vzťahov, platná pre celú oblasť súkromného práva. Pri subjektoch práva priemyselného vlastníctva, ktoré zásadne možno rozdeliť do dvoch podskupín, a to na subjekty pôvodné a subjekty odvodené, treba mať na zreteli práve v prípade pôvodných subjektov, ktoré sú zároveň i pôvodcami predmetu priemyselného vlastníctva, teda tento predmet vytvorili vlastnou tvorivou duševnou činnosťou (napr. vynález alebo dizajn), najmä aj skutočnosť, že vytvorenie takéhoto predmetu nepredstavuje právny úkon, a teda takýto subjekt nemusí mať spôsobilosť na právne úkony (napr. maloleté dieťa, príp. osoba pozbavená spôsobilosti na právne úkony súdnym rozhodnutím a pod.).³⁶

³⁵ K tomu pozri aj VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 47.

³⁶ Možno povedať, že uvedený prípad predstavuje akési špecifikum práve pre oblasť práva duševného vlastníctva. Je zrejme, že v ďalších právne relevantných situáciách budú predmetné subjekty musieť spĺňať všetky zákonom predpokladané a požadované vlastnosti vo vzťahu k spôsobilosti na právne úkony. Treba dodať, že uvedená „výnimka“ sa uplatňuje najviac v oblasti autorského práva. Porovnaj napr. KNAP, K.: Základní otázky systému práv k nehmotným statkům. In Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, 1974, č. 2, s. 85 a n. a 99 – 100; VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 93 – 94.

Podobne ako ustanovenia Občianskeho zákonníka, v ktorých sú vyjadrené základné zásady civilného práva a úprava týkajúca sa subjektov občianskeho práva, možno na oblasť práva priemyselného vlastníctva všeobecne aplikovať i ustanovenia Občianskeho zákonníka o zastúpení (v nadväznosti na subjekty), a takisto ustanovenia o premlčaní, ktoré sa použijú v prípade uplatňovania majetkových nárokov vyplývajúcich z priemyselno-právnych vzťahov s občianskoprávnou povahou.³⁷

Významným inštitútom súkromného práva, ktorý sa uplatňuje aj v oblasti priemyselného vlastníctva, a ktorý je všeobecne predmetom právnej úpravy v Občianskom zákonníku, je záložné právo (§ 151a a n.). Svoje uplatnenie nachádza tak pri zabezpečení pohľadávok vzniknutých z priemyselno-právnych vzťahov, ako aj pri možnosti zriadenia záložného práva na predmety priemyselného vlastníctva pri zabezpečovaní pohľadávok v iných súkromnoprávných vzťahoch, špecifikovaných v osobitných predpisoch.

Všeobecná úprava Občianskeho zákonníka sa v prípade práva priemyselného vlastníctva uplatní i pri aplikácii ustanovení o zodpovednosti za škodu a za bezdôvodné obohatenie (§§ 415 – 459), ako aj pri dedení (§§ 460 – 487), keďže predmetom dedenia môžu byť aj iné majetkové hodnoty, teda aj predmety priemyselného vlastníctva, resp. práva, ktoré sa na ne upínajú. Napokon všeobecná úprava záväzkového práva (§§ 488 – 587) predstavuje právne východisko aj pre oblasť práva priemyselného vlastníctva.³⁸

Pokiaľ ide o právnú úpravu zakotvenú v Obchodnom zákonníku, jej aplikácia v priemyselno-právnych vzťahoch bude značne obmedzenejšia ako aplikácia všeobecných ustanovení Občianskeho zákonníka, avšak nemenej významná, lebo práve oblasť práva priemyselného vlastníctva predstavuje okruh spoločenských vzťahov, ktoré sú priamo späté s hospodárskym zužitkovaním vytváraných hodnôt, so zaradením predmetov priemyselného vlastníctva do obchodného styku a obehu, teda s podnikaním vo všeobecnosti. Tento fakt potvrdzuje i skutočnosť, že podnikom sa rozumie súbor hmotných, ako aj *osobných a nehmotných* zložiek podnikania, pričom k nemu patria veci, práva a iné majetkové hodnoty, ktoré patria podnikateľovi a slúžia na prevádzkovanie podniku alebo vzhľadom na svoju povahu majú slúžiť na tento účel (§ 5 Obchodného zákonníka).

Pre oblasť práva priemyselného vlastníctva majú relevanciu ustanovenia

³⁷ K tomu bližšie tiež VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 50.

³⁸ Bližšie VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 357 a n.; VOJČÍK, P.: Priemyselné vlastníctvo ako súčasť platného občianskeho a obchodného práva. In Průmyslové vlastnictví, roč. 2, 1992, č. 4, s. 113 – 120.

Obchodného zákonníka o obchodnom mene (§§ 8 – 12), obchodnom tajomstve (§§ 17 – 20), ako aj ustanovenia o nekalej súťaži (§§ 44 – 55). Samozrejme, v danej súvislosti nemožno obísť niektoré osobitné ustanovenia o obchodných záväzkových vzťahoch, obsiahnuté v druhej hlave tretej časti Obchodného zákonníka, a to najmä ustanovenia o licenčnej zmluve na predmety priemyselného vlastníctva (§ 508 a n.) a zmluve o dielo (§ 536 a n.).

B. Právo priemyselného vlastníctva a pracovné právo

Vzťah práva priemyselného vlastníctva k **pracovnému právu** je zrejмый v dvoch rovinách. Jednak v rovine spoločnej súkromnoprávnej úpravy, kde i pre oblasť pracovného práva, regulovanú Zákonníkom práce, platí subsidiárne použitie Občianskeho zákonníka (§ 1 ods. 2 Zákonníka práce), jednak v rovine skutočnosti, že predmety priemyselného vlastníctva často vznikajú práve v rámci plnenia úloh vyplývajúcich z pracovného pomeru ich tvorcov (pôvodcov) a zamestnávateľov. Pracovné právo síce priamo nereguluje situácie, ktoré sa týkajú tvorivej činnosti vykonávanej v pracovnom pomere, avšak osobitné priemyselno-právne predpisy poznajú a upravujú takéto situácie, či už ide napr. o tzv. „zamestnanecký vynález“ alebo „zamestnanecký dizajn“ (podobne § 50 autorského zákona obsahuje úpravu „zamestnaneckého diela“), alebo zlepšovaci návrh atď. V tejto súvislosti je potom potrebné osobitne prihliadať na obsah pracovnej zmluvy v súvislosti s pracovnou činnosťou, ktorá by mohla vykazovať i znaky osobitnej duševnej tvorivej činnosti, či dokonca ktorej obsahom by mohlo byť priamo vykonávanie takejto činnosti na vytváranie nových predmetov priemyselného (i iného duševného) vlastníctva.³⁹ Na tomto mieste treba tiež zdôrazniť, že napriek dlhodobým upozorneniam vychádzajúcim z oblasti práva duševného vlastníctva, si túto mimoriadne závažnú súvislosť tvorby uskutočňovanej v tej či onej podobe „závislého vzťahu“ stále dostatočne efektívne nevšíma práve oblasť vedy pracovného práva.

³⁹ K uvedenej problematike v širších súvislostiach pozri najmä RYBÁRIK, K.: Podnikový vynález. Bratislava: Obzor, 1979; ako aj VOJČÍK, P.: Tvorba autorských diel v pracovnom pomere. In Právny obzor, roč. 88, 2005, č. 2–3, s. 150 – 158; ŠKREKO, A.: Zamestnanecké dielo a zamestnanecký vynález – právny režim a význam (s exkurzom do českého autorského práva). In Súkromné a verejné právo v súčasnosti. Zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. Bratislava: IURA EDITION, 2005, s. 464 – 473.

C. Právo priemyselného vlastníctva a verejné právo

Vzťah práva priemyselného vlastníctva a **správneho práva** je veľmi špecifický, prejavujúci sa v úzkom prepojení najmä so *správnym právom procesným*. Daná prepojenosť vyplýva zo skutočnosti, že osobitné výlučné práva upínajúce sa na predmety priemyselného vlastníctva vznikajú až rozhodnutím štátneho orgánu – Úradu priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky,⁴⁰ resp. Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky. Takémuto rozhodnutiu predchádza konanie pred uvedeným štátnym orgánom, ktoré je konaním správnym. Úrad a ministerstvo rozhodujú o udelení ochrany na základe prihlášky určitého predmetu priemyselného vlastníctva a tento proces sa spravuje správnym poriadkom ako všeobecným procesným predpisom správneho práva.⁴¹ Práve v súvislosti s povahou konania pred uvedenými orgánmi treba poukázať i na určitý špecifický charakter právnych predpisov v oblasti práva priemyselného vlastníctva, a to na skutočnosť, že uvedené normy obsahujú aj určité ustanovenia procesnej povahy týkajúce sa práve správneho konania.⁴²

Ochrana práv a oprávnených záujmov subjektov práva priemyselného vlastníctva je zabezpečená, najmä v prípade určitej spoločenskej nebezpečnosti a intenzity protiprávnych zásahov, aj na úrovni **trestného práva**. Trestný zákon⁴³ uvádza v štvrtej časti piatej hlavy s názvom „Trestné činy proti priemyselným právam a proti autorskému právu“ skutkové podstaty trestných činov v oblasti práva duševného vlastníctva. Práv priemyselného vlastníctva sa dotýkajú ustanovenia § 281 Trestného zákona, ktoré upravujú trestnoprávny postih pri porušovaní práv na ochrannú známku, označenie pôvodu výrobku a obchodné meno, a § 282 Trestného zákona, upravujúci trestnoprávny postih porušovania priemyselných práv, konkrétne práv na patent, úžitkový vzor, di-

⁴⁰ Zriadený na základe zákona č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v znení zákona č. 74/1995 Z. z. (v súčasnosti regulovaný platným zákonom č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov).

⁴¹ Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

⁴² K tomu aj VOJČÍK, P.: Právo priemyselného vlastníctva. Bratislava: IURA EDITION, 1998, s. 70.

⁴³ Po rekodifikácii trestného práva na Slovensku máme na mysli platný a od 1. 1. 2006 účinný zákon č. 300/2005 Z. z. Trestné činy, na ktoré tu poukazujeme, sú upravené v piatej hlave zákona s názvom „Trestné činy hospodárske“. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou (zákon č. 140/1961 Zb.) sú uvádzané trestné činy s podobnými znakmi skutkových podstat, samozrejme, pri abstrahovaní od zmenenej koncepcie trestnoprávneho postihu a zmenenej systematiky zákona.

zajn, topografiu polovodičového výrobku alebo na uznané odrody rastlín alebo plemená zvierat.

Vzťah **medzinárodného práva verejného** a práva priemyselného vlastníctva je veľmi významný a možno povedať, že v určitom smere určujúci, a to najmä pokiaľ ide o vznik a rozvoj samotného systému práva priemyselného vlastníctva. Medzinárodné dohovory z danej oblasti predstavovali prvé základné kamene vzniku celosvetovo uznaného, avšak neustále sa vyvíjajúceho systému právnej ochrany predmetov priemyselného vlastníctva. K najvýznamnejším v tejto oblasti patria bezpochyby **Parížsky dohovor na ochranu priemyselného vlastníctva**. Jeho vymedzenie priemyselného vlastníctva⁴⁴ nemožno, pravda, chápať ako vyčerpávajúce, avšak z hľadiska predmetu skúmanej oblasti v jej medzinárodnoprávných medziach ho môžeme považovať za východiskové.

Ďalším významným medzinárodným dohovorom je **Dohovor o zriadení Svetovej organizácie duševného vlastníctva**, ktorý vo svojom čl. 2 bod viii. vymedzuje všeobecne predmet duševného vlastníctva;⁴⁵ zahŕňa v sebe aj „*práva na vynálezy zo všetkých oblastí ľudskej činnosti, na vedecké objavy, na priemyselné vzory a modely, na továrenské, obchodné známky a známky služieb, ako aj na obchodné mená a obchodné názvy, a napokon i práva na ochranu proti nekalej súťaži*“.⁴⁶

⁴⁴ Pojem „priemyselné vlastníctvo“ je vymedzený predovšetkým v čl. 1 ods. 2 najstaršieho multilaterálneho medzinárodného dohovoru pre oblasť priemyselných práv – Parížskeho dohovoru na ochranu priemyselného vlastníctva (publikovaného pod č. 64/1975 Zb.) takto: „Predmetom ochrany priemyselného vlastníctva sú patenty na vynálezy, úžitkové vzory, priemyslové vzory alebo modely, továrenské alebo obchodné známky, známky služieb, obchodné meno a údaje o proveniencii tovaru alebo označení jeho pôvodu, pričom ďalšou úlohou ochrany priemyselného vlastníctva je aj potlačovanie nekalej súťaže.“ Podľa čl. 1 ods. 3 „Priemyselné vlastníctvo sa rozumie v najširšom poňatí a vzťahuje sa nielen na priemysel a na obchod vo vlastnom zmysle slova, ale aj na poľnohospodársky a ťažobný priemysel a na všetky umelé alebo prirodzené výrobky, napr. na víno, obilie, tabakové listy, ovocie, dobytok, nerasty, minerálne vody, pivo, kvetiny, múk.“ Je teda potrebné priemyselné vlastníctvo chápať v najširšom chápaní, pričom sa bude vzťahovať nielen na priemysel a na obchod vo vlastnom zmysle slova, ale aj na poľnohospodársky a ťažobný priemysel a na všetky umelé alebo prirodzené výrobky.

⁴⁵ Pojem „duševné vlastníctvo“ je vymedzený v čl. 2 (viii) medzinárodného Dohovoru o zriadení Svetovej organizácie duševného vlastníctva (angl. WIPO, fr. OMPI; publikovaný pod č. 69/1975 Zb.) takto: „*duševným vlastníctvom*“ sa rozumejú práva na literárne, umelecké a vedecké diela, na výkon výkonných umelcov, zvukový záznam a rozhlasové vysielať, na vynálezy zo všetkých oblastí ľudskej činnosti, na vedecké objavy, na priemyselné vzory a modely, na továrenské, obchodné známky a známky služieb, ako aj na obchodné mená a obchodné názvy, na ochranu proti nekalej súťaži a všetky ostatné práva vzťahujúce sa na duševnú činnosť v priemyselnej, vedeckej, literárnej a umeleckej oblasti.

⁴⁶ Vzťahu práva proti nekalej súťaži a práva priemyselného vlastníctva sa budeme podrobnejšie venovať v časti „Hospodárska súťaž a práva priemyselného vlastníctva“.

Z novších medzinárodných dohôd v oblasti priemyselného vlastníctva, ktoré predstavujú všeobecnú reguláciu, je ešte potrebné spomenúť **Dohodu o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva (TRIPS)**, ktorá bola podpísaná v rámci uruguajského kola rokovaní GATT, ktorých vyústením bol vznik Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Uvedená dohoda má slúžiť na prekonávanie deformácií a prekážok v medzinárodnom obchode, zohľadňovať nevyhnutnosť podporovať efektívnu a primeranú ochranu práv duševného vlastníctva a zabezpečiť, aby sa opatrenia a postupy dodržiavania práv duševného vlastníctva samy osebe nestali prekážkami oprávneného obchodu. Významným prvkom uvedenej medzinárodnej dohody je i deklarovanie práv duševného vlastníctva (a teda aj práv priemyselného vlastníctva) za práva súkromné.⁴⁷

V súvislosti s medzinárodnoprávnou úpravou práv priemyselného vlastníctva možno spomenúť i ďalšie významné medzinárodné dohovory, ktoré však už regulujú konkrétne oblasti priemyselného vlastníctva. Z najvýznamnejších sú to napr. Madridská dohoda o medzinárodnom zápise tovarových a obchodných známk, Protokol k Madridskej dohode o medzinárodnom zápise továrenských alebo obchodných známk, Nicejská dohoda o medzinárodnom triedení výrobkov a služieb na zápis známk pre oblasť ochranných známk, ďalej Lisabonská dohoda o ochrane označení pôvodu a ich medzinárodného zápisu, z oblasti vynálezov je to Zmluva o patentovej spolupráci, Štrasburská dohoda o medzinárodnom patentovom triedení, Dohovor o udeľovaní európskych patentov (Európsky patentový dohovor) a napokon z oblasti priemyselných dizajnov Locarnská dohoda o zriadení medzinárodného triedenia priemyselných vzorov a modelov.⁴⁸

⁴⁷ Porovnaj preambulu Dohody o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva. K tomu tiež OMAN, R.: Budúcnosť duševného vlastníctva po Uruguajskom kole GATT. In Právny obzor, roč. 77, 1994, č. 6. STRAUS, J.: Legislatíva v oblasti priemyselného vlastníctva ako prvok v trhovom hospodárstve. In Právny obzor, roč. 77, 1994, č. 1.

⁴⁸ Z bohatej literatúry k medzinárodnej problematike priemyselného vlastníctva pozri napr. KNAP, K. – KUNZ, O. – OPLTOVÁ, M.: Průmyslová práva v mezinárodních vztazích. Praha: Academia, 1988; DOBŘÍCHOVSKÝ, T.: Moderní trendy práv k duševnímu vlastnictví v kontextu evropského práva, dohody TRIPS a činnosti WTO. Praha: Linde, 2004; EFFENBERGER, K.: Přehled patentových systémů ve světě. Praha: Úřad průmyslového vlastnictví ČR, 1997; EFFMERT, J.: Mezinárodní spolupráce – licence. Praha: Federální úřad pro vynálezy, 1991; JAKL, L.: Evropský systém ochrany průmyslového vlastnictví a jeho vliv na vývoj v ČR. Praha: ÚPV ČR, 1999; JENERÁL, E.: Evropský patentový systém. 2. doplněné vydání. Praha: Úřad průmyslového vlastnictví ČR, 1997; JENERÁL, E.: Mezinárodní úmluvy v patentovém právu. Praha: Úřad průmyslového vlastnictví ČR, 2004; JEŽEK, J.: Právo průmyslového vlastnictví. Právní předpisy a mezinárodní smlouvy s výkladem a judikaturou. Praha: Linde, 1996.

ZÁVER

Aspoň v základných aspektoch sme ujasnili vzťah práva priemyselného vlastníctva k iným odvetviam práva. Je však potrebné ujasniť si aj **postavenie samého práva priemyselného vlastníctva v systéme práva**. Predchádzajúce vymedzenie vzájomných vzťahov uvedených disciplín bude v tomto smere nápomocné.

Pri **systémovom usporiadaní slovenského práva** vychádzame z jeho **základného členenia na súkromné a verejné** (aj s vedomím mnohých kritických stanovísk voči tomuto členeniu, ktoré skutočne nie je dostatočne exaktné, avšak je napriek tomu všeobecne rozšírené).

Občianske právo predstavuje základ súkromného práva, označuje sa aj ako *všeobecné súkromné právo*, na ktoré nadväzujú *osobitné odvetvia súkromného práva*, a to *pracovné právo* (podľa niektorých názorov iba tzv. „individuálne pracovné právo“), *obchodné právo* (čo je však do značnej miery diskutabilné, a preto budeme obchodné právo považovať v jeho súčasnej podobe skôr za právne odvetvie prierezové⁴⁹ ako samostatné právne odvetvie), *rodinné právo* (v zmenenej spoločensko-politickej situácii po roku 1989 sa už podľa niektorých názorov nepokladá za samostatné právne odvetvie, ale priamo za súčasť občianskeho práva (v širšom význame) a *medzinárodné právo súkromné*.

Uvedené všeobecné súkromné právo, ako aj ostatné odvetvia súkromného práva zasahujú v rôznom rozsahu a s rôznou intenzitou do oblasti právom regulovaných spoločenských vzťahov v rámci práva priemyselného vlastníctva. Tieto spoločenské vzťahy sú však súčasne regulované aj normami verejného práva (*ústavného, správneho, trestného práva* atď.).

V danej situácii nebudeme teda právo priemyselného vlastníctva (ako vlastne i v úplnosti právo duševného vlastníctva) považovať za samostatné právne odvetvie. Podobne ako *súťažné právo*, ale možno povedať i *obchodné právo*, budeme **právo priemyselného vlastníctva** (avšak vždy ako súčasť celku **práva duševného vlastníctva**) pokladať za **hybridné právne odvetvie prierezové**.

Tendenciu práva duševného vlastníctva k samostatnosti ako osobitného právneho odvetvia podporuje aj to, že už dlhodobejšie predstavuje samostatný študijný odbor na našich právnických fakultách. Je zrejme iba otázkou času, keď sa ustanoví aj ako **samostatný študijný odbor doktorandského štúdia** v rámci **sústavy študijných odborov spravovaných Ministerstvom školstva Slovenskej republiky**, čo by podporilo ďalší personálny rozvoj jeho vedec-

⁴⁹ Vzhľadom na túto skutočnosť mu nemôžeme priznať charakteristiku právneho odvetvia so systematickou štruktúrou. K tomu pozri ELIÁŠ, K.: Kurs obchodného práva. Úvodní a obecná část. Soutěžní právo. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 7.

kovýskumnej základne a výhľadovo by mohlo povzniesť na vyššiu úroveň aj právnu prax vo vysoko špecializovanej oblasti priemyselných práv.⁵⁰

SUMMARY

Study focuses on the industrial property rights area in the connection with the intellectual property rights system. Starting with the role of industrial property in the knowledge based economy the study introduces the industrial property rights system in the system of civil law in Slovak republic with the special focus on the international public law.

Industrial property in the globalized knowledge based society means one of the main pillars of the modern market economy. Effective and adequate legal protection of industrial property rights give rise to the R&D incentives in the key industries. Protection of IPR's constitutes one of the most urgent global challenges in the knowledge society, mainly in the process of its commercialisation. Competitiveness of the national economies is bound also with the level of regulation and enforcement of industrial property rights. Mentioned point of course stipulates the regulation on the EU level in the way of improving the common market competitiveness in global scope as well. In this context Slovak republic is equal part of European common market space.

Study gives the basic lines of the correlation of the industrial property rights within the system of laws in the Slovak Republic. It emanates from the basic division between the public and private law. The main outcome of the study is that the industrial property law (finally as the part of the intellectual property law system) should not be considered as the independent legal branch (as e.g. family law, international private law, individual labour law etc.). We find the industrial property law as the hybrid legal branch with the significant cross-sectional character analogous to commercial law or competition law.

Nevertheless, tending of the intellectual law system to the independent legal branch is nowadays very intensive. The evidence of this fact can be found not only in the crucial meaning of the intellectual property in the scope of EU main policies, but also in the establishment of the independent area of legal research and science and study branch in the fields of law studies at the law faculties in Slovakia.

⁵⁰ Podrobnejšie k otázke miesta práva duševného vlastníctva v systéme slovenského práva, s obšírnejšou argumentáciou pozri ŠVIDRŇ, J.: Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jura, 2000, s. 39 – 40.

Odstúpenie od zmluvy vo svetle relevantných ustanovení národného a európskeho súkromného práva

Martina Uhliarová

Synopsa: Príspevok sa zaoberá problematikou odstúpenia od zmluvy a jeho jednotlivých aspektov. Primárne poskytuje analýzu súčasnej právnej úpravy odstúpenia od zmluvy obsiahnutej v zákone č. 40/1964 Z. z. Občianskom zákonníku v znení platných právnych predpisov a v zákone 513/1991 Z. z. Obchodnom zákonníku v znení platných právnych predpisov. *In concreto* ide o analýzu účinkov odstúpenia od zmluvy, premŕčania práva na odstúpenie od zmluvy, terminologického aspektu v prípade odstúpenia od zmluvy, resp. porušenia zmluvy a v neposlednom rade odstúpenia od zmluvy ako sankcie v prípade porušenia zmluvných povinností. Následne príspevok poskytuje prehľad o regulácii problematiky na úrovni európskeho súkromného práva v Princípoch európskeho zmluvného práva („PECL“). Vyššie uvedené vytvára priestor na komparáciu jednotlivých právnych úprav a vyúsťuje do hľadania inšpirácie pre slovenského zákonodarcu vzhľadom na prebiehajúce rekodifikačné práce.

Kľúčové slová: odstúpenie od zmluvy, zrušenie zmluvy, terminologický aspekt, účinky porušenia zmluvy, porušenie zmluvných povinností, Princípy európskeho zmluvného práva („PECL“)

ÚVOD

Problematika odstúpenia od zmluvy a jej účinkov je už pomerne dlho predmetom živej diskusie medzi slovenskou, ako aj českou odbornou právnickou verejnosťou. Predmetom diskusie nie je len opodstatnenosť odlišnej právnej úpravy v ustanoveniach zákona č. 40/1964 Z. z. Občianskeho zákonníka (ďalej ako „OZ“) a zákona č. 513/1991 Z. z. Obchodného zákonníka (ďalej ako „ObZ“), ale napríklad aj výrazne protichodné názory na právne účinky odstúpenia od zmluvy na vlastnícke právo a s tým súvisiacu ochranu dobrej viery tretích osôb či premŕčanie práva na odstúpenie od zmluvy. V súvislosti s načrtnutými úskaliami je podľa môjho názoru vhodné a z hľadiska prebiehajúcich rekodifikačných, resp. kodifikačných snáh tak na národnej¹, ako aj

¹ V súčasnosti je k dispozícii Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva, ktorý predstavila odbornej právnickej verejnosti rekodifikačná komisia pod vedením prof.

európskej úrovni² aj potrebné, poukázať na možnosti občianskoprávnej regulácie. V súlade s uvedeným je cieľom príspevku systematicky zhrnúť a zároveň analyzovať právnu úpravu odstúpenia od zmluvy v OZ a ObZ pod zorným uhlom pravidiel európskeho súkromného práva v Princípoch Európskeho zmluvného práva (ďalej len ako „PECL“) a zároveň poukázať na vybrané aspekty problematiky a konfrontovať ich s úpravou v PECL.³

I. ODSÚPENIE OD ZMLUVY PODĽA OZ

Právna úprava odstúpenia od zmluvy je obsiahnutá vo všeobecných ustanoveniach OZ o právnych úkonoch (§ 48 a § 49), o záväzkovom práve (§ 497), v ustanoveniach o jednotlivých zmluvných typoch, ako napríklad kúpna zmluva (§ 597 OZ) či zmluva o dielo (§ 635 OZ). V úvode článku je potrebné uviesť, že odstúpenie zmluvy je jednak sankciou v prípade porušenia zmluvy a jednak možnosť odstúpenia od zmluvy si môžu strany dohodnúť.⁴ V zmysle § 48 ods. 1 a 2 OZ „od zmluvy môže účastník odstúpiť, len ak je to v tomto alebo inom zákone ustanovené alebo účastníkmi dohodnuté. Odstúpením sa zmluva od začiatku zrušuje, ak nie je právnym predpisom alebo účastníkmi dohodnuté inak“. V zmysle uvedeného je odstúpenie od platnej zmluvy jednostranným právnym úkonom, na základe ktorého zmluva prestáva byť právnou skutočnosťou, keďže s ňou právo nespája vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností

JUDr. Jána Lazara, CSc. Pozri: LAZAR, J. a kol.: Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Materiály z odbornej konferencie. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti a Poradca podnikateľa, s.r.o., 2008.

² V súčasnosti je veľmi aktuálna téma finalizácie príprav Návrhu Spoločného referenčného rámca (ďalej len ako „DCFR“), ktorý je výsledkom kontraktu medzi Európskou komisiou a tzv. Network of excellence (sieť akademikov), ktorá sa vytvorila v máji 2005 v rámci 6. rámcového projektu Európskej únie. Podrobnejšie pozri: <http://www.sgecc.net>.

³ PECL sú vypracované komisiou pre Európske zmluvné právo pod vedením dánskeho profesora Ole Landa. Podobne ako pri Zásadách UNIDROIT pre medzinárodné obchodné zmluvy (ďalej len ako „Zásady UNIDROIT“) však nejde o „zásady“ zmluvného práva v zmysle nášho chápania „princípov“ v oblasti práva. Ide o ustanovenia, normy zmluvného práva pripravené ako „soft law“ vo forme série článkov sprevádzanými vysvetľujúcimi komentármi. Súčasťou sú aj poznámky, ktoré odkazujú na úpravy národných právnych poriadkov. PECL sa zaoberajú problematikou odstúpenia od zmluvy v 9. kapitole: Jednotlivé prostriedky nápravy pre nesplnenie, v 3. oddiele: Zrušenie zmluvy. Podrobnejšie pozri: JURČOVÁ, M.: „The Common Frame of reference (CFR)“ – perspektívny zdroj na ceste k rekodifikácii občianskeho práva. Právny obzor, 89, 2006, č.3.

⁴ Porovnaj § 48 OZ

jednotlivých subjektov, a to *ex tunc*. Formulácia „zmluva sa zrušuje“ znamená, že zmluva, od ktorej niektorá zo zmluvných strán odstúpila, nevyvoláva právne účinky a hľadá sa na ňu, akoby nebola uzavretá.⁵ Uvedená právna norma je súčasťou OZ, bez zmeny alebo doplnenia, už od účinnosti jeho pôvodného znenia, t. j. od 1. apríla 1964. Napriek absencii akejkoľvek novelizácie relevantných ustanovení, ktorá by mohla vyvolať dojem bezchybnej právnej regulácie, sa aj v súvislosti s odstúpením od zmluvy vynárajú niektoré problematické aspekty:

1. odstúpenie od zmluvy verzus zrušenie zmluvy,
2. premlčanie práva na odstúpenie od zmluvy,
3. vplyv odstúpenia od zmluvy na vlastnícke právo tretích osôb,
4. odstúpenie od zmluvy ako sankcia v prípadoch porušenia zmluvných povinností.

1. Odstúpenie od zmluvy verzus zrušenie zmluvy

V súvislosti s problematikou odstúpenia od zmluvy je potrebné primárne sa zastaviť pri definovaní pojmov zrušenie a odstúpenie od zmluvy vzhľadom na skutočnosť, že uvedené pojmy sú často stotožňované, a to najmä kvôli zneniu definície odstúpenia od zmluvy podľa § 48 ods. 1 OZ: „odstúpením od zmluvy sa zmluva od začiatku zrušuje...“. So stotožnením týchto pojmov sa stretávame aj v PECL, ktoré používajú slovo „*termination*“⁶, ktorý je možné preložiť aj ako zrušenie zmluvy, aj ako odstúpenie od zmluvy, čo môže z hľadiska terminologického, ako aj obsahového vyvolať určité nezrovnalosti. Treba však poznamenať, že OZ, rovnako ako aj návrh českého OZ⁷, respektíve Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva (ďalej len ako „Legislatívny zámer“)⁸ explicitne deklarujú rozlišovanie medzi odstúpením a zrušením zmluvy. Na osvetlenie rozdielu medzi oboma pojmami je možné pochopiť argumentáciu A. Kandu, ktorý vymedzuje zrušenie zmluvy, ako pojem širší v porovnaní s odstúpením od zmluvy. Účinky zrušenia zmluvy podľa neho nastávajú spravidla

⁵ SEDLAČKO, F.: Vlastnícke právo dobromyseľného nadobúdateľa po odstúpení od zmluvy medzi jednotlivými právnymi predchodcami. Justičná revue, 59, 2007, č.12, s. 1627.

⁶ Podrobne LANDO, O. – BEALE, H.: Principles of European Contract Law, parts I., II. Kluwer Hague 2003, 9. kapitola, 3. oddiel: Zrušenie zmluvy.

⁷ Podrobnejšie porovnaj ustanovenia § 1666 a § 1557, 1561 návrhu českého OZ na <http://www.justice.cz>

⁸ LAZAR, J.: Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti, 2008.

v dôsledku viacerých právnych skutočností – rozhodnutím súdu, jednostranným vyhlásením jednej zmluvnej strany druhej zmluvnej strane (odstúpenie od zmluvy), na základe zákona, dohodou strán.⁹ Uvedená klasifikácia nevyvoláva žiadne nejasnosti, až do chvíle, kým k pojmu odstúpenie od zmluvy, zrušenie zmluvy nepristúpi dohoda o zrušení zmluvy ako jeden zo spôsobom zániku záväzkov, s ktorou pracuje súčasný OZ, ako aj Legislatívny zámer. V tomto smere Legislatívny zámer vymedzuje: „zrušenie zmluvy vyplýva z autonómie a zmluvnej voľnosti, čo znamená, že ak záväzkové právo vzniká na základe zmluvy, môže zaniknúť aj vzájomnou dohodou zmluvných strán s účinkami *ex nunc*“¹⁰. Vzhľadom na argumentáciu v predchádzajúcom texte, a to, že odstúpenie od zmluvy je jednou z foriem zrušenia zmluvy, uvedená formulácia vyvoláva pocit zmätočnosti. Odstúpenie od zmluvy ako forma zrušenia zmluvy je jednostranným právnym úkonom a zrušenie zmluvy vo vyššie uvedenom zmysle je právnym úkonom dvojstranným. Na porovnanie, ku ktorému dospem v nasledujúcom texte PECL, pojmom zrušenie zmluvy rozumie jednostranný právny úkon, ktorý sa po obsahovej stránke zhoduje s pojmom odstúpenia od zmluvy (§ 48), ale s účinkami *ex nunc*. V zmysle uvedeného možno uviesť, že pojem „dohoda o zrušení zmluvy“ jednoznačne deklaruje, že ide o dvojstranný právny úkon, a tak formulácia § 47 OZ „odstúpením od zmluvy sa zmluva zrušuje“ nie je na mieste, lebo odstúpenie od zmluvy je jednostranný právny úkon. Ani argumentácia, ktorú zaujal A. Kanda, by tiež z tohto uhla pohľadu nebola správna. Rovnako by nebolo správne stotožňovanie zrušenia a odstúpenia od zmluvy. V tejto neprehľadnej sieti pojmov sa ako východisko javí práve klasifikácia A. Kandu, v zmysle ktorej by potom bolo správne uviesť, že odstúpenie od zmluvy je jednou z foriem zrušenia zmluvy, respektíve zrušenie zmluvy je odstúpením od zmluvy, ak k nemu došlo na základe jednostranného právneho úkonu jednej zo zmluvných strán. Uvedená klasifikácia však nie je jednoznačným riešením, a preto možno v tomto smere hovoriť o naliehavej potrebe harmonizácie tak po stránke právnej, ako aj terminologickej.

2. Premlčanie práva na odstúpenie od zmluvy

OZ v § 101 zakotvuje trojročnú premlčaciu lehotu. V porovnaní s ObZ, ktorý stanovuje štvorročnú premlčaciu lehotu, ide o markantnú odlišnosť právnej

⁹ Delenie prevzaté od KANDA, A.: Nesplnění závazku a jeho právní následky. Rozprawy Československéj akademie věd. Praha: Academia Praha, 1970, s. 45.

¹⁰ Tamže, s.97.

reguláciu. S rovnakou premlčacou lehotou ako ObZ pracujú aj PECL. V pripravovanej rekodifikácii slovenského OZ sa predpokladá zjednotenie premlčacej lehoty v OZ a ObZ na štyri roky, a tak sa odstráni dvojkoľajnosť v rámci súkromného práva v slovenskom právnom poriadku.¹¹

V súvislosti s otázkou premlčania a práva na odstúpenie od zmluvy sa stretávame s pomerne bohatou a zároveň protichodnou judikatúrou. Dôkazom je napríklad rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky (ďalej ako „NS ČR“) zo dňa 16.01.2007, sp. zn. 30Cdo 2047/2006, podľa ktorého je *právo na odstúpenie od zmluvy právom majetkovým a premlčuje sa v trojročnej premlčacej lehote, tzn. ak namietne dlžník premlčanie tohto práva veriteľa, účinky odstúpenia od zmluvy voči nemu nenastanú*. Pokiaľ ide o uvedené rozhodnutie a stanovisko, ktoré v ňom zastáva NS ČR, J. Spáčil v súvislosti s právom na odstúpenie od zmluvy hovorí o preklúzii, nie o premlčaní. Základom jeho argumentácie je samotná dikcia § 100 OZ, podľa ktorého sa právo premlčí, ak nebolo vykonané v lehote, ktorú ustanovuje OZ, pričom súd prihliadne len na námietku dlžníka. „Vykonaním práva“ sa v súlade s výkladom, ktorý zastáva odborná literatúra, rozumie uplatnenie práva na súde alebo inom štátnom orgáne.¹² Podľa J. Spáčila sa však právo na odstúpenie od zmluvy nevykonáva podaním žaloby na súde, ale jednostranným hmotnoprávnym podaním adresovaným druhej zmluvnej strane.¹³ V uvedenom prípade nie je možné hovoriť o vznesení námietky dlžníkom, pretože od zmluvy môže odstúpiť aj on a námietku premlčania by potom znášal veriteľ. Problematickým je aj otázka, či sa zmluva zrušuje ihneď alebo až v prípade, keď dôjde k sporu a druhá zmluvná strana námietku premlčania nevznesie. Osobne sa stotožňujem s názorom J. Spáčila, pretože ohraňenie práva na odstúpenie od zmluvy prekluzívnou lehotou by posilnilo právnu istotu zmluvných strán a eliminovalo by možné súdne spory, ktoré zo súčasnej právnej úpravy vznikajú. Riešením v tomto smere by bolo explicitné zakotvenie ustanovenia, ktoré by precizovalo vymedzenie pojmu premlčanie tak, že by bolo možné právo vykonať aj inak ako podaním žaloby na súde, alebo ustanovenie, ktoré by viazalo právo na odstúpenie od zmluvy na uplynutie prekluzívnej lehoty.¹⁴

¹¹ Porovnaj LAZAR, J.: Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti, 2008, s. 55.

¹² porovnaj napr.: HOLUB, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. Praha: Linde, 2003, 1. svazek, s. 225

¹³ Totožný názor zastáva napríklad aj MELZER, J. v článku: Vliv odstoupení od smlouvy na vlastnické právo třetích osob. Právní rozhledy, 2006, č. 13.

¹⁴ SPÁČIL, J.: Promlčení práva odstoupení od smlouvy. Právní rozhledy, 2007, č. 11, s. 418.

3. Vplyv odstúpenia od zmluvy na vlastnícke právo tretích osôb

Odstúpenie od zmluvy má podľa ustanovení OZ účinky *ex tunc*, tzn. že zmluva sa zrušuje od začiatku. Uvedené ustanovenia nevyvoláva polemiku do okamihu, kým nedôjde k prevodu vlastníckeho práva na tretiu osobu z osoby, ktorá ho nadobudla na základe zmluvy, od ktorej pôvodný vlastník v súlade so zákonom odstúpil. Uvedená situácia je ešte zložitejšia, ak je predmetom scudzovacej zmluvy, napríklad kúpnej zmluvy, nehnuteľnosť. Právna teória, ako aj prax nie sú jednotné. *Prvá skupina* zastáva názor, s ktorým sa stotožnil aj NS ČR¹⁵, a to, že ak prevedie prevodca platným právnym úkonom vlastnícke právo k veci, nemôže byť vlastnícke právo nadobúdateľa dotknuté tým, že právny predchodca od zmluvy dodatočne odstúpil.¹⁶ *Druhá skupina* naopak vychádza z toho, že odstúpením od zmluvy, ktorej predmetom je prevod nehnuteľnosti, zaniká právny titul, na základe ktorého nadobudol účastník vlastníctvo a obnovuje sa pôvodný stav aj v prípade, že nadobúdateľ, skôr ako došlo k odstúpeniu od zmluvy, nehnuteľnosť sa prevedie na tretiu osobu.¹⁷ Pri uvedených protichodných názoroch možno skonštatovať, že prvý z nich vychádza z princípu právnej istoty a zásady ochrany dobromyseľnosti tretej strany, ktorá nadobudla vlastnícke právo v dobrej viere. Naopak druhý z uvedených názorov zdôrazňuje „posvätnosť“ vlastníckeho práva. Osobne sa prikláňam k prvej zdôraznenej skupine, pretože prispieva k väčšej čistote z hľadiska právnej praxe a pôsobí ako filter proti nežiaducim súdnym sporom, ku ktorým by celkom určite viedla bezvýhradná aplikácia druhého z uvedených názorov. Okrem uvedených názorov sa stretávame s prístupom, ktorý pri argumentácii v prospech niektorého z uvedených názorov vychádza z dôslednej diferenciácie medzi vecnoprávnymi a obligačnoprávnymi účinkami odstúpenia od zmluvy. K uvedenému aspektu zaujal Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej ako „NS SR“) a NS ČR celkom odlišne stanoviská. NS SR v rozsudku zo dňa 21.08.1997, sp. zn. 3Cdo 151/96 judikoval: „*Platné odstúpenie od zmluvy o prevode nehnuteľnosti v zmysle § 48 ods. 1 OZ má za následok zánik len záväzkovo-právneho vzťahu, ktorý takouto zmluvou vznikol, a nie tiež zánik vecného práva, ktoré vznik-*

¹⁵ Zásadné stanovisko Najvyššieho súdu Českej republiky zo dňa 14. 02. 2006.

¹⁶ Rovnako napríklad MAREK, K. v článku: Poznámky k vlastníckemu právu v prípade odstoupení od smlouvy. Justičná revue, 58, 2006; SPÁČIL, J.: Odstoupení od smlouvy a vlastnícke právo třetí osoby. Právní rozhledy, 2006, č.18; MIKEŠ, J. – ŠVESTKA, J.: Význam odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti pro vlastnictví třetí osoby. Právní rozhledy, 2007, č.9.

¹⁷ MAREK, K.: Poznámky k vlastníckemu právu v prípade odstúpení od smlouvy. Justičná revue, 58, 2006, s. 865.

lo vkladom do katastra nehnuteľností po príslušnom konaní a rozhodnutí správneho orgánu.“¹⁸ V zmysle tohto rozhodnutia má odstúpenie len záväzkovo-právne účinky, to znamená, že má vplyv na práva a povinnosti zo zmluvy plynúce. Zmluvné stany si majú navzájom vrátiť poskytnuté plnenie, a ak to nie je dobre možné, poskytnúť peňažnú náhradu poskytnutého plnenia. Vlastnícke právo tretej osoby tak zostáva nedotknuté. Za predpokladu prijatia uvedeného názoru sa stiera rozdiel medzi právnou úpravou v OZ a ObZ. Inštitút odstúpenia od zmluvy je nevyhnutne spätý s bezdôvodným obohatením. V tomto zmysle je relevantným ustanovenie § 457 OZ, podľa ktorého „ak je zmluva neplatná alebo ak bola zrušená, je každý z účastníkov povinný vrátiť druhému všetko, čo podľa nej dostal“. Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že právna úprava v OZ je v tomto smere nekonzistentná, vzhľadom na rozdrobenú právnú úpravu v rôznych hlavách OZ. Inšpiráciou v tomto smere by mohli byť ustanovenia ObZ alebo pravidiel obsiahnuté v PECL.¹⁹ Občianskoprávne kolégium NS ČR však zaujalo celkom odlišné stanovisko v rozhodnutí z 19. 4. 2006, sp. zn. Cpj 201/2005: „Odstúpením od zmluvy o prevode vlastníctva k nehnuteľnosti zaniká právny titul, na ktorého základe nadobudol účastník zmluvy vlastnícke právo, a obnovuje sa pôvodný stav aj v prípade, že nadobúdateľ skôr ako došlo k odstúpeniu od zmluvy, nehnuteľnosť previedol na ďalšiu osobu.“ Stanovisko občianskoprávneho kolégia vychádza z premisy, že odstúpenie má vecnoprávne účinky, t. j. účinky určujúce právny osud vlastníctva k prevedenej veci. Na margo uvedeného rozhodnutia je vhodné poukázať na argumentáciu Švestku a Mikeša,²⁰ ktorí v tejto súvislosti poukazujú na novelu českého OZ č. 264/1992 Sb účinnú od 1.1.1993, na základe ktorej sa scudzovacia zmluva stala záväzkovo-právnym úkonom, ktorý zakladá záväzkové práva a povinnosti. S uvedeným stanoviskom je možné v plnej miera súhlasiť. Diskrepanciu, ktorá vzniká v tejto súvislosti, by mohlo odstrániť ustanovenie, ktoré by upravovalo ďalší možný prípad nadobudnutia vlastníckeho práva od nevlastníka, tak ako je to napríklad v prípade nadobudnutia vlastníckeho práva od neoprávneného dediča (§ 486 OZ). Ale to už je požiadavka na zákonodarcu.

¹⁸ Rovnako SEDLAČKO, F.: Vlastnícke právo dobromyseľného nadobúdateľa po odstúpení od zmluvy medzi jednotlivými právnymi predchodcami. Justičná revue, 59, 2007, č. 12, s. 1632.

¹⁹ Porovnaj v nasledujúcom texte: kapitola IV. a V.

²⁰ Porovnaj MIKEŠ, J. – ŠVESTKA, J.: Význam odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti pro vlastnictví třetí osoby. Právní rozhledy, 2007, č. 9, s. 318.

4. Odstúpenie ako sankcia v prípadoch porušenia zmluvných povinností

Pre komplexnosť problematiky je potrebné okrem rozlišovania medzi zrušením zmluvy a odstúpením od zmluvy poukázať na potrebu dôsledného rozlišovania medzi odstúpením od zmluvy na základe dohody zmluvných strán od prípadu porušenia zmluvných povinností. V tejto súvislosti hovoríme o odstúpení od zmluvy ako o jednom z následkov porušenia zmluvy.²¹ Cieľom tejto často príspevku nie je podrobná analýza vyššie uvedeného aspektu problematiky, ale len zosumarizovanie existujúcej právnej regulácie, ktoré vytvorí podklad pre následnú komparáciu s ustanoveniami európskeho zmluvného práva.

Právna úprava uvedeného aspektu je nekonzistentná a obsiahnutá nielen vo všeobecných ustanoveniach OZ, ale predovšetkým v ustanoveniach o jednotlivých zmluvných typoch – kúpna zmluva (§ 588 a n.), spotrebiteľská kúpna zmluva (§ 619 a n.), zmluva o dielo (§ 631 a n.). Odstúpenie od zmluvy rovnako veľmi úzko súvisí s problematikou zodpovednosti za chyby ako ďalšieho z následkov porušenia zmluvy, dôkazom čoho je ustanovenie § 597 ods. 1 OZ: „Ak dodatočne vyjde najavo chyba, na ktorú predávajúci kupujúceho neupozornil, má kupujúci právo na primeranú zľavu z dojednanej kúpnej ceny zodpovedajúcej povahe a rozsahu vady; ak ide o chybu, ktorá robí vec neupotrebitelnou, má tiež právo od zmluvy odstúpiť.“²² Okrem uvedenej súvislosti zákon ďalej poskytuje zmluvným stranám možnosť vymeniť si právo od zmluvy odstúpiť a pre tento prípad dohodnúť odstúpné.²³ Legislatívny zámer v tomto smere nepredpokladá dramatickejšie zmeny, hoci by to bolo v niektorých aspektoch, ktoré boli spomenuté, žiaduce. Navrhuje prevziať právnu úpravu obsiahnutú v súčasnom OZ a ObZ (§ 48 OZ a § 344 a n. ObZ) a ako nóvum nadviazať na článok 7.3.1. Zásad UNIDROIT oddiel tretí, články 7.3.1. – 7.3.6., ktorý ustanovuje, kedy strana môže zrušiť zmluvu odstúpením od nej, ak zlyhanie druhej strany v plnení jej zmluvných povinností znamená podstatné nesplnenie. Odstúpenie od zmluvy podlieha splneniu oznamovacej povinnosti odstupujúcej strany. Veriteľ môže odstúpiť od zmluvy, keď je už pred určeným časom splnenie zrejmé, že dôjde k podstatnému nesplneniu dlžníkom. Účinky odstúpenia od zmluvy sú všeobecne upravené v čl. 7.3.5., podľa ktorého sa zmluvné strany oslobodzujú od povinnosti prijať alebo poskytnúť plnenie v budúcnosti. Tým nie je

²¹ Ďalšími následkami porušenia zmluvy sú napríklad vznik zodpovednosti za škodu, zodpovednosti za chyby, právo na primeranú zľavu z ceny.

²² § 597 ods. 1 OZ.

²³ § 497 OZ.

dotknuté právo na náhradu škody, ktorá nesplnením vznikla a zároveň nie sú dotknuté ustanovenia zmluvy o riešení sporov alebo iné zmluvné ustanovenia, ktoré majú zostať účinné aj po zrušení zmluvy odstúpením. Čl. 7.3.6. rieši problematiku vrátenia prijatých plnení, čo už na základe zmluvy poskytla.²⁴ V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že pravidlá v PECL v kapitole 9, ktorá pojednáva o jednotlivých prostriedkoch nápravy pre nesplnenie, obsahuje analogické, v mnohých aspektoch totožné ustanovenia ako spomínané Zásady UNIDROIT medzinárodných obchodných zmlúv (Zásady UNIDROIT)²⁵.

II. ODSÚPENIE ALEBO ZRUŠENIE ZMLUVY PODĽA PECL

Cieľom tejto kapitoly je predstaviť zásadné články PECL, ktoré obsahovo nadväzujú na 4. bod predchádzajúcej kapitoly a ktoré sú odlišné od slovenskej právnej úpravy v OZ, a vytvorí tak základ pre následnú komparáciu národnej právnej úpravy v OZ, ObZ a úpravy obsiahnutej v PECL.

PECL používa anglický výraz „*termination*“. Z lingvistického hľadiska sa uvedený výraz sa spravidla prekladá ako „zrušenie zmluvy“. PECL vzhľadom na formuláciu a obsah jednotlivých noriem obsahujú relevantné ustanovenia o odstúpení od zmluvy ako forme zrušenia zmluvy. V súvislosti s uvedeným rozlišovaním²⁶ zrušenia a odstúpenia od zmluvy by pri prvom kontakte s pravidlami PECL mohli vzniknúť nezrovnalosti. Na tieto situácie PECL pamätajú a odstraňujú prípadné diskrepancie v komentároch (*comments*) k jednotlivým článkom. Napriek skutočnosti, že „*termination*“ sa prekladá ako zrušenie zmluvy, jednoznačne ide o odstúpenie, dôkazom čoho je komentár k článku 9:301, kde sa v bode B uvádza, že zrušenie zmluvy je účinné, iba ak dotknutá strana oznámi túto skutočnosť strane v omeškaní. Zrušenie zmluvy je účinné aj ako právny úkon jednej zo zmluvných strán, teda nevyžaduje sa podanie žaloby na súd pre účinné zrušenie zmluvy. Z tohto pravidla existujú výnimky podľa článku 8:106(3) a článok 9:303(4).²⁷ Zrušenie zmluvy, respektíve odstúpenie od

²⁴ LAZAR, J.: Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti, 2008, s. 87 – 88.

²⁵ Zásady UNIDROIT pre medzinárodné obchodné zmluvy 1994 (rev. Slovenské znenie, 2003, preklad J. Švidroň). In: Vzorová zmluva MOK o medzinárodnom obchodnom zastúpení – PRÍLOHA 2, Bratislava, SOPK, 2003.

²⁶ Klasifikácia odstúpenia od zmluvy ako formy zrušenia zmluvy, resp. zrušenie zmluvy ako dvojstranný a odstúpenia od zmluvy ako jednostranný právny úkon.

²⁷ LANDO, O. – BEALE, H.: Principles of European Contract Law, parts I,II. Kluwer Hague, 2003, s. 409 – 410.

zmluvy je upravené v 3. oddiele v 9. kapitole: Jednotlivé prostriedky nápravy pre nesplnenie. V porovnaní s právnou úpravou v OZ je súčasťou kapitoly, ktorá sa jednotlivito zaoberá všetkými prostriedkami nápravy v prípade nesplnenia. Slovenská právna úprava nielenže nepracuje s jednotným systémom následkov porušenia zmluvy a jednotlivé následky nachádzame naprieč celým OZ, ale ani samotný Legislatívny zámer s jeho zavedením nepočíta. Aj v terminológii je tiež možné spozorovať zrejmé odlišnosti. Hoci OZ pracuje s pojmom nesplnenie, rovnako ako PECL, resp. ObZ, tento pojem nie je aplikovaný výlučne. V tejto súvislosti sa v teórii občianskeho práva skôr stretávame s pojmom porušenie zmluvy, resp. zmluvných povinností.²⁸ V porovnaní s PECL v slovenskom OZ absentuje ustanovenie, ktoré by obsahovalo legálnu definíciu nesplnenia. Definíciu možno vyabstrahovať z jednotlivých ustanovení záväzkového práva. Ide napríklad o § 517 OZ, v ktorom sa uvádza: „*Ak dlžník nesplní svoj dlh riadne a včas, je v omeškani. Ak ho nesplní ani v dodatočne primeranej lehote poskytnutej mu veriteľom, má právo od zmluvy odstúpiť.*“ Z uvedeného ustanovenia vyplýva, že nesplnenie záväzku zo zmluvy spočíva v neposkytnutí plnenia riadne a včas. Možným následkom nesplnenia zmluvy je odstúpenie od zmluvy. Túto situáciu pravdepodobne odstráni rekodifikovaný OZ, keďže Legislatívny zámer k nemu predpokladá zavedenie pojmu podstatného nesplnenia ako podmienky pre aplikáciu odstúpenia od zmluvy rovnako ako PECL v článku 9:301. Podstatným nesplnením zmluvy sa podľa článku 8:103 rozumie napríklad ak je plnenie odlišné od toho, ktoré bolo požadované zmluvou do takej miery, že ho dotknutá strana nemôže použiť na zamýšľaný účel, alebo ak došlo k plneniu oneskorene a dotknutá zmluvná strana stratila záujem na plnení.²⁹ PECL okrem podstatného nesplnenia pracujú aj s pojmom očakávané nesplnenie. Očakávaným nesplnením sa rozumie zjavná neochota alebo neschopnosť splniť v prípadoch, keby išlo o podstatné nesplnenie. Právo zrušiť zmluvu pre očakávané nesplnenie spočíva na myšlienke, že zmluvná strana odôvodnene nemôže byť naďalej viazaná zmluvou, ak je zjavné, že druhá zmluvná strana nemôže alebo nebude plniť v deň splatnosti. Legislatívny zámer predpokladá zavedenie aj tejto alternatívy pre prípady nesplnenia, aj keď nastane napríklad ešte pred dátumom splatnosti.³⁰

PECL rovnako ako Zásady UNIDROIT ustanovujú základnú podmienku

²⁸ Porovnaj napríklad LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva. Bratislava: Iura Edition 2004, s. 68.

²⁹ LANDO, O. – BEALE, H.: Principles of European Contract Law, parts I.,II. Kluwer Hague 2003, s. 364.

³⁰ Porovnaj LAZAR, J. a kol.: Návrh Legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti, 2008, s.88.

pre účinné zrušenie zmluvy, a to *oznámenie o zrušení zmluvy*, ktoré je adresované neplniacej strane, teda ide jednostranný adresovaný právny úkon.³¹ Zmluvná strana má právo na zrušenie zmluvy, ak uskutočnila oznámenie v primeranej lehote po tom, čo sa dozvedela alebo mala vedieť, že dôjde k nesplneniu. Čo je primeranou lehotou závisí od okolností prípadu. PECL následne rovnako ako OZ spájajú možnosť zrušenia zmluvy s omeškaním a zodpovednosťou za chyby, pričom ďalej stanovujú dve výnimky v súvislosti s uskutočnením oznámenia a zrušením zmluvy. Prvou výnimkou je situácia, podľa ktorej oznámenie obsahuje ustanovenie o primeranej lehote, v ktorej strana v omeškaní má plniť, a ktorej uplynutím sa zmluva automaticky zrušuje, ak nebolo plnenie poskytnuté (8:106/3/). Druhú výnimku stanovuje článok 9:304(4), ktorý uvádza, že nesplnenie zmluvnej strany je ospravedlnené pre trvalú prekážku, zmluva sa zrušuje bez ďalšieho. Uvedený pojem zrušenie zmluvy bez ďalšieho nemá explicitné vyjadrenie v OZ, napriek uvedenému ustanoveniu tohto druhu v OZ neabsentuje.³²

Za najmarkantnejší rozdiel medzi pravidlami PECL a ustanoveniami OZ možno celkom jednoznačne považovať skutočnosť, že zrušenie zmluvy podľa PECL má v zásade účinky *ex nunc*, tzn. že má účinky na budúce plnenie spojené so zmluvou, a teda neovplyvňuje práva, povinnosti a zodpovednosti nadobudnuté pred zrušením zmluvy. PECL však v niektorých aspektoch pripúšťa účinky zrušenia od zmluvy ako OZ, teda *ex nunc*. V komentári k uvedenému článku³³ sa uvádza, že strana sa môže chcieť zbaviť už poskytnutého plnenia, vrátiť peniaze, alebo vrátiť majetok, ktorý bol druhej strane poskytnutý; inými slovami v určitom zmysle „anulovať“ to, čo sa uskutočnilo pred zrušením zmluvy.

Zrušenie zmluvy je podľa článku 9:307 PECL možné aj v prípade, že zmluva bola čiastočne splnená. Zmluvná strana môže požadovať vrátenie zaplatených peňazí za plnenie, ktoré neprijala. Pravidlo je všeobecne použiteľné v prípadoch, keď zmluvná strana, ktorá poskytla vopred peňažné plnenie oprávnené, odmietla plnenie druhej zmluvnej strany alebo druhá zmluvná strana neposkytla plnenie. PECL upravujú možnosť vrátenia iného ako peňažného plnenia po zrušení zmluvy, ak je plnenie možné vrátiť.³⁴ Ak je zmluva zrušená, môže zmluvná strana požadovať to, čo poskytla podľa zmluvy. V súvislosti s uvedeným ustanovením sa nestretávame s polemikami, ktoré sa riešia slovenskou,

³¹ Pozri čl. 9:303 PECL.

³² Porovnaj § 518 OZ, tzv. fixné zmluvy.

³³ Čl. 9:305 PECL.

³⁴ Čl. 9:308 PECL.

ako aj českou odbornou právnickou verejnosťou³⁵, lebo PECL zakotvujú účinky *ex nunc* v súvislosti so zrušením zmluvy.

III. ODSTÚPENIE OD ZMLUVY PODEĽ ObZ V KOMPARÁCII S OZ A PECL

V záujme dôslednej aplikácie komparatívnej metódy je potrebné poukázať na niekoľko zásadných aspektov pri odstúpení od zmluvy. Hneď v úvode možno poznamenať, že právna úprava v ObZ je v porovnaní s OZ vo väčšej miere harmonizovaná s PECL. Ide nielen o hľadisko *terminologické* (pracuje s pojmami ako podstatné nesplnenie, strana v omeškaní, dodatočná primeraná lehota na plnenie, splnenie časti záväzku), *systematické* (zaradenie do dielu s názvom: Niektoré ustanovenia o zániku nesplneného záväzku), ale aj *právne* (predovšetkým účinky odstúpenia od zmluvy).³⁶

Podľa § 344 ObZ rovnako ako podľa § 48 OZ od zmluvy možno odstúpiť iba v prípadoch, ktoré ustanovuje zmluva, ObZ alebo iný zákon. Podmienkou aplikácie ustanovení o odstúpení od zmluvy podľa ObZ je podstatné nesplnenie rovnako ako podľa PECL. V zmysle § 345 ods. 1 ObZ sa podstatným nesplnením rozumie, ak strana porušujúca vedela v čase uzavretia zmluvy alebo v tomto čase bolo rozumné predvídať s prihliadnutím na účel zmluvy, ktorý vyplynul z jej obsahu alebo okolností, za ktorých bola zmluva uzavretá, že druhá zmluvná strana nebude mať záujem na plnení povinností pri takom porušení zmluvy. V zásade ide totožnú definíciu podstatného nesplnenia, s akou pracujú PECL. ObZ rovnako ako PECL umožňuje oprávnenej strane, aby stanovila pre neplniacu stranu dodatočnú primeranú lehotu na splnenie, ide napr. o omeškanie dlžníka, keď má veriteľ (oprávnená strana) záujem na poskytnutí plnenia (§ 345, 346 ObZ). Čo je primeranou lehotou, závisí od okolností konkrétneho prípadu. Rovnako ustanovuje PECL v komentári k článku 8:106. O komplexnosti právnej úpravy v ObZ v porovnaní s OZ svedčia aj ustanovenia, ktoré sa zaoberajú odstúpením od zmluvy v prípade splnenia časti záväzku obdobne ako PECL³⁷. V rámci spomínaného systematického hľadiska je odstúpenie od zmluvy zaradené do Dielu VIII s názvom: Niektoré ustanovenia o zániku nesplneného záväzku. PECL, ako bolo uvedené pojednávajú o zrušení

³⁵ Porovnaj napr. MAREK, K.: Poznámky k vlastníckemu právu v prípade odstúpení od smlouvy. Justičná revue, 58, 2006, s. 865.

³⁶ Pozri § 344 – 351 zákona č. 513/1991 Z. z. Obchodného zákonníka v znení platných právnych predpisov.

³⁷ Porovnaj §347 OBZ a čl. 9:308 PECL.

zmluvy v kapitole: Jednotlivé nápravné opatrenia pre nesplnenie. Naopak OZ má ustanovenia o odstúpení od zmluvy zaradené vo všeobecných ustanoveniach týkajúcich sa právnej regulácie zmlúv ako dvoj(viac)stranných úkonov (§ 43 a n.), všeobecných ustanovení o záväzkoch (§ 488 a n.), pri jednotlivých zmluvných typoch, ako napr. kúpna zmluva (§ 597, 619), zmluva o dielo (§ 631 a n.).

Najmarkantnejším rozdielom v právnej regulácii v OZ na jednej strane a ObZ, PECL na strane druhej, sú účinky odstúpenia, resp. zrušenia zmluvy. V tejto súvislosti ObZ používa takmer doslovnú formuláciu ako PECL, a to v § 351: „Odstúpením od zmluvy zanikajú všetky práva a povinnosti strán zo zmluvy.“ Odstúpenie od zmluvy sa však nedotýka nároku na náhradu škody vzniknutej porušením zmluvy, ani zmluvných ustanovení týkajúcich sa voľby práva alebo voľby tohto zákona (ObZ) podľa § 262, riešenia sporov medzi zmluvnými stranami a iných ustanovení, ktoré podľa prejavenej vôle strán alebo vzhľadom na svoju povahu majú trvať aj po ukončení zmluvy. ObZ a PECL priznávajú odstúpeniu, resp. zrušeniu zmluvy účinky *ex nunc*, OZ účinky *ex tunc*. Ako som vyššie uviedla, osobne sa domnievam, že priznanie odstúpeniu účinkov *ex nunc* je z hľadiska právnej istoty šťastnejším riešením. Možno skonštatovať, že odlišná právna regulácia v ObZ má za cieľ zabrániť právnej neistote, ktorá pre zmluvné strany plyní z účinkov *ex tunc* v občianskoprávných vzťahoch.³⁸

ZÁVER

Súčasná právna úprava odstúpenia od zmluvy v OZ má dlhú historickú tradíciu, dôkazom čoho je absencia akýchkoľvek noviel relevantných ustanovení OZ. Napriek uvedenej skutočnosti má niektoré spoločné body s pravidlami obsiahnutými v novodobých súboroch pravidiel európskeho súkromného práva, ako napríklad PECL, je však mnoho situácií, ktoré nereflektuje. V tomto smere je badateľná určitá, nie výrazná, snaha o harmonizáciu. Ide napríklad o predpokladané zakotvenie ustanovenia o podstatnom nesplnení ako podmienky pre aplikáciu odstúpenia od zmluvy, jedného z následkov porušenia zmluvy. Treba však celkom kriticky priznať, že naša právna regulácia je v porovnaní s ustanoveniami PECL, alebo národnými právnymi úpravami iných

³⁸ Rovnako JAKÚBEKOVÁ, D.: Odstúpenie od zmluvy podľa Občianskeho zákonníka s upozornením na rozdielnosť úpravy v Obchodnom zákonníku. Justičná revue, 53, 2001, č. 6–7, s. 699.

európskych štátov veľmi strohou a stručnou reguláciou, ktorá tak vytvára priestor pre aplikačné problémy. Problematické sú niektoré terminologické, právne, ako aj systematické aspekty. Za najzávažnejšie z nich možno označiť terminologické problémy, ktoré vznikajú v súvislosti s odstúpením od zmluvy a zrušením zmluvy, ako aj účinky odstúpenia od zmluvy vo vzťahu k tretím osobám. Napriek spomínanej „rozsiahlosti“ právnej úpravy je potrebné mať na zreteli dve skutočnosti. Prvou z nich je historická tradícia právnej regulácie. Podľa môjho názoru nie je možné a ani vhodné v záujme dôslednej harmonizácie trvať na „kopírovaní“ ustanovení, keďže každý z európskych štátov má odlišné podmienky tak právne, politické, ako aj ekonomické a uvedené aspekty sa, samozrejme, následne prejavujú v potrebe odlišnej právnej úpravy, ktorá zodpovedá naturelu daného štátu. Druhou z nich je otvorená možnosť zmluvných strán aplikovať relevantné pravidlá PECL alebo spomínaných Zásad UNIDROIT. V tomto smere je podstatnejšou otázkou informovanosti, respektíve právneho vedomia zmluvných strán. Za pozitívum v právnej úprave odstúpenia od zmluvy možno považovať zámer zákonodarcu založiť právnú úpravu v pripravovanej rekodifikácii okrem ustanovení súčasného OZ aj na ustanoveniach ObZ, ktoré v podstatnej miere reflektujú problémy aplikačnej praxe a zároveň sú inšpirované relevantnými pravidlami, respektíve normami Zásad UNIDROIT alebo PECL označovanými ako „soft law“.

SUMMARY

This article deals with the termination of a contract and its related aspects according to the national and European private law. There is a long-continuing discussion in the Slovak, as well as in the Czech, legal milieu dealing with:

- a. the consequences of the termination and its effect on the property law,
- b. prescription of the right to terminate the contract,
- c. the terminological aspect.

Concerning these facts the article points out the above mentioned aspects, compares the relevant provisions in the Slovak Civil Code, the Commercial Code, the PECL and tries to outline the suitable solutions for the future Slovak legal regulation. The article also emphasizes the fact that, in general, it is necessary to distinguish the termination based on an agreement of contractual parties and the termination as a consequence of breach of contract. There are also some different and common features between the national legal regulation and the European legal regulation established by the PECL. Concerning this fact it is possible to state several outcomes: (a) the present Slovak legal regulation is based on the strong historical tradition and it doesn't contain significant

amendments of the relevant provisions, (b) the termination of the contract and its *ex tunc* effects cause the legal uncertainty to the third party, (c) the Commercial Code, as well as the PECL, works with the *ex nunc* effects of the termination, (d) there is an obvious difference in terminology used by the Slovak legal system and the PECL rules that could cause problems in practical application of the PECL rules in the Slovak conditions, (e) there is a requirement of harmonisation in terminology because of the fact that the Slovak legislator intends to incorporate some institutes used by the PECL such as *the fundamental non-performance* – the condition for the application the provisions dealing with the termination in case of breach of contractual duties, (f) it is necessary to consider the appropriate measure of the inspiration by the European private law rules because of the specific and different legal conditions in the Slovak republic.

Osobitné práva žien na podklade listín hodnoverných miest vrcholného stredoveku v Uhorsku

Adriana Švecová, Miriam Laclavíková

Synopsa: K formovaniu a prvému listinnému formulovaniu právnej úpravy tzv. osobitných práv žien, ku ktorým patrili aj právo na obvenenie, veno, parafernálny majetok a dievčenskú štvrtinu, dochádzalo v uhorských podmienkach v období 13. – 14. storočia. Štúdia prezentuje základný právny rámec uvedených inštitútov v sledovanom období s ich zaradením do konkrétnej stredovekej právnej praxe hodnoverných miest spísomnenej v ich listinách. Autorky si pri tvorbe štúdie objektívne uvedomili problematickosť transponovania stredovekých textov do slovenskej právno-historickej terminológie a obsahovo-štylistickú variabilitu stredovekej latinčiny.

Kľúčové slová: hodnoverné miesta, osobitné práva žien, obvenenie (*dos*, *dotalitium*), veno (*allatura uxorea*), parafernálny majetok (*res paraphernales*), dievčenská štvrtina (*quarta puellaris*), listiny o vydaní obvenenia, vena, parafernálneho majetku a dievčenskej štvrtiny (*litterae de extradatione dotalicii, rerum paraphernalium et quartae puellaris*).

ÚVOD

Obdobie vrcholného stredoveku v Uhorsku (13. – 14. storočie) predstavené v množstve písomných prameňov naračného aj právneho charakteru je obdobím formovania úpravy tzv. osobitných práv žien, ku ktorým patrili aj inštitúty obvenenia, vena, parafernálneho majetku a dievčenskej štvrtiny.

Predmetná štúdia¹ je prienikom do života stredovekej privilegovanej spoločnosti, konkrétne do právneho postavenia a majetkového zabezpečenia šľachtických v Uhorsku. Z právno-historického hľadiska predstavila výnimočnú bázu skúmania listín týkajúcich sa (v zmysle stredovekého nazerania) osobitných práv ženského pohlavia.² Práve listiny týkajúce sa zabezpečenia a plnenia (odovzdania alebo vyplatenia) obvenenia, vena, parafernálneho majetku

¹ Uvedený príspevok je výsledkom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0062/10 „Postavenie a uplatnenie prameňov práva v historicko-právnom vývoji na území Slovenska“.

² Autorky pristúpili k užšiemu listinnému vymedzeniu a skúmali listiny uhorských, kvázi verejných notárov –hodnoverných miest v 13. a prvej polovici 14. storočia.

(veno a parafernálny majetok často spolu splývali aj vzhľadom na charakter nimi poskytovaných vecí) a dievčenskej štvrtiny podávajú unikátnu možnosť spoznávať uvedené inštitúty v ich praktickom uplatnení, s prihladnutím na skutočnosť ich veľmi strohej zákonnej úpravy. V súvislosti s uplatnením uvedených osobitných práv žien v listinách vystupujú ženy ako účastníčky právnych úkonov, čo je s prihladnutím na dominanciu mužského prvku v stredovekej spoločnosti skutočne unikátne a zaujímavé, ba možno povedať až jedinečné.

V skúmaných listinách sme sledovali ženy vo viacerých spoločenských *statusoch*. Najvýraznejšou skupinou boli ženy – vdovy, ktoré boli nútené obhajovať svoje postavenie pred odporcami často aj z radov širšieho príbuzenstva manžela. Vdova chránila na jednej strane vlastné majetkové záujmy, vzťahujúce sa k obveneniu, parefernálnemu majetku a venu; na druhej strane zvyčajne zastupovala aj záujmy svojho potomstva s rozdielnym prístupom vo vzťahu k mužským a ženským potomkom, s prihladnutím na ich vek (detský vek, dospelosť, plnoletosť). Vdova zvyčajne zastávala postavenie zákonnej porúčníčky len ženského potomstva; aj keď jej boli synovia zverení do výchovy, o rodinný majetok sa zvyčajne staral mužský príbuzný zomrelého manžela; dcéry (prípadne vnučky) často zastupovala pri ich nárokoch na plnenie (odovzdanie alebo vyplatenie) dievčenskej štvrtiny. Vzhľadom na skutočnosť, že k uplatneniu práv vzťahujúcich sa k obveneniu, venu, parafernálnemu majetku a dievčenskej štvrtine dochádzalo takmer vždy po smrti manžela či otca, ženy (matka s dcérami) si uplatňovali obvykle nároky na všetky uvedené inštitúty (hoci mali skutočne rôznu povahu a účel) podľa znenia stredovekých listín uplatňovali spoločne. O ich existencii a právnej povahe vypovedali listiny označené ako *litterae de extradatone dotalicii, rerum paraphernalium, quartae puellaris*.

1. INŠTITÚTY MANŽELSKÉHO MAJETKOVÉHO PRÁVA

1.1. Obvenenie (*dos, dotalitium*)

Obvenenie v období vrcholného stredoveku predstavovalo majetok patriaci legitímnej manželke z majetku manžela po zániku manželstva, ktorého presnú výšku (ocenenie v peniazoch, prípadne ľahko speňažiteľných hnutelných veciach, ale aj v nehnuteľnostiach) stanovovalo obyčajové právo³. Obvenenie

³ Okrem tzv. zákonného obvenenia – *dos legalis*, ktorého výška bola určená právnou obyczajou alebo neskôr Tripartitom, existovalo aj tzv. sľúbené obvenenie. Sľúbené obvenenie – *dos scripta vel contractualis*, sa vyvinulo v prostredí obyczajového práva a vznikalo na základe sľubu manžela alebo osobitnej testamentárnej dispozície. Prijatím sľúbeného obvenenia sa

po prvýkrát definoval v diele *Opus Tripartitum* Štefan Werböczy. V zmysle ním podanej definície obvenenie predstavovalo dar pre legitímnu manželku z manželovho majetku chápaný ako odmena za stratu panenstva a plnenie manželských povinností.⁴ Zo stanovenia výšky výplaty obvenenia v *Tripartite*⁵ vyplynulo, že už v staršom obyčajovom práve bola výška obvenenia zrejme stavovsky odstupňovaná. Obvenenie bolo právnym nárokom smerujúcim k zákonným dedičom zomrelého manžela a právo na jeho plnenie (odovzdanie alebo vyplatenie) zabezpečovalo užívacie a požívacie právo vdovy k majetku manžela (minimálne po výšku jej obvenenia). Kadlec⁶ toto právo vdovy charakterizoval ako antichretické záložné právo. Pri zabezpečení majetkových nárokov, ale aj zachovaní istého spoločenského *statusu* vdovy sa v podstate prelínajú dva inštitúty z tzv. osobitných ženských práv, a to obvenenie a vdovské právo (*ius viduale*). Pôvod inštitútu obvenenia staršia literatúra hľadala v kúpnej cene manželky (*pretium puellae*)⁷ s tým, že cieľom obvenenia bolo poskytnutie určitej majetkovej zábezpeky žene z nedielneho rodinného majetku, najmä po smrti

však konzumoval nárok na obvenenie zákonné. Zákonné obvenenie patrilo manželkám šľachticov, sľúbené obvenenie mohlo patriť aj manželkám mešťanov a poddaných. LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydanie. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r.o., 2002, s. 323 – 324.

⁴ *Opus Tripartitum* (ďalej len *Trip*) I/93: „*dotalitium vel solummodo dotem dicimus: Et est quae uxori propter eius deflorationem, et concubitus, de bonis mariti datur*“. *Trip*. I/93 § 2: „*dotalitium est merces foeminarum legitime conjugatarum, ob debitum matrimonii, de bonis, et juribus possessionariis maritorum, juxta status illorum exigentiam dari consueta*“.

⁵ Manželke baróna (*baro regni*) bolo stanovené (*Trip*. I/93 § 4) obvenenie na sumu 100 hrivien (400 zlatých) a manželke magnáta a popredného šľachtica na 50 hrivien (200 zlatých). Manželky ostatných šľachticov (nižšieho postavenia a nemajetnejších) mali dostať primerane nižšie obvenenie, vychádzajúce z ocenenia majetku ich manželov.

⁶ KADLEC, K.: *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha 1902, s. 254.

⁷ „*kúpna cena, už raz za ženu splatená, premení sa na majetok, ktorý je žene určený, na dos v stredovekom smysle (obvenenie, hitbér). ... Ako prestáva kúpnopredajný charakter manželstva nastáva uzavretím zákonného manželstva právo ženy požadovať obveno*“. OSVÁTH, J.: *Stredoveké právne ustanovizne na Slovensku*. Prešov, s.a., s. 66, 67. „*Jako známo, muž si za starodávna musel dievča kúpiť, od jej rodičov a príbuzných. Keď sa sjednali, neplatil hneď hotovými, ale až mu ženu skutočne dali, aby ich ale ani on neklamal, potvrdil sľub prisahou a dal ho i na pisme (dos scripta). Keď mravy trochu zjemneli, neslušným sa zdalo smlúvanie o cenu dievčata, a taxu určil zákon ... Toto ustálenie sa ale vzťahuje už na „dotalitium“, t.j. z označeného pôvodne surového obyčaja sa vyvinulo pravidlo, že žene patrí z mužovho majetku odmena za plnenie manželskej povinnosti*“. RÁTH, A.: *Práva medzi mužom a ženou v Uhorsku*. Praha 1906, s. 31 – 32.

manžela.⁸ Vdovské právo⁹ tiež sledovalo cieľ zabezpečiť vdovu po smrti manžela. Vdova mala právo užívať nehnuteľnosti manžela minimálne po výšku obvenenia, právo na primerané bývanie a zaopatrenie, avšak len do uzavretia nového manželstva.¹⁰

Osobitným problémom inštitútu obvenenia, ktorý však ani vrcholné dielo uhorského stredovekého práva *Opus Tripartitum* nevyriešilo, skôr naopak, tiež len potvrdilo terminologickú nejednotnosť vyskytujúcu sa v uhorskej právnej praxi, bola otázka chápania latinského výrazu *dos*. V rímskom práve veno – *dos* predstavovalo majetkový prospech, ktorý pri vzniku manželstva poskytla nevesta, jej otec alebo iný mužský ascendent alebo tretia osoba ženíchovi na uľahčenie znášania nákladov manželstva a na existenčné zabezpečenie manželky po zániku manželstva¹¹. V uhorskom práve sa však výrazom *dos* označovalo obvenenie¹² a *Tripartitum* okrem výrazu *dos* používa aj výraz *dotalitium*¹³. Na rozdiel od obvenenia (*dos*) sa veno v Uhorsku označovalo latinským výrazom *allatura* alebo *allatura uxorea*¹⁴, vo význame prínosu, t. j. vecí, ktoré si novomanželka priniesla od svojej rodiny. O nejednotnej terminológii svedčia aj skúmané listiny, v ktorých môžeme nájsť slovné spojenia *dos et dotalicium*, ale aj *dos et res parafernales*.¹⁵

⁸ SATURNÍK, T.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě. Nástin přednášek*. (Tisťeno jako rukopis). Praha 1945, s. 170.

⁹ „Základná myšlienka (vdovského práva – pozn.) neni, aby žena dostala podiel zo samej podstaty majetku, ale aby bolo o ňu náležite postarané.“ RÁTH, A.: dielo cit. v pozn. 7, s. 53.

¹⁰ KADLEC, K.: dielo cit. v pozn. 6, s. 252.

¹¹ REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, 2003, s. 173. Pozri aj PEKARIK, M.: Právna úprava vena v *Tripartite* a v rímskom práve: komparatívny pohľad. Blaho, P. (ed.): *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave* [elektronický dokument], 3. zväzok. Trnava : Trnavská univerzita, 2007, s. 9.

¹² Literatúra prirovnáva obvenenie k rímskoprávnemu inštitútu *donatio ante nuptias*. Pozri ESTREICHER, S.: *Wykłady z historii ustroju państwa i prawa na zachodzie Europy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, s. 296. PŁAZA, S.: *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*. cz. I.: X.-XVIII w. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2002, s. 242. SÓJKA-ZIELIŃSKA, K.: *Historia prawa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 103.

¹³ Terminologickú nejednotnosť konštatoval aj Werböczy v *Trip*. I/93: „Item, super solutione dotum, et rerum paraphernalium, id occurit animadvertendum; quod quanquam dos (unde dotalitium descendit) ad donatio et paraphernum longe differant, non tamen confuso vocabulo dotem, et donationem simul permiscentes; dotalitium, vel solummodo dotem dicimus.“

¹⁴ Od slovesa *affero* – prinášať, donášať, poskytovať.

¹⁵ Najmä v listinách Bratislavskej kapituly od konca 13. storočia a v listinách Nitrianskej kapituly.

1.2. Veno (*allatura uxorea*)

Pod venom (*allatura uxorea*) sa na rozdiel od obvenenia (*dos*, *dotalitium*) chápali veci, ktoré si manželka priniesla do domu manžela ako dar (vlastný podiel) od svojej rodiny.¹⁶ Tvorili ho zvyčajne hnuťelné veci (z tohto hľadiska dochádzalo k prelínaniu vena s parafernálnym majetkom a k jeho spájaniu do inštitútu prínosu)¹⁷ a len výnimočne nehnuteľnosti. Veci tvoriace predmet vena zostávali po celý čas trvania manželstva vo výhradnom vlastníctve manželky, manžel mal k týmto veciam len užívacie právo. Ak boli predmetom vena nehnuteľnosti, spravoval ich manžel. Bežná prax stredovekého života (*la vie quotidienne*) zrejme presne nerozlišovala medzi venom a predmetmi majúcimi slúžiť na osobnú potrebu manželky označovanými ako parafernálny majetok (*res paraphernales*).¹⁸ Aj z týchto dôvodov sa veno málokedy presne odčleňovalo od parafernálneho majetku¹⁹, keďže zvyčajnými svadobnými darmi boli nielen veci osobnej potreby, ale aj veci na vybavenie domácnosti. Preto možno listinu Šahanského konventu z 1. septembra 1294, v ktorej sa priamo vyjadrilo veno ako „*res tenore nupciarum secum allatarum*“²⁰, považovať za výnimočnú.

Uhorské právo v priebehu celého historického vývoja charakterizovala dôležitá okolnosť, že sa nevyvinula povinnosť poskytnúť veno. Poskytnutie vena tak bolo právom; a to otca, bratov, poručníka či výnimočne aj iného príbuzného. Werbőczy v Tripartite pojem vena špeciálne necharakterizoval, na rozdiel od iných inštitútov osobitných práv žien, ktorým sa pomerne podrobne venoval.

Pri zániku manželstva smrťou manžela mala žena nárok na odovzdanie jej darovaného vena, v prípade spotrebovaných hnuťelných vecí to bol nárok na vyplatenie protihodnoty spotrebovaného vena. Veno, ak bolo spotrebované, sa manželke – vdove nahrádzalo len z majetku nadobudnutého počas manželstva; z majetku zdedeného (dedovizeň) sa nahrádzalo vtedy, ak sa do tohto majetku preukázateľne investovalo. V prípade věnných nehnuteľností a hnuťelných nespotrebitelných vecí sa veno dedičmi manžela plnilo (odovzdalo) *in*

¹⁶ LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 324.

¹⁷ KADLEC, K.: dielo cit. v pozn. 6, s. 258.

¹⁸ LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 325.

¹⁹ Ráth konštatuje, že „*veno v Uhrách v rímskom a dnešnom slova smysle bolo pôvodne neznáme, a len pozdnejšie obyčajové právo a judikatura udomácnili túto ustanovizeň dľa práva rímskeho*“. RÁTH, A.: dielo cit. v pozn. 7, s. 21.

²⁰ Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai osztály (ďalej len DL), z fotobierky Historického ústavu SAV pochádzajúcej z Maďarského krajinského archívu, DL – 40 223.

natura. V prípade zániku manželstva smrťou manželky veno (vo význame jej vlastného osobitného majetku) prechádzalo na jej dedičov.

1.3. Parafernálny majetok (*res paraphernales*)

Parafernálny majetok (*res paraphernales*, *paraphernum*, *paraphernalia*) tvorili hnuťelné veci, ktoré pri uzavretí manželstva darovala neveste jej rodina, rodina manžela alebo širšie príbuzenstvo. S tým súvisí aj časté označovanie parafernálneho majetku ako svadobný alebo snubný dar (dar od manžela). Werböczy definoval „*parefernales*“ ako hnuťelnosti, ktoré manželke daroval manžel, rodičia, príbuzní alebo akékoľvek iné osoby pri príležitosti uzavretia manželstva (svadby, zásnub)²¹. Parafernálny majetok tvorili hnuťelné veci slúžiace osobnej potrebe manželky, napríklad šaty či šperky²². Uvedené veci v spojení s venom predstavovali prínos, vo význame majetku prineseného ženou do manželstva. Len výnimočne sa spísali listiny (napríklad listiny Bratislavskej kapituly), rozlišujúce veci prinesené manželkou do manželstva a *res parafernales*²³. Luby²⁴ taktiež konštatoval, že sa veno a parafernálny majetok pôvodne nerozlišovali. Dôležité z tohto hľadiska je, že veno a parafernálne predstavovali oddelený majetok patriaci žene²⁵, s ktorým mohla voľne disponovať aj pre prípad svojej smrti²⁶. Parafernálny majetok predstavoval prvý výlučný majetok manželky

²¹ Trip. I/ 93 § 1: „*Paraphernales autem res dicimus; omnia bona mobilia, quae mulieri, aut per maritum, aut parentes, vel fratres sive etiam alios quoscunque tempore solennitis nuptiarum, aut desponsationis, vel subarrhationis eius dantur.*“ Pozri tiež Trip. I/100.

²² „svadobné dary, ktoré(nevesta – pozn.) dostávala od otca, bratov alebo príbuzných v hnuťelnom majetku, sa nazývali *res paraphernales* ... Boli to najrozličnejšie veci, posteľná bielizeň, šperky, riady, oblečenie, ale aj predmety, ktoré sa v súvekých listinách nazývali súhrnným názvom *res scriniales*, teda veci, ktoré sa odkladali do skríň a truhlíc. Súčasťou svadobného daru mohli byť aj zvieratá, najčastejšie kone.“ DVOŘÁKOVÁ, D.: Život ženy – šľachtickej v Uhorsku na prelome 14. – 15. storočia. Zborník *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Lengyelová, T. (ed.). Bratislava: Academic Electronic Press, s.r.o., 2004, s. 15.

²³ Napríklad: „*super rebus tempore nupciarum secum apportatis*“ – WENZEL, G. (ed.): *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. (ďalej len CAC), Pest, 1860, CAC IV, č. 184, s. 289, podobne CAC IV, č. 160, s. 260, RDSI I, č. 330, s. 159.

²⁴ LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 325.

²⁵ Veno a parafernálny majetok tvorili súčasť osobitného (samostatného, výlučného) majetku ženy.

²⁶ Snubný dar (ako časť parafernálneho majetku) pochádzajúci od manžela v prípade bezdetného manželstva a neexistencie závetu dedil zo zákona pozostalý manžel.

a zmienky o ňom sa vyskytli už v zákonoch sv. Štefana (čl. 26 I. knihy „*congrua vestimenta*“ vo význame šiat, výbavy či rúcha²⁷).

Súdne spory a s nimi súvisiaci vyšší výskyt listín pochádzajúcich z praxe hodnoverných miest obsiahli najmä problematiku konkrétneho plnenia (odovzdania alebo vyplatenia) obvenenia, vena a parafernálneho majetku. Osobou oprávnenou na plnenie obvenenia, vena a parafernálneho majetku po smrti manžela bola vdova nárokováca si jednak vydanie vlastného osobitného majetku – vena, parafernálneho majetku, a tiež vydanie zákonného alebo aj sľúbeného podielu z majetku manžela – obvenenie. Pri zániku manželstva smrťou manželky si uvedené nároky uplatnili jej dedičia.

Skúmané listiny obdobia vrcholného stredoveku, týkajúce sa dohôd a sporov o plnení (odovzdaní alebo vyplatení) obvenenia, vena, parafernálií, dokazujú neustálenosť terminológie a často len hypotetickú možnosť presnej identifikácie daného inštitútu v konkrétnom prípade. Osobitne problematické sa v spojení s nestálosťou právnej terminológie javilo splývanie vena odovzdaného po zániku manželstva v hnutelných veciach a parafernálneho majetku; alebo aj vena vyplácaného po zániku manželstva v peniazoch a obvenenia. Aj Werböczy najskôr neutrálne konštatoval, že v minulosti sa rozlišovalo medzi *dos* a *dotalitium*, avšak sám stotožnil *dos* a *dotalitium* ako obvenenie²⁸. Skúmanie listín daného obdobia a konfrontácia ich obsahu s neskoršou úpravou inštitútu obvenenia v Tripartite nás priviedla k názoru, že väčšina zo skúmaných listín zmieňujúcich sa o vydaní *dos* (*dotalicium*) sa viazala zrejme k vydaniu obvenenia.

Výraz *dos* bolo možné stotožniť s významom vena len vtedy, ak manželke darovali jej príbuzní určité hnutelné či nehnuteľné veci alebo istú finančnú sumu, keďže nárok na obvenenie ešte nevznikol.²⁹ Zaznamenali sme aj jednu osobitosť,

²⁷ LACLÁVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska. I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 65.

²⁸ Trip. I/ 93.

²⁹ Spišská kapitula v listine z 21. januára 1302 zaznamenala: „*terciam partem possessionis ipsorum de terra Schakan (Nemečany) ipsorum contingentis ... cum sorore Elys nomine ratione dotis dedissent, donassent et contulissent*“ – SEDLÁK, V. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I.*, (ďalej len RDSI I.), Bratislava, 1980, RDSI I, č. 82, s. 62, podobne v listine z 1. marca 1321: „*mediam partem possessionis sue Babarethe (Babinec) vocate ipsum hereditarie contingentem sorori sue Elisabeth ratione dotis et per eam sororio suo predicto Stephano ratione consanguineitatis contracte, dedit, donavit sibi et suis heredibus ... iuxta ius et consuetudinem provincie ... iure hereditario perpetuo quiete pacifice et irrevocabiler possidendam pariter et habendam*“ – NAGY, I (ed.): *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár* (ďalej len CDA), Budapest, 1878, CDA I, č. 545, s. 602. Podobne v listine Šahanského konventu a prepošta z 23. novembra 1322 žiadal manžel Peter pre svoju ženu Guzen ako „vydanie vena a dievčenskej štvrtky od bratov otca Guzen Benedikta a Juraja, ktorí polovicu majetku

podľa partikulárnej obyčaje, ako uvádzala listina Spišskej kapituly z 1. marca 1321 („*iuxta ius et consuetudine provincie*“), nadobudol spoluvlastnícke právo k venu aj manžel, čo by ale popieralo právny význam vena, ktoré zostalo vo vlastníctve manželky a manžel mal naň len užívacie a požívacie právo. V týchto prípadoch však strany v listine zreteľne vyjadrili, že vena nadobudla tak manželka, ako aj manžel do trvalej držby³⁰, ktorá však zanikla, ak manželia neprivedú na svet mužského dediča; vena sa potom malo vrátiť rodine manželky Alžbety.³¹ Zmysel a pohnútky vedúce k tomuto kroku a vzniku zmienenej partikulárnej právnej obyčaje boli zrejme iba racionálne s cieľom utužiť rodinné vzťahy a zefektívniť spoločenské i hospodárske využitie darovaného nehnuteľného majetku.

Význam inštitútov obvenenia, vena a parafernálneho majetku zostal v praktickom živote pomerne veľký aj s prihliadnutím na charakter majetku ku ktorému sa viazali. Obvenenie sa plnilo zo všetkých majetkov aj z dedičného majetku (*bonorum hereditarium*) poručiťľa³²; vena sa však v prípade jeho spotrebovania nahradilo len z majetku nadobudnutého. Po zániku manželstva sa pozostala vdova, prípadne jej dedičia, snažili získať aj veci patriace do prínosu (veno, parafernálny majetok), a preto sa zvyčajne rozhodovalo o parafernálnych veciach spolu s obvenením (preto boli vydávané *litterae dotaliciae et parafernales*). Povinnosť plniť (odovzdať alebo vyplatiť) obvenenie bola stanovená vo viacerých právnych normách vrcholného stredoveku. Ich ustanovenia sa však väčšinou vzťahovali na prípad bezdetnej alebo mužských potomkov nezanechajúcej vdovy, konkrétne Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222³³, Zlatá bula

Arsan, patriaceho kedysi otcovi Guzen, Mikulášovi, odovzdali Petrovi a jeho žene Guzen do trvalej držby.“ – RDSI I, č. 1132, s. 481.

³⁰ Manžel však odvodil svoje vlastníctvo od vlastníckeho oprávnenia ženy podľa práva a obyčaji: „*ratione dotis et per eam sororio suo predicto Stephano ratione consanguinitatis mediante iuxta ius et consuetudinem iure haereditario possidendam.*“

³¹ „*tali tamen conditione interposita (rozvázovacia podmienka) ..., quod si memoratum Stephanum filium Pauli aut eius consortem Elisabeth sine herede vel heredibus decedere contingeret, ex tunc eadem possessio ad manus sepius memorati Stephani, filii Stephani (brat Alžbety), titulo prime libertatis expleno et integro devolvetur.*“ – CDA I, č. 545, s. 602, RDSI II, č. 629, s. 286.

³² Príkladne listiny Nitrianskej kapituly z 15. júla 1333, 30. októbra 1338 uvádzali, že obvenenie sa poskytovalo z majetkov nebohého manžela: „*ex parte possessionis dicti Lodomerii quondam mariti sui debitis, reddidit et penitus absolutos*“ – DEDEK, C. L. (ed.): *Monumenta ecclesie Strigoniensis III.* (ďalej len MES III), Budapest 1924, MES III, č. 343, s. 227, podobne „*ex parte eiusdem Lodomerii maritis sui in eadem Chehy iure hereditario et successionis dicto Johanni devolute*“ – MES III, č. 476, s. 327, podobne RDSI II, č. 509, s. 237.

³³ I. dekrét Ondreja II., zákonný článok XII/1222: „*Uxores decedencium vel damnatorum ad mortem per sentenciam vel in duello succumbencium vel ex quacunque alia causa, non fraudentur dote sua.*“ Citované podľa ENDLICHER, S. L. (ed.): *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli: Scheitlin et Zollikofer, 1849, s. 414.

Ondreja II. z roku 1231³⁴ a Väčší dekrét Žigmunda Luxemburského z roku 1435. Doplnením a konkretizáciou strohej zákonnej úpravy v uhorských podmienkach bolo obyčajové právo. Krajinská alebo kráľovská právna obyčaj (platiaca na celom území Uhorska) sa spomínala aj v skúmaných listinách ako právna obyčaj týkajúca sa povinnosti plniť obvenenie, veno a parafernálny majetok, čo sa priamo v listine Šahanského konventu a prepošta z roku 1274 uvádzalo ako zákonné *debitum* pre brata zomrelého manžela³⁵.

Listina Nitrianskej kapituly z roku 1242 opisovala plnenie obvenenia v konkrétnej výške („*pro quinquaginta marcis racione dotis*“) prevodom vlastníctva k dedičnej nehnuteľnosti pre vdovu po Pousovi, trenčianskom jobagiónovi, ktorú predstavovala Pousova zdedená osada Luborča, k čomu však došlo so súhlasom všetkých príbuzných manžela (*cognatorum*)³⁶. Osobitný spôsob plnenia poukazujúci na obvenenie si zvolili synovia Juraja z osady Wlky, ktorí podľa listiny Bratislavskej kapituly z 1. júna 1309, prenechali do doživotnej držby majetok Wlky vdove Bybur a jej synovi. Tento majetok sa však mal po ich smrti vrátiť synom Juraja.³⁷

Plnenie obvenenia, vena a parafernálneho majetku (prínosu) sa uskutočňovalo na základe spoločnej dohody medzi oprávnenou stranou (ženou alebo jej dedičmi) a povinnou stranou (manželom alebo jeho dedičmi) spočiatku zväčša v hnutelých veciach, bežne obchodovateľných na trhu, neskôr v peniazoch³⁸ alebo aj veciach luxusnej povahy. Pomerne často sa totiž stávalo, že veci patriace do vena alebo širšie prínosu sa počas manželstva aj skutočne spotrebovali, po zániku manželstva sa teda nahradila len hodnota prinesených a spotrebovaných vecí z nadobudnutého majetku manžela. Obvenenie sa v niektorých prípadoch, najmä, ak predstavovalo vyššiu sumu, plnilo aj v nehnuteľnostiach. Podľa skúmaných listín častým spôsobom bolo plnenie v hospodárskych zvieratách (kone, voly, ovce), chápaných v danom období ako *res venales*³⁹ alebo v určitom počte sluhov. Nehnuteľnosti sa odovzdávali buď do dedičnej držby, ktorej sa ujímali nárokuje strany až po vykonaní perfektnéj štatúcie (*statucia*

³⁴ II. dekrét Ondreja II., zákonný článok XXIV/1231: „*Uxores decedencium vel condemnatorum per sententiam ad mortem, vel in duello succumbencium aut alia quacunque ex causa, non frustrentur dote sua.*“ ENDLICHER, S. L. (ed.): dielo cit. v pozn. 33, s. 432.

³⁵ SEDLÁK, V. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. II.* (ďalej len RDSI II), Bratislava 1986, RDSI II, č. 424, s. 201, podobne DL – 887.

³⁶ MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. II.* (ďalej len CDSI II), Bratislava 1987, CDSI II, č. 117, s. 77.

³⁷ RDSI I, č. 656, s. 292.

³⁸ Trip. I/95, prologus: „*partim pecuniis numeratis, partim vero rebus mobilibus, et venalibus.*“

³⁹ Trip. I/95: „*res, quae in foro quotidiano vendi possunt: oves, boves, equi, caprae, vaccae, vituli, et porci, qui se movere de loco in locum commode possunt.*“

pura), alebo sa odovzdali do doživotného užívania, čo dokladá aj listina Bratislavskej kapituly z 24. júna 1310, zmieňujúca sa len o doživotnom užívaní istej nehnuteľnosti spolu s kúriou. V listine vymedzené nehnuteľnosti sa po smrti oprávnenej vdovy mali vrátiť povinným osobám, lebo boli súčasťou dedičného majetku (*bonorum hereditarium*). Okrem tejto podmienky listina zachytila donáciu dvoch lánov z rovnaneého titulu plnenia obvenenia limitovanú len na päť rokov⁴⁰.

Od začiatku 14. stor. sa najmä v Bratislavskej župe⁴¹ začínalo presadzovať vyplatenie hodnoty obvenenia a vena (prínosu) v peniazoch. Uvedený spôsob solúcie dominoval v ďalších obdobiach ako finančná náhrada označená aj v Tripartite.⁴² Peňažná forma výplaty chránila zásadnú nedeliteľnosť aviticitných nehnuteľností. Podobne spomínaný jav presadzovania peňažnej náhrady možno pozorovať aj pri plnení dievčenskej štvrtiny, avšak ešte stále bolo možné dokumentovať aj inými ako peňažnými výplatami uvedených ženských práv. Rozdielny spôsob plnenia dievčenskej štvrtiny, vena a prínosu si zvolil aj Ján, syn Ondreja z Ol'dze, ktorý prenechal do užívania šesťdesiat jutier pani Kláre na päť rokov, počítaných od sviatku sv. Michala a po ich uplynutí bol jeho dlh desiatich hrvien splnený.⁴³ Vzhľadom na to, že peniaze sú typickým deliteľným plnením, zvykli sa v odôvodnených prípadoch poskytnúť v dvoch alebo viacerých splátkach. V priebehu 13. – 14. storočia sa vývoj peňažných náhrad postupne presadzoval od západu na východ Slovenska. V župách dnešného stredného a východného Slovenska sa v tom období ešte plnenie obvenenia, vena a prínosu uskutočňovalo hnuťelnými vecami alebo nehnuteľnými vecami (prevod vlastníctva, dedičná držba, doživotné užívanie nehnuteľnosti).

Vo viacerých listinách sme zachytili bližšiu konkretizáciu plnenia určeného

⁴⁰ „*Duos laneos in villa Guttur (Hamuliakovo) eidem domine similiter assignarunt hoc modo, quod si ipsam dominam ante quatuor annos a data presencium mori contingerit, extunc ipsa domina in suis extremis censum dictorum laneorum per decem annos legare voluerit donandi seu relinquendi, liberam habebit facultatem...*“ – RDSI I, č. 787, s. 340.

⁴¹ V archíve Bratislavskej kapituly sa zachovalo najviac fásií o uspokojení ženských majetkových nárokov. Celkovo sa zachovalo zo skúmaného obdobia 57 listinných exemplárov v rôznej forme zachovania.

⁴² Trip. I/ 95: „*Dotalitiorum autem solutio, partim pecuniis numeratis, partim vero rebus mobilibus, et venalibus iuxta tamen verum pretium et valorem earundem rerum fieri semper solet.*“ Fásie znejúce na peňažnú výplatu obsahovali klauzulu výplaty napríklad: „*solvissent duas marcas, quas duas marcas eadem domina Gyung et Petrus, filius suus plenarie recepisse et habere sunt confessi*“ – RDSI I, č. 136.

⁴³ „*dominae Clare pro quarta puellari, dote et rebus pareffarnalibus earundem collocavit terminoque expiratis dicti quinque annis prefata sexaginta iugera terrae eidem Johanni salva et libera remanebunt solutis tamen prius decem marcis*“ – RDSI I, č. 383, s. 185.

ocením hnuiteľných vecí, napríklad listina Bratislavskej kapituly z roku 1286 uvádzala plnenie troch hrivien v podobe dvoch volov, kravy s teľaťom, desiatich ošípaných, pätnástich oviec, siedmich siatin určených na jesenné siatie, dvoch domácich otrokov (*vernales*), štyridsiatich kusov zrelého ovocia.⁴⁴ Plnenie obvenenia predmetmi luxusnej potreby sa uvádzalo v listine z roku 1321, ktorá zrejme postihla aj prínos a časť vdovského dedenia. Plnenie pre vdovu Alžbetu tak obsahlo predmety, ako jeden zlatý kríž v hodnote dvanástich hrivien, celú výzbroj po svojom manželovi Gabrienovi ocenenú na šesť hrivien, dvoch volov, dvadsaťtri vybraných oviec, šesťnásť starých a dobrých obrusov alebo uterákov za dve hrivny, ďalej striebornú nádobu (džbán) v hodnote dvoch hrivien, tak tiež koňa v hodnote desiatich hrivien a opasok ocenený na päť a pol hrivny.⁴⁵

Plnenia obvenenia a vena (prínosu) sa mohla oprávnená osoba aj vzdať. Uvedený právny úkon dokladá aj listina Bratislavskej kapituly z 20. mája 1302⁴⁶, podľa ktorej šľachtičná na prosbu svojho manžela odpustila vydanie obvenenia a prínosu ešte skôr než naň vznikol nárok, a toto svoje rozhodnutie kontrahovala do budúcnosti aj v mene svojich detí (ako potenciálnych dedičov).

1.4. Inštitút dievčenskej štvrtiny (*quarta puellaris, ius quartalitium*)

Dievčenská štvrtina (*quarta puellaris, ius quartalitium, ius quartae puellaris, quarta paternalis*⁴⁷, *quarta filiae*) predstavovala inštitút osobitného dedičského nároku dcér (a ich mužského alebo ženského potomstva) k donačnému majetku, vyhradenému zväčša zákonným dedičom mužského pohlavia. Prvýkrát sa o práve dievčenskej štvrtiny zmienila Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222 v čl. IV.: „*Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat.*“⁴⁸

⁴⁴ CAC IV, č. 184, s. 289, podobne sa v listine Šahanského konventu uvádzali dva voly v hodnote dvoch hrivien a víno za osem hrivien – RDSI II, č. 871, s. 379.

⁴⁵ „*unam auream crucem duodecim marcas valentem, item arma eiusdem Gabrieni valencia sex marcas, item duo boves optimos, item XXVIII oves electas, item sedecim strophas antiquas bonas, item unum cyphum argenteum valentem duas marcas, item equum decem marcas valentem, item unum balteum valentem quinquam dimidiam marcam*“ – RDSI II, č. 694, s. 311.

⁴⁶ „*domina est confessa, quod ipsam dotem suam et dotalicia una cum rebus parafarnalibus ad instantiam et petitionem dicti Bartolomei, mariti sui eidem Dionisio et Nicolao absque aliquo precio vel pecunia omnino relaxasset*“ – RDSI I, č. 121, s. 78.

⁴⁷ Pojem *quarta paternalis* zdôrazňoval, že dedičský nárok dcér sa obligatórne viazal na otcovské avitické nehnuteľnosti. Pojem bol použitý napríklad v RDSI I, č. 962, s. 413, RDSI I, č. 563, s. 257.

⁴⁸ CDSI I, č. 270, s. 200 a tiež vyjadrená v konfirmácii Zlatej buly, čl. IX/1231: „*Si quis serviens noster sine herede decesserit, quartam possessionem filia obtineat*“, pozri MARSINA, R. (ed.):

Keďže dievčenská štvrtina znamenala dedičský nárok, k jej plneniu dochádzalo po smrti otca (*extradatio quartae puellaris*).⁴⁹ Nárok si uplatnila buď samotná dcéra, alebo jej dedič ako oprávnený druhého stupňa dodržiavajúc zásadu, že k plneniu dochádzalo nie podľa hláv, ale v celosti, dcéry (potomkovia toho istého stupňa) mali nárok na jednu štvrtinu z pozostalosti spoločne.⁵⁰ Plnenie dievčenskej štvrtiny *in natura* alebo v peniazoch zaznamenalo podobný vývoj ako plnenie obvenenia,⁵¹ pre 13. – 14. storočie bolo pomerne bežné plnenie v nehnuteľnostiach, čo sa v nasledujúcom období zmenilo preferovaním plnenia v hnuťelnostiach, najčastejšie v peniazoch, prípadne koňoch.⁵² Osobitným prípadom bolo uzavretie manželstva s nemajetným mužom (nešľachticom) so súhlasom dedičov.⁵³ Vtedy dedičia nemali právo retransaktu (právo na spätnú kúpu) majetku tvoriaceho dievčenskú štvrtinu. Povinnými plniť dievčenskú štvrtinu boli zákonní dedičia otca, t. j. jeho synovia, prípadne i bratia oprávnení z aviticitného (dedičného) majetku.⁵⁴ Výnimočne sa zachovalo plnenie štvrtiny *in natura*, aj vo forme dočasnej držby s časovo obmedzeným poberaním úžitkov do stanovenej finančnej hodnoty dievčenskej štvrtiny (zväčša s podmienkou práva na retransakciu⁵⁵) pre prípad uzavretia manželstva šľachtickej s nešľachticom (*homine impossessionato*), ako sa o tom zmienila listina Turčianskeho konventu a prepošta z 1. júla 1430.⁵⁶

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. (ďalej len CDSI I), Bratislava, 1971, CDSI I, č. 375, s. 26.

⁴⁹ LUBY, Š.: *Liptovský a turčiansky register z roku 1391. (Príspevok k otázke donačného systému na Slovensku)*. Bratislava 1932, s. 18 a 86.

⁵⁰ Bližšie LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 517 – 518.

⁵¹ Slobodné dcéry mali právo na držbu štvrtiny majetku, ktorý po uzavretí manželstva podliehal právu retransaktu zákonnými mužskými dedičmi. BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M. (Ed. and trans.): *Stephen Werböczy: The customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*, Budapešť : Charles Schlacks, Jr., Idyllwild CA, CEU, 2005, s. 447.

⁵² LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 518.

⁵³ Uzavretie manželstva s nešľachticom bez súhlasu otca, brata či príbuzného mal za následok nielen vyplatenie dievčenskej štvrtiny v peniazoch, ale aj vplyv na spoločenský status dcéry a jej potomstva (potomkovia narodení z tohto manželstva boli vždy nešľachticmi). LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 3, s. 202.

⁵⁴ „*de omnibus porcionibus possessionariis prefati Maleden, avi ipsarum ubilibet habitis cedere debentem*“ – HÚČŠAVA, A.: *Archív zemianskeho rodu Okoličányi. Liptovské archívy – codex diplomaticus comitatus Liptoviensis I.* Bratislava 1943, s. 104, č. 66. Podobne „*cum racione expeditionis quarte filialis, quam ipse de singulis possessorariis porcionibus suis ubilibet locorum habitis eidem domine Elene sorori sue extradare teneretur*“ – DL – 60 978.

⁵⁵ Slobodné dcéry do vydaja mali právo na držbu štvrtiny majetku, ktorý po vydaji podliehal spätnému výkupu. KADLEC, K.: dielo cit. v pozn. č. 6, s. 247.

⁵⁶ HÚČŠAVA, A.: dielo cit. v pozn. č. 54, s. 104, č. 66.

Dievčenská štvrtina sa prelínala aj s iným právom zabezpečujúcim isté sociálne a aj ekonomické postavenie slobodných dcér po smrti otca, ktoré sa označovalo ako vlasové právo (panenské právo, *ius capillare*). Vlasové právo zabezpečovalo slobodným dcéram po smrti otca bývanie v otcovskom dome až do uzavretia manželstva, ďalej primerané zaopatrenie (ošatenie, strava) a v čase uzavretia manželstva poskytnutie výbavy zodpovedajúcej jej stavu, v ktorej bolo započítané zrejme aj veno.⁵⁷ Povinnými osobami z vlasového práva bola v prvom rade kolaterálna línia (jej alebo otcovi bratia), o čom nachádzame zmienky v skúmaných listinách.⁵⁸

* * *

Skúmané *litterae dotaliciae et quartaliciae* zväčša predstavovali právnu formu pokonávky medzi stranami o plnení obvenenia, vena a parafernálneho majetku (prínosu). *In concreto* skúmané listiny predstavili na povinnej strane bratov alebo synovcov nebohého manžela, pokonávajúcich sa s oprávnenou vdovou (oprávnenými dcérami a ich potomkami), obyčajne až po dlhoročnom súdnom spore o zabezpečenie a plnenie ženských majetkových práv. Komplikovanosť konania o plnení obvenenia dokumentoval aj prípad zo začiatku 14. storočia. Spor viedla Margaréta, vdova po Serafínovi zo Šemše so šľachticmi Ruskova. Podľa rozsudkovej listiny abovského podžupana Bekeho a štyroch slúžnych mali šľachtici z Ruskova plniť obvenenie, ale pre protest Pavla, syna Marharda de Scezkou, vznesený iste pri štatúcii, o ktorej sa zmieňuje aj listina podžupana Bekeho z 23. mája 1318, sa exekúcia uvedenia do držby neuskutočnila, o čom svedčili dve uzavreté listiny Spišskej kapituly z polovice roku 1318. Prvá z nich oznamovala dohodu strán, že sa zídu v uvedenom termíne 2. júla v Spišskej kapitule a podajú fasiu, pravdepodobne o úspešnej štatúcii, ale druhá uzavretá listina z 3. júla vypovedala pred hodnoverným miestom o námietkach zmieneného Pavla. Až napokon patent z 3. januára 1319 informoval, že vdova a jej dcéry boli v tejto kauze uspokojené.⁵⁹

ZÁVER

Osobitné majetkové práva žien, ktoré boli predmetom nášho záujmu, možno zjednodušene rozdeliť do dvoch základných skupín; do prvej skupiny sme

⁵⁷ KADLEC, K.: dielo cit. v pozn. č. 6, s. 249.

⁵⁸ RDSI I, č. 82, s. 62 a CDA I, č. 545, s. 602.

⁵⁹ RDSI II, č. 342, s. 168, č. 352, s. 172, č. 356, s. 174, č. 421, s. 199 – 200.

zaradili právo na plnenie obvenenia, vena, parafernálneho majetku (prínosu), vdovského práva a vdovského dedenia a do druhej skupiny právo na plnenie dievčenskej štvrtiny a vlasového práva. Oprávnenou osobou na plnenie bola v prvom prípade vdova – legitímna manželka, a v druhom prípade dcéra, prípadne viac dcér a ich následné potomstvo. V našej štúdii sme sa zamerali na niektoré z uvedených osobitných práv žien, konkrétne na inštitúty obvenenia, vena, parafernálneho majetku, dievčenskej štvrtiny a ich premietnutie do stredovekej právnej praxe zdokumentovanej v listinách hodnoverných miest.

Pohľad na právne akty sledovaného obdobia nám poodhalil aj časť „sveta žien“ v období stredoveku. Žena v postavení matky alebo vdovy (alebo aj žena v postavení dcéry) bola často okolnosťami prinútená vystúpiť z pozície „vnútenej a výchovou podporovanej submisie a pasivity“ a aktívne vziať svoj osud (aj cez uplatnenie majetkových záujmov) a osud svojich detí do vlastných rúk. V mnohom išlo o jej vnútornú silu vymaniť sa z postavenia „*rozumom len veľmi málo obdarenej ľudskej bytosti druhej triedy*“.⁶⁰ Právo obdobia stredoveku určilo žene (manželke, vdove, dcére) isté postavenie aj stanovením jej osobitných tzv. ženských práv zväčša majetkovej povahy. Konkrétne napĺňanie ich ustanovení v praxi už spočívalo aj na konaní či nekonaní jednotlivcov – subjektov práva avšak často s neistým výsledkom ovplyvneným „záujmom mocnejšieho“. Pre všetky osobitné práva žien bol však rovnaký zmysel ich existencie – zabezpečenie ženy v postavení manželky, vdovy, dcéry ako v stredoveku chápaného „slabšieho pohlavia“ po smrti hlavy rodiny (manžela, otca). Bez páťosu a triezvo možno v závere podotknúť, že aj takýto, a nielen taký, bol stredovek a jeho právo.

ZUSAMMENFASSUNG

Zeitraum des hochmittelalterlichen Ungarns im 13. – und 14. Jhr. kann man als die Zeit der Formierung der Rechtsregelung des sogenannten sonderlichen Frauenrechts bezeichnen. Die Studie dient als Anfangssonde ins Leben der mittelalterlichen adeligen Gesellschaft, konkret zur Stellung ihrer Gütersicherung und selbstständigen Vermögensstellung der Frauen jedes Status (Jungfrauen, Ehefrauen und Wittwen). Als Forschungsobjekt dienen die mittelalterlichen Urkunden der glaubwürdigen Orten (im Zeitraum des 13. und Anfang des 14. Jhrs.), die sich zu den Solutionsurkunden und zwar zu der Ausbezahlung der Ansprüchen von Frauenrechte einreihen.

⁶⁰ DVORÁKOVÁ, D.: dielo cit. v pozn. 22, s. 20.

Die Solutionen der Gesetzesrechte für Morgengabe (*dos* und *dotalitium*), Mitgift (*allatura uxorea*) und Mädchenviertel (*quarta puellaris*), so wie auch der Rechten von *iuris capillaris* und *iuris vidualis* stellten einen bedeutend quantitativen Anteil der Solutionsfassungen dar. *Dos* und *Dotalitium* als zwei selbständige Rechte zu definieren und zu unterscheiden, ist ein großes Problem, denn die geprüften Quitungen wurden sehr knapp und einfach formuliert, obgleich es im Fazit eine gewisse Klasifizierung der Besitzanspruchsauszahlung von Ehefrauen und Witwen den verpflichteten Personen und dem gesamten Urkundenkontext gemäß vermittelt. Mitgift wurde darum der zukünftigen Braut und dem Bräutigam, sowie auch der Wittwe laut dem Angegebenen ausgehändigt, die den Mitgiftbesitz auch nach dem Tod des Ehemannes von seinen Erben beanspruchte. Wenn die Pflicht *Dotalitium* ausbezahlt wurde, hatte nur die Witwe die Berechtigung, von den Familienmitgliedern (von ihren Schwägern und deren Nachkomenn) erst nach dem Tod seines Ehemannes Erbschaft zu erwerben. Im Zusammenhang ihrer Geltendmachung in mittelalterlicher Urkundenpraxis stellen sich die Frauen als selbständigen Rechtssubjekt der Rechtsgeschäften vor, was bedeutet allerdings, mit Berücksichtigung der Domination des Männergeschlechts in mittelalterlicher Gesellschaft, eine unikate und interessante, sogar kann man sagen, einzigartige Tatsache.

Symbolika *artis bene moriendi* vyjadrená v trnavských meštianskych testamentoch prvej polovice 19. storočia

Adriana Švecová

Synopsa: Príspevok je výsledkom okrajového skúmania symbolických významov a identifikácií prameňa, ktorý je svojou podstatou prameňom súkromnoprávnej praxe – závetu, v minulosti nazývaného aj v slovenskom právnom okruhu testament. Jeho materiálny základ rozvíjal na príklade trnavskej mestskej komunity v 1. polovici 19. storočia názor na symbolickú rovinu prvého úvodného paragrafu meštianskych testamentov (tzv. formulu smrti, *Sterbeformel*), ktorého hlavný symbolický motív najlepšie vyjadrovala jeho typizovaná formula: „*nihil est certius morte, nihilque incertius quam horae mortis*“. Uvedenej paradigme uvažovania umenia dobrej smrti (*artis bene moriendi*) sa podriadil nielen prvý paragraf, ale taktiež prax pobožných legátov, na ktoré pamätali testátori ako na prostriedok svojej spásy, no z uvedenej reality právnych vzťahov, vzniknutých z plnenia testamentov, profitovalo aj celé spoločenstvo, nielen katolícka cirkev.

Kľúčové slová: závet, testament, testátor, meštianska spoločnosť, Trnava, *ars bene moriendi*, pohrebná prax, mestské závetné právo, formula smrti, legáty *ad pias causas*, dejiny mentalít a každodennosti

V kresťanskej spoločnosti sa človek vyznaním testamentu¹ zakotvoval v pozemskom i nadpozemskom svete, čím tento prameň získaval rozmer unikátneho a svojím prvotným zameraním ideálny zdroj dejín mentality. Umožňoval vidieť život jedinca (mikrohistóriu), ako aj myslenie, determináciu ľudského individua a nazerať tak na spoločnosť, krajinu, jej kolorit, v ktorej žili a zomierali predkovia. Vo výsostne osobnej rovine a citovej konštelácii v úctivej prosbe k Bohu i bližným vykonávali testátori úkon „poslednej vôle“. Celý komplex javov a súvislostí, sprítomnených v obsahu každej testamentárnej dispozície, otvára priestor pre bádateľov rôznych odborov (teológie, filozofie, histórie a vo vzťahu k jednému zo základných cieľov zostavovania testamentov aj právnej histórie) a *eo ipso* rozširuje vedecký diskurz a obzor v prehlbujúcej sa materii dejín každodennosti, pre ktoré sa testamenty stali v nedávnom období inšpirujúcim, nevyčerpatelným a jedinečným výskumným prostredím.

¹ V štúdiu sa pojmy testament a závet používajú ako rovnocenné termíny.

Našu pozornosť sme zamerali na testamenty trnavských mešťanov² 1. polovice 19. storočia, ktorí sa vo svojich vyjadreniach neodlišujú od iných testátorov tej doby, ani od predchodcov minulých storočí.³ Obraz ľudskej individuality sprítomnený v trnavských testamentoch preto potvrdil kresťanskú spiritualitu novovekého človeka v začínajúcej sa modernej ére 19. storočia. Analýzu tohto historického prameňa sa autorka štúdie snažila prehliť z hľadiska subjektu testátora s osobitným dôrazom na obsah niektorých častí formulára (najmä paragrafov o legátoch), pričom za kľúčový považovala úvodný paragraf testamentu. Rozvíjajúc pôvodnú myšlienku o pominateľnosti ľudskej existencie doplnenej o večnú snahu o nesmrteľnosť či večný život sa na právny úkon testamentu nazeralo z jeho symbolickej roviny posledného úkonu kresťana v očakávaní blížiacej sa smrti.

Testamenty popri právno-historickom poznaní dedičského práva a dedenia zo závetu predkladajú, podľa A. von Brandta⁴, poznatky k hospodárskym a sociálnym vzťahom, materiálnej kultúre a životnému štýlu, religiozite a pre obdobie novoveku umožňujú čiastočne pochopiť aj pluralitnú kresťanskú spoločnosť viacerých denominácií.⁵ V Trnave žili totiž v uvedenom období rímski

² Štúdiá pochádza z výsledkov výskumu skúmaného materiálu fondu závetov v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Trnava a je tiež jedným z výstupov riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0062/10: *Postavenie a uplatnenie prameňov práva v historicko-právnom vývoji na území Slovenska*. Testamenty sa v minulosti označovali v Trnave výrazmi: „*Testament, lezter Wilnis Meynung, testamentarische Ordnung, ostatna wola aneb poradek*“. Svojou podstatou tvorili prameň hojne využívaný v historiografii, spoľahlivo dokumentovali úroveň duchovného života, dobové reálie a každodennosť, majetkové zabezpečenie, sociálne a charitatívne cítenie, dokladali vzťah k umeniu cez umelecké artefakty vo vlastníctve testátorov, ale ich pramenná hodnota sa odrážala aj v iných oblastiach života (napr. v reflexii spoločenských a politických pomerov doby a miesta, kde testátor žil), ktoré boli hodné záznamu v testamentoch. Bližšie NEMEŠ, J.: Testament ako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo). In *Studia archeologica slovacae mediaevalia*, Bratislava 1999, r. II, s. 113.

³ Kontinuálne zachovaný fond trnavských testamentov obsahuje dnes 1869 archívnych jednotiek počínajúc rokom 1511 a končiac rokom 1874. Spracovalo sa približne 560 závetov z rokov 1800 – 1850 (ženské závetý z nich predstavujú asi 50 % a štúdiá vychádza najmä zo znenia ženských testamentov a mužské testamenty výskum po tejto stránke len doplnili), uložených vo fonde magistrátu mesta Trnavy, ŠA Bratislava, pobočka Trnava, MG Trnava, fond Testamentales (ďalej sa uvádza len číslo signatúry).

⁴ Von BRANDT, A.: *Mittelalterliche Bürgertestamente. Neuerschlossene Quelle zur Geschichte der materiellen und geistigen Kultur. Sitzungberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft, Philosophisch-historische Klasse, Heidelberg 1973*, s. 338.

⁵ Magistrát minimálne od roku 1714 na základe obapolnej dohody s kráľovským komisárom (s podporou ostrihomského arcibiskupa) presadzoval konfesijnú jednotu smerom ku katolicizmu, ba dokonca podporoval peňažnými darmi konvertitov. Uložené v ŠA Bra-

katolíci, evanjelici a grécki neunifikovaní veriaci, iba výnimočne sa v zázvetoch vyskytovali židia.⁶ Testamenty dovoľujú ako málokedy prameň rekonštruovať rodinný život a príbuzenské pomery.⁷ Ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že testament je prameňom výsostne subjektívnej, ale aj súkromnoprávnej povahy, že jeho obsahová kvalita pri súkromných testamentoch vychádza z poznania práva samotného testátora, ktorý nemusí byť dokonale znály právnych pomerov a viac sa pridŕžiava vlastných rodinných tradícií či miestnej právnej obyčaje, tak pri zohľadnení zmienených platforiem, je testament viac-menej verným (nie dokonalým) obrazom o viacerých kvalitách života a súkromnoprávnej praxi, pričom poukazuje vo formuly smrti na umenie dobrého umierania (*artem bene moriendi*).

tislava, pobočka Trnava, fond Magistrát mesta Trnava, Protocollum magistratuale II/21, zápis z 5. mája 1766. Od prijatia Tolerančného patentu sa v 90. rokoch začínajú sťahovať evanjelici i židia a osobitnú skupinu vytvorili grécki alebo balkánski obchodníci gréckeho pravoslávneho, neunifikovaného ritu, ktorí v Trnave vybudovali v jednom z meštianskych domov neďaleko radnice vlastnú kaplnku na Hlavnej ulici.

⁶ Jediný židovský testament prislúchajúci do skúmaného obdobia je testament lekára Šimona Auszterliczera z 2. januára 1834 (3-26-12). Úvodná formula je totožná s kresťanskými testamentmi: „*In Erwähnung dessen daß der Todt einen jeden Menschen gewiß, die Stunde aber ungewiß sey, habe ich Simon Auszterliczer Medicinae Doctor allhier herbaischer Religion mit meinen Vermögen ... folgende letztwillige Anordnung gemacht.*“ Veľmi zaujímavý testament pochádza od Joachima Dušinského, žida žijúceho v neďalekých Brestovanoch, ktorého hebrejsky napísaný relevantný obsah závetu museli židovskí svedkovia dosvedčiť pred trnavským okresným súdom 30. augusta 1855, testament i záznam súdneho protokolu uložený v ŠA Bratislava, pobočka Trnava (3-30-41).

⁷ Sú jedným z primárnych prameňov pre štúdium rodinného práva v regionálnom aj celoslovenskom meradle, keď zaznamenávajú (s výraznou subjektivitáciou v štylizácii) majetkové pomery manželov i ich manželské spory, charakter, genézu majetkových prírastkov a strát spoločného rodinného majetku (prípadne len spoločného majetku manželov – koakvizície), zánik manželského zväzku, dedičských vzťahov (sporov) medzi rodinnými príslušníkmi a zákonnými dedičmi. Bližšie in ŠVECOVÁ, A.: Ženské závetý z hľadiska právnej histórie. Na príklade Trnavy v 1. polovici 19. storočia. Internetový časopis Človek a spoločnosť (ČAS), č. 4, 2006, <http://www.saske.sk/cas/4-2006/index.html>. O historickej hodnote závetov bližšie napr. Von BRANDT, A.: v pozn. 4, s. 338; KRZENCK, T.: Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stradtbürgerinen in ihren Testamente des hussitischen Zeitalters. Geist, Gesellschaft, Kirche im 13. – 16. Jahrhundert. In Colloquia mediaevalia Pragensia I, Praha 1999, s. 147; PRELOVSKÁ, D.: Testament ako prameň analýzy každodenného života mešťanov. In: Studia historica Nitriensia, Nitra, 4, 1995, s. 83 – 86.

1. FORMULA SMRTI A DISPOZÍCIA S DUŠOU

O vytváraní predstáv dispozície s dušou a telom v novovekej eschatológii vypovedajú najlepšie prvé paragrafy testamentov. Ideová koncepcia „*poručiť svoju dušu Bohu a telo matke Zemi*“⁸ sa nachádza už v textoch najstarších mestských testamentov západnej a strednej Európy. Vedomie blížiacej sa smrti viedlo testátora, aby pamätal nielen na sukcesiu materiálnych statkov, ale kardinálne na spásu svojej duše, na jej zaopatrenie. Potreba ľudskej spásy je prítomná aj na iných miestach testamentu (v aprekácii, invokácii, v existencii a trvalom príklone k udeľovaniu almužien, fundácii na zádušné omše a charitatívne odkazy), no priama spojitosť s kresťanskou vierou v Božiu milosť pri Poslednom súde, so starostlivosťou o duchovnú dimenziu človeka a svetskými i dušpastierskymi náležitosťami pohrebu sa vzťahovala na úvodný dispozičný odsek. Len zriedka sa vyskytli závety, ktoré by nerešpektovali zaužívané pravidlá dlhoročného koncipovania a odmietli by tak prvoradý titul spisania úkonu posledného poriadku, pripraviť svoju dušu na pokojný odchod, zmierenú so všetkými a vo všetkom v jednote so všemohúcim Bohom. Naďalej aktuálna idea zveriť ľudskú individualitu do rúk Božích v priamom vzťahu so zaopatrením a pochovaním ostatkov aj na prahu modernej éry potvrdzovala ráz testamentu v prenesenom zmysle slova ako slávnostnej reči, vzťahujúcej sa k vlastnému obetovaniu a odovzdaniu sa Bohu.⁹

Neuprednostňovalo sa už barokové chápanie umenia zomrieť, podľa ktorého by človek žil s myšlienkou na smrť v celoživotnej príprave na ňu. Rozšíril sa neskoronovoveký úzus vzdialenej smrti, t. j. jej prežívania a prípravy až v konečnej životnej fáze „*in horae mortis*“ (v hodine smrti). Doklad o tom sa nachádza v úvodnej overovacej formule, dokumentujúcej, že testament sa spisuje v čase ťažkej choroby, na smrteľnom lôžku.¹⁰ Zriedkavejšie sú naopak testamenty vydané v zdraví, ich počet však nie je zanedbateľný. Uvedený fakt podporuje rovnako relevantná kvantita trnavských testamentov vydaných vo forme uzavretých listín (tzv. *litterae clausae*), t. j. súkromných, už zapečatených

⁸ Trnavské testamenty sa s uvedenou formulou úplne stotožnili.

⁹ NEMEŠ, J.: Pramenná základňa testamentov k kirkévnym dejinám Slovenska (testamenty duchovných osôb do r. 1600), Fakulta humanistiky TU v Trnave, 1997, rkp. diplomovej práce, s. 7.

¹⁰ „*Anno 1803 die 4 Ianuarii Tyrnaviae in domo circumspecti Josephi Morvaj civis gremialis idem Josephi Morvaj aegritudine quidem corporis circumspectus – mente tamen sibi praesentissimus coram nobis infrascriptis per perillustrem ac generosum dominum Georgium Hliniczky ordinem iudicem exmissis presentem condidit testamentariam dispositionem vivae vicis oraculo declarando hanc esse ultimam voluntatem suam.*“ (3-19-27).

testamentov prezentovaných na lôžku pred svedkami magistrátu. Datované sú síce v deň prezentácie pred svedkami, prijateľným sa javí ich včasnejšie koncipovanie, nie až v uvedený deň alebo najneskôr niekoľko dní pred dňom prezentácie.

Formula, uvedená vo väčšine testamentov, mala unifikovanú podobu: „Ak sa všemohúci Boh (Stvoriteľ) rozhodne povolať ma z tohto sveta, porúčam svoju dušu do jeho rúk na prihovor preblahoslavenej Matky Božej Márie a všetkých Svätých, moje telo ale do matky Zeme, odkiaľ počiatok svoj vzalo.“¹¹ V predloženej klauzule odkazu duše a tela (v nemeckom okruhu tzv. *Sterbformel* – formule smrti) v zodpovedajúcej štylizovanej norme testátor dúfal v odpustenie hriechov a v spásu svojej hriešnej duše po smrti.¹² Myšlienka, že mesto v barokovej (aj predmodernej) dobe pestovalo ducha zbožnosti, tradicionalizmu a poriadku spojeného s upätou kresťanskou morálkou viac ako iné spoločenstvá, sa prejavovala ešte i v testamentoch 19. storočia, medzi manifesty meštianskej morálky sa jednoznačne zaradil testament Magdalény Schultzovej z 26. novembra 1801, ktorá ako pokorná kresťanka „prenechala dušu Bohu prosiac svojho Vykupiteľa a Spasiteľa Ježiša Krista, aby jej bol milostivý, aby sa za ňu prihovarila najsvätejšia Panna, Mária Matka Božia, aby jej hriechy boli odpustené, a aby tak bola ochránená pred večnou smrťou a zatratením“. O svojom tele sa vyslovila: „porúčam svoje smrteľné telo našej matke Zemi, do ktorej chcem byť pochovaná podľa kresťanskej obyčaje, kde bude odpočívať, až pokiaľ ho môj Vykupiteľ Ježiš Kristus v neskorších časoch nespojí s dušou, aby som po mukách očistca mohla vstúpiť do Božieho kráľovstva“¹³. Ideový

¹¹ „Wenn es immer Allmächtigen Gott gefällig seyn wird, mich von diesem zeitlichen Leben abzufordern, empfehle als dann meiner armen Seele in die Hände eines gütigsten Erlösers Jesu Christi, wie auch in den mächtigsten Schutz und Vorbitt (!) der Allerheiligsten Jungfrau, und Mutter Gottes Maria und allen lieben Heiligen und Auserwählten Gottes. Den entsehlten Körper aber der Erde, als woher derselbe entsprossen ist.“ – 3-19-1. Slovenský variant: „Kedi kolwiek Boha wsechmohucziho wola bude mna stehoto sweta powolati, techdi dussu mogu hrissnu spredrahu krawu Krista Jezise Spasitele meho wikupenu, do geho swatich Ruk porusam, a odevzdawam. Telo pak me miserne zeme odkud poczatek swoug wzalo zanechawam.“ (3-19-2).

¹² ZAHND, M.: Spätmittelalterliche Bürgertestamente als Quelle zur Realienkunde und Sozialgeschichte. In Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (MIÖG), Band. 96/ 1-2, 1988, s. 60.

¹³ „befehle hierauf meine Seele dem aller höchsten Gott himlischen Vatter und schöpfer (!) ich flehe ..., er wolle aus Lauther Gnade und Barmherzigkeit seines gelibtesten Sohns meines Erlösers und Seeligmachers Jesu Christi zu seines bittere Leides und Sterbens und durch die heilig machende Gnade des heiligen Geistes, wie auch durch die vor Bitte der allerseeligsten Jungfrau und Mutter Gottes Maria wie auch aller Lieben heiligen Gottes sich meiner er barmen und mir alle meine jemahl begangenen Sünden vergebe, und mich ewigen Todte (!) und Verdammniß behaftet und erreten. Meine sterblichen Leib aber befehle ich unser allgemeinenen Mutter der Erde, wohin nach meine todlichen Hinstadt nach christlichen Gebrauch bestattet werden, um alldort zu ruhen bis meine Heiland und

zámer byť pripravený na smrť za každých okolností, nenechať nič na náhodu najlepšie zdokumentoval dôvod testovania, publikovaný v testamente Magdalény Dvorákovej, mestskej výčapníčky, z 30. mája 1801: „*keďže chcem zabrániť neočakávanému skonu, ktorý by ma mohol zaskočiť*“¹⁴. Nech by sa už akokoľvek testátor pripravil na smrť, zaopatrený všetkými sviatosťami, vždy pokorne dúfal, aby „*dussu mogu, ktoru som z ruk Stvoritela mogeho prigala, gemu odezdaвам krwawimi slzami prosice, abi on kteri nechce smrti hrisnika gu na milost prigal, a do wečnich stankow k sebe pripustil*“¹⁵, dôverujúc s takmer detskou náklonnosťou najvyššej bytosti.¹⁶

2. DISPOZÍCIA S TELOM

Rovnakú, ak nie väčšiu pozornosť, venoval testátor v uvedenej formule smrti náležitosti pohrebu a sepulkralnej kultúre.¹⁷ Dimenzia prevratu, ktorú prinieslo 18. storočie v kultúre pochovávaní, znamenala odklon od tisícročie trvajúcej priestorovej spolupatričnosti živých s mŕtvymi (pochovávaní v cintorínoch pri kostoloch, pri hradbách mesta) k budovaniu cintorínov za hradbami mesta. Centrálna pozícia stredovekého cintorína bola založená na vtedajšej religiozite, pridfújúcej sa prevládajúcej a jedinej novej predstave o solidarite mŕtvych, svätých spolu so žijúcimi pútnikmi. Mŕtvi sa tak akoby „integrovali“ do spoločnosti aj po smrti a našli dôstojné miesto posledného odpočinku v priestore mesta. Existujúci model však celkom iste nezodpovedal potrebách expandujúcich generácií, ani hygienickým, medicínskym a ani vedeckým poznatkom a námietkam proti nevhodnému a kapacitne nedostačujúcemu spôsobu pochovávaní (najmä v čase morových epidémií plytké a masové hroby boli potenciálnymi ohniskami šírenia nákaz). V niektorých západoeurópskych mestách žalostný stav cintorínov už začiatkom 15. a predovšetkým v 1. po-

Erlusser Jesus Christus am jungsten Tage wiederum erwerden und mit der Seele vereinigen auch durch die ausgestandenen Marter mich zu seiner Rechten zu treten gnädigt anweisen möchte“ (3-19-18).

¹⁴ „um nicht wieder von meinen nähen und unversehenen Zufall verhindert zu werden“ (3-19-20).

¹⁵ Testament Anny Škultétyovej, vydatej Milve, z 5. novembra 1849, (3-29-22).

¹⁶ „will ich, daß mein Körper nach hinscheidener Seele, die ich dem höchsten Wesen mit kindlichen Zuversicht anempfehle“ (3-30-51).

¹⁷ Pozri napr. TRIEHEL, E.: Erinnerungskult und Repräsentationsstreben. Begräbniskultur in der bürgerlichen Gesellschaft des 19. Jahrhundert. In Bürgerkultur im 19. Jahrhundert, Hein, D. – Schulz, A. (eds.), München : Verlag C. H. Beck, s. 187 – 306. Práca E. Triechela venuje priamo pozornosť dejinám meštianskej kultúry pochovávaní v nemecky hovoriacich oblastiach v 19. storočí.

lovici 16. storočia podnietil mestskú radu, aby začala uvažovať a postupne aj realizovať stavbu nových, priestrannejších a hlavne zdravotne bezpečnejších cintorínov za hradbami mesta, najskôr ako alternatívu pre mestskú chudobu.¹⁸ Osvietenstvo, spojené s charakteristickou racionalitou, silnejúcim pocitom prosperity, s rýchlejšim rozvojom materiálneho blahobytu a demystifikáciou smrti, malo vplyv na postupné rozširovanie nového typu cintorína, účelne usporiadaného miesta večného odpočinku, ktorý zároveň spĺňal hygienické aj estetické hľadisko. Malo ísť o úplne nové priestory, v ktorých sa pozostalí nebudú stretávať a konfrontovať so škaredosťou a odpudivosťou smrti, ale spomínať, modliť sa v tichom rozjímaní za svojich blízkych a priateľov.¹⁹ Označovali sa termínom „*Gottes Acker*“ – Božie polia a s uvedeným termínom sa možno stretnúť aj v Trnave.²⁰

Vyčleňovanie mŕtvych na perifériu mesta v Trnave od druhej polovice 18. storočia malo vtedy príčinu skôr v osvojení si nových prezentovaných zdravotných postulátov, než s procesom sekularizácie, prebiehajúcim práve začiatkom 19. storočia v západnej Európe.²¹ Osvietenský duch spojený s vedeckým napredovaním v oblasti medicíny a hygieny nabádal k zachovávaní istých postupov: po prvé, snaha odniesť telo mŕtveho čo najskôr z obydľia, aby sa tak zabránilo prípadnej infekcii, a po druhé, dodržiavanie trojdňovej lehoty od dňa smrti v presvedčení, že by zosnulý mohol počas nej ešte javiť známky života.²² V testamentoch sa vyskytli dva prípady, v ktorých testátor pripomínal dodržanie lehoty troch dní od smrti do pohrebu.²³

V predmetnej rozumovej úvahe, okrem lekárskeho odporúčania vyhnúť sa konštatácii smrti, ktorá by bola len zdanlivá, spoločnosť opätovne podporila v sebe samej obsesívnu víziu „živého mŕtveho“, vychádzajúcu z niektorých skutočných, avšak skôr fiktívnych príbehov o pochovaní zaživa.²⁴ Trnava sama tradovala (z ústneho podania) podobnú, ale neoverenú mystifikáciu o zdanlivej smrti vdovy Eleonóry Terézie, manželky J. Karafiatha. Ako sa zmieňuje dodnes v Trnave pretrvávajúci mýtus, z vďaky za svoje údajné „prebudenie“ počas

¹⁸ F. Bauer uvádza rozvoj pochovávaní na tzv. „božích poliach – *Gottes Acker*“ na voľnej zemi už od 15. storočia. BAUER, F. J.: Von Tod und Bestattung in alter und neuer Zeit, In *Historische Zeitschrift*, Bd. 251, Heft 1, 1992, s. 9.

¹⁹ BAUER, F. J.: v pozn. 18, s. 16.

²⁰ Doklad napr. v testamente Alžbety Kráľovej z 15. apríla 1800: „*in den ausserne Gottes Acker bey den Lazareth*“ (3-19-4).

²¹ BAUER, F. J.: cit. op. v pozn. 18, s. 27.

²² BAUER, F. J.: cit. op. v pozn. 18, s. 18.

²³ Kodiciel Jozefíny Bertelovej z 13. februára 1819 preukázateľne potvrdil, že „*soll mein entsselten Leichnam durch wolle drey Tage oder 72 Stunden nichtbeerdiget werden*“ (3-23-1).

²⁴ ARIÈS, P.: Dějiny smrti II. Praha: Argo, 2000, s. 126 – 137.

pohrebného aktu pri bývalom trnavskom cukrovare na Šrobárovej ulici dala postaviť na uvedenom mieste pietu šaštínskej Bohorodičky. Na priečelí v súčasnosti zachovaného súsošia na ul. T. Vansovej, kde sú v kartuši umiestnené aliančné rodinné erby a pod nimi meno zhotoviteľky a donátorky, je uvedený rok vyhotovenia súsošia 1767.²⁵ Ako uvádzala správa mestského magistrátu z obhliadky piety z 21. novembra 1821, vdova na zriadenie súsošia prenechala 150 zlatých (zl.) v roku 1864²⁶, v jej testamente z 22. apríla 1768 opätovne fundovala súsošie sumou 50 zl.²⁷

Trnavčania začiatkom 19. storočia pochovávali na viacerých miestach, z nich do popredia sa podľa želania testátorov dostal cintorín (v súčasnosti už zaniknutý, na mieste dnešnej kalvárie) pri bývalom lazarete, nazývaný v testamentoch obvykle „*lazaretsky*“, prípadne vo viacerých testamentoch označovaný už od roku 1809 ako „*stary*“, „*vonkajši*“ cintorín.²⁸ Mesto ho vybudovalo východne od mestského lazaretu („*lazarne*“) po roku 1747, keď zrušili cintorín okolo farského kostola sv. Mikuláša. Lazaretskému cintorínu začal konkurovať, alebo ho postupne nahradil nový cintorín, dnes pomenovaný podľa ulice T. Vansovej. Pozemok pôvodne patrila trinitárom, kde na mieste ich záhrady vznikol kapacitne postačujúci cintorín pre rozrastajúce sa mesto, založený v roku 1786.²⁹

Samotnú kryptu domu (i kryptu pod františkánskym kostolom sv. Jakuba³⁰) využívali až do 60. rokov 19. storočia na pochovávanie bohatších mešťanov.³¹

²⁵ Súsošie piety umiestnili pôvodne na inkriminovanom mieste na Šrobárovej ul., kde bola až do obdobia Slovenského štátu, potom ju umiestnili pred Nový cintorín v roku 1942, kde ju nanovo inštalovali na totožné miesto po rekonštrukcii v roku 2005. Bližšie k vzniku, lokalizácii piety na pútnickej ceste vedúcej do Šaštína pozri KLAČANSKÁ, K. – RÁBIKOVÁ, Z.: Súsošie Sedembolestnej Panny Márie (Piety) situované pri Novom cintoríne na ulici Terézie Vansovej v Trnave. In Zborník z vedeckej konferencie konanej v Trnave: Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach. Trnava : FF TU v Trnave, 2005, s. 70 – 74. Pozri obrazová príloha, prevzaté z ŠELESTIAK, J.: Premeny Trnavy vo fotografii. Trnava : Tirna, 2005, s. 120 (fotografie použité so súhlasom autora).

²⁶ ŠA Trnava, pobočka Trnava, fond MG Trnava, Deputationalia, (3-23-16).

²⁷ „Zur die vor der Stadt durch mich von Stein errichtet lassen Marianischer Bild Saulen ...50 fl.“ (3-14-50).

²⁸ 3-20-40, 3-20-43, 3-20-51, 3-21-1, 3-21-3.

²⁹ Do neho malo byť uložené telo napríklad Rozálie Vybíralovej, Anny Roderovej, Magdalény Bousovej a mnohých iných, aby telo „do noweho cintera pochowane bolo“ (3-28-56, 3-28-43, 3-23-14).

³⁰ 3-21-20, 33-34.

³¹ Kolektív autorov: Trnava 1238 – 1938. Vydala rada mesta Trnavy, Kníhtlačiarne spolku sv. Vojtecha v Trnave, 1938, s. 132, 83. Ako sa uvádza na s. 83 v južnej krypte sa pochovávali významnejší mešťania a kňazstvo. V testamentoch sa použilo spojenie: „do kuffy farskeho kostola... pochowane bolo“ (3-24-3, 3-27-39, 3-20-23, 3-20-4).

Exemplárne, Eva Nemečkajová si priała, aby jej telo uložili do farskej krypty, a tak pre náklady na pohreb oddelila celú svoju peňažnú hotovosť, ak by to nepostačovalo, vyčlenila na predaj veci určené pre legáty a nakoniec, ak by sa príliš zmenšila pozostalosť, chcela byť pochovaná do „*obecného cintera*“ – zrejme starého cintorína.³² V južnej časti mesta, smerom na Modranku, sa nachádzali cintoríny pre vojenských vyslúžilcov a židovský cintorín.³³ Do „*invalidského*“ cintorína chcela byť pochovaná Klára Donerová, Jozefína Trenková, manželky trnavských invalidov.³⁴ Totožne i pre evanjelikov a gréckych neunifikovaných veriacich³⁵ vyčlenilo mesto pozemky na výstavbu v južnej časti od mesta. Pôvodný starý cintorín pre evanjelickú cirkev bol situovaný oproti hornej bráne pri ceste do Trstína.³⁶

Pohrebné obrady evanjelikov sa zvyčajne v testamentoch bližšie nerozvádzali. Blondine Schenová a Magdaléna Czoborová sa vyjadrili na margo pohrebu veľmi stroho, priali si byť pochované „*podľa evanjelického zvyku*“ a vymedzili iba výšku trov a subjekt, ktorý ich mal zaplatiť.³⁷ Podľa testamentu Kristiána Reichela sa malo telo pochovať podľa evanjelického spôsobu a podľa jeho postavenia so spresnením peňažného vyrovnania.³⁸ Z uvedeného možno prezumovať, že v Trnave sa uplatňoval všeobecne rozšírený pohrebný rítus, v ktorom sa rozlišovali len osobitné pohrebné rituály jednotlivých vierovyznaní.³⁹

V Trnave, vnímanej skôr ako katolícke mesto, sa pohreb vykonával a odslúžil podľa obýčaje latinského rítu, iste dlhodobo pevne vžitej, na ktorú sa testátori v testamentoch odvolávali.⁴⁰ Prevažná väčšina obyvateľstva sa hlásila

³² 3-20-52.

³³ Kolektív autorov: cit. op. v pozn. 31, s. 96. Podľa RUČKA, Š.: Trnava čili historicko-miestopisný nástin krutých osudov a pamätihodností tohoto slobodného kráľovského mesta slovenského. Skalica 1868, s. 54, 42, 30, 31.

³⁴ 33-51, 33-41.

³⁵ *Christiche- Griechisch – reicht- Unisten*“ (3-23-2).

³⁶ Kolektív autorov: cit. op. v pozn. 31, s. 96.

³⁷ „nach evangelischen Kirchengebrauch ... soll die genante ewangelische Gemeinde verpflichtet sein alle Leichenunkosten zu bestreiten, wozu auch 20. fl. und sechs silbernen Kaffelöffeln verwendet werden sollen“ (3-26-63, 3-25-22).

³⁸ K. Reichel rozhodol, aby pohrebné trovy zaplatil tunajší evanjelický kazateľ, za čo mu odkázal malý honorár. Jeho rakvu mali niesť členovia trnavských strelcov a vojnových invalidov, ktorým sa vyplatila malá almužna, napríklad 3-27-34.

³⁹ Pozri k tomu napríklad rituál Ostrihomskej diecézy z polovice 18. storočia: *Rituale Strigoniense seu formula agendorum. Tyrnaviae: Typis Collegii academici Societatis Jesu, 1772.*

⁴⁰ „podľa kresťanskej obýčaje, kresťanskeho poradku“ a „podľa spůsobu susedského, jak sto jednu trnavsku susedu“.

Ako príklad pretrvávajúceho pohrebného rítu z konca 1. polovice 19. storočia možno uviesť citát z prvého bodu testamentu Jána Ehna z 20. novembra 1847, ktorý je nezvykle podrobný a konkrétny vo vyjadreniach porúčiteľovho želania o výkon pohrebu: „*Moje telo*

ku katolicizmu, a tak sa ich pohreb pridržal istých všeobecne dodržiavaných verejných úkonov a tradičného priebehu, ktorý možno rekonštruovať z viacerých testamentov: telo sa malo pochovať za účasti kňaza, zvyčajne niektorého z kaplánov. V čase odo dňa smrti až do pohrebu sa malo niekoľkokrát (zvyčajne trikrát, v deň smrti, v deň pohrebu o 9. hodine a v čase pohrebného obradu) zvoniť v určených kostoloch: farskom, františkánskom a trinitárskom, prípadne benediktínskom, paulínskom, uršulínskym, podľa nariadenia testátorov, obvykle v troch.⁴¹ V čase, keď sa telo nieslo na márach alebo na pohrebnom voze, podľa zvyku sa malo zvoniť v mestských kostoloch (buď všetkých, alebo len určených).⁴² K trnavskému pohrebnému úzu patrilo celebrovanie troch zádušných omší („*pod odsľuzeni tri sw. mse podľa obiczagi*“) v lazaretskej kaplnke alebo vo františkánskom kostole.⁴³ Na žiadosť niektorých testátorov sa povolávali osobitnou pozvánkou k pohrebu konkretizovaní pohrební hostia a obvykle miestni františkáni (vždy niekoľko párov), ktorým, ako uvádzal testament Zuzany Tamaškovičovej z 13. októbra 1793, „*nech se swisky daju, wsak nicz monej aj jinsim knazkim personam a ssezkim czti hodnejssim*“⁴⁴. Prítomná na pohrebnom obrade bola i chudoba, tzv. „*lazaretski žebraci*“. Tí sa modlili taktiež pri tele za

zverujem zemi, z ktorej vzalo svoj pôvod, žiadam, aby bolo pochované v jednoduchom hrobe, bez akéhokoľvek lesku, podľa obvyčajne kresťanskej svätej cirkvi, podľa môjho jednoduchého občianskeho stavu takto: moje mŕtve telo majú obliecť do fialového plátenného obleku, pri ňom sa až do pohrebu majú modliť štyria zo špitála, iba v deň môjho pohrebu, podľa zvyku, o deviatej hodine vo farskom kostole, ako i v popoludní počas pochodu majú zvoniť u jezuitov, u svätoštefánskych rehoľníkov, u benediktínov, u mníšok a u paulínov; na môj pohreb má byť pozvaných šesť párov františkánskych rehoľníkov, ako i z národných škôl, a má ma pochovať pomocný kaplán. Iba vážení páni z výboru majú dostať dve voskové sviečky, a tak oni, ako i tu prítomní moji známi, moji kmotrovia a majstri gombikári majú byť pozvaní na pohreb podľa oznámenia písaného po nemecky. V deň po mojom pohrebe sa majú v kostole svätoštefánskych rehoľníkov slúžiť za moju dušu naraz tri malé zádušné sv. omše. Žobrákom a tým, ktorí sa zúčastnia na mojom pohrebe na cintoríne, ako aj tým, ktorí budú prítomní v kostole na svätých omšiach, sa majú rozdať dva-tri zlaté, z nich každý má dostať dva groše. Nakoniec prosím, aby moji dolu menovaní vzdialení príbuzní sa dozvedeli o mojej smrti ihneď, na základe listu môjho brata Tomáša Ehna.“ (3-28-37).

⁴¹ „a zvoneni len csas ked pan kaplan krizem se pohne a kde mrtova truhla moja z telem mim ponese hrubem kostole farskem a u patruw Benedictinow uczinilo.“ (3-22-12, 3-27-32).

⁴² „nechsa na dwuch koňoch do cintera moje telo wíweze, nech pri tej príležitosti we troch kostoloch zwoni, totisto farskem, benediktínskem a franciskanskem, druhýkrat ale nech sa zwoni kde telo moje w dome wistrete bude“ (3-30-103).

⁴³ „tyelo..., které zadam ... aby do wenkajseho zintera skrze dwuch panow kaplanow a zwonenim hrubem krisacskem a franciscanskem a paulinskem kostoloch ktomu aj povolanih osem pary parow franciscanow pod odsľuzeni tri sw. mse podľa obisaji w lazaretskej kaplnky pochowane bolo“ (3-20-1).

⁴⁴ 3-18-77.

dušu a na konci pohrebného obradu sa im rozdávala almužna zo zvyšku peňazí, určených na pohreb.⁴⁵ Súčasťou pohrebného sprievodu boli aj chudobné deti z jednotlivých škôl, zvyčajne z tzv. „Normalskej“ školy, popri vážených majstroch jednotlivých cechov; rakvu väčšinou niesli priamo členovia cechu.

Náklady na pohreb a obrady s ním spojené nemali byť v žiadnom z uvedených prípadov veľkolepé, honosné. Trnavčania sa zaručene pridržovali morálneho imperatívu „*bez vseczkej pompi, cso najmensima utratamy, ohne Gepränge, ganz einfach beerdiget werde*“⁴⁶. Konkrétnejšiu vizualizáciu uviedla v testamente Terézia Čegeničová: pohreb sa mal vykonať za účasti troch klerikov, vyslaných farárom, desiatich párov františkánov a detí navštevujúcich ľudovú školu („*Normalschule*“), telo malo byť uložené do truhly zdobenej bielym krížom, deň a noc mali pri nej horieť sviece a potom malo byť pochované pri cintorínskom múre a dovezené na novom pohrebnom voze, ťahanom štyrmi koňmi. Na pohrebné trovy vyčlenila 300 zl., 50 zl. na sviečky a 5 zl. pre chudobu. Žiadala tiež o zvonenie (dvakrát v dome a kostole sv. Jána Krstiteľa, sv. Anny, sv. Trojice).⁴⁷

Vysluhovanie zádušných omší patrilo k nevyhnutej súčasť pohrebných obradov, mnohí testátori sa preto neuspokojili s tromi zádušnými (zväčša čítanými) malými omšami. V znení testamentu Terézie Wismanovej, manželky krajčira Václava Bláhu, si testátorka želala venovať „*veľkú pozornosť vysluhovaníu omší za spásu duše*“⁴⁸. Príslušný dôvod spomínali ďalšie testamenty: „*za moju dusu odslužení, oblahceny dusy mojej, exequie za spaseni hrissnej dussi*“⁴⁹. K trvalým zvykom sa pripojilo (pokiaľ možno ihneď po pohrebe) slúženie *slávnostného jedného requiem*, spievaného alebo tzv. *cum Libera*⁵⁰ a niekoľkých menších omší v niektorom z trnavských kostolov, najmä vo františkánskom a benediktínskom.⁵¹ Omša mala hodnotu obvykle jeden zlatý.⁵²

⁴⁵ „*na žebrakoch pak zlatiek 5, které jak pry mojem tele modlicsim, tak ag lazareckim nech sa rozdela, zanechavam.*“ (3-19-59, podobne 3-19-21, 3-19-22, 3-19-51, 3-21-11, 3-24-4, 3-24-13, 3-24-39).

⁴⁶ V protiklade k veľkoleposti pohrebného úzu v novoveku (závisel aj od hmotného zabezpečenia testátorov) sa moderný človek neupínal natoľko na pompézne inscenácie pohrebu, túžba po jednoduchosti sa objavuje už v 40. rokoch 18. storočia, bližšie TOMOVÁ, I.: Duchovný život trnavského meštana na základe analýzy testamentov z 1. polovice 18. storočia. In: Historické rozhľady II/2005, UCM Trnava, s. 91.

⁴⁷ 3-23-39. Za podobný obrad sa ešte v roku 1843 vyslovila Nepomucena Wetzel, (3-28-13).

⁴⁸ „*gut achten zu meiner Seelenheil essen gelesen werden*“ (3-19-13).

⁴⁹ 3-21-32, 3-23-34, 3-24-3, 3-24-5, 3-24-37.

⁵⁰ Označovaná aj ako hrubá omša s hrobom (*liberama*), (3-30-103). Išlo o zádušnú pobožnosť konanú po omši, alebo počas nej, pri ktorej sa imitovala rakva s telom a pri nej sa kňaz s asistenciou modlil spolu s prítomnými veriacimi.

⁵¹ 3-19-16, 3-28-43, 3-28-55.

⁵² 3-19-7.

V rámci príprav pohrebu mnohokrát testátori vyslovili jednoduchú prosbu, aby sa o pohreb a s ním spojené obrady postaral pozostalý manžel, deti alebo blízki priatelia, susedia.⁵³ K prirodzenej povinnosti dedičov sa začlenila úhrada nákladov pohrebu. Preto iste žiadala Rozália Beňová v testamente z 8. decembra 1800, aby „*utrati tito, aš by se po mojej smrti w hotowosty se ne nachaczali, nech deti moje, od Medovsky Ferencza druheho manžela meho splodene, Anna a Theresia jedine winaloža*“⁵⁴. Na pohrebne trovy sa vyčlenila z aktív presná suma, zarátavaná do pozostalosti.⁵⁵ Ich výška sa pohybovala v rozmedzí niekoľkých desiatok (napríklad 20, 50 zlatých), obvykle však 100 – 200 zlatých.⁵⁶ Pohrebne trovy sa zarátali do pasívneho dedičstva, alebo o ich zaplatenie sa postarali dediči, na čo ich priamo testátori vyzývali. Ako uvádza Phillipe Ariès, koncom 17. a najmä v 18. storočí sa v západnej Európe poručníci vzdali rozhodovať o svojom pohrebe a s obľubou prenechávali jeho výkon a náležitosti na vykonávateľov závetov, dedičov. Prirodzene, že ich postoj vychádzal z odmietnutia venovať pozornosť vlastnej telesnej schránke a bol výrazom prejavenia dôvery rodine alebo exekútorom závetu. V záвете našla opätovne svoje vyjadrenie kresťanská pokora a pohrdanie životom, ktorý sa smrťou v pozemskom svete navždy vytráca.⁵⁷ Uvedené skryté významy sa vyskytujú napríklad v záвете Terézie Hanschlovej: „*telo moje ufam do lasky najmilejšeho mojego manžela, a detych mojich, ze podľa kresťanskej obiczje statečne pochovat daju a pre moje dusne spaseny sa modlit budu*“⁵⁸.

Súčasnne sa popri vysluhovaní zádušných omší testátor snažil zabezpečiť spásu duše aj pomocou zbožných odkazov.⁵⁹ V západokresťanskej kultúre sa

⁵³ „*pohreb ale mojemu muzowi podle moznosti na wolu nehawam.*“ (3-19-2), podobne: „*ostatny ale pohrebni poradek na manzela mojego zwerujem.*“ (3-20-32), „*podla dispositie dyitkuch mojich pochowa.*“, (3-21-10, podobne 3-26-26, 3-26-27, 3-26-42, 3-29-36, 3-30-28, 3-30-48, 3-19-13, 3-19-30, 3-20-3, 3-20-7, 3-20-24, 3-28-43).

⁵⁴ 3-19-10.

⁵⁵ Doklad o tom možno nájsť vo formuláciách: „*na ktere pohrebne utraty 20 zlatiek zanechawam*“ (3-19-39); „*utrati ale pohrebne z mojej majetnosti sa wypłata.*“ (3-25-48), „*so tragt die Masse die Leichenkosten*“ (3-28-32).

⁵⁶ Kristína Richterová v testamente z 4. mája 1823 prenechala až 1200 zlatých, ale sa mali použiť zväčša na zádušné omše (*Requiem mit Libera* vo farskom kostole a jedenásť zádušných omší) a pre chudobných žobrákov (3-24-4).

⁵⁷ ARIÈS. Ph.: cit. op. v pozn. 24, s. 43 a 46.

⁵⁸ 3-27-10.

⁵⁹ T. Krzenek uvádza osem prostriedkov vedúcich k spásu duše, ako napríklad podpora stavebnej činnosti cirkvi, charitatívnych domov, vysluhovanie zádušných omší za zosnulých príbuzných a priateľov, obdarovávanie almužnami, podpora cirkevných spoločenstiev a bratstiev, prenechanie hnutelných vecí a peňazí na liturgické a cirkevné účely a iné. Pozri bližšie KRZENCK, T.: cit. op. v pozn. 7, s. 151.

historicky vyvinuli legáty *ad pias causas* (*fromme Legate*), teda odkazy venované jedinému cieľu – spásu duše testátora a jeho rodiny. Trnavčania sa v zrkadle skúmaných testamentov orientovali na poskytovanie odkazov v prospech obdarovávaní blížnych a priateľov, v prospech mestskej chudoby a najväčšie čiastky plynuli na vysluhovanie zádušných omší. Všetkým zbožným legátom prikladali všeobecný význam dôverovať myšlienke anticipovanej Božej spásy, o ktorú sa opierali tak chudobní, ako aj bohatí. Vo viere v pevnú silu zmierovacieho aktu prenechania odkazu na zbožný účel, veď aj ich označenie *expressis verbis* v trnavských origináloch 19. storočia znelo „*fromme Legate, za oblahceni dusse*“, sa veriaci testátor očakávajúci pozitívny účinok svojej fundácie⁶⁰ snažil o uzmierenie sa s Bohom. Z tohto hľadiska, aj keď už hovoríme o nástupe modernej spoločnosti v mnohom sekularizovanej, poskytovali obyvatelia Trnavy legáty tohto druhu v hojnom počte. Ani ženy, ani muži neinklinovali k prejavom pobožnosti intenzívnejšie a všestrannejšie, ich záujem o ne je totožný. Pri výskume menších urbanizovaných komunít, a k takým sa radila aj Trnava, si meštianska spoločnosť 19. storočia zachovávala tradičný ráz a kultúru, spojenú a previazanú obzvlášť so silným katolíckym duchom a naň nadväzujúcou zbožnosťou (*Laienfrömmigkeit*). Popri dobročinným odkazoch pre chudobných, žiadosť o celebrovanie zádušných omší⁶¹ mala iniciovať a garantovať v dostatočnej miere záruku Božieho milosrdenstva, o ktoré tak nástojčivo a zároveň účtovo prosili všetci testátori bez výnimky v prvých dispozíciách testamentov, prípadne v záverečných aprekáciách. Do trnavských charitatívnych domov

⁶⁰ O večnú fundáciu (v nemeckých testamentoch ako „*ewige Foundation*“) prosila napríklad Anna Mária Karlovičová, keď zanechala „*na wecsitu fundatiu zlatich padesat takowim ale spus-sobem, aby z interesu od predmenuwanich zlatich 50 zlatiek 2 a 30 grajcarov ucziniczeho w zdejsem farskem kostole sw. Mikulassa, a sicze pri oltary zazracnej Panni Marie w tej istej kaplncze 4 sw. Msse a sicze dwe za mrtwich a dwe ale za ziwich prateluw moich w roku kedi kolwek odslužene byly, zastawajicze ale 30 grajcarow nyech kostelu na swicze a jine potreby zostanu*“ (3-19-42, podobne 3-19-43).

⁶¹ Trnavskí františkáni, ktorí nemohli chýbať v pohrebnom sprievode, zabezpečovali najčastejšie vysluhovanie zádušných omší. Na ich konto plynuli pomerne veľké čiastky (v priemere 20 až 100 zl.) na slávenie zádušných pobožností. Popri nich sa aj v kostole sv. Jozefa (bývalom paulínskom kostole, o ktorý sa po zániku rehole v 1786 staral mestský farár a jeho kapláni), v lazaretskej kaplnke, farskom kostole sv. Mikuláša, vysluhovali pobožnosti *pro remedio animae*. Presný časový harmonogram jednotlivých pobožností zapísala Anna Kellnerová v 4. bode testamentu z 15. júna 1824: 20. januára za svojho otca a matku Kellnerových, 6. marca za rodičov svojho manžela (deň výročia smrti svokry), 17. apríla za jej zomreté deti, 16. mája ku cti Jána Krstiteľa, na sviatok Božského srdca, 4. augusta za rodičov manžela (deň výročia smrti svokra), 18. november za testátorkiných rodičov, keď zomrela jej matka, 24. novembra na deň manželovho úmrtia a v deň výročia jej smrti, (3-24 13).

(nemocnice, infirmárie a lazaretu) z uvedenej príčiny neprestajne a pravidelne (ako dokumentovali zväčša záverečné paragrafy trnavských testamentov) plynuli drobné peňažné sumy v podobe odkazov. Povinný legát iste znamenalo fundovanie lazaretu a mestskej nemocnice minimálne malou čiastkou, obvykle päť až desať zlatých. Jeden z pravých dôvodov dobročinnosti vyslovili manželia Guggenbergerovci: „*ved' predsa nemožno nechať bez povšimnutia trpiaceho človeka, o to viac musíme na neho myslieť z kresťanskej lásky, a preto zanechávame na lazaret a nemocnicu po 40 zl.*“⁶²

ZÁVER

Prezentovaný názor na úkon poslednej vôle predstavuje testament ako unikátny, takmer ideálny prameň dejín mentalít. Odhaľuje vnútorný osobný svet a citovú konšteláciu, vzťah k transcendentnu, Bohu i blíznym. Od 40. rokov 19. storočia sa postupne uvedený charakter testamentu ako „zbožnej výpovede“ vytráca a posilňuje sa jeho formálno-právny a pre dejiny mentalít príkro strohý formulár, typický pre súčasné právne dokumenty, hoci testamenty trnavských mešťanov dokumentujú a potvrdzujú (s prihliadnutím na výraznú religioznosť tohto mesta) pretrvávajúci záujem oň nielen ako o právny akt a verejno-notársku listinu s právnymi účinkami úkonu *mortis causa*.

Štúdia chcela predovšetkým poukázať na „originálnu“, primárnu transcendentnú povahu závetného úkonu ako aktu poslednej vôle nakladať so svojou dušou a telom – jedinými skutočnými darmi od Boha stvoriteľa, pričom výraz posledná vôľa (*voluntas ultima, letzte Willenmeinung, ostatna Wula*) trnavskí mešťania vierohodne chápali ako ostatný, eschatologický moment v čase nastupujúcej smrti, a odpovedali tak na svoj život v homogénnej životnej interpretácii, napríklad ako to dokladá jedna z J. Fándlyho kázní: „*Smrt jest naglepsi Učitel, najlepsi pohrebni Kazatel ... učí nás pri smrtelnéj Posteli, ať takto pri Pohrebe pritomnich truchliwá Smrt, že ňelen ňeskoro, jest pred Smrťu dobré Skutky wikonáwaf, ale že ňekterím jest to ai ňemožné, poňewáč us presol ten Čas, kteří jim Boh ustanowil, k jejich zásluhám, wčil, pri dobrém Zdrawu, padá nám ňebeská Manna božskéj Milosti, jestli si ju wčil za žiwa ňenazbírame, ai pri smrti, ai po ňej na Weki od Sláwi božskéj chudobni budeme, wčil, pri dobrém Zdrawu, switá nám přijde w naséj studenéj Starosti, w studenéj Smrti, studená, ňerodná Zima, tedi si ňist ňenahospodárime, pre nasu*

⁶² „Um die leidende Menschheit nicht außer Acht zu lassen viel mehr unserer in christlicher Liebe zu gedanken legieren wir dem städtischen Krankenhaus Gulden 40 und dem Lazarethe 40 Gulden“ (3-27-43, v neoverenom odpise 33-66).

Dusu.“ Preto závetý súdobá spoločnosť v konkrétnom, profánnom vnímaní naďalej pertraktovala aj ako akty poslednej vôle a túžby k *aeternitatis* (svojho pominuteľného a po vzkriesení osláveného tela, ktoré sa spojí so spasenou dušou vo večnosti), modlitbu symbolizujúcu zmierenie s Bohom a ľuďmi, vhodný nástroj konečného bilancovania svojho života, čomu sa prispôbil aj formulár, keď na prvom mieste ponechal ustanovenie o duši a tele (tzv. formulu smrti).

Testamenty sa uplatnili aj ako zbožné nástroje *pro remedio animae* (pomocou zbožných legátov publikovaných zvyčajne v nasledujúcich bodoch testamentu), ktoré zároveň plnili dva ciele pre poručiťela: posilnenie viery vo vlastné vykúpenie a pre niektorých výrazný stimul štedrejšej dobročinnosti a ľudskej solidarity. Synergeticky ale z prejavenej charity profitovala časť chudobnejších vrstiev priamym spôsobom almužien a fundácií a pre ostatných sa prejavy zbožnosti stali iste nasledovaniahodným príkladom, podporovaným v denno-dennej pastorácii a v spoločensky vynucovanom morálnom imperatíve ducha svojej doby.⁶³

Testament v dobách minulých neustále poodhaľuje staronové obrazy, pohútky, symboly i mýty, podnecuje uvažovať nad tým, že človek je tvor spoločenský a spoločnosťou formovaný, inak však vždy a všade tvor individuálny a osudový determinant života zároveň – no napokon iba toho vlastného. Dal by sa nakoniec parafrázovať duchovný, existenciálny leitmotív baroka: „*aby si sa naučil v blaženosti umrieť, žiť sa musíš naučiť, a aby si v blaženosti žil, smrti sa musíš naučiť*“⁶⁴. Z ideálu zmieneného kréda testament zásadne subjektívne pre ešte žijúcu osobu smrteľníka – testátora otvára priestor a realizuje právo na ľudskú ekonómiu spásy, o ktorú sa skúmaná societa v náznaku každodenného vedomia pokúšala.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Testamente der tyrnauerer Bürgern dokumentieren und zeigen auf das langandauernde Interesse für das Testament, nicht nur als der Rechtsgeschäft und die Urkunde des öffentlichen Notars mit den Rechtsfolgen des Geschäfts

⁶³ Na margo motivácie dobrého kresťana a v súvisi s časovou, teritoriálnou aj tematickou singularitou k skúmanej téme je vhodné upozorniť na Fándlyho kázne z konca 18. storočia. Pozri FANDLY, J.: Príhodné a Svätečné kázne od mnohovelebného Pána Fandli Gura naháčskeho Farara zložené a kázané. II. zv., Trnava: tlačiareň W. Jelinka, 1796, s. 123 a n. a 137 a n. V obsahu sú obdobne vyložené kázne k vzorom správania sa pri pohrebe sedliaka, jeho tehotnej ženy a domáceho kňaza a duchovného pastiera.

⁶⁴ ARIÈS, Ph.: cit. op. v pozn. 24, s. 16.

von Todeswegen, als auch ein Akt der letztwilligen Meinung, ein Gebet, symbolisierendes die Versöhnung mit Gott und Menschen. Sie waren ein günstiges Instrument der letzten Lebensbilanzierung, womit sich auch das Formular anpasste, wenn auf erster Stelle im Kontext einen gebräuchlichen Paragraph („Punkt“) von der Disposition mit Leib und Seele verblieb. Die Testamente stellten sich sogar als die Handlung *pro remedio animae* (im Rahmen der Legaten *ad pias causas* oder frommer Legaten) vor, die so den ursprünglichen Sinn jedes Sterbenden: „*nihil est certius quam morte, nihilque incertius horae mortis*“ erfüllte. Diese Idee verkörperte sich in der typischen *sana mente* Formel: „*habe ich reiflich erwogen, wie gewiß der Tod einen jeden Menschen ist, die Stunde aber dessen ungewiß, erkläre ich meinen letzten Willen bei meiner annoch vollkommenen Vernunft hiemit ganz freiwillig und wohlbedacht*“.

Pohľad na vstupnú bránu starého cintorína (pri dnešnej kalvárii)

Pieta Sedembolestnej P. Márie umiestnená na Šrobárovej ulici.

Právo Katolíckej cirkvi obdobia cirkevných Otcov¹

Vojtech Vladár

Synopsa: Z hľadiska Katolíckej cirkvi rozumieme pod pojmom „obdobie cirkevných Otcov“ vývojové štádium Cirkvi, trvajúce od jej vzniku až približne do konštantínovského obratu v roku 313 po Kr., keď edikt, vydaný cisármi Konštantínom I. Veľkým a Liciniom v Miláne, uznal v Rímskej ríši Katolícku cirkev za zákonom dovolenú spoločnosť. V článku sa bližšie pozrieme na samotné začiatky vývoja právneho poriadku tejto právne dokonalej spoločnosti, ktorý dnes poznáme pod názvom kánonické právo. Zameriame sa predovšetkým na pramene práva, ktoré svojím pôsobením najviac ovplyvňovali vývoj ranej Cirkvi, či už z hľadiska organizácie celého kresťanského spoločenstva alebo z hľadiska úpravy spoločenských vzťahov medzi jednotlivými príslušníkmi prvotných kresťanských komunit. Hlavným cieľom príspevku je teda stručne poukázať na postupné stváňovanie prameňov kánonického práva počas prvých troch storočí vývoja Katolíckej cirkvi od právnych obyčají až po širšie rozvinutie písaného práva.

Kľúčové slová: prvotná Cirkev, kánonické právo, biblický základ, kánonická tradícia, právna obyčaj, patristické spisy, cirkevní Otcovia, pseudo-apoštolské zbierky, právne zbierky.

ÚVOD

Kedykoľvek sa v priebehu dejín združilo viac ľudí k spoločnému spoložitiu, buď prirodzeným vývojom rodín, alebo úmyselne zmluvnou cestou, objavilo sa vždy i právo. Právo je také staré ako sama ľudská spoločnosť. Podobne treba uvažovať aj o **práve kánonickom**.² Zrodilo sa spolu s Cirkvou ako spoloč-

¹ Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť“, registrovaného pod číslom 1/0576/08.

² Slovo „kánon“ (*canon*, pl. *canones*) prešlo do latinčiny zo starogréckeho „*kanón*“, kde znamenalo pôvodne tesársku šnúru pri stavbe budovy, neskôr pravidlo, vzor a teda normu. Katolícka cirkev prevzala tento termín a používa ho už od konca 3. storočia po Kr. na označenie vlastných noriem. Svetské (štátom vydávané) normy sa zase grécky označovali ako „*nómoi*“ (pl. *nomos*) a latinsky „*lex*“ (pl. *leges*). Výraz „kánonické právo“ ako *terminus technicus* sa však používa až od 12. storočia po Kr. (prvý raz asi u dekrétistu Štefana z Tour-

nosťou, keďže Katolícka cirkev je považovaná za spoločnosť, hoci s prihliadnutím na jej hierarchickú štruktúru a duchovný rozmer, za spoločnosť osobitnej povahy.³ Od jej založenia možno na ňu aplikovať všetky podstatné prvky spoločnosti, a to tak v sociologickom, ako aj v právnom zmysle, hoci druhý aspekt štátna moc akceptovala na úrovni Cirkvi ako celku až neskôr.⁴ Cirkev si teda bola už od počiatkov vedomá, že od založenia má všetky nevyhnutné predpoklady, aby mohla, nerušená vonkajšími vplyvmi, plniť svoje poslanie. A na to bol, samozrejme, potrebný i vlastný, nezávislý právny poriadok. Kresťanstvo založené Ježišom Kristom totiž nemalo byť iba náboženstvom, ale od začiatku postupne smerovalo k stále dokonalejšej vonkajšej organizácii. Nechcelo byť teda len vnútorným, duševným prežívaním, ale aj vonkajším útvarom, nielen teóriou, ale aj konkrétnou skutočnosťou, a teda organizovaným životom.⁵ Ako cirkevná *societas* rástla a rozširovala sa, tak dochádzalo i k rozvoju práva, ktorým sa spravovala.⁶

Z hľadiska *ius vigens* rozumieme pod **pojmom kánonické právo** súhrn noriem vydaných Katolíckou cirkvou, oficiálne vyhlásených jej splnomocnenou autoritou, na úpravu jej vnútorných vzťahov a vzťahov vyplývajúcich z postavenia Katolíckej cirkvi ako subjektu medzinárodného práva, reprezentovaného v týchto vzťahoch Apoštolským stolcom, ktoré napomáhajú dosiahnuť prirodzený i nadprirodzený cieľ všetkých členov Katolíckej cirkvi.⁷ S určitosťou môžeme povedať, že túto definíciu nie je možné v nijakom prípade vo všetkých aspektoch aplikovať na kánonické právo prvých troch storočí vývoja Katolíckej cirkvi. Práve toto obdobie však bolo v priebehu jej histórie považované za najjasnejší ideál, ku ktorému sa mala navracieť, či už kvôli svojmu vnútornému očisteniu alebo tiež nachádzaniu nových impulzov k ďalšiemu, nielen právne-
mu vývoju.

ay, † 1203 po Kr.). Porovnaj HRDINA, A.: *Kánonické právo*, Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 67.

³ Katolícka cirkev je vo všeobecnosti považovaná za právne dokonalú spoločnosť (*societas iuridicae perfecta*). Porovnaj DUDA, J.: *V službe Božieho kráľovstva*, Bratislava : SERAFÍN, 1997, s. 203.

⁴ NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*, Bratislava : IURA EDITION, 2001, s. 3.

⁵ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny*, zv. I., Martin : Neografia, 1943, s. 45.

⁶ HRDINA, A.: cit. d. v pozn. č. 2, s. 23.

⁷ Najvyšším cieľom, zásadou a zároveň najvyšším zákonom kánonického práva je „spása duší“ (*suprema lex – salus animarum*) Porovnaj kán. 1752 CIC.

1. PRVOTNÁ CIRKEV A PRÁVO

Počas apoštolskej doby, t. j. za života apoštolov a ich bezprostredných žiakov (teda približne v posledných dvoch tretinách 1. storočia po Kr.), nemôžeme ešte hovoriť v Katolíckej cirkvi o cirkevnom či kánonickom práve *stricto sensu*. Život kresťanov sa v oblasti práva totiž riadil prevažne **právnou obyczajou**.⁸ Právne obyčaje raných kresťanských komunít vychádzali najčastejšie z ustanovení uznávaných cirkevných autorít. Ešte väčšiu dôležitosť však mali pre právo prvotnej Cirkvi normy, ktoré boli prvým kresťanom sprostredkované vo forme pozitívneho Božieho práva samotným Ježišom Kristom. Máme na mysli predovšetkým normy morálneho kódexu, ktoré Cirkev prijala v Ježišovom „kázaní na hore“.⁹ Až s rastom počtu členov Cirkvi začalo byť čoraz nutnejšie vytvárať tiež organizačné štruktúry a nahradiť tak postupne „pneumatickú demokraciu“¹⁰, v ktorej Cirkev dovtedy existovala. V súvislosti so stále výraznejším upevňovaním postavenia biskupov v prvotných cirkevných obciach sa najneskôr v 2. storočí po Kr. celkom prirodzene presadil **monarchický episkopát**, z ktorého sa postupne vyvíjal aj primát rímskeho biskupa – Petrovho nástupcu vo vedení univerzálnej cirkevnej obce.¹¹

⁸ To prirodzene neznamená, že by už vtedy neexistovali určité pravidlá správania sa (normy) pre príslušníkov Cirkvi, ktorých zachovávanie bolo sankcionované autoritou apoštola, ako o tom svedčí okrem iného aj Druhý list apoštola Pavla korintskej cirkevnej obci: „... sme pripravení potrestať každú neposlušnosť, kým nebude vaša poslušnosť úplná“ (2Kor 10, 6). Porovnaj HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 25.

⁹ Tzv. kázanie na hore je zachytené v Matúšovom evanjeliu (Mt 5, 1 – 7, 29) a v Lukášovom evanjeliu (Lk 6, 17 – 49). Porovnaj HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 25. O židovskom práve totiž viacerí predstavení prvotnej Cirkvi pochybovali ako o možnom nástroji duchovného vedenia a osvietenia. Takéto rozpoltenie bolo zjavné najmä v listoch svätého Pavla. Niektoré pasáže týchto listov totiž silne naznačovali, že zákon nebol podľa neho vhodným mechanizmom na definovanie duchovných cieľov kresťanov. Na inom mieste ale Pavol opisuje židovské právo ako sväté, spravodlivé a dobré. Porovnaj Rim 7, 12 s Rim 10, 4; Gal 3, 10 – 13 a Kol 2, 14. Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*, London : Longman, 1995, s. 5.

¹⁰ Pod týmto pojmom rozumieme demokraciu vedenú Duchom Svätým (duchovnú demokraciu).

¹¹ Počas prvých storočí však môžeme štruktúru prvotnej Cirkvi vo všeobecnosti popísať ako vystavanú skôr na princípe kolegiátnom než hierarchickom. Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 8. Cirkevná história uvádza ako nástupcov apoštola Petra: pápeža Lina (67 – 76); Anakléta (76 – 88) – nariadil, že nového biskupa možno vysvätiť len v prítomnosti troch už vysvätených biskupov; Evarista (97 – 105) – nariadil, aby manželstvo bolo verejne posvätené kňazom; Alexandra I. (105 – 115) a Sixta I. (115 – 125) – ustanovil, že vysvätený biskup môže zaujať svoje miesto a sídlo len po schválení rímskym biskupom. Porovnaj VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva*, Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 1992, s. 21.

Aj po presadení sa monarchického episkopátu spočívalo ťažisko cirkevnej normotvorby naďalej predovšetkým **v miestnych cirkvách**. Viaceré ustanovenia partikulárneho práva však nadobúdali neraz univerzálny charakter a postupne sa šírili ďalej, a to najmä prostredníctvom ústneho podania a spisov cirkevných Otcov. Z hľadiska právnych prameňov partikulárneho cirkevného práva ich tvorili predovšetkým biskupi výnosmi (*capitula episcoporum*).¹² Neskôr sa však k týmto prameňom pridali i uznesenia dôležitých partikulárnych snemov (tzv. „synodálne nálezy“), a to najskôr na kresťanskom Východe, neskôr tiež i na kresťanskom Západe (od 4. storočia po Kr.).¹³

¹² Predpisy jednotlivých biskupov boli určené najmä pre duchovenstvo ich diecézy. Mnohé z nich presnejšie formulovali na provinciálnych snemoch, čím sa stávali záväznými pre širšie územné celky. Približne od 8. storočia po Kr. z týchto predpisov začali vznikať samostatné zbierky. Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 33. Biskupský úrad sa v Cirkvi v dnešnom chápaní objavil až približne v polovici 2. storočia po Kr. Oblasť spravovaná biskupom sa nazývala diecéza (tento názov pochádza ale až zo 4. storočia po Kr.). Podľa cirkevnej tradície sa susediace územia diecézy od začiatku 3. storočia po Kr. zoskupovali do vyšších celkov, nazývaných ako (cirkevné) provincie a v ich obvode sa konali partikulárne (provinčné synody). Synody sa uznávali za účasti biskupov a kňazov na partikulárnych zákonoch vo veciach disciplíny a prejavu viery v rámci všeobecnej práva (iba biskupi však mali rozhodujúci hlas). Súdili tu tiež biskupov neplniacich si svoje povinnosti, určovali sa hranice diecéz a dával sa súhlas biskupom na prechod na iný stolec (*translatio*). Tieto synody zvolával biskup hlavného mesta – metropolita, ktorému patrilo aj právo vizitácie biskupov. V diecéze bolo biskupovi podriadené kolégium presbyterov – kňazov. Veriaci v diecéze boli podriadení biskupovi, ktorý mal dozornú (disciplinárnu) právomoc a rovnako i bohoslužobné kompetencie. Biskupa volila kresťanská obec a duchovenstvo za účasti okolitých biskupov a potvrdzoval ho pápež (od Sixta I., 115 – 125). Kňazov a diakonov volila cirkevná obec podľa návrhu biskupa alebo celého duchovenstva. Keď bol uprázdnený (vakantný) biskupský stolec, vtedy sa mocou disponovalo presbytérium – zbor kňazov ako kolégium. Na jeho čele stál arcipresbyter, ktorý bol už za života biskupa jeho zástupcom (obdobne ako dnes generálny vikár). Porovnaj VRANA, V.: cit. op. v pozn. č. 11, s. 21 – 22. Postupne boli biskupi viac či menej podriadení svojmu metropolitovi, ktorý stál na čele cirkevnej provincie zahŕňajúcej niekoľko diecéz. Ten bol zase podriadený ešte vyššej autorite – patriarchovi, dohliadajúcemu nad cirkevnými záležitosťami v niekoľkých rozdielnych kráľovstvách (oblastiach). Každý patriarcha predsedal koncilom a synodám biskupov, vykonával súdnu právomoc a mal tiež právo vysväcovať biskupov a metropolitov v rámci svojho regiónu. Rímski biskupi však nevyžadovali len patriarchálnu autoritu nad celou Západnou cirkvou, ale presadzovali tiež, že sú obdarení prednosťou autoritou nad ostatnými patriarchami. Táto požiadavka síce východných patriarchov znepokojovala, ale rovnako ju váhali poprieť. Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 9.

¹³ Hoci takéto predpisy nemali váhu všeobecných koncilov, predsa mali v prvých storočiach kresťanstva veľkú dôležitosť, a to preto, že mnohé ustanovenia partikulárnych snemov

Kvôli decentralizovanej správe nemôžeme v priebehu prvých troch storočí po Kr. ešte hovoriť o **pápežskom zákonodarstve**. Primát rímskeho biskupa mal v tom čase totiž skôr čestnú povahu a jeho jurisdikcia sa obmedzovala predovšetkým na riešenie rôznych sporov,¹⁴ s ktorými sa od začiatku rôzne cirkevné autority v sporných prípadoch obracali práve k nemu. Pápežské listy, ako odpovede na takéto otázky, sa od pápeža Félixa I. (268 – 273) začínajú nazývať dekretálie (*litterae decretales*). Vďaka autorite, ktorú rímski biskupi požívali, však tieto rozhodnutia v individuálnych prípadoch postupne nadobúdali aj všeobecný normatívny charakter. Vo všeobecnosti však môžeme skonštatovať, že hlavným prameňom práva obdobia cirkevných Otcov bola najmä právna obyčaj. Právo kresťanskej Cirkvi počas prvých troch storočí jej existencie bolo zamerané najmä na udržanie disciplíny medzi veriacimi a koncentrovalo sa takmer výlučne na **vnútorné záujmy skupiny**.¹⁵

Z hľadiska aplikácie noriem prvotnej Cirkvi počas prvých troch storočí jej vývoja dochádzalo k používaniu cirkevno-právnych noriem predovšetkým na cirkevných súdoch. Súdna i trestná právomoc sa vykonávala priamo cirkevnými obcami, keďže už podľa Ježišových slov zaznamenaných v Evanjeliu¹⁶ (neskôr potvrdenými i apoštolom svätým Pavlom) boli kresťania povinní podriaďovať sa výlučne súdnej právomoci Cirkvi a varovať sa pohanských súdov. Predovšetkým klerici museli toto nariadenie v rámci svojej disciplinárnej povinnosti prísne dodržiavať. Každá kresťanská obec na čele s biskupom tak predstavovala v oblasti súdneho systému uzavretú jednotku, pričom jej biskup ako najvyšší pastier tohto spoločenstva bol aj jej **najvyššou súdnou autoritou**. Od 3. storočia po Kr. prešla súdna právomoc už výlučne do rúk biskupa, ktorý ju obyčajne vykonával prostredníctvom svojho biskupského tribunálu. Biskupský súd (tribunál) sa skladal z biskupa a z presbyterov a diakonov v pozícii

poskytovali materiál všeobecným koncilom (od Prvého nicejského koncilu, r. 325 po Kr.), na ktorých sa potom partikulárne právo zovšeobecňovalo. Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 12.

¹⁴ Ako príklad by sme mohli spomenúť rozhodnutie pápeža Sotera I. (165 – 174), ktorý zakázal podporu herézy montanistov; pápeža Kalixa I. (217 – 222), ktorý vydal edikt o pravidlách pokánia; pápeža Viktora I. (189 – 199) v spore o slávenie Veľkej Noci alebo tiež rozhodnutie pápeža Štefana I. (254 – 257) v spore o krst heretikov proti biskupovi Cypriánovi († okolo r. 268 po Kr.). Porovnaj HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 27.

¹⁵ Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 7.

¹⁶ „Keď tvoj brat zhreší, choď a pokarhaj ho medzi štyrmi očami; ak si dá povedať, získal si svojho brata. Ak si nedá povedať, príber si ešte jedného alebo dvoch, aby ústami dvoch alebo troch svedkov bola potvrdená každá výpoveď. Ak ani ich neposlúchne, oznám to cirkvi. Ak však neposlúchne ani cirkev, nech ti je ako pohan alebo mýtnik.“ Porov. Mt 18, 15 – 17.

prísediacich (asesorov).¹⁷ Tieto súdy veriaci široko vyhľadávali a dávali im skutočne prednosť pred súdmi štátnymi. Hlavné výhody biskupského súdu spočívali predovšetkým v rýchlosti konania, jeho nestrannosti, nebrani ohľadu na plynutie prekluzívnych lehôt (právo teda nemohlo v skutočnosti nikdy celkom zaniknúť) a v uplatňovaní *equity*. Cirkevné súdnictvo nebolo prirodzene rímskym štátom uznávané a bolo považované za ilegálne.¹⁸

2. NAJVÝZNAMNEJŠIE PRAMENE PRÁVA OBDOBIA CIRKEVNÝCH OTCOV

Predtým, než sa pozrieme priamo na pramene práva prvotnej Cirkvi obdobia cirkevných Otcov, je dôležité zdôrazniť, že v ich prípade nie je možné hovoriť o **typických právnych prameňoch**, ktoré by obsahovali výlučne právne normy. Patrystické spisy by sme mohli označiť skôr za diela teologicko-didaktického charakteru a pseudo-apoštolské zbierky zase za kompilácie zamerané na morálne ponaučenie veriacich, sledujúce pritom najmä praktické ciele. V týchto prameňoch však možno nájsť aj viaceré právne normy (poprípade správy o písaných či obyčajových právnych normách), ktoré sú dodnes súčasťou platného práva Katolíckej cirkvi. Obsahujú totiž najzákladnejšie a pritom najdôležitejšie normy týkajúce sa svätenia diakonov, kňazov a biskupov, dôležité disciplinárne predpisy pre klerikov i laikov (vrátane trestov za ich porušenie), predpisy o pravidelnom konaní biskupských synod, o krste, pôste, pokání, Eucharistii a tiež viaceré normy, ktoré mali nesporný význam pre vývoj procesného kánonického práva.

Viaceré písomné právne normy ranej Cirkvi je možné nájsť v biblických spisoch Starého, najmä však Nového zákona.¹⁹ Podrobnejšie než v Novom zákone sa ale právne normy prvotnej Cirkvi zachovali v dielach **cirkevných (apoštol-**

¹⁷ Laici nemali na základe svedectva zachovaných prameňov spôsobilosť byť sudcami. Porovnaj Didascalia II, 36, 7: „nam vobis laicis dictum est: Nolite iudicare...“; 37, 2: „Laice autem non licet iudicare proximum neque onus in se suscipere, quod non est ipsius.“ Porovnaj NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava : IURA EDITION, 2005, s. 61.

¹⁸ K zmene došlo až za panovníka Konštantína I. Veľkého (306 – 337), ktorý uznal v tej dobe už pevne konštituované cirkevné súdnictvo prostredníctvom konštitúcie *De episcopalis definitione* približne z roku 318 po Kr. Porovnaj NEMEC, M.: cit. op. v pozn. č. 17, s. 62 – 65.

¹⁹ Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v článku „Biblické základy kánonického práva“, uverejnenom v Zborníku príspevkov z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty TU v Trnave z roku 2008.

ských, svätých) Otcov.²⁰ Do tejto podskupiny patria právnické záznamy v ich literárnych spisoch. Cirkevnými Otcami nazývame priamych žiakov apoštolov a ďalšie generácie ranej poapoštolskej doby.²¹ Ich výroky právneho charakteru nachádzame predovšetkým v starokresťanských patristických spisoch, ale tiež v dielach zostavených neskoršími kompilátormi kvôli zachovaniu ústneho podania pre ďalšie generácie v pseudo-apoštolských zbierkach. Z hľadiska miesta týchto prameňov v systéme prameňov kánonického práva zaraďujeme ich do obdobia *ius antiquum*, ktoré ohraničujeme vznikom Katolíckej cirkvi po zostavení Graciánovho dekrétu (*Decretum Gratiani*) okolo roku 1140 po Kr.

2.1. Starokresťanské patristické spisy

Najstaršie kresťanské spisy, podobne ako aj najstaršie novozákonné spisy, boli spísané bezprostredne na nejaký podnet a určené svojim adresátom. Mali predovšetkým didaktický zámer, a predstavovali teda poučenie a povzbudenie vo viere adresované veriacim v jednotlivých cirkevných obciach. Tieto spisy sa starostlivo zbierali, uchovávali a tradovali. Obsahom a formou nadväzovali na apoštolské listy, ktoré im boli vzorom.

V týchto spisoch sa všeobecne zdôrazňuje najmä poslušnosť voči duchovným pastierom Cirkvi a veriacich tiež napomínajú k ostražitosti pred herézami a schizmami.²² Obsahujú však i svedectvá, z ktorých je možné aspoň čiastočne získať predstavu o vtedy platnom **obyčajovom práve** jednotlivých cirkevných obcí (partikulárnych cirkví) i Cirkvi celej. Dôvodom je najmä zameranie týchto

²⁰ Pomenovanie „*apoštolskí Otcovia*“ pochádza z diela „*Patres Aevi Apostolici*“ od Jean-Baptistu Coteliera († 1686). Porovnaj MORDEL, Š.: *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 17.

²¹ Štúdiom diel cirkevných Otcov sa zaoberá vedná disciplína s názvom patrológia. Charakterizovať by sme ju mohli ako teologickú disciplínu, ktorá skúma život, spisy a učenie cirkevných Otcov, cirkevných a kresťanských spisovateľov a to metódou historicko-kriticko-exegetickou. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 10. Veľký význam najmä na Východe nadobudlo desať kánonických spisov východných cirkevných Otcov: Dionýza Alexandrijského († okolo r. 265 po Kr.), Petra Alexandrijského († 311 po Kr.), Gregora Neocézarejského († okolo r. 270 po Kr.), Atanáza Veľkého († 373 po Kr.), Vasiľa Veľkého († 379 po Kr.), Gregora Nissenského († 394 po Kr.), konštantínopolského patriarchu Timothea († 380 po Kr.), Teofila († 412 po Kr.), Cyrila († 444 po Kr.) a Gregora Nazianskeho († okolo r. 389 po Kr.). K nim pristúpili neskoršie synodálne rozhodnutia, dekretácie a rozhodnutia konštantínopolských patriarchov.

²² MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 17.

spisov na praktickú stránku života v týchto obciach.²³ Nachádzame v nich však tiež viaceré správy o konkrétnych písomných právnych normách.²⁴ Tieto spisy majú mimoriadnu hodnotu, keďže predstavujú najstaršie svedectvá tradície viery, a preto niektoré z nich boli dokonca považované za kánonické.²⁵

Zaraďujeme k nim hlavne:

- **List svätého Klementa I. Rímskeho Korintňanom** (92 – okolo r. 101), ktorý je prvým zachovaným písomným zásahom rímskeho biskupa do poriadku partikulárnych cirkví.²⁶ Spis je pomerne obsiahly, keďže sa skladá zo šesťdesiatich piatich kapitol a pochádza pravdepodobne z roku 95 po Kr.²⁷ Z listu jasne vyplýva, že Klement si bol skutočne vedomý svojej autority i zodpovednosti za ostatné cirkevné spoločenstvá a v takom tóne tento spis napísal. Klement v ňom obhajoval okrem iného aj božský pôvod biskupského úradu²⁸ a po prvý raz tiež použil pojem „laik“ na označenie neklerika.²⁹ Sýrska cirkev tento list dokonca započítala medzi kánonické spisy Nového zákona a je pripojený aj do Alexandrijského biblického kódexu. Vo všeobecnosti je tento spis tiež považovaný za vôbec prvú pápežskú dekretáliu.³⁰
- Sedem listov biskupa **Ignátia z Antiochie** († 107 po Kr.),³¹ približne z rokov 95 až 107 po Kr. Z listov, ktoré sa zachovali o právnom systéme prvej Cirkvi najviac informuje **list Magnesanom** z obdobia okolo roku 100 po Kr.,

²³ Porovnaj KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK: *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha : Linde, 2003, s. 104.

²⁴ Porovnaj TRETERA, J. R.: *Cirkevní právo*. Praha : Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 29.

²⁵ Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 17.

²⁶ Príležitosť na napísanie tohto listu dali spory v cirkevnej obci v Korinte. Mladší členovia obce sa postavili proti presbyterom a vyhнали ich z úradu. Hneď ako dostala rímska cirkevná obec o tom správu, okamžite poslala pripis do Korintu. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 18.

²⁷ TRETERA, J. R.: cit. op. v pozn. č. 24, s. 30.

²⁸ Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 20.

²⁹ KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK: cit. op. v pozn. č. 23, s. 104.

³⁰ Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 81.

³¹ Ignác bol žiakom apoštola svätého Jána. Jeho prírmenie je Theoforos, čo v gréčtine znamená „Boha nosiaci“. Listy napísal na ceste do Ríma, kde umrel mučeníckou smrťou. Štyri z týchto listov napísal v Smyrne a tri v Troade. V Smyrne napísal ďakovné listy maloázijským cirkevným obciam do Efezu, Magnézie a Trálov a štvrtý list napísal do Ríma, aby veriaci nič nepodnikali u cisára na jeho záchranu. V Troade potom zachytil správu, že prenasledovanie kresťanov v Antiochii už prestalo. Preto odtiaľ napísal cirkevným obciam do Filadelfie a Smyrny a aj Polykarpovi, biskupovi v Smyrne, a prosil ho, aby cez poslov pozdravil bratov v Antiochii a poprial im všetko dobré k dosiahnutému pokoji. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 21.

z ktorého je už zrejme právne rozdelenie kléru na biskupov, kňazov a diakonov³² (zo spisov svätého Pavla sa totiž usudzuje o pôvodnej bipartícii: biskup – diakon alebo starší – diakon). **List do Smyrny** je prvou zachovanou písomnou správou, v ktorej je uvedený termín „**cirkev katolícka**“, ako protiklad k odštiepeným sektárskym obciam tej doby.³³

- **List Polykarpa** († 155 po Kr.) **zo Smyrny Filipanom**.³⁴ Prvých deväť kapitol tohto listu sa zachovalo v gréčtine, zvyšok v latinčine. Práve Polykarp usporiadal aj predchádzajúcu zbierku Ignácových listov.³⁵
- **Dialóg s Trifónom** a **Apológia** (Väčšia či Menšia, r. 155 po Kr.) od svätého Justína († 165 po Kr.), v ktorých sa zachovali informácie o krste a Eucharistii.
- **Barnabášova epištola** (List Barnabášov),³⁶ ktorej hlavným cieľom bolo podať kresťanský výklad Starého Zákona. List mal pomôcť oslobodiť Cirkev od židovských vplyvov. Spis má dvadsaťjeden kapitol, obsahujúcich homílie i krátke apologetické rozpravy. Delí sa na dve časti (dogmatickú a morálnu). Prvá časť vznikla asi okolo roku 130 po Kr., druhá, závislá od spisu o dvoch cestách – ceste svetla a tmy, bola napísaná neskôr.³⁷
- **Hermasov pastier** (*Poimén*), z roku 150 po Kr.³⁸ Písaný je apokalyptickou

³² Biskupi sú podľa Ignáca zástupcami Boha na zemi. O kňazoch hovorí, že sú senátom apoštolov a diakoni zase sluhami Ježiša Krista. O právomoci a autorite biskupa píše najviac v liste Polykarpovi a uvádza, že biskup má dozeráť na veci duchovné i časné a bez jeho schválenia sa nemá nič konať. Bez biskupovho povolenia nemožno krstiť a ani sláviť agapé (hody lásky, pôvodne spojené s večerou Pána, pri ktorých bohatí sýtli chudobných). Porovnaj ŠPIRKO, J.: *Patrológia. Život, spisy a učenie svätých otcov*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1950, s. 46.

³³ KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK: cit. op. v pozn. č. 23, s. 104.

³⁴ Polykarp bol podľa svedectva svätého Ireneja († okolo r. 202 po Kr.), podobne ako jeho priateľ svätý Ignác, žiakom svätého Jána apoštola. Tertullianus († 222 po Kr.) o ňom píše, že ho ustanovil svätý Ján apoštol za biskupa v Smyrne. ŠPIRKO, J.: cit. op. v pozn. č. 32, s. 25.

³⁵ Porovnaj ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *12 století církevních dějin*. Praha : Kalich, 1990, s. 66.

³⁶ List bol v kresťanskom staroveku pripisovaný svätému Barnabášovi apoštolovi, o ktorom hovoria Skutky apoštolské a tiež Pavlove listy. Proti autorstvu svätého Barnabáša apoštola ale svedčí obsah tohto listu. Barnabáš bol sprievodcom a spolupracovníkom svätého Pavla na jeho cestách. Svätý Pavol videl v nariadeniach Starého zákona dielo Božie, kým pisateľ tohto listu vidí v Starom zákone dielo diabolského podvodu a starozákonnú bohoslužbu stavia takmer na jednu úroveň s pohanskou modloslužbou. Takéto odsudzovanie Starého zákona sa protivilo chápaniu apoštolov, a preto bol tento list vo svojom protizhidskom postoji v starokresťanskej literatúre celkom ojedinelým javom. Porovnaj ŠPIRKO, J.: cit. op. v pozn. č. 32, s. 27 – 28.

³⁷ Porovnaj ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: cit. op. v pozn. č. 35, s. 66 – 67.

³⁸ Mnohé údaje v tomto diele a najmä predpokladané vzťahy v cirkevnej obci poukazujú na

- formou a poskytuje obraz o Rímskej cirkvi 2. storočia.³⁹ Skladá sa z troch častí: päť Videní (*horaseis, visiones*), dvanásť Prikázaní (*entolai, mandata*) a desať Podobenstiev na eschatologické témy (*parabolai, similitudines*).⁴⁰
- **List Diognetovi.** Ide o jeden z najstarších apologetických spisov. Jeho autor je neznámy, avšak pisateľ tohto listu sám seba vyhlasuje za žiaka apoštolov. Adresovaný je vysokopostavenému neznámemu pohanovi Diognetovi.⁴¹ Dnes sa skôr prijíma názor, že spis vznikol v polovici 2. storočia po Kr., a nie v 3. storočí po Kr., ako sa predpokladalo skôr.

2.2. Pseudo-apoštolské zbierky

Od konca 1. storočia po Kr. boli z praktických potrieb zostavované na kresťanskom Východe obširné zbierky disciplinárnych, liturgických, morálnych i vieroučných ustanovení. Z dôvodu zvýšenia prestíže sa tieto práce *bona fide* dovoľávali **autority apoštolov**.⁴² Dôvodom vzniku týchto zbierok bola najmä nedostatočná právna úprava spoločenských vzťahov kresťanov v ranom období Cirkvi.⁴³ Charakteristické pre ne je miešanie noriem právnych s normami morálnymi, čerpanie materiálu z jednej do druhej a tiež skutočnosť, že sa od začiatku objavovali v rôznych verziách. Objavilo sa ich skutočne veľké množstvo a svoj vplyv si udržali prakticky až po celý raný stredovek.⁴⁴

skorší vznik tohto spisu, a to už v prvom desaťročí 2. storočia po Kr. Je pravdepodobné, že Hermas mal poruke nejaké staršie dielo a to prepracoval. Možno sa ale tiež domnievať, že tento spis nadobudol novú aktuálnosť po vypuknutí montanistického sporu v Malej Ázii. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 29. Hermas, ktorého svätý Pavol pozdravuje v Liste Rimanom (Rim 16, 14), bol bratom rímskeho biskupa Pia I. (140 – 155). Porovnaj KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK: cit. op. v pozn. č. 23, s. 104.

³⁹ Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 19.

⁴⁰ Porovnaj ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: cit. op. v pozn. č. 35, s. 67.

⁴¹ Je možné, že išlo o stoika Diogneta, ktorý bol učiteľom neskoršieho rímskeho cisára Marka Aurélia (161 – 180). Autor povzbudzuje Diogneta, aby prijal kresťanskú nauku a potom Božie dobrodenie zapáli aj jeho srdce ku skutočnej láske k Bohu i ľuďom. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 44.

⁴² Nejde teda o falzifikáty v pravom zmysle slova, teda o diela s úmyslom klamať čitateľa, ako to bolo napríklad v prípade známych Pseudo-izidorianskych dekretálií. Porovnaj HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2007, s. 14.

⁴³ MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 26.

⁴⁴ HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 30.

Medzi **pseudo-apoštolské zbierky** zaraďujeme najmä:

- Anonymný spis *Doktrína dvanástich apoštolov*, známy hlavne pod gréckym názvom *Didaché Tón Dódeka Apostolón* (*Doctrina Duodecim Apostolorum*, Učenie Pána prostredníctvom dvanástich apoštolov pohanom) z obdobia okolo roku 100 po Kr. Tento spis vznikol v Sýrii alebo v Palestíne. Ide vlastne o kresťanské spracovanie starožidovských inštrukcií pre tzv. „prozelytov“ – t. j. pohanov, ktorí prestúpili k židovstvu, užívali práva pohostinstva a boli chránení zákonom. Spis má tri časti⁴⁵ a šesťnásť kapitol a býva označovaný aj ako katechizmus dvoch ciest – života a smrti.⁴⁶ Po Novom zákone ide o jeden z najstarších zachovaných kresťanských prameňov. Veľkú cenu má tento spis hlavne pre dejiny cirkevného práva a liturgie.⁴⁷ Stal sa základom i pre všetky ostatné pseudo-apoštolské zbierky.
- Zbierka *Didascalia Apostolorum* (Katolícke didaskálie dvanástich apoštolov Vykupiteľa), ktorá vznikla pravdepodobne v Sýrii alebo v Palestíne. Spísaná bola zrejme v gréčtine koncom 3. storočia po Kr. kvôli úprave nielen právnych vzťahov kresťanov, ktorí prešli ku kresťanstvu z pohanstva. Jej autora nepoznáme, spracoval ju však zrejme príslušník židovského národa, ktorý bol zároveň biskupom i lekárom. Pôvodne obsahovala šesť kníh, neskôr bola rozšírená o ďalšie dve. Obsahuje rôzne disciplinárne predpisy a je výrazne závislá od *Didaché*. Normy v nej obsiahnuté sa týkajú najmä postavenia biskupov, správy majetku cirkevných obcí, manželského práva, krstu a pokánia.⁴⁸ Ostro sa stavia proti kresťanom, ktorí zachovávajú židovský ceremoniál Starého zákona.⁴⁹ Pôvodný grécky text sa nezachoval,⁵⁰

⁴⁵ V prvej časti sú zahrnuté mravné predpisy. V predobrazie dvoch ciest, cesty života a cesty smrti, tu autor podáva krátky prehľad mravouky. Druhá časť obsahuje liturgické pokyny na prijatie sviatosti krstu, ďalej ustanovenia o pôste (pôst v stredu a v piatok), svätení nedele (ide o prvú známu správu o prenesení sobotného odpočinku na nedeľu), modlitbe a Eucharistii. V tretej časti sú uvedené cirkevno-právne predpisy o povinnostiach duchovných, o vnútornom zriadení Cirkvi, o apoštoloch, prorokoch – učiteľoch, biskupoch a diakonoch. Práca obsahuje i Epilóg, v ktorom autor vyzýva kresťanov, aby vytrvali vo viere a pripomína im, že majú odmietať pokiaľ sa vo svete a majú sa pripraviť na príchod Ježiša Krista, ktorý príde v sláve. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 47.

⁴⁶ Porovnaj ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: cit. op. v pozn. č. 35, s. 67.

⁴⁷ KRAJČÍ, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 7.

⁴⁸ Obsahuje ale tiež zaujímavé informácie o starostlivosti kresťanskej komunity o vdovy a siroty, úpravu židovsko-kresťanských vzťahov a rovnako i liturgické predpisy. Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 6.

⁴⁹ Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 48.

⁵⁰ Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všehrd, 1946, s. 50.

zachovali sa ale neskoršie sýrske a latinské preklady, ktoré sa objavili veľmi skoro po zostavení tejto zbierky.⁵¹ Mala skutočne rozsiahly vplyv najmä na východné kánonické právo.⁵²

- Zbierka *Canones Ecclesiastici* (*Canones Ecclesiastici Sanctorum Apostolorum*, *Canones Apostolici Aegyptiaci*, Apoštolské cirkevné zriadenie) vznikla v Egypte alebo v Sýrii, koncom 3. storočia po Kr. Vychádza z *Didaché*⁵³ a skladá sa z tridsiatich kánonov rôznych apoštolov, ktorí ustanovujú mravné a disciplinárne pokyny. Zbierka bola v neskoršom vydaní rozšírená o ďalších päťdesiat apoštolských kánonov a niektoré jej časti prešli i do zbierky *Canones Apostolorum* v 5. či 6. storočí po Kr.⁵⁴ Kresťania ju používali až do 6. storočia po Kr. na kresťanskom Východe i Západe. Preložená bola aj do sýrčiny, koptčiny a etiópčiny.⁵⁵ Práve táto zbierka je jedným z najstarších dokladov o používaní slova „kánon“ pre cirkevné predpisy.⁵⁶
- *Constitutiones Apostolorum* (*Diatagai*, *Diataxeis Tón Hagión Apostolón*, *Canones Ecclesiastici Apostolorum*, Apoštolské konštitúcie). Autorstvo tejto zbierky bolo dlho pripisované rímskemu biskupovi svätému Klementovi I. (92 – okolo r. 101), avšak tomuto nenasvedčuje predovšetkým jej silne arianizovaný text.⁵⁷ Vznikla v 4. storočí po Kr., pravdepodobne v Sýrii, prepracovaním prvých šiestich kníh *Didascalie* a pridáním dvoch ďalších.⁵⁸ Pr-

⁵¹ Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 9.

⁵² FILO, V.: cit. op. v pozn. č. 39, s. 20.

⁵³ Najmä v prvej časti, ktorá sa javí ako prepracovanie „dvoch ciest“ – života a smrti. Ako sme videli, obdobná rozprava sa nachádza aj v *Didaché*. Jej druhá časť obsahuje predpisy disciplinárne.

⁵⁴ Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 9 – 10.

⁵⁵ KASAN, J.: *Prameny cirkevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 9.

⁵⁶ Porovnaj KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK: cit. op. v pozn. č. 23, s. 105.

⁵⁷ Túto skutočnosť môžeme dokázať najmä porovnaním jej textu s vtedajšou byzantskou liturgiou. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 123.

⁵⁸ Tieto dve knihy vznikli konkrétnou úpravou *Didaché* – siedma kniha (cirkevnými Otcami nazývaná tiež *Iudicium Petri* alebo *Duae viae – vitae et mortis*) a starších východných spisov *Traditio Apostolica Sancti Hippolyti* (okolo r. 218 po Kr.), *Constitutio Apostolica Aegyptiaca* (okolo r. 308 po Kr.) a *Canones Hippolyti* (okolo r. 218 po Kr.) – ôsma kniha, z ktorej vychádzajú tiež *Canones Apostolorum*. Porovnaj HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 30. Podľa iných názorov naopak, Apoštolské konštitúcie boli vzorom pre tieto zbierky, ktorých dátum je potom udávaný do doby mladšej *Constitutio Apostolica Aegyptiaca* (okolo r. 450 po Kr.), *Canones Hippolyti* (okolo r. 500 po Kr.) a *Constitutiones per Hippolytum* (okolo r. 425 po Kr.). Porovnaj BUŠEK, V.: cit. op. v pozn. č. 50, s. 51. Za najcennejšiu časť tohto spisu je autormi považovaná ôsma kniha, pre ktorú ako hlavný prameň slúžil Hipolytov Cirkevný poriadok. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 123. Podľa viacerých autorov spomínaná

vých šesť kníh je spísaných vo forme apoštolských listov⁵⁹ a kánónisti ich označujú ako *Didascalia Tón Apostolón*.⁶⁰ Zbierka čerpala zo širokého súboru prameňov ako Sväté Písmo, apokryfná literatúra, vyznania, koncilové kánony i cirkevné dejiny.⁶¹ Úplne zakazuje čítanie pohanských spisov, odporúča krst detí, za neúčinný označuje krst heretikov a bezbožných a vyžaduje štyridsaťdňový pôst pred Veľkou nocou.⁶² Na Východe sa používala až do koncilu v Trullo, ktorý ju v roku 692 po Kr. zavrhol.⁶³ Na Západe ju nikdy neuznali a pápež Geláz I. (492 – 496) v roku 495 po Kr. i Milánska synoda v roku 672 po Kr. ju zavrhlí ako apokryf.

- Zbierka *Canones Apostolorum* (Apoštolské kánony) je evidentným apokryfom⁶⁴ pochádzajúcim pravdepodobne zo Sýrie zo 4. až 5. storočia po Kr., ktorá podobne ako predchádzajúca zbierka, predstierala autorstvo svätého Klementa I. (92 – okolo r. 101). Pôvodne obsahovala päťdesiat kánonov, neskôr sa ich počet v nej rozšíril na osemdesiatpäť. Obsahuje i niektoré ustanovenia zbierky *Constitutiones Apostolorum* (konkrétne vychádza z jej poslednej – ôsmej knihy) a niektoré uznesenia východných koncilov zo 4. storočia po Kr.⁶⁵

ôsma kniha zaoberajúca sa liturgiou existovala už pred Prvým nicejským koncilom (r. 325 po Kr.) pod titulom *Constitutiones Apostolorum de Mystico Ministerio*, či *Diataxeis Tón Hagión Apostolón Dia Hippolytu*. Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 10.

⁵⁹ Porovnaj RITTNER, E.: *Cirkevní právo katolícké*. Právnická jednota, Praha 1887???, s. 18.

⁶⁰ MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 10.

⁶¹ Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 10.

⁶² *Didascalia* pozná ale len pôst vo Veľkom týždni pred Veľkou nocou. Porovnaj MORDEL, Š.: cit. op. v pozn. č. 20, s. 122. Zbierka obsahuje ale tiež viaceré zjavné bludy, ako napríklad dovolenie telesného styku kresťanských služobných s pohanským pánom a ďalšie. Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 10.

⁶³ KRAJČÍ, J.: cit. op. v pozn. č. 47, s. 7. Podľa niektorých autorov táto zbierka na Východe naďalej platila aj napriek jej zavrhnutiu spomínaným koncilom v Trullo (r. 692 po Kr.). Porovnaj BUŠEK, V.: cit. op. v pozn. č. 50, s. 51.

⁶⁴ O tom, že ide o jasný falzifikát svedčí viacero faktov. Napríklad vôbec sa o nich nezmiňuje cirkevný Otec svätý Klement Alexandrijský († okolo r. 216 po Kr.), historik Eusébius († 339 po Kr.), ani mních Hieroným († 420 po Kr.), hoci tí veľmi ostrážito strážili staré cirkevné predpisy. Tiež v spore o slávenie Veľkej Noci pápež svätý Viktor I. (189 – 199) nepoužíva citácie z tejto zbierky a rovnako i svätý Cyprián († okolo r. 268 po Kr.) v spore o platnosti krstu udeleného heretikmi nedovoľáva sa týchto kánonov. Najviac však zbierku z jej falošnosti usvedčuje uvádzanie cirkevného zriadenia, ktoré v dobe apoštolskej ešte neexistovalo (napríklad nutnosť konania ročných provinčných snemov či rozdelenie biskupstiev na farnosti). Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 10.

⁶⁵ Na Východe bola táto zbierka považovaná za pravú a jej autenticitu potvrdil aj snem v Trullo v roku 692 po Kr. Na Západe bola ale spolu s Apoštolskými konštitúciami za-

- *Canones Nonae Synodi Antiochenae Apostolorum* asi zo 4. storočia po Kr., ktorá má skôr menší význam a obsahuje materiu predchádzajúcich zbierok.
- *Canones Poenitentiales Apostolorum* (*Horos Kanónikos Tón Hagión Apostolón*), ktorá sa zaoberá praxou pokánia 4. storočia po Kr., najmä podľa svätého Bazila († 379 po Kr.).

ZÁVER

Katolícka cirkev pri vzniku dostala od zakladateľa okrem náboženskej náuky aj isté spoločenské zásady, čiže akýsi **právny poriadok**, ktorého základné prvky sú pevné, nezmeniteľné a trvajú v Cirkvi dodnes.⁶⁶ Už v začiatkoch Cirkvi existovalo aj právo – teda záväzné a mocou apoštolov vynútiteľné ustanovenia základných povinností kresťanov.⁶⁷ Apoštoli a ich nasledovníci kládli skutočne veľký dôraz na dodržiavanie vieroučných i právnych noriem, ktoré boli písomne vyjadrené najmä v biblických spisoch Nového zákona a v ďalších prameňoch obdobia cirkevných Otcov. Vo všeobecnosti sa však zachovalo len malé množstvo prameňov, z ktorých máme možnosť odhaľovať právny život prvých kresťanov. Pre spoznávanie vtedajších reálií, avšak i vtedy platného práva zohrávajú tiež dôležitú úlohu viaceré neprávnické pramene poznania kánonického práva, napríklad kamenné či náhrobné pamiatky, ktoré ešte aj dnes skúma archeológia.⁶⁸

Ako sme videli v predchádzajúcom výklade, pramene práva Katolíckej cirkvi prvých troch storočí vývoja kresťanstva skutočne nemôžeme v nijakom prípade označiť za typické právne pramene. **K rozvoju cirkevného práva** totiž prirodzene začalo dochádzať až v súvislosti so slobodou, ktorú Cirkvi priznali cisári Konštantín I. Veľký (306 – 337) a Licinius (308 – 325) ediktom vydaným

vrhnutá pápežom Gelázom I. (492 – 496) v jeho *Indexe zakázaných spisov*, ktorý bol súčasťou *Decretum Gelasianum* z roku 495 po Kr. Porovnaj PEJŠKA, J.: cit. op. v pozn. č. 30, s. 19. Táto zbierka však napriek tomu významne ovplyvnila kánonické právo na Západe. Dionýz Exiguus († 544 po Kr.) totiž preložil z gréčtiny do latinčiny päťdesiat pseudo-apostolských kánonov, pochádzajúcich práve z tejto zbierky a zaradil ich do svojej *Dionýziany*, skrze ktorú tieto kánony prešli aj do ďalších západných zbierok. Porovnaj SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*. London : Yale University Press, 1998, s. 10 – 11.

⁶⁶ KRAJČI, J.: cit. op. v pozn. č. 47, s. 27.

⁶⁷ Porovnaj HRDINA, A.: cit. op. v pozn. č. 2, s. 23.

⁶⁸ Porovnaj MICHAL, J.: cit. op. v pozn. č. 12, s. 9.

v Miláne v roku 313 po Kr. Až na základe tohto ediktu⁶⁹ sa totiž kresťanská Cirkev stala zákonom uznanou spoločnosťou s právom vlastníť i dediť majetok.⁷⁰ Aj vďaka tomuto rozvoju sa postupne nahrádzovali pramene práva obdobia cirkevných Otcov osobitnými **súkromnými zbierkami** cirkevného práva, ktoré sa stali v priebehu histórie najvýznamnejším prameňom kánonického práva. Tieto zbierky, obyčajne morálne i právne normy obdobia cirkevných Otcov, v celku preberali a pridávali ich k ustanoveniam všeobecných koncilov, pápežským dekretáliám a k uzneseniam dôležitých partikulárnych synod.

Pramene kánonického práva obdobia cirkevných Otcov už na prvý pohľad obsahujú najdôležitejšie normy, zostavené najmä kvôli priamemu usmerňovaniu vývoja ranej Cirkvi, ktoré sa však mali rovnako pevne a nemenne zachovať aj počas ďalšieho kresťanského vývoja. Z hľadiska platného kánonického práva môžeme konštatovať, že tieto normy sa dodnes zásadne v Cirkvi stále dodržiavajú a že skutočne prežili, ovplyvňujúc život kresťanského spoločenstva vo viacerých jeho aspektoch, až do dnešných čias.⁷¹

⁶⁹ Označenie tohto normatívneho aktu za „milánsky edikt“ neobstojí, keďže v skutočnosti išlo skôr o reskript, ktorý predstavoval nariadenie vo forme „obežníka“ pre všetkých miestodržiteľov rímskych provincií (prokonzulov). Zachoval sa len vo forme dekrétu, ktorý poslal Licinius na Východ. Uvádza ho Laktancius (*De mort.* 48) a Eusebius (*X*, 5, 2), avšak len v redakcii, ktorú dostal v dekréte Licinius pre Východ po víťazstve nad Maximinom (310 – 313). Na druhej strane ale v prípade reskriptu išlo obyčajne o odpoveď na určitý podnet v záujme vyriešenia nejakého problému, s ktorým sa podriadený úradník obracal na cisára. Samotný text však tejto skutočnosti vôbec nenاسvedčuje. Zo slov v úvode totiž vyplýva, že dokument bol vydaný panovníkmi Konštantínom I. Veľkým a Liciniom z ich vlastného podnetu. Porovnaj NEMEC, M.: cit. op. v pozn. č. 17, s. 47.

⁷⁰ Cirkev sa rovnako stala právnickou osobou a duchovenstvo odvtedy požívalo imunitu formou oslobodenia od naturálnych dávok, verejných služieb a štátnych úradov. Tento reskript by sme v podstate mohli považovať aj za dekrét potvrdzujúci slobodu svedomia a náboženského vierovyznania v Rímskej ríši. Porov. VRANA, V.: cit. op. v pozn. č. 11, s. 23. Na základe týchto udalostí začalo postupne cirkevné právo stúpať nielen ako dôležitý element kresťanského náboženského života, ale tiež ako autonómny právny systém, dopĺňujúci právny systém neskorkej rímskej vlády. Porov. BRUNDAGE, J. A.: cit. op. v pozn. č. 9, s. 17.

⁷¹ Normy obsiahnuté v týchto prameňoch považujeme za súčasť kánonickej tradície, ktorá sa uplatňuje najmä pri interpretácii platného kánonického práva. Porov. kán 6 § 2 CIC a kán. 2 CCEO. Vo všeobecnosti pod pojmom kánonická tradícia treba rozumieť právne a zákonodarné dedičstvo Cirkvi ako celku. Podľa znenia apoštolskej konštitúcie Jána Pavla II. *Sacrae Disciplinae Leges* z 25. januára 1983, ktorou bol vyhlásený platný Kódex kánonického práva, môžeme za kánonickú tradíciu označiť všetko staré i nové, vychádzajúce od apoštolov cez Otcov z evanjeliovie zvestí, všestranne neporušene uvedené do nových životných okolností. Ešte zreteľnejšie možno túto skutočnosť vidieť v kánonickom práve pravoslávnych cirkví, ktorých právny poriadok je tvorený z veľkej väčšiny právnymi normami pochádzajúcimi

SUMMARY

From the Catholic Church point of view "the Age of the Church Fathers" is understood as a term of Church evolution, lasting from its establishment until the Constantine's turn in the year 313 after Christ, when the Catholic Church was recognized in Roman Empire as a licit society by the Milan edict. In this article we will take a look at the beginning of development of legal system of this perfect legal society, today known as the Canon Law. We will focus especially on the sources of Law, which influenced the development of early Church, whether from the Christian society organization point of view, or from the point of view of relationship's regulation between individual members of primary Christian communities. The main goal of this article is to show briefly gradual shaping of the sources of Canon Law during the first three centuries of the development of Catholic Church from the legal customs to wider evolution of written Law itself. The sources of Law of the Age of Church Fathers were namely replaced by individual private collections of Church Law, which became the most significant source of Canon Law in the history. However, we can say these collections had usually only wrote down and took over the norms of previous period, adding them to the enactments of general councils, papal decretals and to the decisions of important particular synods. At the first sight the sources of Law of the Age of Church Fathers contain the most important norms, constituted for direct regulation of development of the early Church, which had to be firmly and unchangeable held also during the further Christian development. From the point of view of valid Canon Law we can say that these norms survived and are still held in the Church. They determine the life of Christian society in more than one aspect until nowadays.

PRAMENE A LITERATÚRA

PRAMENE, ZBIERKY PRAMEŇOV A PREKLADY PRAMEŇOV

Právne pramene:

KOP, F.: PŘEKLAD KODEXU KANONICKÉHO PRÁVA, I. – III., Text komise pro překlad Kodexu při Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Praze, poboče v Olomouci. Olomouc 1968/69.

júcimi z prvého kresťanského tisícročia. Porov. PŘIBYL, S.: *Ekumenismus a právo*. L. Marek, Brno, (2006), s. 15.

THE 1917 PIO-BENEDICTINE CODE OF CANON LAW. Translated by Edward Peters, Ignatius Press, San Francisco 2001.

CODEX IURIS CANONICI – KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Latinsko-slovenské vydanie, Spolok sv. Vojtecha, Bratislava 1996.

KÓDEX KÁNONOV VÝCHODNÝCH CIRKVI. Neoficiálny slovenský preklad. (dostupné na http://cirkevny_sud1.artisys.sk/wp-content/kkvce.pdf).

PAZOUREK, M.: *Manuál pro Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium aneb Úvod do Kodexu kánonů východních církví*. Karolinum, Praha 1998.

SACRAE DISCIPLINAE LEGES, apoštolská konštitúcia Jána Pavla II. z 25. januára 1983.

SACRI CANONES, apoštolská konštitúcia Jána Pavla II. z 18. októbra 1990.

Neprávne pramene:

SVÁTÉ PÍSMO. Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, Rím 1995.

Literatúra:

DOLINSKÝ, J.: *Dejiny cirkvi*. Dobrá kniha, Trnava 1996.

HAZLETT, I. (ed.): *Rané kresťanství (Počátky a vývoj cirkve do roku 600)*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2009.

MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy (Dějiny antického kresťanství)*. Vyšehrad, Praha, 2005.

MICHAL, J.: *Úvod do studia kanonického práva*. Ústřední církevní nakladatelství, Praha (bez vročenia).

NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*. MANZ, Bratislava 1997.

NEMEC, M.: *Základy kánonického práva. Druhé, doplnené a prepracované vydanie*, IURA EDITION, Bratislava 2006.

TRETERA, J. R.: *Cirkevní právo (Díl první)*. Jan Krigl nakladatelství, Praha 1992.

TRETERA, J. R.: *Konfesní právo a cirkevní právo*. Jan Krigl nakladatelství, Praha 1997.

VNUK, F.: *Průručný slovník kresťanstva*. SMARAGD, Bratislava 2003.

Zoznam autorov

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

JUDr. Jana Čaklová
personalistika, súkromná sféra

JUDr. Miloš Deset, PhD.
Katedra trestného práva a kriminológie

Mgr. Jana Ďurechová
Katedra občianskeho a obchodného práva

JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.
Katedra trestného práva a kriminológie

JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., MA
Katedra dejín práva

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Katedra propedeutiky právnických predmetov

doc. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD., mim. prof.
Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva

Mgr. Mgr. Marián Kropaj
Katedra občianskeho a obchodného práva

JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.;
Katedra dejín práva

JUDr. Ing. Luboš Maxina, PhD.
Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva

JUDr. Tomáš Strémy, PhD.
Katedra propedeutika právnických predmetov

JUDr. Anton Škreko, PhD.
Ústav práva duševného vlastníctva

JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.
Katedra dejín práva

Mgr. Martina Uhliarová
Katedra občianskeho a obchodného práva

JUDr. Peter Varga, PhD.
Katedra medzinárodného práva a európskeho práva

Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Katedra rímskeho a cirkevného práva

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Blaho, CSc. (ed.)

**ACTA UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS –
IURIDICA VI**

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Tibor Seman

Vydalo vydavateľstvo TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 68. publikáciu.
Prvé vydanie.

ISBN 978-80-8082-328-3